EMMA GOLDMAN

HAYATIMI YAŞARKEN

İkinci Cilt

kaos · metis

Hayatımı Yaşarken
Emma Goldman
İkinci Cilt

Kitabın Özgün Adı: Living My Life
İlk Basımı: 1931, Alfred Knopf, ABD
Çevirinin Yapıldığı Basım: Pluto Press, Londra
(İki cilt halinde yayınlanmıştır)
© Bu çevirinin yayın hakları Kaos Yayınları'na aittir, 1997

Bu kitapta yer alan fotoğraflar için, arşivinden yararlandığımız C.I.R.A.'ya (Centre International de Recherches sur l'Anarchisme) teşekkür ederiz.

Metis Yayınları ve Kaos Yayınları
tarafından ortak yayınlanmıştır

Kaos Yayınları: 8
Kaos Biyografi Dizisi: 1
Türkçe İlk Basım: Nisan 1997

Ofset Hazırlık: Kaos
Baskı-Cilt: Mart Matbaacılık Ltd. Şti.

Metis Yayınları
İpek Sokak No.9, 80060 Beyoğlu, İstanbul

Kaos Yayınları
Piyerloti Cd. Dostlukyurdu Sk. No.8 Çemberlitaş, İstanbul

ISBN 975-7005-00-2

Emma Goldman

HAYATIMI YAŞARKEN

İkinci Cilt

İngilizceden Çeviren:
EMİNE ÖZKAYA

metis · kaos

XXXV. BÖLÜM

FENA HALDE dinlenmeye ihtiyacım vardı, ama bu seferki turumuz paradan çok, şan şeref getirdiğinden bir tatili göze alacak durumda değildim. Paramız öylesine suyunu çekmişti ki, *Mother Earth*'ü altmış dörtten otuz iki sayfaya indirmek zorunda kalmıştık. Mali koşullarımız yeniden konferans turlarına çıkmamı gerektiriyordu. Ben, Mart ayının ikinci yarısında New York'ta bana katılmış ve 15 Nisan'a gelindiğinde, tiyatro üzerine bir dizi konferans ayarlamıştı. Başlangıçta her şey yolunda gidiyordu, ta ki Mayıs ayı boyunca on bir ayrı yerde polisçe engellenmemle kırılan rekora kadar.

Daha önce de benzer olaylar yaşamıştım, ama New Haven Polis Şefi, müdahalecilikte meslektaşlarına taş çıkartır. Ben'le ikimizin toplantı salonuna girmesine ses çıkarmazken hemen arkamızdan, kapıları tutan polis birliği kimseyi içeri sokmadı. Aralarında çok sayıda öğrencinin de bulunduğu, beni dinlemeye gelmiş büyük bir kalabalık, polis barikatıyla karşılaştı. Gerçi Polis Şefi, kısa süre sonra, "gayretkeşliğin" pahalıya patladığını anladı. Daha önce, Emma Goldman'ın haklarının ihlaline çıt çıkartmayan yerel gazeteler şimdi, "barışçı bir gösteriye müdahale ettiği" için polise veryansın ediyordu.

New York makamları, anarşistleri bastırmakta aptalca yöntemler kullanmaktan asla geri kalmamıştı. Fakat konferans dizimin üçüncü pazarında, Lexington Salonu'ndaki kadar fütursuzca bir budalalığı hiçbir zaman yapmamışlardı. Konferans, bu defa, "Modern Tiyatronun Öncüsü Henrik İbsen" gibi kışkırtıcı bir konu üzerineydi. Toplantı başlamadan önce bazı sivil polislerin, salon sahibine, konuşmama izin verirse kendisinin ve ailesinin tutuklanacağını söylemeleri üzerine zavallı adamın paçaları tutuşmuştu. Ne var ki, kiranın önceden ödendiğini gösteren makbuz Ben'deydi. Bu durumda salon sahibinin elinden bir şey gelmezdi, sivil polislerce alınıp karakola götürüldü.

Konuşmama henüz başlamıştım ki, Anarşizmle Mücadele Timi'nin salona yayıldığını gördüm. "Henrik Ibsen"in adını ağzıma aldığım an görevli komiser kürsüye fırlayıp bas bas bağırmaya başladı, "Konuna bağlı kalmıyorsun. Eğer böyle devam edersen toplantıyı feshederim."

"Tam da bunu yapıyorum," diye sükûnetle yanıtladım ve konuşmama devam ettim.

Komiser, müdahalesini ve "konuma bağlı kalmam" yolundaki uyarılarını sürdürdü. Tepem atmak üzereydi, "Konuma bağlıyım. Zaten konum Ibsen."

"Hiç de değil!" diye bağırdı. "Konun tiyatro olduğu halde, sen, Ibsen hakkında konuşuyorsun."

Dinleyicilerin kahkahaları, çok bilmiş müdahalecimi daha da kızdırmıştı. Devam etmeme fırsat kalmadan adamlarına salonu boşaltmaları emrini verdi. Fırsatı kaçırmayan polisler, dinleyicilerin altındaki sandalyeleri çekerek ve coplarını sağa sola sallayarak görevlerini yerine getirdiler.

Ne şanslıydım ki, pazar sabahı konferanslarıma, bazıları atalarını Pilgrim Fatherlar'a* kadar dayandıran, çoğunlukla Amerikalı bir topluluk katılıyordu. Aralarında, Standard Oil Şirketi'nin önde gelen ortaklarından birinin oğlu olan, Doğu Orange'dan Mr. Alden Freeman da vardı. İlk kez polisle karşı karşıya geliyordu ve doğal olarak polisin tavırları onda olduğu gibi, diğer safkan Amerikalılarda da nefret uyandırmıştı.

Yıllarca baskıya maruz kalmış bizler için, konferansımın yarıda kesilmesi hiç de şaşırtıcı değildi. Yalnız benim değil, işçilerin toplantılarının da, durup dururken saldırıya uğraması olağan bir durumdu. Yirmi yıllık hatiplik hayatım boyunca, konuşmama izin verilip verilmeyeceği, geceyi kendi yatağımda mı yoksa karakoldaki sıranın üzerinde mi geçireceğim konusunda son dakikaya kadar emin olamamışımdır.

Mayflower'ın** torunları, bu tür polis oyunlarını gazetelerden okuduklarında, kuşkusuz buna benim sebebiyet verdiğimi düşünmüşlerdir; şiddet kullanmayı ya da bomba atmayı kışkırttığımı belki de. Geçmişteki olaylarda ne onlar, ne basın asla sesini çıkartmamıştı. Ama bu sefer, aralarında Rockfeller'in ortağı ve canciğer arkadaşı bir

* Amerika'da 17. yüzyılda ilk koloniyi kuran İngiliz Püritenler.

** 1620'de, İngiltere'den Amerika'ya ilk göçmen kafilesini götüren gemi. ç. n.

milyonerin oğlunun da bulunduğu "gerçek" Amerikalılar'a hakaret edilmişti. Böyle bir şeye hoşgörü gösterilemezdi. New York *Times* bile ateş püskürdü ve diğer günlük gazeteler de aynı telden çaldılar. Gazeteler protesto mektuplarıyla dolup taştı. St. Louis *Mirror*'dan yakın arkadaşım William Marion Reedy ve *Public*'ten Mr. Louis F. Post, Emma Goldman'a yapılan baskıyı, polisin, Amerikan Anayasası'nı Ruslaştırmak için düzenlediği kasıtlı bir komplo olarak niteliediler. Bunun sonucu olarak bir İfade Özgürlüğü Derneği oluştu ve toplumun her kesiminden Amerikalı erkek ve kadınların imzaladığı bir manifesto yayınlandı. Yazarlar, ressamlar, heykeltraşlar, avukatlar, doktorlar ve New York polisinin yöntemlerine karşı savaşmaya kararlı her fikirden insan vardı imzacılar arasında.

Alden Freeman, hayatı boyunca, ifade özgürlüğünün lafta değil, fiiliyatta varolduğuna inanmıştı. Gerçeklikle yüz yüze geldiğinde tam anlamıyla şok geçirdi ve derhal ifade özgürlüğü için oluşturulan yeni komitenin kampanyasında yer aldı. Freeman, kendi şehri Doğu Orange'da konuşmama izin verileceğinden emin olduğundan, benim için orada bir toplantı düzenlenmesini önerdi. Aynı zamanda, üyesi olduğu Mayflower Derneği'nin düzenlediği öğle yemeğine beni de konuğu olarak davet etti. "İnsanlar gazetelerin tanımladığı gibi birisi olmadığını görünce, gelip seni keyifle dinleyeceklerdir," dedi.

Mayflowercılar'ın hiç de ilginç olmadıkları ortaya çıktı; konuşmalar sıkıcıydı. Ancak öğle yemeğinin sonuna doğru orada olduğum anlaşıldı. Bu masum topluluğa bir bomba atılsa daha feci bir sonuca yol açamazdı. Bir an ölüm sessizliği oldu. Ardından, konuklardan bazıları kibirli bir havayla çıkıp gittiler. Kadınlar, yerlerine mıhlanmış, el yordamıyla amonyak ruhu şişelerini arıyorlar, bazıları, Freeman'a ters ters bakıyorlardı. Ejderhayla yüz yüze gelmeye cesaret eden, sadece birkaç pervasızdı. Bu benim açımdan eğlendirici olsa da ev sahibim için acı bir hayal kırıklığıydı. Amerikan geleneklerine ve özgürlük ideallerine olan inancına kısa süre içinde ikinci bir darbe yemişti.

Öğle yemeğinden kısa bir süre sonra da üçüncüsü geldi. Mayflower Derneği, Emma Goldman'ı huzurlarına getirmeye kalkıştığı için, onun dernekten çıkarılmasını ya da istifaya zorlanmasını tartıştı. Bu, Freeman'ı yıldıracağına, tersine doğduğu şehirde benim için bir toplantı düzenlemeye sevk etti.

Toplantı akşamı, salonun kapıları, hiçbir konuşmanın yapılmayacağını duyuran polis tarafından tutulmuştu. Bunun üzerine Freeman,

toplantının, evinin bahçesinde yapılacağını açıklayarak dinleyicileri oraya davet etti. Aristokratik Doğu Orange'ın sokaklarında, saray gibi binaların önünden, polislerin ve muhabirlerin de bulunduğu arkamızdaki büyük kalabalıkla muzaffer bir yürüyüş yaptık. Bu sakin şehir böyle bir gösteriye hiç tanık olmamıştı.

Freeman'ın evi, harika bir bahçeyle çevrili güzel bir konaktı. Burası özel arazi olduğundan polis, mülkiyet haklarının başladığı yerde otoritesinin sona erdiğini biliyordu. Müdahaleye yeltenmeyip bahçe kapısının dışında kaldılar. Toplantımızı yaptığımız garaj, bazı işçilerin evlerinden bile rahattı. Rengârenk ışıklar gecenin içinde titreşerek acayip siluetler oluşturuyorlardı. İsa'nın doğduğu ve çocukluğunun geçtiği efsanevi bir yerdeydim sanki. Özgürlük ve isyan şarkıları dini şarkılarla yer değiştirmişti.

Doğu Orange olayının bir sonucu da, daha önce adlarını bile duymadığım insanların, *Mother Earth*'e abone olup desteklerini sunmaları ve yayınlarımızı almaları oldu. Polis copları sayesinde, Emma Goldman'ın ne suikastçı, ne cadı, ne de tuhaf bir kişi olmadığını, otoritelerin bastırmaya çalıştığı sosyal idealine bağlı bir kadın olduğunu anlamışlardı.

İfade Özgürlüğü Derneği, kampanyasını, Cooper Union'da büyük bir toplantıyla başlattı. Haziran sonunun boğucu sıcağına rağmen tarihi salon tıncahunç doluydu. Aşağı yukarı her eğilimi temsil eden konuşmacıların hepsi ortak bir amaçla bir araya gelmişti: Polis teşkilatının artan despotizmine dur deme ihtiyacının doğurduğu zorunluluk. Alden Freeman toplantının başkanıydı ve Standard Oil'in patronunun oğlu olarak nasıl "anarşizmin kollarına sürüklendiğini" esprili bir şekilde anlattı. Sonra ciddi bir havada toplantının amacını açıkladı. "Emma Goldman bu kürsüde ağzı bağlanmış oturuyorsa ve çevresi polislerle sarılmışsa, bu manzara, bu gece burada bulunuşumuzun anlamını ayan beyan ortaya koyar. Aynı zamanda, Atlantik'ten Pasifik'e, Körfez'den Büyük Göller'e kadar her yerden İfade Özgürlüğü Komitesi'ne neden protesto ve destek telgrafları ve mektupları yağdığını da açıklar."

Diğer konuşmacılar da benzer düşünceler ileri sürdüler. En mükemmel konuşmayı ise, "İfade özgürlüğü, başkalarının duymak istemediklerini söyleme özgürlüğü anlamına gelmiyorsa hiçbir şey ifade etmez," diyen Voltairine de Cleyre yaptı.

Toplantı ve komitenin enerjik çalışmasının etkisi ile, askeri baskı yöntemlerinden sorumlu olan Polis Komiseri General Bingham, Vali

McClellan tarafından alelacele görevinden alındı.

Bu tür faaliyetlerle meşgulken, Boston *Globe*'un bir yazı kurulu üyesinden, gazetesinin, Bağımsızlık Bildirgesi konusunda yarışma planladığını bildiren bir mektup aldım. Bazı radikaller şimdiden katılacaklarına söz vermişlerdi; ben de katılır mıydım? Yazar, en iyi makalenin *Globe*'da yayınlanacağını ve telif ödeneceğini de belirtiyordu. Bugünlerde pek az Amerikalı, bağımsızlığa önem veriyor olsa da, öylesine katılacağım yanıtını verdim. Tamamen Bağımsızlık Bildirgesi sınırları içinde kalmakla birlikte yeni terimler ve anlamlarla yüklü makalemi *Globe*'a gönderdim. Bir süre sonra bir çek ve bildirgemin provaları geçti elime. Gazeteci arkadaşım ekteki pusulada, gazete sahibinin, editörün masasındaki provaları gördüğünü ve "bu kadına bir çekle birlikte lanet olası anarşist makalesini geri gönderin, onu *Globe*'da istemiyorum" diye emir verdiğini yazıyordu.

Mother Earth'ün yeni sayısı basılmak üzereydi ve daha az önemli bir makaleyi çıkarıp yerine benim makalemi koyabilmek için ancak zaman bulabilmiştik. Birçok nüshasını sattığımız ve büyük ölçüde de bedava dağıttığımız yeni Bağımsızlık Bildirgesi 4 Temmuz'da binlerce kişi tarafından okundu.

Eylül'de, Ben'le birlikte Massachusetts ve Vermont'a kısa bir tura çıktım. Ya doğrudan polisin müdahalesiyle ya da salon sahiplerinin korkutulması yoluyla tekrar tekrar engellendik. Massachusetts, Worcester'da, Rahip Dr. Eliot White ve karısı Mabel A. White'ın yardımları sayesinde bir açık hava konuşması yaptım. Onlar da, dostumuz Alden Freeman'ın örneğini izlediler ve geniş çimenliklerini emrimize verdiler. Anarşizm, ona hiç yakışmayan çok yıldızlı Amerikan ulusal bayrağının altında değil, bizi meraklı bakışlardan koruyan devasa ağaçların, gök kubbenin ve parıldayan yıldızların altında dinlendi.

Worcester'daki en önemli olay, Sigmund Freud'un, Clark Üniversitesi'nin yirminci kuruluş yıldönümü dolayısıyla yaptığı konuşmaydı. Düşünsel berraklığı ve konuşmasının sadeliği beni alıp götürmüştü. Kep ve cüppeleriyle ciddi ve önemli havalardaki profesörlerin oluşturduğu sıraların ortasında Freud, sıradan giysileri, gösterişsizliği ve iyice ufalmış haliyle, cüceler arasında bir dev gibiydi. 1896'da Viyana'da dinlediğimden beri hayli yaşlanmıştı. O zaman bir Yahudi ve sorumsuz bir yenilikçi olarak yerilmişti. Şimdiyse dünya çapında bir insandı. Ne aşağılama, ne de şöhret bu büyük insanı etkileyememişti.

New York'a döndüğümde yeni mücadelelere daldım. On beş bin dikim işçisi ile Pennsylvania McKeesport'taki çelik işçileri grevdeydi. Her iki mücadele için de para toplanması gerekiyordu. Anarşistler her zamanki gibi ihtiyaçlara ilk yanıt verenler arasında olduklarından sayısız mitingde konuşmak ve grevdeki sendikalara destek sağlamak üzere işçi örgütlerini dolaşmak zorundaydım.

Ardından, İspanya'da bir ayaklanma patlak verdi. Fas'taki katliamı protesto eden İspanyol işçileri genel grev ilan ettiler. Amerikan basını, her zamanki gibi durumu yanlış aktardı. Olayların gerçek yüzünü ve önemini anlatmak için acil bir kampanya başlatmak zorunlu hale gelmişti. Amerika'daki İspanyol yoldaşlar yardımımı istediler, memnuniyetle kabul ettim.

Çok geçmeden, anarşist ve liberter eğitimci Francisco Ferrer'in, genel grevden sorumlu olmakla suçlanarak Barcelona'da tutuklandığı haberi geldi. Yoldaşımızın hayati bir tehlikeyle yüz yüze olduğu ve duyarlı Amerikan kamuoyunu ayağa kaldırmanın gerekliliği ayan beyan ortadaydı.

Avrupa'da çok sayıda tanınmış ileri fikirli kadın ve erkek, Francisco Ferrer için yoğun bir kampanya başlatmıştı bile. Amerika'da ise benzer bir çalışmayı yapanlar çok az sayıdaydı ve bu yüzden iki misli çaba göstermemiz gerekiyordu. Toplantılar, konferanslar, *Mother Earth* ve insanlara sürekli bir şeyler götürme çabası içinde, sabahın kötünden gece yarılarına kadar koşturuyorduk.

Ben, günlerce öncesinden, Philadelphia'da benim için bir toplantı düzenlemişti. Oraya vardığında yoldaşlar ona, son zamanlarda Kardeşlik Kenti'nde, bütün radikal toplantıların engellendiğini bildirdiler. Kolluk görevlilerine, Amerikalılar'a özgü bir güven duyan Ben, Philadelphia Çarı Kamu Güvenliği Başkanı'nı görmeye gitti. Bu yetkili, onu asık suratla karşılamakla kalmayıp, "kendi" şehrinde Emma Goldman'ın konuşmasına asla izin vermeyeceğini de beyan etti. Yerel tekvergiciler bu despotik kararın feshi için önerge hazırladılar ve konuşma hakkının tanınmasını talep etmek üzere Şehir Meclisi'ne bir komite gönderdiler. Amerikalılar arasında dostlarım olduğunu fark eden polis gücünün başındaki diktatör geri adım atarak, "Emma Goldman konuşabilir, ancak konferans notlarını okumam gibi küçük bir formaliteyi yerine getirirse," dedi.

Sansür tanımadığım için böyle bir şeyi kabul etmem mümkün değildi. Bunun üzerine Kamu Güvenliği Başkanı, konuşamayacağıma

karar verdi. "Toplantı yapılabilir," diye kararını açıkladı, "fakat Emma Goldman'ın Odd Fellows' Temple'da konuşmasına izin verilmeyecektir. Konuşmayı önlemek için gerekirse bütün polis teşkilatını oraya yığarım."

Sözünü tuttu. Kaldığım küçük otelin girişine, sivil giyimli altı davetsiz misafir yerleştirdi. Akşam, yanımda Philadelphia İfade Özgürlüğü Birliği avukatı olduğu halde Odd Fellows Salonu'na doğru yola çıktığımda hafiyeler peşimize takıldı. Salonun çevresindeki cadde ve sokaklar, yaya, atlı ve motorize polis birlikleri tarafından kordon altına alınmıştı. Yalnız girişte engellenmekle kalmayıp, odama girinceye kadar üzerimden nazarlarını eksik etmeyen hafiyeler tarafından belirlenen güzergâhtan otele geri dönmeye zorlandım. Toplantı gerçekleşmiş, anarşistler, sosyalistler ve tek-vergiciler tarafından konuşmalar yapılmış, ama Emma Goldman susturularak güya Philadelphia kurtarılmıştı.

Tek-vergiciler ve İfade Özgürlüğü Birliği'nin üyeleri, dava açılmasında ısrarlıydılar. Hukuki işlemlere inancım yoktu. Fakat arkadaşlarım, mahkemeye başvurmayı reddedersem, polisin, oyunlarını sürdürmesine çanak tutmuş olacağını belirttiler. Oysa hukuki mücadele, kamuoyunun dikkatini, polisin beni susturmak için uyguladığı Rus yöntemlerinin üzerine çekecekti. Voltairine de Cleyre de denemekte fayda olduğunu düşünüyordu, razı oldum.

Bu sırada gazeteler, durumla ilgili sansasyonel hikâyeler imal ediyor, hafiyeler ise oteldeki ikâmetlerini sürdürüyordu. Bir ölçüde liberal bir insan olan otelin sahibi bana karşı gayet hayırhah bir tutum içindeydi, ama bu istenmeyen reklamdan zarara uğradığı da açıktı. Bu yüzden büyükçe otellerden birine taşındık. Yeni yerimizde bavulumu yerleştirmeye fırsat kalmadan, telefonla, bir hata yapıldığı bildirildi: Bize verilen oda daha önce tutulmuşmuş, otelde başka boş oda da yokmuş. Aynı şey başka otellerde de başımıza geldi. Ben'e bir itirazları yoktu, sorun bendim.

Son çare Amerikalı dostlarıma sığınmaktı. Üç hafta boyunca evleri sürekli göz hapsinde tutuldu ve evden çıkıp döndüğüm ana kadar takip edildim. Üstüne üstlük polis, ev sahibimin hizmetçisine beni gözetlemesi için rüşvet teklif etti. Fakat bu iyi yürekli kadın reddetmekle kalmayıp bütün gün hafiyelerin gözetlemelerinden kaçmama yardımcı oldu.

Acilen New York'ta olmam gerekiyordu. 13 Ekim Pazar sabahı, hizmetçi kadın, ikimizi arka çıkış kapısına götürdü. Uzunca bir yol

kat ettikten sonra dar bir sokağa çıktık. Kimsenin gözüne çarpmadan tren istasyonuna geldik ve hemen doğuya doğru yola çıktık.

New York'ta bulunuşumuzun nedeni, İspanya'da militarizmin ve papalığın cinayetine kurban giden Francisco Ferrer anısına düzenlenen kitlesel bir mitinge katılmaktı.

Katolik Kilisesi, Francisco Ferrer'e karşı sekiz yıl boyunca acımasız bir savaş vermişti. Ferrer, onu en zayıf noktasından vurmaya cüret etmişti çünkü. 1901 ve 1909 yılları arasında, 109 modern okul kurmuş, ondan etkilenen ve örnek alan liberal unsurlar, dinsel bağnazlığa karşı üç yüz kadar eğitim kurumu oluşturmuşlardı. Katolik İspanya daha önce asla böyle bir cürete tanık olmamıştı. Özellikle Ferrer'in Modern Okul'u, Kilise babalarına rahat huzur vermiyordu. Onlar, çocuğun otoritelerden ve dogmanın karanlığından, dar kafalılıktan ve batıl inançlardan kurtarılması karşısında hop oturup hop kalkıyorlardı. Kilise ve devlet, yüzyıllar süren hâkimiyetlerinin tehlikede olduğunu görüyor ve Ferrer'i ezmeye çalışıyorlardı. 1906'da bunu nerdeyse başaracaklardı. O tarihte, İspanya Kralı'nı öldürmeye teşebbüs eden Morral'la ilişkisi olduğunu ileri sürerek onu tutuklamışlardı.

Genç anarşist Mateo Morral, kişisel servetini Modern Okullar'ın kütüphanesine bağışlamış ve kütüphaneci olarak Ferrer'le birlikte çalışmıştı. Eyleminin akamete uğramasından sonra hayatına son vermişti. Hemen ardından İspanyol resmi makamları, Mateo Morral'ın Modern Okul'la ilişkisini keşfettiler. Francisco Ferrer tutuklandı. Bütün İspanya, Ferrer'in politik şiddet eylemlerine ve zora karşı modern eğitimi inançla savunduğunu biliyordu. Ferrer'i o zamanki iktidarların elinden kurtaran bu görüşlerinin bilinmesi değil, 1906'da dünya çapındaki protestolar olmuştu. Ama şimdi Kilise ve Devlet ne pahasına olursa olsun Ferrer'den öç almaya kararlıydı.

Francisco Ferrer, resmi makamlar tarafından aranmaya başlandığı zaman, bir yoldaşla birlikte Barcelona'dan on mil uzaklıkta bir evde kalıyordu. Orada son derece güvenlikteydi ve isteseydi, pekâlâ, öldürülmesini talep eden Kilise ve askeri kliğin gazabından kaçabilirdi. Ama, kendisine yataklık eden herkesin vurulacağına ilişkin resmi duyuruyu okuyunca teslim olmaya karar verdi. Evlerinde kaldığı anarşist arkadaşları beş çocuklu yoksul bir aileydi; tehlikede olduklarını bile bile Ferrer'den kalmasını rica ettiler. Ferrer, gitmeyeceğine söz vererek onları teskin ettikten sonra gece, herkes uykudayken, pencereden usulca atlayarak Barcelona'nın yolunu tuttu. Şehre az kala

tanınarak tutuklandı.

Düzmece bir yargılamadan sonra, Francisco Ferrer idama mahkûm edilerek Montjuich Cezaevi'nin duvarları önünde kurşuna dizildi. Yaşadığı gibi öldü. Son nefesini verirken "Yaşasın Modern Okul!" diye haykırdı.

New York'ta, Francisco Ferrer'in anısına düzenlenen toplantıdan sonra, İfade özgürlüğü mücadelesine devam etmek üzere Philadelphia'ya döndüm. Davayla ilgili olarak mahkemenin kararını beklerken, kampanyamızı destekleyen komite için odamda bir parti düzenlemiştim. Kahvelerimizi yudumlayıp sakin sakin tartışırken kapı şiddetle vuruldu. Bir sürü görevli içeri doluştu.

Şefleri, "Gizli toplantı yapıyorsunuz," diyerek odada bulunanların dışarı çıkması emrini verdi.

"Doğum günü partimi basmaya nasıl cüret edersiniz. Bunlar, doğum günümü kutlamaya gelmiş konuklarım. Yoksa Philadelphia'da suç mu bu?" diye karşı çıktım.

"Doğum günü ha?" diye alay eden görevli, "Anarşistlerin doğum günü kutladığını bilmiyordum doğrusu. Nasıl kutlayacaksınız bakalım göreceğiz," dedi.

Tek-vergicilerden bazıları küplere bindiler; polis, toplantımızı zora dayanarak yarıda kestiği için değil de, özel mülkiyetin kutsiyetine karşı şiddet kullandığı için. Konuklarım çok geçmeden dağıldı. Bense, biz anarşistlerin, acaba kutsal mülkiyetin insan üzerindeki hâkimiyeti ile mi, yoksa insanın devlete olan inancı ile mi yüz yüze geldiğimizde daha büyük zorluk çekeceğimiz düşüncesiyle baş başa kaldım.

Kampanyamız, İfade Özgürlüğü Birliği tarafından düzenlenen büyük bir toplantıyla sona erdi. Leonard D. Abbott'un başkanlığını yaptığı toplantıda, konuşmacılar arasında eski Kongre Üyesi Robert Baker, Frank Stephens, Theodore Schroeder, George Brown ("ayakkabıcı filozof"), Voltairine de Cleyre ile Ben Reitman da vardı. Horace Traubel, Charles Edward Russell, Rose Pastor Stokes, Alden Freeman, William Marion Reedy ve daha başkalarının, kısıtlanmamı protesto eden mektupları okundu.

Bir süre sonra, Philadelphia Kamu Güvenliği Başkanı, yolsuzluk ve rüşvet almakla suçlanarak işinden atıldı.

XXXVI. BÖLÜM

1909 YILININ ikinci yarısında New York yeniden bir haçlı seferine tanık oldu. Reformcular, beyaz kadın ticaretini keşfetmiş, yok etmeye çalıştıkları kötülüğün kaynakları hakkında en ufak bir fikre sahip olmaksızın işe girişmişlerdi!

Fahişelik konusunu ele almak için hatırı sayılır gözlemlere sahiptim; ilk olarak, bir zamanlar oturmak zorunda kaldığım evde, daha sonra Mrs. Spenser'e iki yıl boyunca hemşirelik yaparken ve son olarak da Blackwell Adası'nda. Aynı zamanda konu üzerine okumuş ve bir sürü malzeme toplamıştım. Bu yüzden, sorunu tartışmak için, şu anda onunla fazlasıyla ilgilenen ahlak tellallarından çok daha donanımlı olduğumu düşünüyordum. Beyaz kadın ticareti, sebepleri, etkileri ve ortadan kaldırılma yolları üzerine bir konferans hazırladım. Bu, yeni çıkışımda en güçlü kozdu. Çok ateşli eleştiri ve tartışmalara yol açtı. Konferans, *Mother Earth*'ün Ocak sayısında yayınlandı ve sonra da kitapçık olarak basıldı.

Kısa süre sonra Ben'le birlikte yıllık turumuza çıktık. Gittiğimiz her yerde abonelerimizden, derginin Ocak sayısının ellerine geçmediğine ilişkin şikâyetler duyduk. Konuyu telgrafla Saşa'ya bildirdim, o da posta idaresini sıkıştırdı. Saşa'ya, dergilerin bir kısmına, Anthony Comstock'un şikâyeti üzerine el konduğu bildirildi. Comstock'culuğun kurbanları arasında sonunda bize de bir yer ayrıldığı için gururumuz okşanmakla birlikte, bahşedilen bu beklenmedik şerefin sebebini öğrenmek istedik.

Saşa, bir takım girişimlerden sonra, Amerikan ahlakının muhterem bekçisiyle bağlantı kurmayı başardı. Comstock, *Mother Earth*'ün toplatıldığını kabul etmekle birlikte, bunun nedeninin kendi şikâyeti olduğunu inkâr etti.

"Bu meseleyle ben ilgileniyorum," dedi Saşa'ya, "Sebep, Miss

Goldman'ın makalesinin beyaz kadın ticareti üzerine olmasıdır." Comstock'un ricası üzerine Saşa, onunla birlikte, St. Anthony'de bulunan ve iki saat süren gizli bir görüşmenin yapıldığı Bölge Savcısı'nın yazıhanesine gitti. Ardından Postane Başmüfettişi ile uzun bir görüşme yapıldı. Sonuçta sansür kurulu makalede itiraz edilebilecek hiçbir şey bulunmadığını açıkladı.

Ertesi gün New York *Times*, Comstock'la yapılmış, olayları tamamen inkâr eden bir söyleşi yayınladı. "Bu, Goldman'ın, yayınına ilgi çekme planıdır," diyordu Comstock. Ne şikâyette bulunduğunu, ne de dergilere postane tarafından el konduğunu söylüyordu. Saşa yeniden bir haftalık sıkı bir çalışmaya girerek çeşitli posta idarelerini dolaştı ve Washington'a sürekli telgraf çekti. Böylece Ocak sayısı dolanıma girdi.

Comstock'un, en azından niyetini bize bildirecek kadar dürüst olsaydı, yasaklanan sayıdan elli bin nüsha basardık. Yine de müdahalesi, yayınımızın reklamına yol açmıştı. *Mother Earth*'e olan talep iyice arttı, ama ne yazık ki, elimizde yeteri kadar dergi yoktu.

Chicago'ya 1908'deki ifade özgürlüğü mücadelesinden beri gidememiştim. Polis, bana karşı her zamanki tavrının anarşizmin reklamına yol açtığını farketmiş olacak ki, Ben'e, artık hiçbir şekilde rahatsız edilmeyeceğime ilişkin güvence verdi. Bu güvence, menajerimi, kendi şehrinde yapacağımız çalışmalar konusunda teşvik etti. Tarih ve konuları telgrafla bildirdi ve sonra da bir dizi konferansın düzenlenmesi için bütün gücüyle çalışmaya koyuldu.

Chicago, hayatımda her zaman önemli bir yer tutmuştu. Ruhsal doğuşumu 1887 şehitlerine borçluydum. Tükenmeyen müşfik ve anlayışlı dostluğuyla beni yıllar boyu ayakta tutan Max'ı on yıl sonra orada tanımıştım. Yine Chicago'da, 1901 yılında, Leon Czolgosz konusundaki tutumum beni ölümün eşiğine getirmişti ve Ben'i bana armağan eden de Chicago değil miydi? Ben, bütün hataları, sorumsuzluğu ve saplantılarıyla - hayatımda şimdiden, bir başka kimsenin vermediği kadar çok acı veren, kendimi çalışmalarıma tam anlamıyla vakfederek, daha derin bir bağlılıkla sürdürmemi sağlayan insandı. Ancak iki yıldır birlikteydik ve bu süre içinde ruhum, onun karşısında yüzlerce kez sınavdan geçmişti. Beynim ise, yakınlığına hâlâ hayati bir ihtiyaç duyduğum bu tuhaf çocuğa karşı daima isyan içindeydi.

Michigan Gölü yakınındaki Madison kentinde 1892'den beri konferans verirdim; ama ancak bu gelişimde, sahip olduğu imkânları

fark ettim. On gün içinde, büyük katılım olan altı İngiliz ve üç Yahudi toplantısında konuşma yaptım. Ödenen giriş paraları ilginin büyüklüğünü yeterince gösteriyordu ve yayınlarımız çok iyi satılmıştı. Bu önemli başarının Ben'in çabalarıyla sağlandığı kesindi. Chicago'da kazandığımız başarıdan duyduğum sevinç, gururunu okşamıştı. Saflarımızdaki en uzlaşmaz muhalifleri bile samimiyetini, örgütleme yeteneğini görmüş ve hayran olmuşlardı. Bu şehirde Ben, birçok yoldaşın kalbini fethetmiş, onların destek ve işbirliğini kazanabilmişti.

Birleşik Devletler'de yaptığım gezilerde üniversite kentlerini, toplumsal mücadeleye karşı daima en ilgisiz yerler olarak görmüşümdür. Amerikan öğrenci örgütleri ülkelerinde yaşanan sorunlardan habersiz ve kitlelerden uzaktılar. Bu yüzden, Ben, Wisconsin Madison seferine çıkmamızı önerdiği zaman pek istekli değildim.

Wisconsin Üniversitesi'nin içinde bulunduğu yeni gelişmeleri gördüğüm zaman nerdeyse şaşkınlıktan küçük dilimi yutuyordum. Profesör ve öğrencilerin sosyal düşüncelerle fazlasıyla haşır neşir olduklarını ve kütüphanenin, zengin bir kitap, gazete ve dergi koleksiyonuna sahip olduğunu gördüm. Ross, Commons, Jastrow ve diğer profesörler ortalama Amerikan öğretim üyeleri içinde istisnai bir durum oluşturuyorlardı. İlerici, dünya sorunlarına karşı duyarlı ve konularının yorumunda moderndiler.

Bir grup öğrenci, bizi, kampustaki Genç Hıristiyanlar Birliği salonunda konferans vermeye davet etti. Ben, eğitim ve ajitasyon arasındaki ilişki üzerine konuştu. Ben de Rus ve Amerikalı üniversite gençliği arasındaki farklılıklar üzerine tartıştım. Dinleyicilerimiz, Rus aydınlarının, eğitimi, yalnızca kariyer aracı olarak görmeyip, onları, hayatı ve insanları anlamaya, böylece halka öğretmeye ve yardım etmeye yöneltmenin aracı olarak gördüklerini ilk kez duyuyorlardı. Amerikalı öğrencilere gelince, onların diplomalarından başka kafaya taktıkları bir şey yoktu. Toplumsal mücadele hakkında çok az şey bildikleri gibi buna pek aldırış da etmiyorlardı. Konuşmalar ve hararetli tartışmalar, dinleyicilerimizin, kitlelerle bağlarının ve bütün zenginliklerin yaratıcısı olan işçilere olan borçlarının farkına vardıklarını gösterdi.

Genç Hıristiyanlar Birliği binasının mütevelli heyeti, bundan sonraki toplantılarımız için salonu vermemenin en akılcı yol olduğu sonucuna vardı. Bu tabii ki, toplantılarımızın reklamına hizmet etti. Bu sayede çok sayıda öğrenci, şehirde tuttuğumuz salona geldi ve ko-

nuşmalarımızı her zamankinden daha büyük bir coşkuyla dinledi. Sonradan kütüphaneciden, şehre geldiğimden beri, anarşizm konusundaki kitaplara, öncekine göre çok daha fazla talep olduğunu öğrendim.

Madison'a gelişimin yarattığı heyecan ve toplantılarımıza olan büyük katılım, muhafazakârları zıvanadan çıkardı. Sözcüleri *Democrat*, "üniversitedeki azgın devrim ve anarşi ruhuna" karşı uyarılarda bulunuyordu. Gazetenin editörü, bana ev sahipliği yapan ve öğrencilerine konferansıma gitmelerini salık veren, hatta kendisi de onlara eşlik eden Profesör Ross'u özel hedef seçmişti. Gazete, nerdeyse profesörün kovulmasına neden oluyordu. Neyse ki, profesör, gelişimden kısa süre sonra, çoktan beri planlanmış olan Çin gezisine çıkmıştı. *Democrat*'ın taşkınlıkları uzun sürmedi ve Dr. Ross, Şark'tan döndüğünde herhangi bir saldırıya maruz kalmadan işinin başına geçti.

Orleneff tiyatro topluluğunun menajeri olarak sık sık sosyal faaliyetlerde yer alsam da, propagandacı olarak, aylak eğlencelerden her zaman uzak kalmasını bilmiştim. Beni o sırada sosyete ziyafetlerinin sığ sularına ve sözde Bohem akşam yemeklerine sürükleyen, St. Louis *Mirror*'ın parlak editörü William Marion Reedy'ydi. Tatlı diliyle, düşman kampın içine en tehlikeli kaçak malı sokabilirdi. Bol su, ama çok az içki sunulan, St. Louis'deki "hoş" insanlarla yenilen ilk öğle yemeğimde soru yağmuruna tutuldum. İbadethanedeki köpüklü şaraptan farksız olan Bill Reedy, yemekte ortalığı kırıp geçirdi.

Topluluğun önüne ikinci çıkışım, "saygıdeğer" Bohemler'den oluşan Sanatçılar Birliği'nde oldu. Onların bohemliği, Jack London'ın, *Uçurum İnsanları*'nda anlattığı Doğu Yakası'ndaki maceralarını hatırlattı bana. Ekmek kuyruğunda dikilir, saatlerce bir kürek kömür için bekler ve kendini atölyeye hapsettikten sonra günahlarından arınmış olarak pansiyonuna dönüp bir güzel banyosunu yapar, çamaşırlarını değiştirir ve okkalı bir akşam yemeğinin başına oturur.

Sanatçılar Birliği'ndeki insanların çoğu bende, "Bohem" olmanın insanlarda hayatın sıkıcılığına dayanmak için bir çeşit uyuşturucu görevi yaptığı izlenimi bırakmıştı. Elbette aralarında, hayatta olsun, sanatta olsun sosyal bir ideale tutkun her samimi ve özgür insanın hayatında mücadelenin vazgeçilmez bir yer tuttuğunu bilen başkaları da vardı. "Hayat ve Sanat," başlıklı konuşmamda, diğer şeylerin yanı sıra, renkliliği ve bütünlüğüyle hayatın kendisinin bir sanat olduğuna, en yüce sanat olduğuna işaret etmiştim. Hayatın akışı içinde yer alma-

yan bir insan, güneşin doğuşunu ne kadar iyi resmederse etsin veya geceyi ne kadar iyi tasvir ederse etsin sanatçı olamazdı. Elbette bu, sanatçının kesin bir inanca sahip olması, anarşist bir gruba veya sosyalist bir çevreye katılması gerektiği anlamına gelmiyordu. Ancak sanatçı, güzelliklerden ve sevinçten yoksun kalmaya mahkûm edilmiş milyonların trajedisini içinde hissedebilmeliydi. Gerçek sanatçı kendi sırça köşküne çekilerek yaratıcı olamazdı. Yüce sanat, daima kitlelere, onların umutlarına, düşlerine gidendi, ruhlarını tutuşturup kıvılcımlar saçmasına yol açandı. Nietzsche'nin ortalama insanları tanımlamak için söylediği gibi, bundan ötesi, yalnızca parayla, ucuz şan, şeref veya sosyal mevkiyle satın alınabilen "kuru kalabalık"tan ibaretti.

Tiyatro üzerine konferansım, din adamları ve iffetli hanımlar tarafından o sırada başlatılan sahneleri temizleme çabalarına özellikle uygun düşüyordu. Ne var ki, asıl ilgi uyandıran ve kalabalık bir dinleyici kitlesi toplayan, Francisco Ferrer üzerine konuşmam oldu.

Ben Capes ve Ida Capes'in cana yakın arkadaşlıkları ve Billy Reedy'yle Faust'ta geçirdiğim saatler, "sosyeteye kabul edilmek"ten daha tatmin ediciydi. Bill'le teoride beş bin yıl uzaktık birbirimizden. "Hayallerin Kızı" adlı kara kalem portremde anlattığı da buydu. Aslına bakılırsa, St. Louis *Mirror*'ın editörü, nerdeyse bir anarşistti. Ufkunun genişliği, hoşgörüsü ve her toplumsal isyana yüce gönüllülükle destek vermesi bizi çok yakınlaştırmıştı. Ortak edebi zevklerimiz ve zengin İrlandalı mizacıyla yaptığı esprilerle zamanın nasıl geçtiğinin farkına bile varmazdık.

Ona, Chicago'ya gidip polise teslim olmadan önce Carl Nold ve diğer arkadaşlarla 1901'de Faust'ta geçirdiğim bir başka geceden söz ettiğimde, "Demek iki yüz hafiye ülkenin her tarafında seni ararken burada yiyip içmenin keyfini çıkarıyordun ha!" diye feryadı bastı. "Tanrım, aman Tanrım, ne kadın bu be!" Gözleri yerinden uğramış, gülmekten göbeği hoplarken aniden kasıldı. Sırtına defalarca vurup su içirdikten sonra Billy yeniden nefes alabildi ve bütün akşam boyunca "Aman Tanrım, ne kadın!" diye tekrarlayıp durdu.

Ortak idealimiz ve mücadelemiz nedeniyle kendimi Capesler'e, Bill'den daha yakın hissediyordum. Onlarla tanışmadan çok önce davamıza bağlılıklarını ve mücadelenin ihtiyaçları için her türlü sorumluluğu almaya hazır olduklarını duymuştum. Çok sonraları Ben Capes'in sosyal bilincinin nasıl uyandığını öğrendim. "St. Louis'deki toplantılarından birindeydi," diye anlatmıştı, "İnsanlığın ve Tanrı'nın düş-

manı olduğun için arkadaşlarla birlikte sana çürük yumurta atmaya gelmiştim. Ama, o akşamki konuşman beni altüst etti ve hayatımın yönünü tamamen değiştirdi. Alay etmeye gelmiştim, taraftarın olarak ayrıldım." O zamandan beri ne o gün kazandığı görüşten, ne de yıllar içinde daha da güçlenen ve güzelleşen dostluğumuzdan yan çizmişti.

Michigan Eyalet Üniversitesi, Wisconsin Üniversitesi'nden yalnızca on saat uzaklıkta olduğu halde ruhça elli yıl gerideydi. Geniş görüşlü profesörler ve ateş gibi öğrenciler yerine, çılgınlar gibi ıslıklayan ve uluyan beş yüz üniversite kabadayısıyla karşılaştım. Zamanında, zorlu kalabalıklara seslenmiştim - savaş isterisi ile galeyana gelmiş liman işçilerine, gemicilere, çelik işçilerine, madencilere. Onlar, niyetleri açıkça toplantıyı dağıtmak olan bu azgın gürühun yanında yatılı okul öğrencisi kızlar gibi kalıyorlardı. Özel mülkiyetin kutsallığına inanan bu iman sahipleri, ben salona varmadan bütün yayınlarımızı yırtmış, kürsüdeki kristal vazoya kömür parçaları fırlatarak eğleniyorlardı. Salon erkeklerle doluydu; benim dışımda tek kadın Dr. Maud Thompson'dı. Kadıncağız kapıda, kalabalığın arasında sıkıştığından bir türlü kürsüye ulaşamıyordu. Ulaşsa da bir yararı olmazdı, çünkü bu delikanlıların "âlicenaplıklarına" sığınmak niyetinde değildim.

Bir dostluk yemeğinde bize konukseverlik gösteren bazı öğrenciler güvenliğimden kaygıya kapılıp polis çağırmayı önerdiler. Böyle bir adım atmanın durumu kötüye götürmekten başka bir işe yaramayacağını ve belki de bir isyana yol açacağını düşündüm. Onlara, durumu göğüsleyeceğimi ve sonucuna da katlanacağımı söyledim.

Kürsüye çıkmam, bağırışlarla, çıngıraklarla, tepinmelerle ve "işte bombacı anarşist; işte özgür aşk savunucusu! Bizim şehrimizde konuşamazsın, Emma! Defol - çekip gitsen iyi edersin!" sözleriyle selamlandı.

Durumu göğüslemek istiyorsam, sinirlenmemem ve sabırlı olmam gerektiği ortadaydı. Kollarımı kavuşturdum ve genç vahşiler sağır edici yaygaralarını sürdürürlerken onlara gözlerimi dikip öylece bekledim. Bağırışlar biraz durulur gibi olunca şöyle dedim: "Baylar, bir sporcunun ruh hali içinde olduğunuzu görüyorum; demek bir yarışma istiyorsunuz. Tamam, öyle olsun. Gürültüye devam edin. Şamatanız bitinceye kadar bekleyeceğim."

Bir an için, şaşkınlıktan doğan bir sessizlik olduysa da yeniden bağırıp çağırmaya başladılar. Kollarımı kavuşturmuş ve bütün iradem bakışlarımda yoğunlaşmış bir vaziyette beklemeye devam ettim. Şa-

mata biraz durulur gibi olunca bir ses duyuldu: "Peki Emma, anlat da dinleyelim bakalım senin şu anarşizmini!" Ardından başkaları da bağırdı ve bir süre sonra görece sakin bir ortam doğdu. O zaman konuşmaya başladım.

Sürekli müdahaleler arasında bir saat konuştum, çok geçmeden toplantıya sessizlik hâkim oldu. Davranışlarının, otoritenin etkilerine ve eğitim sisteminin niteliğine en iyi delili oluşturduğunu söyledim. "Sizler bunun sonucusunuz," dedim, "Düşünce ve ifade özgürlüğünün değerini nasıl bilebilirsiniz? Nasıl başkalarına saygı duyabilir ya da aranızdaki bir yabancıya konukseverlikle ve nezaketle davranabilirsiniz ki? Evdeki, okuldaki ve politik yapıdaki otorite bu özellikleri yıkar. Bireyi, kendi başına düşünemez ya da sosyal haksızlıkları hissedemez hale getirinceye kadar modası geçmiş sloganları tekrarlayan bir papağana çevirir. Ancak ben gençliğin kapasitesine inanıyorum," diye devam ettim, "Ve sizler gençsiniz baylar, çok, çok gençsiniz. İyi ki bu böyle, çünkü hâlâ yozlaşmış değilsiniz ve etkilenebilirsiniz. Bu öğleden sonra ortaya koyduğunuz enerji daha yararlı yerlerde kullanılabilirdi. Onu arkadaşlarınıza yardım için değerlendirebilirdiniz. Ne var ki siz, enerjinizi güzelim bir vazoyu kırarak ve daha iyi bir gelecek özlemiyle yaşayan, çalışan ve çoğu zaman da ölen erkek ve kadınların edebi çalışmalarını tahrip ederek harcamış oldunuz."

Bitirir bitirmez üniversitelilere özgü bir tezahürat koptu. Daha sonra söylendiğine göre, alabileceğim en yüksek takdirdi bu. Akşama doğru, bir öğrenci heyeti, yoldaşlarının tavrından dolayı özür dilemek ve vazo ile yırtılan kitapların parasını ödemek üzere kaldığım otele geldi. Öğrenciler utana sıkıla "Sen kazandın Emma Goldman, bizi utandırdın. Gelecek sefer şehrimize geldiğinde sana farklı bir karşılamada bulunacağız," dediler.

Ann Arbor'da başımıza gelen tek ilginç olay bu değildi. Üniversitede öğretim üyesi Dr. William Boehm ve yumuşak mizaçlı, iyi bir insan olan karısı Dr. Maud Thompson'la tanışmıştık. Konferansımın olduğu gün Ben'le birlikte onlara öğle yemeğine konuk olduk. "Bilimsel sosyalizm" taraftarı Boehm ile bir saatlik ateşli bir tartışmaya tutuştuk. Toplantı sonrasında ise teorik farklılıklarımızı tamamen unutmuştuk; yoldaşça sempatisi ve ilgisi, soğuk bilimselliğini bastırmıştı ve benim için savaşmaya hazırdı.

Buffalo Valisi'nin sekreteri az rastlanır bir kişilikti. Yalnızca Amerika böyle bir zıtlık yaratabilirdi: Radikal ve tanrıtanımazdı, ama

aynı zamanda New England vicdanına sadıktı. Büyük hayallerin insanıydı, enerjisini küçük eylemlerde harcamıştı; kamuoyundan korkan, ama onu pervasızca ihmal eden bir politikacı, bir oportünistti. Validen toplantı için izin koparmakla kazanacağı hiçbir şey yoktu, ama kaybedeceği çok şey vardı. Yine de Püriten bir inatçılıkla haklarımın savunuculuğunu yapmaktan geri kalmadı.

Polis Şefi toplantımı engellemeye kalkıştı. Sekreteri tarafından ikna edilen Vali, polisin önerisini kabul etmedi. Bu, üstün bir zekânın, resmi dar görüşlülüğe meydan okumasıydı.

Hayat sürprizlerle doludur. Bilinmeyen sebeplerden dolayı bu turda başka bir müdahale olmadı. Yolumuza sakin bir şekilde devam ettik, eski tarlaları ekerek, yeni alanlara girdik; ilginç insanlarla tanışmamız çalışmama renk ve güç kattı.

Anarşistlere bir gazetenin dürüstçe davrandığı görülmüş şey değildir. Denver'de üç gazetenin konferansımı eksiksiz bir şekilde sütunlarında yayınlamaları beni hayli şaşırtmıştı. Yerel *Times*'ın tiyatro eleştirmeni bir keşifte bile bulunarak "Emma Goldman, toplum düşmanı olarak muamele görüyor. Çünkü o da, Ibsen'in *Bir Halk Düşmanı*'ndaki Dr. Stockmann gibi hastalıklarımıza ve kusurlarımıza dikkat çekiyor," diye yazıyordu.

Ülkenin boşanma fabrikası Reno, belli bir sınıftan kadınların uğrak yeriydi. Özgürlüklerini kazanmak için, bu gibi durumlarda olageldiği gibi, kendilerini bir müşteriden diğerine pazarlamak üzere kente üşüşüyorlardı. Saygınlık kolaydı. Onlarda, eski bir duygusal ilişkiden bir yenisine geçerken korkunç acılar çeken özgür bir kadının yürek sancısından da, yaşadığı ruhsal mücadeleden de eser yoktu. Kendi vicdanını ve sosyal çevresini yatıştırmak için gerekli para olduktan sonra, bir kağıt parçasıyla bu özgürlük kolaylıkla elde edilebiliyordu. Ne var ki, bu boşanmışlar, benimle aynı otelde bulunmaktan hicap duydular.

"Nasıl olur da Emma Goldman bizimle aynı çatı altında kalır! Özgür aşkın savunucusu Emma Goldman! Böyle bir kişiye hoşgörü gösterilemez," diye köpürdüler. Zavallı otel sahibi ne yapabilirdi? Bu boşanmış hanımlar her zaman oradaydılar ve yağlı müşterilerdi doğrusu. Oteli terketmek zorunda kaldım. Durumun komik tarafı, benimle aynı çatı altında kalmaya tahammülü olmayan bu kadınların, "Evliliğin Başarısızlığı" ve "Aşkın Anlamı" konferanslarıma doluşmalarıydı.

Kumar sanatıyla da Reno'da tanıştım. İnsanların ruletin çevresin-

de toplandığı böylesine büyük bir kumarhaneyi daha önce hiç görmemiştim. Kumar tutkusuna kapılmış erkek ve kadınların davranışlarını ve yüzlerindeki ifadeyi seyretmek hayli ilginçti. Ben de "şans"ımı denedim, fakat elli sent kaybettikten sonra bu sevdadan vazgeçtim.

San Francisco'dayken, Jack London'ın yakınlarda oturduğunu öğrendim. Onunla ve diğer genç sosyalist öğrencilerle, California'ya 1897'de geldiğimde, Strunskyler'de tanışmıştım. O zamandan beri London'ın birçok yapıtını okumuştum ve doğal olarak onunla dostluğumu tazelemeye can atıyordum. Başka bir sebep daha vardı: Ferrer Birliği Modern Okulu'nun New York'ta kurulması planlanıyordu. Aralarında Lola Ridge, Manuel Komroff, Rose ve Mary Yuster'in de bulunduğu bazı önemli kişilerin, Birliğin eğitsel çalışmasına aktif desteklerini almayı başarmıştık. Projemize, Jack London'ın ilgi göstermesini sağlamak istiyordum. Ona, Francisco Ferrer üzerine vereceğim konferansa katılması ricasında bulunan bir mektup yazdım.

Yanıtı özgündü. "Sevgili Emma Goldman," diye yazıyordu, "notunu aldım. Benden başkasının konuşmacı olmadığı toplantılara katılırım ancak. Ama seni buraya bekliyoruz. Kiminle istersen, Glen Ellen'e, birlikte gelmez misiniz?"

Böyle hoş bir davete kim direnebilirdi? Yanımda iki arkadaş vardı, Ben ve eski avukatım E.E. Kirk. Fakat bütün kervanı getirseydim bile, Jack ve Charmian London, onları hoşnutlukla karşılarlar, bu iki sevgili insan, o sıcak ve içten konukseverliklerini esirgemezlerdi.

Gerçek Jack London, *Kemptor-Wace Mektupları*'ndaki mekanik, katı sosyalistten ne kadar farklıydı! Burada genç, coşkulu, nabzı atan, sevgi ve ilgi dolu iyi bir yoldaş vardı. Ziyaretimizi görkemli bir tatil haline getirmek için elinden geleni yapıyordu. Politik farklılıklarımızı tartıştık elbette, ama Jack'te sosyalistlerle tartıştığım zaman sık sık rastladığım hırçınlığın zerresi yoktu. Çünkü Jack London öncelikle bir sanatçıydı, yaratıcı ruhu, özgürlükle nefes alabilirdi. Toplumun, daha yüksek bir aşama olan anarşizme ulaşmadan sosyalizmden geçmek zorunda olduğunda ısrar etse de, bir sanatçı olarak anarşizmin çekiciliğini görmezlikten gelemiyordu. Her halükârda, Jack London'ın politik görüşleri beni ilgilendirmiyordu. İnsanlığı ve insan yüreğinin karmaşıklığını hissedişi ve anlayışıydı önemli olan. Eğer kahramanının ruhsal mücadelesine ve yıkımına katkıda bulunan öğeleri kişiliğinde barındırmasaydı, *Martin Eden* gibi bir şaheseri yaratması mümkün olabilir miydi? İşte Glen Ellen'i ziyaretime anlam ve neşe

katan Jack London buydu, yoksa o mekanik mümin değil.

Jack'in karısı Charmian, kibar bir ev sahibi, anne olmayı bekleyen, sevgi ve şefkat dolu bir insandı. Sanki karnı burnunda hamile bir kadın değilmiş gibi hareketli ve canlıydı - günlük işlerindeki hamaratlığı beni korkutuyordu. Kaldığımız üç gün boyunca Charmian nefes almadı, ancak biz, akşam yemeğinden sonra tartışıp, şakalaşarak sabahın erken saatlerine kadar içki içerken, o da bebeği için bir şeyler dikerken dinlenmeye zaman bulabildi.

Konferanslarımı on beş yıl boyunca, daima yoldaşlarımın yardımları sayesinde verebilmiştim. Fakat bu konferanslar hiçbir zaman geniş Amerikan kamuoyuna ulaşamamıştı. Bunlardan bazıları, belirli bir dili konuşanlara özgü sorunları içerdiği için Amerikalılar'ı ilgilendirmiyordu. Bütün bu yıllar sonuçta, verimsiz ve yetersizdi. Ben'in menajerliğimi yapmasıyla birlikte çalışmam eski, dar çevrenin sınırları dışına çıktı. Bu turumda, aralarında daha önce anarşizmin hiçbir zaman tartışılmadığı birçok yerin de bulunduğu yirmi beş eyalette otuz yedi şehre gittim. Yirmi beş bin kişinin giriş ücreti ödediği toplantılarda, geniş dinleyici kitlelerine yüz yirmi konferans verdim. Öte yandan çok sayıda yoksul öğrenci ve işsiz de toplantılara ücretsiz alındı. Çalışma alanımın genişlemesinin en sevindirici yanı ise, on bin kitabın satılması ve beş bin kitabın da parasız dağıtılmış olmasıydı. İfade özgürlüğü yönünde verilen çeşitli mücadeleler, toplantılarımızda bu tür mücadeleler için para toplamamız ve diğer faaliyetler de az buz değildi. Francisco Ferrer Birliği'nin örgütlenmesi ve birçok grev için yaptığımız çağrılar da önemli maddi yanılar almıştı.

Diğer yandan, birtakım yoldaşlar tarafından açıkça suçlandım. Anarşist olarak, yoldaş bile sayılmayacak, tutarsız alışkanlıklara sahip eski bir serseriyi yanımda menajer olarak taşımaya nasıl cesaret ediyordum? Bundan rahatsız olmadım, fakat saflarımızda böylesi bir sekterliği gördüğüme fena halde hayıflandım. Gerçeği açıkça itiraf etmek gerekirse, geçmiş iki yıldaki çalışmamın ürününü fazlasıyla almış ve anarşizmi, önceki yıllardan çok daha bilinir kılmıştım. Ben'in çalışkanlığı ve becerisi olmadan bunu gerçekleştiremezdim.

XXXVII. BÖLÜM

YILLIK TURLARIM nedeniyle, Saşa'nın yeniden doğuşu olan 18 Mayıslar'da hep uzakta olsam da, yüreğim daima onunla çarpmıştır. Ne mekân, ne de zaman, beni ruhsal olarak Saşa'dan ayıramadığı gibi, hapislik yılları boyunca özlemle beklediğim ve gerçekleşmesi için çabaladığım o günü de unutturamazdı. 18 Mayıs'ta Los Angeles'teyken, Saşa'dan bir telgraf aldım. Müthiş sevindim, çünkü, hapishane anılarını yazmaya karar verdiğini bildiriyordu. Anılarını kaleme alarak hapishane yaşamını yeniden ortaya koyması için durmadan üsteliyor, böylece hayatı ona zehir eden karabasandan kurtulacağına inanıyordum. Nihayet karar vermişti. Bizim günümüzde, ikimizin hayatındaki bu en önemli günde. Ona derhal, yakında dönüp *Mother Earth* bürosundaki işlerini hafifleteceğimi ve yazın geri kalan kısmında bütün zamanımı kendisine ayıracağımı bildirdim.

Ayrıca konferanslarımın gözden geçirilip yayına hazırlanması beni bekliyordu. Bunu Ben kafama sokmuş, bütün tur boyunca da başımın etini yiyip durmuştu. Zaman bulamayacağımı düşünüyordum; kaldı ki, yayıncılar benim imzamı taşıyan bir kitabı basmayı kabul etmezlerdi. Ancak o, şimdiden makalelerimin satış rekorları kıracağı hayalini kuruyordu. İyimserliği ve sebatı bulaşıcıydı ve buna uzun süre direnmek mümkün değildi.

Ben'in, turlarımızın bitiminde Chicago'da, taparcasına düşkün olduğu annesinin yanında kalması adettendi. Bu sefer, bana yardımcı olup, Saşa'yla ve yazılarımla ilgilenmeme boş zaman sağlaması için New York'ta, yanımda kalmasını istiyordum. Ne var ki, kanındaki *Gezgincilik*, eski serserilik günlerindeki gibi depreşmişti. *Mother Earth*'e yük olmamak için, Avrupa'ya geçip iş bulacağını söyledi. Yazları zaten ayrı kaldığımızdan, ha Chicago'da olmuş ha Londra'da, fark etmezdi.

Ben'in yola çıkışından kısa bir süre sonra Saşa'yla beraber küçük çiftliğe yerleştik. Buranın güzelliğine ve sükûnetine vurulmuştuk. Saşa, Hudson'ın görkemli manzarasının ayaklar altında olduğu en yüksek tepelerden birine çadır kurdu. Ben evde kalıp ortalığa çekidüzen verirken Saşa da yazmaya başladı.

Hapishanede *sub rosa* bastığı *Gefangniss Blüthen*'in (Hapishane Çiçekleri) birkaç nüshasını, Saşa, 1892'de Pittsburgh'a gittiğinden beri tekrarlanan onca polis baskınından kurtarabilmiştim. Carl Nold, Henry Bauer ve diğer arkadaşlar da bazı nüshaları saklamışlardı. Bu nüshalardan yararlanıyordu, ama bunlar canlı canlı gömüldüğü bu yerde yaşadıklarının yanında pek de önemli değildiler. Bedenin ve ruhun çektiği ızdırapları, hapishane arkadaşlarının yaşadığı acıyı bütün çıplaklığıyla biliyordu. Şimdi hepsini ruhunun derinliklerinden sökerek çıkartmak ve yeniden yaratmak zorundaydı. On dört yıllık karabasan, uykularını ve yaşamını yeniden zapt etmişti.

Masasında günlerce gözlerini kırpmadan, sabit bakışlarla oturuyor ya da sanki öfke nöbetine kapılmış gibi yazıp duruyordu. Ara sıra yazdıklarını yırtmaya kalkıştığında âdeta boğuşuyorduk. Sanki yıllar boyu onu mezarından kurtarmak için verdiğim mücadelenin bir tekrarıydı kâğıtları elinden kaparken yaptığım. Ardından, Saşa'nın, yazmaya başladığından beri yaşamını saran hayaletlerden, insan ilişkilerinden, benden, dahası kendinden kaçmak için ormanda gözlerden yittiği günler geldi. Azap çeken ruhunu yatıştıracak doğru yolu ve sözcüğü bulmak için kendimi yiyip bitiriyordum. Her allahın günü Saşa'yla yaptığım bu didişmenin nedeni yalnızca ona olan sevgim değildi. Yazdıklarının ilk bölümünü görür görmez Saşa'nın, büyük bir eserin doğum sancılarını çektiğini anlamıştım. Gün ışığına çıkması için elimden gelen her şeyi yapmalıydım.

Bir akşam çiftlikte kaza geçirdim. Bize ara sıra uğrayan genç bir doktor arkadaş, menisküs teşhisi koydu. Ne olursa olsun yazmayı tasarladığım yazıları sabaha bırakamazdım. Dizimde soğuk kompres, bacağım askıda, sabahın altısına kadar çalıştım. Birkaç saatlik uyku acımı dindirdi. New York'a gideceğimden, Saşa'ya yemek hazırlamam gerekiyordu. Özel yemeğim olan "Boston" fasülyesi pişirdim ve komposto yaptım, sonra da üç buçuk mil uzaklıktaki istasyona yürüdüm. Trene binerken dizimin hiç de iyi olmadığını fark ettim. Gece ağrılar içinde geçti, sabah acilen doktor çağırmak zorunda kaldım. Menisküs teşhisini o da doğruladı ve ameliyat gerektiğini söyledi. Aynı fikirde

olan iki doktor arkadaş, St. Francis Hastanesi'ni önerdiler.

Arkadaşlardan biri "ünlü Operatör Dr. Stewart orada, işinde çok mahirdir," dedi.

"Dr. Stewart!" dedim hayretle, "McKinley'i tedavi eden mi?"

"Ta kendisi," diye yanıtladı.

"Ne tuhaf bir tesadüf! Acaba kim olduğumu öğrendiğinde kabul eder mi?"

Arkadaşım, "elbette," diye güvence verdi, "istersen Kershner adıyla da kaydolabilirsin."

Röntgen çekildikten sonra Dr. Stewart, diz kapağımın altında yırtık olduğunu söylemek üzere yanıma gelip, "Bağlarınızı koparmayı nasıl becerdiniz kuzum?" diye sordu. Bütün gün ayakta olduğumu öğrenince fazla söze gerek kalmadı. Ameliyat etmek niyetinde olmadığını bildirdi bana. "Ameliyat edilmiş bir diz bir daha aynı işlevi yerine getiremez. Size yavaş bir tedavi uygulayacağım, muhafazakâr bir yöntem. Sabır gerektirir, ama daha iyi sonuç verir," derken gözlerinde alaycı bir kıvılcımın parladığını gördüm.

"Anlaşıldı," diye geçirdim içimden, "bu muhafazakâr yöntem özel olarak benim için düşünülmüş olmalı."

Bu, bir anarşist için yenir yutulur şey değildi. Ne var ki, kadınlık gururum bükülmeyen bir dizi içine sindiremeyince, "muhafazakâr metoda" boyun eğdim. Evde alçı ve sargılar içinde haftalarca yattım. Bu arada Saşa'nın hapishane anılarının yazımı kesintiye uğradı, benim kitabım da ertelendi. Bu, dizimin ağrısından da katlanılmaz bir durumdu. Başıma gelenleri öğrenen Ben, yurtdışındaki gezisini kısa keserek New York'a döndü. Varlığı beni yatıştırıp rahatlatmıştı, nerdeyse hasta yatağında olmaktan memnundum.

Bir hafta sonra çiftliğe döndüm, koltuk değnekleriyle seke seke, beş kişi için hafif ev işleri yapıyor, akşamları Saşa ile geçiriyor, geceleri ise kitabım üzerinde çalışıyordum. Kitap iki ayda tamamlandı ama tahmin ettiğim gibi, hiçbir yayıncı basmayı kabul etmedi. Ben, kitabı kendi hesabımıza basmakta ısrarlıydı. Matbaacımız bir miktar kredi vermeye yatkındı, ama paranın kalan kısmını nereden bulacaktık? İyimser menajerim "Borç alalım," diyordu, "gelecek turda nasıl olsa bütün masrafları ödeyecek kadar satış yaparız."

Ben, *Mother Earth* bürosunda kitabımın basımıyla ilgileniyordu, bana da Saşa'nın hâlâ anıları üzerine çalıştığı Ossining çiftliğine dönmek düştü. Niyetimiz, havalar izin verdiği sürece orada kalmaktı. Ne

var ki, beklenmedik olaylar kısa sürede planlarımızı altüst etti. Los Angeles *Times* binasında bir patlama meydana geldiğini ve Japonya'daki bir grup anarşistin tehlikede olduğunu öğrendik. Her iki olayın da aciliyeti vardı ve derhal harekete geçmek gerekiyordu. Bu yüzden ekimin başlarında gerisin geri New York'a döndük.

Los Angeles *Times*'ın sahibi Harrison Grey Otis'in başını çektiği Los Angeles Tüccarlar ve Sanayiciler Odası, Pacific Coast'ta* emeğin örgütlenmesine karşı yıllarca insafsız bir savaş sürdürmüş, işçilerin, koşullarını iyileştirmek yönündeki her örgütlenme girişimi, patronların şiddetli direnciyle bozguna uğratılmıştı. Bütün bunların sonucunda, Otis ve gazetesi, California'daki emekçi kesimlerin büyük nefretini kazanmıştı.

1 Ekim gecesi *Times* binasında patlayan bomba, yirmi iki gazete çalışanının ölümüne yol açtı. Otis, "Anarşi!" diye avaz avaz bağırıyordu. Basın, Devlet ve Kilise hep bir ağızdan, emekten yana bildikleri herkese kara çalmaya girişti; birçok vaiz kudurmuşçasına intikam çağrılarında bulundu. Henüz *Times* patlamasının nedeni ortaya çıkmadan, anarşistler, olayın sorumlusu olarak damgalandı. Düşmanın savaş çağrısını göğüsledik ve emekçileri, yalnızca anarşizmin değil, aynı zamanda emeğin örgütlenmesinin de tehlike altında olduğu konusunda uyardık. Diğer bütün çabaların bu hayati çalışmaya tabi kılınması gerektiği kanısındaydık. Artık Saşa'nın, anılarını yazma şansı kalmamıştı.

Japonya'dan, o günlerde bize ulaşan haberlerde, çok sayıda anarşistin Japon İmparatoru'nun hayatına kastettikleri iddiasıyla tutuklandığı bildiriliyordu. Grubun önde gelen ismi Denjiro Kotoku, ülkesini, Lafcadio Hearn ve Pierre Loti gibi Avrupalı yazarlardan ya da Japonya'yı toz pembe gösteren Madam Gauthier'den daha iyi tanıyordu. Kotoku, ücretli kölelik altındaki sefalet koşullarını ve politik rejimin barbarlığını bizzat yaşamıştı. Kendisini, yıllarca Japon aydınlarının ve halkın dikkatini bu koşullara çekmeye adamıştı. Büyük bir beyin, yetenekli bir yazar, Karl Marx, Leo Tolstoy ve Peter Kropotkin'in bazı eserlerinin çevirmeniydi. Lien Sun Soh ve Madam Ho Chin'le birlikte, Tokyo Üniversitesi'nde Japon ve Çinli öğrencilere anarşizmi tanıtmıştı. Hükümet tarafından defalarca hapse atılması yoldaşımızı yıldıramamıştı. Resmi makamlar son çare olarak onu, İmparatora karşı komploya dahil edip "tasfiye" etmeye karar vermişlerdi.

* Pasifik Sahili

10 Kasım'da Associated Press, "İmparatorun hayatına kastedenleri yargılamak üzere görevlendirilen özel mahkemenin, aralarında elebaşı Kotoku ve karısı Sugano Kano'nun da yer aldığı yirmi altı kişiyi suçlu bulduğunu, mahkemenin, İmparatorluk ailesine komploya girişenlere, 73. maddeye göre en şiddetli ceza olan ölüm cezasının uygulanmasını uygun gördüğünü" duyurdu.

Japonya'daki celladı durdurmak için kaybedilecek zaman yoktu. İfade Özgürlüğü Birliği başkanı, dostumuz Leonard D. Abbott'un yardımıyla ulusal çapta bir protesto başlattık. Washington'daki Japon Büyükelçiliği'ne, New York'taki Başkonsolos'a ve Amerikan gazetelerine mektup ve telgraflar gönderildi. Kamu hayatında öne çıkmış insanlardan oluşan bir komite, Birleşik Devletler'deki Japon temsilcileriyle görüşmeler yaptı. Büyük Amerikan protestosu, belli ki, İmparator yardakçılarının hoşuna gitmemişti. Suçlanan bu insanları karalamak için ellerinden geleni arttırına koymadılar ve komitemizi çabalarından vazgeçirmek için tüm ikna güçlerini kullandılar. Biz de, özel ve halka açık toplantılar düzenleyerek, basını bombardıman ederek çabalarımızı yoğunlaştırdık. Dahası, Japonya'da işlenmek üzere olan adli cürüm konusunda bütün gücümüzle kamuoyunu uyandırmaya çalıştık.

Bu kampanyaya katılan birçok dostun arasında, Whitman ve Poe'nun hikâye ve şiirlerini mükemmel bir şekilde tanıtan, şair, yazar, ressam Sadakichi Hartmann da vardı. Onunla ilk kez 1894'te tanışmıştım. Daha sonra dergimize düzenli katkıda bulunmuştu. Kısmen Japon kanı taşıyan Sadakichi, Japonya'daki koşullardan ve Kotoku davasından haberdardı. Ricamız üzerine, suçlanan yoldaşlar adına geniş bir şekilde dağıtılmak üzere güçlü bir manifesto kaleme aldı.

1911'in Ocak ayında Ben'le birlikte yıllık turumuza yeniden başladık. Yola çıkmadan önce, konferanslarımdan seçilmiş metinlerden oluşan *Anarchism and Other Essays* (Anarşizm ve Diğer Denemeler) basıldı. Kitapta aynı zamanda Hippolyte Havel'in kaleminden, politik hayatımdaki önemli olayları içeren biyografik bir yazı da yer alıyordu. Kitaptaki konferans metinlerimden bazıları, zamanında polis tarafından engellenmişti. Kaldı ki, endişe ve sancısız konferans verdiğim tek bir gün bile hatırlamam. Onlar, yirmi yıllık zihinsel ve ruhsal mücadelenin ürünüydü, bu noktaya nice iniş çıkışlarla gelinmişti. Kitabı yazma fikrini Ben'e borçluydum, fakat yazıların düzeltilmesi ve pro-

vaların okunması dahil, baş yardımcım Saşa'ydı. İlk edebî çalışmamın basılmasına, Saşa, en az benim kadar sevinmişti.

Tura çıkmadan önce, Leonard D. Abbott, Harry Kelly, Saşa ve diğer arkadaşların çabalarıyla örgütlenmiş olan, St. Mark's Place'deki Francisco Ferrer Merkezi'nin açılış törenine katılma fırsatı buldum. Ferrer Birliği, mütevazı girişimimizden doğacağını umut ettiğimiz Modern Okul'un ön hazırlığı olarak pazar ve akşam sınıfları açmıştı. Bu çalışma için yardım toplamış olmam bir yana, Bayard Boyesen'in okulumuzun sekreteri ve eğitmeni olarak görev almış olmasını sağlamam benim için kıvanç vericiydi.

Boyesen, Columbia Üniversitesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü üyesiydi. Francisco Ferrer'in şahadetinden derinden etkilenen Mr. Boyesen, ikinci anma toplantımıza başkanlık etmişti. Bu nedenle, Columbia Üniversitesi Başkanı tarafından kınanan Boyesen, üniversitedeki görevinden istifa etti. Ferrer Birliği'ne katılmaya ikna edilen Boyesen, Modern Okul'un sekreterliğini üstlendi. Bu koşullarda ne maddi çıkar, ne de ün beklemeyen Boyesen'in önermiş olduğumuz eğitim girişimine duyduğu ilgi her türlü kişisel kaygının üstündeydi.

Ohio, Columbus'a gelinceye kadar gezimizde kayda değer bir sorun yaşamadık. Ta ki, susturulup ifade özgürlüğü için mücadeleye başlayıncaya kadar. Bu sırada, kentte, Maden İşçileri Birliği'nin kongresi yapılıyordu. Militan unsurlar, polisin müdahalesinden dolayı öfke içindeydi. Polise ve kongrede konuşma yapmam aleyhinde oy kullanan önderlerine karşı salonumuzda bir protesto gösterisinde bulundular. Eylemlerinin sonucu, birlik yöneticilerinden bana gelen bir "davetiye"ydi. Bu enteresan davetiyede şunlar yazılıydı:

> SAYGIDEĞER HANIMEFENDİ:
>
> Kongremizin aldığı kararı takiben, Amerikan Maden İşçileri Birliği delegelerine hitap etmeniz için sizi yarın, 19 Ocak günü, öğleden sonra birde, Memorial Salonu'nda yapılacak oturuma bütün içtenliğimizle davet ediyoruz.
>
> Kongremizin bu girişiminden sonra bize salon görevlisi tarafından ulaştırılan bir duyuruda, delegasyon önünde konuşma yapmadan önce Bölge İdare Kurulu'ndan gerekli izni almadığımız takdirde konuşmanıza izin verilmeyeceği bildirildi. Mr. Reitman'ın bu sorunu İdare Kurulu'yla halletmesini öneriri, izin almadan konuşma yaparak istenmeyen karışıklıklara yol açmayacağınızı umarım.

Bununla birlikte, Kongremizin size itirazı olmadığını temin ederim.

Saygılarımla,
EDWIN PERRY
A.U.M.W. Mali Sekreteri

Not: Şu anda, salon görevlisinden, İdare Kurulu'nun yarın sabah Memorial Salonu'nda konuşma yapmanıza hiçbir şekilde izin vermeyeceği haberini aldım.

Tabandaki madenci arkadaşlarımız konuşmamın hileyle engellendiğini öğrenince tuttuğumuz salona yürüyüş yapmaya oybirliği ile karar verdiler. Ancak önce kongrenin yapıldığı Memorial Salonu'na gideceklerdi. Tam bu sırada beklenmedik bir olay meydana geldi. Memorial Salonu'nun görevlileri kapıları kapatarak beni ve delegeleri içeri sokmadılar. Konuşmama karşı oy kullananlar bile hiddetlenip yürüyüşümüze katıldı.

Etkileyici bir konuşmacı olan Delege E.S. McCullough tarafından tanıtılmam, dinleyicilerin coşkusuyla karşılandı. Delegelerin, genel grevin, işçinin en etkili silahı olduğuna ilişkin içten karşılığı işin en sevindirici yanıydı.

Detroit'de, Japonya'daki yoldaşlarımızın idam edildikleri haberiyle sarsıldık. Denjiro Kotoku ve karısı Sugano Kano, Birleşik Devletler'de tıp eğitimi almış Dr. S. Oishi, Tarım Mühendisi A. Morichiki ve mücadele arkadaşları bir hukuk cinayetinin kurbanı olmuşlardı. Suçları, tıpkı Chicago şehitlerimiz gibi, arkadaşlarına duydukları güçlü sevgi ve ideallerine olan bağlılıklarıydı.

"Yaşasın anarşi!" diye haykırmıştı Denjiro Kotoku, son nefesini verirken.

"*Banjoi!* (Ebediyen)," diye yanıtlamıştı ölüme giden yoldaşları. Sugano Kato, "Özgürlük için yaşadım ve özgürlük için ölüyorum, hayatımın tek ve vazgeçilmez anlamı özgürlük için," diye bağırdığında Doğu, Batı'yla buluşmuş, aynı kan bağıyla birleşmişti.

William Marion Reedy'nin bu yıl benim için gösterdiği çabanın sonuçları, St. Louis'i gölgede bırakmıştı. Reedy ve bir dans okulunun müdürü olan arkadaşı Alice Martin'in sayesinde Odeon Resital Salonu'nda konuşabildim. "Kotoku" ve "Ahlakın Kurbanları" adlı konferanslarım, daha önce hiçbir anarşist toplantının yanına bile yaklaşmayan çok sayıda insanı çekmişti. Kadınlar Çarşamba Kulübü'nde "Tolstoy" ve "Galsworthy'nin *Adalet*'i" üzerine verdiğim konferanslar, St. Louis

sosyete hanımlarının nazik damaklarında oldukça acı bir tat bıraktı.

St. Louis'de Robert Baldwin, Robert Minor ve Zoe Akins'le tanıştım. Baldwin, sosyal hizmet görevlisi ve reformculardan oluşan bir grupla öğle yemeği yiyeceğim otellerden birini ayarlamaya yardımcı oldu. Daha önce Kadınlar Çarşamba Kulübü'nde iki tiyatro konferansı vermeme de aracı olmuştu. Bu yakışıklı genç adamın etrafında fır dönen sosyete kızlarının, onun ulvi çalışmaları ve hoş kişiliğinden çok çapkınlığıyla ilgilendikleri besbelliydi.

Yetenekli bir karikatürist olan Robert Minor, hem sanatçı, hem de sosyalist olarak beni çok etkilemişti.

Egzotik ve çekici kişiliğiyle Zoe Akins, ilginç bir Amerikan ürünüydü. Aşırı muhafazakâr bir ailenin kızı olan Zoe, hâlâ çocukluğundaki izleri silmeye ve hayatını önceki kuşatılmışlığından bağımsız sürdürmeye çalışıyordu. Zoe, otelime sık sık uğrayarak bohem arkadaşlarıyla zaman geçirmek için saygıdeğer akrabalarını atlatışını konu alan gülünç hikâyelerle beni eğlendirirdi.

Wisconsin, Madison'a dönüşümde Profesör Ross ve diğer öğretim üyelerini, eskisi kadar "pervasız" bulmadım. Bunun nedeni kuşkusuz üniversite tahsisatlarının henüz karara bağlanmamış olmasıydı. Bu fikirden pek hoşlanmayabilirler ama, profesörler de proleterdir. Tabii ki, entelektüel proleterler, ama işverenlerine sıradan teknisyenlerden daha bağımlıdırlar. Eyalet üniversiteleri tahsisatsız çalışamazlardı. Dolayısıyla fakültenin temkinli davranması gerekiyordu. Ne var ki, öğrencileri yıldıramadılar. Önceki yıla göre sayıları daha da artmıştı.

Massachusetts gibi Kansas Eyaleti de, geçmişin şanı şerefiyle yaşıyordu. Köleliğin kaldırılması davasına baş koyan John Brownlar'ı yetiştiren burası değil miydi? Moses Harman'ın isyan çağrısı burada yankılanmamış mıydı? Burası değil miydi özgür düşüncenin kalesi? Kansas'ın ilerici tarihsel iddiaları ne olursa olsun, şu anda bunun esamesi bile okunmuyordu. Kilise ve içki yasağı elele vermiş, liberalizmin defin törenini yapıyorlardı. İdeallere kayıtsızlık, böbürlenme ve kendini beğenmişlik, Kansas Eyaleti'nin birçok şehrini belirleyen özelliklerdi artık.

Üniversitenin bulunduğu Lawrence hariç. Çoğunlukla ilerici öğrencilerden oluşan bir grup, uyuyan bu kente hayat veriyordu. Grubun en faal üyesi Harry Kemp'ti. Harry, hukuk öğrencilerinin kurmuş olduğu Alternatif Hükümet Kulübü'nde etkiliydi ve bu örgüt, tehlikeli bir anarşisti, "Yasalar Neden Başarısızdır" konusunda konuşma yap-

maya davet etmişti. Yorumlarım, onlar için bir yenilikti. Bazı öğrenciler, gençliklerinin verdiği bir kibirle görüşlerime karşı çıkarak tartışma açtılar. Diğerleri ise, şimdiye kadar mükemmel olduğunu düşündükleri tasarının zaaflarını gösterdiğimi kabul ettiler.

Toplantılarımızda fakülte mensupları ve öğrenciler de hazır bulundu. "Ahlakın Kurbanları" üzerine konuşmam şamatalı bir havada sona erdi. Konuşmanın seyri içinde, erkeklerin cinsel alışkanlıklarındaki kendi hafifmeşrepliklerini görmezlikten gelirken, evlenecekleri kadınların "saf" ve iffetli olmalarında nasıl ısrar ettiklerine dikkat çekmiştim. Tartışma sırasında dinleyicilerden biri ayağa kalkarak, "Ben kırk yaşında bir adamım ve saflığımı muhafaza ettim," diye karşı çıktı. Hastalıklı görünüşü, duygusal açlık içinde olduğu izlenimini veriyordu. "Size tıbbi bir kontrol öneririm," diye yanıtladım. Bir anda salon karıştı. Koparılan şamatanın nedenini ancak toplantı sonrası öğrendim. Harry Kemp, erdemli muhalifimin, bitkilerin yaşamına ilişkin konferanslarında doğruları kabul eden, ancak insanların cinsel yaşamı söz konusu olduğunda tam tersi tutum alan bir botanik profesörü olduğunu söyledi. Bu adamcağızın fakültedeki çalışmalarından haberdar olsaydım bu kadar sert karşılık vermezdim. Böbürlenenlerden nefret ederim, ama yine de, Püriten profesörü, yaramaz delikanlıların önünde hedef haline getirdiğim için üzüldüm.

California huzursuzlukla kaynıyordu. Meksika Devrimi ve McNamara kardeşlerin tutuklanması Pacific Coast emekçilerini patlama noktasına getirmişti. Meksika Liberal Parti yönetiminin temsilcileri Ricardo Flores Magón ve kardeşi Enrique, Diaz'ın despotik rejimini ve Meksika halkının, yerli ve Amerikalı çıkar sahipleri tarafından insafsızca sömürülmesini teşhir etmişlerdi. İleri sürdükleri savlar, Carlo de Fornaro'nun "Meksika Çarı, Diaz" adlı kitabında bütünüyle destekleniyordu. New Yorklu tanınmış sanatçı Mr. Fornaro'nun, bu açıklamaları yüzünden iftirayla suçlanarak bir yıl hapse mahkûm edilmesi, Birleşik Devletler Hükümeti'nin, Meksika'daki Amerikan petrol sahiplerinin çıkarlarının bekçisi olduğunu kanıtlamıştı. John Kenneth Turner tarafından kaleme alınan bir diğer kitap, *Barbarous Mexico*, çaresiz tarım işçileri soygununun yasallaştırılmasını şiddetle suçluyor ve köleleştirilmelerinde Amerika'nın oynadığı meşum rolü eleştiriyordu.

Meksika'daki devrim, bir halkın, ülkelerindeki büyük ekonomik ve politik haksızlıklara karşı uyanışının ifadesiydi. Mücadele, Amerika'daki çok sayıda militan işçiyi etkilemişti. Aralarında, birçok anar-

şistin ve IWW'linin (Dünya Sanayi İşçileri) de bulunduğu bu işçiler sınırın ötesindeki Meksikalı kardeşlerinin imdadına koşuyorlardı. Meksika Devrimi'nin sürükleyici ruhu, Coast'un sağduyulu insanlarını, aydınları ve proleterleri ayağa kaldırmıştı.

Havanın kızışmasındaki diğer bir unsur ise emekçilerin ezilmesi için yeni bir girişimin başlatılmış olmasıydı. Bir yıl önceki (Ekim 1910) *Times* binasının bombalanmasından beri, California işverenlerinin kârlarıyla beslenen William J. Burns'ün özel dedektif bürosu tarafından hilafsız bir insan avı sürdürülüyordu. Uluslararası Köprü ve Çelik İnşaat İşçileri Birliği'nin mali sekreteri John J. McNamara kaçırılıp California'ya götürülerek, Los Angeles *Times*'ın bombalanmasından ve diğer dinamitleme eylemlerinden suçlandı. Aynı zamanda kardeşi J.B. McNamara ve Ortie McManigal adında bir başkası da tutuklandı.

Basın tarafından anarşist olarak suçlansalar da, McNamara kardeşler, aslında, katıksız Katolik ve muhafazakâr Amerikan Emek Federasyonu üyesiydiler. Fikirlerimiz hakkında hiçbir şey bilmedikleri ve bu fikirlerin işçi mücadelesiyle ilişkisinin farkında olmadıkları için belki de anarşi suçlamalarına ilk karşı çıkacak onlar olurdu. Sadece sendikalist olan McNamaralar emek ve sermaye arasındaki çatışmanın bütün hayatı kucaklayan sosyal bir konu olduğunun ve çözümünün yalnızca daha yüksek ücret ve daha kısa çalışma saatleriyle sağlanamayacağının bilincinde değillerdi. Sorunun çözümünün ücret sisteminin, bütün tekellerin ve özel ayrıcalıkların ilgasından geçtiğini bilmiyorlardı. Ancak, McNamaralar anarşist olmasalar da, sömürülen sınıftandılar. Bu, onların yanında yer almamız için yeterli sebepti. Onlara yapılan baskının, zengin takımının örgütlü emeği ezme girişimlerinin bir parçası olduğunu biliyorduk. Bize göre, davaları, 1887 Chicago ve 1906 Idaho komplolarının bir tekrarıydı. Bu, zenginlerin ve iktidardakilerin her yerdeki - İspanya'da, İtalya'da, Rusya'da, Japonya'da ve Birleşik Devletler'deki bilinen politikasıydı. McNamaralar kardeşlerim, davaları bizim de davamızdı. Bu bakış açısıyla Birleşik Devletler'deki tüm anarşistler, Los Angeles Bölge Cezaevi'nde kaderlerini bekleyen bu insanları desteklemek üzere güçlerini birleştirdi.

Bu olayların yarattığı yoğun duygular, çok sayıda insanın katıldığı Coast'taki toplantılarımda tepkiye dönüştü. Los Angeles'ta on bir, San Diego ve Fresno'da ikişer, San Francisco'da sekiz konferans verdim ve bir tartışmaya katıldım. Puget Sound da aynı şekilde yanıt verdi. Portland, Seattle ve Spokane'de de büyük dinleyici toplulukları

vardı.

Boise City'deki Haywood, Moyer ve Pattibone davasından beri oraya gitmek istiyordum, ama bir türlü fırsat olmamıştı. Bu turumuzda dört yüz mil, azımsanacak bir mesafe değildi. Fakat Ben gibi eski bir serseri ve benim gibi gezgin bir Yahudi için dört yüz mil neydi ki? Kentte, toplantılarımıza yardımcı olacak bir tek kul bile tanımıyor olmamız bizi caydıramamıştı. Yetenekli menajerim bakir topraklara daha önce girmişti. Neden şimdi cesaret etmesindi? Ben'den yirmi dört saat sonra Boise'a vardığımda iki pazar konferansı için bütün hazırlıkların yapılmış olduğunu gördüm. Hıristiyanların tatil günü olan pazarları giriş ücreti alınmayacağına ilişkin bir polis emri vardı. Fakat Boise halkı yasadan kaçmanın püf noktalarını biliyordu. "Herkese giriş ücreti karşılığında yayınlarınızdan birer tane verirsiniz, tamam mı?" diyerek Ben'e yol gösterdi salon sahibi kadın.

Ertesi gün Haywood, Mayor ve Pettibone'un hapis yattıkları Idaho Cezaevi'ne gittik. Tutuklanmalarından beri hapishanede bir başka yıldız, ajan Harry Orchard vardı. Anlaşılan, yoldaşlarını tuzağa düşürmek için polise yardımcı olan bu adam, günahlarının bedeli olarak kazdığı kuyuya kendisi de düşmüştü. Pervasızca on sekiz cinayet işlemiş bir itirafçıydı. Devlet, işçi önderlerini asmak için tanıklığından yararlanmış ve karşılığında hayatını bağışlamıştı. Eğer yaygın öfke ile yüz yüze gelmeye cüret etseydi, serbest bırakılacağına da kuşku yoktu. California Eyaleti'nin, McNamara kardeşleri yıkmak için giriştiği yeni cürümde, ajan Ortie McManigal'i kullanmasındaki kayda değer benzerliği düşünmekten kendimi alamadım.

Harry Orchard, boğa enseli, bodur, soluk benizli ve hilekâr bakışları olan biriydi. Bize, kendisinin "dini bütün, örnek" bir mahkûm olduğu söylendi. O bir Yahuda* idi ve layık olduğu yeri bulmuştu. Sanki iğrenç bir şeye bulaşmış gibi tiksindim. Hapishanede kalarak onunla aynı havayı soluyamazdım. İnsanlığın en büyük ayıbı muhbirlik ve ajanlıktı bence.

Tur boyunca polisin müdahale etmemesi ilginçti doğrusu. Hatiplik hayatım boyunca mesajlarımı ilk kez serbestçe iletebiliyordum. Hoşuma giden bu yeni durumdan oldukça faydalandım, çünkü çok uzun sürmeyeceğini biliyordum.

New York'a döndüğümde berbat bir saldırıyla karşı karşıya kaldım. İşin ilginç yanı bu kez saldırı devletten değil, bir sosyalist yayın-

* İsa'ya ihanet eden havarisi . ç.n.

dan geliyordu. Rus Çarı'nın hizmetinde olmakla suçlanıyordum! Bu şaşırtıcı ifşaat, İngiltere Sosyal Demokrat Partisi'nin resmi yayın organı, Londra *Justice*'te 13 Mayıs 1911 tarihinde yayınlandı.

> Meşum Emma Goldman, son zamanlarda Milwaukee'nin sosyalistlerine saldırarak, onların, devrimci amaçlardan uzak, ucuz politikacılar olduklarını ileri sürüyor - "imkânsızcılar'ımızın" bize söylediklerinin hemen hemen aynını! Emma Goldman, yıllardır Birleşik Devletler'de olağanüstü özgür bir şekilde çalışmalarını sürdürmekte ve bazı insanlar bu dişi kışkırtıcının nasıl olup da uzun zamandır ve böylesine cezadan azade bir şekilde şiddet propagandasına devam edebildiğini merak etmektedir. Fakat, son zamanlarda dışarı sızmış olmasına rağmen, Emma Goldman'ın polisten para aldığı genellikle bilinmez. Kendisi, bir zamanlar, San Francisco'da, Rus gizli polisinden Mr. A.E. Olarovski tarafından ajan ve casus olarak görevlendirilmiştir. Emin olmalıyız ki, insanları yalnızca lafta öldüren, bir karışıklık çıktığında ortadan yok olan ve arkadaşları tutuklanırken esrarengiz bir şekilde kaçmayı başaran "önde gelen" bu anarşistlerin onda dokuzu aynı durumdadır.

Önce bu ipe sapa gelmez suçlamadan canım sıkıldı. Fakat sonra, benden daha büyük bir insanın, anarşizmin babası Michail Bakunin'in de benzeri tahkir edici suçlamalardan payını aldığını hatırladım. Bakunin'le uğraşanlar, Friedrich Engels ve Karl Marx'tı. Sosyalizmin kurucuları, demagojik yöntemleriyle Birinci Enternasyonal'i böldüklerinden beri sosyalistler her yerde benzer taktikleri uyguluyorlardı. Ünlü yoldaşımla aynı kaderi paylaştığım için göğsüm kabardı ve böyle bir yazıya cevap vermenin kendime saygı açısından zorunlu olduğunu düşündüm. Ayrıca, bu lanet olası hikâyenin nereden kaynaklandığını öğrenmekte de ısrarlıydım.

Hiçbir aklıbaşında insan böyle bir ihanette bulunabileceğime inanmazdı. İngiltere ve Birleşik Devletler'deki arkadaşlarım durumu şiddetle protesto ettiler. İşçi örgütlerinin üyeleri de sendikalarının olayı kınamasını talep ettiler. İngiltere'de, *Justice* editöründen delil göstermesi istendi, ancak ortaya hiçbir delil çıkmadı. New York'ta, Francisco Ferrer Merkezi'nin yıldönümü için düzenlenen yıllık yemekte, eski sosyalist Moses Oppenheim, arkadaşlarım Harry Kelly ve Leonard D. Abbott, söz konusu yalandan sorumlu kişiye haddini bildirdiler. Bunu, emek, sanat ve edebiyat dünyasında önde gelen çok sayıda kadın ve erkeğin imzaladığı bir mektup izledi.

> *Justice* Editörü,
> Londra, İngiltere
>
> Size bu mektubu, 13 Mayıs tarihli nüshanızda yer alan "Anarşist Ajanlar" başlıklı makaleyle ilgili olarak yazıyoruz. Adı geçen makalede

şöyle denilmektedir:

"... son zamanlarda dışarı sızmış olmasına rağmen, Emma Goldman' ın polisten para aldığı genellikle bilinmez. Kendisi, bir zamanlar, San Francisco'da, Rus gizli polisinden Mr. A.E. Olarovski tarafından ajan ve casus olarak görevlendirilmiştir."

Bu insafsızca iftirayı şiddetle protesto ediyoruz. Kavrayamadığımız nokta, Amerikan radikal hareketinin en sevilen ve kendini adamış temsilcilerinden birine karşı böylesine temelsiz bir suçlamayı basarak sütunlarınızı neden kirlettiğinizdir. Emma Goldman, hayatının en güzel yıllarını anarşist davaya vermiştir. Onun dürüstlüğü, tarafınızdan ısnat edilen suçlamanın fevkindedir. Bunu doğrulayacak en ufak delil gösteremezsiniz.

Protestoya, sosyalist ve liberal gazetelerde geniş yer verildi, fakat *Justice* editörü, iddiasını geri çekmiyordu.

O sırada İngiltere'de bulunan, arkadaşım Rose Strunsky, bu adamı görmeyi üzerine aldı, fakat ne hikmetse, adam ortalıkta görünmüyordu. Rose, konuyu, Britanya Sosyal Demokrat Partisi Başkanı, Mr. H.H. Hyndman'a götürdü. Başkandan, editör Mr. Harry Quelch'i, suçlamaya ilişkin delil ileri sürmeye zorlaması rica edildi. Hyndman söz verdiği halde sözünü asla yerine getirmedi.

Britanya yasalarına saygıda kusur etmeyen birisi olarak Quelch, ülkesindeki iftiraya ilişkin yasaların başına ne çoraplar öreceğinin farkındaydı. Dolayısıyla benim için en kolay şey, onu bir müfteri olarak mahkemeye vermek olurdu. Bunu yapsaydım, delil göstermeye davet edilir, gösteremediği takdirde verdiği zararın karşılığında tazminat ödemek zorunda kalır ve belki de hapse girerdi. Fakat ben bir anarşist olarak yasalardan medet umma yoluna gitmedim. Quelch'in bunu tahmin ettiği açıktı ve iftirasını geri almaya zorlayacak başka bir yol da benim için söz konusu değildi. Yine de, adıma yapılan protesto etkili olmuş, onu susturmuştu. Bir daha ne gazetede, ne de ortalıkta adımı ağzına alamadı.

Bundan kısa süre sonra, bu sefer de dedektif William Burns tarafından bir başka suçlama yapıldı. Bir gazete röportajında, "Emma Goldman, işçileri, katil McNamaralar'ın savunmasına katkıda bulunmaları için kışkırtıyor" diye beyanda bulundu. Basına yaptığım açıklamada, işçileri yalnızca kışkırtmakla kalmayıp, onları, hafiyelerle içli dışlı olan bir hükümet ve ajanlar tarafından desteklenen "adalet"e öldürücü bir darbe indirmeye çağırdığımı belirttim. Bu, Amerika'daki bir hafiyenin, Emma Goldman hakkında, Marx'ın Londra'daki takipçilerinden daha sağlam bilgilere sahip olduğunu ortaya koyuyordu.

Yazın, yeniden Hudson'a çekildik. Saşa kitabı üzerine tekrar çalışmaya başladı. Neyse ki, ben yazı yazmak zorunda değildim ve artık koltuk değneğiyle gezmek gibi bir engelim de yoktu. Zamanımı Saşa'ya ve onun rahatını sağlamaya ayırabilirdim. Onu, hapishane yıllarının acısını birlikte yaşamış ve ruhunun kargaşasını yüreğinde hissetmiş olan ben cesaretlendirebilirdim ancak.

Yaz sonuyla birlikte *Prison Memoirs* (Hapishane Anıları) da tamamlandı. Bu, sarsıcı, suçlu psikolojisi açısından eşsiz bir belgeydi. Saşa'nın, sözlerindeki ender rastlanır müzikle acılarından sıyrılıp bir sanatçı olarak ortaya çıkışını görmek benim için olağanüstü bir şeydi.

"Şimdi sıra New York'taki yayıncılarda!" diye haykırdım; "emin ol ki, orada, eserinin dramatik gücünü takdir edecek, seninle aynı kaderi paylaşan insanlara duyduğun anlayış ve duyarlığı görmezlikten gelemeyecek insanlar çıkacaktır."

Vakit kaybetmeden şehre döndük ve yayıncıları dolaşmaya başladım. Daha muhafazakâr yayınevleri, yazarın adını öğrenir öğrenmez, elyazmalarının yüzüne bile bakmadan reddettiler. Büyük bir yayınevinin sorumlusu, "Alexander Berkman ha! Frick'i vuran adam!" diye ünledi; "Hayır, yayınlarımızda ona yer veremeyiz." "Bu son derece önemli bir edebi eserdir," diye üsteledim, "onun hapishaneler ve suç üzerine değerlendirmeleriyle ilgilenmiyor musunuz?" Böyle bir kitaba ilgi duyuyorlardı, ama yazarın ismi dolayısıyla riski göze alamazlardı.

Bazı yayıncılar, Alexander Berkman'ın takma ad kullanma niyetinde olup olmadığını sordular. Bu öneriden rahatsız oldum ve "Hapishane Anıları"nın, yılların acı ve eziyetlerinin ürünü kişisel bir hikâye olduğuna dikkat çekerek önerilerini geri çevirdim. Eserini, kanıyla ve canıyla yaratmış bir yazardan kimliğini gizlemesi beklenebilir miydi?

Bazı "ilerici" yayıncılara başvurdum, elyazmalarını okuyacaklarına söz verdiler. Haftalarca endişe içinde bekledim, nihayet çağırdılar, oldukça hevesli görünüyorlardı. "Olağanüstü bir eser" dedi bir tanesi, "acaba Mr. Berkman'ın anarşizm bölümünü çıkarması mümkün mü?" Diğeri, hapishanedeki eşcinsel ilişkiler bölümünün çıkartılmasında diretti. Bir üçüncüsü başka değişiklikler önerdi. Bu, böyle aylarca sürdü. Edebi ve insani duyarlılığı olan birisinin elyazmalarını kabul edeceği umuduna sarılmıştım. Dostoyevski'nin Çarlık Rusyası'nda bulduğu gibi, *Ölüler Evinden Anılar*'ın Amerikan versiyonunu yayınlama cesareti gösterecek bir yayıncı bulacağımıza hâlâ inanıyordum, ama nafile.

Sonunda kitabı kendimiz bastırmaya karar verdik. İçinde bulunduğumuz çaresizlikle, mesleği avukatlık olduğu halde ruhen anarşist olan, altın kalpli dostum Gilbert E. Roe'ya götürdüm.

Gilbert ve eşiyle olan dostluğumuz uzun yıllar içinde sınanmıştı. Çalışmalarımızda bize destek veren en cömert insanlardan olan Roelar *Mother Earth*'ün ilk sayısından beri her yardım çağrısına ilk koşanlar arasında olmuşlardı. Gilbert'e, Saşa'nın elyazmalarının birçok yayıncı tarafından geri çevrildiğini ve *Mother Earth* Yayın Birliği olarak kitabı Amerikan kamuoyuna sunmaktan şeref duyacağımızı bildirdiğim zaman değerli arkadaşım, "Tamam. Bir akşam arkadaşları bize çağıralım, sen de elyazmalarının bazı bölümlerini onlara oku. Sonra da kitap için yardım toplarız," önerisinde bulundu. Telaşla, "Saşa'nın eserini okumak mı? İstesem de yapamam. Bu kitap hayatımın en can alıcı dönemini kapsıyor. Yığılıp kalırım orada," dedim. Gilbert, her gün binlerce insanın karşısına çıkan benim gibi birinin eş dost arasında yapılan bir toplantıda fenalık geçireceği fikriyle alay etti.

Elyazmalarıyla birlikte geldiğimde Roelar'ın evindeki konuklar yerlerini almışlardı. İçim eziliyor, soğuk terler dökülyordum. Gilbert beni yemek odasına alarak sert bir içki verdi. "Dizlerinin titremesini önler," diye takıldı. Karartılmış odaya döndük, yalnızca benim oturduğum masa aydınlatılmıştı. Okumaya başladım. Az sonra toplantıda bulunan insanlar silinirken birden Saşa belirdi gözlerimin önünde. Saşa, Baltimore ve Ohio istasyonunda, şimdi mahkûm elbiseleri içinde ve derken Saşa'nın Detroit tren istasyonundaki yeniden dirilişini görüyorum. Tüm umutlar, umutsuzluklar, ızdıraplar ve onunla paylaştığım her şey, okurken boğazımda düğümleniyor düğümleniyordu.

Gilbert, "Elyazmalarından mı yoksa okumandan mı bilmem, bu şahane bir eser," dedi.

O akşam, kitabın basımı için beş yüz dolar vaat edildi. Birkaç gün sonra Gilbert, beni, iki yüz dolar bağışta bulunan Lincoln Steffens'e götürdü. Artık kitabı basmaya girişmek için eldeki paranın yeterli olduğunu biliyorduk, fakat bize, kitabı baharda çıkartmamamız salık verilmişti. Öte yandan, Saşa elyazmalarını bir kere daha gözden geçirmek istiyordu. Ev gelip giden insanlarla arı kovanı gibi kaynıyordu. *Mother Earth* bürosu da evden faklı değildi. Hareketle ilgili bir takım işler büttün zamanımızı alıyordu. Saşa "Hapishane Anıları"nı son kez gözden geçirmek için Hudson'daki küçük kulübemize çekilme fırsatını yazdan önce bulamayacaktı.

XXXVIII. BÖLÜM

BÜTÜN ÜLKEDE gergin bir şekilde beklenen McNamara oyunu, Los Angeles duruşmalarıyla sahneye kondu ve perde gülünç bir sonla kapandı. McNamaralar itirafta bulundular! Herkesi şaşırtan beklenmedik bir açıklamayla, suçlu olduklarını kabul ettiler. Reaksiyoner* basına gün doğmuştu. Tüccarlar ve Sanayiciler Odası, Harrison Grey Otis, William J. Burns ve görevleri bu insanları ölüme göndermek olan casus takımı olayların aldığı bu yeni seyre şükranlarını sundular. Onlar, McNamara kardeşlerin anarşist ve dinamitçi olduğunu ta başından ilan etmemişler miydi?

Davacıların ve muhbirlerin, suçlamaya cevaz veren bu duruma minnettar kalmaları boşuna değildi. Emeğe böylesine bir darbe indirmeyi Dedektif Burns bile hiçbir zaman hayal etmemişti. Heyhat, bu itirafı yapanlar düşman saflarından değil, Emek saflarındaki, "iyi niyetli" arkadaşlardan geliyordu.

Birleşik Devletler'in endüstriyel savaş tarihinde çığır açıcı bir olay gibi başlayıp gülünç bir sona ulaşan bu durumun bütün sorumluluğunu tek bir kişinin sırtına yüklemek adil bir tutum olmaz. John J. ve James B. McNamara'nın, davalarının sosyal önemi konusunda böylesine cahil kalmış olmaları, onarılmaz gaflarının ayıbını paylaşmayı gerektirir. McNamaralar, Saşa'nın ve diğer sosyal isyancıların entelektüel gücüne ve devrimci ruhuna sahip olsalardı, eylemlerini gururla savunacaklar ve onları şiddete başvurmaya zorlayan koşulların kapsamlı bir açıklamasını yapacaklardı. Böyle bir durumda ne kendilerini suçlu hissedecek, ne de akıllarına suç üstlenmek diye bir şey gelecekti. Ne yazık ki, McNamara kardeşler örgütleriyle çelik patronları arasındaki kan davasından ötesini göremeyen sendikalistlerdi.

Öte yandan, bu iki kurbanın talihsiz politik darlıkları ne olursa

* Reaksiyon ve reaksiyonere, gericilik ve gerici denmesini doğru bulmadığım için olduğu gibi bırakılmıştır. ç.n.

olsun, ürkeklik gösteren avukatların ve arkadaşları arasındaki safdil reformcuların sorumluluğu daha ağırdı. Böyle insanların deneylerden öğrendiği görülmemiştir. Bunlar, aslanın kuzuyu kaptığını defalarca gördükleri halde, onun doğasının değişeceği umudunu yitirmezler. Aslan kuzuyu daha yakından tanırsa bu uysal kardeşinin değerini bilir ve kendisi de uysallaşır, tezini ileri sürerler. Bu yüzden, McNamara davası savcılarının bu kişilere şöyle hitap etmeleri doğaldı: "Evet baylar, mahkûmların, suçlu olduklarının bilincine varmalarına yardım edin ki, itirafta bulunsunlar. Biz de, onların kıllarına halel gelmeyeceğine, artık insan avı ve tutuklama yapılmayacağına, emek saflarından kimse hakkında eylemleriyle ilgili kovuşturma açılmayacağına şeref sözü verelim. İnanın bize baylar. Aslanlar gibi kükrüyor olabiliriz, ama aslında yumuşak kalpliyizdir. Los Angeles Cezaevi'ndeki kuzucuklara acıyoruz. İtirafta bulunsunlar ki, ölüm cezasından kurtulsunlar. Bu bir centilmen anlaşmasıdır. Şimdi el sıkışalım ve hepimiz kuzu olalım."

Nitekim, bu süt kuzuları, kurnaz ve açıkgöz hayvanların sözüne kandılar. Kaderin önlerine aslan ve kuzuyu barıştırma gibi ilahi bir misyonu koyduğunu düşünecek kadar ileri gittiler. Fakat çok geçmeden, kuzu etinin tadını alan aslanın iştahı daha da kabardı. Yeni bir insan avı başladı, tutuklamalar birbirini izledi, sayısız iddianame hazırlandı ve ağa takılan kurbanlara vahşice baskı uygulandı.

Artık J.J. ve J.B. McNamaralar, yükseldikleri heykel kaidesinden tozların içine yuvarlanmışlardı. Hakarete uğradılar, damgalandılar ve son zamanlarda yollarına güller serpen şakşakçıları tarafından çamura bulandılar. Alçak dönekler şimdi göğüslerini dövüyor ve haykırıyorlardı: "Aldatıldık, McNamaralar'ın suçlu olduğunu ve şiddet uyguladıklarını bilmiyorduk. Suçludurlar."

Davanın çöküşü, emek saflarının içindeki ve dışındaki radikalizmin ürkütücü kofluğunu ve emeğin davasını savundukları farz edilen birçoklarının ürkek ruhlarını açığa çıkardı.

İki kurbanın üzerine nefret yağdıranlarla kıyaslandığında, açık fikirli ve direngen insanların sayısı çok azdı. Onlar, McNamara itirafının ardından gelen paniğe kapılmamışlardı. Bu küçük azınlığın içindeki çoğu anarşist, terk edilen işçi önderlerinin yanında yer aldı, çünkü endüstriyel mücadelede şiddetten başka seçenek bırakmayan bir sistemin kurbanlarıydı bu önderler.

Mother Earth grubu, "McNamaralar'ın masum olduklarını sana-

rak aldandıkları" mazeretini ileri sürenlere kürsüden ve dergimiz aracılığıyla protestoya girişti. Ucuz mazeretlerin samimiyetine inanacak olsak bile, bu yalnızca sosyalist politikacıların, sendikacıların ve reformcuların budalalığını ispatlardı. Böyle budalalardan da halka yol göstermeleri beklenemezdi. Sınıf çatışmasının nedenleri konusunda cehalet içinde bulunanların bu çatışmanın kalıcı hale gelmesinden sorumlu olacaklarına dikkat çektik.

McNamara davası üzerine konferans verdiğim zamanlar polisin ve hafiyelerin peşime takılmaları umurumda değildi. Aslında, tutuklanmam iyi olurdu. Hapishane, acz ve korkaklık dünyasına tercih edilir bir şeydi. Gerçi bir şey olmadı ve çalışmalarımıza devam ettim. Zaten başka bir mücadele, Lawrence grevi kapıdaydı.

Yirmi beş bin tekstil işçisi, kadın erkek, çoluk çocuk, ücretlerini yüzde on beş oranında yükseltme mücadelesine girişmişlerdi. Onlar, yıllardır, haftada elli altı saat çalışıp ortalama sekiz dolar alıyorlardı. Fabrika sahipleri onların sırtından kârlarına kâr katıyordu. Yoksulluk ve sefalet, sonunda Lawrence tekstil işçilerini greve sürüklemişti. Daha mücadele başlamadan fabrika sahipleri dişlerini göstermişti bile. Patronlar, Eyalet yönetiminin, hatta üniversite yetkililerinin desteğine sahiplerdi. Bir fabrika sahibi olan Massachusetts Valisi, kendisinin ve fabrikatör meslektaşlarının çıkarlarını korumak üzere milis göndermişti. Harvard'ın müdürü, hissedarlardan biri olarak, Lawrence fabrikalarındaki çıkarlarla yakından ilgiliydi. Devlet, kapitalizm ve Massachusetts'teki öğrenim kurumları arasındaki bu işbirliğinin sonucu olarak polis birliklerinin, hafiyelerin, askerlerin ve işbirlikçi zalim güçlerin ipleri, çaresiz grevcilerin karşısında serbest bırakılmıştı. Hüküm süren askeri terörün ilk kurbanları, Anna Lapezo ve John Ramo'ydu. Bir çatışma sırasında Anna vurulmuş ve Ramo da bir asker tarafından süngülenerek öldürülmüştü. Devlet ve yerel yetkililer, cinayetleri işleyenleri yakalayacak yerde, diğerlerinin yanı sıra, öne çıkan iki grev liderini, Joseph Ettor'u ve Arturo Giovannitti'yi tutukladılar. İsyancı bilince sahip bu işçiler, Dünya Sanayi İşçileri ve ülkedeki diğer devrimci unsurlar tarafından destekleniyorlardı. Doğu'nun emekçi güçleri, Lawrence grevcilerinin desteklenmesi ve bu iki insanın savunulması için büyük bir iştiyakla bir araya geldi. Ettor ve Giovannitti'nin tutuklanmasıyla boşalan yeri anında Bill Haywood ve Elizabeth Gurley Flynn doldurdu. Haywood'un emek saflarında önceki yıllarda kazandığı deneyimi, kararlılığı ve zekâsı onu Lawrence mücadelesi-

nin vazgeçilmez unsuru haline getirmişti. Diğer yandan, Elizabeth'in gençliği, çekiciliği ve dokunaklı konuşması herkesin kalbini kazanmıştı. Bu ikisinin adları ve ünleri, grevin ülke çapında duyulmasına neden oldu ve destek sağladı.

Elizabeth'i, yıllarca önce bir açık hava toplantısında konuşma yaparken tanımıştım. O zamandan beri ona hayrandım. O sırada, güzel yüzü ve fiziği, içtenlikle titreyen sesiyle on dört yaşından fazla göstermiyordu. Beni son derece etkilemişti. Sonraları, babasıyla birlikte konferanslarımda gördüm onu. Siyah saçları, iri mavi gözleri ve pürüzsüz teniyle büyüleyici bir görünüşü vardı. Toplantılarımda ön sırada otururken, gözlerimi ondan alamazdım.

Spokane'de diğer IWW üyeleriyle birlikte verdiği o müthiş ifade özgürlüğü mücadelesi ve zulme dayanıklılığı, Elizabeth Gurley Flynn'i bana çok yakınlaştırmıştı. İlk çocuğunu doğurduktan sonra hastalandığını işittiğim an, proleter kökenli ilk Amerikan kadın devrimcilerden biri olan bu genç isyancının acısını içimde hissettim. Spokane'e yardım fonuna para toplamamda ona olan ilgimin de payı büyüktü. Yalnızca Spokane mücadelesi için değil, aynı zamanda bu genç annenin ilk aylarını atlatmasında kolaylık sağlamak için uğraşıyordum.

Elizabeth'le, New York'a döndüğünden beri toplantılarda sık sık karşılaşıyor, yakın arkadaş grupları içinde bir arada oluyorduk. Elizabeth anarşist değildi, ancak, Sosyalist İşçi Partisi'nden bazı yoldaşları gibi ne fanatik, ne de uzlaşmazdı. Çevremizde bizden biri gibi kabul edilmiş, çok sevdiğim yakın bir arkadaşım olmuştu.

Bill Haywood, kısa süre önce, New York'a taşınmıştı. Gelir gelmez tanışmış ve sıkı fıkı arkadaş olmuştuk. Bill de anarşist değildi. Elizabeth gibi o da dar sekterlikten uzaktı. Kendini, anarşistlerin, özellikle *Mother Earth* grubunun yanında, evinde gibi hissettiğini ve kendi saflarındaki fanatiklerden daha yakın bulduğunu samimiyetle ifade ederdi.

Bill'in en karakteristik yanı olağanüstü duyarlılığıydı. Bu dıştan sert görünüşlü dev, kötü sözden ürker, acıyı görünce titrerdi. 11 Kasım anma toplantımızda konuşma yaptığı gün, bir ara bana, 1887 cürmünün üzerinde yarattığı etkiyi anlatmıştı. O sırada madenlerde işçi olarak çalışan bir yeniyetmeydi. "O zamandan beri, Chicago şehitlerimiz, en büyük ilham kaynağım oldular, cesaretleri rehberimdi," demişti. Doğu On Üçüncü Sokak 210'daki evimiz uğrak yeriydi. Boş akşamlarını sürekli bizde geçirirdi. Burada huzur içinde okuyabilir, din-

içebilir ya da "gece gibi kara, devrim ideali gibi güçlü, aşk gibi tatlı" kahve içebilirdi.

Lawrence grevi doruk noktasındayken, New Yorklu sosyalist Mr. Sol Fieldman'dan, sosyalizm ve anarşizm arasındaki teorik ve taktik farklılıklar üzerine iki tartışma yapmamıza ilişkin bir öneri aldım. New York hariç, Birleşik Devletler'in her tarafında sosyalistlerle tartışmıştım. Bu fırsatın çıktığına sevindim, öneri Ben'in de hoşuna gitmişti. Carnegie Salonu'ndan başka yerde yapılmaz diye tutturdu; hınca hınç dolduracağımızdan emin, salonu kiralamaya gitti. Fakat köş köş geri döndü; salon yalnızca bir geceliğine boştu. İkinci toplantı için Republic Tiyatrosu'na razı oldu.

Bu tartışmaların Lawrence grevine dişe dokunur bir mali destek sağlamak için iyi bir fırsat olduğunu düşündüm. Fieldman da aynı fikirdeydi. Bu işi kimin üstleneceği konusunda hiçbir şey konuşulmasa da, gönlüm Büyük Bill'in yapmasından yanaydı. Mücadeleye yoğun bir şekilde dalmış olan Bill, bu amaç için biçilmiş kaftandı.

Fieldman toplantı başkanının kendilerinden olmasını istiyordu. Kimin başkan olacağına önem vermediğimden, itiraz etmedim. Tartışma günü rakibim, hâlâ bir toplantı başkanı bulamadığını ve sosyalist yoldaşlarının, tartışma önerdiği için kendisini sertçe kınadıklarını bildirdi bana. "Pekâlâ, o zaman Bill Haywood'a telgraf çekeriz," dedim; "Toplantıya başkanlık etmekten memnun olacaktır, hani grev için yardım toplayacak kişi var ya." Fakat Fieldman önerimi reddetti. Haywood'a bir anarşisti bile tercih edeceğini söyledi. Başkanlığı kim yaparsa yapsın Bill'in yardım işini yürütmesinde direttim. O akşam, Carnegie Salonu'na gittiğimde, Fieldman ne başkan bulabilmişti, ne de Bill'e razı oluyordu. Bunun üzerine, "Tamam, istediğin gibi olsun, o zaman tartışma da yapılmayacak," dedim; "ama dinleyicilere niçin yapılmayacağını ben kendim açıklayacağım." Bu kesin tutum karşısında korkup geri adım attı.

Dinleyiciler, Bill'in Lawrence mücadelesinden ayağının tozuyla geldiğini biliyorlardı. Greve duyulan coşku, şimdi kürsüdeki Bill'e yapılan büyük tezahürata dönüşmüştü. Lawrence'in kahraman erkek ve kadınları için yaptığı mütevazı çağrı ses verdi. Birkaç dakika içinde kürsünün çevresi paralarla doldu ve Fieldman, Bill'in çağrısının hasadını toplamak için dört ayak üzerinde dönenip durdu. Toplanan yardımın yekunu beş yüz kırk iki dolardı. Bu, tartışmaya zaten giriş ücreti ödemiş emekçi insanlar göz önüne alındığında çok büyük bir

meblağdı.

Derken boğa güreşi başladı, ama şu işe bakın ki, meğer bizim boğa, evcil bir hayvanmış. Fieldman, dersini iyi ezberlemişti. Hiçbir bağımsız ve özgün düşünce ileri sürmeksizin, hatmettiği Marksist ayetleri akıcı bir şekilde ve harfi harfine zikrediyordu. Alman sosyal demokrasisinin muhteşem başarılarını allayıp pullayarak sundu. Dört milyon oya sahip bu partinin ne kadar güçlü olduğunu, hatta sendika saflarındaki sekiz milyon sempatizanın da yabana atılamayacağını vurguladı. "On iki milyon sosyalistin neler yapabileceğini düşünün bir kere" diye bağırdı muzaffer bir edayla; "savaşı durdurur, üretim araçlarının ve tüketim mallarının tasarrufunu ellerine geçirebilirler. Şiddetle değil, politik güçleriyle! Devlete gelince, Engels onun kendi kendine sönümleneceğini söylememiş miydi?" Bu, ustaca sunulmuş dâhiyane bir sosyalist konuşmaydı. Ne yazık ki, içeriğinde tartışmaya değer bir şey yoktu.

Almanya'da sosyalizmin kötüye gittiğini, iktidara gelen birçok sosyalistin ihanet ettiğini, önemsiz reformlara yönelme eğiliminin kol gezdiğini kanıtlayacak tarihi verileri ve günümüz gerçeklerini ileri sürerek başladım - Fieldman bütün bunları kolaylıkla göz ardı etmişti. Her seferinde cevap vermek için ayağa kalktığında başlangıçta söylediklerini tekrarlayıp durdu.

"Doğrudan eylemle politika karşı karşıya" konusunda Republic Tiyatrosu'nda yaptığımız tartışma daha canlı geçti. IWW'li çocukların da bulunması ortalığı renklendirdi. Lawrence grevi, doğrudan eylem konusunda benim için öğretici bir örnekti. Rakibim, sosyalist teoriyi tartışmasız sunarken olduğu kadar kendinden emin gözükmüyordu. Özellikle, balkon kısmındaki IWW'li çocuklardan birinin sorusuyla alabora oldu: "Politik eylem nasıl olur da, seçmen yazılmak için bir yerde yeteri kadar kalma olanağına sahip olmayan göçmen işçi kitlesine ya da oy kullanmak için gereken yaş haddinin altındaki milyonlarca kız ve erkeğe yarar sağlar? Ekonomik hakları kazanmanın en etkili yolu doğrudan kitle eylemi değil midir? Örneğin, Lawrence'daki tekstil işçileri, sosyalist yoldaşları Massachusetts meclisine seçilinceye kadar beklesinler mi?"

Muhalifim doğru yanıtı bulmak için kıvranıp dururken soğuk terler döktü. Sonunda sadede geldi. Sosyalistlerin, greve inanmakla birlikte çoğunluğu kazanıp iktidara geldikleri zaman artık grev gibi yöntemlere gerek kalmayacağını söyleyerek baklayı dilinin altından çı-

karttı. Bu, IWW takımı için bardağı taşıran son damlaydı. Kahkahayı bastılar, ayaklarıyla tempo tutarak IWW şarkıları söylediler.

Faaliyetlerimiz eş dostla görüşmek ya da entelektüel zevkler için hiç boş zaman bırakmıyordu. Paul Orleneff'in yeni bir kumpanya ile Amerika'ya dönüşü büyük bir sürprizdi ve onu ilk gelişinden tanıyan herkesi neşeye boğmuştu. Paul, bir hayli yaşlanmıştı. Yüzündeki çizgiler derinleşmiş, gözlerinin feri *sönmüştü*. Ama uçarılığından hiçbir şey kaybetmemişti, eskisi gibi gerçekliğin dışında, sanatta kendini buluyordu.

Bazı başarılar elde etmesini sağlayacak kişiler, Yahudi basınının mensupları, özellikle Abe Cahan ve diğer Yahudi yazarlardı. Orleneff, onlarla temasa geçmesi önerime kulak asmadı. Bunun, 1905'teki gelişinde gördüğü kaba muameleye gücenmekle ilgisi olmadığını söyledi. "Beni anlayacağını sanıyorum, Miss Emma," dedi, "hemen hemen bir yıldır Ibsen'in Brand'ını oynuyorum. Brand'ın parolasının ne olduğunu biliyorsun: 'Uzlaşmak yok; ya hep ya hiç.' Brand'ın, editörlerin kapısını aşındırdığını düşünebiliyor musun? Eğer onun küçümseyeceği bir şeyi yapacak olursam, bu karakteri hayatta oynayamam."

Çok geçmeden Orleneff, Amerika'dan ayrıldı. Bu ülkeye ne uyum sağlayabiliyor, ne de sanata yönelik tavrını kabul edebiliyordu. Alla Nazımova ile bağlarının kesin olarak koptuğunu farketmesi de bu ülkede kalmamasında etken olsa gerekti. Bütünüyle maddi kazançlara yönelen birisiyle gerçekten yaratıcı bir sanatçı arasında her zaman var olması kaçınılmaz uçurum, sonunda ayrılıklarını kaçınılmaz kılmıştı.

Chicago'da tanınmış Rus devrimcisi Vladimir Bourtzeff'le tanışma fırsatı buldum. Bir polis ajanı olan Azeff'in maskesinin indirilmesi için yürüttüğü zorlu göreve ilişkin anlattıkları çok ilgimi çekmişti. Azeff, kuşkusuz, devrim tarihinde en olağanüstü fenomenlerden biriydi. Bu, devrimci saflarda daha önce ya da o zamana kadar böylesi görülmediğinden değil, Azeff'in sıradan bir ajanı olmayıp bugün bile psikolojisi çözülmemiş muamma bir insan olmasından geliyordu. Yıllar boyu, Rus Sosyalist Devrimci Partisi Savaş Örgütü'nün bir üyesi olmakla kalmamış, aynı zamanda bu terörist yapının tam yetkili başı olmuştu. Çar Hükümeti'nin en üst düzey görevlilerine sayısız suikast eylemi planlamış, başarıyla yerine getirmiş ve bütün çalışma arkadaşlarının kesin güvenini kazanmıştı. Bourtzeff, ultra-terörist Azeff'i Rus Gizli Servisi'nin ajanı olmakla suçladığı zaman en yakın arkadaşları

dahi aklını kaçırdığını düşünmüşlerdi. Rus devrimci hareketinin ruhunu kişiliğinde temsil eden Azeff için böyle bir olasılığı ileri sürmek devrime ihanetle eşanlamlıydı. Fakat bu gibi durumlarda yanılmaz bir sezgiye sahip olan Bourtzeff inatçı bir adamdı. Daha önce birçok ajanı açığa çıkartmıştı ve bilgi kaynaklarının kesinlikle güvenilir olduğu kanıtlanmıştı. Buna rağmen, Savaş Örgütü'nün güvenilir önderinin suçlu olduğuna kendisini inandırabilmek için uzun bir iç mücadele geçirmişti. Bourtzeff'in verileri kuşku götürmeyecek kadar açıktı ve Azeff i, yirmi yıllık bir dönem boyunca Rus Gizli Servisi'ni ve devrimcileri aynı anda aldatmayı başaran adam olarak ortaya çıkarıyordu. Bourtzeff, Azeff'in her iki tarafa da ihanet ettiğini ispat etmeyi başardı ve her iki taraf da onu akıllara durgunluk verecek hilakârlığından dolayı öldürerek cezalandırmaya karar verdi. Yine de Azeff, son anda, iz bırakmaksızın ortadan kaybolarak onları atlatmayı başardı.

Denver'deki yoldaşlarımın sıcak dostlukları dışında bu kent her zaman beni hayal kırıklığına uğratmıştı. Ben'in enerjisi bile burada çalışmamızı cazip kılmaya yetmiyordu. Bu sefer arkadaş çevremiz, Lillian Olf, Lena ve Frank Monroe, John Spiss, May Courtney ve diğer Amerikalı anarşistlerin yanı sıra, aralarında Yahudiler'in de bulunduğu yeni yoldaşlarla genişlemişti. Fakat halkın büyük çoğunluğu toplantılarımızdan uzak duruyordu. Denver *Post*'un, artan sosyal huzursuzluk üzerine bir makale dizisi yazmamı istemesi bu zamana rastlar. Diğer yandan, tanıdığım çeşitli kadın gazeteciler, Brown Palace Oteli'nde, Rostand'ın *Chantecler*'i hakkında özel bir konferans düzenlemeyi önerdiler.

Modern tiyatronun, yeni fikirlerin yayılmasında esaslı bir rol oynadığı konusu bende uzun zamandır yer etmişti. Bu konuda ilk deneyimi, 1897'de bir grup madenciyle George Bernard Shaw'ın oyunları üzerine söyleştiğim zaman edinmiştim. Öğle yemeği arasıydı ve biz yüz elli metre yerin altındaydık. Dinleyicilerim çevremde kümelenmişlerdi. Siyaha bulanmış yüzleri, lambalarının ışığıyla zaman zaman aydınlanıyordu. Derine batmış gözleri önce sönük bakıyordu, fakat konuşmam ilerleyip Shaw'ın eserlerinin toplumsal önemini kavramalarıyla birlikte gözleri ışıldamaya başladı. Brown Palace Oteli'nin lüks balo salonundaki şık giyimli dinleyicilerim, madencilerle aynı tavır içindeydiler. Onlar da tiyatro aynasında yansımalarını gördüler. Üniversiteden ve liseden birçok öğretmen bir tiyatro kursu vermem için ısrar etti. Aralarında, özellikle ilgimi çeken, bilge bir kadın olan Miss Ellen A. Kennan'dı. Ben dönene kadar kursları sürdürmeyi önerdi.

Beş konferans için yaptığım Denver ziyareti on dördü buldu ve *Post*'ta beş makalenin yayınlanmasıyla sonuçlandı.

Bu kentteki konukluğumun ilginç yanları arasında, Maud Adams'ın başrolünü oynadığı ve rica üzerine, basında tanıtımını yapmak amacıyla gittiğim *Chantecler*'in galası da vardı.

California, San Diego, ifade özgürlüğünün kayda değer ölçüde geçerli olduğu bir kentti. Anarşistler, sosyalistler, IWW'liler kadar çeşitli dinsel mezhepler de açık alanlarda geniş kalabalıklara seslenmeyi alışkanlık haline getirmişlerdi. Sonradan kent yöneticileri bu eski geleneği ortadan kaldıran bir karar aldılar. Bunun üzerine anarşistler ve IWW'liler, seksen dört kadın ve erkeğin hapse atılmasıyla sonuçlanan bir ifade özgürlüğü kampanyası başlattılar. Tutuklananların arasında, 1909'da San Francisco'da savunmamı yapan E.E. Kirk, tanınmış kadın isyancı Mrs. Laura Emerson ve California'da IWW'nin en kafalı çocuklarından biri olan Jack Whyte da vardı.

Ben'le birlikte nisanda Los Angeles'a geldiğimizde, San Diego tam anlamıyla bir iç savaşın eşiğindeydi. Vigilanteler* olarak bilinen milliyetçiler, şehri bir savaş alanına çevirmişlerdi. Anayasal haklarını savunmakta da ısrar eden kadın ve erkekleri dövüyor, copluyor ve öldürüyorlardı. Yüzlerce insan kampanyaya katılmak üzere Birleşik Devletler'in her yanından San Diego'ya akın etmişti. Yük vagonlarında, tamponların üzerinde, trenlerin çatılarında, hayatlarını tehlikeye atarak yolculuk yapan bu insanları, uğruna yüzlerce yoldaşlarının zindanlara tıkıldığı ifade özgürlüğünün ilahi kudreti ayakta tutuyordu.

Vigilanteler, IWW merkezini bastılar, eşyaları parçaladılar ve orada kimi bulduysa tutukladılar. Bu insanları, Sorrento'da bayrağın göndere çekildiği yere götürdüler. Orada IWW'lileri diz çökmeye, bayrağı öpmeye ve ulusal marşı söylemeye zorladılar. Daha eli çabuk bir Vigilante'in, IWW'lilerin sırtına vurması, sıra dayağının başlatılmasının ilk işareti oldu. Bu geçit resminden sonra IWW'liler otomobillere tıkılıp kent sınırına yakın San Onofre'a götürüldüler. Orada, başlarında silahlı nöbetçiler olmak üzere, bir sığır ağılına kapatılıp aç ve susuz on sekiz saat mahsur bırakıldılar. Ertesi sabah beş kişilik gruplara ayrılarak, çift sıra halinde dizilmiş Vigilanteler arasından geçirilirlerken sağlı sollu yumruk yağmuruna tutuldular. Bir yandan da coplarla ve palaskalarla dövüldüler. Sonra bayrak öptürme merasimi

* A.B.D.'nin güney eyaletlerinde, mevcut düzeni ve yasalarını koruma adına ortaya çıkan ve sivil halktan kişilerin oluşturduğu, özellikle Siyah halkı hedef alan aşırı tutucu, ahlâkçı ve ırkçı hareket mensuplarına verilen ad. ç.n.

tekrar edildi. Kendilerine, gösterilen yoldan gereken uzun mesafeyi kat etmeleri ve bir daha geri dönmemeleri söylendi. Günlerce parasız pulsuz, aç biilaç ve perişan bir halde yürüdükten sonra Los Angeles'a vardılar.

Yerel polisin Vigilanteler'in safında yer aldığı bu mücadelede birçok IWW'li hayatını kaybetti. 7 Mayıs'ta Joseph Mikolasek'in katli en caniyane olanıydı. Mikolasek, konuşmacıların tutuklanmasıyla doğan boşluğu doldurmaya çalışan çok sayıdaki isyancıdan biriydi. Kürsüye çıktığında polisin saldırısına uğradı. Kendini zorlukla sosyalist merkeze, oradan da eve sürükledi. Hafiyeler tarafından takip edildi ve evinde onların saldırısına uğradı. Bir polisin açtığı ateşle ağır yaralandı. Mikolasek kendini savunma amacıyla bir balta kaptı, fakat canilere karşı son bir hamle yapmasına fırsat kalmadan vücudu mermilerle delik deşik edildi.

Coast turlarının hiçbirinde San Diego'yu ihmal etmezdim. Bu sefer de, Los Angeles'taki *işlerimizi tamamladıktan* sonra orada toplantılar yapmayı planlıyorduk. San Diego'dan ulaşan haberler ve Vigilanteler'in saldırılarıyla yaralanan çok sayıda insanın Los Angeles'a gelişi kararımızı hızlandırdı. Özellikle Mikolasek'in öldürülüşünden sonra ifade özgürlüğü mücadelesinin artık zorunlu hale geldiğini düşündük. Gerçi önce, işkencecilerinden kaçan ve bize sağ ulaşan bu zavallı çocuklara bakım işinin örgütlenmesi gerekiyordu. Bir grup kadının yardımıyla IWW merkezinde yemekhane kurduk. Toplantılarımda para topladık. Sempatizan esnaftan yiyecek ve giyecek yardımı aldık.

San Diego, Mikolasek cinayetiyle hırsını alamamıştı. Kentte gömülmesine dahi izin verilmiyordu. Bunun üzerine cenazeyi gemiyle Los Angeles'a getirttik ve onuruna bir halk gösterisi düzenledik. Yaşadığı sırada tanınmayan Joseph Mikolasek, ölümüyle birlikte ülke çapında tanındı. Şehrin polisi bile, krematoryuma kadar onun cenazesini izleyen kitlelerin acısı, büyüklüğü ve vekarından etkilenmişti.

San Diego'daki bazı yoldaşlar bir toplantı düzenlemeyi üstlenmişlerdi. Ben de konu olarak, durumu en iyi anlamlandıracağına inandığım, Henrik Ibsen'in *Bir Halk Düşmanı*'nı seçmiştim.

San Diego'ya geldiğimizde, istasyonda yoğun bir kalabalık vardı. Bunun bizim için düzenlenmiş bir karşılama olduğu aklımın köşesinden geçmemişti. Bazı devlet görevlilerinin beklendiğini sandım. Arkadaşlarımız Mr. ve Mrs. E. E. Kirk tarafından karşılanacaktık. Ancak onların ortalıkta görünmemesi üzerine Ben, U.S. Grant Hotel'e

gitmemizi önerdi. Göze çarpmadan otel otobüsüne bindik. Sıcak ve havasız olan otobüsün üst kısmına çıktık. Yerlerimize henüz oturmuştuk ki, bir bağırtı duyuldu: "İşte, Goldman denen kadın burada!" Bu bağırışın kalabalığın dikkatini çekmesiyle birlikte son moda giyinmiş kadınlar arabalarından haykırmaya başladılar: "O anarşist caniyi istiyoruz!" Kalabalık, bir anda otobüsün etrafını sardı, bazıları yukarıya uzanarak beni dışarıya çekmeye çalıştılar. Şöförün ender rastlanan bir soğukkanlılıkla arabayı çalıştırıp son hızla sürmesiyle birlikte kalabalık dört bir yana saçıldı.

Otelde bir itirazla karşılaşmadık. Kaydımız yapıldı ve odalarımız gösterildi. Her şey normal görünüyordu. Kirkler bizi görmeye geldi ve toplantımızın son düzenlemelerini sakin bir şekilde gözden geçirdik. Öğleden sonra otelin yöneticilerinden biri gelerek Vigilanteler'in oda numaralarımızı öğrenmek için otel kayıt defterine bakmakta direttiklerini duyurdu; bu yüzden bizi otelin başka bir bölümüne alması gerekiyordu. En üst katta geniş, döşeli bir daireye alındık. Daha sonra, otel müdürü Mr. Holmes geldi. Bize, kendi çatısı altında emniyette olduğumuz güvencesini verirken, yemek için aşağıya inmemize veya odamızdan ayrılmamıza müsaade edemeyeceğini söyledi. Bizi içerde kapalı tutmak zorundaydı. U.S. Grant Hotel'in bir cezaevi olmadığını söyleyerek itiraz ettim. İsteğimizin dışında bizi kapalı tutamayacağını, fakat bu otelde konuk kaldığımız sürece güvenliğimiz için aldığı tedbirleri kabul etmekten başka çaremiz olmadığını söyledi. "Vigilanteler kötü bir ruh hali içindeler," diye bizi uyardı; "Konuşmanıza izin vermemekte ve her ikinizi de kentten atmakta kararlılar." Kendi iyiliğimiz için ayrılmamızda ısrar ederken, bize gönüllü olarak eşlik edeceğini söyledi. Bu nazik insana teşekkür ederken, önerisini kabul edemeyeceğimizi belirttik.

Holmes daha yeni gitmişti ki, telefona çağrıldım. Telefondaki ses, kendisini Edwards olarak tanıttıktan sonra, yerel Müzik Konservatuvarı'nın başı olduğunu, salon sorumlusuna işten el çektirildiğini gazetelerden yeni okuduğunu söyledi. Bize konservatuvarın resital salonunu öneriyordu. "Demek San Diego'da hâlâ bazı cesur insanlar var" dedim telefonun öbür ucundaki esrarengiz adama ve planı hakkında konuşmak için kendisini davet ettim. Çok geçmeden yirmi yedi yaşlarında hoş görünüşlü bir adam geldi. Konuşmanın seyri içinde ona salonunda konuşma yapmanın başını belaya sokabileceğini söyledim. Kendisi için sorun değildi; anarşist bir sanatçıydı ve ifade özgür-

lüğüne inanıyordu. Eğer ben göze alıyorsam onun da bir itirazı yoktu. Gelişmeleri beklemeye karar verdik.

Akşama doğru, sokak, korna ve ıslık sesleriyle doldu. Ben telaşla, "Vigilanteler" dedi. Kapı vuruldu ve Holmes, yanında iki adamla birlikte içeri girdi. Şehrin yöneticileri tarafından aşağı kata çağrıldığımı bildirdi. Ben, tehlikeyi sezerek ziyaretçileri yukarı çağırmamda ısrar etti. Bu bana fazla ürkekçe göründü. Akşamın erken bir vaktinde şehrin en büyük otelindeydik. Ne gelebilirdi ki başımıza? Holmes'le birlikte aşağıya indim, Ben de bize eşlik etti. Aşağı katta, yedi adamın yarım daire şeklinde ayakta bekledikleri bir odaya alındık. Oturup Polis Şefi'ni beklememiz söylendi. Şef geldiğinde bana hitaben, "Lütfen benimle gelin, Vali ve diğer görevliler sizi yandaki odada bekliyorlar," dedi. Onu izlemek üzere kalktığımızda Ben'e dönerek, "Sizin gelmenize gerek yok, doktor. Burada beklesseniz iyi olur," dedi.

Bir sürü erkeğin bulunduğu bir odaya girdim. Panjurlar yarıya kadar indirilmiş olmasına rağmen ön taraftaki büyük sokak lambası aşağıdaki galeyana gelmiş kalabalığı aydınlatıyordu. Vali bana yaklaşıp sokağı göstererek, "Ayaktakımını duyuyorsunuz, değil mi" dedi, "kararlılar. Sizi ve Reitman'ı otelden dışarı çıkartmak istiyorlar, gerekirse zorla. Hiçbir şeyi garanti edemeyiz. Eğer şehri terketmeyi kabul ederseniz korumalar eşliğinde sizi şehir dışına çıkarmaya söz veriyoruz."

"Doğrusu çok naziksiniz," dedikten sonra, "peki niçin kalabalığı dağıtmıyorsunuz? Niçin, ifade özgürlüğü savaşçılarına karşı aldığınız tedbirleri bu insanlara karşı da almıyorsunuz? Kurallarınıza göre, iş merkezlerinde toplanmak bir suç . Yüzlerce IWW'li, anarşist, sosyalist ve sendikacı bu yüzden coplandı, tutuklandı, hatta bazıları öldürüldü. Oysa siz hâlâ Vigilante ayaktakımının kentin en işlek bölgesinde toplanmasına ve trafiği tıkamasına izin veriyorsunuz. Yapmanız gereken tek şey bu kanunsuzları dağıtmaktır," diye çıkıştım.

"Bunu yapamayız," diye kesip attı. "Bu insanlar tehlikeli bir ruh hali içindeler ve sizin varlığınız bunu daha da kötüye götürüyor."

"Peki o zaman, izin verin kalabalıkla konuşayım," dedim, "Pencereden hemen konuşabilirim. Daha önce de öfkeli insanlarla yüz yüze geldim ve her seferinde onları yatıştırmayı başardım."

Vali bu öneriyi reddetti.

"Polis tarafından korunmayı hiçbir zaman kabul etmedim, şimdi de bunu yapmaya hiç niyetim yok. Hepinizi, Vigilanteler'le işbirliği i-

çinde olmakla suçluyorum."

Bunun üzerine görevliler, ne olacaksa olur diyerek, vuku bulacak olaylardan yalnızca benim sorumlu olacağımı söylediler.

Görüşme sona erince Ben'e bakmaya gittim. Onu bıraktığım oda kilitliydi. Telaşlanıp kapıyı yumruklad ım. Cevap yoktu. Gürültüye bir otel görevlisi geldi. Kapıyı açtı, fakat içerde kimse yoktu. Hızla deminki odaya geri döndüm ve dışarı çıkmak üzere olan Polis Şefi'yle karşılaştım.

"Reitman nerede?" diye sordum. "Ona ne yaptınız? Başına bir şey gelirse bunu size pahalıya ödetirim."

"Ne bileyim ben?" dedi kabaca.

Holmes ofisinde yoktu ve hiç kimse Ben Reitman'a ne olduğunu söylemiyordu. Endişe içinde odama döndüm. Ben hâlâ ortada yoktu. Sabırsızlıkla odayı arşınlayıp durdum. Ben'i bulmak için kime başvuracağıma ve hangi yolu izleyeceğime bir türlü karar veremiyordum. Hayatını tehlikeye atmaksızın kentte arayabilececeğim tanıdık hiç kimse yoktu. Mr. Kirk söz konusu bile olamazdı, ifade özgürlüğü mücadelesiyle bağlantılı olarak zaten zan altındaydı. Onun ve karısının bizi karşılamaları az cesaret değildi; bu, durumlarını daha da kötüye götürmüştü. Söz verdikleri halde dönmediklerine göre başlarına bir şey gelmiş olmalıydı.

Çaresiz kalmıştım. Zaman geçmek bilmiyordu. Gece yarısı bitkin düşüp biraz uyuklayabildim. Rüyamda Ben'i gördüm, bağlanmış ve ağzı tıkanmıştı, el yordamıyla beni arıyordu. Ona ulaşmak için çabalarken bağırarak ter içinde uyandım. Kapı güm güm vuruluyordu. Dışarda sesler vardı. Kapıyı açtığımda otel dedektifi, yanında bir adamla içeri girdi. Reitman'ın güvenlikte olduğunu söylediler. Şaşkın şaşkın bakarak ne dediklerini anlamaya çalıştım. Ben'in Vigilanteler tarafından otelden kaçırıldığını, ama endişelenecek bir durum olmadığını izah ettiler. Los Angeles'a giden bir trene bindirmişlerdi Ben'i. Dedektife inanmadım, diğer adam daha inandırıcı bir izlenim veriyordu. Reitman'ın hayatının tehlikede olmadığı konusunda kendisine güvence verildiğini tekrarlayıp durdu.

İçeri Holmes girdi. O da adamı doğrulayarak kenti terketmem için yalvardı. Artık kentte kalmamın bir gereği olmadığında ısrar etti. Konferansıma izin verilmediği halde burada kalarak onun durumunu tehlikeye sokmuş olacaktım. Bir kadın olmamın avantajından faydalanmayacağımı umut ediyordu. Kalsam bile, Vigilanteler nasıl olsa

beni kentin dışına süreceklerdi.

Holmes samimi görünüyordu. Toplantı yapma şansının olmadığını biliyordum. Şimdi Ben güvenlikteyken, Holmes'ı daha fazla taciz etmenin alemi yoktu. Şehri terketmeye razı oldum, gece yarısı 2.45'te Owl treniyle Los Angeles'a hareket edecektim. Bir taksi çağırdım ve istasyona gittim. Kent uyuyordu, sokaklar ıssızdı.

Biletimi almış Pulman vagonuna doğru yürürken yaklaşan otomobillerin sesini duydum - ilk kez istasyonda, sonra da otelde işittiğim o korkunç ses. Vigilanteler'den başkası olamazdı.

"Koş, koş!" diye bağırdı biri; "çabuk, trene!"

Adımımı atmaya zaman bulamadan ayaklarım yerden kesildi, karga tulumba, kendimi trenin içinde buldum. Vigilanteler peronun her yanını sarmışlardı. Bağırışıyor, trene binmeye çalışıyorlardı. Kondüktörler, onları önlemek için bütün güçlerini harcıyorlardı. Nara ve küfürler girla gidiyordu - tren kalkana kadar korkunç ve tiksinti verici anlar yaşandı.

Sayısız istasyonda durduk. Her duruşumuzda Ben'i görmek umuduyla, merak ve sabırsızlıkla çevreyi tarıyordum. Fakat nafile. Los Angeles'taki eve vardığımda umutlarım bir kez daha boşa çıktı. U.S. Grant Hotel personeli, şehrin dışına çıkartabilmek için beni kandırmıştı!

"Öldü! Öldü!" diye bağırdım kederle. "Yavrumu öldürdüler!"

Bu ürkütücü düşünceyi kafamdan atmak için boşuna çabaladım. Ben'in ortadan kaybolduğunu bildirmek üzere Los Angeles *Herald* ve San Francisco *Bulletin*'i aradım. Her iki gazete de Vigilanteler'in terör rejimini net bir şekilde suçluyordu. *Bulletin*'e esin veren Mr. Fremont Older, kapitalist bir gazetede çalışıp da emek davasına gerekli yakınlığı gösterme cesaretinde bulunan belki de tek kişiydi. McNamaralar için yiğitçe mücadele etmişti. Older'in bilgece ve insanca tutumu, Coast'taki toplumsal mücadeleden dolayı suçlananlara karşı yeni bir tavrın gelişmesini sağlamıştı. San Diego mücadelesinden beri Vigilanteler'e karşı korkusuzca ataklarını aralıksız sürdürmüştü. Older ve *Herald*'ın editörü, Ben'i bulmak için ellerinden geleni yapacaklarına söz verdiler.

Saat onda, şehirlerarası bir telefon aldım. Yabancı bir ses bana Dr. Reitman'ın, Los Angeles trenine bindirildiğini ve akşam üzeri varacağını bildirdi. "Arkadaşları istasyona onun için bir sedye getirseler iyi olur," demeyi de ihmal etmedi. "Yaşıyor mu?" diye bağırdım, "ba-

na gerçeği söyler misiniz? Yaşıyor mu?" Nefes almadan dinliyordum, fakat yanıt yoktu.

Zaman geçmek bilmiyordu, sanki gün hiç bitmeyecekti. İstasyonda beklemek daha da azap vericiydi. Sonunda tren göründü. Ben, arka vagonlardan birindeydi, herkes oraya üşüştü. Her tarafı mosmordu, yüzü ölü gibi bembeyazdı, gözleri korkuyla yuvasından fırlamıştı. Şapkası gitmiş, saçları katranla birbirine yapışmıştı. Beni görünce, "Ah, anacığım, sonunda kavuştum sana! Götür beni buradan, eve götür!" diye ağlamaya başladı.

Gazeteciler etrafını kuşatıp soru yağmuruna tuttular, fakat konuşamayacak durumdaydı. Onu yalnız bırakmalarını, daha sonra evi aramalarını rica ettim.

Soyunmasına yardım ederken dehşetle, vücudunun çürükler içinde ve yer yer katranla kaplı olduğunu gördüm. IWW harfleri yakılarak derisine kazınmıştı. Konuşamıyor, başından geçenleri gözleriyle anlatmaya çalışıyordu. Bir iki lokma yedikten ve saatlerce uyuduktan sonra biraz kendine geldi. Birçok arkadaşın ve gazetecinin huzurunda başından geçenleri anlattı.

"Emma ve otel müdürü ofisten ayrılıp diğer odaya geçtikten sonra" diye başladı, "yedi adamla tek başıma kaldım. Kapı kapanır kapanmaz tabancalarını çıkarttılar. 'En ufak bir ses çıkarır ya da hareket bulunursan seni öldürürüz,' diye tehdit ettiler. Sonra çevremi sardılar. Adamlardan biri sağ, diğeri sol kolumu büktü; bir diğeri göğsümden, öteki de arkamdan yakalayıp koridora ittekliediler. Asansörle otelin zemin katına indirilip sokağa çıkarıldım, resmi giysili polisin önünden geçirildikten sonra bir otomobile tıkıldım. Ayaktakımı beni görünce ulumaya başladı. Otomobil ana caddeden yavaş yavaş ilerlerken, içinde işadamına benzer birçok kişinin bulunduğu bir başka araba daha peşimize takıldı. Saat tahminen gece on buçuktu. Korku içinde geçen yirmi millik bir yol! Kentin dışına çıkar çıkmaz tekme ve yumruklarla giriştiler. Saçlarımdan sürüklediler, birbiri ardından parmaklarını gözlerime ve burnuma soktular. 'Polis Şefi'ne söz vermeseydik bağırsaklarını deşerdik. Biz mal mülk sahibi hatırı sayılır kişileriz, polis de bizimle,' dediler. Bölge sınırına vardığımızda otomobil ıssız bir yerde durdu. Adamlar bir çember oluşturup soyunmamı söylediler. Elbiselerimi yırtarak beni soydular. Çıplak bir vaziyette yere yıkıp kendimi kaybedinceye kadar tekmelediler. Bir puroyla kaba etime IWW harflerini kazıdılar. Sonra başımdan aşağı bir kutu katran

döktüler ve kuş tüyü bulamayınca vücuduma adaçayı yaprakları yapıştırdılar. İçlerinden biri makatıma değnek sokmaya kalkıştı. Diğeri hayalarımı burdu. Bayrağı öpmeye ve Amerikan Ulusal Marşı'nı söylemeye zorladılar. Eğlenceden yorgun düştüklerinde, herhangi bir kadına rastlarız korkusuyla iç çamaşırlarımı verdiler. Aynı zamanda paramı, tren biletimi ve saatimi taşıyabileyim diye yeleğimi giydirdiler. Elbiselerimi alıkoydular. Hadi konuş bakalım, diye alay ettikten sonra çift sıra olup aralarından geçmemi emrettiler. Geçerken sille tokat giriştiler. Ancak bundan sonra gitmeme izin verildi."

San Diego mücadelesinin başından bu yana meydana gelen sayısız olaydan biri olan Ben olayı üzücüydü, ama hiç değilse uygulanan vahşete daha fazla dikkat çekilmesine vesile olmuştu. İşçi yayınlarından ve radikal basından birçok gazeteci ilk elden malzeme toplamak için San Diego'ya gitti. California Valisi, Albay H. Weinstock'u durumu tahkik etmek üzere özel müfettiş olarak atadı. Müfettişin raporu çekingen ve himayeci bir üslupta kaleme alınmış olsa da, Vigilante yönetiminin kurbanları tarafından yapılan suçlamaların hepsini doğruluyordu. Rapor, ülkenin muhafazakâr unsurları arasında bile öfkeye yol açmıştı.

Los Angeles'ta gerilim iyice artmış ve toplantılarımıza görülmemiş kalabalıkları çekmeye başlamıştık. Aynı akşam iki salonda birden protesto toplantısı yaptık. Eğer salon bulabilsek ve yeterli konuşmacımız olsaydı, birkaç salon daha doldurabilirdik.

Yıllardır verimli bir yer olan San Francisco bu sefer devasa kalabalıklara sahne olmuştu. Yoldaşlarımız reklam masraflarından ve zahmetten Vigilanteler sayesinde kurtulmuş oldu. Eylemleri, San Francisco makamlarının bize hoş bir karşılamada bulunmasına yol açtı. Vali, Polis Şefi ve hafiye sürüsü, müdahale etmek ne kelime, istasyona karşılamaya geldiler. Salonlarımız Los Angeles'takilerden geniş olmasına rağmen büyük kalabalıkları almadı. Yayınların satışından nadiren memnun olan Ben bile insanların yayınlarımıza gösterdiği teveccüh karşısında şaşırıp kalmıştı.

Trade Council Salonu'ndaki toplantımızla doruğa çıktık. Toplantıyı, tanınmış işçi liderlerinden, dostumuz Anton Johannsen yönetiyordu. San Diego'da yaklaşan panayırın "bu kentin vatandaşları kuduzlarından arınıncaya kadar" boykot edilmesini önerdi. Ben, Vigilanteler'in kendisine yaptığı saldırının ayrıntılarını yeniden anlattı. Deneyimlerimi aktardıktan sonra ben de bir ihanet konferansı verdim:

"Bir Halk Düşmanı."

Portland'a doğru yola çıkmadan önce toplanan paranın bir kısmını San Diego ifade özgürlüğü mücadelesi fonuna aktarırken, geri kalanını da Ettor-Giovannitti'nin savunmasına ve *Mother Earth*'ün içinde bulunduğu yüklü borçtan kurtarılmasına ayırdık.

San Diego çılgınlığının baş sorumlusu iki gazeteydi. "Anarşist ve IWW tehlikesi!" çığlıklarını başlatan onlardı. Halk, kenti uçurmak için mavnalarla kaçak olarak sokulduğu iddia edilen dinamit ve bombaların her an patlayacağı korkusuyla yaşıyordu. Şeytan ruhlu Vigilante eylemcileri bu gazetelerin değişmez muhabirleriydi. Böylesine bir şan ve şeref diğer kapitalist gazetelerin yüreğinde bir haset yaratmış olsa gerekti. Seattle gazetelerinden biri, San Diegolu meslektaşlarını örnek alan bir girişimde bulundu. Varışımızdan çok önce, sadık Amerikan milliyetçilerini, bayrağı korumaya ve Seattle'ı anarşiden kurtarmaya çağıran bir kampanya başlattı. İspanyol Savaşı kalıntısı bir takım bunak asker emeklileri aniden kaybettikleri erkekliklerini hatırladılar ve emre amade olduklarını belirttiler. "Beş yüz cesur asker Emma Goldman'ı istasyonda karşılayacak ve onu geri püskürtecek," diye yazıyordu gazete.

Gerçek ya da uydurma, bu hikâye herkesi paniğe uğrattı. Portland'daki arkadaşlarımız Seattle'a gitmememiz için yalvardılar. Güvenliğimizden endişe duyan Seattle'daki yoldaşlarımız toplantıların iptal edilmesinden yanaydılar. Ama programımız doğrultusunda devam etmekte ayak diredim.

Seattle'a vardığımızda Vali Cotteril'in ateşli bir tek-vergici olduğunu öğrendik. İfade özgürlüğüne müdahale etmeyeceğini ve toplantılarımızı koruması için polis göndereceğini açıkladı. Cesaretleri kırılan emekliler son anda inlerine girmiş olmalılar ki, söz verdikleri karşılama töreninden mahrum kaldık. Ne var ki, polis iş başındaydı. Salonun dört bir tarafına yayılıp çatılarda yerlerini almışlardı. Konferansıma silah sokulması olasılığına karşı üst araması bile yaptılar. *Times*'ın sansasyonel makaleleri ve sıra sıra dizilmiş mavi ceketliler doğal olarak çok sayıda insanı rahatsız etmişti. Validen güvenliğimize daha az göz kulak olmasını ve hamilerimizi geri çekmesini rica ettim. Başkan dediğimi uyguladığı an dinleyiciler içeri girmeye başladılar.

İlk konferansımın yapıldığı Pazar günü, otele, adıma mühürlü bir zarf bırakılmıştı. İmzasız pusulada hayatıma kasteden bir komployа

maruz kalacağım konusunda uyarılıyordum: Salona girdiğim an üzerime ateş edileceği belirtiliyordu. Nedense bu hikâyeye itibar etmedim. Yoldaşlarımı endişelendirmek istemediğimden durumu, salona giderken bana eşlik etmeye hazırlanan C.V. Cook'a da açmadım. Salona tek başıma girmeyi tercih ettiğimi söyledim.

Otelden toplantı yerine salına salına yürüdüğüm zamanki kadar soğukkanlı olduğumu hiç hatırlamıyorum. Binaya iyice yaklaştığımda her zaman yanımda taşıdığım büyük çantayı içgüdüsel olarak yüzüme doğru tuttum. Hiçbir şey olmadan salona girdim ve çantayı yüzümden indirmeden kürsüye doğru ilerledim. Konferans süresince kafama saplanan düşünce şuydu: "Bari yüzümü koruyabilsem!" Akşam da salona gelirken çantamı yüzümden indirmedim. Komploculara ilişkin hiçbir işarete rastlanmaksızın toplantılar başarıyla sona erdi.

Sonraki günlerde, bu budalaca tedbirime makul bir açıklama bulmaya çalıştım. Niçin göğsümü ya da bedenimin herhangi bir yerini değil de sadece yüzümü korumak istemiştim? Eminim, böyle koşullarda hiçbir erkek yüzünü düşünmezdi. Bense, muhtemel bir ölüm karşısında öncelikle yüzümün tahrip olmasından korkmuştum! Kendimde, böylesine sıradan bir kadınlık güdüsünü keşfetmek şok ediciydi.

XXXIX. BÖLÜM

DOĞU'YA DÖNDÜĞÜMDE Voltairine de Cleyre'in öldüğünü öğrendim. Bu benim için büyük bir kayıptı. Hayatı hiç bitmeyen acılarla geçmişti. Belleğini tahrip eden beynindeki bir tümörün alınması için ameliyat oldu. Arkadaşlarına, eğer ikinci bir ameliyat olursa, konuşma yetisini kaybedeceği söylendi. Acılara karşı daima büyük bir dayanıklılık gösteren Voltairine ölümü tercih etti. Hareketimiz için büyük kayıp olan 19 Haziran'daki ölümü, onun güçlü kişiliğine, olağanüstü yeteneklerine değer veren insanlar tarafından üzüntüyle karşılandı.

Vasiyetine uygun olarak Waldheim Mezarlığı'na, Chicagolu yoldaşlarımızın yanına gömüldü. Onların şahadeti, diğer asil ruhlu insanların olduğu gibi Voltairine'nin de ruhunu uyandırmıştı. Ama çok azı, Voltairine gibi, şehitlerin davasıyla bütünleşmiş ve daha da azı onun gibi, yaratıcı dehasını idealin hizmetine vermekte sonuna kadar direnmişti.

Chicago'ya vardığımızda, ortak arkadaşımız sevgili Annie Livshis'le birlikte Waldheim'e gittim. Voltairine, Annie ve Jake Livshis'le aynı evi paylaşmış ve vefalı yoldaşlarımız tarafından son ana kadar ihtimamla bakılmıştı. Annie, onun mezarına kırmızı sardunyalar ekmişti, şimdi yenilerini götürüyordu. Benim elimde ise kırmızı karanfiller vardı. Arzu ettiği tek anıt buydu Voltairine'in.

Voltairine de Cleyre, Quaker bir anne ve Fransız bir babanın çocuğuydu. Gençliğinde Voltaire'in hayranı olan babası kızına büyük filozofun adını verdi. Sonradan muhafazakâr olunca, Voltairine'i bir Katolik rahibe okuluna yerleştirdi. Voltairine okuldan kaçarak hem okula, hem de babasına isyan etti. Doğuştan olağanüstü yetenekli bir şair, yazar ve konuşmacıydı. Eğer yeteneklerini pazarlamış olsaydı, yüksek bir mevki ve ün elde edebilirdi. Fakat çeşitli toplumsal mücadeleler içinde yer alan Voltairine'in yaşamında en küçük lükse bile

yer yoktu. Öğretmeye ve esinlendirmeye çabaladığı ezilenlerin kaderini paylaştı. İdealinden aldığı güçle sefalet ve yoksunluğa aldırmadan, fakirin fakiri olarak, devrimci bir püritenlik içinde yaşadı.

Voltairine, toplumsal mücadeleye bir pasifist olarak başlamış, devrimci yöntemlere uzun yıllar ısrarla sırt çevirmişti. Fakat Avrupa'daki bilinen gelişmeler, 1905 Rus Devrimi, kendi memleketinde kapitalizmin hızla gelişmesi, şiddet ve haksızlıklar, özellikle Meksika Devrimi, onda büyük değişikliklere yol açtı. Bir iç mücadeleden sonra, entelektüel dürüstlüğü onu, hatasını samimiyetle kabul etmeye ve yeni görüşünü cesaretle açıklamaya sevk etti. Görüşlerini, özellikle son derece hayati sonuçları olduğunu düşündüğü Meksika Devrimi'ni ele aldığı çok sayıda denemede ortaya koydu. Yazılar yazarak, konferanslar vererek, yardım toplayarak kendini bu devrime adadı. Özgürlük ve insanlık mücadelesi, özellikle anarşizm davası onunla, en yetenekli ve yorulmak bilmez neferlerinden birini kaybetmişti.

Yoldaşlarımızın anıtının yanı başındaki mezarının yanında durmuş, bir şehidin daha onlara katıldığını düşünüyordum. Waldheim heykeli, onun meydan okuyan ruhunun güzelliğini ve idealinin sönmeyen isyan ateşini sembolize ediyordu.

Yaşananlar açısından zengin bir yıl olan 1912, üç önemli olayla kapandı: Saşa'nın kitabının yayınlanması, 11 Kasım'ın yirmi beşinci yıldönümü ve Peter Kropotkin'in yetmişinci doğum günü.

Saşa, "Hapishane Anıları"nın son provalarını okuyordu. On dört yılı gözden geçirip her ayrıntısını yeniden yaşadıkça, bunları kitabında gerçekten yansıtıp yansıtamadığı kuşkusuna düşmüştü. Tashihlerden doğan ödemelerimiz dört yüz elli dolara yükselinceye kadar düzeltmelerini sürdürdü. Bitkin olmasına rağmen provaları endişeyle tekrar tekrar gözden geçiriyordu. Son bölümleri elinden nerdeyse zorla çekip alarak onu lanet olası azabından kurtardık.

Nihayet kitap hazırdı. Aslında bu bir kitap değil, tecritte acı ve kahırla geçen, bitmez tükenmez hapishane günlerinin ve gecelerinin hayal kırıklıkları, umutları ve umutsuzluklarıydı. Bu eşsiz kitabı elimde tutarken gözlerimden boşanan sevinç gözyaşlarına engel olamadım. Bunun, Saşa kadar benim de zaferim olduğunu hissediyordum - bizim yirmi yılımızın, onun hapishane kâbuslarının son bulup yaşama yeniden dönüşünün ve onunla aynı kaderi paylaşamamamın verdiği, insanı yiyip bitiren pişmanlıktan kurtuluşumun zaferi.

Prison Memoirs of an Anarchist (Bir Anarşistin Hapishane

Anıları), sanatsal bir çalışma ve insanlığın derinliklerine inen bir belge olarak takdir topladı ve geniş ilgi yarattı. New York *Tribune*, "On dört yılını parmaklıklar ardında geçirmiş olan yazarın, bu yıllar içinde elde ettiği malzemeyle yoğurduğu insanlık belgesi değerindeki bu öykünün önemi yadsınamaz. Ayrıca, kalemini Slav gerçekçileri tarzında kullanan yazar, Dostoyevski ve Andrief gibi yazarlarla eleştirel bakımdan kıyaslandığında, yapıtı, sosyal değerinin yanı sıra devasa bir büyüleyiciliğe de sahiptir," yorumunu yapıyordu.

New York *Globe*'un edebiyat eleştirmeni ise şöyle diyordu: "Hiçbir şey bu öykü tarafından ortaya konan gizemli büyüyü gölgeleyemez. Berkman'ın kitabını okurken, onunla birlikte yaşıyorsunuz. Sanatın bu, bireyin bütün çıplaklığıyla ortaya koduğu bir eserdir."

Kapitalist basından gelen bu tür övgüler, Jack London'ın, Saşa'nın kitabına karşı tavrının bende yarattığı düş kırıklığını pekiştirdi. Kitap için bir önsöz yazması istendiğinde Jack, elyazmalarını görmek istemişti. Okuduktan sonra, eserin onu muazzam etkilediğini yazmıştı bize, her zamanki aceleci üslubuyla. Ne var ki, Saşa'nın fikirlerini mahkûm eden önsöz, bir anarşistin eserine sunuş yazan bir sosyalistin kendini sureti haktan gösterme çabasından başka bir şey değildi. Jack London, kitabın insani ve edebi değerini takdir ediyordu. Bu noktada eleştirmenleri bile geride bırakmıştı. Ancak önsözünü, kendi sosyal teorileriyle anarşizm arasında uzun bir tartışmanın aracı olarak kullanmaktan kendini alamamıştı. Oysa Saşa'nın kitabı teorilerden çok, yaşamla ilgili bir kitap olduğundan, Jack'in tavrı saçmaydı. Argümanını şu deyişle özetliyordu: "Doğru nişan alamayan, doğru düşünemez." Belli ki, Jack, dünyanın en iyi düşünürlerinin aynı zamanda en iyi nişancılar olduğunu sanıyordu.

Saşa, Jack'i görmeye gitmiş, ona, bir anarşist olmadığı halde, kendi teorilerini tartışmaya girişmeksizin Peter Kropotkin'in *Memoirs of a Revolutionist* (Bir Devrimcinin Anıları) kitabına önsöz yazan Danimarkalı büyük eleştirmen Georg Brandes'i örnek göstermişti. Sanatçı ve hümanist olarak Brandes, Kropotkin'in büyük kişiliğini takdir etmişti.

London, "Brandes Amerika'da yazmıyordu," diye yanıtlamıştı, "burada yazsaydı muhtemelen aynı tavrı göze alamayacaktı."

Saşa durumu anlamıştı. Jack London, yayıncılarının saldırısından ve partisi tarafından sansüre uğramaktan korkuyordu. Jack'in sanatçı yanı, yükseklere çıkmayı özlerken, diğer yanı onu dibe çekiy-

ordu. En iyi edebi çabalarının çekmecesinde çürüyüp gittiğini kendisi söylemişti. Çünkü yayıncıları ondan yalnızca parasal sonuçlar getirecek çalışmalar istiyorlardı. Dahası, Glen Ellen ve diğer sorumluluklar söz konusuydu. Jack, kuşkuya yer bırakmayacak bir netlikte bunlardan söz etmişti: "Bakmak zorunda olduğum bir ailem var." Sanırım mazeretinin bizzat kendisini mahkûm ettiğinin farkında değildi.

Saşa, Jack'in önsözünü kabul etmedi. "Hapishane Anıları"na, Jack yerine, arkadaşımız Hutchins Hapgood'un önsöz yazmasını istedik. Hiçbir izm'e hayranlık beslemeyen Hapgood, Jack London'ın yaptığı gibi, mektuplarını "devrimci duygularımla" diye bitirmese de, bir edebi isyancı ve Saşa'nın kitabının değerini bilen bir sosyal putkırıcıydı.

Jack London, överken yermekte yalnız değildi. Başkaları da vardı; bizim saflarımızda bile eksik değildi böyleleri. Bunlardan biri de *Freie Arbeiter Stimme*'nin editörü S. Yanofski'ydi. Saşa'nın kitabının yayınlanmasını kutlamak üzere düzenlenen yemekte, konuşmacılar arasındaydı. Bu güzel gecenin beş yüz konuğu içinde aniden uyumsuzluk gösteren tek kişi oydu. Yanofski, Saşa'nın "Anılar"ına "olgun bir kafanın olgun ürünü" diyerek yüksek saygılarını sunarken, "budala bir oğlan çocuğunun boş ve yararsız eylemi için üzüntülerini" ifade etmekten de geri kalmadı. 1892 Temmuzu'nun o kahramanlık anını, ardından gelen, kan ve gözyaşıyla beslenmiş karanlık ve korkunç yılları anlatan bir eserin, Saşa'nın kitabının ortaya çıkmasına neden olan *Attentat*'ın, bu adam tarafından küçümsenmesi tepemi attırmıştı. Konuşma yapmak üzere ayağa kalkınca, büyük bir ideali temsil etme cesareti gösterdiği halde, böyle gerçek bir idealisti anlamakta yetersiz kalan bu adama bir iki söz söyleme gereğini duydum.

"Demek Alexander Berkman'ın duyarlı gençliği size budalaca ve *Attentat*'ı da beyhude görünüyor," dedim, "Adaletsizliğe hoşgörü göstermeyen ve haksızlıklara dayanamayan idealist insanlara karşı bu tavrı ortaya koyan ilk kişi siz değilsiniz. Kahramanlık ruhu, fi tarihinden bu yana akıl ve mantıkla karşı karşıya gelmiştir; fakat yaşamlarımızı etkileyen akıl ve mantık savunucuları olmamıştır. İnsanlığı ileriete ve dünyamızı zenginleştirenler, uyarıları rüzgârlara savurarak, içlerindeki ateşi ve inancı ulvi bir eylemle ifade edecek kadar budala olan idealistler ve hayalciler olmuştur. Burada eserini kutlamak üzere bulunduğumuz kişi de boş bir hayalci olsa gerek. Onun eylemi, duyarsız ve monoton bir dünyanın kendinden hoşnut bir sakini olarak hayatını sürdürmeye devam etmektense, ideali için yıkıma gitmeyi

tercih eden duyarlı bir ruhun protestosuydu. Eğer yoldaşımız yıkıma uğramadıysa, bu asla, diri diri gömüldüğü mezarından sağ çıkamayacağını açıkça ilan edenlerin merhameti sayesinde değildir. Bu bütünüyle, Alexander Berkman'ın eylemine ilham veren özelliklerden kaynaklanmıştır: Amacındaki sarsılmazlığı, eğilmez iradesi ve idealinin nihai zaferine olan inancı. Bu öğeler onun 'budalaca' gençliğini, eylemini ve on dört yıl boyunca acılara dayanıklılığını şekillendirmiştir. "Hapishane Anıları"nın yaratılmasına ilham veren de aynı öğelerdir. Kitabın değeri ve insanca duyarlılıklarının hepsi bu öğeler tarafından dokunmuştur. O budala genç ile şimdiki olgun adam arasında uçurum yoktur. Alexander Berkman'ın baştan başa iniş ve çıkışlarla, fırtına ve girdaplarla dolu hayatı aslında kesintisiz bir akıntıdır."

11 Kasım 1887 - 11 Kasım 1912 ! Yirmi beş yıl. İnsanlığın ileriye doğru yürüyüşünde ölçülemeyecek kadar küçük bir zaman dilimi, fakat insanlık varolduğundan beri onun uğruna yaşamını vermiş sayısız insan için sonsuzluk. Chicago şahadetinin yirmi beşinci yıldönümü, kişisel olarak hiçbir zaman tanımadığım, fakat ölümleriyle hayatımın dönüm noktasını oluşturan bu insanlar için hissettiklerimi güçlendirmişti. Parsons'un, Spies'in, Lingg'in ve mücadele arkadaşlarının ruhları yanı başımdaydı sanki; ruhsal doğuşuma ve gelişmeme ilham veren olaylar daha da derin bir anlam kazanmıştı.

Sonunda 11 Kasım 1912 gelip çattı. Sayısız işçi örgütü ve anarşist grup, bu yıldönümünü unutulmaz bir anma günü haline getirmek için şevkle çalışıyordu. Ateş gibi parlayan kızıl bayrakların balkonları ve duvarları kapladığı salon tıklım tıklım dolmuştu. Kürsü kızıl ve kara renklerle bezenmiş, yoldaşlarımızın büyük boy portreleri çelenklerle süslenmişti. Anarşizmle Mücadele Timi'nin nefret uyandıran varlığı, yalnızca, Haymarket devrimcilerini ezen güçlere karşı kalabalığın öfkesini arttırmaya yarıyordu.

Değerli şehitlerimize saygılarımızı sunmak, yaşamlarının kahramanlığını ve cesaretini bir kere daha hatırlatmak için yerinde duramayan konuşmacılardan biriydim. Bu tarihi olayın büyük toplumsal önemi ve benim için ifade ettiği anlam üzerine düşünüp sıramı beklerken eskilere gittim. Uzak geçmişin anıları gözümün önünden film şeridi gibi geçiyordu - Rochester'deyim ve bir kadın sesi ezgi gibi kulağımda uğulduyor: "Tanıdığın zaman onları çok sevecek ve davalarını ken-

di davan bileceksin!" Parlak zamanlarda, zayıflık ve tereddüt anlarında, hapishanedeki tecrit saatlerinde, düşmanlık ve yasaklamanın kendi saflarımızdan bile geldiği günlerde, aşkın yittiği yerde, yıkılan ve ihanete uğrayan arkadaşlıklarda - davaları hep benimleydi, fedakârlıkları yaşama kaynağımdı.

Yoğun halk kitlesinin önünde dimdik duruyordum. Duygularım kitlenin duygularıyla karışmış, tüm sevgi ve nefretimiz, sesimde yoğunlaşmıştı. "Onlar ölmediler," diye bağırdım, "onlar ölmediler, onları selamlamaya geldiğimiz bu gecede bizimle birlikteler! Darağacında boğulup ilmiğin ucunda sallanan bedenlerinden yeni hayatlar fışkırdı. Binlerce gırtlaktan yükselen ses, şehitlerimizin ölmediğinin kanıtıdır!"

Peter Kropotkin'in yetmişinci doğum gününü kutlamak için hazırlık çalışmaları başlamıştı. Peter, dünyanın önde gelen şahsiyetleri tarafından kültür dünyasının seçkin kişilerinden biri olarak tanınıyordu. Bizim içinse anlamı çok daha büyüktü. O, modern anarşizmin babası, devrimci sözcüsü ve anarşizmin, bilim, felsefe ve ilerici düşünce ile ilişkisini kapsamlı olarak açıklayan insandı. Kitlelere inancı ve insani erdemleriyle çağdaşlarını aşan bir kişilikti. Ona göre, anarşizm ayrıcalıklı azınlık için bir ideal değil, bütün insanlık için yeni bir dünya kurmakta tayin edici rolü olan yapıcı bir sosyal teoriydi. Bütün hayatı boyunca işte bunun için yaşamış ve emek vermişti. Böyle bir kişinin yetmişinci yaş günü bu yüzden, onu seven ve tanıyan herkes için büyük bir olaydı.

Aylarca önceden, Avrupa ülkelerindeki hayranlarına ve önde gelen yoldaşlarımıza, *Mother Earth*'ün Kropotkin'in yetmişinci yaş günü özel sayısına katkıda bulunmaları için mektup yazmıştık. Herkes memnuniyetle kabul etti. Artık, Aralık sayısı hazırdı, bu sayıda Georg Brandes, Edward Carpenter, Profesör George D. Herron, Tom Mann, J. Morrison-Davidson, Bayard Boyesen, Anna Strunsky Walling ve kocası Rose Strunsky, Leonard D. Abbott ve dünyanın her yanından tanınmış anarşistlerin Kropotkin'le ilgili yazıları yer alıyordu. Kropotkin özel sayısıyla bağlantılı olarak, Carnegie Salonu'nda *Frei Arbeiter Stimme* Derneği ile birlikte büyük bir toplantı düzenledik. *Mother Earth*'ün sayfalarında olduğu gibi burada da bütün konuşmacılar, hepimizin ustası ve ilham kaynağı olan Kropotkin'e saygılarını ifade ettiler.

Peter, bu sevgi gösterisinden çok etkilenmişti. Bize gönderdiği mektupta duygularını şöyle ifade ediyordu:

SEVGİLİ YOLDAŞLAR VE DOSTLAR:

Her şeyden önce, yetmişinci doğum yıldönümüm vesilesiyle hakkımda böylesine nazik sözler eden sizlere en sıcak ve içten teşekkürlerimi, ayrıca samimi ve dostça mektup ve telgraflar gönderen bütün yoldaş ve dostlara sayfalarınız aracılığıyla içten teşekkürlerimi ifade etmeme izin vermenizi dilerim.

Bütün bu içten ifadelerinizin beni ne kadar derinden etkilediğini ve biz anarşistleri bir arada tutan "kardeşlik" hislerinin bir partideki dayanışma duygusundan çok daha derin olduğuna dair duygularımı ne anlatabilirim, ne de kağıt üzerinde ifade edebilirim; ve eminim ki, bir gün tarih bizi, değerlerimizi ortaya koymaya ve toplumu eşitlik ve özgürlük temelinde yeniden yapılandırmak için nasıl uyum içinde hareket edeceğimizi göstermeye çağırdığı zaman bu kardeşlik duygusu etkili olacaktır.

Ayrıca şunu da eklememe izin verin: Hepimiz insanlığın sömürüden kurtuluşu mücadelesine bir ölçüde katkıda bulunduysak bu, idealimizin az çok halk kitlelerinin derinliklerinden filizlenen fikirlerin ifadesi olmasından ileri gelmektedir. Yaşadıkça daha çok ikna oldum ki, kitlelerden ve düşüncelerinden ilham almadıkça, ne gerçekçi ve yararlı bir sosyal bilim, ne de yararlı ve gerçekçi bir toplumsal eylem mümkün olabilir. Bilim, sonuçlarını, toplumsal eylem ise yönelişlerini kitlelerin düşüncelerine dayandırmalıdır. Bunu yapmayan her sosyal bilim ve her toplumsal eylem verimsiz kalmaya mahkûmdur.

Yürek dolusu sevgilerimle,
PETER KROPOTKİN

San Diego deneyimi, Ben'in üzerinde beklediğimizden daha güçlü ve sürekli bir etki yaratmıştı. Bu gergin günlerde acılar içindeydi ve oraya dönme *saplantısına* kapılmıştı. İşlere, her zamanki enerjisinden bile daha büyük bir hırsla sarılmıştı. Deliler gibi çalışıyor, herkesin de aynı çabayı göstermesini bekliyordu. Ben onun için artık bir amaç değil, araçtım. Amaç, toplantılar, toplantılar, toplantılar yapmak ve daha çok toplantı planlamaktı. Aslında kafasının, çalışmalarda ve aşkımızda olmadığının farkındaydım. Bütün benliğiyle San Diego'ya yoğunlaşmıştı ve sürekli vehimler içindeydi. Coast'a yolculuğa çıkmamız konusundaki sürekli ısrarı beni dayanma gücümün ve ona olan sevgimin sınırına getirmişti. Huzursuzluğu gittikçe büyüyordu, bunun üzerine sırf onu memnun etmek için yola çıktık.

Los Angeleslı arkadaşlarımız, San Diego'ya dönmemize şiddetle karşıydılar. Onlar, Ben'in saplantısının cesaret gösterisinden başka bir şey olmadığını ve benim de onun mantıksız programına katılarak zayıflık gösterdiğimi söylüyorlardı. Hatta, son toplantımızda sorunu

dinleyicilerin önüne getirerek, gitmemize karşı oy vermelerini bile sağladılar.

Arkadaşlarımızın sadece güvenliğimizden endişe duyduklarını bildiğim halde onlarla hemfikir olamıyordum. San Diego hakkında Ben gibi bir saplantım yoktu. Bana göre San Diego, Birleşik Devletler'in, özgür ifadenin engellendiği ve savunucularının kötü muameleye maruz bırakıldığı şehirlerinden herhangi biriydi. İfade özgürlüğü hakkı yeniden gerçekleşene kadar bu gibi yerlere tekrar tekrar gitmekte ısrarlıydım. San Diego'ya dönmek istememin nedenlerinden biri buydu, ama tayin edici olduğunu söyleyemem. Ben'in, Mayıs zulmünün yaşandığı o sahneye dönmedikçe o şehrin kâbusundan kurtulamayacağından emindim. Ona olan aşkım, yıllar içinde daha da ateşlenmişti. San Diego'ya yalnız gitmesine izin veremezdim. Dolayısıyla, orada bizi bekleyen ne olursa olsun, yoldaşlarıma, Ben'le birlikte gideceğimi söyledim. Özellikle, Vigilanteler ve San Diego ülke çapında hedef tahtasına konduktan sonra, karışıklık anlarında ne kadar barbar olursa olsun, herhangi bir grubun, aradan daha bir yıl geçmişken, böylesi bir vahşeti tekrarlaması inanılmaz görünüyordu.

Saflarımızdaki aktif bir işçi, San Diego yolculuğumuzda bize katılmaya, salon tutmaya ve yine "Bir Halk Düşmanı" olarak belirlenen konferansımı duyurmaya talip oldu. Çok geçmeden bize her şeyin yolunda gittiğini bildirdi.

Los Angeles'taki son toplantımızdan sonra, dostlarımız Dr. ve Mrs. Percival T. Gerson bizi tren istasyonuna kadar geçirdiler. Yolda Ben'in aşırı heyecanlandığını fark eden doktor, San Diego yerine bir sanatoryuma gitmemizi önerdi. Ne var ki, Ben, gitmekten başka hiçbir şeyin kendisini iyileştirmeyeceğinde diretiyordu. Trene bindiğimizde yüzü kül gibi sarardı ve alnından terler boşandı. Gerginlik ve korku içinde titriyordu. Bütün gece ranzasında uyumadan sağa sola dönüp durdu.

Onun için endişelenmenin dışında son derece sakindim. Hiç uyumadım ve "Albert Edwards"ın yazdığı *Comrade Yetta*'yı (Yoldaş Yetta) okudum. İlginç bir kitap her zaman bana zor durumları unuttturmuştur. Bu kitap, Babuşka'nın New York'u ziyareti sırasında bizimle birlikte çalışan dostumuz Arthur Bullard tarafından yazılmıştı. Rusya'yı konu alan etkileyici hikâyesi beni geçmiş günlere götürdü. Yolculuğumuzun son iki saatinde Ben derin bir uykuya dalarken ben de, San Diego'ya yaklaştığımızın farkında olmadan geçmişte kaybolup

gittim. Ancak yolcuların telaşıyla gerçek dünyaya döndüm. Aceleyle giyinip Ben'i uyandırdım.

Şafak vaktiydi ve yalnızca birkaç yolcu inmişti trenden. Çıkışa doğru ilerlerken peron ıssızdı. Fakat daha birkaç adım atmıştık ki, aniden beş adam yolumuzu kesti. Dördü polis kimliklerini göstererek tutuklandığımızı söylediler. Nedenini öğrenmekte direttiğimde, kabaca kendilerini izlememizi emrettiler.

Polis merkezine doğru yürürken San Diego hâlâ uykudaydı. Beşinci adamı sanki tanıyormuş gibiydim. Kendisini daha önce nerede gördüğümü hatırlamaya çalıştım. Sonra onun, U.S. Grand Hotel'deki odama gelerek yöneticiler tarafından istendiğimi söyleyen kişi olduğu kafama dank ediverdi. Otelde başımıza işler açan muhbirin ta kendisiydi. Bir Vigilante lideriydi!

Ben'le birlikte içeri tıkıldık. Gelişmeleri beklemekten başka yapacak bir şey yoktu. Yeniden kitabımı çıkardım. O arada yorgunluktan, başımı küçük hücre masasına koyup uyuyakalmışım.

"Böyle derin uyumak için çok yorgun olmalısınız," dedi kadın gardiyan uyandırarak. "Bağırtıları duymadınız mı?" Gözlerini üzerime dikip, "bir kahve alsanız iyi olacak," dedi nazikçe. "Vakit varken biraz güç toplayın bari."

Sokaktan gürültü ve bağırtılar geliyordu. "Vigilanteler," dedi kadın gardiyan alçak bir sesle. Dışardan, "Reitman! Reitman'ı istiyoruz!" diye bağırıldığını duydum. Sonra otomobil klaksonları ve ayaklanmaya çağıran sesler duyuldu. Ve yeniden "Reitman!" çığlıkları. Kalbim hızla çarpıyordu.

Ayaklanma bağırtıları devam ediyor, gürültüler tamtam sesleri gibi beynime vuruyordu. Ben'in gelmesine asla izin vermemeliydim. Bu delilikti, delilik! Ben'in tekrar gelişini hazmedemiyorlar ve kellesini istiyorlardı!

Hücre kapımı hırsla tekmelemeye başladım. Gardiyan, yanında Polis Şefi ve birtakım sivil polislerle içeri girdi.

"Dr. Reitman'ı görmek istiyorum!" diye üsteledim.

"Niçin geldik sanıyorsun! Dr. Reitman, şehrin dışına çıkartılmayı kabul etmeni istiyor, diğer yoldaşınız da öyle," diye yanıtladı Şef.

"Kimmiş diğer yoldaş?"

"Toplantınızı düzenleyen çaylak. Şu anda içerde ve allahtan ki orada."

"Bakıyorum yine koruyucu melekliğiniz üzerinizde," diye çıkış-

tım, "Fakat bu sefer beni aldatamayacaksınız. Bu, şehrin dışına ikinci çıkarılışımız oluyor. Sizin korumanızı reddediyorum."

"İyi öyleyse," diye homurdandı, "Gel de Reitman'la kendin konuş."

Ben'in gözlerine yansıyan bu ölüm korkusunu daha önce hiç görmemiştim.

"Hadi çekip gidelim burdan," diye fısıldadı titreyerek, "zaten toplantı moplantı yapamayacağız. Şef Wilson, güvenliğimizi sağlayacağına söz verdi. Lütfen, evet de."

Toplantımızı tamamen unutmuştum. Ben'e, polis koruması altında şehri terk etmeyi kabul etmeyeceğimi, ama kendisinin gitmesinin iyi olacağını söyledim.

"Tehlike altında olan senin hayatın," dedim, " Beni istemiyorlar. Bana bir zarar veremezler. Öyle olsa bile kalmam gerekiyor."

Kendinden emin, "Peki, öyleyse ben de kalıyorum," dedi.

Bir an için kendimle mücadele ettim. Eğer kalmasına izin verirsem hayatını tehlikeye atmış olacaktım, muhtemelen diğer yoldaş için de aynı şey söz konusuydu. Başka bir çıkış yolu yoktu; razı olmak zorundaydım.

San Diego Cezaevi'nden alınıp tren istasyonuna götürülmemizden daha büyük bir melodram sahneye konamazdı. Alayın başında tüfekli ve tabancalı bir düzine polis yürüyordu. Ardından ellerinde ağır silahlar olan Polis ve Hafiye Şefleri geliyordu. Ben'i ortalarına almışlardı. İki yanımdaki polisle birlikte ben de onları izliyordum. Arkamda genç yoldaşımız, onun arkasında ise bir sürü polis.

Sokağa çıktığımızda vahşi ulumalarla selamlandık. Göz alabildiğine bir insan kalabalığı, dalgalanıp duruyor, itişip kakışıyordu. Tiz kadın çığlıkları kana susamış erkek naralarına karışıyor, en cüretkârları Ben'in üzerine saldırmaya çalışıyorlardı.

"Geriye, geriye!" diye bağırıyordu Polis Şefi, "Tutuklular yasanın koruması altındadırlar. Yasaya saygılı olmaya davet ediyorum sizi. Geri çekilin!"

Bazıları alkışlarken diğerleri yuhaladılar. Şef, sıraya girmiş polis alayına gururla liderlik ederek bağrışan çılgın kalabalığın arasından ilerledi.

Amerikan bayraklarıyla rengârenk süslenmiş otomobiller bizi bekliyordu. Otomobillerden birine tüfekli polisler yerleştirilmişti. Arabanın basamaklarında polisler ve sivil giyimli adamlar duruyordu. A-

ralarındaki muhbiri tanıdım. Bir oyun kahramanı gibi tüfeğini kalabalığa doğrultmuş ve üstümüze kanatlarını germiş Şef Wilson'la birlikte bu silahlı kaleden içeri sokulduk. Evlerden ve ağaçların tepelerinden kameraların deklanşörlerine basılıyordu. Yeni bir ayaklanmayı ilan eden sirenler çalınır çalınmaz hareket ettik. Arabaların gürültüsü ve güruhun kızgın böğürmeleri duyuluyordu.

İstasyonda, Pulman'a iteklendik; altı polis Ben'in çevresini sardı. Tren henüz hareket etmişti ki, bir adam içeri girdi, görevlileri kenara itip Ben'in yüzüne tükürdü. Sonra yeniden aceleyle dışarı çıktı.

Ben "Porter o," diye bağırdı, "geçen yıl bana saldıranların başındaydı!"

Bu güruhun vahşetini düşündüm, korkutucu olduğu kadar büyüleyiciydi de. Yeniden San Diego'ya sürüklenene kadar Ben'in daha önce yaşadıklarının hıncıyla nasıl yanıp tutuştuğunu şimdi anlıyordum. Kalabalığın tek vücut haline gelmiş tutkusunun ezici gücünü hissediyordum. Tekrar dönüp boyun eğdirene ya da yok olana kadar rahat huzur bulamayacağını biliyordum.

Geri döneceğime kendi kendime söz verdim, ama Ben'le birlikte değil. Kritik anlarda ona güven olmuyordu. İrade gücünden yoksun uçuk bir hayalci olduğunu biliyordum. Atılgandı, ama direnme gücünden ve sorumluluk duygusundan yoksundu. Bu karakter özellikleri yaşamımızı sürekli gölgeliyor, beni aşkımızdan endişe duymaya sevk ediyordu. Ben'in cesur bir karaktere sahip olmadığını fark etmek acı vericiydi. O, tehlike anında olağanüstü bir soğukkanlılık ve sebat gösteren, bir düzine adamınki kadar cesarete sahip Saşa'yla aynı kumaştan dokunmamıştı.

Belki cesaret, korku bilmez insanlar için o kadar da büyütülecek bir şey değildir, diye düşündüm. Saşa'nın korku nedir bilmediğinden emindim. Peki ben, McKinley paniği sırasında hayatım için korkuya kapılmış muydım? Hayır, diğerleri için sık sık kaygılansam da, kendim için korkmamıştım. İşte bu ve aşırı sorumluluk duygumdu beni nefret ettiğim şeyleri yapmaya zorlayan. Tehlikeyle yüz yüze geldiğimizde gerçekten cesur muyduk, korku nedir bilmez miydik? Ben, korkuyla bitip tükendiği halde San Diego'ya geri dönmüştü. Peki bu cesaret değil miydi? İçten içe Ben'i mazur görmeye, onun korkaklığına bazı mazeretler bulmaya çalışıyordum.

Tren tıklanmıştı. Ben yüzünü yüzüme yaslamış, kulağıma sevgi sözleri fısıldıyor, yalvarırcasına gözlerimin içine bakıyordu. Çok geç-

meden, bütün kuşkularım ve acılarım, her zaman olduğu gibi, iflah olmaz çocuğuma duyduğum aşkla dağılıp gitti.

Aslında ikimiz de, utanmazca kaçtığımız halde, Los Angeles ve San Francisco'da kahramanlar gibi karşılandık. Bu konuda kendimi rahat hissetmiyordum, ama konferanslarıma olağanüstü ilgi gösterilmesinden memnundum. "Bir Anarşistin Hapishane Anıları" ve "Ahlakın Kurbanları" üzerine verdiğim konferanslar en büyük dinleyici kitlesini topladı.

New York'a dönüşümüzle birlikte Ben, hem yaşamımızı daha rahat kılacak, hem de büro ve kitapçı olarak kullanacağımız, yeterli odası olan daha büyük bir eve çıkmamızda ısrar etti. Turlardan bağımsız olarak *Mother Earth*'ün ayakta kalmasına yardım edecek iyi bir ticari iş kurabileceğinden de emindi. Özellikle, son günlerde sağlığı iyi olmayan annesiyle aynı çatı altında yaşamaya can atıyordu.

74 Doğu Yüz On Dokuzuncu Sokak'ta, on odalı, eli yüzü düzgün bir ev bulduk. Yüz kişiyi rahatlıkla alabilen salon, küçük oturumlar ve toplantılar düzenlemek için tam da ihtiyacını duyduğumuz bir yerdi. Bodrum katı aydınlık olup büro ve kitapçı için yeterli genişlikteydi. Üst katlar ise herbirimizin özel hayatı için oldukça elverişliydi. Böyle bir rahatlığı rüyamda görsem inanmazdım, çünkü kira ve ısıtma masrafları öncekinden daha ucuzdu. Tiyatro konferanslarımı yayına hazırlamakla meşgul olacağımdan bu geniş evin, işleri çekip çevirecek birisine ihtiyacı vardı.

Bu iş için arkadaşım Rhoda Smith'e başvurmaya karar verdim. Benden birkaç yaş genç olan Rhoda, Fransızlara özgü şen şakrak bir mizaca sahipti. Fakat bu uçarılığın altında, bağlılık ve incelik yatıyordu. Mükemmel bir ev idarecisi ve ahçı olan Rhoda'nın elinden, çoğu Fransız kadını gibi her şey gelirdi. Özellikle içkiyi biraz kaçırdığında dilde de az usta değildi. Böyle zamanlarda, genelde açık saçık üslubu giderek müstehçenleşirdi. Rhoda'nın dilinin tadına ve iğnesine katlanmak herkesin harcı değildi.

Büro işleri için bir sekretere ihtiyacımız vardı ve Ben, arkadaşı Miss M. Eleanor Fitzgerald'ı önerdi. Onunla ilk kez, ifade özgürlüğü kampanyamız sırasında Chicago'da tanışmıştım. Kızıl saçlı, kadife tenli, çakır gözlü, oldukça dikkat çeken bir kızdı. Ben'e düşkün olan Eleanor, onun kadınlarla olan ilişkilerinden bihaberdi. Ben'le olan ilişkimi bilmiyordu. Ona, Ben'le çalışma arkadaşlığını aşan bir ilişkimiz olduğunu söylediğimde neredeyse küçük dilini yutuyordu. Fitzge-

rald (aslan yelesi gibi kızıl saçlarından dolayı Ben'in ona taktığı adla "Dişi Aslan") duyarlı, çabuk kaynaşılan ve ilk elde kendini ele vermeyen zengin bir kişiliğe sahipti. Aslında, Ben'in bana yıllarca tanıştırdığı insanlar arasında tek takdire şayan kişi oldu. Ben, bir sekreter ihtiyacını sık sık gündeme getirmiş, "'Dişi Aslan"ın işinin ehli olduğuna ilişkin güvence vermişti. Bu kız, çeşitli görevlerde sorumluluk üstlenmiş, son olarak da Güney Dakota'daki bir sanatoryumda yöneticilik yapmıştı. Çalışmalarımızla ilgileniyordu ve işini bırakıp New York'ta bize katılmaktan memnun olacaktı.

Yeni evimiz hazırdı ve eski evi boşaltmaya başladık. 1903 yılında Horrlar'la paylaşmak üzere 210 Doğu On Üçüncü Sokak'a ilk taşındığım zaman yeni yapılmış binanın ilk kiracılarıydık. O günden bu yana polis beni sürekli olarak evden çıkartmaya çalışmış, ancak ev sahibim, en eski kiracısı olduğumu ve şikâyete neden olacak hiçbir davranışımı görmediğini ileri sürerek tutumunda diretmişti. Aslında o kadar çok milliyetten ve toplumun hemen hemen her kesiminden kiracı gelip geçmişti ki, ben bile sayılarını unutmuştum. İşadamlarından gündelikçi işçilere, vaizlerden kumarbazlara, peruklu Yahudi kadınlardan güzelliklerini sokaklarda sergileyen kızlara kadar her çeşit insandan oluşan bir med cezir dalgası söz konusuydu bu evde.

210'da, mutfaktaki ocağın dışında ısıtma tesisatı yoktu ve odam mutfaktan en uzak köşeye düşüyordu. Avluya bakan bu oda büyük bir basımevinin pencerelerinin tam karşısındaydı. Basımevinin makinelerinin sinir törpüleyen gürültüsü durmak bilmezdi. Odam hem oturma, hem yemek odası, hem de *Mother Earth* bürosu olarak kullanılıyordu. Kitaplığımın arkasındaki küçük bir girintide uyurdum. Ön tarafta da genellikle ya evi uzakta olduğundan gidememiş, ya ayakları şiştiğinden soğuk komprese ihtiyaç duyan ya da gidecek hiçbir yeri olmayan birisi uyuyor olurdu.

Apartmandaki diğer bütün kiracılar, hastalandıklarında ya da bir sorunları olduğunda bize başvurmayı alışkanlık haline getirmişlerdi. En sık uğrayanlar sabahın erken saatlerinde dönen kumarbazlar olurdu. Bir baskın beklendiğinde yangın merdiveninden gelip bizden kişisel eşyalarını isterlerdi. "Sizin eve, polis bomba aramaya gelir, ama asla küçük şeyler için gelmez," derlerdi. 210'un kapısı, başı dertte olan herkese açıktı. Sanki burası onların yaşam çölünde bir vahaydı. Bunun hoş yanları olsa da epey yorucuydu, ne gece, ne de gündüz özel yaşam diye bir şey yoktu.

Küçük katımız çok sevimliydi. Yaşamımın önemli bir kısmını orada geçirmiştim. On yıl boyunca çok çeşitli olaylara tanık olmuştu. Hayatın akışını değiştiren tanınmış kadın ve erkekler orada gülmüş, orada ağlamışlardı. Katerina Breşkovskaya ve Çaykovski'nin Rus kampanyaları, Orleneff'in çalışmaları, ifade özgürlüğü mücadeleleri ve devrimci propaganda, iyisiyle kötüsüyle saymakla bitiremeyeceğim birçok kişisel dram bu tarihi yerde akıp geçmişti. İnsan trajedi ve komedisinin kaleydoskopu, 210'un bu duvarlarına rengârenk yansımıştı. Sevgili dostum Hutch Hapgood'un, birlikte "kayıp köpekler yuvası"nın hikâyesini yazmamız konusunda sık sık ısrar etmesinde şaşılacak bir şey yoktu. Ne zaman kendimizi genç ve neşeli hissetsek ya da birbirimizle umutsuzca flört etsek Hutch, özellikle hikâyenin romantik ve hüzünlü temalarını işlerdi. Ah, ne çare ki, ben karısını çok severdim ve o da Ben'i! Bu yüzden utanmazca sadık kaldık ve hikâye de yazılmadı.

Canım gibi sevdiğim bu evin hayatımdaki önemini bile düşünmeye zaman kalmadan yıllar geçip gitti. 210'un bende nasıl kök saldığını ancak ayrılma zamanı gelip çattığında anladım. Boş odalara son kez göz attım. Hayatımın en ilginç on yılını geride bırakarak derinlere gömülmüş anıların hüznüyle yürüyüp gittim!

XL. BÖLÜM

SONUNDA yeni mekânımıza yerleştik. Fitzgerald ve Ben büroda çalışır, Saşa ve ben dergiyle uğraşırken Rhoda ev işlerine bakıyordu. Herkes kendi işiyle meşgul olduğundan kimse birbirinin alanını işgal etmiyordu. Karakter ve tavır farklılıklarının kendini ifade etmesini engellemeyecek elverişli bir ortam doğmuştu. "Fitzi" diye çağırdığımız yeni çalışma arkadaşımıza hepimiz hayrandık. İğneli şakalarıyla ve anlattığı hikâyelerle, romantik arkadaşımızı sık sık şok etmekten zevk almakla birlikte Rhoda da ondan hoşlanıyordu.

Ben, annesiyle bir arada olmanın keyfini çıkarıyordu. İki oğlu olmasına rağmen annesinin bütün dünyası Ben'di. Ufku son derece dar bir kadındı. Okumak, yazmak da dahil, oğlundan başka hiçbir şey onu ilgilendirmiyordu. Chicago'da, dışarda ne olup bittiğinden bihaber, mutfağındaki kavanozlar arasında kaybolup gitmişti. Oğluna âşıktı ve yerli yersiz davranışlarına karşı son derece hoşgörülüydü. Oğlu, onun için hata yapmaz bir tanrıydı. Ben çapkın değildi de kadınlar onu baştan çıkarıyordu. En büyük ideali oğlunun, iyi para kazanan bir doktor olup saygın bir yere gelmesiydi. Halbuki o, kendinden dokuz yaş büyük bir kadının eline "düşmek"le kalmamış, bu kadın tarafından azılı anarşistlerin arasına sürüklenmişti. Mrs. Reitman benimle karşılaştığında saygıda kusur etmese de, benden hiç hoşlanmadığını biliyordum.

Onu çok iyi anlıyordum. Beyinleri yaşamlarının dar sınırları içine hapsolmuş milyonlarca insandan biriydi. Aslında birbirlerini aşırı ölçüde sahipleniyorlardı, annesinin beni onaylayıp onaylamaması pek bir önem taşımazdı. Ben annesiyle çok az ortak yanı olduğunun farkındaydı. Annesinin tavır ve davranışları, üzerinde olumsuz etki yapıyor ve ne zaman Chicago'ya gitse ondan uzaklaşıyordu. Buna rağmen onun etkisinden kendisini kurtaramıyordu. Bu kadın kafasından hiç çıkmıyor, ona olan tutkusu, başka herhangi bir kadına olan aşkını

tehdit ediyordu. Ben'in anne kompleksi bende de büyük acılara ve hatta umutsuzluklara yol açmıştı. Her şeye rağmen Ben'i hâlâ seviyordum. Artık huzur ve rahata ihtiyacım vardı. Onu mutlu ve memnun görmek istediğim için annesini New York'a getirme planına bile ses çıkarmamıştım.

Annesine verilen evin en iyi odası, yabancılık hissetmemesi için kendi eşyalarıyla donatılmıştı. Ben daima annesiyle yalnız kahvaltı eder, bu saatlerde kimse yanlarına bile yaklaşamazdı. Birlikte yenen yemeklerde baş köşeye oturtulur, kimse kendisine saygıda kusur etmezdi. Fakat alıştığı çevrenin dışındaki hiçbir şeyden memnun olmayan bir insandı. Chicago'daki eski evini özlüyordu, tatminsiz ve mutsuzdu. Aksi gibi tam da o günlerde, Ben, D.H. Lawrence'ın *Oğullar ve Sevgililer* romanını okumaya başladı. Kitabın daha ilk sayfasında annesiyle kendisini gördü. Büro, işimiz, yaşamımız silinip gitti. Annesinin hikâyesinden başka hiçbir şey düşünemez olmuş, ben de dahil herkesin annesine kötü davrandığını vehmetmeye başlamıştı. Onu alıp göttürmeye karar verdi. Her şeyi bırakıp yaşamını annesine adayacaktı.

Tiyatro üzerine karalamalarının yarısındaydım. Konferanslar ve *Mother Earth*'ün işleri sırada bekliyordu. Meksika Devrimi'ne katılmaya giderken tutuklanan J.M. Rangel, Charles Cline ve onların IWW'li yoldaşları adına yürütülecek kampanya gündemdeydi. Amerikalı Cline'ın dışında hepsi Meksikalı'ydı. Bir silahlı birliğin saldırısına uğramışlar, çatışmada üç Meksikalı ve bir şerif yardımcısı hayatını kaybetmişti. Rangel ve Cline'ın da içlerinde bulunduğu on dört kişi cinayetle yargılanacakları duruşmaya çıkartılmayı bekliyorlardı. Bu tehlikeli durumda Doğu işçilerinin seslerini yükseltmeleri kaçınılmaz olmuştu. Ben'den, Lawrence'ın kitabıyla özdeşleşmekten kendini kurtarmasını rica ettim. İkna etmeye çalıştım, yalvardım. Ama yararı olmadı. Ben'le ortak yaşamımız son derece gerginleşti ve günbegün çekilmez hale geldi. Bu girdaptan kurtulmam gerekiyordu. Derdimi kimseyle paylaşamıyordum. Hele, daha başından evin iç düzenine ve Ben'in annesiyle aynı çatı altında yaşamaya karşı çıkan Saşa'yla paylaşmam hiç mümkün değildi.

Beklenen son geldi. Ben, annesiyle ilgili eski şikâyetlerine yeniden başladı. Bir süre onu sessizce dinledikten sonra aniden içimde bir şeyler koptu. Yıllarca beni tutkuyla saran bu insanla ilgili her türlü anı ve düşünceyi bir kenara atıp Ben'le ilişkime son vermek için yanıp tu-

tuşuyordum. Kör bir öfkeyle, sandalyeyi kaptığım gibi ona fırlattım. Havada hızla uçarak tam ayağına isabet etti.

Bana doğru bir hamle yapan Ben, birden durup hayret ve korkuyla baktı. "Yeter!" diye bağırdım, acı ve öfkeyle. "Senden ve annenden çektiğim yeter artık. Al anneni, defol git - derhal, şimdi!"

Tek kelime söylemeden çıkıp gitti.

Ben, küçük bir kat kiralayarak annesiyle birlikte yaşamaya başladı. Bu arada büroya da uğruyordu. Ortak çalışmanın dışında aramızdaki her şey bitmiş gibiydi. Çareyi yoğun çalışmalar içinde kendimi unutmakta buldum. Haftanın belli günlerinde konferanslar veriyor, Kanada'daki madenci greviyle ilgili olarak tutuklanan IWW'li çocuklar için yürütülen kampanyaya katılıyordum. Bir yandan da tiyatro üzerine kitap çalışmamı sürdürüyordum. Müsveddelerin yazımında Fitzi baş yardımcımdı.

Mother Earth grubuna katıldığından beri Fitzi'yi daha iyi tanımıştım. Yüce gönüllü, az rastlanan bir kişilikti. Babası İrlandalı'ydı, fakat anne tarafı, Wisconsin'e ilk yerleşen Amerikan öncü soyundan geliyordu. Fitzi onlardan, bağımsızlık ve özgüveni miras almıştı. On beş yaşındayken, babasının baskısını göğüsleyerek Seventh Day Adventistleri'ne* katılmıştı. Gerçeği arayışı bununla bitmedi. Sık sık söylediği gibi, Tanrı ideali, Adventist anlayıştan daha güzel ve hoşgörülüydü. Bir gün dini törenin orta yerinde ayağa kalkarak toplantıdakilere, aralarında gerçeği bulamadığını haykırdı. Küçük köy kilisesinden ve müminlerin saflarından çıkıp gitti. Düşünce özgürlüğü ve radikal faaliyetlerle ilgilenmeye başladı. Yeni dogmalarla aslında bir başka kilise olan sosyalizm, onu hayal kırıklığına uğrattı. Özgürlük ve anarşist idealler, ele avuca sığmaz doğasına çok daha uygun düşmüştü. Ailesinden esinlendiği idealizmi ve ufkunun genişliği dolayısıyla Fitzi'ye gittikçe büyüyen bir sevgi besliyordum ve giderek birbirimize daha da yakınlaşmıştık.

Yeni yıl yaklaşıyordu ve yeni evimizde hâlâ bir kutlama yapmamıştık. Dostları ve *Mother Earth*'ün aktif destekleyicilerini bir araya getirmek için Yeni yıl iyi bir fırsat olacaktı. Bu, eski acıların ve sıkıntıların unutulmasını, Yeni yılın getireceği sıkıntılara karşı moral kazanmamızı sağlayacaktı. Rhoda, bütün coşkusuyla, şenliği zamanında

* XIX. Yüzyılda William Miller tarafından kurulan bir Hıristiyan mezhebi. ç.n.

yetiştirmek için çırpınıyordu. Yeni yıl arifesinde, aralarında şairler, yazarlar, isyancılar ve çeşitli tavır, davranış ve alışkanlıktaki Bohemler de olan dostlarımız sökün ettiler. Felsefe, sosyal teoriler, sanat ve cinsellik üzerine tartışmalar yapılıyordu. Rhoda'nın hazırladığı lezzetli şeyleri yiyor, eli açık İtalyan yoldaşlarımızın getirdiği şarapları içiyorlardı. Herkes neşe içinde dans ediyordu. Benim aklım fikrimse Ben'in doğum günündeydi. O, otuz beş yaşına basmış, ben de kırk dört yaşıma yaklaşmıştım. Bu yabana atılamayacak bir farktı. Kendimi son derece mutsuz ve yalnız hissediyordum.

Yeni yılla birlikte, ülkede emeğe karşı yeni bir baskı dalgası başladı. Batı Virginia'daki korkunç olayları, California, Wheatfield'in şerbetçiotu tarlalarındaki, Colorado, Trinidad ve Michigan, Calumet madenlerindeki baskılar izledi. Polis, milis ve silahlı sivil çeteler hükümranlığının despotluğu devam ediyordu.

Wheatfield'da, bir gazetedeki iş ilanına cevap veren yirmi üç bin şerbetçiotu toplayıcısı, bir öküze bile reva görülmeyen koşullarla karşı karşıya kalmışlardı. Gün boyunca dinlenmeksizin, aç susuz çalışmak zorundaydılar. İşçilerin, yakıcı sıcakta susuzluklarını gidermek için mülk sahibi Durst ailesinden, bardağı beş sente limonata almaktan başka çareleri yoktu. Bu duruma dayanamayan toplayıcılar, Durst'lar'a bir heyet gönderdiler. Heyetin saldırıya uğraması üzerine greve gittiler. Burnis Dedektif Şirketi'nden, Vatandaşlar Birliği'nden ve daha sonra Ulusal Muhafız'dan güç alan yerel yöneticiler grevcileri yıldırmaya çalıştılar. İşçilerin toplantılarını dağıttılar ve uyarı yapmaksızın ateş açtılar. İki işçi ölüp çok sayıda işçi yaralanırken Bölge Savcısı ve Şerif Yardımcısı da hayatlarını kaybetti. Grevcilerden bir çoğu "üçüncü derece"ye alındı. İşçilerden biri, on dört gün boyunca uyutulmadan, itiraf almak amacıyla sorgulanınca intihara teşebbüs etti. Polis saldırısında kolunu kaybeden bir diğeri ise kendini astı.

Bu Amerikan Kara Yüzleri'nin* en son kurbanı, Mother Jones adındaki, göçmen olmayan, tanınmış bir ajitatördü. Jones, General Chase'in emriyle tam da çarlara uygun bir yöntemle sınır dışına sürülmüş ve eğer Trinidad'a geri dönmeye cüret ederse *tecrit* hapsine konmakla tehdit edilmişti. Calumet'de, Batı Madenciler Federasyonu'nun başkanı Moyer'e arkadan ateş açılmış ve şehrin dışına kadar kovalan-

*Çarlık Rusyası'nda Yahudi kıyımlarını örgütleyen reaksiyonerlere verilen ad. ç.n.

mıştı. Ülkenin çeşitli bölgelerinde meydana gelen benzer olaylar emeğin kendini savunma hakkı konusunda bir konferans vermeye yöneltti beni. Philadelphia Radikal Kütüphanesi, Labor Temple'da beni bu konuda konferans vermeye çağırdı. Daha ben salona gelmeden polis herkesi dağıtıp salonu kilitlemişti. Bütün bunlara rağmen New York'ta ve diğer birçok kentte olduğu gibi Radikal Kütüphane'nin şubelerinde konferanslarımı verdim.

Gittikçe daha gergin hale gelen Ben'le ilişkim, sonunda dayanılmaz olmuştu. O da benden daha az mutsuz değildi. Annesiyle Chicago'ya dönmeye ve yeniden doktorluk işine başlamaya karar vermişti. Ona engel olmadım.

İlk kez, New York'ta, hem İngilizce, hem de Yidiş* "Modern Tiyatronun Toplumsal Önemi" konusunda bir dizi konferans verdim. Kırk Dördüncü Cadde'deki Berkeley Tiyatrosu bu amaçla kiralanmıştı. Altı yıldır ilk kez Ben olmaksızın böyle önemli bir olaya girişmek oldukça cüretkâr bir işti. Ayrılışıyla duyduğum rahatlık, yerini karşı konulmaz bir özleme terk etmişti. Ona olan açlığım gittikçe büyüyor, bir an bile aklımdan çıkmıyordu. Geceleri, her şeyden elimi eteğimi çekmeye ve mektuplarını bile geri çevirmeye niyetleniyordum. Sabahlarıysa, gelen mektupların arasında telaşla onun el yazısını arıyordum. Daha önce hiçbir erkek irademi böylesine felç etmemişti. Bütün gücümle buna karşı koyduğum halde Ben'i çağıran yüreğimin sesini bastıramıyordum.

Mektuplarından onun da benim gibi azap çektiği ve benden kopamadığı anlaşılıyordu. Yeniden benimle olmak için yanıp tutuşuyordu. Tıp alanına dönme girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Mesleğini yeni bir bakış açısıyla değerlendirmesini sağladığını, ama bunun huzura kavuşmasına yeterli olmadığını yazıyordu. Yoksulların daha iyi çalışma ve yaşama koşullarına, temiz havaya, gün ışığına ve dinlenmeye ihtiyaç duyduklarının bilincindeydi. İlaçlar bu ihtiyaçları nasıl karşılayabilirdi? Çok sayıda hekim, yazdıkları reçetelerin bir işe yaramadığının farkındaydı. Gerçek çareyi bilseler de yoksulun safdilliğinden çıkar sağlamak işlerine geliyordu. Yeniden onlardan biri olmamakta kararlıydı. Böyle bir yıkıma ben sebep olmuştum. Ben ve işim, hayatının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştik. Bana aşıktı, bundan hiçbir zaman bu kadar emin olmamıştı. New York'tayken ça-

* Türkçe'de Eskenazi diye de bilinen, Avrupa ve Amerika'daki Yahudiler'in kullandığı dil. ç.n.

resiz davranışlar sergilediğinin farkındaydı. Orada arkadaşlarımla birlikteyken kendini hep bir sığıntı gibi hissetmişti. Ona gösterdikleri güvensizlik arkadaşlarımla olan uyuşmazlığını iyice artırmıştı. Ben de New York'ta olduğum zamanlarda ona farklı davranıyordum. Kendini Saşa'dan aşağı görmesine neden oluyor, turlarda yalnız olduğumuz zamanlardakinden çok daha eleştirici oluyordum. Yeniden denememiz için yalvarıyor, ikimize ait bir yaşamdan başka bir şey istemiyordu.

Mektupları esrar gibiydi. Beynimi uyuştururken kalbimin daha hızlı çarpmasına neden oluyorlardı. Aşkının güvenli kollarına bırakmıştım kendimi.

Kışla birlikte, ülke yeniden işsizliğin acısına gömülmüştü. New York'ta çeyrek milyondan fazla insan işsizdi. Diğer kentlerde de durum farklı değildi. Olağanüstü şiddetli geçen kış, acıları katmerleştirmişti. Gazeteler durumun korkunçluğunu gözlerden saklıyordu. Politikacılar ve reformcular kayıtsızdı. Yaygın yoksulluk karşısında tek yaptıkları şey, geçici önlemler ve işe yaramaz soruşturma önergelerini tekrarlamaktı.

Militan unsurlar eylemden yanaydılar. Anarşistler ve IWW'liler, işsizleri örgütleyerek acılarını kısmen dindiriyorlardı. Berkeley Tiyatrosu'ndaki konferanslarında ve diğer toplantılarda işsizler için yapılan yardım çağrıları hatırı sayılır ölçüde yanıt buldu. Fakat bunlar da, ihtiyaçlar okyanusunda birer küçük damladan ibaretti.

Ardından, duruma kamuoyunun dikkatini çeken beklenmedik bir olay meydana geldi. Açlık ve soğuğun karşısında korunmasız olan bu insanların saflarından çıkan sloganlar dinsel kurumlara gelip çarptı. Frank Tannenbaum adlı cevval bir gencin başını çektiği işsizler, New York kiliselerine doğru yürüyüşe geçtiler.

Frank, uyanıklığı ve alçakgönüllülüğüyle hepimizin takdirini kazanmıştı. Zamanının çoğunu okuyarak ve *Mother Earth*'ün işlerine yardımcı olarak büromuzda geçirirdi. Sağlam nitelikleri, Frank'ın emek mücadelesinde, günün birinde esaslı bir rol oynayacağı umudunu veriyordu. Gerçi hiçbirimiz bu sessiz sakin, ama azimli arkadaşın bu kadar çabuk harekete geçeceğini ummuyordu.

Kiliselerin birkaçı, korkusuzluklarından mı, yoksa kiliselere yürüyüşün önemini fark etüklerinden mi bilinmez, işsizler grubuna, sığınak, yiyecek ve para verdiler. Başarılarıyla cesaretlenen yüz seksen dokuz işsiz, Frank'ın öncülüğünde, kentteki Katolik kiliselerinden birini iş-

gal etti. Onları sevgi ve nezaketle kilisenin himayesine almak yerine, St. Alphonsus Kilisesi rahibi, her şeyi fakirlere vermek gerektiğini söyleyen Tanrı buyruğuna ihanet etti. Gizlice iki polis çağırarak Frank Tannenbaum'u tuzağa düşürürken, çok sayıda işsizi de tutuklattırdı.

Frank, bir yıl hapis cezasının yanı sıra, ödenmediği takdirde her doları bir günlük hapisle karşılanmak üzere beş yüz dolar para cezasına çarptırıldı. Yargılanma sırasında zekice ve meydan okuyan bir savunma yaptı.

Tannenbaum'un tutuklanmasının ve cezalandırılmasının en rezil yanı, güya ezilenlerin yanında olduğunu ilan edenlerin sessiz kalmayı tercih etmeleriydi. Sosyalistler, yetkililerin giriştiği açık komployu ve Frank Tannenbaum'un St. Alphonsus Kilisesi ile ilgili "örnek eylemini" halka duyurmak için parmaklarını bile oynatmadılar. Günlük sosyalist gazete, New York *Call*, yargılanan çocukları aşağıladı ve Tannenbaum'un kıçına şaplağı yemeyi çoktan hakkettiğini söyledi.

Sosyalist Parti ve IWW'nin bazı tanınmış liderleri, işsizlerin faaliyetlerini çökertmeye çalıştılar. Bu durum çeşitli işçi ve radikal örgütlerini de içeren İşsizler Konferansı çabalarını artırmaya yaradı. Union Meydanı'nda, tarihi, 21 Mart olarak belirlenen bir kitle mitingi yapılmasına karar verildi. Ne sosyalistler, ne de IWW'liler katılmaya yanaşmadılar. Hareketin sürükleyici unsuru Saşa'ydı. Ben, elyazmalarını bitirmek, sürekli konferans vermek ve büroyu çekip çevirmekle meşgul olduğumdan Saşa'ya iki misli iş düşüyordu.

Kitle mitingi kalabalık ve canlıydı. Bu, Ağustos 1893'te aynı amaçla, aynı yerde yapılmış bir başka gösteriyi hatırlattı bana. O zamandan beri hiçbir şeyin değişmediği açıktı. O zamanki gibi şimdi de, kapitalizm acımasızdı, devlet her bireysel ve sosyal hakkı eziyordu ve kilise yine onlarla birlikteydi. O zamanki gibi şimdi de duyarsız kalabalıkların acılarını seslendirmeye cesaret edenlere verilen karşılık zulüm ve hapisti. Bunun sonucunda kitleler her zamanki gibi çaresiz ve boyun eğmiş gözüküyorlardı. Bu düşünceyle kahroldum ve meydandan kaçıp gitmek istedim. Ama kaldım. Kaldım, çünkü içimden, iki durumun doğasında kesin bir farklılık olduğunu hissediyordum. Yaşamda, çalışmada değişimin sonsuz olduğunu, hayatın sürekli bir akış içinde olduğunu, eskinin kuruyan köklerinden yeni filizler fışkırdığını biliyordum. Kaldım ve heybetli kalabalığa bütün gücümle seslendim.

Saşa, miting alanında kalırken ben konuşmam biter bitmez oradan ayrıldım. Eve döndüğünde ondan, geniş bir kitlenin, Ellinci

Cadde'de, ayaklanmanın sembolü büyük bir kara bayrak taşıyarak yürüyüşe geçtiğini öğrendim. Bu manzara, Ellinci Cadde sakinleri için olduğu kadar polis için de tehdit edici olmalıydı ki, polis müdahaleyi göze alamadı. İşsizler, On Dördüncü Cadde'den Yüz Yedinci Cadde'ye kadar yürüyerek Ferrer Merkezi'ne gelmişlerdi. Orada kendilerine yiyecek, tütün ve sigara ikram edilmiş, geçici olarak kalacak yer sağlanmıştı.

Bu gösteri, işsizler için kent çapında bir kampanyanın başlangıcıydı. Yiğitliğiyle herkese kendini sevdiren Saşa kampanyayı örgütlüyordu ve büyük bir etkisi vardı. Yorulmak bilmez çabaları, onunla birlikte bütün güçleriyle çalışan çok sayıda genç isyancımız tarafından destekleniyordu.

Berkeley Tiyatrosu'nda verdiğim konferans dizisi bazı ilginç ve eğlendirici deneylere yol açtı. Biri, bir Galli oyuncular grubuna yardım edebilmemdi. Diğeri bir varyete sahnesine çıkma teklifiydi. Tiyatro üzerine verdiğim konferansların bana tiyatrolara serbest giriş sağlaması, Galli bir oyun yazarı olan J.O. Francis tarafından yazılmış *Change* (Değişim) adlı oyunun ilk sahnelenişinde bulunmama olanak tanımıştı. Bu, İngiliz dilinde izlediğim en güçlü toplumsal tiyatro eseriydi. Galli madencilerin ürkütücü koşulları ve efendilerinden birkaç peni kopartmak için verdikleri umutsuz mücadele, Zola'nın *Germinal*'i kadar etkileyiciydi. Öte yandan, oyunda bu tema dışında, çağlar boyunca inatçılıkla direnmiş eski kuşakla, gençliğin ataklığı arasındaki çatışma da ele alınıyordu. *Değişim*, toplumsal önemiyle son derece etkileyici bir oyundu ve Galli grup tarafından mükemmel yorumlanmıştı. Ünlü eleştirmenlerin oyunu lanetlemesinde şaşılacak bir şey yoktu. Bir arkadaşım bana Galli tiyatro topluluğunun zor durumda olduğunu ve radikal unsurların onlarla ilgilenmesini sağlamamı rica etti.

Özel bir matine düzenlenmesine yardımcı olmak için birçok New Yorklu oyun yazarı ve edebiyatçıyla görüştüm. Çok popüler oyun yazarlarından biri, böyle yıkıcı bir eseri yaratıcı bir oyun olarak önemsediğim için şaşkınlığını dile getirdi. Ona, anarşizmin, hayatın ve sanatın her aşamasının ifade edilmesinde ısrar ettiğini izah etmeye çalıştım. Anlamadığını görünce yeniden açıkladım: "Özgür toplumda, kendilerine tiyatrocu *rolü biçenlere* fırsat tanınacaktır. Eğer beklenen yetenekten yoksunlarsa, örneğin ayakkabı yapımcılığı gibi bir diğer şerefli mesleği seçebilirler."

Oyundan sonra seyircilerden birçoğu zor durumdaki oyunculara

yardımcı olmaya gönüllü olduklarını ifade ettiler. Sonunu, Pazar günü dinleyicilerimin dikkatine sunmaya ve *Mother Earth*'de bir çağrı yapmaya karar verdim. Gal tiyatro topluluğu ertesi Pazar tam kadro, *Değişim* üzerine verdiğim konferanstaydı. Sonuçta tiyatrolarına haftalar boyu sürecek bir ilgi uyandırmayı başardım. Çeşitli kentlerdeki arkadaşlara yazarak tura çıkmalarını sağlamak da azımsanacak bir yardım değildi.

Tiyatro kursumun bitiminde, sahibi Oscar Hammerstein olan Victoria adlı varyete tiyatrosunun temsilcisi yanıma gelerek, günde iki kere sahneye çıkmamı önerdi. Haftalık ücretim yaklaşık bin doları bulacaktı. Önce gülüp geçtim. Varyeteye çıkmak bana göre değildi. Fakat adam, kazanacağım parayı bir yana bıraksak bile, geniş bir dinleyici kitlesine ulaşmanın avantajlarında ısrar etti. Teklifi saçma bulup geri çevirdim, ama giderek bu maceranın fırsatlar yaratacağı fikri bende ağır bastı. İşsizlerin yoksulluğu, toplantılarımızın gelirlerini etkiliyordu. Birçok insan artık konferans ve kitap gibi lüksleri kaldıramıyordu. Yeni yerimizin, masraflarımızı azaltacağı umudu sönmüştü. Birkaç hafta için varyeteye çıkmak beni içinde bulunduğum ekonomik ufalanmadan kurtaracaktı. Bu bana, herkesten ve her şeyden uzak, görevlerden azade, konferanslarıma not çıkartmak amacıyla değil, kendim için kitap okuyabileceğim koca bir yıl kazandıracaktı. Bu düşünce her şeye galip geldi ve Hammersteinlar'a gittim.

Yönetici önce ismimin etkisini görmek üzere bir deneme yapacağını söyledi. Sahne arkasına gittiğimizde beni oyuncularla tanıştırdı. Bu, dansçılardan, akrobatlardan ve köpek eğiticilerinden oluşan renkli bir kalabalıktı. Menajer "sizi araya sıkıştıracağım" dedi. Beni dansçılardan önce mi, yoksa eğitilmiş köpeklerden sonra mı koyacağına karar verememişti. Ne olursa olsun sahnede on dakikadan fazla kalmayacaktım. Perdenin arkasından insanları eğlendirmek için gösterilen acınası çabaları, sarkmış vücutlarını korselerle diri göstermeye çalışan dansözlerin bayağı kıvırışlarını, şarkıcıların çatlak seslerini, komedyenlerin ucuz şakalarını ve kalabalığın kaba gürültüsünü seyrettim. Böyle bir atmosfere, değil dünyanın bütün parasına, ideallerim adına bile katlanamayacağımı anladım.

Berkeley Tiyatrosu'nda son Pazar akşamı bir gala verildi. Leonard D. Abbott başkandı ve konuşmacılar arasında *Hayaletler* ve *Mrs.*

* Dil ve üslupta kesinliği ve anlığı savunan ve bunu uygulayanlar. ç.n.

Warren'ın Mesleği adlı oyunlarıyla Amerikan püristlerine* ilk kez meydan okumasıyla tanınan oyuncu Mary Shaw, yetenekli ve açıksözlü Fola La Follette ve tek kişilik oyunlarını topladığı bir kitabı olan George Middleton vardı. Tiyatronun kendileri için ifade ettiği anlam ve halkın sosyal uyanışında tayin edici bir unsur olduğu üzerinde durdular. Onlar çalışmamı takdir ederlerken, ben de, Amerikan entelektüelleriyle kitlelerin mücadelesi arasında daha yakın iletişim kurmama fırsat verdiklerinden dolayı kendilerine teşekkür ettim. O akşam yaşadıklarım, getireceği gelir ne olursa olsun kimsenin beni araya "sıkıştırmasına" izin vermeyeceğime olan inancımı pekiştirdi.

Berkeley konferans notlarının daktilo edilmesi benim için değerli bir hediye olmuştu. Stenograflar daha önce de defalarca konuşmalarımı kaydetmeyi denemişlerdi, ama boşuna. Konuşmamın çok seri olduğunu söylüyorlardı, özellikle konuya kendimi kaptırdığım zamanlar. Paul Munter adlı bir genç stenograf, hızımı kelimelerimin akışına uydurabilen ilk kişiydi. Altı hafta boyunca, konferans dizimin hepsinde bulunmuştu ve sonunda, konuşmalarımı daktiloya çekilmiş bir şekilde eksiksiz olarak sundu.

Paul'un hediyesinin *The Social Significance of the Modern Drama* (Modern Tiyatronun Toplumsal Önemi) elyazmalarının hazırlanmasında büyük katkısı oldu. Bu sayede, kafaca daha sakin olduğum bir zamanda hazırlamış olsam bile denemelerimi yazdığım zamankinden daha büyük kolaylıkla çalıştım; o zaman hâlâ Ben'le sancısız bir ilişki sürdürme umudum vardı. Artık küçük bir ümit bile kalmamıştı. Belki de bu yüzden daha da inatçı bir şekilde onun kalan parçalarına sarıldım. Ben'in Chicago'dan yolladığı yalvaran mektupları, için için yanan özlemime benzin döküyordu. İki ay sonra şu Rus köylü deyişinin ne kadar mantıklı olduğunu anladım: "İçsen de öleceksin içmesen de. İçerek ölmek yeğdir."

Ben'den uzak kalmanın bedeli uykusuz geceler, huzursuz gündüzler ve bıktırıcı arzuydu. Ona yakın olmak ise, çatışma ve çekişme, her gün gururumun kırılması demekti. Diğer yandan onun yakınımda olması bana yaşama sevinci veriyor ve çalışma gücümü tazeliyordu. Ben'le olmaya ve onunla yeniden tura çıkmaya karar verdim. Eğer bedeli yüksekse onu ödemek pahasına. Öyleyse bu aşk iksirini kana kana içecektim!

Saşa, hiçbir zaman kendimi Ben'den kurtarmak için mücadele verdiğim aylarda olduğu kadar düşünceli ve anlayışlı olmamıştı. Ti-

yatro kitabımın düzeltilmesine yardımcı oluyordu. Aslında işin çoğunu ona bırakıyordum. Çalışmanın onun ellerinde güvenlikte olduğunu biliyordum. Yazdıklarımın perspektif ve ruhunun değişmeyeceğinden emindim. Aynı zamanda *Mother Earth*'de de birlikte çalışıyorduk. Dergiyi hazırladığımız ve şafak sökene kadar dayanabilmek için acı kahveler içtiğimiz unutulmaz saatler geçirdik. Epeydir birbirimize bu kadar yakın olmamıştık - gerçi, aramızdaki bağlar her zaman sağlamdı. Ateşin sınavından geçmiş dostluğumuzu hiçbir şey etkileyemezdi.

Saşa kitabımın provalarını okuduğuna, Fitzi de büro işlerini çekip çevirdiğine göre tura çıkmak için hiçbir engel kalmamıştı. Fitzi, azimli ve çalışkan olmanın yanı sıra, baştaki kuşkularını silip süpürecek denli çalışmalarımızla ilgili hakiki bir dost olduğunu göstermişti. Saşa da bu "yabancı"ya önceki itirazlarının temelsiz olduğunu fark etmişti. Dostça ve uyumlu bir çalışma içine girmişlerdi. Yola çıkmam için her şey hazırdı.

Tiyatro kitabım basıldı. Gösterişsiz kapağıyla son derece güzel görünüyordu. Bu, farklı ülkelerden on sekiz yazar tarafından yazılmış otuz iki oyunun toplumsal anlamını irdeleyen ilk İngilizce kitaptı. Tek üzüntüm, ikinci memleketimden bir yazarın kitapta yer almamasıydı. Büyük Avrupalı yazarların yanında yer alacak Amerikalı bir oyun yazarını o kadar aramama rağmen bulamamıştım. Kitap, Eugene Walter, Rachel Crothers, Charles Klein, George Middleton ve Butler Davenport tarafından övgüye layık bulundu. Gerçi Amerikalı usta bir oyun yazarı ortalıkta görünmüyordu henüz; ancak şüphesiz bir gün ortaya çıkacaktı. Bu dönem boyunca, Amerika'nın dikkatini, Avrupa'nın en tanınmış oyun yazarlarının eserlerine ve modern tiyatro sanatının toplumsal önemine çekmekle yetinmek zorundaydım.

Toledo'daki bir konferans sırasında masamın üzerine bir kartvizit bırakıldı. New York'ta ne tür konferanslar vereceğimi merak eden Robert Henri'dendi. Henri'nin sergilerini gezmiş, onun ilerici sosyal görüşlere sahip birisi olduğunu duymuştum. New York'taki bir Pazar konferansında uzun boylu, yapılı bir adam kendini Robert Henri olarak tanıttı. "Derginizi severek okuyorum," dedi, "özellikle Walt Whitman üzerine makaleleri. Walt'ı severim ve onun hakkında yazılmış hiçbir şeyi kaçırmam."

Henri, özgür ve yüce gönüllü doğasıyla sıradışı bir kişilikti. Sanatı ve sanatın yaşamla ilişkisini kavrayışında, aslında bir anarşistti. Ferrer akşam sınıflarını başlattığımızda, sanat öğrencilerimizin eğiti-

mi için yaptığımız çağrıya derhal yanıt verdi. Aynı zamanda George Bellows ve John Sloan'ı da kattı ve muhtemelen o sırada New York'ta başka hiçbir yerde olmayan sanat sınıflarında özgürlük ruhunun yaratılmasına hep birlikte yardımcı oldular.

Daha sonra Henri, portremi yapmak istedi. O sırada çok meşguldüm. Öte yandan, birçok kişi daha önce de portremi yapmayı denemiş, başaramamıştı. Henri, "hakiki Emma Goldman"ın resmini yapmak istediğini söyledi. "Hangisi hakikisi?" diye sordum; "onu henüz ele geçirebilmiş değilim." Şehrin gürültü ve pisliğinden uzakta olan Gramercy Park'taki harika stüdyosu ve Mrs. Henri'nin tatlı ev sahipliğiyle sükûnet bulmuştum. Sanat, edebiyat ve liberter eğitim üzerine konuşuyorduk. Henri bu konularda yetkindi. Ayrıca çevresinde kayda değer bir çalışma sezdiği zaman buna samimiyetle sarılıyordu. İnsanın ufuklarını açan bu sohbetler sırasında, yıllar önce başlattığı sanat okulundan söz ederken, "sorulara yanıt vermem ve öneriler getirmem dışında inisiyatif tamamen öğrencilere aittir," demişti. Kendi düşüncelerini öğrencilere zorla kabul ettirmek istemiyordu.

Doğal olarak portreyi görmek için sabırsızlanıyordum, fakat Henri'nin bitmemiş çalışmayı göstermemek konusundaki duyarlılığını bildiğimden ısrar etmedim. Portre tamamlandığı zaman New York'ta değildim, ama bir süre sonra kız kardeşim Helena portreyi, Rochester'deki bir sergide gördüğünü yazdı bana. "Eğer altında adını görmeseydim sen olduğunu anlayamazdım" diyordu. Diğer birçok arkadaş da onunla aynı fikirdeydi. Gerçi Henri'nin kendi algıladığı "hakiki Emma Goldman" ne ise, onun portresini çizdiğinden kuşkum yoktu. Portreyi hiçbir zaman görmedim, ama portre çalışması sırasındaki saatlerin anıları değerli bir ödül olmuştu.

XLI. BÖLÜM

TREN CHICAGO'YA DOĞRU İLERLERKEN kalbim, Ben'e kavuşmanın heyecanıyla çarpıyordu. Bu kentte on iki konferans ve bir tiyatro kursu vermeyi planlamıştım. Chicago'dayken, yeni çıkmaya başlayan *Little Review* adlı edebiyat dergisinin editörü Margaret C. Anderson'la tanıştım. Kendimi, çölde su bulmuş bir seyyah gibi hissediyordum. Nihayet o kadar edebiyat dergisinin arasında, yaratıcı ve isyancı bir ses yükselmişti! *Little Review*, toplumsal sorunlarda net olmamakla birlikte yeni sanat biçimlerine kucak açmıştı ve çoğu Amerikan yayınının içinde bulunduğu sulu göz duygusallıktan uzaktı. Beni çeken yanı ise, geleneksel standartları esaslı bir bombardımana tutmasıydı. Yirmi beş yıldır Birleşik Devletler'de arayıp da bulamadığım bir şeydi bu. Bana dergiyi gösteren arkadaşıma ,"Kim bu Margaret Anderson?" diye sordum. "Hoş bir Amerikalı kız, seninle röportaj yapmaya can atıyor," dedi. Ona, söyleşiden çok *Little Review*'nun editörüyle ilgilendiğimi söyledim.

Miss Anderson kaldığım otele geldiğinde onu karşılamak üzere asansöre gittim. Karşımda son derece şık giyinmiş bir sosyete kızı görünce, şaşırdım ve ismi yanlış işittiğimi düşünerek geri döndüm. Fakat arkamdan birisinin "Bir dakika, Miss Goldman, ben Margaret Anderson!" diye seslendiğini duydum. *Little Review* editörünün hayalimdeki görüntüsüyle bu frapan kız arasında dağlar kadar fark vardı. Kendisini oldukça lakayt bir havada odama buyur ettim. Bu, ziyaretçimi hiç etkilemişe benzemiyordu. "Sizi evime davet etmeye geldim," dedi pürtelaş, "bu kuşatılmışlıkta biraz başınızı dinlersiniz. Çok yorgun görünüyorsunuz." Evinde kimseyi görmeme gerek olmadığını, rahatsız edilmeksizin dilediğimi yapabileceğimi söyledi. "Hatta gölde yüzebilir, yürüyüş yapabilir, o da olmadı sakince dinlenirsiniz," diyerek beni baştan çıkarmaya çalıştı, "Arzularınızı yerine getirmek ve size piyano

çalmak için sabırsızlanıyorum." Kapıda bir taksi bekliyordu. Çığ gibi yağan sözcüklerin altında kalmıştım ve bu cömert kıza soğuk bir kabul gösterdiğim için pişmanlık içindeydim.

Michigan Gölü'ne bakan büyük evde Miss Anderson'ın, iki çocuklu kız kardeşinin yanı sıra Harriet Dean adlı bir kadın da vardı. Evdeki bütün eşya, bir piyano, piyano taburesi, birkaç portatif yatak, masa ve bir iki sandalyeden ibaretti. Görünüşe bakılırsa ev sakinlerinin bütün geliri kiraya gidiyor olmalıydı. Buna rağmen, Margaret Anderson ve arkadaşı ne yapıp edip, benim için mükellef bir sofra hazırlamışlardı.

Tamamen farklı kişilikler olmalarına rağmen, Harriet Dean de en az Margaret kadar bir roman tipine benziyordu. Harriet atletik yapılı, erkeksi görünüşlüydü, mesafeli ve üstten bir havası vardı. Margaret ise tersine, aşırı kadınsı, coşkulu, fıkır fıkır kaynayan bir insandı. Onunla geçirdiğim birkaç saat içinde, ilk izlenimim tamamen değişmiş, görünürdeki hafifliğinin altında, tuttuğunu koparan bir iradeye ve karakter sağlamlığına sahip olduğunu anlamıştım. Çok geçmeden gördüm ki, bu kızlar, bireysel özgürlüklerine olan tutkuları sayesinde orta sınıf aile bağlarından ve burjuva geleneklerinden kurtulmuş olmalarına rağmen, genç Rus aydınları gibi sosyal adaletsizliğe karşı duyarlı değillerdi. Devrimci bilinçten yoksun olmalarına hayıflanmakla birlikte, Margaret Anderson ve Harriet Dean'in bağımsızlıkları için isyan etmiş olmaları, ikinci memleketimin imkânlarına olan inancımı güçlendirmişti.

Ziyaretim eğlendirici olduğu kadar dinlendiriciydi de. Modern fikirlerle ciddi olarak ilgilenen iki genç Amerikalı kadınla tanışmış olmaktan mutluydum. Zamanımızı konuşarak ve tartışarak geçiriyorduk. Akşamları Margaret piyano çalıyor, ben de Rus halk şarkıları söylüyor ya da onlara yaşadığım bazı ilginç olayları anlatıyordum.

Margaret eğitilmiş bir sanatçı gibi çalmıyordu. Onun tarzında, özgün bir titreşim olduğu kesindi. Özellikle yabancılar olmadığı zamanlar. Böyle anlarda bütün coşkunluğu ve yoğunluğu ifadesini bulurdu. Müzik beni derinden etkilerdi, ama Margaret'inki bir başkaydı, beni altüst eden bir deniz gibiydi. Hiçbir zaman yüzmeyi öğrenemedim, derin sular beni hep korkuttu, yine de sahile vuran dalgalara ulaşarak onlarla kucaklaşmaya can atardım. Margaret'in piyanosunun sesini ne zaman duysam aynı duygularla doluyor ve arzuyla huzursuz oluyordum. Michigan Gölü'ndeki evde günler çok çabuk geçti. Fakat

Chicago'da kaldığım süre içinde, Margaret ve "Deansie" yanımdan bir an bile ayrılmadılar.

Margaret'in yanı sıra, aralarında Ben Hecht, Maxwell Bodenheim, Caesar, Alexander Kaun, Allen Tanner ve diğerlerinin de bulunduğu *Little Review* çevresiyle tanıştım. Hepsi de yetenekli yazarlardı, fakat hiçbiri Margaret Anderson'ın cesaretine ve insanı içine alan coşkusuna sahip değillerdi.

Poetry Magazine'den Harriet Monroe ve Küçük Tiyatro'dan Maurice Browne da aynı çevredendiler. Özellikle Browne'ın yeni deneysel tiyatrosuyla ilgileniyordum. Yetenekli ve içtendi, fakat fazlasıyla geçmişin etkisi altında kaldığından deneysel tiyatroyu daha etkili bir hale getiremiyordu. Yunan tiyatrosu ve klasiklerin gerçekten de büyük değere sahip olduklarını vurgulamakla birlikte, aklı selim sahibi insanların tiyatroda çağımızın problemlerinin yorumunu görmek istediklerini söyledim. Şurası bir gerçekti ki, Browne'ın topluluğu ve küçük çevresi dışında Chicago'da hiç kimse Küçük Tiyatro'nun varlığının farkında değildi. Hayatın akışına kapılmış gidiyordu. İşin acı yanı, Maurice Browne'ın sonuçsuz çırpınışlarıydı.

Chicago'ya bu gelişimde şansıma enfes bir müzik ziyafeti düştü. Percy Grainger, Alma Gluck, Mary Garden ve Casals ben oradayken konser verdiler. Böyle bir sanat şölenine nadiren rastlanırdı.

Alma Gluck'ın daha ilk notalarıyla kendimden geçtim. Özellikle İbranice şarkılarda sesinin alçalıp yükselişi olağanüstüydü. Altı bin yılın acıları, onun dokunaklı yorumuyla su yüzüne çıkmıştı.

Mary Garden'la daha önce bir vesileyle tanışmıştım. Bir keresinde St. Louis'deyken, ahlâk zabıtalarının utanmazlık diye ilan ettikleri *Salome* oyununu sahneye koyacak tiyatro bulamamıştı. Bir muhabir, Mary Garden'ın dikkatini, mücadelesinin, Emma Goldman'ın ifade özgürlüğü mücadelesiyle olan benzerliğine çekmiş ve Mary de beni överek arka çıkmıştı. Anarşizm ya da fikirlerim konusunda hiçbir şey bilmemekle birlikte, özgürlük konusundaki ödün vermez tutumuma hayranlığını ifade etmişti. Ona takdirlerimi ileten bir mektup yazdım. Yazdığı cevapta, gelecek sefere aynı kente yolumuz düştüğünde kendisini haberdar etmemi istiyordu. Sonraki günlerden birinde, Portland'da, bazı hayranları ona, bir sepet gül sundukları sırada beni tanıyıverdi. Sahnenin kenarına gelerek en büyük ve en kırmızı gülleri seçip bir öpücükle birlikte kucağıma fırlattı. Yıllarca önce, 1900'de, Paris'teyken, Charpentier'nin *Louise*'i ve Massenet'in *Thais*'ini oynayarak beni

büyülemişti. Fakat onu, Margaret Anderson ile birlikte Chicago Kültür Merkezi'nde izlediğimiz, *Pelléas et Mélisande* operasında oynarkenki kadar sevimli ve büyüleyici görmemiştim. Gençliği, çocuksuluğu ve özgünlüğü tek bir potada erimişti.

Chicago'da kaldığım süre içinde en büyük müzik olayı, İspanyol viyolonselci Casal'ın konseriydi. Viyolonseli her zaman sevmişimdir. Bu sihirbazı dinleyince ondan ne kadar az nasibimi aldığımı anladım. Casal'ın dokunuşuyla açılan hazineden insan ruhuna benzer titreşimler ve kadife yumuşaklığında ezgiler döküldü.

Beklenmedik bir anda Colorado, Ludlow'daki işçi katliamının şok edici haberi geldi. Grevciler kurşuna dizilmiş, kadınlar ve çocuklar çadırlarında yakılmışlardı. Ludlow'da dumanlar göğe yükselirken tiyatro konferansları abes kaçacaktı.

Güney Colorado'da kömür madeni işçileri aylardır grevdeydiler. Bir Rockfeller işletmesi olan Colorado Yakıt ve Demir Şirketi, bir yandan katil takımını ve nişancıları gemilerle kömür madeni bölgesine sevkederken, bir yandan da devletin "koruması"nı talep ediyordu. Şirketin mülkiyetinde olan barakalardan aulan madenciler, kanları ve çocuklarıyla birlikte çadırda geçirecekleri uzun bir kışa hazırlanıyorlardı. Rockfeller'in çıkarlarını korumak üzere harekete geçen Eyalet Valisi Ammon, milisi "düzeni korumaya" çağırmıştı.

Ben'le birlikte Denver'e vardığımda, işçi liderlerinin, konferanslarımda işçi fonuna yardım toplanmasına bir itirazlarının olmadığını, ancak çalışmalarımla ilişkilerinin duyulması halinde bundan bile feragat edeceklerini öğrendim. Ludlow'daki kendi yoldaşlarımızda da teşvik edici bir tavır görmedim. Resmi makamların şehre girmeme izin vermeyeceğini, girsem dahi basının grevcilerin arkasında olduğumu yazarak durumu istismar edeceğini belirtiyorlardı. Hayatımı adadığım yoldaşlarım tarafından reddedilmek çok acıydı.

Çok şükür, *Mother Earth* ve konferanslar gibi bağımsız platformlarım vardı. Kendi platformuma dayanarak Ludlow katliamını açıkça teşhir ve mahkûm edebilir, işçilerin çıkarması gereken derslere dikkat çekebilirdim. Mitinglerimizi başlattık ve iki hafta içinde, toplumsal alanda etkili olabilmek için, az sayıda idealist militanın, çekingenlik içinde sessiz kalan büyük örgütlerden çok daha etkili olduğunu gösterebildim. Konferanslarım, kamuoyunun tüm dikkatini Ludlow'un üzerine çekti. Wheatland, Ludlow ve Meksika'nın Federal Birlikler tarafından işgal edilmesi - hepsinin kaynağı aynıydı. Bunları binlerce din-

leyicinin önünde tartıştım ve çeşitli mücadeleler için büyük miktarda yardım topladık.

Denver'e ulaştığımızda yirmi yedi IWW'linin hapiste olduğunu öğrendik. İfade özgürlüğü kampanyası dolayısıyla tutuklanmışlar, taş kırmayı reddettikleri için terletme hücresinde işkenceye tabi tutulmuşlardı. Serbest bırakılmaları için verdiğimiz mücadele başarılı oldu. Tahliye oldukları gün bayraklarını açarak ve marşlar söyleyerek salonumuza geldiklerinde onları yoldaşlık ve dayanışma duygularıyla karşıladık.

Denver'de kalışımın ilginç anılarından biri de Julie Marlowe ve Gustave Frohman ile tanışmamdı. Modern oyunlar üzerine konuşurken Frohman, kendilerinin halk tiyatrosu izleyicisiyle ilgilenmediklerini söyleyince, New York'ta, Brodway'e üşüşen kalabalığın dışında, daha entelektüel ve sanatsever bir izleyici topluluğunun da olduğunu ileri sürdüm. Bu kesim, Ibsen'in, Strindberg'in, Haupmann'ın, Shaw'un oyunlarına ve Rus tiyatrosuna destek veriyor, diye ısrar ettim. Elli sentle bir buçuk dolar arasındaki cüzi giriş ücretleriyle ayakta durmayı başaran kumpanya tiyatrosunu örnek gösterdim. Mr. Frohman benim pratikten kopuk bir iyimser olduğum kanısındaydı. Ama tamamen de ilgisiz değildi. Tartışmayı New York'ta sürdürmek üzere sözleştik.

Marlowe'u ve Sothern'ı, Gerhart Hauptmann'ın *Gömülü Çan*'ında izledim. Hauptmann'ın Heinrich'ini pek sevmemiştim. Fakat Julia Marlowe, Rautendelein olarak görkemliydi ve *Hırçın Kız*'daki Katherine ile boy ölçüştüğü gibi Juliet'ten de geri kalmıyordu. Marlowe o sırada yaklaşık kırk yaşlarında olmalıydı. Genç roller için yaşı biraz geçkin olsa da, Rautendelein'i canlandırırkenki esnekliği, ruhunun fethedilmezliği ya da çocuk-kadın Juliet'in işlenmemiş saflığında zamana meydan okuyordu.

Sothern, gergindi ve ilginç değildi, ama Julia'nın büyüsü, zarafeti ve ve doğallığı her ikisinin rolünü de tamamlıyordu. Julia, konferansıma, "Halk önüne çıkmadan önce biraz rahatlamak gerekir" yazılı bir kart iliştirilmiş çiçek yollayarak dostluk duygularını iletti. Bu işin ne sancılı olduğunu çok iyi biliyordu.

Ben'le Batı'daki mitinglerle meşgulken, Saşa da New York'ta faal bir çalışma içindeydi. Fitzi, Leonard D. Abbott, anarşist gruptan yoldaşlar ve Ferrer Okulu'nun genç üyeleriyle birlikte işsizler hareke-

tini ve anti-militarist kampanyayı yürütüyordu. New York'ta ifade özgürlüğü mücadelesinde gösterdikleri sebat, toplantılarının atlı polislerce dağıtılmasını ve hunharca bir şiddetin uygulanmasını da beraberinde getirmişti. Fakat inatçı bir mücadeleyle resmi keyfiliğin karşısında susmamaları, kamuoyunu etkilemiş ve polis izni olmaksızın Union Meydanı'nda toplantı yapma hakkını elde etmişlerdi. Saşa'dan gelen kısa notlardan, New York'ta neler olduğunu tahmin edebiliyordum. Fakat kısa süre sonra gazeteler Saşa'nın kurduğu Militarizmle Mücadele Birliği'ne ve New York'taki, Rockfeller'in kalesi Tarrytown'da Ludlow madencileri adına yapılan gösterilerine ilişkin haberlerle dolup taşmaya başladı. Saşa'nın eski ruhunun mücadele meydanlarında yeniden şahlandığını ve çalışmaları yürütmek ve örgütlemekteki olağanüstü becerisini gözlemlemek benim için harika bir şeydi.

New York'taki eylemler çok sayıda tutuklamaya yol açtı. Aralarında Becky Edelsohn ve Ferrer Okulu'ndan birçok genç vardı. Saşa, Becky'nin duruşmadaki savunmasının harika olduğunu yazıyordu. Suçlanmasını protesto etmek amacıyla kırk sekiz saatlik açlık grevine gitmişti. Bu, Amerika'da bir politik mahkûmun ilk kez başvurduğu bir eylemdi. Özel yaşamındaki sebatsızlığı ve sorumsuzluğu beni rahatsız etse de, Becky'nin cesaretinden hiçbir kuşkum yoktu. Yine de böylesine güçlü bir karakter sergilediğini gördüğüm için son derece sevinmiştim. Tahmin edilemeyecek vasıfların ortaya çıkması için çoğu zaman böyle olağanüstü anlara ihtiyaç vardı.

New York'taki liberal ve radikal unsurlar Ludlow katliamına karşı ortak protestoda bulundular. Uptan Sinclair ve karısı tarafından, Rockfeller'in ofisinin önünde bir "sessiz yürüyüş" düzenlendi ve Colorado'daki korkunç koşulları protesto etmek üzere Doğu'da birçok gösteri yapıldı.

New York'tan gelen gazeteleri satır satır gözden geçiriyordum. Tehlike anlarında nasıl soğukkanlı ve güvenilir olduğunu bildiğimden Saşa'yı merak etmiyordum. Fakat, sevgili kentimde onunla omuz omuza olmak için can atıyordum. Ama Batı'da kalmak zorundaydım. Derken, Arthur Carron, Charles Berg, Karl Hanson ve adı bilinmeyen bir kadının hayatlarına mal olan Lexington Bulvarı'ndaki bir apartman dairesinde patlayan bombanın haberi geldi. Bu isimleri ilk defa duyuyordum. Basın, aslı astarı olmayan söylentilerle doluydu. Bombanın, New York'taki mitinglerde Ludlow katliamının doğrudan sorumlusu olarak suçlanan Rockfeller'i öldürmek niyetiyle hazırlandığı yazılı-

yordu. Gazetelere göre, bombanın zamanından önce patlaması, muhtemelen Rockfeller'in hayatını kurtarmıştı. Olaya Saşa'nın adı karıştırılmış, polis onu ve Lexington apartmanının sahibi, yoldaşımız Louise Berger'i aramaya başlamıştı. Saşa'dan gelen habere göre, patlamada hayatlarını kaybeden üç kişi Tarrytown kampanyasında onunla birlikte çalışmışlardı. Bu kişiler, Union Meydanı'ndaki gösterilerden birinde polis tarafından fena halde dövülmüşlerdi. Saşa, bombanın Rockfeller'e karşı kullanılmak niyetiyle hazırlanmış olabileceğini yazıyordu. Fakat nedense, onlar niyetlerini başka kimseye açmamışlardı. Ne Saşa, ne de herhangi başka biri patlamanın nasıl meydana geldiğini bilmiyordu.

Yoldaşlar, idealistler, kalabalık bir apartmanda bomba imal etsinler! Böylesine bir sorumsuzluk karşısında dehşete düşmüştüm. Fakat biraz sakinleşince, kendi yaşamımda da buna benzer bir olayın meydana geldiğini anımsadım. Bunu hatırlayınca o eski korkuyu yeniden yaşadım. Beşinci Cadde'deki Peppi'nin dairesinde, perdeleri çekilmiş küçük odamda, Saşa bomba imal ederken gözcülük yapıyordum. Bir kaza olasılığından, kiracılar için duyduğum endişeden suspus olmuştum. Kendi kendime amaç için her şeyin mubah olduğunu tekrarlayıp duruyordum. Şimdi, 1892 Temmuz'undaki o sinir törpüsü haftayı yeniden yaşarken yapılanın yanlışlığını net bir şekilde görebiliyordum. Fanatik bir gayretkeşlikle amaç için her şeyin mubah olduğuna inanmıştım! Bu çılgınca fikirden kendimi kurtarmam, uzun yıllar süren deneyimleri ve acıları gerektirmişti. Dayanılmaz sosyal haksızlıklara karşı bir protesto olarak şiddet eylemlerine girişmek - bunların kaçınılmaz olduğuna hâlâ inanıyordum. Saşa'nın, Bresci'nin, Angiolillo'nun, Czolgosz'un ve yaşamlarını incelediğim diğerlerinin böylesine *Attentatlar*'da doruğuna varan ruhsal patlamalarını anlıyordum. Onlar, insanlığa duydukları büyük aşkla ve adaletsizliğe karşı keskin duyarlılıklarıyla hareket etmişlerdi. Örgütlü baskının her biçimine karşı daima onların yanında olmuştum. Sosyal cürümlere karşı protestolarında aşırıya kaçan bu devrimcilere sempati duymama rağmen, masum insanların yaşamlarını tehlikeye atan yöntemleri onaylayamayacağımı ya da böyle eylemlerde yeniden yer alamayacağımı hissediyordum.

Saşa için endişeleniyor, polisin, Doğu'daki muazzam kampanyamın sürükleyici ruhu olan Saşa'yı ağına düşüreceğinden korkuyordum. New York'a dönmek istedim, fakat Saşa'nın mektupları beni alıkoydu.

Kendisi için endişelenecek bir durum olmadığını, yanında yeterince arkadaşı olduğunu yazıyordu. Ölen yoldaşların cenazelerini krematoryuma götürebilmişti ve Union Meydanı'nda devasa bir gösteri planlıyordu. Yetkililer, basında, halkın katılacağı bir cenaze törenine kesinlikle izin verilmeyeceğini açıklamışlardı. Saşa'nın önerisi IWW de dahil bütün radikal gruplar tarafından reddedilmişti. Bill Haywood bile, "yeni bir 11 Kasım'a yol açacağı kesin" olduğu için onu planından vazgeçirmeye çalışmıştı. Fakat Saşa'nın grubu baskılara boyun eğmek niyetinde değildi. Saşa, yürüyüş güzergâhı boyunca polisin bulunmaması halinde herhangi bir olay çıkmayacağı konusunda güvence vermişti.

Resmi yasaklamaya rağmen halkın katıldığı bir cenaze töreni yapıldı. Union Meydanı'nda yirmi bin kişilik heyecanlı bir kalabalık toplanmıştı. Polis son anda, gösteriye başkanlık edecek Saşa'nın meydana girmesini önlemeye karar vermişti. Evimiz hafiyelerin ve gazetecilerin kuşatması altındaydı. Saşa kapının önüne çıktığında gazeteciler Lexington Bulvarı kurbanlarının küllerini görmek istemişlerdi. Gerisingeri eve dönen Saşa arka taraftaki komşunun bahçesinden sıvışmıştı. Önceden ayarladığı kırmızı bir otomobil onu yan sokaklardan birinde bekliyordu. Hızla Union Meydanı'na doğru yol aldılar. Meydana açılan bütün sokaklar hıncahınç doluydu. Kürsüye ulaşmak olanaksız gibiydi. Saşa daha arabanın kapısını açmaya fırsat bulamadan, o kargaşalıkta otomobili İtfaiye Şefi'nin arabası sanan polisler, arabaya kürsünün önüne kadar yol açtılar. Saşa adımını dışarı attığı an onu tanıyan polisler şaşkınlıktan neredeyse küçük dillerini yutacaklardı. Saşa hızla kürsüye fırladı. Ortalığı kan gölüne çevirmeyi göze almadıkça polisin yapabileceği hiçbir şey yoktu.

Saşa, şimdi yoldaşlarımızdan arda kalan küller, derinlere kök salmış bir yumruk biçimindeki kabın içinde duruyor, diye yazıyordu bana. Bu kap, çelenklerle ve kızıl kara bayraklarla bezenen *Mother Earth* bürosunda sergileniyordu. Binlerce insan buradan geçerek, Carron, Berg ve Hanson'a son görevlerini yerine getirmişlerdi.

New York'ta tehlikeli koşulların lehimize bir duruma dönüşmesine seviniyordum. Fakat, *Mother Earth*'ün Temmuz sayısını görünce dehşete düştüm. Dergide Union Meydanı'ndaki konuşmalar çarşaf çarşaf yayınlanmıştı. Saşa, Leonard D. Abbott ve Elizabeth Gurley Flynn'in konuşmalarını bir yana bırakırsak hepsi de mangalda kül bırakmayan cinstendi. Dergimizi böyle bir üsluptan uzak tutmaya her zaman

özen göstermiştim. Şimdi ise dergi boydan boya şiddet ve dinamit lafazanlıklarıyla doluydu. Öyle öfkelenmiştim ki, elimden gelse bütün nüshaları yakacaktım. Ama çok geçti; dergi, abonelere gönderilmişti bile.

Bir adamın ısrarlı çabaları Oregon, Portland'da, diğer Amerikan kentleriyle kıyaslanamayacak bir etki yaratmıştı. Arkadaşım Charles Erskine Scott Wood'dan söz ediyorum. Aşırı muhafazakâr bir kesimden gelmesine rağmen bu toplumsal sınıfın en çekinilen muhaliflerinden biriydi. Benim gibi tehlikeli kabul edilen bir kişiye Halk Kütüphanesi'nin kapılarının açılmasını onun çabalarına borçluydum. Mr. Wood, "Entelektüel Proleterler" üzerine verdiğim ilk konferansa başkanlık etti ve onun varlığı konferansa çok sayıda dinleyicinin gelmesine yol açtı.

Portland, içki yasağı kampanyasının sancılarını yaşıyordu. Bu konuya değinen "Ahlâkın Kurbanları" konuşmam büyük gürültü kopmasına neden oldu. Bu, hatiplik mesleğimdeki en heyecanlı akşamlardan biriydi. İçki yasağı taraftarları ve karşıtları nerdeyse kavgaya tutuşacaktı.

Ertesi gün Woodlar'a gelen bir adam, konferans notlarımı satın alma teklifinde bulunmuş. Cinsel baskının anlatıldığı bölümü değil de, içki içme hakkı ve içki yasağını içeren bölümü. Gelen kişi Meyhaneciler Birliği sorumlusuymuş ve örgütü, notlarını içki yasağına karşı kampanyalarında propaganda amacıyla kullanmak istiyormuş. Mr. Wood, adama, teklifini bana ileteceğini, ancak benim "tuhaf bir insan" olduğumu ve muhtemelen konferansımın yalnızca yarısının basılmasına razı olmayacağımı bildirdiğinde, adam, "Ama istediği fiatı ödeyeceğiz!" demiş. Meyhaneciler Birliği ile herhangi bir işbirliğine girmem söz konusu bile olamazdı.

Arkadaşlarım Annie ve ölen şair arkadaşımızın kardeşlerinden biri olan Abe Edelstadt'ın konukseverlikleri bir yana, Katolik Kilisesi tarafından inançla desteklenen Montana bakır krallarının gücü, eyaletteki Butte ve diğer bakırcı kentlerini verimsiz alanlar haline getirmişti. Patronlar tarafından tam bir muhbirlik sistemi yürürlüğe konmuştu. İşçiler, bırakın işyerini, evlerinde dahi gözetim altındaydılar. "Gammazlar", attıkları her adımı izliyor ve her şeyi ayrıntısıyla rapor ediyorlardı. Dolayısıyla modern kölelerden farksız olan işçiler, efendilerini gücendirmek ve işlerini kaybetmek korkusu içindeydiler. Sen-

dika saflarındaki uzlaşmacı kesim bu durumu körüklüyordu. Uzun süredir kokuşmuş ve vicdansız yöneticilerin denetiminde bulunan Batı Madenciler Federasyonu, işçilerin protestolarını susturma işlevini yerine getiriyordu. Fakat yukarıdan gelen baskı isyana yol açar. Nitekim sonunda patladı. Ayaklanan işçiler, Sendika Salonu'nu dinamitleyip, liderlerini kentin dışına sürdüler ve devrimci çizgide yeni bir sendika örgütlediler.

Butte'da değişik bir atmosferle karşılaştık. Konferanslarıma ilgi yaratmak için özel bir çaba gerekmiyordu. Konferansa gelen halk tek bir ağızdan bağımsızlığını ilan etti. İnsanlar hiç çekinmeksizin sorular sorup tartışmalara bilfiil katıldılar. Eğer dinleyiciler arasında herhangi bir "gammaz" olsaydı, kendini anında kapının önünde bulurdu.

Özellikle "Doğum Kontrolü" konferansımda çok sayıda kadının bulunması büyük önem taşıyordu. Önceleri kadınlar böyle konuları, değil toplum önünde, kendi aralarında bile konuşmaya cesaret edemezlerdi. Şimdi ise toplantılarda kalkıp ev içi köleliği, hizmetçi ve çocuk bakıcısı rollerini açıkça sorgularken nefretlerini haykırıyorlardı. Bana en büyük cesareti veren, kadınların bu olağanüstü uyanışıydı.

Yıllar boyu Chicago'da bizi kabul edecek doğru dürüst bir salon bulamamıştık. Sık sık, iğrenç yerlerde, genellikle de bir meyhanenin arka kısmında konuşmak zorunda kalırdım. Gerçi bu durum, kendini yüksek sınıftan sayanların konferanslarıma gelmelerini engellemiyordu. Salonun önündeki sokağa sıra sıra dizilmiş otomobilleri görmek, Wobbliler'e*, hatta yoldaşlarımdan bir kısmına "burjuvaziyi eğitmeme" karşı protestoya girişme fırsatı veriyordu. Nisan'da, Chicago'daki son konferansım, meyhaneden çıkıp soluğu bizim salonda alan ve işleri kendisinin çekip çevireceğini iddia eden bir sarhoş tarafından nerdeyse dağıtılıyordu. Toplantının sonlarına doğru Ben'e kartvizitlerini bırakan iki yabancı, Chicago'ya tekrar ne zaman geleceğimle ilgilenmişler ve konferanslarım için uygun bir yer bulacaklarına söz vermişlerdi.

Vaatlerin çoğu yerine getirilmediğinden bunlara pek itibar etmemiş olsam da, Coast'tan dönerken kendileriyle görüşeceğimi yazdım. Butte'dan ayrılıp, Margaret Anderson ve Deansie'yi de görmek istediğim için Chicago'ya hareket ettim. Benimle görüşmek isteyen yabancılar meğer zengin bir reklamcı ile bir borsacıymış! Bir dizi tiyatro

* I.W.W. üyelerine takılan ad. ç.n.

konferansı düzenlemek için nerenin elverişli olduğunu tartıştık ve sonunda Güzel Sanatlar konser salonunda karar kıldık. Bu beyefendiler girişimi finanse etmeye talip olunca, bunun, varlıklı Yahudiler'in "irşat edici" çalışmalara rağbet göstermelerinden kaynaklandığını düşündüm. Onlara açık açık, böyle konforlu bir yerde yapacağım konuşmanın bir meyhanenin arka odasındaki kadar özgür olması gerektiğini belirttim. Konferanslarımın tarihlerini daha sonra telgrafla bildirmem konusunda anlaştık.

New York'a döndüğümde ciddi bir mali bunalım beni bekliyordu. Saşa'nın işsizler arasında yürüttüğü faaliyetler, Ludlow kampanyası ve anti-militarist kampanya, dergi için yolladığım konferanslarımdan kalan paraları silip süpürmüştü. Ne *Mother Earth*'ün borçlarını, ne de yokluğumda hayırevine ve otele dönen evin masraflarını karşılayamıyorduk. Basımcımıza, postaneye, mahalledeki bütün dükkân sahiplerine borçluyduk. Yürüttüğü faaliyetlerin yol açtığı gerginlik, yüz yüze kaldığı tehlike ve üzerindeki yükler Saşa'yı patlama noktasına getirmişti. Eleştirilerime karşı son derece alıngandı ve ne zaman paradan söz açsam ağzına gidiyordu. Altı ay aralıksız devam eden konferanslardan ve turdaki mücadelelerden sonra bir nebze soluk almak istiyordum. Ne gezer!

Allak bullak olmuştum ve haklı olarak Saşa'ya içerliyordum. Tamamen propaganda işlerine boğulduğundan benimle ilgilendiği bile yoktu. Davaya fanatik bir şekilde bağlı olan yine o eski devrimci Saşa'ydı. Biricik amacı hareketti, dolayısıyla hareketin dışında benim hiçbir kıymeti harbiyem yoktu. Elinden başka bir şey gelmiyordu; ondan nasıl olurdu da daha fazlasını bekleyebilirdim?

Saşa niçin gücendiğimi bir türlü anlayamıyor, ne zaman paradan söz açılsa zıvanadan çıkıyordu. Paralarımızı hareket için harcadığını söylüyordu. Tiyatro konferanslarım hareketten daha mı önemliydi? Ona teessüfle, tiyatro konferanslarım olmasaydı faaliyetleri için gerekli parayı asla bulamayacağını söyledim. Aramızdaki çatışma ikimizi de yeterince yıpratmıştı. Saşa içine kapandı.

Teselliyi sevgili yeğenim Saxe'da ve eski dostum Max'da buluyordum. İkisi de son derece anlayışlıydılar, ama onlar bile acımı gidermekte yetersiz kalıyordu. Durumu tek başıma göğüslemeliydim.

Evi tasfiye edip iflasımı ilan etmeye karar verdim. Derdimi açtığım arkadaşım Gilbert E. Roe, bu kararımı tuhaf bularak güldü, "İflas,

borcunu ödemek istemeyenlerin başvurduğu bir yöntemdir" dedi, "Bu yıllarca başını yasalarla derde sokmakla kalmaz, alacaklıların da her peniyi senden fitil fitil çıkarırlar." Borç vermeyi önerdi, ama bu cömertliği kabul edemezdim.

Derken aklıma parlak bir fikir geldi. Matbaacıya ne durumda olduğumu açık açık anlatacaktım. Samimi ve açık bir tutum takınmanın en iyi yol olduğunu düşünüyordum. Alacaklılarım hiçbir zorluk çıkartmadı. Merak etmemeliydim, bana borç verdikleri için uykuları kaçmamıştı, nasıl olsa yavaş yavaş öderdim. Sonunda borçlarım aylık taksitlere bağlandı. Postane benden borç karşılığı senet almayı bile kabul etmedi. "Ne zaman, ne kadar ödeyeceğinizi belirtmeniz bizim için yeterlidir," dedi postane müdürü.

Tepeden tırnağa her şeyi yenilemeye giriştim. Küçük bir yer kiralayacak, bir odayı büro olarak kullanacak, diğerinde ise yatıp kalkacaktım. Yetişebildiğim her konferansa gidecektim. Çalışmalarım ve *Mother Earth* için kemerleri iyice sıkmıştım. Ben'e telgrafla Chicago' daki tiyatro kurslarının tarihini bildirir bildirmez ev aramaya çıktım. Bu iş sandığım kadar kolay olmadı. Lexington Bulvarı'ndaki patlama ve Saşa'nın eylemlerinin etkisi henüz hafızalarda canlı olduğundan ev sahipleri ürkekti. Nihayet Yüz Yirmi Beşinci Sokak'ta iki odalı bir çatı katı buldum ve çekidüzen vermek için hemen kolları sıvadım.

Saşa ve Fitzi yeni evimin düzenlenmesi için yardıma geldiler. Saşa ile ilişkimiz hâlâ gerginliğini koruyordu. Buna rağmen Saşa bende öylesine derin kök salmıştı ki, ona olan kızgınlığım çok uzun sürmedi. Diğer yandan kırgınlığımı hafifleten başka nedenler de vardı. Hatanın Saşa'dan değil, benden kaynaklandığını fark etmiştim. Aramızdaki kopukluk son günlerde ortaya çıkmamıştı. Bunun, Saşa'nın sekiz yıl önceki hapisten çıkışıyla başlayan bir mazisi vardı. Üstelik bu uzun süreli kopukluğun esas nedeni bendim. Hatanın büyüğü benimdi. Hapisten çıktıktan sonra yeniden hayata dönmesi için bir şans vermek yerine, ona, kendi ortam ve çevremi dayatmıştım. Bu hatam, çocuklarının iyilik ve selâmetini en iyi kendilerinin düşündüğüne inanan annelerin düştüğü durumdan farksızdı. Bu tür anneler dış dünyanın çocuklarını ezip geçeceği endişesiyle, onların yetişkin bir insan olabilmesi için aşmaları gereken engebeleri yapay bir şekilde düzlemeye çalışırlar. Saşa'yla ilgili olarak ben de aynı hatayı yapmıştım. Kendi ayakları üzerinde yürümesinden korkmakla kalmamış, attığı her adımda üstüne titremiştim. Çünkü onun yeni zorluklara ve acılara dayanabileceğine

güvenemiyordum. Bu davranışımla onu kurtarmak şöyle dursun, yalnızca gücenmesine yol açmıştım. Bilincinde olmasa bile bu duruma tepkisi şu veya bu şekilde su yüzüne çıkıyordu. Saşa her zaman kendi inisiyatifinde bir iş ve kendine ait bir alan olsun istemişti. Bir insanın diğerine verebileceği her şeyi sunmuştum ona. Ama en çok istediği şeyi vermekte aciz kalmıştım. Acı gerçeği görmezlikten gelemezdim, fakat şimdi durum çok değişikti. Saşa artık kendisini sevecek ve anlayacak bir kadın bulmuştu. Bu durumda bana, eski hatalarımı tekrarlamamak dışında bir görev düşmüyordu.

Saşa ile Fitzi'ye ülke çapında bir seyahate çıkmalarını önermeye karar verdim. Saşa hele bir California'ya varsın, o zaman kendi dergisini çıkarma düşünü gerçeğe dönüştürebilirdi.

Bu önerimi sevinçle karşıladılar. *Mother Earth* bürosunun ticari işlerini, eskiden bizim için parttaym daktilo yazan genç arkadaşım Anna Baron'la birlikte yürütecektik. Max ve Saxe, derginin yazı işlerine göz kulak olacaklardı. Ayrıca Hippolyte ve diğer arkadaşların da yardımını alacaktık. Saşa kendini yeniden gençleşmiş hissediyordu ve aramızda herhangi bir çatışma kalmamıştı.

Bir gün arkadaşım Bolton Hall beni aradı. Yorucu bir çalışma içindeydim. Ne kadar bitkin olduğumu fark etmekte gecikmedi. "Neden Ossining'deki küçük çiftliğe gitmiyorsun?" diye sordu. "Dünyada olmaz, başımın belası orada oldukça," dedim. "Kim bu baş belası?" diye merakla sordu. "Kim olacak, yıllardır kendisinden kaçmak için boşuna çabaladığım Micky." "*Mother Earth* bürosunda ve Ferrer Merkezi'nde çalışan Herman Mikailoviç adlı çekingen çocuğu mu kastediyorsun?" "Ta kendisi, uzun süredir başıma bela olan o çocuk." Sevgili Bolton şaşkınlıkla, "şunu biraz anlatsana" dedi.

Bolton'a hikâyeyi anlattım. Herman, *Mother Earth*'ün uzun süredir okuyucusuydu. Abone bedelini sebatla öder ve sık sık kitap sipariş ederdi. Brooklyn'de oturmasına rağmen hiçbirimiz onu tanımazdık. Derken bir gün Omaha'dan, oradaki toplantılarımın düzenlenmesine talip olan bir mektup aldım. Herman'dan geliyordu. Yardımcı olacak birisi çıktığı için sevinerek, kendisine telgraf çektim. Oraya vardığımda meçhul yoldaşımızı paçavralar içinde ve aç biilaç buldum. Ben, ona yardım etti, ayrıca toplantı duyurularımızı dağıtırken tutuklanması üzerine kefalet ücretini ödedik. Kentten ayrılmadan önce Ressamlar Birliği'ne katılmasını sağladım ve bir iş buldum. Minneapolis'te üç gün sonra Herman beklenmedik bir şekilde karşımıza çıktı.

Toplantılarımızı örgütlemek istediğini söyledi. Ona, önerisine memnun olmakla birlikte, zaten menajerim olduğunu ve ikincisine dayanamayacağımı söyledim. Herman ısrar etmedi, ama bundan sonra gittiğimiz bütün şehirlerde hazır ve nazırdı. Ondan kurtulmak mümkün değildi; ya önümüzde ya da arkamızda gölge gibi bizi izliyordu. Konferanslarımdan elde edilen gelir onun yol masraflarını ödemeye yeterli değildi ve kaçak yolculuk yaparken başıma bir kaza gelecek diye ödüm patlıyordu. Ek bir sıkıntı ve yük haline gelmişti. Seattle'da artık daha fazla dayanamadım. Eğer birkaç haftalığına onu idare edersem başının çaresine bakacağını söyledi. Çaresiz kabul edince Seattle'da kalacağına içtenlikle söz verdi. Spokane'e geldiğimizde orda da Herman Mikhailovitch'i görmeyelim mi? Batı'dan hoşlanmadığını ve New York'a dönmeye karar verdiğini söyledi. Turumuzun geri kalan kısmında Herman zamk gibi yapıştı. İyi bir işçiydi, toplantılarım için elinden gelen her şeyi yapmaya hazırdı. Ben'e yaranmak için var gücüyle çalışıyordu. New York'a ulaştığımızda rahat bir nefes alabildim.

Herman'dan uzun süre ses soluk duyulmadı. Sonra üstü başı perperişan yeniden çıktı ortaya. Bir çamaşırhanede haftalığı beş dolara günde on sekiz saat çalıştığını söyledi. Başından geçenleri anlatırken baygınlık geçirip yere düştü. Saşa ve Hippolyte ile birlikte yaptığımız kısa bir görüşmeden sonra, Herman'ı bu kadar yıpratıp bayılma nöbetlerine yol açan çamaşırhaneye göndermemeye ve ofiste alıkoymaya karar verdik. Zeki bir insandı, fakat şöhretin etkileri bazı insanlar için içkiden de kötüdür. Bizimle birlikte geziye çıkmak, tutuklanmak ve gazetelerde adını görmek başını döndürmüştü. Ben, onu bir berduşlar toplantısında baş tacı ettikten sonra durumu daha da kötüye gitti. Herman, Chinetown'un ünlülerinden Chuck Connor, ünlü dans sihirbazı Sadakichi Hartmann, *yeraltı dünyasında kitaplarıyla tanınan Hutchins* Hapgood, entelektüel bohem ve gezgin Arthur Bullard, Berduşlar Ülkesi'nin eski kralı Ben Reitman, yeraltı ve yerüstü dünyasının diğer isimleriyle *birlikte* anılma şerefine nail olmuştu.

Micky ismini alan Herman, bu vesileyle berduşlar toplantısında karşı çıkılamaz bir otorite olarak nutuk irad etmiş ve avareliğin üstün bir sanat olduğunu ileri sürmüştü. "Heryerde emeğinizi satmaya zorlanıyorsunuz," diye sesleniyordu, "Oysa nerde akşam orda sabah yollarda sürterken kimseye minnet etmenize gerek yok. Ben ruhumun tek efendisi olma yolunu seçtim. Kendi işimi kendim seçemediğim sürece, bir patron için çalışmaktansa başkalarının benim için çalışmasını

yeğlerim." Micky, bir kahraman gibi alkışlandı ve berduşlar onu kardeşleri gibi bağırlarına bastılar.

Ertesi gün gazeteler Micky'den "asla çalışmayacağına yemin eden İrlanda Yahudisi" olarak övgüyle söz ediyorlardı. Micky havalarda uçuyordu. Burnu iyice büyümüştü ve çevresine küçümseyerek bakıyordu. Biz tura çıkıncaya kadar tedbirli davranıp ününü sergilemekten kaçınmıştı. Bizden sonra kendi hayatını yaşayacağını ve büyük şeyler yapacağını açıklamış. Çocuklar ona, böylesine önemli bir kişiyle aynı evde yaşamaya tahammül edemeyeceklerini söylemişler.

Omaha'da Micky'yle yine karşılaştım. Yük olmayacağı konusunda teminat verdi. Tek isteği çalışmalarımdan kopmamaktı. Bunu ona çok göremezdim. Micky beni gölge gibi takip etmeye devam etti, peşimden ayrılmadan kentten kente geldi. Sinirlerimi fena halde bozsa da sebatkârlığına hayrandım. Varlığı sürekli bir hal almıştı. Derken, New York'taki arkadaşlarım ve özellikle ona sabırla katlanan Ben hakkında dedikoduya başladı. Bardağı taşıran bu son olayla birlikte Micky toz oldu.

New York'a geri döndüğümüzde Ben, Micky'nin o gün, uzun bir avarelikten sonra aç susuz ve donmuş bir vaziyette şehre geldiği müjdesini verdi. "Giydir, para ve yemek ver, kalacak yer sağla, ama sakın buraya getirme; aşırı ilgisine artık dayanamıyorum," dedim. Ben, söylediğim gibi yapmakla birlikte zavallı Micky'nin kötü durumu hakkında yanıp yakılarak başımın etini yedi ve Noel arifesinde onu bir hediye gibi sundu. Müthiş bir kar fırtınası hüküm sürüyordu ve fazladan bir odamız vardı. Bu zavallıyı nasıl sokağa atardım?

Micky kendini güvenlikte hisseder hissetmez kibirli havalarını, hotzotçuluğunu yeniden sergileyerek herkesin sabrını taşırdı. Bir gün böbürlenmelerini dinlemekten bıkan Saxe'a öfkelenip bastonunu kaldırdı. Orada bulunuşum Micky'yi esaslı bir zılgıt yemekten kurtardı. Ona, net bir şekilde kendisine başka bir yer bulmasını söyledim. O gece bir toplantıdan döndüğümüzde, fırınlı sobaya sabotaj yapılmış ve Micky kendisini odasına kilitlemişti. Çalışma masanın üzerine bıraktığı bir notta açlık grevinde olduğunu ve evde kalmasını kabul edinceye kadar eylemini sürdüreceğini yazıyordu. Çocuklar onu yaka paça sokağa atmak istediler, ama ben Micky'nin fikrini değiştireceğini umarak bunu yapmalarına izin vermedim.

Dört gün geçtiği halde Micky odasından çıkmıyordu. Bir kova su alıp kararlı bir şekilde yukarı çıktım. Sesimi duyar duymaz kapıyı aç-

tı. Ona, eğer beş dakika içinde eylemine son vermezse kendisine soğuk bir duş yaptıracağımı söyledim. Beni herkesten çok sevdiği, gerçek dostum olduğu halde ona niçin böyle zalimce davranıyordum? Sevgisinin karşılığını alamadığı için ölmekten başka çaresi yoktu. Mezarı burası olacaktı, engel olmamalıydım. Çocuklar, Micky'nin kaprislerinin kıskançlıktan ileri geldiğini söylediklerinde gülmekten kendimi alamamıştım. Sonunda zavallı Micky'nin sırrı ortaya çıktı! Fakat tavrımı hiç bozmadım. "Bu ne menem bir aşk ki, ölümünle bana yük olmak istiyorsun, elektrikli sandalyeye gitmek için daha önemli nedenlerin yok mu?" Dışarı çıkıp banyo yapmasını, üstünü başını değiştirip bir şeyler yemesini söyledim. Bundan sonra intiharı için uygun bir yol bulurduk. Çiftliğe gitmesine izin verilmesini isteyince, bu öneriye can kurtaran simidi gibi sarıldım. Ama bu sefer de mektuplarıyla başımı ağrıtmaya başladı. Günde iki üç mektup alıyordum. Hepsinde soğuktan ve açlıktan şikâyet ediyor, yeniden intihar edeceği tehdidinde bulunuyordu.

"Micky'nin senin vicdanının sızladığını bildiğine kuşku yok, ayrıca onun karşılıksız aşkını da bir düşün" diye takılan Bolton, gülerek göz kırptı. "Tamam, ben onu çiftlikten çıkartmasını bilirim, yoksunluk içinde bırakmayacağıma da söz veriyorum." Bolton, Micky'ye, hasta olduğundan ve sefalet içinde yaşadığından haberdar olur olmaz durumu düşkünlerevi yöneticilerine ilettiğini yazdı. Bir görevli onu birkaç gün içinde arayacaktı. Micky, Bolton'a cevaben yazdığı mektubunda, kendisinin bir dilenci olmadığını ve Coast'a gitmek için yeterli parayı biriktirdiğini ileri sürüyordu. Micky oradan ayrıldı. Bolton, "bu Micky uyanık adam, ama onun dayatmalarıyla nasıl başa çıkamadığını hâlâ anlayabilmiş değilim," dedi.

Ossining'deki küçük ev sonunda beladan kurtulmuştu. Benimse iyi bir dinlenmeye ihtiyacım vardı. Fakat o karışıklık içinde, oturması için evi teslim ettiğim, sevgili arkadaşım Gertie Vose'un oğlu genç Donald'ı tamamen unutmuştum. Batı'da bulunduğum sırada, Saşa, Donald'ın, elinde annesinden bir mektupla geldiğini ve kendisinin de onu eve kabul ettiğini yazmıştı. Gertie Vose, 1897'de tanıştığım eski bir isyancıydı. Oğlunu on sekiz yıldır görmemiştim. Onunla evimizde yeniden karşılaştığımızda, yüksek perdeden çıkan sesinden mi, yoksa gözlerini benden kaçırmasından mı, bilinmez, bende iyi bir intiba bırakmamıştı. Bununla birlikte Gertie'nin oğlunun yalnız ve işsiz olduğunu göz ardı edemezdim. Bir deri bir kemik kalmıştı ve üstü başı dö-

külüyordu. Ona, Ossining'e gidip dinlenmesini önerdim. Tarrytown kampanyasından sonra eve dönmek niyetinde olduğunu, ancak annesinden yol parası gelene kadar beklemesi gerektiğini söyledi. Teklifimden memnun olmuş görünüyordu. Ertesi gün çiftliğe gitmek üzere yola çıktı.

Yeni mekânımda çalışmalarıma tekrar döndüm. Değişen koşullara ayak uydurmakta birçok zorluklar söz konusu olsa da, küçük büromun üst katında bir odası olan yakın arkadaşım Stewart Kerr'ın varlığı bu koşullara daha kolay dayanmamı sağlıyordu. Eskiden bizimle Doğu, On Üçüncü Sokak 210'daki katı da paylaşmıştı. Düşünceli ve çekingen bir mizaca sahip olan Stewart rahatıma özen gösterir, elinden gelen yardımı yapardı. Yalnız ikimizin kiracısı olduğu bu küçük evi onunla paylaşmak güzeldi.

Chicago'da vereceğim yeni tiyatro kursuna ve savaş üzerine bir dizi konferansa hazırlanmakla meşguldüm. Avrupa'da savaşın patlamasının üzerinden üç ay geçmişti. Batı'da, *Mother Earth* ve New York'taki anti-militarist kampanya ve Butte'da bir arabanın üzerinden büyük bir kalabalığa seslenip savaş budalalığı ve cürmünü mahkûm etmek dışında, dünya çapındaki katliama karşı pek bir eylemim olmamıştı. Eğer sosyalistler ideallerine ihanet etmeselerdi bu büyük yıkımın mümkün olamayacağını düşünüyordum. Almanya'da partinin on iki milyon taraftarı olduğu hesap ediliyordu. Savaşın ilanını önleyecek ne büyük bir güç! Ne var ki, Marksistler, işçileri, çeyrek yüzyıl boyunca boyun eğme, milliyetçilik, parlamenter faaliyetlere bel bağlama ve özellikle sosyalist liderlerine körü körüne inanma yönünde eğitmişlerdi. Şimdi ise bu liderlerin çoğu Kayser'le elele vermişlerdi! Uluslararası proletaryayla dayanışmaya girmek yerine, Alman işçilerini, "kendi" anavatanlarını savunmaya çağırıyorlardı. O anavatan ki, onlara aşağılanmaktan başka hiçbir şey vermemişti. Sosyalistler, genel grev ilan ederek savaş hazırlıklarını felç etmek yerine, hükümetin kıyım için bütçe oylamasına evet oyu vermişlerdi. Bazı istisnalar olmakla birlikte diğer ülkelerdeki sosyalistler de aynı yolu izlemişlerdi. Alman sosyal demokrasisi onlarca yıldır dünya çapında sosyalistlerin ilham kaynağı ve gururu olduğundan, bunda şaşılacak bir şey yoktu.

İki zengin patronumun himayesi altındaki tiyatro kursum benim için çok tatsız bir deney oldu. Dâhi reklamcı Mr. L., gönderdiğim duyuruları kafasına estiği gibi "düzeltmiş"ti. Konferanslarımı çiklet reklamıymış gibi ele alarak duyuruların muhtevasını değiştirmişti.

Derken, patronlarımın müşfik duyarlılıklarını altüst eden bir şey oldu. İlk konuşmam benim için çok anlamlı bir gün olan 10 Kasım'a rastlıyordu. Bu, yirmi yedi yıl önce Chicago'da şehit edilen yoldaşlarımın hayatta oldukları son gündü. Konferansıma, 1887 ve 1914 yıllarında halkın anarşizme karşı değişen tavrını kıyaslayarak girdim. Değerli şehitlerimizin görüntüsü gözlerimin önündeydi. August Spies'ın son kehaneti kanıtlanmıştı: "Sessizliğimiz, bugün boğduğunuz sesimizden daha güçlü olacaktır." 1887'de Chicago'nun anarşizme tek yanıtı darağaçlarıydı. 1914'te ise, şevkle, Parsons ve yoldaşlarının uğruna öldükleri fikirleri dinliyordu. Bu kısa girişim sırasında destekçilerimden birini ve ailesini ön sıralarda müşteki bir şekilde kıpırdanırken gördüm. Arka sıralardan bazıları gösterişli bir şekilde salonu terk ettiler. Aldırış etmeksizin esas konum olan "Amerikan Tiyatrosu" ile devam ettim.

Sonradan destekçilerim, Ben'e "Hayatımın fırsatını kaçırdığımı" söylemişler. "Zengin Rosenwaldlar'ın da aralarında bulunduğu Chicago'nun varlıklı ve hatırı sayılır" kesimini konferanslarıma katılmaya teşvik etmişlerdi. Bu kesim, hayatımın bundan sonraki sürecinde tiyatro üzerine çalışmalarımın sürdürülmesini garanti edecekken, "Emma Goldman kalkmış haftalardır yürüttüğümüz çalışmaları on dakikada" tuz buz etmişti.

Kendimi, satılmak üzere vitrine konmuş bir eşya gibi hissettim. Bu olay, üzerimde sarsıcı bir etki yapmıştı. Çabalasam da, bundan sonraki konuşmalarıma istediğim gibi yoğunlaşamadım. Savaşı ele aldığım konuşmalarda ise durum farklıydı. Kendi salonumda, kimseye minnet etmeksizin, katliama olan nefretimi serbestçe ifade edebiliyor ve bu toplumsal sorunun hangi cephesini ele alırsam alayım fütursuzca görüşlerimi ileri sürebiliyordum. Tiyatro kurslarımın bitmesiyle birlikte "patronlarımın" masraflarını geri ödedik. Yaşadığım bu deneyden pişman değildim. Çünkü bu sayede, himaye altına girmenin, insanın saygınlık ve bağımsızlığına gölge düşürdüğünü öğrenmiştim.

Chicago'da kaldığım sürece, iki genç arkadaşım Margaret ve Deansie yakın ilgilerini esirgemediler. Beni el üstünde tutan bu iki dost, *Little Review* bürosunu tamamen gereksinimlerime göre düzenlemişlerdi. Kilise fareleri kadar yoksul, günübirlik yaşayan bu kızlar, ne matbaacıya, ne de ev sahibine olan borçlarını doğru dürüst ödeyebiliyorlardı. Buna rağmen masanın üzerindeki çiçekler hiç eksik olmazdı. O unutulmaz günlerin ardından, Margaret'le birlikte, baharı,

Roelar'ın bizi ağırladıkları Pelham Manor'daki evlerinde geçirdik. Aramızda gelişen yeni ve paha biçilmez bir şeyler vardı. Üç hafta boyunca hemen hemen her gün birlikteydik. Bu süre içinde Mrs. Roe'nun anlayış ve duyarlılığı birbirimize olan ilgimizi pekiştirmişti.

Chicago büyüleyiciydi. Ama daha fazla *onun* büyüsünde kalamazdım. Mücadele ısrarla beni çağırıyordu. Daha gitmem gereken birçok şehir vardı. Saşa ve Fitzi konferans turlarına çıkmışlardı. Acilen eve dönmek zorundaydım.

XLII. BÖLÜM

KONFERANS VERMEK zorunda olmadığım zamanlar bile, Helena'yı ve bizim genç tayfayı görmek için Rochester'e uğramazlık etmezdim. Üstelik bu yıl, savaş üzerine bir konuşma yapmak ve büyük ailevi bir olay olan, David Hochstein'in yerel senfoni orkestrasıyla ilk konserini vermesi gibi başka nedenlerim de vardı.

Dashuta diye bilinen anarşist bir işçi, konferansım için Victoria Tiyatrosu'nu ayarlamıştı. Esaslı bir idealist olan Dashuta, dar gelirine rağmen toplantının bütün masraflarını ödemiş ve işten arta kalan zamanını konferansın geniş bir şekilde duyurulmasına harcamıştı. Onun desteği, Chicago zenginleri tarafından sağlanan "hayat güvencesinden" çok daha anlamlıydı.

Rochester'e vardığımda bizimkileri, David'in konserinin telaşı içinde buldum. Kız kardeşim Helena'nın, hüsrana uğramış yaşamında gerçekleştiremediği düşlerini küçük oğlunda gerçekleştirmeyi arzu ettiğini çok iyi biliyordum. O ürkek kız, oğlunun yeteneğini fark eder etmez, çocuğun sanatsal kariyerinin önüne çıkan zorluklar karşısında küheylan kesilmişti. Çocuklarını, özellikle David'i yetiştirmek için durdurak bilmeden çalışmış, dişinden tırnağından artırarak para biriktirmiş ve her şeyi bu büyük özlemine adamıştı. Rochester'i ziyaretlerim sırasında bazen kalbini bana açar ve hiç şikâyetçi olmadığını, yalnızca küçük oğlu için "çok az" şey yapabildiği için hayıflandığını söylerdi.

İşte mücadelesinin taçlanacağı an gelip çatmıştı. Helena'nın saçını süpürge ederek okuttuğu David Avrupa'daki müzik eğitimini bitirip dönmüştü. Oğlunun başarısı Helena'nın göğsünü kabartmıştı. Ukalâ eleştirmenler, kadir bilmez dinleyiciler sevgili oğlunun yeteneğinin yanında ne ifade ederlerdi? Onun dehasından ne anlarlardı? Locada oturmayı reddetti. "Beni görmek onu rahatsız edebilir," dedi. Jacob'la galeride otursa daha iyi olacaktı.

New York'tayken David'in kemanının herkesi nasıl etkilediğini duymuştum. Gerçek bir sanatçıydı. Yakışıklılığı ve zarif görünüşüyle sahneyi dolduruyordu. Rochester konserinin başarılı geçeceğinden endişe duymamama rağmen kız kardeşimin heyecanı bana da bulaşmıştı ve gözüm, bütün konser boyunca, oğlunu aşırı bir hayranlıkla dinleyen Helena'nın üzerindeydi. David'in kemanı dinleyicileri büyülemişti ve genç bir sanatçının kendi şehrinde böyle coşkuyla alkışlanması az rastlanan bir şeydi.

New York'a varışımda, Scripps-Howard basın tekeli tarafından kontrol edilen Gazete İşverenleri Derneği'nden, Amerikan halkının dünya barışının kurulmasına nasıl yardımcı olabileceği ve insanlık için ne gibi umutlar olduğu konusunda bir deneme yazma teklifi aldım. Hakkını vererek ele alınacak olsa, bu konuda bir kitap yazmam gerekirdi. Ama deneme bin kelimeyle "sınırlanmıştı". Çok geniş bir okuyucuya ulaşacaktı, ama değerinden de çok şey kaybedecekti. Makalemde, durumu düzeltmek için atılacak ilk adımın, İsa'nın "Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya vermek gerekir" emrinin tersini uygulamak olduğuna işaret ettim. İnsanlığın barışa yönelmesi için, despotlara ne bu dünyada, ne de öbür dünyada saygı göstermemek gerekir, diye yazdım.

Kısa bir turun dönüşünde, Donald Vose'un hâlâ New York'ta olduğunu görünce şaşırdım. Onu son gördüğümden de perişandı. Aralık soğuğuna rağmen sırtında paltosu yoktu. Her gün büromuza geliyor ve kendi deyişiyle "ısınmak için" saatlerce kalıyordu. "Ne oldu beklediğin para? Hâlâ gelmedi mi?" diye sordum. Paranın geldiğini, ancak New York'ta bir iş teklifi aldığından kalmaya karar verdiğini söyledi. Ama işten bir haber çıkmamıştı. Üstelik yol parasını da harcadığından eve biraz daha para yollamalarını yazmıştı. Anlattıkları makul görünse de tuhaf bir huzursuzluk duydum. Sürekli burnumun dibinde olması sinirlerimi tepeme çıkarıyordu.

Çok geçmeden Donald'ın parayı içkiye harcadığı ve arkadaşlarıyla gece hayatı yaşadığı hakkında bilgiler gelmeye başladı. Önce dedikodu diyerek pek kulak asmadım. Sırtına palto alamayan bu çocuk içki için parayı nereden bulacaktı? Fakat bu tür bilgilerin ardı arkası kesilmeyince içime bir kurt düştü. Annesi Gertie gibi arkadaşlarının da ona yardım edemeyecek kadar yoksul olduklarını biliyordum. Gertie'ye yazmak onu huzursuz etmekten başka işe yaramayacaktı; bu yüzden Batı'daki bazı arkadaşlarımızla bağlantı kurdum. Gertie'nin

yaşadığı Tacoma, Seattle ve Home Colony'de durumu araştırdılar. Buralardan Donald'a para falan gönderilmemişti. İyice huylandım. Tam bu sıralarda Donald, nihayet yol parasının geldiğini, Batı'ya dönebileceğini söyledi. Bir oh çektim, ondan kuşkulandığım için biraz utanmıştım.

Donald'ın ayrılışından bir hafta sonra, gazetelerden, Matthew A. Schmidt'in New York'ta, David Caplan'ın Puget Sound'da tutuklandıklarını okuduk. İkisinin de Los Angeles *Times* bombalanmasıyla ilgili olarak "arandıklarını" biliyorduk. McNamara itirafından sonra California Eyalet Yöneticileri'nin, işçi liderlerine karşı yeni kovuşturmalar açılmayacağına dair yaptıkları "centilmenlik anlaşması" bir kere daha ihlâl edilmişti. Aklıma Donald Vose geldi ve eski kuşkularım yeniden depreşti. Çeşitli veriler, onun tutuklananlarla bağlantısı olduğunu gösteriyordu. Gertie Vose'un oğlunun ihanet etmiş olması inanılacak şey değildi. Ama Donald'ın tutuklamalardan sorumlu olabileceği düşüncesinden kendimi bir türlü alamıyordum.

Kısa süre sonra her şey açıklığa kavuştu. Coast'taki güvenilir arkadaşlar tarafından bize gönderilen deliller, Donald Vose'un Dedektif William J. Burns'den para aldığını ve Matthew A. Schmidt ve David Caplan'a ihanet ettiğini ortaya koyuyordu. Anarşist çevrede büyümüş ve evimize konuk olmuş, eski yoldaşınız Gertie'nin oğlu bir haindi! Bu, benim yirmi beş yıllık mücadele yaşamımda yediğim en sarsıcı darbeydi.

İlk anda, *Mother Earth*'de, işin iç yüzünü açıklayan samimi bir itirafta bulunmaya ve Donald Vose'un nasıl olup da evimizde kaldığını izah etmeye karar verdim. Fakat oğlunun casus olduğunu öğrenmek, dostum Gertie'yi yıkacaktı! Gertie, artık oğlunun "iyi bir ortamda" olmasından çok mutluydu, sonunda, oğlu da hayatını adadığı mücadelenin bir parçası olmuştu. Böylesine açık fikirli ve gözlemci bir kadının nasıl olup da oğlunun gerçek karakteri hakkında bu kadar kör olabildiğine akıl sır erdiremiyordum. Böyle bir eğilimini sezmiş olsaydı oğlunu asla bize göndermezdi. Donald'la ilgili gerçeği ifşa etmekte tereddüt ettim. Diğer yandan, eninde sonunda Gertie, Donald hakkındaki gerçekle yüz yüze gelmek zorunda kalacaktı. Ayrıca Donald'ın bizimle öylesine içli dışlı ilişkileri olmuştu ki, durumu daha fazla gizleyemezdim. Sonunda, çevremizin ona karşı uyarılmasına karar verdim.

Dergimizde yayınlanmak üzere, olayın bütün geçmişini anlatan

bir makale yazdım. Fakat yayına girmeden önce, Schmidt ve Caplan'ın savunmasıyla ilgili kişiler benden, mahkemede tanıklık yapması beklendiğinden Donald hakkında şimdilik herhangi bir şey yayınlamamamı rica ettiler. Bile bile susmaktan nefret etmeme rağmen, Caplan ve Schmidt'in savunmasını üslenen kişilerin isteklerini göz ardı edemezdim.

Mother Earth'ün onuncu kuruluş yıldönümü yaklaşıyordu. Dergimizin on yıl boyunca ayakta kalması mucize gibi bir şeydi. Düşmanların suçlamalarıyla ve dostların yıkıcı eleştirileriyle yüz yüze gelmiş ve hayatta kalabilmek için çetin bir mücadele vermişti. Doğumuna yardımcı olanlardan birçoğu bile, yaşayacağına olan kuşkularını ifade etmişlerdi. Doğuşundaki olanaksızlıklar göz önüne alındığında korkuları haksız değildi. Basım işlerinde kara cahil olan ve iki yüz elli dolar gibi komik bir sermayeyle işe girişen bizlerden kim başarı umabilirdi ki? Fakat dostlarım, *Mother Earth*'ün temelindeki en önemli unsurları, Yahudi sebatkârlığını ve sınırsız coşkuyu hesaba katmamışlardı. Bunların, mali kaynaklardan, iyi bir gelirden ve hatta yaygın destekten bile daha güçlü oldukları kanıtlandı. Daha başından iki önemli amacın altını çizmiştim: Sıra dışı her ilerici davada korkusuzca sesini yükseltmek ve devrimci çabayla sanatsal ifade arasındaki birliği kurmak. Bu hedefleri başarmak için *Mother Earth*'ü parti politikalarından, hatta anarşist politikalardan, sekter yandaşlıktan, iyi niyetli bile olsa dışardan gelen her türlü etkiden uzak tutmak zorundaydım. Bu yüzden, bazı yoldaşlarım tarafından bile, dergiyi kişisel amaçlarım için kullanmakla suçlanırken, sosyalistler tarafından da kapitalizmin ve Katolik Kilisesi'nin hizmetinde olmakla itham edildim.

Derginin hayatta kalmasının bir nedeni de, hedefimin onu, Birleşik Devletler'de radikalizmin bağımsız sesi haline getirmek olduğunu anlayıp yardımda bulunan küçük bir yoldaş ve arkadaş grubunun hiç de küçümsenmeyecek fedakârlıklarıydı. Amerika'daki ve yurtdışındaki okuyucular tarafından onuncu kuruluş yıldönümünde yapılan övgüler, çocuğumun, insanların kalplerinde yer ettiğinin deliliydi. Bazı övgüler, savaş konusunda göğüs göğüse gelmek zorunda kaldığım insanlarca ifade edildiği için özellikle anlamlıydı.

Paris'te 1900'de yapılan Yeni-Malthusçu konferanstan döndükten sonra konularıma doğum kontrolünü de katmıştım. Yöntemleri tartışmıyordum. Çünkü doğurganlığın sınırlanması, bana göre toplumsal

mücadelenin yalnızca bir yanını oluşturuyordu. Bu yüzden tutuklanma riskine giremezdim. Ayrıca genel faaliyetlerim dolayısıyla sürekli hapis tehdidi altında bulunduğumdan yüklerimi artırmak istemiyordum. Yöntemler üzerine bilgiyi, yalnızca özel olarak talep edildiğinde veriyordum. *The Women Rebel* (Kadın İsyancı) adlı yayınından dolayı Margaret Sanger'in, posta idaresiyle başının derde girmesi ve William Sanger'in, bir Comstock ajanına doğum konrolü yöntemleri üzerine karısının broşürünü verdiği için tutuklanması, artık ya bu konu üzerine konferans vermeyi durdurmamın ya da onu uygulamaya başlamamın zamanının geldiği konusunda beni karar aşamasına getirmişti. Doğum kontrolü mücadelesinin sonuçlarını onlarla paylaşmam gerekiyordu.

Ne ben, ne de Margaret Sanger bu konuda ilktik. Eski büyük savaşçı Moses Harman, kızı Lillian, Ezra Heywood, Dr. Foote, oğlu E. C. Walker ve önceki kuşaktan onlarla işbirliği yapanlar daha önce yolu açmışlardı. Kadın kurtuluşunun en kahraman savunucularından biri olan Ida Craddock, bu yolda büyük bir bedel ödemişti. Comstock tarafından saldırıya uğramış, beş yıllık cezayla yüz yüze kalmış, hayatına son vermişti. O ve Moses Harman grubu, gönüllü annelik ve istenmeyen çocuğu doğurmama hakkı için verilen mücadelenin kahramanları ve öncüleriydi. Gerçi öncülük sorunu Margaret Sanger'in çalışmasının değerini hiçbir zaman azaltmadı. O, son yıllarda Amerika'da kadınlara doğum kontrolü üzerinde bilgi veren tek kadındı ve uzun yıllar süren sessizlikten sonra kitabındaki konuyu yeniden ele almıştı.

Sunrise Kulübü Başkanı E.C. Walker, kulübün on beş günde bir yapılan akşam yemeklerinden birinde beni konuşma yapmaya davet etmişti. Örgütü, New York'ta, özgür ifadeye açık birkaç liberter forumdan biriydi. Orada çeşitli sosyal konularda sık sık konferanslar verirdim. Bu kez, gebeliğin önlenmesi yöntemlerini açıkça tartışmak niyetiyle konu olarak doğum kontrolünü seçtim. Yaklaşık altı yüz kişiyi bulan bir kalabalıkla karşılaştım. Kulübün tarihindeki bu en büyük dinleyici kitlesi içinde doktorlar, avukatlar, sanatçılar ve liberal görüşlü kadın ve erkekler bulunuyordu. Birçoğu, bu ilk kamuoyuna açık tartışmada sınanacak olan davaya moral destek vermek için bir araya gelmeye istekli insanlardı. Herkes, konferansı takiben tutuklanacağıma kesin gözüyle bakıyordu. Bazı dostlar kefalet paramı bile getirmişlerdi. Geceyi karakolda geçirme olasılığına karşı yanıma kitap da almıştım. Tutuklanmaktan korkmuyordum. Beni rahatsız eden, ba-

zı davetlilerin konferansa cinsel fantazilerini tatmin etme umuduyla gelmiş olmalarıydı.

Doğum kontrolünün toplumsal ve tarihsel öneminin altını çizerek girdiğim konuşmamı, gebeliği önleme yöntemlerinin çeşitleri, uygulanması ve etkileri üzerine tartışarak sürdürdüm. Açıkça ve doğrudan zührevi hastalıklardan korunma ve dezenfekte etme konularını ele aldım. Ardından gelen sorular ve tartışmalar doğru bir yaklaşım içinde olduğumu gösterdi. Birçok doktor, böylesine zor ve nazik bir konuyu "bütün açıklığıyla" sunduğum için bana iltifatta bulundular.

Konferansın ardından tutuklama olmadı. Bazı arkadaşlar eve giderken içeri alınma olasılığından korktukları için bana kapıya kadar eşlik ettiler. Günler geçtiği halde yetkililerden bu konuyla ilgili herhangi bir tepki gelmedi. William Sanger'in kendisinin söylemediği ve yazmadığı bir şey için tutuklandığı koşullarda bu tuhaf bir durumdu doğrusu. İnsanlar, yasayı ihlal etmediği halde sık sık tutuklanan benim gibi birisinin, şimdi, bile bile yasağı çiğnediğim bir durumda niçin tutuklanmadığıma hayret ediyorlardı. Comstock'un harekete geçememesi, belki de, Sunrise Kulübü'nün toplantılarına katılmayı alışkanlık haline getirmiş bu kimselerin gebeliği önleme araçlarına zaten sahip olabileceklerini düşünmesinden ileri geliyordu. Bu yüzden konferansı, pazar toplantılarımda da tekrarlamam gerektiğine karar verdim.

Salonumuz, aralarında Columbia Üniversitesi'nden öğrencilerin de bulunduğu, çoğunluğu gençlerden oluşan bir kalabalıkla tıka basa dolmuştu. Dinleyicilerim, Sunrise Kulübü'nde verilen akşam yemeğindekinden bile daha büyük ilgi gösterdiler. Gençler tarafından ortaya atılan sorular, dolaysız ve kişisel nitelikteydi. Dobra dobra konuştuğum halde yine tutuklanmadım. Diğer bir denemede bulunmam gerektiği açıktı - Doğu Yakası'nda.

Daha önceki randevularım nedeniyle konuyu bir süre için ertelemek zorunda kaldım. Pazar konferanslarıma sürekli olarak katılan İlahiyat Fakültesi Birliği'nden öğrenciler, konuşma yapmam için beni davet etmişlerdi. Çocukları, muhtemelen fakültenin muhalefetiyle karşılaşacakları konusunda uyardıktan sonra razı oldum. Bir dinsizin, İlahiyat tapınağını işgal edeceği duyulur duyulmaz, konferansımın ertelenmesine yol açan bir fırtına koptu. Fakat öğrencilerin, fakülte bu tutumundan vazgeçinceye kadar toplantı yapma haklarında diretmeleri üzerine konferansım için başka bir gün belirlendi.

O sırada, dinin modern palyaçosu olarak değerlendirdiğim ve Paterson'da sirkçilik yapan Billy Sunday'e özel olarak gönderme yaptığım "Hıristiyanlığın Başarısızlığı" üzerine bir diğer konferans vermek zorundaydım. Resmi makamlar, grev gösterileriyle ve radikal toplantılarla başa çıkmak için Çar'a özgü yöntemleri uygularken, Billy'nin polis koruması altındaki vaazları beni çileden çıkartıyordu. Paterson'daki yoldaşlarımız bazı protestolar planlamışlar, beni de konuşma yapmaya çağırmışlardı. Öncelikle bu adamın çapını ölçmeden ve din konusunda geveleDiklerini dinlemeden Billy Sunday'i tartışmanın haksızlık olacağını düşündüm. İsa'nın bu kerameti kendinden menkul sesini dinlemek üzere Ben'le birlikte Paterson'a gittim.

Hıristiyanlığı hiç böylesine müptezel ve kof görmemiştim. Billy Sunday'in bayağı tavrı, kaba müstehcenliği, erotik kışkırtıcılığı ve tiksinti verici şehveti, ilahiyat deyimlerinin arkasına gizlenmiş, dini en küçük ruhsal anlamından bile soyutlamıştı. Midem bulansa da onu sonuna kadar dinledim. Vaazıyla insanları sürüklediği şehvet histerisi ortamında dinleyiciler yerlerinde duramaz olmuş, her türlü kaba saba cinsel taşkınlığa hazır hale gelmişlerdi. Bu atmosferden kendimi dışarı attığımda derin bir nefes aldım.

Günler sonra Paterson'da "Hıristiyanlığın Başarısızlığı" konusunda konferans verdim ve Billy Sunday'in, Hıristiyanlığın içsel çöküşünün sembolü olduğunu belirttim. Ertesi gün gazeteler dine karşı saygısızca konuşmalarımla Tanrı'nın gazabını kışkırttığımı yazıyorlardı. Konuşma yaptığım salonun ben ordan ayrıldıktan sonra yanıp kül olduğunu öğrendim.

Oregon, Portland'a gelinceye kadar, birçok kışkırtıcı konuyu ele aldığım halde bu yılki gezim hiçbir polis müdahalesiyle karşılaşmadı: Savaş karşıtı konuları, Caplan ve Schmidt için mücadeleyi, özgür aşkı, doğum kontrolünü ve kibar çevrelerin en tabu konusu olan eşcinselliği işledim. Ne Comstock, ne de ahlâkçıları, çeşitli topluluklar önünde gebeliği önleme yöntemlerini açıkça tartıştığım halde bana baskı uygulamaya kalkışmadılar.

Sansür, eşcinsellik gibi "doğal olmayan" konulara el attığım için bazı yoldaşlarımdan geldi. Anarşizm, zaten yeterince yanlış anlaşılıyor, anarşistlerin ahlaksız oldukları düşünülüyordu. Sapık cinsellik biçimlerini ele alarak yanlış anlamalara katkıda bulunmanın ne alemi vardı? Düşünce özgürlüğüne inancım, aleyhime sonuçlar verse bile,

kendi arkadaşlarımdan gelen sansüre, en az düşman kampından gelen sansür kadar karşı çıkmamı gerektiriyordu. İşin aslına bakılırsa, yoldaşlardan gelen sansürün benim açımdan polis zulmünden bir farkı yoktu. Bu, benim kararlılığımı daha da artırmış, sosyal haksızlıkların veya ahlaki önyargıların bütün kurbanlarını daha büyük bir azimle savunmama yol açmıştı.

Eşcinsellik üzerine konferanslarımdan sonra beni görmeye gelip, çektikleri acıları ve tecriti anlatan kadın ve erkekler, çoğunlukla, kendilerini tecrit eden ahlâkçılardan daha zengin bir karaktere sahiptiler. Birçoğu, hastalık ve utanılacak bir dert olarak düşündükleri bu boğucu durumdan ancak yıllar süren mücadelelerden sonra, farklılıklarının bir kusur olmadığını anlayarak kurtulmuşlardı. Genç bir kadın, yirmi beş yıllık yaşamı boyunca, kendi babası ve erkek kardeşleri de olsalar, bir erkeğin yakınlığından tiksinmediği tek bir gün bile hatırlamadığını bana itiraf etti. Kendisinden beklenen kadınsı tavırları yerine getirmeye çalıştıkça erkekler ona daha da iğrenç gelmeye başlamışlardı. Annesini sevdiği halde babasını ve erkek kardeşlerini sevmediği için kendisinden nefret ettiğini söyledi. Suçluluk duygusuyla ağır ruhsal işkenceler çekip pişmanlık getirdiği halde tiksintisinin önüne geçememişti. On sekiz yaşına geldiğinde, geçireceği nişanlılık evresinin bir erkeğe alışmasını sağlayacağı ve "hastalığını" tedavi edeceği umuduyla kendisine yapılan evlilik teklifini kabul etmişti. Ne var ki, nişanlılık deneyi korkunç bir başarısızlıkla sonuçlanmış ve delirmenin sınırına gelmişti. Evlilik kararından niçin döndüğünü nişanlısına ve arkadaşlarına açmaya cesareti yoktu. O zamana kadar, ne benzeri dertten mustarip bir kimseyi tanımış, ne de bu konuyla ilgili herhangi bir kitap okumuştu. Konferansım ona özgürlüğünü kazandırmış, özsaygısını geri vermişti.

Bu kadın, bana başvuranlardan yalnızca biriydi. Onların acı dolu öyküleri, toplumsal tecritin tahmin ettiğimden daha korkunç boyutlarda olduğunu gösteriyordu. Benim için anarşizm, yalnızca uzak geleceğe ilişkin bir teori olmayıp, insanı kuşatan içsel ve dışsal yasak ve engellere karşı bugünden topyekûn mücadeleyi esas alan bir yaşam biçimiydi.

Los Angeles, San Diego ve San Francisco toplantılarımız, büyüklük ve gösterilen ilgi açısından bir rekordu. Los Angeles'ta Kadınlar Şehir Kulübü'nden bir davet aldım. En koyu kızılından, en sıkıcı griye kadar hemcinslerinden beş yüz üye, "Feminizm" üzerine yap-

tığım konuşmayı dinlemeye geldi. Süfrajetlerin, iktidarı ele aldıkları zaman her şeyi çözecekleri yolundaki olanaksız ve abartılı iddialarına karşı eleştirel tavrımı hazmedemediler. Kulüp üyeleri ayağa kalkarak beni kadın özgürlüğünün düşmanı ilan ettiler.

Bu olay, bana, kadının erkeğe yaptığı kötülük üzerine verdiğim benzer bir konferansı hatırlatmıştı. Eğri oturup doğru konuşalım, hemcinslerimin, her şeytanlığı erkekte aramasından rahatsızdım. Eğer erkek gerçekten hanımefendilerin resmettiği gibi büyük bir günahkârsa, kadının da bunda payı olduğuna dikkat çekmiştim. Erkeği ilk biçimlendiren ve ona "erkeklik"- üstünlük duygusunu veren anneydi. Kız kardeşi ve karısı annenin bıraktığı yerden görevi devralıyordu. Bu görevi bir başka düzlemde tamamlayan metreslerden söz etmeye bile gerek yoktu. Kadın, geleneksel annelik rolünün bir uzantısı olarak, erkek çocuğunun doğumundan yetişkinliğine kadar, onun elini sıcak sudan soğuk suya sokturmayıp, tüm gereksinimlerini karşılayarak, kendisine bağımlı hale getirir, demiştim. Buna rağmen oğlunu zayıf görmekten nefret eder ve onun toplumun istediği gibi bir erkek olmasını şiddetle arzu eder. Onun kadını köleleştiren özelliklerine, gücüne, bencilliğine ve abartılı kendini beğenmişliğine tapar. Hemcinsimin bu yalpalamaları zavallı erkeği, idol ve canavar, sevgili ve hayvan, çaresiz çocuk ve dünyanın fatihi olma arasında bocalar hale getirir. Erkeği canavar yapan kadının kendi kendini aşağılamasıdır. Kadın, ancak, erkek gibi kendini merkez almayı ve kararlı olmayı öğrendiği, hayata atılma ve bunun bedelini ödeme cesaretini gösterdiği zaman özgürlüğüne kavuşabilirdi ve erkeğin tamamen özgürleşmesi de buna bağlıydı. Bunun üzerine kadın dinleyicilerim ayağa kalkarak bağırmışlardı: "Erkeklerden icazetli kadın, sen bizden biri olamazsın."

İki yıl önce, 1913'te San Diego'da yaşadıklarımız, 1912'deki gece yolculuğunun Ben'de yarattığına benzer bir etki bırakmıştı üzerimde. Akim kalan konferansımı tamamlamak üzere geri dönmeye karar vermiştim. 1914'te, arkadaşlarımızdan biri, bir salon ayarlamak üzere San Diego'ya gitmişti. Benimle bir ilgileri olmasını istemeyen sosyalistler kendi salonlarını vermeyi reddetmişlerdi. Diğer radikal gruplar da onlardan aşağı kalmayınca planım kendiliğinden suya düşmüş oldu. Şimdilik, diye geçirmiştim içimden.

Bu yıl, 1915'te, neyse ki, kendilerine erkek süsü vererek ortalıkta dolaşanların yerine gerçek erkeklerle muhatap oldum. Onlardan biri,

Vigilanteler'le daha sorun çıkar çıkmaz bize Müzik Konservatuarı'nı öneren müzikçi George Edwards'dı. Diğeri, Kilise'den istifa edip Açık Forum'u kuran Baptist rahip Dr. A. Lyle de Jarnette'di. Edwards, zamanını ve yeteneklerini harekete adayan su katılmamış bir anarşist olmuştu. Voltairine de Cleyre'in *Hurricane*'ini (Kasırga), Olive Schreiner'in *Dream of Wilde Bees*'ini (Vahşi Arıların Düşü) ve Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler*'inden "Büyük Yargıç"ı müziğe uyarlamıştı. Şimdi benim San Diego'ya geri dönmeme yardımcı olmakta ve orada özgür ifade hakkını yaygınlaştırmakta kararlıydı. Dr. Jarnette, Vigilanteler'in baskısına karşı bir protesto olarak Açık Forumu örgütlemişti. Bu birlik, o zamandan beri büyüyerek canlı bir örgüt haline gelmişti. San Diego komplosunu bozguna uğratmak amacıyla üç konferans vermem planlanmıştı.

Liberal olarak tanınan yeni Vali, Açık Forum'a, konuşmamda hiçbir sakınca görmediğini ve Vigilanteler'in müdahalesine izin verilmeyeceğini bildirmişti. San Diego'daki bu değişiklik şehir fuarının üç yıl boyunca boykot edilmesinin doğurduğu büyük zarardan ileri gelmiş olmalıydı. Fakat bu kentteki geçmiş deneylerimiz bize resmi açıklamalara fazla bel bağlanamayacağını öğrettiğinden herhangi bir acil duruma karşı hazırlıklıydık.

Epey zamandır San Diego'ya Ben'siz gitmeyi düşünüyordum. Şans eseri o sırada Saşa, Los Angeles'taydı. Onun zor durumlardaki soğukkanlılığına ve tehlikeler karşısında gösterdiği cesarete güvenebileceğimi biliyordum. Saşa ve romantik hayranım Leon Bass, nabız yoklamak üzere benden iki gün önce San Diego'ya gittiler. Yanımda Fitzi ve Ben Capes olduğu halde bir otomobille Los Angeles'tan sessizce ayrıldım. Vigilanteler'in şehrine yaklaşınca gözümün önüne Ben'in, etrafını sarmış on dört haydut tarafından götürülüşü geldi. Kendisini döven ve aşağılayan haydutların insafına kalmış olan Ben de aynı güzergâhı izlemişti. Bu ıssız yerde kimselerin imdadına yetişmeyeceğini bilerek çaresiz kıvranışını düşündüm. Bu olayın üstünden henüz üç yıl geçmişti. Bense, ılık ve sakin bir gecede, yanımda dostlarım, huzur içinde yol alıyordum. Sağımda altın Pasifik, solumda fantastik biçimleriyle üstümüzde bir kubbe gibi yükselen görkemli dağlar - çevremi saran bu güzelliğe kendimi bırakabilirdim. Kırların bu muhteşem güzelliğiyle işkencecilerinin yarattığı tezat Ben'e alay gibi gelmiş olmalıydı. 1912'nin 14 Mayıs'ı - 1915'in 20 Haziran'ı - inanılmaz bir değişiklik! Ama San Diego'da bizi nelerin beklediğini biliyor muyduk?

Sabah dört otuzda şehre vardık ve doğruca, Saşa'nın bizim için oda ayırttığı küçük otele gittik. Saşa, salon sahibinin anlaşmadan caydığını, ne var ki, Dr. Jarnette ve Açık Forum'un diğer üyelerinin planımızın yerine getirilmesinde kararlı olduklarını söyledi. Salon bir yıllığına tutulmuştu, anahtar ellerindeydi. Doğal olarak bu fırsatı kullanıp salona el koyacaklardı.

Sabah on birde toplantı başladığında çok sayıda Vigilante'nin salonda bulunduğunu gördük. Hava gergindi, herkes tetikte bekliyordu. Bu manzara, tam da Ibsen'in *Bir Halk Düşmanı* konferansıma uygundu. Bizimkiler hazırlıklıydı. Neyse ki nahoş bir olay çıkmadı. Vigilanteler'in bunu göze alamadıkları belliydi.

Öğleden sonraki konferans Nietzsche üzerineydi ve salon yine dolmuştu. Fakat bu sefer Vigilanteler'den eser yoktu. Akşam, Margaret ve William Sanger'in mücadelesi üzerine yaptığım konuşmada doğum kontrolünün önemine değindim. Gün, olaysız sona erdi. Zaferimiz büyük ölçüde, üç yıl önceki ifade özgürlüğü mücadelesinde her türlü cefaya katlanmış yoldaşlarımızın ürünüydü - mücadelede öldürülen Joseph Mikolasek'in, yüzlerce IWW'linin ve içlerinde Ben'in de bulunduğu tartaklanan, hapse atılan, kentten sürülen diğer kurbanların ürünü. Onları içimde duymak bu mücadeleyi sürdürme azmimi çelikleştirmişti.

Ben, San Diego'ya yeniden gitmekte kararlıydı, nitekim gitti de. Bu yalnızca kendini korkmadığına ikna etmek için yapılan bir ziyaretti. Annesi ve arkadaşlarıyla birlikte fuarı gezdiler. Kimsenin onlarla ilgilendiği yoktu. Vigilante belası sona ermişti.

Los Angeles'taki arkadaşlarımdan hiçbiri, Dr. Percival T. Gerson ve karısı kadar bana yardımcı olmamıştır. Çok sayıda insanın konferanslarıma gelmesini sağladıkları gibi, evlerinde benim için bir toplantı düzenlemeyi ve beni en iyi şekilde ağırlamayı da ihmal etmemişlerdi. Bunların yanı sıra, Dr. Garson, Susan B. Anthony, Julia Howe ve önceki kuşaktan bir grup militanın çalışma arkadaşı olan Caroline M. Severance'ın adını taşıyan Severance Kulübünde konuşma yapmamı sağlamıştı.

Başkan bulunamadığından onun yerine vekâlet eden başka bir şahıs tarafından takdim edildim. *Anarchism and Other Essays* (Anarşizm ve Diğer Denemeler) kitabıma gömülmüş oturan bu adamın göze çarpan hiçbir yanı yoktu. Adı Tracy Becker olan bu kişinin, açış ko-

nuşması sırasında, Başkan McKinley öldürüldüğü günlerde Buffalo'da Bölge Savcısı'yla bağlantılı olduğunu açıklaması dinleyicileri hayli şaşırttı. Çok yakın zamana kadar Emma Goldman'ı, kendisi bir cinayet işlemeyi göze alamazken iradesiz insanları kandırıp suç işlemeye teşvik eden birisi olarak gördüğünü söyledi. Leon Czolgosz davası sırasında, Başkan'ın öldürülmesinde parmağım olduğunu ve bunu aşırı bir cezayla ödemem gerektiğini düşünmüştü. Fakat kitaplarını okuyup, birkaç dostumla tanışıp konuştuktan sonra hatasını anlamıştı. Şimdi ise, yaptığı haksızlığı affetmemi bekliyordu.

Salona bir ölüm sessizliği çökmüş, herkesin gözleri bana çevrilmişti. Buffalo trajedisinin aniden hortlatılması karşısında buz kesmiştim. Sesim titreyerek, öncelikle, hepimizin toplumsal zincirin halkaları olduğumuzu, kimsenin Leon Czolgosz'unki gibi eylemlerin sorumluluğundan kaçınamayacağını, Başkan'ın da buna dahil olduğunu söyledim. Şiddet içeren protesto eylemlerini doğuran koşullara kayıtsız kalanlar o eylemleri yapanlara yöneltilen suçlamadan azade değillerdi. Hatta bunu net bir şekilde gören ve köklü değişiklikler için mücadele eden bizler de tamamen ak pak değildik. Bizler gelecek düşleri içinde yüzerken, dayanışma, dostluk ve arkadaşlık için yanıp tutuşan yanı başımızdaki insanlara kulaklarımızı tıkamıştık. İşte Leon Czolgosz bu insanlardan biriydi.

Bu çocuğun kasvetli geçmişini, çevresini ve hayatını anlatırken dokunsalar ağlayacaktım. Czolgosz'un davası sırasındaki gözlemlerini bana aktaran Buffalolu kadın gazetecinin izlenimlerinden söz ettikten sonra Leon'un eylemine ve şahadetine yol açan etkenlere dikkat çektim. Elektrikli sandalyeye gitmem için can attığını itiraf eden sayın Başkan'a kırgın değildim. Bilakis, hatasını samimiyetle ifade ettiği için onu takdir ediyordum. Fakat o dönemin bütün şiddetini şimdi yeniden yaşadığımdan, hiçbir şey olmamış gibi oturup onunla havadan sudan konuşacak halim yoktu.

San Francisco Fuarı'nın debdebesi nedeniyle kent nüfusu neredeyse ikiye katlanmıştı. Bir ay içinde kırkı bulan toplantılarımız fuarın gişeleriyle başa baş gidiyordu. Dinsel Felsefeler Kongresi'nde bulunmam büyük olaydı. Şaşırtıcı olan, bunun, kongrenin oturumlarını yürüten Mr. Power tarafından sağlanmış olmasıydı. Doğu'dan tanışıyorduk. San Francisco'da olduğumu öğrenince beni konuşma yapmaya davet etmişti.

Din filozoflarının toplantısı, Batı'daki en büyük salonlardan biri

olan Kent Kültür Merkezi'nde yapılıyordu. Konuşacağımı işitince aniden hastalanan muhterem bir beyefendinin yerini başkan olarak gazeteciler birliğinin bir üyesi almıştı. Yukarı tükürsem bıyık aşağı tükürsem sakal, diyerek başladım tanrıtanımazlık üzerine konuşmama. Bu sözler salondaki ağır havayı dağıttı. Konuşmacıların bulunduğu platformda her mezhebi temsilen saygıdeğer beyefendiler bulunuyordu. Bu ciddiyet ortamında bütün espri gücümü kullanmalıydım.

Böylesi durumlarda tanrıtanımazlık gibi bir konuyu ele almak nazik bir işti, ama nasıl olduysa altından kalktım. Dine bakışımdaki pervasızlık karşısında, ilahiyatçılar şeytan çarpmışa dönmüştü. Fakat konuşmamı bitirdiğim zaman kopan büyük alkış geniş dinleyici kitlesinin onlarla aynı fikirde olmadığının göstergesiydi. Benden sonra söz alan bir haham konuşmasına şu sözlerle başladı: "Miss Goldman dine karşı konuşmasına rağmen, benim nezdimde en dindar kişidir."

XLIII. BÖLÜM

BATI'DAKİ uzun turun ardından New York'a döndüğümde epeydir özlemini duyduğum dinlenme fırsatını yakalayacağımı umuyordum. Gel gör ki, felekle Saşa'nın planları başkaydı. Saşa, Matthew A. Schmidt ve David Caplan adına Doğu'da yürütülecek çalışmalar için Los Angeles'tan ayağının tozuyla döner dönmez beni de kampanyasının içine çekti.

Son San Diego deneyim sırasında Saşa Coast'ta bulunurken olaylar beklenmedik bir seyir izledi. Saşa, 1914 sonbaharında Batı turuna çıktığında Colorado'dan ileri gidememişti. Bunun nedeni, New York'tan ayrılmasının arifesinde başına gelen tutuklanma olayıydı. Fitzi, toplantıların ön hazırlıklarını yapmak üzere Saşa'dan önce Pittsburgh'a gitmişti. Bu sırada, Saşa'nın New York'taki arkadaşları onun şerefine bir veda partisi düzenlediler. Arkadaş grubu, gece yarısı devrimci şarkılar söyleyerek eve dönerken bir polis, onlara şarkıyı kesmelerini emretmiş ve münakaşanın ardından eski mücadele arkadaşımız Bill Shatoff'a copla vurmaya kalkmıştı. Saşa, polisin copu havadayken kolunu kavramış ve Bill'i ciddi bir yara almaktan kurtarmıştı. Derken diğer görevliler gelip bütün arkadaş grubunu tutukladılar. Sabah, polis görevlisine saldırmak ve isyana teşvikten suçlanan Saşa hariç diğerleri "huzuru bozmak"tan kısa süreli zorunlu çalışma cezasına çarptırıldılar. Yargıç, cezası iki yılı geçmeyeceği için Saşa'nın davasının tek celsede orada karara bağlanmasında ısrar etti. Mahkemeye kolu sargılı gelen polis, yargıca verdiği ifadesinde, Saşa'nın en ufak bir kışkırtma olmaksızın kendisine saldırdığını, ancak diğer polislerin yetişmesiyle canını kurtarabildiğini beyan etti. İfadenin Saşa'yı "içeri tıkmak" amacıyla verildiği belliydi. İşsizlerle ilgili yürüttüğü çalışmaları ve Ludlow grevi protestolarını durduramayan polis ondan intikam almak için her fırsatı değerlendireceğe benziyordu.

Saşa, davanın polis yargıcı tarafından görülmesini reddetti. Yöneltilen ağır suçlamalar ona, jüri tarafından yargılanma hakkı sağlıyordu. Ayrıca aynı akşam Pittsburgh'da konuşma yapması planlanmıştı ve şansını ceza mahkemesinde denemeye karar verdi.

Arkadaşımız Gilbert E. Roe kefaletini ödedi ve yokluğunda davayla ilgileneceğini söyledi. Saşa, Pittsburgh'a hareket etti, fakat Denver'e vardığında, Roe tarafından daha batıya gitmemesi yönünde uyarıldı. Çünkü mahkemeye çağrılması halinde kırk sekiz saat içinde duruşmada olması gerekiyordu. Beş yıllık ceza tehdidi altında bulunan Saşa'nın durumu ciddiydi.

Colorado'da haftalarca kalıp konferanslar verdi. *Times* binasının bombalanmasıyla bağlantılı olarak Los Angeles'ta yargılanmayı bekleyen Matthew A. Schmidt ve David Caplan'ın savunmalarına yardım için bir an önce California'ya gitmek istiyordu. Derken bir gün New York'tan şu mealde bir telgraf aldı: "Hakkında açılan dava düştü. Nereye istersen gitmekte serbestsin. Tebrikler."

Telgraf, yeni New York Bölge Savcısı'nı, suçlamanın polisin kasıtlı ifadesinden kaynaklandığına ikna edip, iddianameyi hükümsüz kılan Gilbert E. Roe'den geliyordu.

Saşa, New York'a gelip büyük bir gayretle Caplan-Schmidt'in savunması için çalışmaya başladı. Coast'ta onlar adına geniş bir kitle kampanyası örgütlemişti ve bunun sonucunda Uluslararası İşçileri Savunma Birliği, Saşa'dan, ülke çapında bir geziye çıkmasını ve yolu üzerinde birliğin şubelerini kurmasını istemişti. Kendisiyle aynı kaderle yüz yüze gelen bu insanları kurtarmak için zaten kolları sıvamış olan Saşa için bu iş biçilmiş kaftandı.

Çeşitli işçi örgütlerinden aldığı itimatnamelerle donanmış olarak, Los Angeles'a doğru yola çıkan Saşa, doğuya doğru giderken yolunun üstündeki büyük sanayi kentlerine uğrayarak Los Angeles Cezaevi'ndeki mahkûmlar için işçi örgütlerinin büyük çoğunluğunun desteğini sağlayıp New York'a döndü.

Saşa, ben de dahil herkesi Caplan-Schmidt kampanyası için seferber etti. Onunla yeniden omuz omuza çalışmak güzeldi. İkimizin de konuşma yapacağı bir Caplan-Schmidt kitle mitingi örgütler ve savunma için diğer sayısız çabaları yürütürken dinlenmeme özen göstermesi büyük incelikti. Coast'taki reaksiyoner güçler de hummalı bir faaliyet içinde bulunan emeğin karşısında boş durmuyorlardı. Yalan yanlış söylentilerle, yargılanan yoldaşlarımız hakkında kafa bulandırı-

yorlar, David Caplan'ın devletten yana tutum aldığı dedikodusunu yayarak insanlarda önyargı yaratıyorlardı. Bu akıl almaz hikâye New York gazetelerinde boy göstermişti. Böyle açıklamaların radikaller üzerinde bile etkili olduğu bilindiğinden, bu insafsız iftiraya karşı tavır almak zorunluluktu. David, on beş yıldır hareketin içinde birlikte çalıştığım bir arkadaşımdı; dürüstlüğünden kesinlikle emindim.

Caplan-Schmidt duruşmasının tarihi belli olunca Saşa, davayla ilgili bir bülten çıkarmak için Coast'a döndü.

Avrupa alevler içindeydi. Şimdiden altı ülkeyi saran yangın Amerika'ya da sıçramıştı. Jingolar (milliyetçiler) ve militarist klikler huzursuzluk içinde, "savaşın on altıncı ayında olduğumuz halde Amerika hâlâ kılını kıpırdatmıyor!" diye savaş naraları atıyorlardı. "Seferberlik" için velvele başlamıştı. Daha dün örgütlü katliamın gaddarlığına kızgınlık duyan halk bugün gıkını çıkarmıyordu. Dolayısıyla daha aktif savaş karşıtı bir ajitasyon gerekiyordu. Peter Kropotkin'in tavrını öğrendiğimiz zaman bunun gerekliliği iki misline çıktı.

İngiltere'den gelen söylentilere göre Peter, savaştan yana olduğunu açıklamıştı. Önce güldük, bunun Ulu Yoldaşımız'ı savaş yanlısı göstermek isteyen bir gazetenin imalatı olduğundan emindik. Anarşist ve hümanist Kropotkin'in, o duyarlı insanın, Avrupa'nın yıkımına taraftar olabilmesine inanmak olacak şey değildi. Ama kısa süre sonra Kropotkin'in, "anavatanlarının" savunuculuğunu yapan Haeckeller ve Hauptmannlar'la yarışırcasına, Müttefikler safında yer aldığını öğrendik. Karşı kamptakiler Müttefikler'in yıkımını savunurken, o da "Prusya tehdidinin" bertaraf edilmesi için her yolun mubah olduğunu ileri sürüyordu. Bu, hareketimize ve özellikle Peter'i tanıyan ve seven bizlere indirilmiş ağır bir darbeydi. Fakat, ustamıza bağlılığımız ve ona olan sevgimiz, ne inancımızı, ne de işçileri sömürenlerin çıkarlarına hizmet eden ve dünyada yaşamsal ve değerli ne varsa silip süpüren savaşa karşı tavrımızı değiştirebilirdi.

Peter'in tavrına karşı çıkmaya karar verdik. Allahtan ki, bu yolda yalnız değildik. Bize uzun zamandır örnek olmuş bir insana yüz çevirmek can sıkıcı olmakla beraber, bizimle aynı tavrı alan birçok yoldaşımız vardı. Enrico Malatesta, kavrayış ve tutarlılığıyla savaş konusunda Peter'le taban tabana zıt bir konumdaydı. Rudolph Rocker, Aleksander Şapiro, Thomas H. Keell ve Büyük Britanya'daki İngilizce ve İbranice konuşan diğer anarşistler de Malatesta'nın yanında saf tut-

tular. Fransa'da Sébastien Faure, A. Armand, anarşist ve sendikalist hareketin üyeleri, Hollanda'da Domela Nieuwenhuis ve onun çalışma arkadaşları toplu cinayete karşı sağlam bir tavır koydular. Almanya'da, Gustav Landauer, Erich Mühsam, Fritz Oerter, Fritz Kater ve diğer çok sayıda yoldaş tutumlarında direttiler. Milyonlarca kana susamış savaş yanlısıyla kıyaslandığında bizler bir avuçtuk. Fakat Uluslararası Büro'muz tarafından kaleme alınan bir manifestoyu dünya çapında yaymayı ve ülke içinde bütün gücümüzle militarizmi teşhir etme çalışmasına girişmeyi başarmıştık.

İlk işimiz, *Mother Earth*'de, Kropotkin'in "Kapitalizm ve Savaş" broşürünü yayınlamak oldu. Bu broşür onun yeni tavrının kapsamlı bir reddiyesiydi. Sayısız toplantı ve protesto gösterisinde savaşın etkileri, önemi ve niteliğine dikkat çektik. "Seferberlik" üzerine konferansımda "savaş hazırlığının" barışın değil, bütün ülkelerde silahlı çatışmayı hızlandırmanın aleti olduğunu gösterdim. Bu konferans, geniş ve duyarlı dinleyici topluluklarının önünde defalarca tekrarlandı. Konferanslar, Amerika'da, barış lafazanlıklarının arkasındaki askeri komployu açığa çıkartan ilk girişimdi.

Büyüyen tehlikenin farkına varan ülkenin her yanındaki arkadaşlarımız büromuzdan daha çok yayın ve konuşmacı talep ediyorlardı. İyi İngilizce bilen ve ajitasyon yeteneğine sahip çok fazla arkadaşımız yoktu. Fakat durum acildi ve bu boşluğu doldurmak için sürekli koşturuyordum.

Ülkenin her tarafını dolaştım. Hemen hemen her akşam konuşma yaptım, çağrılara yetişmekten nefes alacak zamanım yoktu. Sonunda olağanüstü dayanma gücüm tükendi. Cleveland'deki bir konferanstan sonra New York'a döndüğümde gribe yakalandım. Durumum hastaneye kaldırılacak ölçüde kötüydü. Yatakta iki hafta geçirdikten sonra, doktor, evin koşullarının sağlıklı olmadığını ileri sürerek doğru dürüst bir otel odasına çıkmam gerektiğini söyledi. Otele geldiğimde kayıt defterini dolduramayacak kadar halsizdim. Deftere adımı, yeğenim Stella yazdı. Memur deftere bakar bakmaz içeriye gitti. Döndüğünde bir yanlışlık olduğunu, boş yerleri olmadığını söyledi. Soğuk ve kasvetli bir gündü. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu ve gerisin geri eve döndüm.

Bu olay, basında güçlü protestolara yol açtı. Bir yazı özellikle dikkatimi çekmişti. Bu, bir hastaya insanlık dışı davrandıkları için otel sorumlularını haşlayan uzun ve alaycı bir mektuptu. Yazı, "Harry

Weinberger, Avukat, New York" imzasını taşıyordu. Bu kişiyi şahsen tanımıyordum, fakat kendisinden aktif bir tek-vergici ve Brooklyn Felsefe Topluluğu Üyesi olarak söz edildiğini işitmiştim.

Tüccarlar ve Sanayiciler Odası'nın, Los Angeles *Times*'ın ve California Eyaleti'nin, Matthew Schmidt'ten intikamlarını aldıkları günlerdeydik. Başlıca tanıklardan biri olan Donald Vose açık duruşmada, kurbanının yüzüne karşı, Dedektif William J. Burns tarafından ajan olarak görevlendirildiğini kabul etti. Dedektifin ajanı olarak Vose, David Caplan'ın nerede olduğunu araştırmıştı. Caplan'ın yanındaki iki haftalık konukluğu sırasında onun güvenini kazanmış ve Schmidt'in New York'ta bir yerde olduğunu öğrenmişti. Bundan sonra Burns' den, Doğu'ya gitmesi emrini almış, kendisine anarşist çevreye girmesi ve ilk fırsatta Matthew Schmidt'e ulaşması için uyanık olması talimatı verilmişti. Tanık kürsüsündeki Vose, göğsü kabararak, parmaklıklar arkasındaki mahkûmun ona suçunu nasıl itiraf ettiğini anlatmıştı. Jüri tarafından suçlu bulunan Schmidt, müebbet hapse mahkûm edildi.

Artık Donald Vose'un ihanetini kamuoyuna açıklamamam için bir neden kalmamıştı. 1916 Ocak'ında, *Mother Earth*'de, hakkındaki, uzun süredir geciktirilmiş makale yayınlandı.

Gertie Vose, oğlunun yanında yer aldı. Onun anzalık duygularını anlamam, otuz yıllık bir isyancının tavrını mazur görmeme yetmezdi. Onu bir daha asla görmeyecektim.

Cezalandırılması, Matthew A. Schmidt'in güçlü ruhunu yıkamamış, diri diri gömülmesine neden olan fikirlerine olan inancında en ufak bir sarsıntı yaratamamıştı. Mahkemedeki, sosyal savaşın arkasındaki nedenleri ortaya çıkaran ifadesi, netliğini, sadeliğini ve cesaretini gösteriyordu. Müebbet hapis cezasıyla karşı karşıya olmasına rağmen, zengin espri yeteneğini kaybetmemişti. Davanın arkasındaki gerçek unsurları anlattığı konuşmasında jüriye dönerek şöyle demişti: "Size bir soru sormama izin verin baylar. Donald Vose gibi bir adama inanıyor musunuz? Böyle bir adamın lafıyla insan köpeğine bile hoşt demez. Vose'a inanan bir adamın köpek sahibi olmaya bile hakkı yoktur."

Fikirlerimize olan ilgi ülke çapında büyüyordu. Yeni yeni anarşist yayınlar ortaya çıkmaya başlamıştı: Hippolyte Havel'in editörlüğünde New York'taki *Revolt*; Chicago'daki yerel bir grup yoldaş tarafından çıkarılan *Alarm* ve Saşa'yla Fitzi'nin başında bulundukları, San Francisco'daki *Blast*. Hepsiyle şöyle ya da böyle bağlantı içinde

olmama rağmen kendime en yakın hissettiğim *Blast*'tı. Saşa her zaman kitlelere seslenecek bir forum, işçileri bilinçli devrimci faaliyete sevk edecek anarşist bir haftalık emekçi gazetesi istemişti. Savaşçı ruhu ve yetenekli kalemi, *Blast*'a canlılık ve atılım sağlıyordu. Robert Minor'un karikatürleri derginin değerini daha da artırıyordu.

Robert Minor, St. Louis'de ilk tanıştığımız günlerden bu yana epey yol almıştı. Sosyalizmin yavan ve sulugöz söyleminden bütünüyle kopmuş, New York *World*'deki dolgun maaşlı işini bırakıp haftada yirmi beş dolar karşılığında sosyalist günlük gazete *Call*'da çalışmaya başlamıştı. Bir keresinde bana, "bu beni, kapitalist rejimi kutsayan ve emek davasına zarar veren karikatürler yapmaktan kurtaracak" demişti. Bob (Robert), zamanla devrimci yönde gelişti ve bu süreç onu anarşizme taşıdı. Bütün enerjisini ve yeteneğini hareketimize adamıştı. Etkili fırçası ve kalemi, *Mother Earth*, *Revolt* ve *Blast* için azımsanmayacak bir destekti.

Philadelphia, Washington ve Pittsburgh'dan gelen dizi konferans çağrılarının karşılanması aylar tutacaktı. Yoldaşlarımızın inisiyatifi, sevindirici ve teşvik edici olmakla birlikte, bu, bir konuşmacının üstesinden gelemeyeceği bir işti. Fakat arkadaşlarımız bu girişimde ısrarlıydılar. Bunun, sürekli kentten kente yolculuk yapmayı, her akşam konferans vermeyi, sonra da New York'taki cuma ve pazar toplantılarımda konuşmak üzere gerisin geri dönmeyi gerektiren çetin bir iş olduğunun farkındaydım. Buna rağmen, Los Angeles davasına dikkat çekmeyi, savaşa karşı ajitasyonda bulunmayı ve çeşitli yayınlarımızın dağıtımına yardımcı olmayı seve seve kabul ettim.

Philadelphia'daki İngilizce konferanslarım hafta boyunca gösterilen çabaya pek değmemişti. Dinleyici sayısı azdı. Dinleyiciler de, Kardeşlik Şehri'ndeki hareketsiz ve uyuşuk toplumsal atmosferden pek farklı değildi. Bu can sıkıcı durumun tek tesellisi, Harry Boland ve Horace Traubel'in dostluklarıydı.

Eski tüfeklerden olan Harry'nin hemen her mücadelemde emeği geçmişti. Horace Traubel'le, ilk kez 1903'te düzenlenen bir Walt Whitman yemeğinde tanışmıştım. Whitman'cılar arasındaki öne çıkan kişiliğiyle beni etkilemişti. Biricik gazetesi *Conservator*'un dosyalarıyla, Whitman'la ilgili malzeme ve kitaplarla dolu mekânında saatler geçirmek benim için zevkti. En ilginç olanı ise Horace'ın, son yıllarını paylaştığı Good Gray Poet'le* ilgili anılarıydı. Walt hakkında ondan

* Amerikalı şair Walt Whitman (1819-1892) kastediliyor. ç.n.

öğrendiklerim, okuduğum herhangi bir biyografi yazarından çok daha fazlaydı ve özdeşleştiği şair hakkında konuşurken aslında kendi derinliğini de ele veriyordu.

Horace'ın sayesinde Eugene V. Debs'e de yakınlık duymuştum. Onunla daha önceki çeşitli karşılaşmalarımızda, aramızdaki büyük politik farklılıkları tartışmamız dışında özel bir arkadaşlığımız olmamıştı. Debs'in yakın arkadaşı Horace'ın, onun karakterinin enginliği hakkında anlattıklarıyla çarpılmıştım. Philadelphia'da kaldığım sürece Horace'la olan ilişkim yoldaşlık boyutlarını aşarak güzel bir dostluğa dönüştü. Şehrin, bir laf-ı güzaftan ibaret olan kardeşlik sevgisi adı, insanlığı aşkla kucaklayan Horace Traubel'de gerçek anlamına kavuşmuştu.

Washington D.C.'deki sonuçlar herkesi, en çok da aktif elemanlarımızdan Lillian Kisluik ve babasını şaşırtmıştı. Yıllardır başkentte yaşayan ve şehrindeki konferansların başarısından hiçbir zaman emin olmayan Lillian, özellikle haftada iki konferansın verimli olacağından kuşkuluydu. Buna rağmen ideallerimize duyduğu coşkuyla çalışmalara katılmıştı.

Pittsburgh'daki konferanslarım, hayat dolu ve çalışkan bir insan olan Grace Loan, kocası Tom ve erkek kardeşi Walter'ın da aralarında bulunduğu genç Amerikalılar'dan oluşan bir grup yoldaşın desteğiyle, yetenekli arkadaşımız Jakob Margolis tarafından düzenlenmişti. Davaya yararlı olmaya kendilerini adayan Loanlar samimiyet ve azimle çalışıyorlardı. Hepsi de toplantılarının başarısı için anlar gibi çalıştıkları halde, ne yazık ki, sonuçlar iç açıcı değildi. Gerçi, bir bütün olarak bakıldığında, çelik tröstlerinin kalesinde konferanslar vermem başarıydı. Özellikle Jacob Margolis'in, bir avukatlar kulübünde konuşma yapmamı sağlaması önemliydi.

Daha önce hukuk temsilcileriyle yalnızca bir mahkûm olarak yüz yüze gelmiştim. Bu sefer dinleyicilerimin arasında bulunan yargıç ve savcıların önünde, onlara hesap vermek amacıyla değil, meslekleri hakkındaki düşüncelerimi anlatmak üzere bulunuyordum. İtiraf edeyim ki bunu, mahkemede beni cezalandırma, hatta aşağılama şansına sahip olmaksızın dinlemek zorunda olan bayların düştükleri kötü durumdan en ufak bir acı ya da pişmanlık duymaksızın, büyük bir zevkle yerine getirdim.

O kış New York'ta verdiğim konferans konuları arasında doğum kontrolü de vardı. Bir süre önce gebeliği önleme yöntemleri üzerine

kamuoyunu bilgilendirmeye kesinlikle karar vermiştim. Özellikle Yahudi toplantılarında. Çünkü Doğu Yakası'ndaki kadınların buna daha çok ihtiyacı vardı. Bunu hayati bir sorun olarak görmüş olmasaydım bile, William Sanger'in suçlanarak hapse atılması beni konuyu ele almaya zorlardı. William Sanger, doğum kontrolü hareketinde aktif olarak yer almıyordu. Kendisi bir sanatçıydı ve karısı Margaret Sanger'in bir broşürünü el altından yayarken, verdiği kişilerden birinin Comstock ajanı çıkması üzerine başı derde girmişti. Konu hakkında bilgi sahibi olmadığını ileri sürerek ceza yemekten kurtulabilirdi. Mahkemedeki cesur savunmasıyla, sağduyulu insanların haklı hayranlığını kazanmıştı.

Doğum kontrolü üzerine konferans verme girişimlerim, sonunda tutuklanmama yol açtı. Bunun üzerine Carnegie Salonu'nda, ateşli mücadele arkadaşımız Leonard D. Abbott'un başkanlığında etkili bir protesto gösterisi düzenlendi. Abbott konunun tarihi boyutu üzerinde dururken, Doktor William J. Robinson ve doktor J.S. Goldwater olayı tıbbi yönüyle ele aldılar. Dr. Robinson, davanın en eski savunucularından olup, saygıdeğer Abraham Jacobi ile birlikte New York Tıp Akademisi'nde doğum kontrolünün öncüsüydü. Theodore Schroeder ve Bolton Hall, aile planlamasının yasal yanını aydınlatırlarken, Anna Strunsky Walling, John Reed ve çok sayıda diğer konuşmacı, özellikle proletaryanın yaşamında özgürleştirici bir unsur olarak doğum kontrolünün sosyal ve insani değeri üzerinde durdular.

Duruşmam, çeşitli ön oturumlardan sonra 20 Nisan olarak belirlendi. Duruşmanın arifesinde, Brevoort Oteli'nde, Anna Sloan ve diğer arkadaşlar tarafından bir ziyafet düzenlendi. Çeşitli mesleklerden ve eğilimlerden insanlar ziyafette hazır bulundu. Eski arkadaşımız H.M. Kelly anarşizm, Rose Pastor Stokes sosyalizm üzerine ve Whidden Graham da tek-vergiciler adına konuştular. Sanat dünyası, Robert Henri, George Bellow, Robert Minor, John Sloan, Randall Davey ve Boardman Robinson tarafından temsil ediliyordu. Dr. Goldwater ve diğer doktorlar da ziyafete katılmışlardı. Protokol görevini üslenmiş olan Twilight Kulüp'ten John Francis Tucker New York'un en nüktedan adamlarından biri olma ünvanına sahipti. Britanyalı yazar John Cowper Powys ve *Current Literature*'ın editörü Alexander Harvey arasında eğlendirici bir tartışma vuku buldu. Powys, doğum kontrolü yöntemleri konusundan bihaber olduğunu, ancak bu konuyla kişisel o-

larak ilgilenmediği halde, ifade özgürlüğüne karşı girişilen her türlü baskıya karşı anayasal itirazlarında ısrarlı olduğu için bu konuya eğildiğini ifade etti.

Bunun ardından çeşitli noktaları yanıtlamam için bana söz verildi. Konukların dikkatini, Powys'ın bir anarşist için verilen ziyafette hazır bulunuşunun, onun ilk liberter jesti olmadığı noktasına çektim. O, yıllar önce Chicago'da, Hebrew Enstitüsü'nün, Alexander Berkman'a karşı olumsuz tutumundan dolayı burada konuşma yapmayı reddettiği zaman entelektüel dürüstlüğün esaslı bir örneğini vermişti. Berkman'ın, Caplan-Schmidt davası üzerine konuşma yapacağını duyurunca, enstitünün yöneticileri son anda ona kapıları kapamışlardı. Bunun üzerine Chicagolu işçiler bu reaksiyoner örgütü boykot ederek kendi İşçi Enstitüleri'ni kurmuşlardı. Bundan kısa süre sonra bir dizi konferans vermek üzere Hebrew Enstitüsü'ne giden Powys, yöneticilerin, Berkman'a karşı tavrını öğrendiği an konferanslarını iptal etmişti. Onun davranışı, özellikle övülmeye değerdi. Çünkü basından okuduğu yalan yanlış haberlerin dışında Berkman'ı hiç tanımıyordu.

Rose Pastor Stokes, ziyafette doğrudan bir eylemde bulunarak gebeliği önleme konusunda bilgiler içeren daktiloyla yazılmış bir metni olduğunu ve isteyenlere bunu verebileceğini duyurdu. Çoğunluk metni aldı.

Ertesi gün, 20 Nisan'da mahkemede savunmamı yaptım. Bölge Savcısı, üç yargıcımdan ikisinin desteğiyle, itirazlarda bulunarak sürekli sözümü kesti. Oturuma başkanlık eden Yargıç O'Keefe beklenmedik bir dürüstlük gösterdi. Genç savcıyla bir takım çekişmelerden sonra kendi adıma konuşma yapmayı başardım. Böylece, hakkımda ifade veren polisin cehaletini teşhir ettiğim gibi, açık duruşmada doğum kontrolünü savunma fırsatı bulmuş oldum.

Bir saat süren konuşmamı, ana ve çocuk sağlığı için çalışmak suçsa, bu suçu gururla kabul ettiğimi açıklayarak bitirdim. Yargıç O' Keefe, sanırım gönülsüzce, suçlu olduğumu açıkladı ve beni yüz dolara, eğer ödenmezse, on beş gün zorunlu çalışma cezasına çarptırdı. İlke olarak para cezasını ödemeyi reddettiğimi, hapse gitmeyi tercih ettiğimi açıkladım. Karar bir protestoya yol açtı ve mahkeme görevlileri salonu boşalttılar. Queens Country Cezaevi'ne yollanmak üzere derhal Tombs'a götürüldüm.

Kürsü yerine hücrede olduğum için katılamadığım Pazar toplantımız, cezalandırılmama karşı protesto eylemine dönüştü. Konuşmacı-

lar arasında bulunan Ben, gebeliği önleme konusunda bilgi içeren broşürlerin, kitap tezgâhında bulunduğunu ve bedava olarak oradan alınabileceğini duyurdu. Daha kürsüyü terk etmeden broşürler kapışılmıştı bile. Ben, derhal tutuklandı ve mahkemeye çıkarıldı.

Queens County Cezaevi, Blackwell Adası'nda önceki yıllarda yaşadıklarımı doğruluyordu. İddia edilenin tersine sıradan mahkûmların hiçbiri analarından suçlu doğmamıştı. İnsanın, burada mahkûmu ezmek için tasarlanmış koşullar karşısında ayakta kalabilmesi, ancak dayanacağı bir ideale sahip olmasıyla mümkündü. Bu sayede, on beş gün bana şaka gibi geldi. Dışarda birkaç ayda okuyabileceğimden çok daha fazla okuduğum, Amerikan edebiyatı üzerine vereceğim altı konferansın malzemesini hazırladığım halde, mahkûm arkadaşlarıma da ayıracak zaman bulabildim.

Ben'le ikimizin tutuklanmamızın sonuçlarını, New York yetkilileri önceden kestirememişti. Carnegie Salonu toplantısı, doğum kontrolü konusuna ülke çapında büyük bir ilgi uyandırmıştı. Çok sayıda kentten, doğumu önleme yöntemlerine ilişkin bilgi edinme hakkı için protestolar yapıldığı haberleri geliyordu. San Francisco'daki tanınmış kırk kadın, bu konuda broşürler yayınlayacaklarına ve hapishaneye girmeye hazır olduklarına ilişkin bir duyuru yayınladılar. Bazıları gerçekten de bunu pratiğe geçirip tutuklandı. Ancak, kentte doğum kontrolü konusundaki bilgilerin propagandasını yasaklayan bir emir olmadığını ileri süren yargıçlar tarafından davaları reddedildi.

İkinci Carnegie Salonu toplantısı, tahliyemi kutlamak için düzenlendi. Bu seferki toplantı, New York'un hatırı sayılır kişilerinin desteğiyle yapılıyordu. Ama fiili organizasyonu yapan, Ben ve onun, aktif kızlarımız ve oğullarımız diye adlandırdığı "görevliler"iydi. Artık doğum kontrolü kuramsal bir sorun olmaktan çıkmış, pratikte hayata geçirilen can alıcı bir toplumsal mücadele aşamasına gelmişti. Bütün konuşmacılar bu nokta üzerinde durdu. Beklentileri somut eyleme dönüştüren yine Rose Pastor Stokes'du. Ünlü salonun kürsüsünden gebeliği önlemeyle ilgili broşürler dağıttı.

Tek uyumsuzluk, Max Eastman'ın, toplantının açılışından birkaç dakika önce, Ben Reitman'ın konuşmasına izin verilecek olursa toplantıya başkanlık yapmayacağını açıklamasıydı. Bu ültimatom, Eastman'ın sosyalist fikirlerini ve geçmişte ifade özgürlüğü hakkı konusundaki ısrarını bilen bütün komite üyelerini şok etti. Üstelik toplantı, Ben'in suçlanması konusunda düzenlendiğinden Mr. Eastman'ın tavrı

daha da anlaşılmazdı. Kendisine başkanlıktan çekilmesini önerdim. Fakat arkadaşları başkanlık yapması için onu ikna ettiler. Bu olay bir kere daha Amerika'daki bazı sözde radikallerin, özgürlüğün gerçek anlamını ne kadar az kavradıklarını ve onun hayata geçirilmesine ne kadar az önem verdiklerini gösteriyordu. Birleşik Devletler'deki sosyalizmin "kültürel" lideri ve *Liberator*'un editörü, kişisel antipatisinin, "yüksek ideali"nin önüne geçmesine engel olamamıştı.

Ben'in davası, 8 Mayıs'taki özel oturumda, yargıçlar Russell, Moss ve McInerney'nin huzurunda görüldü. McInerney, William Sanger'i bir aylığına hapse mahkûm eden yargıcın ta kendisiydi. Ben, duruşma sırasında, doğum kontrolünü esaslı bir şekilde savundu. Tabii ki, suçlu bulundu ve altmış günlük zorunlu çalışma cezasına çarptırıldı. Çünkü Yargıç Moss "kasıtlı, tasarlanmış ve önceden düşünülmüş bir şekilde yasaya meydan okuma" kaydını düşmüştü. Ben, suçlamayı memnuniyetle kabul etti.

Ben'in cezalandırılmasının ardından Union Meydanı'nda büyük bir protesto mitingi düzenlendi. Kürsü olarak kullandığımız bir kamyonetten işçi kitlelerine, fabrikaları ve atölyeleri boşaltmaları çağrıları yapıyorduk. Bolton Hall'un başkanlık yaptığı mitingde Ida Rauh ve Jessie Ashley, yasaklanmış broşürler dağıtıyorlardı. Miting biter bitmez, başkan da dahil hepsi tutuklandılar.

Doğum kontrolü kampanyasının heyecanı içinde diğer önemli konuları unutmamıştım. Avrupa'daki katliam devam ediyordu ve Amerikan militaristleri oluk gibi akan kanın kokusunu almışlardı. Sayımız çok az, araçlarımız sınırlı olsa da bütün enerjimizi savaşın yükselen dalgasını durdurmak için seferber etmiştik.

İrlanda'daki Paskalya ayaklanması trajik bir şekilde sona erdi. Başkaldırının kahramanca olması, onun ekonomik ve siyasi perspektiften yoksun oluşu gerçeğini ortadan kaldırmıyordu. Bu konuda yanılsamaya kapılmadığıma seviniyordum. Ancak isyanın bu zaaflarını görmem, İrlanda'yı yüzyıllardır inim inim inleten İngiliz emperyalizminin karşısında, İrlanda halkıyla birlikte olmadığım anlamına da gelmiyordu.

İrlanda edebiyatını kapsamlı bir şekilde okumam, Gal* halkına büyük yakınlık duymama yol açmıştı. Yeats ve Lady Gregory, Murray ve Robinson ve hepsinin üstünde Synge tarafından resmedilen bu insanlara karşı aşkla doluydum. İrlandalı köylü ile, çok iyi tanıdığım

* Kelt dili konuşan İrlanda halkına verilen ad. ç.n.

Rus mujiği arasındaki çarpıcı benzerliği bu yazarlar sayesinde fark etmiştim. Onları kardeş kılan, çocukça sadelikleri, dobralıkları, halk şarkılarındaki motifleri ve yasaları çiğneyen insanları suçlu değil, kader kurbanı olarak değerlendiren yasaları umursamaz primitif tavırlarıydı. İrlandalı şairler bana, Rusyalı yazarlardan bile daha anlamlı geliyordu. Onların kullandığı dil, halkın öz diliydi. İsyan konusundaki tavrımı üç şeye borçluydum: Kelt edebiyatı, Amerika'daki İrlandalı arkadaşlarım ve nerede olursa olsun her çeşit baskıya karşı olmam. *Mother Earth*'de ve diğer platformlarda, isyan eden halkın yanında olduğumu ilan ettim.

İngiliz emperyalizminin bazı kurbanlarının niteliklerini Padraic Colum sayesinde berrak bir şekilde gördüm. Colum, Paskalya haftası olayları hakkında geniş bilgiye sahipti ve olayların göbeğinde yaşamış isyancı liderlerle yakından temas kurmuş ve konuşmuştu. Şair ve öğretmen Padraic H. Pearse'i, proletarya isyancısı James Connolly'yi ve son derece nazik ve sıcak ruhlu Francis Sheehy-Skeffington'u sevgiyle anımsıyordu. Colum'un tasvirleri bu insanlara sanki yeniden hayat veriyor ve beni derinden etkiliyordu. Ricam üzerine Colum, olayların hikâyesini *Mother Earth*'e yazdı. Bu yazı, dergimizde Padraic H. Pearse'in coşkun şiiri "Özgürlüğe Övgü" ile birlikte yayınlandı.

Reaksiyon, ülkemizde de Büyük Britanya'dan daha az sancıya yol açmamıştı. Matthew A. Schmidt'in müebbet hapse mahkûm edilmesini, David Caplan'ın on yıla hüküm giyerek San Quentin'deki California Eyalet Cezaevi'ne hapsedilmesi izledi. Meksika özgürlük mücadelesinin savunucuları Magón kardeşlerin Los Angeles'taki merkezleri basıldı ve Ricardo ile Enrico Magón tutuklandılar. Kuzey Minnesota'da otuz bin maden işçisi, varolan koşulları daha dayanılır kılmak için umutsuz bir mücadeleye giriştiler. Hükümet tarafından desteklenen maden sahipleri, Carlo Tresca, Frank H. Little, George Andreychin'i ve emekçilerin diğer aktif liderlerini tutuklayarak grevi kırmaya çalışıyorlardı. Sermayenin talepleri doğrultusunda hareket eden mahkemelerin teşvik edici kararlarıyla ve polisin sınırsız vahşetiyle ülke çapında tutuklamalar birbirini izliyordu.

Bu sırada Ben, Queens County Cezaevi'nde yatmaktaydı. Mektuplarında, daha önce hiçbir zaman hissetmediğim bir sükûnet göze çarpıyordu. Tura çıkmak üzereydim. Yokluğumda Ben'le ilgilenecek birçok arkadaş vardı ve tahliye olduğunda California'da bana katılmasını planlamıştık. Onun için endişe edecek bir şey yoktu. Ben de git-

mem için ısrar ettiği halde onu bırakıp gitmek gelmiyordu içimden. Sekiz yıl boyunca mücadelemin acı ve tatlı günlerini paylaşmıştı. Ben'siz, onun başarılı organizasyonundan yoksun tura çıkmanın nasıl bir sonuç vereceğini merak ediyordum. Ve nasıl katlanacaktım mücadelenin gerginliğine, onun sevgisi ve huzur veren varlığı olmaksızın? Bu düşüncelerle ürktüm, ama hayatımı verdiğim amaç, kişisel isteklerimden daha belirleyiciydi. Tek başıma yola çıktım.

XLIV. BÖLÜM

DENVER'DE, doğum kontrolü üzerine konferansıma bir yargıcın başkanlık etmesi alışılmamış bir durumdu. Bu, yargıç Ben B. Lindsey'di. Aile planlamasının önemi üzerine inançla konuşuyor ve çabalarımı övüyordu. Yargıçla ve güzel karısıyla dostluğumuz birkaç yıl öncesine dayanıyordu. Ne zaman Denver'i ziyaret etsem onlarla hoş zaman geçirirdim. Arkadaşlardan, Yargıç'ın, politik düşmanlarından gördüğü utanç verici muameleyi öğrenmiştim. Düşmanları, Lindsey'in kamusal ve özel yaşamı hakkında en aşağılık söylentileri yaymakla kalmamışlar, Mrs. Lindsey'e karşı bile doğrudan saldırıya geçip şantaj ve tehditlerde bulunmuşlardı. Buna rağmen Yargıç Lindsey'in düşmanlarına karşı hoşgörülü tavrında bir değişiklik yoktu ve kendi işlerine dalmıştı.

Kentteyken, Dr. Stanley Hall tarafından verilen "Ahlâki Korunma" üzerine konferansta bulundum. Doktorun çalışmalarına aşinaydım ve cinsel psikoloji alanında bir öncü olduğuna inanıyordum. Yazılarında konuya anlayış ve sempatiyle yaklaşıyordu. Kendisini kısıtlayan bir ortamda bir papaz tarafından kürsüye davet edilen Dr. Hall, "ahlakın, iffetin ve dinin korunması" için kiliselerin cinsel eğitimi benimsemesi üzerine berbat ve bıktırıcı bir konuşma yaptı ve ne cinsellikle, ne de psikolojiyle ilgisi olmayan eski moda görüşleri dile getirdi. Onu, Clark Üniversitesi'nin yirminci yıl kutlamalarından ve konferanslarımdan bu yana özellikle zihnen böylesine gerilemiş görmek beni son derece üzmüştü. Bu tür abuk sabuk lafları muazzam bir bilgi hazinesiymişçesine yutan Amerikan halkı için de derin üzüntü duydum.

Saşa, *Blast*'ı yayınladığı San Francisco'dan kalkıp konferanslarımı örgütlemek üzere Los Angeles'a geldi. Onun çabalarıyla toplantılarım her bakımdan başarılı geçti. Bütün zayıflıklarına, sorumsuzluğuna ve sık sık kırıcı olmasına rağmen Ben'i özlemiştim. Fakat, Los Angeles'ın acil ihtiyaçları özlemlerime galip geldi.

"Seferberlik" üzerine konferansım Seferberlik Geçit Resmi'nin yapıldığı güne tesadüf etmişti. Planlasak bile bu kadar isabet kaydedemezdik doğrusu. Öğleden sonra Los Angeles halkı kendisine "barışseverin tepeden tırnağa silahlanması gerektiği" söylenen görkemli bir milliyetçi gösteriye tanık olurken, akşamleyin "silahlanan kişinin barışa en büyük tehdidi oluşturduğunun" vurgulandığı konuşmalar dinledi. Bazı yurtseverler, toplantımıza dağıtmak niyetiyle gelmişlerdi. Fakat dinleyicilerimizin Jingo nutuklarını dinlemeye hiç de yatkın olmadığını görünce niyetlerinden caymak zorunda kaldılar.

Ricardo ve Enrico Flores Magón kardeşler, Los Angeles Cezaevi'ndeydiler ve yerel yoldaşlar o ana kadar onları kefaletle dışarı çıkartmayı başaramamışlardı. Onlar Meksika halkının özgürlüğünü cesaretle savundukları için daha önce de iki kez hapse atılmışlar, Birleşik Devletler'deki on yıllık ikametleri sırasında beş yıl hapis yatmışlardı. Şimdi Meksika, Amerika'ya, onları üçüncü kez mahkûm etmesi için baskı yapıyordu. Magónlar'ı tanıyan ve seven insanlar, onları kefaletle dışarı çıkaramayacak kadar yoksuldu. Zenginler ise onları azılı suçlular olarak gösteren basına kulak veriyordu. Bazı Amerikalı arkadaşlarım bile gazetelerin çılgınlıklarından etkilenmiş gibiydiler. Saşa'yla ben, on bin dolarlık kefaleti bir araya getirmek için kolları sıvadık. Meksikalı olan her şey resmi bir saldırı altında bulunduğundan işimiz oldukça zordu. Magónlar'ın Meksika özgürlüğünün yılmaz neferleri olduklarını kanıtlamak zorundaydık. Büyük çabalardan sonra, özgürlüğe kavuşmalarını sağlayacak parayı tedarik ettik. Serbest bırakılacaklarını akıllarına bile getirmeyen Ricardo ve Enrico'nun yüzlerindeki sevinci görmek bizim için en büyük ödüldü.

Magón kardeşler mahkeme salonunda göründüklerinde hava bir anda değişti. İçerisi Meksikalılar'la tıklım tıklım doluydu. Yargıç, salona girdiğinde hiçbiri ayağa kalkmayan Meksikalılar, Magónlar içeri getirildiklerinde yekvücut ayağa kalkarak onları selamladılar. Bu, iki kardeşin, bu sade insanların gönlünde nasıl yer ettiklerini ortaya koyan görkemli bir jestti.

Bir ay kalacağım San Francisco'da, Saşa ile Fitzi, bütün gereksinimlerimi karşılamışlardı. İlk konferanslarımın başarısı diğerlerinin de iyi geçeğini müjdeliyordu. Artık evi olan birisi olarak Ben'in Temmuz'da bana katılmasını beklerken, zamanımın çoğunu Saşa ve Fitzi'yle geçiriyordum.

22 Temmuz 1916 Cumartesi günü birlikte öğle yemeği yiyorduk.

California'nın en güzel günlerinden biriydi, keyfimize diyecek yoktu. Uzun süren öğle yemeği sırasında, Saşa, Fitzi'nin mutfak maceralarını anlatarak bizi eğlendiriyordu. O sırada telefon çaldı. Saşa telefona bakıp döndüğünde, yüzündeki ciddi ifadeden bir şeyler olduğunu anladım.

Saşa, "öğleden sonra Seferberlik Resmi Geçidi'nde bir bomba patlamış, ölü ve yaralılar var," der demez "Umarım bunu da anarşistlerin üzerine yıkmazlar," demekten kendimi alamadım. Fitzi, "Bunu nasıl yaparlar?" diye atıldı. "Bal gibi yaparlar," diye yanıtladı Saşa, "her zaman yaptıkları bu değil mi sanki?"

"Seferberlik" konferansım önce 20 Temmuz olarak programlanmıştı. Fakat liberal ve ilerici unsurların aynı akşam savaş karşıtı bir kitle mitingi düzenlediklerini öğrenince iki toplantının çakışmasını önlemek için konuşmamı 22'sine ertelemiştik. Patlama olayına karıştırılmaktan kıl payı kurtulduğumuzu düşününce irkildim. Toplantım, önceden kararlaştırılan günde yapılmış olsaydı, kuşkusuz benimle birlikte olan herkes bombalama olayından sorumlu tutulacaktı. Telefon eden, patlamayla ilgili söyleyeceğimiz bir şey olup olmadığını merak eden bir gazeteciydi - böyle durumlarda gazetecilerin ve dedektiflerin beylik soruları.

Eve giderken yolda, gazeteci çocukların ikinci baskı, diye avaz avaz bağırdıklarını duydum. Tahmin ettiğim gibiydi - Manşette, kocaman puntolarla "Anarşist Bomba" diye yazıyordu. Gazeteler, 20 Temmuz seferberlik karşıtı toplantısındaki konuşmacıların derhal tutuklanmalarını talep ediyorlardı. Özellikle Hearst'ın *Examiner*'ı ateş püskürüyordu. Patlamanın hemen ardından gelen panik, yalnız ortalama insanların değil, aynı zamanda radikal ve liberallerin de korkuya kapıldıklarını açıkça gösteriyordu. 22 Temmuz'dan önceki iki hafta boyunca toplantılarımıza büyük bir ilgiyle katılan bu insanlar, ilk tehlike işaretinde, fırtınayı sezen koyun sürüsü gibi kaçışmaya başlamışlardı.

Patlamanın olduğu akşam toplantıma yalnızca elli kişi katıldı, geri kalanı sivil polisti. Atmosfer son derece gergindi, herkes bir bomba daha patlayacağı korkusu içindeydi. Konuşmama, öğleden sonraki trajedinin, şiddetin şiddeti doğurduğu gerçeğini ayan beyan ortaya koyduğunu belirterek başladım. Coast'taki emekten yana güçler Seferberlik Resmi Geçidi'ne karşıydılar ve sendika üyelerini de aynı tavrı almaya davet etmişlerdi. San Francisco'daki polisin ve gazetelerin, eğer Ticaret Odası, halka karşı gövde gösterisinde ısrar ederse şiddet

olayları çıkabileceği yolundaki uyarılarının haklılığı ortaya çıkmıştı. Hal böyleyken, "yurtseverlerin" resmi geçit yapmasına izin verilerek birçok insanın yaşamı bile bile tehlikeye atılmıştı. Bu vurdumduymazlık, Amerika savaşa girdiğinde insan yaşamının hiçbir değerinin olmayacağının bir göstergesiydi.

Patlamayı devlet terörü izledi. Devrimci işçiler ve anarşistler, her zaman olduğu gibi, ilk kurbanlardı. Derhal tutuklanan, emek hareketinin dördü erkek, biri kadın beş mensubu şunlardı: Thomas J. Mooney ve karısı Rena, Warren K. Billings, Edward D. Nolan ve Israel Weinberg.

Döküm İşçileri Sendikası, Yerel 164'ün eski üyelerinden biri olan Thomas Mooney, California çapında işçi davasının yılmaz bir savaşçısı olarak tanınıyordu. Yıllar boyunca çeşitli grevlerde ön planda yer almıştı. Rüşvet yemezliği dolayısıyla Coast'taki bütün işverenlerin ve işçi simsarı politikacıların nefretini kazanmıştı. Birleşik Demir Yolları, birkaç yıl önce Mooney'i demirparmaklıkların arkasına atmaya çalışmış, ama çiftlik sahiplerinden oluşan jüriyi bile bu komploya alet edememişti. Son zamanlarda Mooney, tramvay şirketinin kondüktör ve vatmanlarını yeniden örgütlemeye girişmişti. Geçit resminden birkaç hafta önce istasyon görevli ve çalışanlarına yaptığı grev çağrısı başarısız olmuş ve Birleşik Demiryolları onu mimlemişti. Tramvay depolarına bildiriler yollayarak işçilerini "dinamitçi Mooney"yle herhangi bir iş yapanların derhal işten çıkarılacakları konusunda uyarmışlardı.

Bildirilerin postalandığı gece, şirketin bazı elektrik santralleri havaya uçuruldu ve bu komplonun, Mooney'yi suçlamak amacıyla demiryolu patronları tarafından düzenlenmiş olduğunu bilenler bıyık altından güldüler.

Çizme ve Ayakkabı İşçileri Sendikası'nın eski başkanı Warren K. Billings, yıllardır işçi mücadelesinde faal olarak yer almış biriydi ve işverenler, San Francisco'daki grevlerle ilişkili olduğu yönünde mesnetsiz suçlamalar ileri sürerek onu bir kere daha hapse attırmayı başarmışlardı.

Edward D. Nolan, net sosyal görüşleri, zekâsı ve enerjisiyle Coast'taki işçi hareketinin büyük hayranlığını ve saygısını kazanmış bir insandı. Seferberlik Resmi Geçidi'nden birkaç gün önce delege olarak katıldığı Makinistler Kongresi'nin yapıldığı Baltimore'dan dönmüştü. Nolan, aynı zamanda yerel makinistler grevinin komite başkanıydı ve

uzun zamandan beri işverenler tarafından kara listeye alınmıştı.

Israel Weinberg, Birleşik Demiryolları'nın yolsuzluklarını açığa çıkartarak patronların düşmanlığını çeken Şehir İçi Otobüs İşletmecileri Sendikasının yürütme kurulu üyesiydi. Tramvay şirketi, şehir içi otobüsleri ana caddelerden sürüp atmaya çalışıyordu. Şehir İçi Otobüs Sendikası'nın, önde gelen bir üyesinin San Francisco Bölge Savcısı Fickert tarafından cinayetle suçlanarak itibar kaybetmesi kaçınılmayacak bir fırsattı. O Bölge Savcısı ki, daha seçilir seçilmez ilk iş olarak, demiryollarının rüşvetçi görevlilerinin iddianamelerini örtbas etme yoluna gitmişti.

Tom Mooney'nin karısı Rena Mooney, tanınmış bir müzik öğretmeniydi. Hayat dolu ve kendini davaya adamış bir kadındı. Polis, Mrs. Mooney'yi de, Tom için yürüteceği faaliyetleri önlemek maksadıyla tutuklamıştı.

Seferberlik geçit resminde patlayan bombadan işçi hareketinin bu en enerjik ve uzlaşmaz temsilcilerinin sorumlu tutulması, bu harekete öldürücü bir darbe indirme girişimiydi. Biz, liberal ve radikal unsurlardan, politik farklılıklarına bakılmaksızın, suçlananlar adına bir yanıt verilmesini bekliyorduk. Bunun yerine, Mooney, Nolan ve onların tutuklu arkadaşlarını yıllardır tanıyan ve onlarla ortak mücadelelerde bulunmuş bu insanların ölüm sessizliği ile yüz yüze geldik.

Sözde işçi temsilcisi politikacılar, eski arkadaşları olan McNamaralar'ın itirafının yarattığı panikten hâlâ kurtulamamışlardı. Coast' taki sendikalarda, kardeşlerinin tutuklanmasına karşı sesini yükseltmeye cesaret edecek ne ünlü bir kişi, ne de savunmaları için tek kuruş veren vardı. Olaf Tweetmore'un editörlüğünü yaptığı yapı işçilerinin güçlü yayın organı *Organized Labor* bile gıkını çıkarmıyordu. Eyalet Emek Federasyonu'nun ve San Francisco Emek Meclisi'nin resmi haftalık yayın organı *Labor Clarion*'da da tek satır çıkmadı. McNamaralar'ı o kadar güçlü bir şekilde savunan ve daima bu tür kritik davaların cesaretle savunusunu yapan Fremont Older bile, Ticaret Odası'nın masum insanları asmaya yönelik komplosu apaçık ortadayken, şimdi sus pus olmuştu.

Saşa ve benden başka kimsenin tutuklular için sesini yükseltmemesi üzüntü verici bir durumdu. Fakat aralarında tek anarşist olarak Israil'in bulunduğu sanıkların kendi savunmaları için, anarşist olarak tanınan bizlerin yardımımızı isteyip istemediklerini bilmiyorduk. İsimlerimizin davalarına yarardan çok zarar getireceğini düşünüyor o-

labilirlerdi. Onları uzaktan tanıyordum, Warren K. Billings'le ise hiç karşılaşmamıştık. Fakat elimiz kolumuz bağlı otururak, bu kötücül sessizlik ittifakının bir parçası olamazdık. Suç işlemiş olduklarını düşünsek bile yardımlarına koşmamız gerekiyordu. Kaldı ki, Saşa, suçlananların hepsini yakından tanıyordu ve masumiyetlerinden kesinlikle emindi. Hiçbirinin, insanların topluca bulunduğu bir yere bomba atacak yapıda insanlar olmadığını söylüyordu. Bu sözler benim için, onların seferberlik bombalamasıyla herhangi bir şekilde bağlantıları olmadığının teminatıydı.

22 Temmuz trajedisini izleyen iki hafta boyunca, Ticaret Odası tarafından emri verilen ve yerel otoriteler tarafından yürütülen terör kampanyasına karşı tek protesto, *Blast* ve toplantılarımdı. Saşa'nın çağrısı üzerine Los Angeles'tan gelen Robert Minor, bu masum insanların savunması için yaptığımız hazırlıklara katıldı.

New York'taki hapis cezasını tamamlayarak gelen Ben, konferans dizimi bitirmek amacıyla San Francisco'da kalmama şiddetle karşıydı. Toplantılarım polis gözetimi altındaydı, salonun dedektif sürüsüyle dolu olması dinleyicilerimin içeri girmesini engellemişti. Ben, yenilgiye dayanamıyordu. Bin kişilik salonda yalnızca bir avuç vefalı dostumuzun bulunması çok ağrına gidiyordu. Ayrıca kafasında başka şeyler var gibiydi. Her zamankinden daha huzursuzdu ve konferanslarıma devam etmeyip kentten ayrılmamız için yalvarıyordu. Fakat girişiğim işi yarım bırakmam söz konusu olamazdı. Tutuklanan işçilerin savunulması için toplantılarımda yüz dolar ve önemli miktarda da borç topladım. Fakat San Francisco'daki durum öylesine korkunçtu ki, kentteki bütün gazeteler tarafından daha şimdiden suçlanan tutukluların davasını kabul edecek avukat bulunamıyordu.

Radikaller arasında bile ilgi uyandırmak için haftalarca en olağanüstü çabaları göstermemiz gerekti. Saşa, Bob Minor ve Fitzi, faaliyetleri üstlenmişlerdi. Kaderlerinden endişelenmeme rağmen turuma devam etmek zorundaydım. *Blast*'ın, Mooney ve yoldaşlarına koşulsuz desteği, Saşa'nın ve arkadaşları Fitzi ile "İsveçli"miz Carl'ın, polisin yakın takibine alınmalarına yol açtı. Bombalama olayından sonraki günlerde polisler, *Blast* bürosuna zorla girerek saatlerce arama yaptılar. *Mother Earth*'ün California abone listesi de dahil olmak üzere ellerine geçirdikleri her şeyi alıp götürdüler. Saşa ve Fitzi'yi merkeze alıp faaliyetleri konusunda ağır bir sorgudan geçiren polis onları tutuklamakla tehdit etti.

Yücelikle küçüklük genellikle iç içedir. San Francisco'daki durum en kritik noktasındayken Ben'le birlikte Portland yolundaydık. Ben, her zamanki, "ruhunu arındırma, düşüncelerine çekidüzen verme ve kendisiyle yüzleşme" hastalığına yakalandı. Yalnızca paketleri taşıyan ve yayın satan bir "ayakçı" olarak kalamayacağı yollu şikâyetlerine başlamıştı yine. Başka tutkuları vardı; yazmak istiyordu. Uzun zamandır yazmak istediği halde ona bu şansı vermediğimi söylüyordu. Saşa'nın hayatı ve işi dinim, kendisi de Tanrı'mdı. Onunla Saşa arasında çıkan sorunlarda hep Saşa'nın yanında yer alıyordum. Kendisine hiç inisiyatif verilmemişti. Onun çocuk özlemini bile reddetmiştim. İşimle çocuk arasında bir tercih yapmıştım. Bunu asla unutmamıştı. Bu tavrım onu muallakta bırakmıştı ve bu yüzden başka bir kızla yaşadığını gizlemişti. Her zaman güçlü olan çocuk özlemi, o kıza rastladığından beri dayanılmaz bir hal almıştı. Queens County Cezaevi'ndeki tutukluğu sırasında bu büyük arzusunu yerine getirmek için hiçbir engel tanımamaya karar vermişti.

"Zaten bir çocuğun var, küçük Helen'in! Ona hiç babalık sevgisi ya da en ufak bir ilgi gösterdin mi? Kızcağıza Sevgililer Günü'nde yollayacağın kartı bile ben alıyorum." dedim.

Gerekçesi hazırdı. Helen doğduğunda babalığın farkına varacak yaşta değildi ve her şey bir kaza eseri olmuştu. Şimdi ise otuz sekiz yaşındaydı. Bu, "babalık bilinci" için uygun bir yaştı.

Onunla tartışmanın yararsız olduğunu biliyordum. Aşkımızın ilk yılında açık bir gökyüzünde aniden parlayan bir yıldırım gibi beni çarpan itirafının tersine, bu ifşaattan çok az şok olmuş ya da incinmiştim. İlk itirafının açtığı yaralar çok derindi ve ona olan güvenim tamamen sarsılmıştı. Ona güvenmediğimi o kadar iyi biliyordu ki, zaman zaman beni "gözünden hiçbir şey kaçmayan" Sherlock Holmes diye nitelendirirdi.

Kaderin cilvesi! Ben, New York'ta bir "Pazar Okulu" açtığında, arkadaşlar, "bir anarşist büroda Pazar okulu! Tanrıtanımazın tapınağında İsa" diyerek benimle dalga geçmişlerdi. Aldırmayıp Ben'i savunmuş, ifade özgürlüğünün ona İsa olma hakkını da verdiğini söylemiştim. Biliyordum ki, Ben, kendilerini İsa'nın müritleri olarak ilan eden milyonlarca insandan daha fazla Hıristiyan değildi. Gençliğinin ilk yıllarından beri, "Tanrının Oğlu"nun kişiliğinin etkisi altındaydı. Dinsel duygusallığıyla karıncayı bile incitmeyeceğinin farkındaydım. Pazar Okulu'nun öğrencilerinden çoğu, öğretmenlerinin Tanrı'sından

çok, kendisini çekici bulan kızlardı. Ben'in dinsel tutkusu anarşist inançlarından daha güçlüydü. Onun kendisini istediği gibi ifade etmesine bir itirazım olamazdı.

Bu yalan dolan dünyasında tutarlı kalmak kolay değildi ve Ben hususunda her zaman tutarlı olduğum söylenemezdi. Onun her çeşit kadınla yaşadığı aşk ilişkileri bende, her zaman düşüncelerimle aynı doğrultuda davranmama izin vermeyecek, yoğun hissi çalkantılara yol açmıştı. Ne var ki, zaman, duyguların en büyük ilacıdır. Artık Ben'in erotik maceraları umurumda olmadığından yeni itirafı da beni eskisi gibi etkilemedi. Fakat Ben'in *Mother Earth* bürosunda Pazar Okulu* açmasını destekleyerek onun, kız öğrencilerinden biriyle ilişkiye geçmesine alet olmam bu trajikomedinin zirvesiydi. Ya, Ben'i hapiste bırakıp onsuz tura çıkmaktan kaygı duyarken, onun yeni bir tutkuya kapılmış olmasına ne demeli! Bütün bunlar öylesine saçma ve tuhaftı ki, tarif edilmez bir yorgunluktu hissettiğim. Alıp başımı uzaklara gitmek, özel hayatımın hüsranını unutmak tutkusuyla yanıp tutuşuyordum. İdealin insafsız çağrıları bile gözümde yoktu.

Bir aylığına Provincetown'a, Stella ve bebeğini ziyarete gitmeye karar verdim. Belki orada dinlenir, aradığım huzuru bulabilirdim.

Stella anne ha! Rochester'in kasvetli günlerinde güneş ışığı gibi parlayan küçücük bir bebek olduğundan bu yana zaman ne çabuk akıp gitmişti. Çocuğunu doğurduğu o unutulmaz anda yanında olmak isterdim. Ama yeni bir yaşamı dünyaya getirmek için doğum sancılarıyla kıvranırken, kalbim canım Stellam'la çarparak Philadelphia'daki konferansa gitmek zorunda kalmıştım. Zaman dev adımlarla geçmişti ve şimdi Stella genç bir anne olarak karşımda duruyordu. Altı aylık bebeği şıp demiş burnundan düşmüştü.

Prowincetown'ın güzelliği, Stella'nın özeni ve bebeğin sevimliliği, beni yıllardır tatmadığım ölçüde mutlu etmişti. Hoş, canlı ve ilginç bir kişiliği olan, Stella'nın kocası Teddy Ballantine, her zaman bağımsız kişilikleriyle dikkat çeken Susan Glaspell, George Cram Cook ve eski arkadaşlarım Hutch Hapgood ve Neith Boyce de oradaydı. Özellikle Neith en ilginç kişiliklerden biriydi. John (Jack) Reed ve maceracı Louise Bryant da aynı kentteydi. Louise, iki yıl önce ona Portland'da rastladığımdan çok daha olgunlaşmıştı şimdi. Harika Mary Pine vereme yakalanmışu. Şeffaf derisi ve gözlerinin parlaklığı, gür

* Sunday School, Kilisede pazar günleri din dersleri verilen okul.

bakır saçlarıyla daha da dikkat çekici hale gelmişti. Harry Kemp, gülünç beceriksizliği ve biçimsizliğiyle Mary'nin ışık saçan güzelliğinin yanında iyice sönük kalıyordu. Renkli kişiliklerden oluşan Provincetown grubuyla bir arada olmak heyecan vericiydi, ama kimse, davetim üzerine birkaç haftalığına gelen Max kadar beni rahatlatamazdı. Hiç değişmemişti, güzel ruhu ve insanın içini okuyan kavrayışı yıllar içinde daha da derinleşmişti. Nazik ve düşünceliydi. Her zaman insanı teselli eden uygun sözleri buluverirdi. Onunla bir saat geçirmek bir bahar gününe bedeldi. Yanında huzur ve güven duyuyordum. Onunla, Stella'nın küçük aile çevresi içinde bir ay geçirmek beni bir dünya fatihi kadar güçlü kılacaktı.

Nafile! Ne bir ay zaman vardı, ne de fetih! Ebedi özgürlük mücadelesi yine beni çağırıyordu. Saşa'nın, San Francisco'da tehlikede olan beş yaşamın kurtarılmasına acil yardım talep eden mektup ve telgraflarının ardı arkası kesilmiyordu. Tom Mooney ve yoldaşları ölümle yüz yüzeyken *nasıl dinlenebildiğimi* anlayamıyordu. San Francisco'yu, orada hapsedilmiş kurbanlara karşı önyargı yaratmaya yönelik terörü, işçi liderlerinin korkaklıklarını, tutukluların savunulması için para toplamanın gerekliliğini ve onlar için iyi bir avukat bulmanın olanaksızlığını unutmuş muydum? Saşa'nın mektuplarında yabancısı olduğum bir umutsuzluk vardı ve New York'a dönerek savunma amacıyla işinin ehli bir avukat bulmam için yalvarıyordu. Bu olmazsa, Kansas City'ye gidip Frank P. Walsh'ın davayı almasını sağlamalıydım.

Huzurum kaçmıştı. Reaksiyoner güçler, onca ihtiyaç duyduğum istirahate izin vermemiş, özgürlüğümü elimden almışlardı. Saşa'nın garip sabırsızlığına içerlemekle birlikte içten içe ona hak vermiyor değildim. Yirmi yedi yıldır savaştığım bir sosyal sistemin kurbanlarının güvenlerini sarstığım düşüncesiyle azap içindeydim. Günler, iç çatışmalarla ve huzursuz eden kararsızlıklarla geçti. Derken Saşa'dan gelen telgraftan Billings'in suçlu bulunduğunu ve müebbet hapse mahkûm edildiğini öğrendim. Kendi adıma daha fazla kararsızlığa yer yoktu. New York'a gitmek üzere hazırlandım.

Provincetown'daki son günümde Max'la birlikte kumsal boyunca yürüyüşe çıktık. Deniz çekilmişti. Güneş altın bir tepsi gibi asılıydı. Göz alabildiğine uzanan okyanusun mavi saydamlığında tek bir kıpırtı göze çarpmıyordu. Kum, sonsuza uzanan beyaz bir çarşaf gibi suyun kristal renginin içine girerek gözden kayboluyordu. Dingin doğa

huzur içinde soluk alıp veriyordu. İçim rahattı; karar vermemle birlikte huzur da gelmişti. Max neşeliydi, ruhunun melodisini hissedebiliyordum. Yönümüzü yavaş yavaş ufka doğru çevirmiştik. Dış dünyanın çekişmelerini unutmuş, çevremizin büyüsüyle kendimizden geçmiştik. Yüklerini tutmuş geri dönen balıkçılar, bize günün geç vakti olduğunu hatırlattılar. Hafif adımlarla geri döndük, neşeli şarkılarımız ıssızlıkta yankılanıyordu.

Sahil yolunu ancak yarılamıştık ki, bir yerlerden yükselen suyun fokurtusunu duyduk. Donup kalmıştık. Sahile baktığı an tehlikenin büyüklüğünü anlayan Max elimi kavradı ve kıyıya doğru koşmaya başladık. Deniz hızla yükseliyordu. Hemen arkamızda büyükçe bir oyuk açılmıştı ve sular kumlarla birlikte içine çekiliyordu, dalgalar hızla çoğalan ve büyüyen kumlara çarpıyordu. Korku içindeydik. Her an kumlara gömülebilirdik, fakat arkamızdaki köpüren tehlike, içgüdüsel yaşama isteğimizi güçlendirmişti.

Korku içinde bir tepenin eteğine sığındık. Son bir çabayla yukarı tırmanıp bitkin bir şekilde kendimizi yeşil kara parçasına attık. Sonunda kurtulmuştuk!

New York'a giderken Concord'da konakladık. Amerika'nın geçmiş kültürel çağının beşiği olan bu yeri her zaman ziyaret etmek istemiştim. Şanlı günlerinden geriye kalanlar yalnızca bir müze, tarihi evler ve mezarlıktı. Buranın sakinleri, bir zamanlar felsefe, edebiyat ve şiir merkezi olan bu ilginç kadim şehri çok az yansıtıyorlardı. Concord'da özgürlüğün kimileri için eskiden bir ideal olarak yaşandığını gösteren hiçbir belirti yoktu. Bugünün gerçekliği ölümden daha korkutucuydu.

Büyük Concord çevresinin son temsilcisi Henry David Thoreau'nun biyografi yazarı Frank B. Sanborn'u ziyaret ettik. Bu, yarım yüzyıl önce John Brown'ı, Thoreau'ya, Emerson'a ve Alcott'a tanıştıran Sanborn'du. Zekâsı, sadeliği ve nezaketiyle tipik bir aristokrattı. Kız kardeşiyle birlikte, tabancayı çekip, vergi tahsildarlarını kendi arazisinden önüne katıp kovaladığı günleri yâd ederken gözlerinin içi gülüyordu. İnsan ve hayvan sevgisiyle dolup taşan, bireyin haklarına el uzatan devlete karşı isyan eden, kendi arkadaşları bile John Brown'ı reddederken onu destekleyen Thoreau'dan saygıyla söz ediyordu. Sanborn, Concordlular'ın bütün muhalefetine rağmen, Thoreau'nun bir toplantının sonunda siyahların zaferinin anısına yaptığı konuşmanın

ayrıntılarını anlattı.

Sanborn'un, onunla ilgili değerlendirmeleri, Thoreau'nun Birleşik Devletler'de anarşizmin öncüsü olduğu fikrimi doğruluyordu. Bundan söz ettiğimde, Thoreau'nun biyografi yazarının gösterdiği tepki beni şaşırttı. "Hayır, öyle değil!" diye sesini yükseltti, "Anarşizm şiddet ve devrim demektir. Anarşizm Czolgosz demektir. Thoreau tam bir pasifistti." Amerikan düşüncesinin en anarşik döneminden kalmış bu insanı anarşizmin anlamı konusunda aydınlatmak için saatlerce ter döktük.

Provincetown'dan, Frank P. Walsh'a, San Francisco'daki durumu yazarak, Mooney'nin savunmasını üstlenmesi olasılığı varsa kendisiyle konunun ayrıntılarını konuşmak üzere Kansas City'ye geleceğimi bildirmiştim. Cevabı, New York'ta beni bekliyordu. Walsh, önerimi kabul edemeyeceğini yazıyordu. Kendi şehrinde önemli bir ceza davasına bakıyordu ve aynı zamanda Woodrow Wilson kampanyası için Doğu'daki liberal unsurları örgütlemeyi üslenmişti. San Francisco'daki işçilerin davasıyla elbette ilgileniyordu. Çok yakında New York'a gelip sorunu benimle bizzat görüşecekti. Ancak o zaman konuya ilişkin bazı öneriler getirebilirdi.

Frank P. Walsh, Kansas City'de tanıdığım en önemli adamlardan biriydi. Radikalizmini halk önünde uluorta sergilemezdi, fakat sıradışı davalarda her zaman başvurulacak bir kişiydi. Savaşçılık onun doğasıydı ve her zaman zulme uğrayanların yanında yer almıştı. İşçi mücadelesine olan ilgisini biliyordum ve bu yüzden mektubu bende büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Ayrıca bir anlam veremiyordum. Eğer Wilson kampanyasını üstlenmek üzere New York'a gelebiliyorsa demek ki, şehrinde kalmak zorunda değildi. Yoksa seçim kampanyacılığını, Coast'ta hayatları tehlikede olan beş insandan daha mı önemli görüyordu? San Francisco'daki durumun ciddiyetinin farkında olmadığı belliydi. Durumu bütün açıklığı ile önüne koymaya karar verdim. Belki bu, fikrini değiştirmesine yol açardı.

Frank P. Walsh, George West ve diğer entelektüeller tarafından önderlik edilen New York'taki Wilson kampanyasının karargâhında, Walsh'la, Mooney davası hakkında uzun bir görüşme yaptım. Çok etkilenmişti. Müdahil avukat olarak tutuklular için bir şeyler yapmak istediğini söyledi. Bu ciddi bir işti, fakat ülke daha kritik bir durumla karşı karşıyaydı - savaş. Militarist kesim, kendi adamlarını başkan seçtirerek Wilson'u uzaklaştırmak için sabırsızlanıyordu. Walsh, Wood-

row Wilson'un yeniden başkan seçilmesinin, liberal fikirli ve barışsever insanlara bağlı olduğunu vurguladı. Anarşistler de, bu kritik anda politikaya karşı olma ilkelerini bir yana koyarak Wilson'un Beyaz Saray'da kalmasını desteklemeliydiler. Çünkü, "o bizi şimdiye kadar savaşın dışında tutmuştu". Walsh, savaşa karşı tavrının yalnızca laftan ibaret olmadığını göstermemi istiyordu. Esaslı bir barış yanlısı olduğunu kanıtlayarak yıkım ve şiddeti vaaz ettiğim suçlamalarını yapanların çanına ot tıkayabilirdim.

Meksika Devrimi konusunda aldığı kararlı tutumdan sonra Frank P. Walsh'ı böylesine politikaya soyunmuş görmek benim için beklenmeyen bir durumdu. Bir seferinde, Kansas City'ye, Meksikalılar'ın mücadelesine desteğini almak için gitmiştim. Bu isteğimi sevinerek kabul etmekle kalmamış, eylemin kelimelerden daha önemli olduğunu vurgulamıştı. Bu tutum, "dünyanın kurtuluşunun" Woodrow Wilson'un politik iktidarının güçlendirilmesine bağlı olduğu fikriyle taban tabana zıttı.

Walsh'ın, Wilson kampanyasıyla işbirliği yapmasının ve bu radikal insanın safdilliğinin hoşgörü gösterilecek hiçbir yanı yoktu. Bu, Amerikan liberallerinin sosyal konulardaki kafa karışıklıklarının ve politik körlüklerinin son kanıtıydı.

New York'ta, Mooney davasına ilişkin başvurabileceğim hiçbir avukat tanımıyordum. Dolayısıyla Saşa'ya bu işi başaramadığımı bildirmek zorunda kaldım. Neler yapılabileceğine bakmak üzere kendisinin New York'a geleceği yanıtını verdi. San Francisco Uluslararası İşçileri Savunma Birliği kendisinden, bir avukat bulmak ve tutukluların içinde bulunduğu tehlikeye karşı emek saflarını harekete geçirmek amacıyla doğuya gitmesini istemişti.

Ekim'in ikinci yarısında, geçen Mayıs ayında Union Meydanı'nda yapılan doğum kontrolü mitingiyle ilgili Bolton Hall davası görüldü. Ben de dahil çok sayıda tanık, sanığın orada gebeliği önleyici bilgiler yaymadığı yolunda ifade verdik ve Bolton Hall beraat etti. Mahkeme salonundan çıkışta, Hall'un henüz beraat ettiği suçlamadan dolayı bu sefer ben tutuklandım.

Doğum kontrolü savunucularının üzerindeki baskı bütün hızıyla devam ediyordu. Margaret Sanger, eğitimli bir hemşire olan kız kardeşi Ethel Byrne ve yardımcısı Fanya Mandell, Mrs. Sanger'in Brooklyn'deki kliniğinde baskına uğradılar. Kliniğe gelen dört çocuk annesi pozundaki bir kadın hafiyeye gebeliği önleyici bir takım şeyler ver-

mişlerdi. Jessie Ashley ve çok sayıda IWW'linin davaları da sırada bekliyordu. Yasa ve ahlâk bekçileri, doğum kontrolü konusunda bilgilerin yayılmasını ülke çapında engellemekte kararlıydılar.

Bu konuyla ilgili duruşmalarda, yargıçların azami ölçüde eğitimli oldukları görüldü. Yargıçlardan biri, doğum kontrolü konusundaki bilgileri kişisel inançları için bedava dağıtanlarla, bu bilgileri satanlar arasında fark olduğunu belirtti. William Sanger'in, Ben'in ya da benim davalarımızda kesinlikle böyle bir ayrım yapılmamıştı. Hırsızlıkla suçlanan bir kadının yargılanması sırasında Yargıç Wadhams tarafından ileri sürülen çarpıcı gerekçe, aile planlaması ajitasyonuna büyük hız verdi. Kadının kocası verem ve uzun zamandır işsiz olup, büyük bir aileyi geçindirme olanaklarından yoksundu. Tutukluyu suça sürükleyen nedenlerin gözden geçirilmesi sırasında Yargıç Wadhams, Avrupa'daki birçok ulusun mükemmel sonuçlar alınan doğum kontrolü yöntemlerini benimsediklerinden söz etti. "Bir cehalet çağında yaşadığımıza inanıyorum," diye devam etti, "öyle bir cehalet çağı ki, şimdi gerideki karanlık çağlara nasıl bakıyorsak gelecekte dönüp baktığımızda bu çağı da ibretle anacağız. Önümüzdeki dava, sayısı hızla çoğalan bir ailenin davasıdır. Veremli bir koca, biri memede, diğerleri eteklerinde çok çocuklu, sefalet ve ihtiyaç içinde bir anne."

Doğum kontrolünün aciliyeti yargıç kürsülerinden bile doğrulandığına göre hapse girmek ne gam! Bu sonucu sağlayan, salon tartışmaları değil, doğrudan eylemdi.

Kasım'ın başlarında Saşa New York'a geldi. İki haftadan daha az bir zaman içinde çok sayıda Amerikan sendikasının yanı sıra, neredeyse bütünü Yahudi emek örgütlerinden oluşan kuruluşlardan San Francisco mücadelesi için destek sağlamayı başardı. Aynı şekilde avukat bulmanın da üstesinden geldi. Bazı dostların yardımıyla, ünlü avukat ve hatip W. Bourke Cockran'ı, Billings davasının tutanaklarını incelemeye ikna etti. Cockran, Saşa'nın davayla ilgili anlattıklarından o kadar etkilendi ve bu açık komplo karşısında öylesine heyecanlandı ki, ücret almaksızın Coast'a gidip Mooney, Nolan ve diğer San Francisco mahkûmlarının savunmalarını üstlenmeyi önerdi. Saşa aynı zamanda, ülkedeki en büyük ve en etkili merkezi Yahudi emek örgütü olan Birleşik Yahudi Sendikaları'nın, California'daki büyük işverenlerin komplosunu protesto etmek üzere Carnegie Salonu'nda bir kitle mitingi çağrısında bulunmasını sağladı. Bu örgütün temsilcilerinin işi

başından aşkındı. Bu yüzden kitle mitingini örgütlemeye ilişkin bütün işler ve konuşmacıların temin edilmesi, Saşa'ya ve ona kampanyada yardım eden aktif ve tuttuğunu koparan genç yoldaşlara düşmüştü. Ne yazık ki, New York'la Merkez Batı arasındaki çeşitli yerlerde konferanslarım olduğundan ona yardımcı olamadım, ama gerekirse, Chicago'dan dönüp konuşma yapacağıma söz verdim.

Chicogo'daki on yedi ve Milwaukee'deki dört konferanstan sonra New York'a alelacele geri döndüm. Büyük mitingin yapılacağı 2 Aralık sabahı kente ulaştım. Öğleden sonra, Union Meydanı'nda, Mooney ve yoldaşları, aynı zamanda Carlo Tresca ve onun Minnesota çelik patronları tarafından Messaba Range grevinde kurban edilen arkadaşları adına bir protesto gösterisi yapıldı. Carnegie Salonundaki akşam toplantısında bulunan büyük kalabalığa Frank P. Walsh, Max Eastman, Yahudi Sendikaları Sekreteri Max Pine, şair ve işçi liderlerinden Arturo Giovannitti, Saşa ve ben seslendik. Fona yardım için çağrı yapmanın isabetli olacağını düşündüm. Californialılar'ın savunması için açılan fona hatırı sayılır bir yardım yapıldı. Aynı gece, yarıda bıraktığım turuma devam etmek üzere Batı'ya doğru yola çıktım.

Clevaland'daki "Aile Planlaması" konferansımda, Ben, doğum kontrolü broşürlerini dağıtacak gönüllülere çağrıda bulundu. Çok sayıda insan çağrıya yanıt verdi. Toplantının sonunda Ben tutuklandı. Yasak bildirileri taşıyan yüz kişi onun ardından gözaltına alındı. Fakat yalnız Ben mahkemeye çıkarıldı. Bu konuda yerel doğum kontrolü örgütüyle birlikte mücadele etmek üzere, derhal İfade Özgürlüğü Birliği'ni kurduk.

Cleveland, daha sonra Tom Johnson olarak tanınan tek-vergici Vali tarafından sağlanan özgürlükçü koşullar sayesinde yıllardır ifade özgürlüğünün kalesiydi. Çeşitli siyasi görüşlerden cesur vatandaşlar bu özgürlüklerin üzerine titremişlerdi. Aralarında birçok arkadaşım vardı. Fakat hiçbiri Mr. ve Mrs Carr, Fred Shoulder, Adeleine Champney ve yaşlı felsefecimiz Jakobs'un yerini tutamazdı. Kitle çalışmalarının başarılı olması için büyük uğraş veren bu insanlar boş zamanlarını arkadaşlıklarıyla şenlendirmekten de geri kalmazlardı. Bu yüzden bu olağanüstü kenti, eski geleneklerini kaybetmiş görmek gerçekten üzücüydü. Fakat, baskıya karşı bir mücadele örgütleme çağrımıza gelen yanıtlar, Tom Johnson'un kendi memleketinde özgür ifade hakkının tekrar kazanılacağı umudunu veriyordu.

Çeşitli kentlerde verdiğim konferanslarda da, aile planlamasının başka savunucularının toplantılarında da benzer deneyler tekrarlandı. Kimi zaman Ben, kimi zaman da benimle birlikte, mücadele arkadaşlarımız ya da bu aforoz edilmiş konu üzerinde insanları aydınlatmaya çalışan diğer konuşmacılar tutuklanıyordu. San Francisco'da, postane, içinde doğum kontrolü konusunu içeren ve Woodrow Wilson'a *karşı** bir makale bulunduğu gerekçesiyle *Blast*'ın dağıtımını engellemişti. Doğum kontrolü can alıcı bir konu haline gelmişti ve resmi makamlar onun savunucularını susturmak için ellerinden geleni yapıyor, bu uğurda en kirli yöntemleri kullanmaktan çekinmiyorlardı. Ben, toplantılarımızdan birinde, Dr. William Robinson'ın *Aile Planlaması* ve Margaret Sanger'in *Her Kadının Bilmesi Gereken* adlı broşürlerini satmaktan dolayı tutuklandı. Bu yayınların kitapçılarda açıkça satıldığını bilmiyormuş gibi davranmak görevlilerin işine geliyordu. Fakat sahtekârlıkları çok geçmeden ortaya çıktı. Polis merkezinde, Dr. Robinson'un kitabının sayfaları arasında bir gebeliği önleme broşürü "bulundu". Onun oraya, Ben'i "içeri tıkmak" için bazı hafiyelerce kasten konduğu açıktı. Nitekim Ben gerçekten de mahkemeye çıkarıldı.

Turuma devam ederken New York'taki avukatım Harry Weinberger'den, jüri huzurunda yargılanmanın reddedildiğini bildiren bir telgraf aldım. 8 Ocak'ta üç yargıcın önüne çıkarıldım. Mahkeme Başkanı Yargıç Cullen, davalının mahkemeyi etkilemek üzere herhangi bir teorik açıklama yapmasına izin vermeyeceği konusunda beni sert bir şekilde uyardı. Fakat avukatım ve ben, daha ağzımızı açmaya fırsat bulamadan davam çökünce Yargıç da büyük bir yükten kurtulmuş oldu. Union Meydanı'nda Mayıs ayında doğum kontrolü broşürleri dağıttığım konusunda dedektiflerin ileri sürdüğü deliller o kadar çelişkiliydi ki, mahkeme bile bunları ciddiye almadı. Beraat ettim.

Ben, Cleveland'de kendisine karşı açılan davada ne yazık ki benim kadar şanslı değildi. Duruşmamda bulunmak için mahkemeye çağırılan Ben, ertesi gün kendi davası olduğundan Cleveland'deki avukatına ve mahkeme görevlisine duruşmasının ertelenmesi için telgraf çekti. Onlar, endişelenmemesi ve duruşmasının ileri bir tarihe ertelenceği yanıtını verdiler. Ben, iyice emin olmak için Cleveland mahkemesine telgraf çekerek duruşmamla ilgili çağrı belgesinin bir kopyasını gönderdi. Fakat 9 Ocak günü öğleden sonra avukatından, erteleme-

* Çünkü, doğum kontrolü, savaş sırasında Amerikan halkına "çoğalın" çağrısı yapan Başkan W. Wilson'ın politikasıyla tamamen çelişiyordu. ç.n.

nin kabul edilmediğine ilişkin bir telgraf aldı. Yargıç Dan Cull, mahkemeyi küçük düşürdüğü için Ben hakkında bir tutuklama müzekkeresi çıkartmıştı. Ben, ilk trenle Celeveland'e hareket etti. Ertesi sabah davası başladı. Yargıç Cull, "âlicenaplıkla" mahkemeyi küçük düşürme suçlamasını geri aldı ve onu yalnızca doğum kontrolünden yargıladı. Bir Katolik olan Yargıç, cinsellikle ilgili her türlü dış müdahaleye kesinlikle karşıydı. Bedenin şehevi günahları üzerine uzun bir konuşma yaparak doğum kontrolünü ve anarşizmi suçladı. On iki jüri üyesinin beşi Katolik'ti. Jürinin herhangi bir karara varamadan on üç saat tartışması diğer üyelerin mahkûmiyet yönünde karar vermeye isteksiz olduğunu gösteriyordu. Mahkeme jüriyi, kesin bir karara varması talimatıyla geri gönderdi. Boğucu bir odada uzun saatler kalmak, çoğu jüri üyesinde karara varma eğilimine yol açtı. Ben, suçlu bulundu, altı ay zorunlu çalışmaya ve bin dolar para cezasına mahkûm edildi. Bu, doğum kontrolü suçuna uygulanan en ağır cezaydı. Ben, aile planlamasına olan inancı konusunda samimi bir kabulde bulundu ve avukatının tavsiyesi üzerine davayı temyiz etti.

Yeterince propaganda yapılmamış olması davanın sonucunu belirlemişti. Bu kentte kısa bir süre önce konferans veren Margaret Sanger'in, konuyu ele alacağını ve dinleyicilerini Ben'i desteklemeye teşvik edeceğini ummuştuk. Tam tersine hareket edip dayanışmayı onanmaz bir biçimde bozması arkadaşlarımızı öfkelendirmişti. Ne yazık ki, Ben'in davasıyla ilgili olarak kamuoyunu harekete geçirmek için zaman çok geçti.

Sanger, yasaların ağına takılan doğum kontrolü savunucularına yardım etmekten ilk kez kaçınmıyordu. New York'ta, davam henüz karar aşamasındayken, büyük ölçüde benim önerim üzerine, ülke çapında bir geziye çıkmış ve yoldaşlarımız tarafından örgütlenen toplantılarda konuşmalar yapmıştı. Tuhaftır söylemesi, Yüz On Dokuzuncu Sokak'taki merkezimizde doğum kontrolüyle ilgili çalışmalara başlayan Sanger, yaklaşan davamın adını bile ağzına almadı. Bir keresinde, Bandbox Tiyatrosu'ndaki bir toplantıda, kendisine Robert Minor tarafından, suskunluğunun nedeni sorulduğunda, Sanger, işine burnunu soktuğu için onu azarladı. Chicago'da, bir miting sırasında Ben Capes, oturduğu yerden söz alarak, Sanger'e, doğum kontrolü çalışmama ilişkin sorular yöneltti. Benzer olaylar Detroit, Denver ve San Francisco'da da meydana geldi. Birçok yerden arkadaşlar bana, Sanger'in bu konuyu kendi tekelinde gördüğü sanısına kapıldıklarını yaz-

dılar. Sonradan Mr. ve Mrs. Sanger, kamuoyu önünde, aile planlaması kampanyamız dahil, tarafımızdan örgütlenen doğum kontrolü gruplarından çekildiklerini açıkladılar.

Cleveland örneği bize, Ben'in Rochester'deki yaklaşan davasıyla ilgili bir protesto örgütlemenin kaçınılmazlığını öğretti. Duruşmanın arifesinde büyük bir toplantı yapıldı. Yerel konuşmacı Dr. Mary E. Dickinson, kürsüyü, hepsi de New York'tan bu amaçla gelmiş Dolly Sloan, Ida Rauh ve Harry Weinberger'le paylaştı. Ertesi gün mahkemede etkili bir gösteri sahneye kondu. Willis K. Gillette, fevkalade bir yargıç olduğunu gösterdi. Mahkemeyi, sanığın korku hissetmeden konuşacağı bir yer olarak gören bir yargıç tarafından yargılandığı için Ben'e gıpta etmiştim. Böyle bir yargıç ve Harry Weinberger gibi inatçı bir avukat olduktan sonra, elbette Ben'e adil davranılacaktı. Ben, doğum kontrolüyle ilgili bilgi vermeyi yasaklayan yasayı tanımadığını ilan etti. Yasayı daha önce de çiğnemişti ve çiğnemeye devam edecekti. Ancak bu davada hiçbir günahı yoktu. Çünkü gebeliği önleme yöntemleri üzerine broşürü Dr. Robinson'un kitabının arasına koyan kendisi değildi. Beraat etti.

Kampanyaya katkımızdan ötürü hoşnut olmaya hakkımız olduğunu düşünüyorduk. Aile planlaması üzerine fikirleri ülke çapında enine boyuna tanıtmış, bu yöntemleri, bu konuda bilgi edinmeye büyük açlık duyan insanlara ulaştırmıştık. Artık alanı, doğum kontrolünün bütün sosyal hastalıkların tek çözümü olduğunu ilan edenlere bırakabilirdik. Şahsen bu konuyu hiçbir zaman böyle bir perspektifle değerlendirmemiştim; tartışmasız önemli bir konuydu, fakat bu, her şeyi belirlediği anlamına gelmiyordu.

San Francisco'da *Blast* baskı altındaydı ve bürosu, savaş karşıtı çalışmalar ve Mooney için yürütülen kampanya yüzünden iki kez baskına uğramıştı. Son saldırı sırasında Fitzi'ye gaddarca davranılmıştı, gözü dönmüş bir görevli nerdeyse kolunu kırıyordu. Coast'ta yayına devam etmek artık olanaksız hale geldiğinden Fitzi, California savunması için faaliyette bulunan Saşa'ya katılmak üzere yayını New York'a taşıdı.

Tom Mooney suçlu bulunarak ölüm cezasına çarptırıldı. Ne W. Bourke Cockran'ın belagati, ne de savcılık makamının ileri sürdüğü tanıklara yalan yere yemin ettirildiğinin kesin olarak ortaya çıkarılması bir işe yaradı. Ticaret Odası'nın, California'da resmi adaletin üze-

rindeki iktidarının, emek sanıkları yararına en sağlam delillerden daha güçlü olduğu ortaya çıktı. San Francisco'da, Devlet tanıkları McDonaldlar'ın ve Oxmanlar'ın, insanlığın aşağılık tortuları olduklarını, ifadelerinin, işverenlerin gönüllü aleti, Bölge Savcısı Charles Fickert tarafından para karşılığında sağlandığını bilmeyen nerdeyse tek bir vatandaş yoktu. Fakat masumiyet para etmiyordu. İşyerlerini, "sendika karşıtı" ilan eden patronlar, diğer emek örgütlerine gözdağı vermek amacıyla Tom Mooney'yi asmaya kararlıydılar. Böylece Mooney'nin kaderi belirlenmiş oldu.

California Eyaleti, yasanın ve düzenin bütün gücünü, işçileri ezmek için merkezileştirdiği ve hor görülenlerle mülksüzleştirilenler tarafından yapılan protestoların anında boğulduğu tek yer değildi. Washington, Everett'te IWW'li çocuklardan yetmiş dördü ölüm kalım mücadelesi veriyorlardı ve Birleşik Devletler'in diğer bütün eyaletlerinde ceza ve tutukevleri, idealleri yüzünden suçlanan insanlarla dolup taşıyordu.

Birleşik Devletler'de politik dünyanın semaları kara bulutlarla kaplanmıştı ve huzursuzluk gün be gün büyüyordu. Ama kitlelerden hâlâ tek bir ses çıkmıyordu. Hiç umulmadık bir anda, doğudan bir umut ışığı parladı. Bu ışık, yüzyıllardır Çar tarafından güdülen Rusya'dan geliyordu. Çok zamandır beklenen gün nihayet gelmişti - Devrim gelmişti!

XLV. BÖLÜM

NEFRET EDİLEN Romanov Hanedanı sonunda tahttan düşürülmüş, Çar ve hempalarının iktidarı son bulmuştu. Çar, politik bir *darbeyle* değil, Rus halkının isyanıyla devrilmişti. Daha dün acımasız bir mutlakiyetin çizmeleri altında ezilen ve aşağılanan, yüzyıllardır susturulmuş Rus halkı, kendisinden gasp edilenleri geri isteyerek bütün dünyaya, başındaki otokrasi ve tiranlığın ebediyen sona erdiğini ilan etmişti. Bu şanlı haber, Avrupa'daki o büyük savaş ve yıkım mezarlığında ilk hayat belirtisiydi. Rus halkı, tüm özgürlüğe susamış halkları umut ve coşkuyla doldurmuş olmasına rağmen, kimse Rusya'da doğan devrim ruhunun bütün yerküreye yayılacağını aklına bile getirmiyordu. İşte sevgili *Matuşka Rossiya*, halkına verdiği mertlik sözünü tutmuştu.

Rusya özgürdü; ama bu tam bir özgürlük değildi. Politik bağımsızlık yeni bir hayat kurma yolunda henüz ilk adımdı. Ekonomik koşullar değişmediği sürece "hakların" lafta kalacağını düşünüyordum. Demokrasi isteğinin, politik arenada uzun zamandır varlığını sürdüren kutsal bir inanç olduğunu biliyordum. Rus halk kitlelerinin kendi güçlerinin bilincine varıp çok şeylerin üstesinden gelebileceklerine olan inancım pekişmişti. Rusya'nın özgürlüğü için mücadele ederek hapislere ve sürgünlere yollanan ve şimdi rüyaları kısmen gerçekleşen fedakâr insanlar yeniden hayata dönmüşlerdi. Sibirya'nın dondurucu ıssızlığından, zindanlardan ve sürgünlerden geri dönerek halkla birleşmişler, ekonomik ve sosyal alanda yeni Rusya'yı inşa etmekte halkla elele çalışmaya başlamışlardı.

Amerika da kendi payına düşeni yaptı. Çar'ın devrildiği haberi duyulur duyulmaz binlerce sürgün şimdi Vaadedilmiş Topraklar olan anavatanlarına bir an önce dönmek için sabırsızlanıyorlardı. Çoğu yıllardır Birleşik Devletler'de yaşıyordu ve burada yerleşip kök salmışlardı. Fakat kalpleri, "yabancılar" diye küçümsendikleri halde emekleriyle zengin ettikleri bu ülkede değil, Rusya'da çarpıyordu. Rusya

şimdi kapılarını kendi oğullarına ve kızlarına ardına kadar açmıştı. Ortak zeminde birleşen ortodoks ve devrimciler, baharın ilk işaretini alır almaz kırlangıçlar gibi, ülkelerine geri uçtular - özledikleri, sevdikleri ve doğdukları topraklara.

Saşa'yla benim hiç dinmeyen ebedi özlemimiz yüreklerimizi yeniden tutuşturmuştu. Yıllar boyunca Rusya'nın nabzını, ruhunu ve insanüstü özgürlük mücadelesini yakından izlemiştik. Fakat yaşamlarımız, ikinci memleketimiz olan bu topraklara kök salmıştı. Bu ülkenin heybetinden ve güzelliklerinden çok şey öğrenmiş, en nitelikli Amerikan kadın ve ekeklerinin özgürlük savaşına hayran olmuştuk. Kendimi onlardan biri addediyor, gerçek anlamda bir Amerikalı olduğumu hissediyordum. Yalnızca bir kâğıt parçasının lütfuyla değil, ruhsal olarak böyleydi bu. Yirmi sekiz yıl boyunca Amerika için yaşamış, hayaller kurmuş ve çalışmıştım. Saşa da, acilen Rusya'ya dönmekle, ölüm saati hızla yaklaşan Mooney'nin hayatını kurtarma kampanyası arasında bölünmüştü. Ölüme mahkûm edilmiş bu insanı ve hayatları pamuk ipliğine bağlı olan diğerlerini nasıl terk edebilirdi?

Derken, Wilson'ın, dünyada demokrasiyi kurtarmak için Birleşik Devletler'i Avrupa katliamına dahil etme kararı geldi. Rusya'nın, sürgündeki devrimcilere büyük ihtiyacı vardı, ama Saşa'yla ben şu anda Amerika'nın bize daha çok ihtiyacı olduğunu hissediyorduk. Kalmaya karar verdik.

Birleşik Devletler'in savaşa girmesi orta sınıf pasifistlerinden çoğunu dehşet ve korkuya düşürmüştü. Bazıları anti-militarist faaliyetlerimize son vermemizi bile önerdiler. Sürekli olarak Avrupa ülkelerindeki savaş karşıtı çalışmalara para yardımı yapılmasını öneren New York Colony Kulübü'nün üyesi olan bir kadın, şimdi bizden ajitasyonumuzu kesmemizi talep ediyordu. Daha önce savaş karşıtı nutuklar atan bu kadına hayırseverliğini kendi ülkesinde yapsa daha iyi olacağını söylemekten kendimi alamadım. Hele, Woodrow Wilson tetikte bulunmaktan bıktı diye, çeyrek yüzyıldır sürdürdüğüm savaşa karşı tavrımı bırakmaya hiç niyetim yoktu. Wilson, diğer devlet adamları gibi oturduğu yerde keyif çatarken, Amerikalı gençleri cepheye sürerek "büyük gururu"ndan vazgeçti diye inançlarımı değiştirecek değildim.

Sahte radikallerin çekilmesiyle birlikte savaş karşıtı faaliyetin bütün yükü daha cesur militan unsurların sırtına binmişti. Özellikle grubumuz, çabalarını iki misline çıkartmıştı ve ben de New York ve

yakındaki kentler arasında konuşmalar yaparak, kampanyalar örgütleyerek mekik dokuyordum.

Rus sürgün ve göçmenlerden oluşan bir kafile, anavatana dönmeye hazırlanıyordu. Biz de onlara erzak, giyecek ve para yardımı sağlıyorduk. Çoğunluğu anarşist olan bu kafiledeki insanlar ülkelerinde kurulacak kardeşlik ve eşitlikte kendilerinin de payı olması için sabırsızlanıyordu. Rusya'ya dönüşün örgütlenmesini, Bill olarak bilinen yoldaşımız William Shatoff üstüne almıştı.

Bu devrimci anarşist, Rus otokrasisinin despotluğu yüzünden Amerika'ya sığınmak zorunda kalmıştı. Amerika'daki on yıllık ikameti sırasında gerçek proletaryanın yaşamını paylaşarak işçilerin koşullarının iyileşmesi için yoğun bir mücadele vermişti. Bir emekçi olan Bill, liman işçisi, matbaacı ve makinist olarak çalışmış, göçmen işçilerin varoluşunu karakterize eden sıkıntı, güvensizlik ve aşağılanma koşullarını bizzat yaşamıştı. Onun yerinde ruhça zayıf bir insan olsa yıkılıp giderdi. Fakat Bill, keskin zekâsı, tükenmez enerjisi ve ideali sayesinde ayakta kalmayı başarmış, hayatını, Rus mültecilerinin aydınlatılmasına adamıştı. Mükemmel bir örgütçü, etkili bir konuşmacı ve cesur bir insandı. Bu nitelikleriyle Amerika'daki küçük Rus gruplarını tek bir çatı altında toplamasını bildi. Rus göçmenlerini, Rus İşçileri Birliği adı altındaki, Birleşik Devletler'i ve Kanada'yı kucaklayan güçlü bir dayanışma örgütünde birleştirmekte büyük başarı gösterdi. Bu örgütün hedefi, Rusya'da olduğu gibi Amerika'da da Yunan Katolik Kilisesi tarafından etki altına alınmak istenen işçileri eğitmek ve devrimci olarak geliştirmekti. Bill Shatoff ve eylemci yoldaşları yıllardır karanlıktaki Rus kardeşlerini ekonomik koşullar konusunda uyandırmak ve örgütlü dayanışmanın önemini kavratmak için çalışıyorlardı. Çoğunluğu vasıfsız Rus işçileri, tren yollarında, fabrikalarda ve madenlerde uzun saatler çalışıp en ağır işleri yaparak insafsızca sömürülüyordu. Bu işçi kitleleri, Bill'in enerjisi ve sebatı sayesinde adım adım güçlü bir isyancı örgütte birleşmişlerdi.

Keza Ferrer Merkezi'nde de bir süre yöneticilik yapan Shatoff, üzerine aldığı her konuda olduğu gibi burada da zekâsı ve azmiyle işlerin üstesinden gelmişti.

Bill, özel yaşamında da çok hoş bir insandı. Bütün çekiciliği ve neşesiyle mükemmel bir arkadaş olan Bill'e, acil ve özellikle zor durumlarda güvenilebilirdi. Saşa, Mooney adına yürüttüğü çalışmalar dolayısıyla San Francisco dedektiflerinin saldırı tehlikesiyle karşı kar-

şıya kaldığı zamanlar, sağlam ve yürekli Bill, onun yanındaydı. Saşa'nın çeşitli kentlere yaptığı yolculuklarda Bill'in bir muhafız gibi onun güvenliğinin üstüne titrediğini bilmek yüreğime su serperdi.

Rusya'daki mucizenin ilk haberleri gelir gelmez Shatoff, ülkelerine dönmek için sabırsızlanan binlerce radikal yurttaşını örgütlemeye başladı. Tıpkı bir gemi kaptanı gibi kendini düşünmeksizin, herkesi güvenlik içinde göndermek için elinden gelen çabayı gösterdi. Deneyim ve becerilerinin Amerika'dansa Rusya'da daha değerli olduğunda ısrar ettiğimizde, bize, kendisinin en son gideceğini söyledi. Kendi yola çıkışı nerdeyse tehlikeye girinceye kadar kaldı.

Aleksandra Kollontay ve Leon Troçki'nin bir süredir New York'ta olduklarından haberdardım. Kolontay bana birkaç mektubun yanı sıra dünyada kadının yeri üzerine kitabını da yollamıştı. Benimle tanışmak istemiş, fakat buna zaman bulamamıştım. Sonraki günlerde onu yemeğe davet ettim. Hasta olduğundan gelemedi. Leon Troçki'yle de daha önce hiç karşılaşmamıştım. Rusya'ya yola çıkmadan önce bir veda konuşması yapacağı toplantıyı duyunca kalkıp gittim. Bir sürü sıkıcı konuşmacıdan sonra Troçki takdim edildi. Orta boylu, avurtları çökük, kızılımtrak saçlı ve karışık kızıl sakallı bir adam enerjik adımlarla kürsüye çıktı. Önce Rusça, sonra Almanca yaptığı konuşması güçlü ve etkileyiciydi. Politik tavrını benimsemiyordum. Kendisi bir Menşevik'ti (Sosyal Demokrat) ve o ölçüde de bizden uzaktı. Fakat savaşın nedenlerini analiz edişi zekice, Rusya'daki Geçici Hükümet'in etkisizliğini mahkûm edişi yakıcı ve devrimi hazırlayan koşulları sunuşu aydınlatıcıydı. İki saat süren konuşmasını ana vatanın işçi kitlelerine etkileyici bir şekilde seslenerek noktaladı. Dinleyiciler büyük bir heyecanla ayağa kalkmıştı. Saşa'yla ben, bu coşkuya yürekten katıldık. Onun. Rusya'nın geleceğine ilişkin derin inancını tamamen paylaşıyorduk.

Toplantıdan sonra Troçki'yle vedalaşmak üzere yanına gittik. Bizleri tanıyordu ve yeniden inşa çalışmasına yardım için Rusya'ya ne zaman gelmeyi düşündüğümüzü sordu. "Nasıl olsa orada görüşeceğiz," dedi.

Saşa'yla, yoldaşımız, arkadaşımız ve ustamız Peter Kropotkin'dense, Menşevik Troçki'ye kendimizi daha yakın hissetmemize yol açan olayların beklenmedik seyri üzerine tartıştık. Savaş, tuhaf arkadaşlıklara yol açmıştı ve dönmekten vazgeçmediğimiz, yalnızca ertelediğimiz Rusya'ya vardığımız zaman da Troçki'ye hissettiğimiz yakınlığın devam edip etmeyeceğini merak ediyorduk.

Troçki'nin yola çıkışından kısa bir süre sonra, yoldaşlarımızdan oluşan ilk kafile Rusya'ya hareket etti. Bu insanların ihtiyaçlarının karşılanması için büyük çaba harcayan birçok Amerikalı dostumuzun da bulunduğu neşeli bir uğurlama partisi verdik. Saşa, Rus işçi, köylü ve askerlerine bir manifesto yazma fikrini ortaya attı ve manifestoyu hemen kaleme alıp kafilenin hareketinden önce yetiştirdik. Kafilede, *Blast* ve *Mother Earth*'deki birçok kampanyamızda bizimle birlikte çalışmış çok sayıda kadın ve erkek vardı. Manifestoyu, en yakın ve güvenilir dostlarımız olan Louise Berger ve S.F.'ye teslim ettik. Bu bildiri, Rus halk kitlelerinden, Tom Mooney ve Warren K. Billings'i mahkûm eden Washington'ı protesto etmelerini istiyordu. Bunun, mahkûm edilmiş masum insanları kurtaracak tek yöntem olduğunu düşünüyorduk.

Amerika, militarist donanım konusunda, Eski Dünya'nın en despotik ülkeleriyle yarışıyordu. Büyük Britanya, zorunlu askerliğe, savaşın başlamasından on sekiz ay sonra başvurmuşken, Wilson buna, Birleşik Devletler'in Avrupa'daki çatışmaya girmesinden sonraki bir ay içinde karar verdi. Washington, Britanya Parlamentosu'nun, vatandaşlarının hakları konusunda gösterdiği titizliği göstermemişti. *Yeni Özgürlük*'ün akademik yazarı, her türlü demokratik ilkeyi bir darbede yıkmakta duraksamamıştı. Wilson, dünyaya, Amerika'nın en yüksek insancıl güdülerle hareket ettiği ve hedefinin Almanya'yı demokratikleştirmek olduğu teminatını vermişti. Bunu başarmak için Birleşik Devletler'i Prusyalılaştırmak zorunda kalırsa ne olacaktı peki? Doğuştan özgür Amerikalılar sığırlar gibi güdülecek, militarist cenderenin içinde posaları çıkarılacak ve gemilerle denizleri aşıp gittikleri Fransa tarlalarının gübresi olacaklardı. Kurban edilmeleri onlara, *My Country, 'Tis of Thee*'nin *Die Wacht am Rhein** üzerinde üstünlüğünü gösterme şerefini kazandıracaktı. Daha önce hiçbir Amerikan başkanı, demokrasi hakkında yazıp konuşurken, özel ve resmi alanda despotça davrandığı halde insanlık ve özgürlüğün tek havarisi olduğu mitosunu korumayı beceren Woodrow Wilson gibi halka böylesine şarlatanca yalan söyleme başarısını gösterememişti.

Kongre'nin önüne getirilen zorunlu askerlik yasa tasarısının sonucu hakkında hayal içinde değildik. İnsan haklarının bütünüyle inkâr edilmesinin, vicdan özgürlüğünün ölüm çanlarının çalınmasının üze-

* Yazar, Amerika'nın Almanya üzerinde üstünlük kazanmasına atıfta bulunmak için, iki ülkenin ulusal marşlarından alıntı yapıyor. ç.n.

rinde duruyorduk ve kayıtsız şartsız mücadeleye kararlıydık. Zorunlu askerliğin yol açtığı nefret ve şiddet dalgasının yükselmesini durdurabileceğimizi umut etmesek de, en azından, Birleşik Devletler'de, bedeli ne olursa olsun dürüstlüklerini korumak isteyen ve ruhlarını satmayan insanların bulunduğunu, mümkün olduğu kadar geniş bir kitleye yaymak zorunda olduğumuzun bilincindeydik.

Zorunlu Askerliğe Karşı Birlik'i örgütlemeye girişmek ve zorunlu Askerliğin Amerikan halkını nasıl tehdit ettiği konusunda bir manifesto kaleme almak üzere *Mother Earth* bürosunda özel bir konferans toplamaya karar verdik. Aynı zamanda, Amerikan erkeklerinin, zorla askere yazılarak kendi ölüm fermanlarını imzalamaya mecbur edilmelerine karşı büyük bir protesto toplantısı yapmayı planladık.

Massachusetts, Springfield'deki daha önce belirlenmiş konuşmalarım dolayısıyla, ne yazık ki, 9 Mayıs'ta yapılacak konferansta bulunamayacaktım. Fakat Saşa, Fitzi, Leonard D. Abbott ve diğer kafası berrak arkadaşlar konferansa katılacaklarından sonuçtan endişem yoktu. Konferansa, Zorunlu Askerliğe Karşı Birlik'in, insanların askere kaydolmaması için ısrar edip etmemesi sorununu ele alan bir tebliğ sunulacaktı. Springfield yolundayken, bu konuda tavrımı belirten kısa bir metin kaleme aldım. Bu metni, toplantıda okumasını rica eden bir notla birlikte Fitzi'ye gönderdim. Bir kadın olarak askeri hizmetin öznesi olmadığımı, dolayısıyla bu konuda insanlara tavsiyede bulunamayacağımı, diğer yandan, öldürme eyleminin bir aleti olmayı kabul edip etmemenin herkesin kendi bireysel vicdanına kaldığını, bir anarşist olarak başkalarının kaderlerine hükmetmenin haddim olmadığını, fakat bunun askere alınmayı reddedenlerin davalarına yardımcı olmayacağım ve onların her türlü eşitsizliğe karşı eylemlerinin yanında yer almayacağım anlamına gelmediğini belirttim.

Springfield'den döndüğümde, Zorunlu Askerliğe Karşı Birlik örgütlenmiş ve Harlem River Gazinosu 18 Mayıs'taki bir kitle mitingi için kiralanmıştı. Bu, konferansa katılanların, askere yazılmaya ilişkin tavrını paylaştıklarının göstergesiydi.

Faaliyetlerimizin orta yerinde Saşa ciddi bir kaza geçirdi. Ben, Yüz Yirmi Beşinci Sokak'ta bulunan *Mother Earth* bürosunun arka kısmındaki küçük odada kalırken, Saşa ve Fitzi, *Blast*'ı, eskiden arkadaşımız Steward Kerr'ın oturduğu üst kattaki odaya taşımışlardı. Çalışma odamın dışında evde telefon bağlantısı yoktu ve bir gün Saşa, aceleyle telefona cevap vermek isterken ayağı kayıp merdivenlerden

aşağı yuvarlandı. Muayene sonucunda sol bacağının liflerinde bir kopma olduğu saptandı ve doktor yatak istirahati verdi. Saşa doktoru dinlemedi. Yapması gereken bir yığın iş olduğu ve bu işleri yürütecek yalnızca birkaç yoldaş bulunduğundan dinlenemeyeceğini söyledi. Büyük acı duymasına ve ancak koltuk değneğiyle sekerek yürüyebilmesine rağmen, Harlem River Gazinosu'ndaki toplantıda bulunmakta ısrarlıydı.

18 Mayıs günü Fitzi'yle beraber, sakatlanmış arkadaşımızı evde alıkoyabilmek için aklımıza gelen her türlü kadınca hileye başvurmamıza rağmen bizimle gelmesini önleyemedik. İki iriyarı yoldaşımızın yardımıyla Saşa merdivenlerden indirilip taksiye kondu, aynı işlemler daha sonra salonda da tekrarlandı.

Salonu yaklaşık on bin kişilik büyük bir kalabalık doldurmuştu. Kalabalığın içindeki yeni üniforma giymiş bir sürü asker ve onların kız arkadaşları büyük şamata kopartıyorlardı. Yüzlerce polis ve dedektif salonun her tarafına yayılmıştı. Toplantı açıldığında birkaç genç "yurtsever" kürsüye saldırmaya kalkıştı. Böyle bir olasılığa karşı hazırlıklı olduğumuzdan girişimleri engellendi.

Toplantıya Leonard D. Abbott başkanlık ediyordu. Platformda Harry Weinberger, Louis Fraina, Saşa, ben ve zorunlu askerliğe karşı diğer konuşmacılar yer alıyordu. Farklı politik görüşlerden kadın ve erkekler bu konudaki tavrımızı destekliyorlardı. Bütün konuşmacılar, Başkan Wilson'ın onayını bekleyen zorunlu askerlik yasa tasarısını şiddetle eleştirdi. Saşa, yaralı bacağını sandalyeye dayamış, tek eliyle masaya tutunarak meydan okuyan güçlü bir konuşma yaptı. İradeli bir insan olan Saşa'nın bu durumda kendine hakim oluşu olağanüstüydü. Dinleyicilerden hiçbiri, onun acı çektiği halde kendi durumuna aldırış bile etmediğini, tek düşüncesinin toplantının barışçı bir şekilde bitmesi olduğunu tahmin edemezdi. Saşa'nın konuşması, daha önce hiç dinlemediğim ölçüde net ve ikna ediciydi.

Geleceğin kahramanları, konuşmalar boyunca sürekli şamata yaptılar. Ben kürsüye çıkınca ise tam bir pandomim koptu. Yuh çekip ıslıkladıktan sonra *Star-Spangled Banner*'ı* söylediler ve küçük Amerikan bayraklarını havada çılgınca salladılar. Yeni askerlerden biri gürültü patırtı arasında "Söz istiyorum!" diye bağırdı. Sık sık yapılan müdahaleler dinleyicilerin sabrını taşırmıştı. Salonun çeşitli yerlerinden ayağa kalkan insanlar toplantıyı sabote eden bu kişiyi, çenesini

* Amerikan ulusal marşı. ç.n.

kapamadığı takdirde kapı dışarı edileceği konusunda uyardılar. Böyle bir şeyin, milliyetçi takımın yardımına koşmak için fırsat kollayan polisin bulunduğu bir ortamda neye yol açacağını kestirmek zor değildi. Ayrıca, asker bile olsa, birisinin konuşma özgürlüğünü reddedemezdim. Sesimi yükselterek, toplantıdakilerin bu adamın konuşmasına izin vermesini istedim. "Buraya zora karşı protestoda bulunmaya, vicdanımıza göre düşünme ve hareket etme hakkımızı aramaya gelen bizler bir muhalifin konuşma hakkını da tanımalı, onu müdahale etmeden dinlemeli ve kendimiz için talep ettiğimiz saygıyı ondan da esirgememeliyiz. Bu genç arkadaş da kuşkusuz bizim kadar kendi davasının haklılığına inanıyor ve bu dava için kendi hayatını vermeye hazır. Bu yüzden diyorum ki, onun bu samimiyetine hepimiz saygı gösterip sessizce dinleyelim." Salon tam bir sessizliğe büründü.

Asker, muhtemelen daha önce böyle büyük bir toplantıda hiç bulunmamıştı. Ürkmüş görünüyordu. Kürsüye yakın olmasına rağmen zor duyulur, titreyen bir sesle konuşmaya başladı. "Alman parası" ve "hainler" türünden bir şeyler geveledi, dili dolandı ve aniden sustu. Sonra yoldaşlarına dönerek bağırdı: "Allah belasını versin! Haydi çekip gidelim buradan!" Çete mensupları küçük bayraklarını sallayarak süklüm püklüm dışarı çıkarlarken salon kahkaha ve alkışlarla çınlıyordu.

Toplantıdan eve dönerken gazeteci çocuklar, "Yazıyor, yazıyor! Zorunlu askerliğin yasalaştığını yazıyor!" diye bağırarak akşam gazetelerinin ikinci baskısını satıyorlardı. Askere kayıt tarihi 4 Haziran olarak belirlenmişti. Bu tarihte Amerikan demokrasisinin mezara gömüleceği düşüncesiyle sarsıldım.

18 Mayıs'ın, önemli bir tarihi dönemin başlangıcı olduğunu düşünüyorduk. Saşa ve benim açımdan bu günün özel bir anlamı da vardı. Saşa'nın Pennsylvania Batı Cezaevi'nden çıkışının on ikinci yıldönümünde, yıllardır ilk kez aynı kentte, aynı kürsüye çıkmıştık.

Askere kaydolup olmamak konusunda akıl danışan, çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu birçok kişi sabahtan gecenin geç saatlerine kadar büromuzun kapısını aşındırıyordu. Elbette, aralarında, askere kaydolmama tavsiyesinde bulunmamızı sağlayarak bizi tuzağa düşürmek için gönderilenler olduğunu da biliyorduk. Fakat çoğunluğu korkuya kapılmış ve ne yapacakları konusunda kafaları karışık gençlerden oluşuyordu. Bunlar, mabudlara kurban edilecek çaresiz insanlardı. Kendilerine yakınlık duymakla birlikte böyle hayati bir konuda onların

adına karar vermeye hakkımız olmadığını düşünüyorduk. Başvuranlar arasında, çocuklarını kurtarmamız için yalvaran çılgına dönmüş anneler de vardı. Yüzlercesi geliyor, mektup yazıyor ya da telefon ediyorlardı. Telefonumuz bütün gün çalıyor, büromuz insanlarla dolup taşıyor ve ülkenin her yanından Zorunlu Askerliğe Karşı Birlik hakkında bilgi edinmek isteyen, destek talep eden ve bizi teşvik eden yığınla mektup geliyordu. Bu karışıklık ortamında, *Mother Earth* ve *Blast*'ın yeni sayılarını hazırlamak, manifestomuzu yazmak ve gelecek toplantılarımızın duyurularını göndermek zorundaydık. Geceleri, biraz uyumaya çalıştığımızda, bu sefer de yapacaklarımızı öğrenmek isteyen gazeteciler tarafından uyandırılıyorduk.

Zorunlu askerliğe karşı toplantılar New York'un dışında da yapılıyordu ve ben Zorunlu Askerliğe Karşı Birlik'in şubelerini örgütlemekle meşguldüm. Pihadelphia'daki böyle bir toplantıda polis, zorunlu askerlikten söz ettiğim takdirde dinleyicileri coplayacağı tehdidinde bulundu. Konuşmama, Rus halk kitlelerinin kazandığı özgürlükten söz ederek devam ettim. Toplantının sonunda elli kişi özel bir yerde toplanarak Zorunlu Askerliğe Karşı Birlik'i örgütledi. Benzer deneyler birçok kentte tekrarlandı.

Harlem River Gazinosu'ndaki toplantıdan bir hafta sonra Tom Mooney'den, davasının yasal alandaki gelişmeleri konusunda umutsuzluğunu ifade eden ve ülke halkından talepte bulunan bir telgraf aldık. Telgrafta şunlar yazıyordu:

San Francisco
25 Mayıs 1917

Yüksek Mahkeme bugün dava için Oxman'ı dinledi. Baş Yargıç Angellotti, Oxman'ın ileri sürdüğü suç delilinin ikna edici olduğunu söyledi. San Francisco Emek Meclisi ve Yapı İşçileri Sendika Meclisi tarafından atanan özel komitenin üyeleri, Genel Savcı Webb'in makamına çıkarak, Yargıç Griffin'in, davamda hata yapıldığı yönündeki itirafının davayı düşürmesi gerektiği konusunda ne düşündüğünü sordular. Baş Savcı, tutanakların hata yapmayacağını ve böyle bir itirafın söz konusu olmadığını belirtti.

Başarılı bir sonuç elde etmek için güçlü bir kamuoyu, etkili gösteriler zorunludur. California linç yasası borazancıları umutsuzlukla kendilerini kurtarmaya çalışmaktadır.

Bu durumda beklenmedik bir şeyler olmadıkça yeni bir yargılanma olanaksızdır. Bu gerçekler en geniş şekilde kamuoyuna duyurulmalıdır.

TOM MOONEY

Warren K. Billing'in masumiyeti konusundaki kesin delillere rağmen suçlanması, savunmanın, kovuşturma tanıklarını titizlikle incelemesine yol açmıştı. Bu tanıkların herbirinin Bölge Savcısı Charles Fickert'in aleti oldukları apaçık ortadaydı ve birkaçı kovuşturma makamı için verdikleri ifadelerinin tehdit ve rüşvetle alındığını itiraf etmişlerdi. Jüriye de Ticaret Odası ajanlarının karıştığı biliniyordu. Bunların ortaya çıkması, Billings'i kurtaramamıştı. Fakat bunlar, Tom Mooney davasının nelere gebe olduğunu bilmek açısından uyarıcıydı.

Fickert, eski tanıklarından bazılarının yalan yere yemin ettikleri ve profesyonel fahişe oldukları ortaya çıktığından onları Mooney'ye karşı kullanamayacağının farkındaydı. Bu yüzden, aynı iplikten dokunmuş başka tanıklar ayarlama yoluna gitti. Bunların en parlağı, Batılı bir sığır bakıcısı olduğu iddia edilen Frank C. Oxman adlı kişiydi. Oxman'ın ifadesi Mooney'nin aleyhindeki en önemli delildi. İfadesinde, Seferberlik Resmi Geçidi'nin olduğu gün San Francisco'da bulunduğunu, yürüyüş güzergâhındaki bir sokağın köşesine bir el çantasını (muhtemelen içinde patlayıcı bulunan) yerleştiren kişiyi gördüğünü ve Mooney'yi teşhis ettiğini belirtiyordu. Oysa bir araştırma, Oxman'ın, resmi geçit günü San Francisco'da olmadığını ispatlamıştı. Ayrıca Oxman tarafından arkadaşı F. E. Rigall'a yazılmış bir mektup, Mooney'ye karşı ifade vermeye gelerek "biraz para kazanması" için arkadaşına ısrar ettiğini ortaya koyuyordu. Rigall o sırada Niyagara Şelaleleri'nde bulunuyordu ve San Francisco'ya hiç gitmemişti. Oxman'ın yalan ifade verdiğini ortaya koyan deliller o kadar açıktı ki, Bölge Savcısı Fickert onu duruşmaya çıkartmak zorunda kaldı.

Bütün bu gelişmelere, hatta duruşma yargıcı Franklin A. Griffin'in, Mooney'nin sahte ifadelerle suçlandığı yolundaki itirafına rağmen, California Yüksek Mahkemesi kararı bozmayı reddetti. Mooney, ölüme mahkûmdu!

Saşa'nın bir yıl önce ülke çapında başlattığı kampanya artık meyvelerini vermeye başlamıştı. Dava, radikal ve ilerici emek örgütleri tarafından ülke çapında ele alınmıştı ve sözü geçer çok sayıda şahsiyetin yanı sıra birçok liberal örgüt de davayla ilgileniyordu. Mooney'yi darağacından kurtarma faaliyeti aralıksız sürdürülüyordu.

Madison Square Garden'da, 1 Haziran'da, daha radikal savaş karşıtı örgütler tarafından düzenlenen barış mitinginde, Hunt's Point Palace'ta 4 Haziran'da yapılacak toplantımızın duyurularını dağıtan genç yoldaşlarımız tutuklandı. Bunu öğrenir öğrenmez, Bölge Savcı-

sı'na bir mektup yazarak tutuklanan çocukların yaptıklarıyla ilgili bütün sorumluluğu üzerimize aldığımızı bildirdik. Eğer bir el ilanını dağıtmak suçsa biz yazarlarının haydi haydi suçlu olduğumuza dikkat çektik. Saşa ve benim tarafımdan imzalanan mektup, içine acil yanıt için pul da konarak postalandı. Fakat ne yanıt verildi, ne de bize karşı herhangi bir girişimde bulunuldu.

Tutuklananlar Morris Becker, Louis Kramer, Joseph Walker ve Louise Sternberg'di. Halkı, Zorunlu Askerlik Yasası'na boyun eğmemeye teşvik ederek fesatta bulunmakla suçlanıyorlardı. Davaları, Federal Yargıç Julius M. Mayer tarafından görüldü. Kramer ve Becker suçlu bulundular. Jüri, Becker'in bağışlanmasını tavsiye etti: Yargıç, bağışlama önerisine, sanıkları aşağılayarak yanıt verdi. Kramer'i korkak diye niteleyerek, yasanın tanıdığı en yüksek ceza olan Atlanta Federal Cezaevi'nde iki yıl hapse ve on bin dolar para cezasına çarptırdı. Becker'e bir yıl, sekiz ay verildi ve o da benzer bir para cezasına çarptırıldı. Sternberg ve Walker ise beraat ettiler. Her zamanki gibi başarılı bir savunma yapan Harry Weinberger temyize başvurdu. Louis Kramer, Tombs'da Atlanta'ya götürülmesini beklerken askere alma belgesini imzalamayı reddetti ve bir yıl daha hüküm giydi.

Mother Earth'ün Haziran sayısı siyah başlıkla çıktı. Kapakta yer alan bir mezarın üzerinde şöyle yazıyordu: "AMERİKAN DEMOKRASİSİ - TOPRAĞI BOL OLSUN." Derginin ciddi tutumu çarpıcı ve etkileyiciydi. Özgürlük meşalesinin eski taşıyıcısı Amerika'nın kendi idealinin mezar kazıcısı olmasıyla ortaya çıkan trajediyi hiçbir şey böyle güzel ifade edemezdi.

Bütün sermayemizi son kuruşuna kadar, sayfa sayısı fazlalaştırılan ekstra baskı için harcamıştık. Bu sayıyı, ülkedeki her federal görevliye, her editöre göndermek ve dergiyi genç işçiler ve üniversite öğrencileri arasında dağıtmak istiyorduk. Yirmi bin nüsha kendi ihtiyaçlarımıza ancak yetti. Yoksulluğumuzu eskisinden daha çok hissederolmuştuk. Neyse ki, beklenmedik bir müttefik imdadımıza yetişti: New York gazeteleri! Zorunlu askerliğe karşı manifestomuzdan alıntılar yapmış, bazıları ise metni olduğu gibi yeniden basmıştı. Böylece milyonlarca okur metinden haberdar oldu. Haziran sayımızdan bol bol alıntılar yapıyor ve başyazılarında bu sayının içeriğiyle ilgili uzun uzadıya yorumlarda bulunuyorlardı.

Bütün ülke basını, yasaya ve başkanlık talimatlarına meydan okuyuşumuz karşısında çılgına dönmüştü. Daha dün duyulmayan sesi-

mizin ülke çapında yayılmasına yaptıkları katkıya müteşekkirdik. Ayrıca gazeteler 4 Haziran'da yapılması planlanan toplantımızı da kamuoyuna duyurdular.

Yaşamımızın dopdolu ve heyecanlı olmasının Saşa'nın iyileşmesine bir yararı dokunmuyordu. Rahatsızlığı devam ediyor ve çok acı çekiyordu. Çoğu yazılarını yatakta ya da bacağını bir sandalyeye dayayarak yazmak zorundaydı. Koltuk değnekleriyle yürümesine rağmen kitle toplantısına katılmakta yine ısrarlıydı. Acı çektiğini biliyorduk, fakat o, şakaya vurarak Fitzi ile beni "çok fazla sızlandığımız" için azarlıyordu.

Hunt's Point Palace'a birkaç sokak kala taksimiz durmak zorunda kaldı. Önümüzde on binlerle sayılabilecek göz alabildiğine bir insan seli dalgalanıyordu. Atlı ve yaya polislerle ve haki renk elbiseleri içindeki çok sayıda askerle çevrilmiştik. Lanetler okuyarak ve emirler yağdırarak kalabalığı yolun kenarlarına sürüyor ve yeniden geri geliyorlardı. Taksi ilerleyemiyordu ve koltuk değnekleriyle yürüyebilen Saşa'yı salona ulaştırmak imkânsız gibiydi. Palace'ın arka girişine ulaşana kadar dolambaçlı yollardan gitmek zorunda kaldık. Oraya vardığımızda silahlı devriye arabaları içinde çok sayıda makineli tüfekli ve projektörlü askerle karşılaştık. Sahne kapısında üstlenmiş polisler bizi tanımayarak geçmemize izin vermediler. Bizi tanıyan bir gazeteci, görevli polis komiserinin kulağına bir şeyler fısıldadı. "öyle mi, tamam" diye bağırdı komiser, "fakat başka hiç kimseye izin verilmeyecek. Salon haddinden fazla doldu."

Komiser yalan söylüyordu. Salon ancak yarı yarıya dolmuştu. Polis, insanların içeri girmesini önlemiş ve saat yedide kapıların kilitlenmesi emrini vermişti. İşçilerin içeri girmesini önlerken, çok sayıda kafayı bulmuş gemicinin ve askerin salona girmesine ses çıkarmamışlardı. Balkon ve ön sıralar bunlarla doluydu. Yüksek sesle kaba saba konuşuyor, ıslıklayıp yuh çekiyor ve dünyadaki demokrasiyi kurtarmaya hazırlanan insanlara uygun her türlü tavrı sergiliyorlardı.

Sahnenin arkasındaki odada Adalet Bakanlığı'ndan görevliler, Federal savcılık bürosundan üyeler, Birleşik Devletler üst düzey görevlileri, "Anarşizmle Mücadele Timi"nden dedektifler ve gazeteciler vardı. Sanki kan gövdeyi götürecekmiş gibi bir hava esiyordu. Hukukun ve düzenin sorumlularının, olay çıkarmaya teşne oldukları çok açıktı.

Platformdaki "yabancı düşmanlar" arasında, eğitim, sanat ve

edebiyat alanında sivrilmiş kadın ve erkekler bulunuyordu. Onlardan biri, önceki yıl Dublin isyanında öldürülen pasifist yazarın dul eşi, seçkin İrlandalı isyancı Mrs. Sheehy-Skeffington'du. Bir barışsever, adalet ve özgürlüğün beliğ savunucusu olan bu kadın, ince ruhlu, nadide bir insandı. O akşam halkta ifadesini bulan yaşam, özgürlüğe saygı ve toplantımızın ruhu, onun şahsında cisimleşmişti.

Toplantının açılıp başkan Leonard D. Abbott'un yerini alışı, asker ve gemicilerin bağırış, ıslık ve tepinmeleriyle selamlandı. Bu gösterinin istenen etkiyi yaratamaması üzerine salondaki üniformalılar, kenarlarda bulunan elektrik lambalarını söküp kürsüye fırlatmaya başladılar. Ampuller, bir demet karanfilin bulunduğu vazoya çarpınca, kırılan vazoyla birlikte çiçekler ortalığa saçıldı. Bunun ardından meydana gelen karışıklıkta dinleyiciler öfkeli bir şekilde protesto ederek polisin, bozguncuları dışarı atmasını istediler. Yanımızda bulunan John Reed, Polis Şefi'ne, bozguncuları dışarı atması gerektiğini söylediği halde, Şef müdahale etmeyi reddetti.

Bazı dinleyici kadınların desteğiyle başkan tarafından yapılan ısrarlı uyarıların sonucunda görece bir sükûnet sağlandı. Ama bu da fazla uzun sürmedi. Konuşmacıların hepsine aynı müdahaleler yapıldı. Hatta ızdırap ve öfkelerini ortaya koyan geleceğin askerlerinin anneleri bile, Sam Amca üniformaları içindeki vahşiler tarafından yuhalandı.

Konuşmacı annelerden biri de Stella'ydı. Hiç böyle bir deney yaşamamış olan Stella hakaretlere göğüs gerdi. Oğlu askere alınmak için henüz çok küçüktü. Ama Stella, diğer talihsiz ebeveynlerin acı ve kederlerini paylaşıyordu. Konuşma fırsatını elde edememiş bu insanların protestosunu açık bir şekilde ifade edebildi. Bozguncuların karşısında yılmadan, kararlı ve içten konuşmasıyla dinleyicileri coşturdu.

Sonraki konuşmacı Saşa'ydı. Onu diğerleri takip ediyordu, ben en son konuşmacıydım. Saşa, kürsüye çıkarken kendisine yardım edilmesini reddetti. Yavaşça ve büyük bir çabayla merdivenleri tırmanmayı başardı ve sahnenin önündeki ışıkların yanındaki, kendisi için konmuş sandalyeye doğru yürüdü. 18 Mayıs'ta olduğu gibi tek ayağının üstünde durmak zorundaydı. Diğer ayağını sandalyeye koyarak eliyle masaya dayandı. Başı yukarda, çenesi kararlılıkla sıkılmış, dimdik duruyordu. Parlayan gözlerini kırpmadan bozguncuların üzerine dikmişti. Sakatlığına rağmen onun bu vakur görünüşü dinleyicileri ayağa kaldırmış ve Saşa'nın uzun uzun alkışlanmasına yol açmıştı. Bu

coşkun gösteri, çoğu içkili olan milliyetçileri kızdırmıştı. Bağırtılar, ıslıklar, tepinmeler ve askerlerin yanındaki kadınların histerik çığlıkları tekrarlandı. Gürültünün arasından boğuk bir sesin "Yeter! Çok konuştunuz!" diye bağırdığı duyuldu. Saşa tınmadı bile. Gittikçe yükselen bir sesle konuşmaya başladı. Kâh ikna etmeye çalışarak, kâh aşağılamanın ne anlama geldiğini göstererek bozguncu takımına esaslı bir diskur geçti. Saşa'nın sözlerinden etkilenmiş görünüyorlardı. Sakinleşmişlerdi. Sonra birdenbire, ön sıralardan hayvanın biri böğürdü: "Haydi kürsüye! Şu uyuşuğu alaşağı edelim!" Bir anda dinleyiciler ayağa fırladılar. Bazıları hızla koşup askeri yakaladılar. Hemen Saşa'nın yanına *gittim*. Avazım *çıktığı kadar* bağırdım: "Arkadaşlar, arkadaşlar - durun, bekleyin!" Bu ani çıkışım herkesin dikkatini çekmişti. "Bu askerler ve gemiciler buraya olay çıkartmak için gönderildiler ve polis de onlarla birlik halinde. Eğer aklımızı başımıza toplamazsak kan dökülecek ve dökülen de bizim kanımız olacak!" diyerek dinleyicileri uyardım. "Haklı!" "Doğru söylüyor!" sesleri yükseldi. Bu durak-samadan yararlandım. "Burada bulunuşunuz ve burada söylenenleri duyulabildiği ölçüde slogan haline getirip onaylayan dışardaki kalabalık, sizlerin şiddete inanmadığınızın en ikna edici kanıtıdır ve bu aynı zamanda sizin, savaşın en iblisçe şiddet olduğunu idrak ettiğinizin göstergesidir. Savaş, bilerek, acımasızca öldürmek ve masum insanların yaşamlarını söndürmektir. Hayır, buraya bir ayaklanmaya yol açmak için gelen biz değiliz. Böyle bir şeye alet olmayı reddetmeliyiz. Zekâ ve tutkulu inanç, silahlı polisten, makineli tüfeklerden ve asker elbiseleri içindeki külhanbeylerden daha ikna edicidir. Bu gece bunun böyle olduğunu gösterdik. Hâlâ birçok konuşmacımız var, bunların bazıları tanınmış Amerikalı isimler. Fakat ne onların, ne de benim, burada verdiğiniz mükemmel örneğe ekleyecek bir şeyimiz yok. Dolayısıyla toplantı bitmiştir. Düzenli bir şekilde dışarı çıkarken devrimci şarkılarımızı söyleyelim ve şu anda gerçekler konusunda tam bir cehalet içinde bulunan askerleri trajik kaderleriyle baş başa bırakalım."

Dinleyiciler hep bir ağızdan *Enternasyonal*'i söylemeye başladılar ve şarkıya, dışardaki binlerce gırtlaktan yükselen sesler eşlik etti. Bu insanlar, beş saat boyunca sabırla beklemiş ve açık pencerelerden duydukları her kelime yüreklerinde güçlü bir şekilde yankılanmıştı. Toplantı boyunca gök gürlemesini andıran alkışlarıyla bizi desteklemişlerdi ve şimdi de neşeyle şarkılarını söylüyorlardı.

Komite odasında New York *World*'den bir muhabir koşarak yanıma geldi. "Soğukkanlılığınız durumu kurtardı," diyerek beni kutladı. "Evet de, gazetenize ne yazacaksınız?" diye sordum. "Polisin, kavga çıkaran askerlere çanak tuttuğunu yazacak mısınız?" Yazacağına söz verdi. Ama, o yazmaya cesaret etse bile, hiçbir doğru haberin basılmayacağından emindim.

Ertesi günkü *World*'de şöyle yazıyordu: "Hunt's Point Palace'taki Zorunlu Askerliğe Karşı Birlik'in toplantısında kargaşalık çıktı. Birçok kişi yaralanırken yirmi kişi de tutuklandı. Üniformalı askerler konuşmacılarla alay etti. Toplantının yarıda kesilmesinden sonra çevredeki caddelerde tam anlamıyla bir arbede yaşandı."

Arbede iddiasında bulunan başyazı zorunlu askerliğe karşı ileriki protestoları önleme amacıyla kaleme alınmıştı. Polis de mesajı almıştı. Salon sahiplerine bir genelge yayınlayan polis, salonlarını, Alexander Berkman ya da Emma Goldman tarafından konuşma yapılacak herhangi bir toplantı için kiraya vermemelerini istiyordu. Yıllardır kullandığımız salonların sahipleri bile bu emre karşı gelmeye cesaret edemedi. Üzgün olduklarını söylüyorlardı. Korktukları şey tutuklanmak değildi, askerler tarafından tehdit edilen can ve mal güvenlikleriydi. Yahudi Sosyalist Partisi'ne ait Doğu Broadway'deki Forward Salonu'nu tuttuk. Ancak bin kişilik kapasitesi olan, bize göre küçük bir salondu. Fakat koca New York'ta başka yer bulamamıştık. Pasifist ve anti-militarist örgütlerin, zorunlu askerlik yasasının kabulünün ardından içine girdikleri korku dolu sessizlik, çalışmalarımızı sürdürmemizi iki misli zorunlu hale getirmişti. 14 Haziran'da bir kitle toplantısı yapmayı planladık.

Duyuru basmamıza gerek yoktu. Gazeteleri aramamız yeterliydi. Gazeteler, savaş karşıtı faaliyetlere devam etme azmimizi suçlayarak resmi makamların bizi önlemekte gösterdikleri zaafı sert bir şekilde eleştirdiler. Aslında polis, asker kaçaklığını önlemek için olağanüstü çaba gösteriyordu. Binlerce asker kaçağı tutuklanıyor, fakat yerine yenileri geliyordu. Basın, çok sayıda Amerikalı'nın hükümete cesaretle direndiğinin bilinmesini istemediğinden olayların gerçek yüzü hakkında bilgi vermiyordu. Biz ise, binlerce insanın, kendileri gibi masum insanları katletmek üzere silahı eline almayı reddettiklerini kendi kanallarımızdan biliyorduk.

Bir gün, sekreterime mektuplarımı yazdırırken, *Mother Earth* bürosuna yaşlı bir adam gelerek Berkman'ı sordu. Saşa arka odada

çalışıyordu. İşim başımdan aşkın olduğundan, adama oturmasını teklif etmeyi bile unutmuştum. Ona, Saşa'nın yanına gitmesi için arka odayı gösterdim. Birkaç dakika sonra Saşa beni odasına çağırdı. San Francisco'da tanıştığı, yıllardır *Mother Earth* ile *Blast*'ın abonesi olan konuğu James Hallbeck'i takdim etti. İsim yabancı değildi. Çağrılarımıza her zaman yanıt vermeye hazır bir kişi olduğunu hatırlamıştım. Saşa, bu yoldaşın çalışmalarımıza bağışta bulunmak istediğini söyledi.

Kampanyamız için umutsuzca para sağlamaya çalıştığımızdan bağış önerisine sevinmiştim. Elime bir çek tutuşturduğunda, Hallbeck'i kayıtsızlıkla karşıladığım için utanç duydum. Çok meşgul olduğumdan ilgilenemediğimi söyleyerek özür diledim. Ancak o, durumu anlayışla karşıladığını belirtti. Çok az zamanı olduğunu söyledikten sonra bize veda ederek aceleyle çıktı. Elimdeki çeke baktığımda, şaşkınlıkla bunun üç bin dolarlık bir meblağ olduğunu gördüm. Yaşlı yoldaşın bir yanlışlık yaptığını düşünerek arkasından hemen fırladım ve yetiştim. Çeki gösterdiğimde ortada bir yanlışlık olmadığını söyledi. Ondan, büroya dönerek bize kendisi hakkında bir şeyler anlatmasını rica ettim. Bu yaşlı halinde, kendi yaşamını garantiye aldığından emin olmadan bu parayı kabul edemeyeceğimi belirttim.

Amerika'ya altmış yıl önce İsveç'ten göç etmişti. Gençliğinden beri bir isyancıydı. Chicagolu yoldaşların hukuksal cinayete kurban gitmesiyle anarşist olmuştu. Çeyrek yüzyıl California'da şarap üretimi için bağcılık yapmış ve biraz da para biriktirmişti. Kendi ihtiyaçları son derece sınırlıydı. Birleşik Devletler'de akrabası yoktu ve hiç evlenmemişti. İsveç'te rahat koşullarda yaşayan üç kız kardeşine zaten küçük bir miras bırakacaktı. Zorunlu askerlik kampanyasıyla son derece ilgileniyordu. Bu kampanyaya aktif olarak katılmak için çok yaşlı olduğundan çalışmamıza küçük bir miktarla katılmaya karar vermişti. Çeki kabul etmekte tereddüt etmemiz için hiçbir sebep olmadığını söyledi bize. "Seksen yaşındayım, fazla ömrüm kalmadı," diye ekledi, "Hayatımın büyük bölümünde inandığım davaya yardım etmek istiyorum. Ölümümden, Devlet'in ya da Kilise'nin çıkar sağlamasını istemiyorum." Yüce gönüllü yoldaşımızın mütevazı tavrı, faaliyetlerimize bağlılığı ve cömert jesti bizi öylesine derinden etkilemişti ki, teşekkürle yanıt vermek bayağı kaçacaktı. Tokalaşan ellerimiz ona olan şükranlarımızı ortaya koyuyordu ve geldiği gibi gösterişsiz, çıkıp gitti. Verdiği çek, savaş karşıtı faaliyetler fonu olarak bankaya yatırıldı.

14 Haziran'daki Forward Hall toplantımız gelip çatmıştı. Akşa-

ma doğru telefon çaldı ve yabancı bir ses, beni toplantıya gitmemem için uyardı. Bana karşı bir komplo düzenlendiğini söyledi. İsmini sorduğumda vermekten çekindi; görüşmeyi de kabul etmedi. Yaşamıma gösterdiği ilgiye teşekkür ederek telefonu kapattım.

Saşa ve Fitzi'ye şakayla karışık vasiyetimi hazırlamam gerektiğini söyledim. "Kimbilir, belki de iğrenç bir ihtiyar oluncaya kadar yaşarım," dedim. Her olasılığı göz önüne alarak şöyle bir mektup bırakmaya karar verdim: "James Hallbeck tarafından bağışlanan 3000 dolar, kadim dostum ve mücadele yoldaşım Alexander Berkman'ın sorumluluğunda savaş karşıtı çalışmalar ve vicdani redçi tutuklular için harcanacaktır." 329 dolardan ibaret olan *Mother Earth*'ün bütçesi, büro borçlarımızın ödenmesinde kullanılacaktı; kitap stoklarımız satılacak ve geliri, hareketin ihtiyaçlarına harcanacaktı. Kişisel kitaplığım en küçük erkek kardeşime ve Stella'ya verilecekti. Geçenlerde arkadaşım Bolton Hall tarafından üzerime tapulanan, tek mülkiyetim olan Ossining'deki küçük çiftliği, Stella'nın küçük oğlu Ian Keith Ballantine'ye bırakıyordum. Saşa ve Fitzi, tanık olarak belgeyi imzaladılar.

Forward Salonu'nun bulunduğu Doğu Broadway'e vardığımızda suikastçılar yerine, tam takım halinde hazır ve nazır bulunan sıradan polisle karşılaştık. Sanki New York'un "en iyileri" toplantımızın yakınındaki Rutgers Meydanı'nda ve bu caddede dizilmişti. Kalabalık, meydanın sonuna kadar sürülmüştü. Binaya girmeyi başaranlar ise tutuklu gibi içeri kilitlenmişlerdi. Bizi apar topar binaya sokan çam yarması gibi görevliler tarafından öyle kıskaca alınmıştık ki, benim ya da Saşa'nın yanına bir suikastçının yaklaşması olanaksızdı.

Salonda iğne atılsa yere düşmezdi. İçerde kalabalık bir polis gücü ve bir takım Federal görevliler vardı, fakat hiç asker yoktu. Forward Salonu, muhtemelen daha önce bu kadar çok sayıda Amerikalı dinleyiciyi görmemişti. Savaşa ve zorunlu askerliğe karşı insanların duygularını böylesine özgürce ifade etmeleri az rastlanır bir olaydı ve halk büyük bir destek göstermişti.

Toplantı çok canlıydı ve programımız kesintisiz uygulandı. Ne var ki, toplantının sonunda görevliler, askere alınma çağında gözüken herkesi alıkoyup askere kayıt belgesi gösteremeyenleri tutukladılar. Federal makamların toplantımızı bir tuzak olarak kullandıkları açıktı. Bu yüzden, katılacak insanların askere alma yasasıyla hiçbir sorunları bulunmadığına emin olmadıkça bir daha halka açık toplantı yapma-

mayı kararlaştırdık. Bundan sonra, yazılı çalışmalara daha çok ağırlık verecektik.

Ertesi gün öğleden sonra büromuzda çalışıyorduk. Saşa'yla Fitzi, üst katta *Blast*'ın yeni sayısını hazırlıyorlardı. Arkadaşımız "İsveçli" Carl, posta için paketlerimizi düzenlerken, ben de yeni sekreterim Pauline'le çalışıyordum. Chicago'da konferanslarımın düzenlenmesine yardımcı olan Carl, San Francisco'da *Blast*'ta çalıştıktan sonra New York'ta bize katılmıştı. Güvenebileceğimiz, sağlam bir yoldaşımızdı. Saflarımızdaki en soğukkanlı insanlardan biriydi. Hiçbir şey sinirlerini bozamaz ya da bir görevi yarıda bırakmasına yol açamazdı. Su katılmamış birer Amerikan isyancısı olan Walter Merchant ve W.P. Bales'le birlikte büro işlerini yürütürdü.

Konuşmaların ve daktilo tıkırtılarının arasında birdenbire merdivenlerdeki ayak seslerinin gürültüsünü duyduk. Ne olup bittiğini anlayamadan bir düzine adam büroya doluştu. Şefleri, heyecanla bağırdı: "Emma Goldman, tutuklusun! Tabii ki, Berkman da; nerede o?" Bu, Birleşik Devletler Emniyet Müdürü Thomas D. McCarthy'ydi. Kendisini görmüşlüğüm vardı. Son günlerdeki zorunlu askerliğe karşı toplantılarımızda, kürsünün yakınlarında, konuşmacıların üzerine atılmaya hazır vaziyette sabırsızlık içinde beklerdi. Gazeteler, tutuklanmamız için durmadan Washington'a telgraf çektiğini yazıyordu.

"Umarım arzu ettiğiniz madalyayı alırsınız," dedim, "Ama yine de tutuklama emrinizi görmek istiyorum." Bunun yerine, *Mother Earth*'ün Haziran sayısını göstererek oradaki askerliğe karşı makalenin bana ait olup olmadığını sordu.

"Sormaya gerek var mı? Altında imzam olduğuna göre... Ayrıca, dergide çıkan her şeyin sorumluluğu bana ait. Sizden tutuklama emrinizi sormuştum."

McCarthy, *Mother Earth*, vatana ihanetten yıllarca hapsedilmemiz için yeterli malzeme içerdiğinden bizim için ayrıca tutuklama emrine gerek olmadığını açıkladı; bizi götürmeye gelmişti, acele etsek iyi olurdu.

Umursamaz bir havada merdivenlere doğru gidip, seslendim: "Saşa, Fitzi - burada bizi tutuklamaya gelmiş konuklarımız var." McCarthy ve adamları beni kabaca bir kenara itekleyip *Blast* bürosuna daldılar. Yardımcıları, masama el koyduktan sonra kitaplığımızdaki kitap ve broşürleri karıştırıp yere yığmaya başladılar. Polislerden biri, grubumuzun en genci olan W. P. Bales'in de tutuklandığını duyurdu.

Walter Merchant ve Carl'a, arama bitinceye kadar geride durmaları emredildi.

Anlaşılan bu gece yine bedava konaklayacaktık. Elbisemi değiştirmek üzere odama yöneldim. Adamlardan biri koluma yapıştı. Hızla çekerek kurtardım. "Şefiniz haydut korumalarını yanına almadan buraya gelmeye cesaret edemiyorsa," dedim ona, "en azından size bu şekilde davranamayacağınızı öğretmeliydi. Kaçtığım falan yok. Müsaade edin de bizi bekleyen resmi kabul için giyineyim. Hem siz kendinizi benim dadım falan mı zannettiniz, kuzum?" Masamı arayan adamlar kahkahayı patlattılar. İçlerinden biri, "Ne muzip kadın! Tamam, bırak gitsin odasına," diye söylendi. Kitabım ve küçük tuvalet çantamla geri döndüğümde Fitzi'nin, hâlâ koltuk değneğiyle yürüyen Saşa'yla birlikte aşağı indiğini gördüm. McCarthy de yanlarındaydı.

"Zorunlu Askerliğe Karşı Birlik'in üye listesini istiyorum," dedi.

"Bu isteğinizi yerine getirmek isterdik. Fakat bir tutuklunun şerefini koruyamayanlara bu ad ve adresleri vermek konusunda son derece titiziz. Zorunlu Askerliğe Karşı Birlik'in listesini büromuzda tutmuyoruz, bulmanız da imkânsız."

Hep birlikte merdivenlerden inip otomobillere bindik. McCarthy ve yardımcıları önde, Saşa ve ben de arkadaydık. Arkadaki arabada, "bomba şubesi" görevlileri tarafından izlenen Bales geliyordu. Saşa'yla bana genel müdürün arabasında şeref yeri ayrılmıştı. Kalabalık caddelerden uçar gibi geçtik. Korna sesleriyle ürken insanlar arabaların önünden dört bir yana kaçışıyorlardı. Saat akşamın altısıydı ve işçiler fabrikalardan boşalmaya başlamışlardı. Ama McCarthy, ne şoförünün yavaşlamasına izin veriyor, ne de yol boyunca trafik polislerinin canhıraş uyarılarına kulak asıyordu. Hız sınırını aştığı ve yayaların yaşamlarını tehlikeye soktuğu konusunda kendisini uyardığımda şişinerek "Ben Birleşik Devletler Hükümeti'ni temsil ediyorum," dedi.

Dövüşken avukatımız ve kadim dostumuz Harry Weinberger bizi Federal Bina'da buldu. Harry, suçlamanın nedenini ve kefaletin ne kadar olduğunu sordu. Fakat tutuklanmamız kasıtlı olarak resmi kapanış saatine denk getirilmişti. Tombs Cezaevi'ne yollandık.

Ertesi sabah Birleşik Devletler Komiseri Hitchcock'un karşısına çıkarıldık. New York Bölge Federal Savcısı bizi, "askere almaya karşı komplo kurmak"la suçladı ve kefaletimizin yüksek tutulmasını talep etti. Komiser, herbirimiz için yirmi beş bin dolar kefalete karar verdi. Weinberger protesto etti, fakat boşuna.

Tombs'da günlerce görüşme yasağı altında tutulduk. Sonradan, baskıncıların, *Mother Earth* ve *Blast* bürolarında, abone listeleri, çek defterleri ve yayınlarımız da dahil, ele geçirdikleri her şeye el koyduklarını öğrendik. Aynı zamanda, mektuplaşma dosyalarımızı, basmayı düşündüğümüz kitapların elyazmalarını, Amerikan edebiyatı üzerine konferanslarımın daktilo metinlerini ve yıllardır biriktirdiğimiz diğer değerli malzemeyi de müsadere etmişlerdi. Vatana ihanet malzemesi, Peter Kropotkin, Enrico Malatesta, Max Stirner, William Morris, Frank Harris, C.E.S. Wood, George Bernard Shaw, Ibsen, Strindberg, Edward Carpenter'in eserlerinden, büyük Rus yazarlarından ve buna benzer tehlikeli patlayıcılardan ibaretti.

Dostlarımız, mükemmel bir dayanışma ruhu göstererek acilen kefalet paramızı topladılar. Yoldaşlarımız Michael ve Annie Cohn bu büyük miktar paranın toplanmasına öncülük ettiler. Detroit'ten Agnes Inglis ve ülkenin çeşitli yerlerinden birçok insan mali yardımda bulundu. Çok sayıda yoksul işçinin tavrı ise göz yaşartıcıydı. Yalnızca küçük tasarruflarıyla katkıda bulunmakla kalmamışlar, Birleşik Devletler Hükümeti tarafından konan elli bin doların toplanmasına yardımcı olmak üzere özel ziynet eşyalarını da bağışlamışlardı.

Yaralı bacağı hâlâ iyileşmediği için önce Saşa'nın kefaletinin ödenmesini istiyordum. Margaret Anderson'ın gönderdiği bir kitaba yoğunlaşmıştım ve rahatım yerindeydi. Bu yüzden Tombs'da kalmak benim için sorun değildi. Anderson'ın yolladığı kitap, James Joyce'un *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi* adlı romanıydı. Bu yazarı daha önce hiç okumamıştım, ama şimdi kaleminin gücü ve orijinalliği ile büyülenmiştim.

Federal makamların hapisten çıkmamız için hiç de acele etmedikleri yoktu. Kefaletimiz için önerilen üç yüz bin dolar değerindeki mülk, para dışında hiçbir şey kabul edemeyecekleri gibi teknik bir ayrıntı ileri süren Federal Savcı Yardımcısı Content tarafından reddedilmişti. Elimizdeki para ancak birimizin çıkması için yeterliydi. Saşa her zamanki kibarlığıyla ilk çıkan olmayı reddetti. Bu yüzden kefalet benim için ödendi ve tahliye edildim.

Gazetelerin, kefaletime katkıda bulunanları kolayca tespit etmesi mümkün olduğu halde, New York *World*, 22 Haziran tarihli nüshasında sorumsuzca "Kayser'in Emma'nın tahliyesi için 25 000 dolar yatırdığına ilişkin bir rapor olduğu" yolunda bir hikâye yayınladı. Bu,

basının, olumsuz unsurların tertiplerine ne derece alet olduğunun göstergesiydi.

Federal büyük jüri, bizi, zorunlu askerliğin bozguna uğratılması için fesat kurmakla suçlayan bir iddianame hazırladı. Bu suçun azamî cezası iki yıl hapis ve on bin dolar para cezasıydı. Davamız 27 Haziran'da görülecekti. Savunmamı hazırlamak için yalnızca beş günüm vardı. Saşa hâlâ Tombs'daydı ve bütün enerjimizi onun kefaletini toplamaya yoğunlaştırmamız gerekiyordu.

Ben'e gelince, o, her zamanki gibi hayatî konularla yüz yüze gelmekten acizdi ve duygusal olarak iki arada bir deredeydi. Cleveland'daki mahkûmiyetine yaptığı itiraz hakkında mahkeme henüz karar vermemişti. Zorunlu askerliğe karşı kampanyamız başladığı zaman New York'a dönmüş ve her zamanki enerjisiyle kendini çalışmaya vermişti. İlk birkaç hafta, her şey iyi gider gibiydi. Sonra yeniden duygusal bir kargaşaya düştü. Bu seferki, Pazar Okulu'ndaki genç kadınla ilgiliydi. Kadının çocuğunu doğurmasına daha aylar vardı ve herhangi bir acil ihtiyacı yoktu. Fakat Ben dayanamıyordu. Savaş karşıtı kampanyanın en hararetli yerinde, müstakbel annenin yanına gitmek için Chicago'ya doğru yola çıktı. Böyle kritik bir anda görev başında kalmaması beni hem üzmüş, hem de acı vermişti. Tutuklanma ihtimalimizi umursamadığını düşündükçe, inkârı mümkün olmayan cesaret ve dirayet yoksunluğuna boşuna mazeretler arıyordum. İçerde olduğumuzu öğrendiği halde dönmemişti. Bu, inanç zayıflığı değildi de neydi? Tam da ihtiyacım olduğu anda Ben tarafından terkedildiğim düşüncesi azap vericiydi. Büyük üzüntü içindeydim ve aşağılandığımı hissediyordum.

Sonunda Saşa için talep edilen yirmi beş bin dolarlık kefalet parasını tedarik etmeyi başardık ve 25 Haziran'da Tombs'dan tahliye edildi. Davamız konusunda hepimiz tam bir görüş birliği içindeydik. Yasal mekanizmaya inanmıyorduk ve onun adaletine sığınamazdık. Bu yüzden, bize tam bir saçmalık olarak görünen yargılanmayı önemsemeyerek, mahkeme işlemlerine katılmayı reddediyorduk. Pratik işlerliği olmasa bile, bu yöntemi, kendimizi savunmak için değil, düşüncelerimizi halka anlatmak için uygulamakta kararlıydık. Mahkemeye avukatsız gidecektik. Kararımızın, vekilimiz Harry Weinberger'le bir ilgisi yoktu. Tersine, ondan daha yetenekli bir avukat ve daha sadık bir dost bulamazdık. Onun hakkı parayla ödenemezdi, ayrıca bu tür şeyleri hiçbir zaman göz önüne almamıştı. Harry'yi takdir ediyorduk ve ona güvenimiz sonsuzdu. Mahkeme salonunu, yıllar boyu uğ-

runda savaştığımız fikirlerin bir platformu haline getirirsek ancak, yargılanmamızın bir anlamı olacaktı. Yalnızca bu noktayla ilgilendiğimizden hiçbir avukat bize yardımcı olamazdı.

Harry Weinberger tavrımızı anlıyor, fakat yargılanma sırasında susma eylemine girmememizi ısrarla salık veriyordu. Bunun bir Amerikan mahkemesine hiçbir etkisi olmazdı; azami cezayı alacağımız gibi, ilkelerimize de hiçbir yararı olmayacaktı. Eğer davamızda savunma yapmak istersek, bize her türlü yasal yardımı ve öneriyi yapacaktı.

Duruşmamızdan bir gün önce, Brevoort Oteli'nde, mahkemede yapacağımız protestoyu açıklamak üzere bazı kişilerle bir araya geldim. Aralarında Frank Harris, John Reed, Max Eastman, Gilbert E. Roe ve başka pek çok kimse vardı. Toplantının nedenini açıkladığımda, eski bir dostum olan Frank Harris bu fikri coşkuyla karşıladığını söyledi. "Aktif direnişin başta gelen savunucuları Emma Goldman ve Alexander Berkman, düşmanlarının karşısında susma eylemine girecekler - güzel! Harika!" diye bağırdı. Avrupa mahkemelerinde bu jest son derece etkili olurdu. Fakat Amerikalı yargıçlar böyle bir eylemin kendilerine karşı itaatsizlik olduğunu düşünmekle kalmazlar, vakanüvisler Nasıra'nın* Marangozu hakkında iki bin yıl önce ne kadar kayıt düşmüşlerse, gazeteciler de bundan o kadar söz ederlerdi. Frank, planımızın gerçekleşeceğine pek ihtimal vermemekle birlikte, her olayda olduğu gibi yine bizimle birlikteydi ve desteğini hesaba katabilirdik.

John Reed, aslanın inine kasten girmenin yararına inanmıyordu. Eğer girmek gerekiyorsa, tam bir savaşı göze almak gerekir, düşüncesindeydi. Ama kararımız ne olursa olsun bizi bütün gücüyle destekleyecekti.

Max Eastman, teklifimizden etkilenmemişti. Hukuki mücadele vererek, savunmamızı üstlenecek yetkili bir avukatın yardımıyla başarılı olacağımız düşüncesindeydi. Hapse girmektense, yasal yollara başvurup serbest kalarak savaş karşıtı faaliyetlerimize devam etmemizin daha yararlı olacağını ileri sürüyordu.

25 Haziran Salı günü sabah 10'da, hâlâ koltuk değnekleriyle yürüyen Saşa ile birlikte, Federal Bina'daki duruşma salonunu dolduran kalabalığı yararak yerimize doğru ilerledik. Yargıç Julius M. Mayer ve Birleşik Devletler Bölge Savcı Yardımcısı Harold A. Content yerlerini aldıklarında, bir kadının yüzündeki kırışıklıkları gizlediği gibi, Prusyacılıklarını, yoğun bir Amerikancılık makyajıyla gizlemişlerdi.

* İncil'e göre İsa'nın doğduğu kutsal kent. ç.n.

Çevrelerinde de, sahnelenen oyunun daha az parlak yıldızları göze çarpıyordu. Arka tarafta, askerlerden oluşan bir ayak takımı, eyalet görevlileri ile federal görevliler, soyguncuya benzeyen izleyiciler ve gazeteciler bulunuyordu. Sahnenin yüksek yerlerine Amerikan bayrakları ve çeşitli renklerde küçük bayraklar asılmıştı. Arkadaşlarımızdan çok azı içeri alınmıştı.

Sanık arkadaşım Alexander Berkman'ın, ayağının sakatlığı dolayısıyla uzun sürecek bir duruşmanın gerginliğine dayanamayacağını ileri sürerek duruşmanın ertelenmesi talebinde bulundum. Ayrıca, yalnızca birkaç gün önce kefaletle tahliye olduğumuzu ve iddianameyi incelemeye zaman bulamadığımızı da açıkladım. Savcı Content karşı çıktı ve Yargıç Mayer önerimi reddetti.

Bunun üzerine, Hükümet'in kovuşturmayı zulme dönüştürme niyeti açık olduğu için duruşma safahatına hiçbir yolla katılmayacağımızı söyledim. Yargıç Hazretleri'nin daha önce böyle bir şeyi hiç duymadığı açıktı. Şaşırarak baktıktan sonra bizi savunacak bir avukat atayacağını açıkladı. "Özgür Amerika'mızda en fakir insanların bile hukuki savunmadan yararlanma hakkı vardır," dedi. Reddiyemiz üzerine mahkeme, duruşmamızın öğle arasından sonra devam etmesine karar verdi. Öyle yemeğinde Harry Weinberger'le ve diğer arkadaşlarımızla görüştük ve mücadeleye devam etmek üzere mahkeme salonuna döndük.

27 Haziran, kırk sekizinci yaş günümdü. Demek ki, hayatımın yirmi sekiz yılı zorbalık ve adaletsizliğe karşı aktif mücadele içinde geçmişti. Artık sistematik zorbalığı sembolize eden Birleşik Devletler'in meydan okumasına karşılık vermekten daha uygun bir yaş günü kutlaması düşünemezdim. Böyle heyecan verici bir anda dostlarımın yanımda olduğunu, doğum günümü unutmadıklarını hissetmek bana sevinç veriyordu. Mahkeme salonuna döndüğümde arkadaşlarımdan çiçekler ve hediyeler aldım. Böyle bir anda gösterdikleri sevgi ve saygı beni duygulandırmıştı.

Davamıza gösterilen aktif katılım bizi teşvik etmişti. Saşa ile birlikte, bunu en iyi şekilde kullanmakta kararlıydık. Fikirlerimizin propagandası için her fırsatı kullanarak düşmanlarımızı sıkıştırmak niyetindeydik. Eğer bunu başarırsak, anarşizm, 1887'den bu yana bir Amerikan mahkemesinde sesini ikinci kez duyurmuş olacaktı. Hiçbir şey böyle bir başarıyla boy ölçüşemezdi.

Saşa'yı yirmi sekiz yıldır tanıyordum. Baskı altında ve beklen-

medik olaylarda Saşa'ya inandığım ve güvendiğim kadar, hiç kimse bir başkasına güvenemezdi. Saşa, en eski arkadaşı olan bana bile ilham veren parlak bir avukattı. İlk günün sonunda, saatler süren sorularıyla ter döktürdüğü talihsiz jüri adaylarına nerdeyse acıyacaktım. Muhtemel jüri üyelerine kurşun gibi sorular yöneltiyor, onları sosyal, siyasal ve dinsel konularda sınava çekiyor, önyargı ve cehaletlerini açığa çıkararak kıvrandırıyor ve kurbanlarını, karşılarındaki bu zeki insanları yargılamaya yetkin olmadıklarına hemen hemen ikna ediyordu. Parlak mizacı ve etkileyici jestleri seyircileri cezbetmişti.

Saşa, sınavını bitirdiği zaman, jüri üyeleri rahat bir nefes aldılar. Ardından onlara yöneltttiğim evlilik, boşanma, gençlerin cinsel yönden aydınlatılması ve doğum kontrolü üzerine sorularım geldi. Bu konulardaki radikal görüşlerime rağmen tarafsız karar verebilirler miydi? Sorularımı yöneltmekte zorluk çektim. Federal Savcı tarafından sık sık sözüm kesildi, onunla sözlü çatışmaya girdim ve Yargıç tarafından, kendimi "ilgili" konuyla sınırlamam için sürekli uyarıldım.

Seçtiğimiz on iki kişinin isteseler de tarafsız bir karar vermeye muktedir olmadıklarını çok iyi biliyorduk. Fakat jüri adaylarını sınavdan geçirerek mahkemede söz konusu olan sosyal konuların üstündeki perdeyi kaldırmayı, özgürlükçü bir atmosfer yaratmayı ve bir New York mahkemesinde daha önce hiçbir zaman sözü edilmemiş sorunları gündeme getirmeyi başarmıştık.

Savcı Content, konuşmasına, yazı ve konuşmalarımızın insanları askere yazılmamaya teşvik ettiğini ispatlayacağını söyleyerek başladı. Delil olarak *Mother Earth* ve *Blast*'ın nüshalarıyla zorunlu askerliğe karşı manifestoyu getirmişti. Yazdığımız her şeye seve seve kefil olmakla beraber, savcılık makamının bu dergilerde askere kaydolmamanın teşvik edildiğine ilişkin tek bir satır gösteremeyeceğini ileri sürdük. Çaresiz kalan Content, kâr amacıyla çalıştığımızı söyletmek amacıyla Fitzi'yi tanık kürsüsüne çağırdı. Bunun bize yöneltilen suçlamayla bir ilgisi olmamasına rağmen, mahkeme, tanığın dinlenmesine izin verdi. Fitzi, gayet soğukkanlı ve kendinden emin bir tavırla, bu balonu da söndürdü.

Koz olarak ileri sürülen diğer "delil" ise Alman parası alındığıydı. Savcı, muzaffer bir havada "Emma Goldman, tutuklanmadan birkaç gün önce bankaya üç bin dolar yatırmıştır. Bu para nereden gelmiştir?" diye sordu. Herkes kulak kesilmiş, muhabirler kalemlerini hazırlamışlardı. İçin için gülüyor, saygıdeğer yoldaşımız James Hall-

beck ifade verdiği zaman, şimdi kinle dolu olan yüzlerinin ne hal alacağını hayal ediyorduk. Tek üzüntümüz, Haziran'ın kavurucu sıcağında, bu zavallı insanı boğucu mahkeme salonuna çağırmak zorunda kalmamızdı.

Sade ve gösterişsiz küçük adam, büyük bir yürek ve kahraman bir ruha sahipti. Bize cömert hediyesini getirdiği zaman anlattığı hikâyesini tanık kürsüsünden de tamı tamına tekrarladı. "Fakat Emma Goldman'a niçin üç bin dolar verdiniz?" diye sordu Content öfke içinde, "Hiç kimse bu kadar çok parayı sokağa atmaz."

"Hayır, sokağa atmadım," diye yanıtladı vakarla. Emma Goldman'ın ve Alexander Berkman'ın yoldaşları olduğunu açıkladı. Onlar, inandığı bir faaliyeti yürütüyorlardı, ama kendisi bu faaliyete fiilen katılmak için çok yaşlıydı. İşte parayı onlara bu yüzden vermişti. Alman parası iddiası da böylece sönüp gitti.

Bundan sonraki kart hiç de orijinal değildi. Bu kart, 1893'te, New York Eyaleti'yle ilk raundumda da kullanılmıştı. Bu sefer de, stenograf olduğunu iddia eden bir sivil polis, Harlem River Gazinosu'ndaki konuşmamın aynısı olduğunu söylediği bir metin çıkardı ortaya. Konuşmamdan bir alıntı yaparak şöyle dediğimi iddia etti: "Biz şiddete inanıyoruz ve şiddet kullanacağız."

Çapraz sorular sorarak sivil polisin, notlarını, üzerine çıkmış olduğu sallanan eğreti bir masada aldığını ve bir dakikada yazabileceği en fazla kelimenin yüz olduğunu ortaya çıkarttık. Karşısına stenografi şampiyonu Paul Munter'i getirdik. Munter, ifadesinde. Emma Goldman'ı özellikle böyle yoğun bir konuşmada kaydetmenin, dakikada yüz seksen kelime yazdığı halde kendisi için bile zor olduğunu belirtti. Munter'i, Harlem River Gazinosu'nun sahibi izledi. Savcılık makamı tarafından çağrılmış olduğu halde mahkemeye, benden suç ifade eden bir şey işitmediğini ve konuşmamı son derece ilgiyle izlediğini söyledi. Toplantının, bir grup askerin olay çıkartmaya çalışmasına rağmen gayet güzel geçtiğini belirtti ve şöyle ekledi: "Orada durumu kurtaran Emma Goldman'dır." Sahil korumadan bir çavuş da onun ifadesini destekledi.

Kovuşturma makamının, neden zorunlu askerlik yasalaşmadan *önceki* 18 Mayıs konuşmamın üzerinde durup, bu yasa kesinleştikten *sonraki* konuşmalarımdan söz etmediği merak konusuydu. Biz sebebini biliyorduk. Son toplantılarımızda kürsünün yanında, herkesin görebileceği bir yerde stenograflarımız vardı. Fakat 18 Mayıs'ta yetkin bir

stenograf bulamamıştık. Eyalet, belli ki, bu durumun farkındaydı; bu yüzden bu stenografik ajan, kovuşturma için pek uygundu.

Toplantılarımızda benim ve diğer konuşmacıların "biz şiddete inanıyoruz ve şiddet kullanacağız" mealinde bir söz kullanmadığını ortaya koyan çok sayıda görgü tanığı getirdik. İlk tanığımız, çarpıcı kişiliğiyle herkesin hayranlığını, samimiyetiyle en muhafazakâr insanların bile saygısını kazanmış Leonard D. Abbott'tu. 18 Mayıs ve 4 Haziran toplantılarımıza başkanlık yapmıştı. Harlem River Gazinosu'nda ya da başka herhangi bir yerde bana atfedilen sözleri kullanmadığını üstüne basarak belirtti. Mahkemeye, aslına bakılırsa benim konuşmamdan bir ölçüde hayal kırıklığına bile uğradığını, çünkü kendisinin daha aşırı bir tavır beklediğini söyledi. Gençlere benim tarafımdan askere yazılmamaları tavsiyesinde bulunulduğu konusuna gelince, 9 Mayıs'ta *Mother Earth* bürosunda yapılan toplantıya gönderdiğim mektubun bunu kolaylıkla yalanlayacağını açıkladı.

İfadesi, askere yazılma konusunda tavsiye almak üzere büromuza gelen ve tarafımızdan kendisine, askere yazılmamanın ya da askere gitmemenin, bu işleme uğrayan insanların kendi vicdanlarına kalmış bir şey olduğunun söylendiğini belirten bir vicdani redçi tarafından desteklendi. Ondan sonra Helen Boardman, Martha Gruening, Rebecca Shelley, Anna Sloan ve Nina Liederman geldi. Bu kadınların hepsi, zorunlu askerliğe karşı kampanyanın başından beri bizimle birlikteydiler ve kimseye askere kaydolmama konusunda bir ısrarda bulunduğumuzu işitmediklerini tekrarladılar.

Federal Savcı, kopyalarında içeriğinin değiştirildiğini ima ederek mektubumun orijinalini getirmemizi talep etti. Orijinal kopyanın, diğer metinlerimizin ve belgelerimizin çoğu gibi baskında müsadere edildiğini ve şimdi de kendi elinde bulunduğunu bile bile utanmazca böyle bir talepte bulunabiliyordu. Bana atfedilen suçu ortadan kaldıracağı için bu mektubu ortaya çıkartmadı.

Her şeye rağmen kovuşturma makamı becerikli sayılırdı; diğer hileler masaya sürüldü. Şimdi, tanıklarımızın çoğunlukla yabancı olduğu izlenimi verilerek jüride önyargı yaratılmaya çalışılıyordu. Fakat kısa sürede bu tanıkların çoğunun Amerika'daki köklerinin kendisinden de eski olduğunun ortaya çıkması Federal Savcı Content'i epeyce üzdü. Örneğin, yabancı olarak nitelenen Helen Boardman'ın ataları Mayflower'dan geliyorlardı ve Anna Sloan eski İrlanda-Amerikan kanındandı. Savcı, John Reed, Lincoln Steffens, Bolton Hall ve diğerleri

gibi "gerçek" Amerikalı erkek tanıklarımız karşısında da aynı kötü talihe uğradı.

Saşa, kovuşturmanın ardından davamızın ana hatlarını kısaca özetledi. Fesat suçlamasının, saçmalığın dikâlâsı olduğunu belirterek, kendisinin ve sanık arkadaşının yirmi sekiz yıldır anti-militarizmin propagandasını açıkça yaptıklarını ortaya koydu. Yüz milyonluk bir halkın haberdar olduğu bir fesat ne menem bir şeydi? Konuşmasına devam eden Saşa, davamızı gayet mantıklı ve net bir şekilde sundu. Jüri üyelerinden bazıları etkilenmiş görünüyorlar ve onu ilgiyle izliyorlardı. Content, bu konuşmaya kayıtsız kalamazdı. İlk fırsatta *Mother Earth*'ün 1914 Temmuz sayısını ortaya sürdü. Bu sayıdan çok miktarda büromuzda bulunduğunu tamamen unutmuştum. Saşa'nın örgütlediği işsizlik kampanyasına ve Lexington apartmanındaki patlamadan sonra gösteriye katılan bazı gençler daha sonraki süreçte saflarımızdan ayrılmışlardı. Bu gençlerin çoğunun bir işe yaramadıkları ve ani heyecanlardan etkilendikleri ortaya çıkmıştı. Ancak onların şiddet taşkınlıkları ne yazık ki, kendileri gibi gelip geçici olmamış, basılı sayfalarda kalmıştı. İşte şimdi bu yazılar kovuşturma makamına büyük avantaj sağlıyordu. Content, yazılardan en sivri bölümleri okuyarak, jüriyi, hepimizin fiziksel zoru ve dinamit kullanımını desteklediğimiz yönünde etkilemeye çabaladı. "Miss Goldman'ın o sırada bir tur dolayısıyla orada bulunmadığı doğrudur. Bu yüzden bu özel sayıdaki makalelerden sorumlu tutulamaz," dedi. Bu, bütün yükü Saşa'nın sırtına yıkmak anlamına geliyordu. Content, sözünü bitirmeden ayağa fırladım. "*Mother Earth*'ün sahibi ve yayıncısı olarak, basımı sırasında orada olayım olmayayım dergide çıkan her şeyden sorumlu olduğumu savcı çok iyi bilir," diye bağırdım. Kadim tarihten mi yargılanıyoruz, diye sordum; eğer öyle değilse, Birleşik Devletler savaşa girmeden üç yıl önce yayınlanan ve ne o zamanki yetkililer tarafından önlenen, ne de New York Eyaleti tarafından itiraz edilen bir sayının şimdi bu davada kullanılmasını anlamakta zorluk çektiğimi söyledim. Bunun konuyla ilgisi olmadığını açıkladım. Fakat itirazlarım, Yargıç Hazretleri tarafından kabul edilmedi.

Mahkemedeki tansiyon günbegün yükseliyordu. Atmosfer gittikçe uzlaşmaz bir hal almış, resmi görevliler daha da hakaretamiz ve düşmanca bir davranış içine girmişlerdi. Arkadaşlarımız içeri girmeyi başardıklarında ya dışarı atılıyorlar ya da kaba muameleye maruz kalıyorlardı. Aşağıdaki caddede bir askerlik şubesi kurulmuştu ve askeri

bandonun çaldığı marşlar uzun milliyetçi söylevlere karışıyordu. Milli marşın her çalınışında mahkemede bulunan herkese ayağa kalkma emri veriliyor, salonda bulunan askerler selama duruyorlardı. Kızlarımızdan biri, ayağa kalkmayı reddetti ve salondan zorla sürüklenerek çıkartıldı. Çocuklardan biri, kelimenin gerçek anlamıyla tekmelenerek dışarı atıldı. Saşa ve ben, bütün bu milliyetçi gösteriler boyunca, kaba kuvvet yoluyla yerimizde oturmak zorunda bırakıldık. Bizi bu kukla oyununa dahil edemiyorlardı; hiç değilse böyle bir avantaja sahiptik.

Gerçekte hiçbir şeyi ispatlamayan, suçluluğumuza ilişkin "delillerin" bıkkınlık verici sonsuz tekrarından sonra kovuşturma makamı dosyayı kapadı. Fikirler ile örgütlü budalalık arasındaki müsabakanın son raundu 9 Temmuz'a ertelendi. Dünyayı kan ve gözyaşına boğan güçlerin iddialarına karşı hazırlık yapmamız için yaklaşık kırk sekiz saatimiz vardı. Davanın başından beri, korkunç bir adımın atılmasını önlemek için çırpındığımızdan, kendimizi bitkin hissediyorduk. Geçen hafta Leonard D. Abbott ve karısı Rose Yuster tarafından ağırlanmıştık, şimdi de kısa bir dinlenme için Stella'nın Darien'deki küçük evine gidecektik.

Ertesi sabah odama dolan parlak güneş ışığı ve ağaçlarla çimenlerin o enfes yeşilliğinin üzerinde uzanan sonsuz mavilikle uyandım. Toprak buram buram kokuyor, göl hafif titreşimleriyle bir melodi gibi kulağı okşuyor ve bütün doğa kendi büyüsüyle soluk alıp veriyordu. Ben de bu mucizevi büyünün bir parçasıydım.

9 Temmuz Pazartesi günü mahkemeye döndüğümüzde, bir haftadır devam eden trajikomedinin son perdesinin sahneye konduğunu gördük. Yargıç Mayer, Federal Savcı Content ve bu kötü oyunun diğer bütün figüranları sahnedeydiler. Salon resmi davetliler ve kiralık şakşakçılarla doluydu. Çok sayıda basın mensubu gösteriyi izlemek üzere hazır bulunuyordu. Arkadaşlarımızın çoğu giriş izni alamamıştı, fakat önceki günlere göre sayıları daha fazlaydı.

Savcı Content, güç ve yetenek bakımından, 1893 yılında beni sorgulayan meslektaşıyla, kesinlikle kıyaslanamazdı. Duruşma boyunca sıkıcı ve renksizdi, jüriye çektiği söylev son derece klişeydi. Bir seferinde sesini tiz bir şekilde yükselterek, şunları söyledi: "Önünüzde duran bu kadının, bu iyi yetişmiş, nazik, yüzünde hoş bir gülümseme olan bayanın gerçek Emma Goldman olduğunu mu düşünüyorsunuz? Hayır! Gerçek Emma Goldman, yalnızca kürsüde tanınabilir. Orada bütün uyarıları rüzgâra savuran gerçek kişiliğini bulur! Orada

gençleri tutuşturur ve onları şiddet eylemlerine sürükler. Eğer Emma Goldman'ı mitinglerinde izleyebilirseniz, onun mükemmel düzenlenmiş kurumlarımızı tehdit ettiğini anlarsınız." Bu yüzden jürinin görevi, suçlu kararı vererek ülkeyi *bu* Emma Goldman'dan kurtarmaktı.

Savcıyı takiben Saşa söz aldı. İki saat boyunca, bütün mahkeme salonu ve jüri tarafından yakın bir ilgiyle izlendi. Nefret ve önyargıyla sıvanmış atmosferde cesaret verici en ufak bir çatlak yoktu. "Suçluluğumuzu" ispatlayacak sözde delilleri ele alırkenki nüktedanlığıyla ortalığı kırıp geçirdi. Salondaki kahkahalar, yargıcın sert ihtarlarıyla kesiliyordu. Hükümetin iddiası yerle bir edilmiş, Saşa, anarşizmi açık, sade ve kararlı bir şekilde *sergilemişti*.

Saşa'dan sonra yaptığım bir saatlik konuşmamda, ülke içinde demokrasinin son belirtilerini de baskı altına alan bir hükümetin demokrasiyi ülke dışına yaymaya kalkışmasındaki saçmalık üzerinde durdum. Yargıç Mayer'in yalnızca "yasa içinde kalan" fikirlere izin veren tavrını eleştirdim. Yargıç böyle yaparak, sıradışı fikirler konusunda jüri üyelerini etkileyip yönlendirmeye çalışmıştı. Hiçbir insani ve barışçı fikrin kendi döneminde "yasa içinde" mütalaa edilmediğine dikkat çektim. İsa'nın, Sokrates'in, Galileo'nun, Giardano Bruno'nun adlarını andım. "Onlar 'yasa içi' miydiler?" diye sordum. "Ve Britanya'daki düzenden kaçıp Amerika'ya yerleşen Jeffersonlar, Patrick Henryler 'yasa içi' miydiler? William Lloyd Garrisonlar, John Brownlar, David Ttoreaular ve Wendell Phillipler yasa içi miydi?"

O anda dışardan *Marseillaise*'in nağmeleri duyuldu, Rus Delegasyonu City Hall'a giden yolda ilerliyordu. Bu fırsatı kaçırmadım. "Jürideki baylar," diye seslendim, "bu dokunaklı nağmeleri duyuyor musunuz? Bu şarkı, devrimlerin en büyüğünün içinde doğdu, o, yasa içi olmayanların en belirgin örneğidir! Yeni Rusya'nın temsilcileri olarak şu anda hükümetinizi şereflendiren bu delegasyon da öyle. Yalnızca beş ay önce hepsi sizin bize söylediğiniz gibi, suçlular - yasa dışı insanlar olarak damgalanıyorlardı."

Bütün bunlar olurken Sayın Yargıç, hanıl hanıl bir şeyler okuyordu. Önündeki, büromuzdan müsadere edilmiş yığınla yayına gömülmüştü - kâh Saşa'nın *Anılar*'ını, kâh benim *Denemeler*'i, kâh *Mother Earth*'ü alıyordu eline. Onun bu tavrı, bazı arkadaşlarımızda, Yargıç'ın fikirlerimize ilgi duyduğu ve dürüst bir tutum takınacağı gibi safdilce bir inanca yol açmıştı.

Yargıç Mayer umutlarımızı boşa çıkardı. Görev başındaki jüriye

büyük bir ciddiyetle şöyle seslendi: "Bu davanın safahatı boyunca sanıkların ne kadar yetenekli olduklarını gördük. Bu yeteneği ülkemize karşı kullanmak yerine onun hizmetine vermiş olsalardı, ne kadar yararlı olurlardı. Hükümetimizin ilgasını savunarak ve yasalarımıza itaatsizliği salık vererek ülkemizi akıllarınca güçsüz düşürdüklerini sananları düşmanlarımız olarak görüyoruz. Amerikan özgürlüğü, atalarımız tarafından kazanılmış ve Amerikan İç Savaşı'yla belgelenmiştir ve bugün de binlercemiz özgürlük için yabancı topraklarda savaşmaya gitmekte ya da gitmeye hazırlanmaktadır." Bundan sonra jüriye şu direktifi verdi: "Jüri, sanıkların haklı ya da haksız olduklarına karar veremez. Jürinin görevi yalnızca, huzurunuzdaki delillerin, suçlanan sanıkların suçlu mu yoksa suçsuz mu oldukları yönünde ağırlık kazandığını saptamaktır."

Jüri çekildi. Güneş batmıştı. Akşam alacası elektrik lambalarının sarı ışıklarını daha da ölgünleştiriyordu. Sineklerin vızıltıları, salondaki fısıltılara karışıyor, günün bunaltıcı ve yapışkan sıcaklığında dakikalar bir sürüngen yavaşlığıyla ilerliyordu. Jüri geri döndü. Karar için tartışması yalnızca otuz dokuz dakika sürmüştü.

"Kararınız nedir?" diye soruldu jüri başkanına.

"Suçlu," diye yanıtladı.

Ayağa fırladım. "Karar kesinlikle delillere aykırıdır."

"İddia reddedildi," dedi Yargıç Mayer.

"Bir şey daha söyleyeceğim," diye devam ettim, "hükmün birkaç günlüğüne ertelenmesini ve davamız için önceden belirlenen kefalet miktarının değişmeden kalmasını talep ediyorum."

"Reddedildi," diye kesip attı Yargıç.

Yargıç Hazretleri, sanıkların hükmü niçin kabul etmediklerine ilişkin bir söyleyecekleri olup olmadığı yolundaki o her zamanki anlamsız soruyu sordu.

Saşa yanıtladı: "Bana göre doğru olan hükmün ertelenmesi ve işlerimizi düzenlememiz için bize zaman tanınmasıdır. Bu dava son derece adaletsiz bir biçimde yürütülmüştür ve bizler anarşist olduğumuz için suçlu bulunduk." Ben de Saşa'ya katıldım.

Yargıç, "Birleşik Devletler'de, yasa hiçbir şekilde ihlal edilemez," diyerek hükmü açıkladı: "Yasalarımızı geçersiz kılmak isteyen böylesi insanlara ülkemizde yer yoktur. Bu duruma uygun olarak bu davada da yasalarımızın bize izin verdiği azami cezayı uygulayacağım."

İki yıl hapis ve herbirimiz için onar bin dolar para cezası. Aynı

zamanda Yargıç, mahkeme tutanaklarını, hapis cezamızın tamamlanmasından sonra sınır dışı edilmemiz tavsiyesiyle birlikte Washington'daki Göçmen Bürosu'na göndermesi için, Federal Savcı'ya talimat verdi.

Yargıç Hazretleri, görevini yerine getirmiş, ülkesine liyakatle hizmet etmenin iç huzuruyla iyi bir tatili hakketmişti. Duruşmanın sona erdiğini ilan etti ve kürsüden kalktı.

Fakat benim için henüz bitmemişti. "Bir dakika, lütfen," diye seslendim. Yargıç Mayer bana döndü. "Böyle yangından mal kaçırır gibi mi götürüleceğiz? Eğer öyleyse bunu şimdi bilmek istiyoruz. Buradaki herkesin gözü önünde."

"Temyiz için doksan gününüz var."

"Doksan gün umurumda değil," dedim sertçe, "Şu bir iki saat ne olacak? Öte berimizi toplayabilecek miyiz?"

"Mahkûmlar Birleşik Devletler polisi tarafından gözaltında tutulur," diye kesip attı.

Çıkmak için yeniden bir hamle yaptı. Tekrar durdurdum onu. "Son bir şey!" Dik dik baktı bana, ablak suratı kızararak. Gözlerimi ondan ayırmadan reverans yaptım ve şöyle dedim: "Bizlere, bizim gibi azılı suçlulara iki gün bırakmayı reddederek gösterdiğiniz nezaket ve hoşgörüden dolayı size teşekkür etmek isterim. Bir kez daha teşekkürler."

Yargıç Hazretleri bembeyaz oldu, yüzünde bir öfke dalgası yayıldı. Sinirli bir şekilde masasının üzerindeki kâğıtları yokladı. Dudakları bir şey söyleyecekmiş gibi kıpırdadı, sonra sertçe döndü ve kürsüden ayrıldı.

XLVI. BÖLÜM

HIZLA İLERLEYEN OTOMOBİL beni aralarına almış emniyet görevlileriyle doluydu. Yirmi dakika sonra Baltimore-Ohio İstasyonu'na vardık. Zaman yirmi beş yıl geriye gitmiş gibiydi. Kendimi, aynı istasyonda, çeyrek yüzyıl önce, Saşa'yı taşıyan trenin arkasından yalnız ve perişan bakarken görüyordum. Boğuk bir sesle irkildim. "Hayalet mi gördünüz?" diye soruyordu.

Kompartımandaydım, yanımda, iriyarı bir polis komiseri ve karısı vardı. Sonra kadınla baş başa kaldım.

Sıcak, heyecan ve Federal Bina'daki üç saatlik bekleyişten bitkin düşmüştüm. Terden yapış yapış olmuş elbisemin içinde kendimi berbat hissediyordum. Elimi yüzümü yıkamak için kalktım, kadın da ardımdan geldi. İtiraz edince beni yalnız bırakamayacağı için üzgün olduğunu belirtti. Kendisine gözden uzak tutulmamam talimatı verilmişti. Kaçmaya kalkışmayacağıma dair söz verince kapıyı kısmen kapatmama izin verdi. Elimi yüzümü yıkadıktan sonra ranzama yüzükoyun uzanıp derin bir uykuya daldım.

Gardiyanlarımın yüksek perdeden konuşmalarıyla uyandım. Adam ceketini çıkartmış soyunmaya hazırlanıyordu. "Herhalde burada yatmayı düşünmüyorsunuz?" diye çıkıştım. Pişkin pişkin, "yatmayıp da ne yapacağım, hem ne var canım? Karım burada. Korkmanız için bir neden yok," diye söylendi.

Karısının varlığı her türlü ahlaki endişeyi ortadan kaldırmıyor muydu? Korkmadığımı, yalnızca tiksindiğimi söyledim.

Yasanın uyanık gözleri uykuya daldı, fakat açık ağzından sonu gelmez horultular yükseliyordu. İçerdeki hava pisti. Üzerime Saşa ile ilgili düşünceler üşüştü. Çeyrek yüzyıl, acı tatlı birçok olay geçip gitmişti. Ben'le yaşanan acılar ve hüsran, kimi parçalanan dostluklar; her şeye karşın tazeliklerini koruyanlar. Dünyasallıkla, idealin zorlayıcı

istekleri ve Saşa'yla olan uzun mücadele yılları içinde sınanmış yoldaşlığım hep çatışmak zorunda kalmıştı. Düşünceler yarıştı ve haftaların gerginliği, kendini uykunun dingin kollarına bıraktı.

Komiser, restorandan getirilen yemeklerimize katılma lütfunda bulunmanın dışında günün büyük bir kısmında kompartımanda bulunmuyordu. Öyle yemeği sırasında kendisine, niçin Jefferson City'deki Missouri Eyalet Cezaevi'ne götürüldüğümü sordum. Kadınlar için Federal cezaevi olmadığını söyledi, eskiden bir tane varmış, fakat "işlemediğinden" kapatılmış.

"Peki erkek federaller, onlarınki işliyor mu?" diye sordum.

"Elbette, sürüsüne bereket" dedi, "o kadar çok mahkûm var ki. Birleşik Devletler Hükümeti başka cezaevleri yapmayı planlıyor. Bu cezaevlerinden biri de Georgia, Atlanta'da," dedi ve ekledi, "Arkadaşın Berkman da oraya kondu."

Lafı Atlanta'ya getirdim. Burasının çok sıkı bir yer olduğunu ve eğer ayağını denk almazsa "Berk"in başına iş açılabileceğini söyledi. Ardından istihzayla şöyle dedi: "Hapishane gediklisi değil mi o?"

"Evet ama hayatta kaldı ve koşulları ne kadar ağır olursa olsun Atlanta'da da çetin ceviz olduğunu gösterecektir," dedim kızgın bir tavırla

Kadın polisin uzak durması, yazmam, okumam ve düşünmem için iyi bir fırsatın. St. Louis'de aktarma yaptık. Bu sayede, Jefferson'a hareket etmek için beklerken biraz idman yapma olanağı elde ettim. Tanıdık bir yüz görebilmek umuduyla çevreme bakınırken, birden St. Louisli yoldaşların, kentlerine ne zaman geleceğimi bilmediklerini hatırladım.

Jefferson'da gardiyanlarım, cezaevine taksiyle gitmemizi önerdiklerinde yürüyerek gitmek istedim. Uzun süre böyle bir olanaktan yoksun kalacağımı biliyordum. Seve seve kabul ettiler, kuşkusuz, taksi parasını masraf olarak gösterdikten sonra cebe indireceklerdi.

Refakatçılarım, beni cezaevi başgardiyanına teslim ederken benimle yolculuk etmenin zevk olduğunu, bir anarşistin bu kadar az sorun yaratacağını tahmin etmediklerini söylediler. Muhafızın karısı, benden çok hoşlandığını ve ayrıldığı için üzüldüğünü ekledi. Oldukça şüphe götürür bir komplimandı doğrusu

Queens County Cezaevi'ndeki iki haftalık konukluğum hariç, Blackwell Adası'ndaki "tedavimden" beri her nasılsa hapse girmemiş, bu dönemde birçok defalar tutuklanmama ve yargılanmama rağmen

ceza yememiştim. Ülkenin her tarafındaki polisin dikkatinin bir an bile üzerinden eksik olmamasıyla övünen birisi için utanılası bir sicil.

"Herhangi bir bulaşıcı hastalığın var mı?" diye sordu başgardiyan sertçe.

Sağlığıma gösterilen bu beklenmedik ilgiyle biraz şaşırmıştım. Banyo ve soğuk bir şey ihtiyacı dışında hiçbir şikâyetim olmadığı yanıtını verdim.

"Küstahlığın lüzumu yok, ne kastettiğimi çok iyi biliyorsun" diye sertçe azarladı beni. "Ahlaksız kadınların hastalıklarından söz ediyorum. Bu hastalıklara yakalananların çoğu buraya gönderilir."

"Zührevi hastalıklara yalnızca onlar yakalanmaz, birçok saygıdeğer insanın da bu hastalıklardan mustarip oldukları biliniyor. İffetli olduğumdan değil, belki de şanslı olduğum için bu hastalıklara yakalanmadım."

Şaşkınlıktan ağzı açık kalmıştı. Öylesine iffetli ve namusluydu ki, pervasızlığım karşısında utanması gerekiyordu. Onun bu halini seyretmek bile yeterince keyif vericiydi.

Esrar ve sigara için yapılan sıradan aramadan sonra banyo yapmama izin verildi ve kendi iççamaşırlarımı, ayakkabılarımı ve çoraplarımı alıkoyabileceğim bildirildi.

Hücremde, sert, ama temiz çarşaflı ve battaniyeli bir portatif yatak, bir masa ve sandalye, suyu akan sabit bir lavabo ve mutlulukların en büyüğü, girinti içinde perdeyle ayrılmış küçük bir tuvalet vardı. Yeni evim, Blackwell Adası'ndan bu yana bir düzelme olduğunu gösteriyordu. İki şey ise keyfimi kaçırmıştı. Hücremin duvara bakması havayı ve ışığı önlüyor, hapishane avlusundaki saat bütün gece boyunca her on beş dakikada bir çalıyor, bunun ardından nöbetçiler yüksek perdeden "vukuat yok" diye bağırıyorlardı. Bu yeni işkencenin ne kadar süreceğini kara kara düşünmeye başladım.

Cezaevinde yirmi dört saat geçirmek, oradaki işleyiş hakkında bana yaklaşık bir fikir vermişti. Bu kurumda kayda değer gelişmeler göze çarpıyordu: Daha fazla ziyaret, dışardan yiyecek sipariş etme ve haftada üç kere mektup yollama hakkı; belirlenen standartlara göre günde bir, pazar günleri iki kez olmak üzere avluda gezinti; her akşam bir kova sıcak su; dışardan paket ve yayın getirtme izni. Bunlar, Blackwell Adası'ndaki koşullarla kıyaslandığında önemli gelişmelerdi. Özellikle havalandırma bir rumeli. Avlu küçüktü ve çok az güneş alıyordu, fakat muhkûmlar, avludaki gardiyanın müdahalesi olmadan yü-

rümekte, konuşmakta, oyun oynamakta ve şarkı söylemekte serbestti-ler. Diğer yandan, yürürlükteki çalışma sistemi, belirli işlerin yerine getirilmesini gerektiriyordu. Bu işlerin başarılması öylesine zordu ki, mahkûmları sürekli bir gerginlik içinde tutuyordu. Bana, bu işleri tamamlamaktan muaf tutulduğum bildirilmişti. Ama bu pek rahatlatıcı bir şey değildi. Bir tarafımda müebbede mahkûm, diğer tarafımda on-beş yıla hükümlü birer kadın, işlerini tamamlamaya zorlanırken; muaf tutulma ayrıcalığını kullanmam mümkün değildi. Öte yandan, verilen işi belki de hiç bitiremeyeceğimden korkuyordum. Bu, tartışmaların başta gelen konusu ve mahkûmların en büyük sıkıntısıydı.

Atölyede bir hafta geçirdikten sonra ensemde korkunç bir ağrı başladı. Durumum, New York'tan gelen ilk haberle daha da kötüye gitti. Fitzi, mektubunda, Saşa'nın Atlanta'ya götürüldüğünü doğruluyordu. Uzaklık dolayısıyla arkadaşlarımızın onu ziyaret etmesinin nerdeyse imkânsız olduğunu yazıyordu. Birçok sıkıntı ve zorlukla karşı karşıyaydı. New York polisi ile işbirliği içinde olan Federal makamlar tarafından korkutulan ev sahibi, bir hafta önceden bildirimde bulunmaksızın Fitzi'den *Mother Earth*'ü ve *Blast*'ı boşaltmasını istemişti. Epey çabaladıktan sonra Fitzi, Lafayette Caddesi'nde bir yer bulabilmişti. Ama orada kalmasına izin verip vermeyecekleri de belli değildi. Milliyetçi histeri yükseliyor, basın ve polis, her türlü radikal faaliyeti imha etmekte birbirleriyle yarışıyordu. Sevgili, kahraman Fitzi ve yiğit "İsveçli"miz! Tutuklandığımızdan beri bütün yükleri omuzlamış, görevlerini inançla sürdürüyorlardı. Tek endişeleri bizdik, içinde bulundukları güçlüklerden hiçbir şikâyetleri yoktu. Şu anda bile Fitzi, kendisi hakkında hiçbir şey yazmıyordu. Canım, tatlı Fitzim benim.

Diğer mektuplar ve telgraflar daha da neşelendiriciydi! Harry Weinberger, Yargıç Mayer'in, temyiz başvurumuzu imzalamayı reddettiğini, başka herhangi bir Federal yargıcın da imza vermediğini yazıyordu. Fakat Harry, Yüksek Mahkeme yargıçlarından birini, başvurularımızı kabul etmeye ikna edebildiği takdirde kefaletle tahliyemizin sağlanacağından emindi.

Frank Harris, yolladığı mektupta, cezaevinin izin verdiği kitap ve diğer şeyleri göndermeyi öneriyordu. Diğer bir mektup, şen şakrak bir insan olan eski dostum William Marion Reedy'den geliyordu. Artık, kendi eyaletinde yaşadığımı, komşu olduğumuzu ve benim için iyi bir ev sahipliği yapmak istediğini yazıyordu. Cezaevi Müdürü Mr. Pain-

ter, üniversiteden arkadaşıydı ve Müdür'e, Emma Goldman'ı konuk e-iyor olmaktan gurur duyması gerektiğini bildirmişti. Ayrıca onu Emma Goldman'a haksızlık etmemesi için uyarmıştı, yoksa iki eli yakasında olacaktı. Bitmez tükenmez faaliyetlerimden iki yıllığına muaf tutulduğum için kendimi şanslı addetmeliydim. Bu, iyi bir dinlenme ve aynı zamanda, uzun süredir yazmamda ısrar ettiği hayat hikâyemi kaleme almam için iyi bir vesileydi. "İşte sana fırsat: Bir evin var, günde üç öğün yemek ve boş zaman - her türlü görevden azade. Hayatını yaz. Sen diğer kadınlar gibi yaşamadın. Bize onu anlatmalısın." İçinde kâğıt ve kalemler olan bir kutu da yolladığını, Painter'ı bir daktiloya izin vermeye ikna edeceğini yazdıktan sonra, mektubunu, "Eh artık oturup o kitabı yazarsın" sözleriyle bitiriyordu.

Diğer birçokları gibi, eski dostum Bill de savaş hummasına yakalanmıştı. Yine de, tavrıma bakmayarak dostluğunu sürdürüyordu. Fakat cezaevinde yazma fikrine gülmeden edemedim. Bu, böylesine açık görüşlü bir insanın bile hapishanenin ne menem bir şey olduğunu idrak edemediğini gösteriyordu. Dokuz saatlik ağır bir çalışmadan sonra, bir mahkûmun düşüncelerini toparlaması mümkün müydü? Yine de bu neşeli mektubu almak beni çok mutlu etmişti.

Stella'dan, kız kardeşlerimden ve Yidiş yazan yaşlı annecğimden sevgi dolu mesajlar almıştım. St. Louis'deki yoldaşlardan gelen mektuplar son derece dokunaklıydı. İhtiyaçlarımı karşılayacaklarını yazıyorlardı. Jefferson City'ye çok yakın olduklarından bana her gün taze yiyecek yollayabileceklerdi. Keşke Saşa o kadar uzak olmasaydı da, onun için de aynı şeyleri yapabilselerdi. Güney'de yaşayan arkadaşların da onun ihtiyaçlarını karşılayacaklarını umuyorlardı.

Cezaevine getirilmemden iki hafta sonra, aynı komiser ve karışı, beni New York'a geri götürmek üzere tekrar geldiler. Ele avuca sığmayan Harry Weinberger, Yüksek Mahkeme Yargıcı Louis D. Brandeis' den, Saşa ve benim geçici olarak kefaletle serbest bırakılmamızı sağlayacak temyiz başvurumuza imza almayı başarmıştı. Başvuru, Morris Becker ve Louis Kramer'in davalarını da içeriyordu. Harry, Yargıç Mayer'e karşı büyük bir zafer kazanmıştı. Özgürlüğümüzün kısa süreceğinden emin olsam da arkadaşlarımıza dönmek ve tutuklanmamızla kesintiye uğrayan faaliyetlerimize yeniden başlamak güzeldi.

New York'a gitmek için trene binerkenki duygularım, cezaevine götürülüşüm sırasında hissettiklerimden tamamen farklıydı. Gardiyanlarımda da bir değişiklik vardı sanki. Komiser, bu sefer yakından gö-

zetim altında tutulmama gerek olmadığını bildirdi. Yalnız başıma yolculuk yapıyormuşum gibi kendimi serbest hissetmemi, gazetecilere şikâyette bulunmayacağımı umut ettiğini söyledi. Anlaşılmayacak bir şey yoktu. St. Louis istasyonunda bir grup yoldaş coşkulu bir karşılama hazırlanmışlardı ve elbette basın mensupları da eksik değildi. Komiserin âlicenaplığı üzerindeydi. Kendisi yandaki masada otururken, arkadaşlarımı istasyon restoranına davet edebileceğimi söyledi. Dostlarımın cana yakınlığı moralimi yerine getirmişti.

Dönüş yolculuğumun en hoş yanlarından biri de, komiserle karısının kompartımanda olmayışlarıydı. Göz hapsinde tutmaktan çok, hava almamı sağlamak için kapı yarı açıktı. Ölmüşlere katıldığımda böylesi tanrısız bir yaratığın neyle karşılaşacağını hatırlatan olağanüstü karanlık bir gündü.

Tombs'daki gardiyanlar, pervasız kızlarını sevinçle karşıladılar. Vakit epeyce geç ve tutukevinin günlük işleyişi sona ermiş olmasına rağmen banyo yapmama izin verdiler. Başgardiyan, doğum kontrolü mücadelesi günlerinden eski bir arkadaşımdı. Aile planlamasına inanan ve bana güvenen bu nazik ve düşünceli insan, bir keresinde konuğum olarak Carnegie Salonu'ndaki toplantımıza bile gelmişti. Diğer görevliler ayrılınca beni lafa tutarak Almanlar'ın Belçikalılar'a neler yaptığı konusunda hayıflanmak için bir sebep görmediğini söyledi. Sanki İngiltere, İrlanda'ya yüzlerce yıldır daha mı iyi davranıyordu. Paskalya ayaklanmasındaki tutumu ne çabuk unutulmuştu. İrlandalı olması onu otomatikman Müttefikler'le karşı karşıya getiriyordu. Ona, savaşan ülkelerden hiçbirine yakınlık duymadığımı, ancak savaşın korkunç bedelini ödemek zorunda kalan halkların yanında olduğumu izah ettim. Oldukça hayal kırıklığına uğramış görünüyordu, ama bu, temiz çarşaflar vermesine engel değildi. Bu güzel ruhlu İrlandalı'yı seviyordum.

Sabahleyin, aralarında, Harry Weinberger, Stella ve Fitzi'nin de bulunduğu arkadaşlar beni görmeye geldiler. Saşa'yı merak ediyordum. O da geri getirilmiş miydi, bacağı nasıldı? Fitzi başını eğdi.

"Ne oldu?" diye sordum endişeyle.

"Saşa, Tombs'da," diye yanıtladı ölgün bir sesle. "Burada bir süre için daha güvendikte sayılır."

Sesindeki ton ve tavırları beni korkutmuştu. Ne haltsa bana söylemesi için ısrar edince, Saşa'nın San Francisco'dan istendiğini söyledi. Mooney davasıyla bağlantılı olarak cinayetten suçlanıyormuş.

Beş insanın hayatına karşı girişilmiş komployu ortaya çıkarmak için yürüttüğü mükemmel çalışmanın intikamını almaya azmeden Ticaret Odası ve Bölge Savcısı, sonunda, Saşa'yı "içeri tıkma" tehditlerini gerçekleştirmişlerdi. Ömür boyu hapis cezası kesinleşen Billings' in hesabını görmüşlerdi. Tom Mooney ölümle yüz yüzeydi. Son avları ise Saşa'ydı. Onu öldürmek istediklerini biliyordum. Bir darbeden sakınmak istermişim gibi içgüdüsel olarak elimi kaldırmışım.

Kefaletle tahliye olduğum zaman, Fitzi'nin, Saşa'nın Tombs'da daha güvenlikte olacağını söylerken neyi kastettiğini iyice anladım. Kefaletle tahliye olduğunda, kaçırılma ve California'ya götürülme tehlikesi vardı. Böyle şeyler daha önce de olmuştu. Saşa'nın 1892'deki tutuklanmasından sonra yoldaşımız Mollock, Pennsylvania dedektifleri tarafından, Frick'e yapılan saldırıyla bağlantısını kurmak amacıyla, New Jersey'den gizlice kaçırılmıştı. 1906'da, Haywood, Moyer ve Pettibone, Colorado'dan Idaho'ya kaçırılmışlar ve 1910'da, McNamara kardeşler Indiana'da benzer bir kaderle karşılaşmışlardı. Eğer Hükümet, böylesi yöntemleri güçlü emek örgütlerinin Amerikan doğumlu üyelerine uygulamaya cesaret edebiliyorsa, "yabancı" bir anarşiste niçin uygulamasındı? Saşa'yı kefaletle dışarı çıkartma riskini göze alamayacağımız açıktı. Onun iade edilmesini önlemek için kaybedecek zaman yoktu. Vali Whitman reaksiyoner birisiydi ve muhtemelen Coast'taki ahlâksız çeteye yardımcı olacaktı. Örgütlü emek hareketinin protestosundan başka hiçbir şey onu durduramazdı.

Fitzi, "İsveçli" ve ben derhal bir plan yaptık. Propaganda komitesi örgütlenmek üzere bir grup insanı bir araya getirdik. Sonra, Yahudi sendikalarının başında bulunan emek liderlerini davet ettik. Emek ve edebiyat dünyasının etkili kadın ve erkeklerinin katıldığı büyük bir toplantı yapıldı; sonuçta Dolly Sloan'ın sekreter ve mali sorumlu olarak içinde yer aldığı aktif bir komite kuruldu.

Çağrıya anında yanıt veren Birleşik Musevi Sendikaları çok içten bir tutum aldı ve Amerikan Giyim İşçileri Sendikalar Birliği'nin Birleşik Yönetim Kurulu da onu izledi. Birleşik Musevi Sendikaları, Saşa için yapılacak başvurunun liderliğini yapmayı ve bize bütün sendikalarla bir oturum sağlamayı önerdi.

Saşa'nın yaşamı tehlikedeydi. İşçi önderleriyle görüşmeler yapmak, sendikaları dolaşmak, toplantılar ve yardım geceleri düzenlemek, örgütlere yayın dağıtmak, basın görüşmeleri yapmak ve yoğun mektuplaşma faaliyeti, günün her dakikasının sinir gerginliği içinde geçmesine yol açıyordu.

Saşa ise neşeli bir ruh hali içindeydi. Ziyaretçileriyle görüşmek için Tombs'dan Federal Bina'ya getirilmesi ve yeniden geri dönmesi, ona yürüme ve temiz hava alma olanağı sağlıyordu. Koltuk değneklerinden hâlâ kurtulamadığından topallayarak yürümesi son derece rahatsız ediciydi. Fakat insan, yaşamını kaybetme olasılığıyla karşılaştığında koltuk değneklerine mahkûm olarak yaşamak bile büyük bir nimetti. Ziyaretlerimizi denetleyen Emniyet Müdürü McCarthy gayet terbiyeli davranıyordu. Saşa'yı görmeye gelen çok sayıda arkadaşa itiraz etmediği gibi, ciddi bir gözetim de uygulamıyor, gönlümüzü kazanmak için elinden geleni yapıyordu. Bir keresinde bana şöyle dedi: "Benden nefret ettiğini biliyorum Emma Goldman, fakat şu casusluk yasası kabul edilinceye kadar hele bir bekle. O zaman, oyunun etken bir aşamasında seni ve Berkman'ı tutukladığım için bana minnettar kalmazsan ne olayım. Şimdi paçayı iki yılla kurtardınız, o zaman yirmi yıl alacaktınız. Hadi açıkça söyle, sizin dostunuz muyum, değil miyim?"

"Daha iyisi can sağlığı," diye hak verdim ona; "görüyorum ki, teşekkürü hakkettin."

Saşa'ya yaptığımız ziyaretler, bölünmüş ailelerin birleşme sevincine benziyordu. Yakın tehlikeye rağmen gösterdiği soğukkanlılık ve şakacılık müdürün bürosundaki görevlilerin bile saygısını kazanmasına yol açmıştı. Saşa'nın *Anılar* kitabını istiyorlar, okuduktan sonra da kitabın kendilerini nasıl etkilediğini anlatıyorlardı. Artık çok candan davrandıkları için Saşa'nın adına seviniyorduk.

Çalışmalarımız yavaş yavaş sonuç vermeye başladı. Birleşik Musevi Sendikaları, örgütlü emek hareketine, Saşa'yı desteklemek üzere bir toplantı düzenlenmesi için güçlü bir çağrı yayımladı. Palto İşçileri Sendikası birleşik yönetim kurulu, kampanyamıza beş yüz dolar katkıda bulunma kararı aldı ve bundan sonra da katkıda bulunmaya devam edeceğine söz verdi. Kürkçüler Birleşik Yönetim Kurulu, Ciltçiler Uluslararası Kardeşliği, Tipografi Sendikası Yerel 83 ve diğer örgütler, bizimle işbirliğine giderek esaslı bir dayanışma örneği verdiler. Ayrıca, Saşa'nın California'ya iadesini protesto etmek amacıyla en az yüz emekçiden oluşan bir heyeti Vali Whitman'a göndermeyi önerdiler ve şu anda San Francisco'da işlenmekte olan adli cürmün gerçek yüzünü Whitman'a göstermek yönünde acil adımlar attılar.

Ne kadar dışarda kalacağımı bilmediğimden ev tutmamıştım. Fitzi'nin katını paylaşmakla birlikte hafta sonlarını çoğunlukla Darien'

de, Stella'yla geçiriyordum. Bir gün, Dolly Sloan, kocası kent dışındayken kendisiyle kalmamı istedi. Daireleri büyük, hoş ve son derece ilginçti. Dolly de iyi bir ev sahibiydi. Enerjik, çıtı pıtı bir kadın olan Dolly, Saşa için yürüttüğümüz kampanyaya yardımcı olmakta çok istekliydi. Fakat sürekli gerginliğe dayanacak yeterli fiziki gücü yoktu ve sık sık yatağa düşüyordu. Ne yazık ki, işlerim başımdan aşkın olduğundan ona yardımcı olamıyordum. Gerçi yatalak bir insan değildi ve büyük ölçüde yürüyebiliyordu.

O sabah evden ayrıldığımda oldukça iyi görünüyordu. Gece iyi bir uyku çekmişti ve dinlenmek için evde kalmak niyetindeydi. Bütün gün büroda çalıştım ve akşam da kentin farklı bölgelerindeki örgütlenme toplantılarına gittim. En sonuncusu, Sahne Teknisyenleri ve Elektrik İşçileri Birliği'ndeydi. Gece yarısı buluşacağımız yere geç geldiklerinden, kutularla dolu dar bir koridorda, üç saat beklemek zorunda kaldım. Söz sırası bana geldiğinde, herbirinin yüzündeki düşmanlığı okuyabiliyordum. Bayat bira ve kötü tütün kokusuyla karışan önyargıyla koyulaşmış böyle bir atmosferde konuşma yapmak kocaman dalgalarla boğuşmak gibi bir şeydi. Konuşmamı bitirdiğimde orada bulunanların çoğu Saşa için kampanyaya destek vermeye gönüllü oldu, fakat resmi mevkilerdeki politikacılar karşı tavırlarını sürdürdüler. Ülkenin düşmanı olan Berkman'la herhangi bir ilişkilerinin olmasını istemiyorlardı. Onları kendileriyle baş başa bıraktım.

Sloan'ın dairesine döndüğümde kapıyı açamadım. Uzun süre boşuna kapıyı çaldım, sonra da bütün güçümle yumrukladım. Sonunda biri, içerden anahtarı çevirdi. Karşımdaki, Robert Minor'un eski karısı Pearl'dı. Kapıya yeni kilit takıldığını görmemiş miydim, bunun içeri girmemi önlemek için yapıldığını anlamış olmam gerekirdi. Sloan'a kendisi bakıyordu ve bu evde yerim yoktu. Bir an bakakaldım, sonra onu itekleyerek içeri daldım. Yarı açık oda kapısından Dolly'nin yatağında baygın yattığını gördüm. Durumundan telaşa kapıldım ve ne olup bittiğini açıklaması için kadına döndüm. Kadın, kilidi değiştirmesini Sloan'ın söylediğini tekrarlayıp duruyordu. Ama yalan söylediğinden emindim.

Sokağa çıktığımda şafak sökülüyordu. Zaten yorgun olan Fitzi'yi uyandırmaya kıyamadım. Union Meydanı'na doğru yürüdüm. Ebediyen geride kaldığına inandığım günlerdeki gibi, bir kere daha, evsiz bir zavallı olarak kapı dışarı edilmiştim.

Döşeli bir oda kiraladım. Fitzi de, benim gibi, Dolly'nin, kilidin

değiştirilmesiyle bir ilgisi olmadığı kanısındaydı. Herkes, Pearl Minor'un, Bob'un bütün arkadaşlarına şiddetle karşı olduğunu biliyordu. Bazı anlaşılmaz nedenlerden dolayı bana aptalca bir kini vardı. Ancak, onu mazur görebilirdim, çünkü bir öksüzler yurdunda büyüdüğünü, mutsuz çocukluğunun, kafasında ve yüreğinde onulmaz yaralar açtığını biliyordum.

Bu yorucu günlerde çok daha büyük bir şok yaşadım. Yeğenim David Hochstein, askerden muaf tutulmaktan feragat edip gönüllü olarak orduya yazılmıştı. Annesi, kendisini bekleyen darbeden tamamen habersiz, onunla buluşmak üzere New York yolundaydı. Kadıncağız, kocasını daha geçenlerde, kısa bir hastalığın ardından kaybetmişti. David'in haberinin onu nasıl etkileyeceğini düşünemiyordum bile. David, bütün umutlarını bağladığı biricik oğlu, asker olsun ha! Helena'nın her zaman suçların en büyüğü olarak nefret ettiği bir şey için genç yaşamını feda etsin!

Hayatın şeytani çelişkisi! Helena'nın oğlu David'in özgür iradesiyle kendisini orduya sunduğunu düşünmek. Hiçbir politik ve sosyal bilinci olmayan David'in askere yazılmasında benim için olağanüstü bir durum yoktu. Askere alınmayacağından emindim. Bir kaç yıl önce yakalandığı tüberkülozun yarattığı çöküntü durmuş olsa da ciğerlerinin bugünkü durumu nedeniyle askerlikten muaf tutulacağı kesindi. Kendini, Rochester yerine New York'taki yoklama kuruluna kontrol ettirdiği ve sağlık durumu hakkında hiçbir şey söylemediği haberi gerçekten şok ediciydi. Bu çocuğun bunu bilerek yapmış olabileceğine, savaşa ya da ülkesindeki ahlaki beklentilere inanmış olabileceğine inanamıyordum. Helena'nın çocukları da aynen ebeveynleri gibi savaşa karşı mücadelenin gerekli olduğunu ve savaşların hiçbir şeyin çözümü olmadığını düşünüyorlardı. Peki o zaman, David'i gönüllü olarak orduya katılmaya teşvik eden ne olabilirdi, merak ediyordum? Belki de kişisel bazı şeyler ya da toplumsal girdap onu umarsız yakalayıvermişti. Sebep ne olursa olsun, bu iyi donanımlı, parlak sanatsal kariyeri henüz yeni başlamış gencin, kendini ilk feda edenler arasında bulunması ürkütücüydü.

Helena'yı, Darien'de ziyaret ettim. Görünüşü, bana kelimelerden çok daha fazla şey anlattı. Gözlerindeki ürkünç anlamı gördüğüm an, irkilerek, oğlunun boşu boşuna ölüme gitmesiyle yediği darbeden kolay kolay sağ çıkamayacağını düşündüm. David de oradaydı, onunla konuşmayı özlememe rağmen ağzımı bıçak açmadı. Bana duyduğu

ailevi bağlılığa ve benim de onu sevmeme rağmen birbirimize karşı hep mesafeliydik. Şimdi aklına hitap etmeyi nasıl umabilirdim? Askere gitmenin her bireyin kendi seçimi olması gerektiğini ilan etmiştim. Şimdi kendi görüşümü David'e kabul ettirmeye nasıl kalkışabilirdim? Onu ikna edeceğimi umut edebilsem bile, ki umut da etmiyordum, sanki dilim tutulmuştu. Fakat sonra kız kardeşinin oğlunun binlerce gençten biri ve Helena'nın gözyaşlarının dünyadaki annelerin gözyaşlarından oluşmuş okyanusun yalnızca bir damlası olduğu konusunda Helena'yla ateşli bir tartışmaya giriştim. Ama bu tür soyut teoriler, onların trajedisinin açtığı yaraya merhem olamazdı. Kız kardeşinin yüzündeki acıyı görünce ne söylersem söyleyeyim, ne yaparsam yapayım onu rahatlatamayacağımı anladım. Saşa için yürüttüğümüz kampanyaya devam etmek üzere New York'a döndüm.

Her geçen gün, onun Doğu Yakası'nda ne çok sevildiğini ve sayıldığını gösteriyordu. Radikal Yahudi basını kendini onun davasının savunulmasına adamıştı. Özellikle *Freie Arbeiter Stimme*'nin editörü S. Yanofsky büyük çaba gösteriyordu. Bu çok anlamlıydı, çünkü Yanofsky'nin, Saşa'yla ve benimle hiçbir zaman yoldaşça bir ilişkisi olmadığı gibi, savaş konusundaki tutum farklılığımız da bizi iki ayrı kampa sürüklemişti. Sosyalist *Forward*'ın editörü Abe Cahan da çok yakın davranıyor ve Saşa'nın desteklenmesinde ısrarlı olduğunu vurguluyordu. Aslında, radikal Yahudi çevresindeki herkes bizimle sanını bir işbirliği içindeydi. Aralarında Abraham Raisin, Nadir ve Sholom Asch'ın da bulunduğu Musevi yazar ve şairlerinden oluşan bir grup, çabalarımıza yardımcı oluyordu.

Elimizdeki bu güçlü oyun kartlarıyla bir seri faaliyet örgütleyip, sahne aralarında Asch ve Raisin'in konuşmalarının da bulunduğu bağış toplamaya yönelik bir tiyatro gösterisi düzenledik. Sidney Hillman'daki Cooper Union'da, Birleşik Giyim İşçileri Sendikası'nın başkanlığında, Alex Cohen, Morris Sigman ve emek hareketinin diğer önde gelen şahsiyetlerinin Saşa adına halka seslendikleri bir kitle toplantısı yaptık. Büyük toplantılar, Forward Hall'da ve Brooklyn Emek Enstitüsü'nde yapılıyordu. Aynı amaçla çok sayıda İngilizce toplantıda düzenlendi. Sosyalist günlük gazete New York *Call*, Saşa'nın iade edilmesine karşı yazılar yazmak zorunda kaldı.

Tutuklanmamız ve yargılanmanız sırasında sessiz kalan bu gazetelerin kampanyaya gösterdikleri artan coşkuyu görmek şaşırtıcıydı.

Neyse ki, polis müdahalesi yoktu ve toplantılarımıza binlerce in-

san katılıyordu. Bize en çok cesaret veren, Kessler Tiyatrosu'nda düzenlediğimiz özel bir gösteriydi. Fakat Emniyet Müdürü McCarthy belli ki, ifade özgürlüğünden haddinden fazla yararlandığımı düşünerek, "iyiliğim için" toplantıyı önlemeye karar vermişti. Konuşmaya teşebbüs edersem toplantıyı yasaklayacağını duyurdu. Toplantının amacı, yarıda kesilme riskini göze alamayacak kadar önemliydi, konuşmayacağıma söz verdim.

Keskin dilli, çok zeki bir adam olan S. Yanofsky, son konuşmacıydı. Billing-Mooney davası ve San Francisco patronlarının Saşa'yı ağlarına düşürme girişimi konusunda beliğ bir konuşma yaptı. Sonra Emniyet Müdürü McCarthy'ye saygılarını sundu: "Onun, Emma'nın ağzını tıkayarak sesinin şimdi bu tiyatronun duvarlarının çok ötesine ulaşacağını farketmeyecek kadar aptal" olduğunu söyledi. O anda, ağzım mendille bağlanmış olarak kürsüye çıktım. Dinleyiciler kahkahayı bastılar, ayaklarını yere vurarak tempo tutarak haykırdılar: "Onu susturamazsınız."

McCarthy utanmış görünüyordu, ama ne olursa olsun ben sözümde durmuştum.

Saşa için yürütülen ajitasyon yayılıyor, listelerimize gittikçe daha çok sayıda emek örgütü ekleniyordu. En önemlilerinden biri New Jersey Eyalet Federasyonu'ydu. Bu başarıyı sağlayan Fitzimiz'di ve radikal örgütler tarafından asla yerine getirilemeyen bu görevi yerine getirmek öyle kolay iş değildi. O, yalnızca İrlandalı ismiyle ve harika kestane rengi saçlarıyla değil, aynı zamanda hoş ve tatlı kişiliğiyle insanların sempatisini kazanarak eyleme katıyordu. Yakın çevresinin dışında, onun sakin tavrının arkasında yatan Kelt mizacını sezebilen çok az insan vardı.

New York'taki faaliyetlerimiz öylesine yayılmıştı ki, Saşa için düzenlenmiş toplantılarda konuşma yapmam yönünde diğer kentlerden gelen sayısız davete yetişmem imkânsızdı. Chicago'daki üç konferans da dahil en önemli çağrıları seçmek zorundaydım.

Birleşik Musevi Sendikaları Genel Sekreteri Max Pine ve Sekreter Yardımcısı M. Finestone, sosyalist Avukat Morris Hillquit'ten, delegasyonumuzla birlikte Albany'ye giderek Vali Whitman'la Saşa'nın iadesiyle ilgili konuşma yapmasını istediler. Morris Hillquit'i yıllardır tanırdım. Onunla ilk kez, eskiden, aralarında Hilkowitch kardeşlerden ikisinin de bulunduğu sosyalist ve anarşist toplantılara katıldığım zaman New York'ta tanışmıştım. O günlere ait bir anı özellikle belle-

ğimdeydi. Yahudi ortodoksluğuna karşı bir protesto olarak Yom Kippur* şenlikleri yapılıyordu. Geleneksel festival ve duaların yerini düşünce özgürlüğü konuşmaları, danslar ve bol yemek almıştı. Dindar Yahudiler, en önem verdikleri kutsal Tarziye Günü'nü umursamamamızdan rahatsız olmuşlar ve çocukları, bizim oğlanları kuvvet gösterisine davet etmişlerdi. Kavgadan hep hoşlanmış olan Saşa, yine başı çekiyordu ve saldırıyı püskürtmekte de en etkili olan oydu. Sokağın ortasında kavga devam ederken, anarşist ve sosyalist hatipler salonun içinde konuşmalar yapıyordu; genç Morris Hilkowitch de konuşmacılardan biriydi. O günden bu yana aşağı yukarı yirmi yıl geçmişti - bu arada Hilkowitch, ses uyumuna daha uygun olduğundan adını Hillquit olarak değiştirmiş, başarılı bir avukat, önde gelen bir Marksist teorisyen ve Sosyalist Parti'de önemli bir şahsiyet olmuştu. Arkadaşlarımın arasında birçok sosyalist olmasına rağmen sosyalizm hiçbir zaman ilgimi çekmemişti. Onları seviyordum, çünkü itikatlarından daha özgür ve büyüktüler. Hillquit'i uzaktan tanıyordum, fakat yazılarından ufkunun dar olduğu anlaşılıyordu. Hiçbir ortak yanımız yoktu. Ben bir toplum dışı olarak kalırken, o, toplumun itibar sahibi kesimlerinde yükseklere tırmanmıştı.

Savaş ve özellikle Amerika'nın ölüm dansına dahil olması, konum ve ilişkilerde köklü değişikliklere yol açmıştı. Eskiden fikren ve pratik faaliyetlerde birbirine yakın olanlar ayrı düşerken, geçmişte çok büyük ayrılık içinde olanlar şimdi birbirine yakınlaşmıştı. Morris Hillquit, savaşa karşı çıkmaya cesaret eden insanlardan biriydi. Kuşkusuz, şimdi Alexander Berkman, Emma Goldman ve arkadaşlarıyla aynı teknede olduğunun farkındaydı. Ortak düşmanlarımız ve eski yoldaşları tarafından ona yöneltilen şiddetli saldırılar, aramızdaki teorik farklılıkların yanı sıra geçmişteki uçurumlar arasında da köprü kurulmasını sağlamıştı. Aslında, Hillquit'i, kendime, sosyal düşleri uçup gitmiş birçok yoldaşımdan daha yakın hissetsem de, yirmi yedi yılın verdiği yabancılık duygusu hâlâ aramızdaydı.

Hillquit, Saşa'dan ancak üç dört yaş büyük olmasına rağmen en az on beş yaş büyük gösteriyordu. Saçları iyice beyazlaşmıştı, yüzündeki çizgiler göze çarpacak kadar derindi, gözlerinin feri sönmüştü. Başarıları sayesinde üne ve servete kavuşmuştu. Saşa ise yıllarca çarmıha gerildiği halde, bu iki adamın görünüşleri birbirinden tamamen farklıydı! Gerçi Hillquit her şeye rağmen sadeliğini koruyabilmişti,

* Yahudi yeni yılının ilk haftasından sonra yapılan dini festival. ç.n.

tavırları nazikti ve kısa süre sonra kendimi yanında evimdeymiş gibi hissettim.

Saşa'nın durumu konusunda pek iyimser değildi. Başka bir zaman olsaydı iadesini önlemenin o kadar zor olmayacağını söyledi. Şu andaki savaş histerisi ortamında. Federal komplonun Saşa'ya yönelttiği suçlamayı boşa çıkarmak için pek umut görünmüyordu.

New York valilik seçimlerinde sosyalist listeden aday olması. Hillquit'i fazlasıyla meşgul ediyordu. Buna rağmen, emek delegasyonuyla Vali Whitman'ın önüne çıkmakta bir an bile tereddüt etmedi. Onun kampanya mitingleri, ruhsuzluklarıyla midemi bulandıran benzeri toplantılardan çok farklıydı. Samimiyetinden hiçbir kuşkum olmasa da, valı seçilecek herhangi birinden daha fazla şey yapacağına inanmıyordum. Hillquit'in seçim kampanyası, savaş karşıtı propaganda açısından büyük bir değere sahipti. Kampanya, çılgınlık histerisi içindeki ülkede ifade özgürlüğü için tek şanslı ve deneyimli bir hatip ve zeki bir avukat olan Morris Hillquit tehlikeli milliyetçi kayalıklar arasında nasıl güvenlik içinde dümen kırılacağını gösterdi.

Onun, seçim fırsatlarını böyle iyi kullanmasına memnun olmama rağmen, erkek kardeşinin, çalışmaya katılmam yolundaki davetini reddetmek zorunda kaldım. Ona, Morris'in görkemli toplantılarından ve savaşa karşı konuşmalarından ne kadar hoşlandığımı belirttiğimde, "Öyleyse niçin bize katılmıyorsunuz, kampanyamıza büyük yardımınız dokunabilir," diye sitem etti. Muhalefetimi, bir defaya mahsus olmak üzere politik eylemin hizmetine vermem için beni ikna etmeye çalışıp, "Savaş çılgınlığı dalgasının göğüslenmesine yardımcı olduğunuzu düşünün, değmez mi?" dedi.

Fakat Morris'i, kendisine politikacılıkta yardımcı olamayacak kadar çok seviyordum. Böyle bir şeyi insan ancak düşmanları için dileyebilirdi, dostları için değil.

Saşa ve San Francisco davası için yürüttüğümüz faaliyetler, Rusya'dan gelen haberlerle beklenmedik ve önemli bir ivme kazandı. Mayıs ve Haziran aylarında Rusya'ya hareket eden sığınmacılar aracılığıyla işçi, asker ve bahriyeli sovyetlerine gönderdiğimiz mesajların cevabı olarak Petrograd ve Kronştadt'ta Saşa ve diğer tutuklular için gösteriler yapılmıştı. San Francisco'daki Saşa ile ilgili iddianameyi öğrendikten sonra, Rusya'ya ulaşmayı başaran yakın dostumuz Isaac A. Hourwich ve çalışkan sekreterimiz Pauline ile telefon yoluyla bağ-

lantı kurarak bu son durumu da iletmiştik. Rusya'da onunla dayanışma amacıyla yapılan gösteriyi anlatmak için Saşa'yı görmeye gittiğimde içim içime sığmıyordu. Ne kadar soğukkanlı gözükmeye çalışsam da bir şeyler olduğunu hemen anladı. Muhteşem haberi işitince yüzü aydınlandı ve gözleri doldu. Fakat, derinden etkilendiği zamanlarda hep olduğu gibi, suskunlaştı. Konuşmadan otururken yüreklerimiz *Matuşka Rossiya*'mıza duyduğumuz minnetle çarpıyordu.

Rusya'daki gösteriyi lehimize kullanmanın yollarını bulmak gerekiyordu. Toplantılar ve yayınlar aracılığıyla emek örgütlerinin dikkatini konuya çekmek için geniş bağlantı ve kanallarımız vardı. Fakat San Francisco'daki arkadaşlarımıza yararlı olacak pozisyondaki insanların ilgisini çekmek için başka araçlara ihtiyaç duyuyorduk. Saşa, eskiden bir sosyalist, şimdi ise bir IWW'li olan arkadaşı Ed Morgan'la görüşmemi önerdi. Onun Mooney için yürütülen kampanyada çok aktif olduğunu, kendi davasına da büyük yardımı dokunabileceğini düşünüyordu.

Morgan'ı bir süredir tanıyordum. İyi yürekli, gerçek bir dost ve tuttuğunu koparan bir insandı. Fakat yeteneklerinden emin değildim ve kılı kırk yaran bir karakteri olduğunu biliyordum. İsteklerimizi gönüllü olarak yerine getireceğinden kuşkum yoktu. Ama Washington'daki bu hayati işin üstesinden gelip gelemeyeceği konusunda ikircikliydim. Yanılmışım. Ed Morgan bir sihirbaz olduğunu kanıtladı. Aylarca çaba gerektiren kamuoyu desteğini o çok kısa bir süre içinde sağladı. Başkentteki ilk adımı, Başkan Wilson'ın okuduğu sabah gazetelerini öğrenmekti. İkinci adım ise, bu gazetelere, San Francisco komplosuyla ilgili olarak Rusya'da yapılan ajitasyon hakkında haberlerle bombardıman etmek oldu. Ardından Morgan, Washington'daki etkili görevlilerle bağlantı kurdu. Onları Coast'ta olup bitenler hakkında bilgilendirdi ve desteklerini kazandı. Çabalarının sonucunda, Başkan Wilson, San Francisco'da emek hareketi içindeki durumun bir Federal araştırmaya tabi tutulması yönünde emir verdi.

Bundan çok daha ümit vaad edici resmi araştırmaların fos çıktığını görmeme rağmen bu araştırmanın, büyük patronlar ve Fickert Şirketi'nin foyasını meydana çıkartacağı umudunu koruyordum. Morgan ve birçok sendikacı arkadaşımız daha da iyimserdiler. Tam bir beraatle birlikte Billings, Mooney, diğer sanık arkadaşları ve Saşa'nın serbest bırakılmalarını bekliyorlardı. İnançlarını paylaşmasam da,

bu, Ed Morgan'ın olağanüstü başarısına duyduğum hayranlığı azaltmıyordu.

Bundan kısa süre sonra, Rusya'dan daha da büyük bir haber geldi. Dev bir kitle mitinginde, Amerika'nın Rus Büyükelçisi Mr. Francis'in, San Francisco kurbanları ve Saşa serbest bırakılıncaya kadar tutuklanarak rehin alınması yönünde Kronştadt bahriyelileri tarafından önerilen bir karar benimsenmişti. Silahlı bahriyelilerden oluşan bir heyet, Petrograd'daki Amerikan Konsolosluğu'na yürüyüş yaparak kararı tebliğ etmişlerdi. Devrim patlak verdikten sonra diğer Rusyalı sığınmacılarla birlikte anavatana dönen Louise Berger, bahriyelilerin tercümanıydı. Francis, heyete, büyük bir ciddiyetle, tamamen bir yanlışlık olduğunu, Mooney, Billings ve Berkman'ın yaşamlarının tehlikede olmadığını garanti etmişti. Ancak bahriyelilerin ısrarı üzerine Francis onların önünde Washington'a telefon etmiş, San Francisco mahkûmlarının serbest bırakılmalarını sağlamak üzere Amerikan Hükümeti'yle bizzat kendisinin muhatap olacağına dair söz vermişti.

Bahriyelilerin tehdidinin, Büyükelçi'nin, Başkan Wilson'ın acilen harekete geçmesi için ısrar etmesine yol açtığı belliydi. Başkan'dan, Vali Whitman'a ulaşan mesaj her ne ise, heyetimiz Vali tarafından son derece anlayışlı bir havada karşılandı. Ayrıca, nicelik, ihtiraslı politikacıların her zaman kıymetini bildikleri bir şeydi. Yüz kişiden oluşan bu heyet, New York'ta örgütlü yaklaşık bir milyon işçiyi temsil ediyordu. Heyetle birlikte orada bulunan Morris Hillquit ve Hary Weinberger, Alexander Berkman'ın yalnız olmadığını ve onun iade edilmesinin Birleşik Devletler'deki bütün emek örgütlerini rahatsız edeceğini Vali'ye net bir şekilde ilettiler. Bunun üzerine, Whitman, Bölge Savcısı Fickert'e, davanın tutanaklarını istemek üzere telgraf çekeceğine ve Saşa'nın iddianamesini başından sonuna inceleyinceye kadar iadeyi erteleyeceğine söz verdi.

Bu uygulama, Saşa'nın iadesini yalnızca geçici bir süre ertelemiş olsa da, gerçek bir zaferdi. Fakat kendisinden istenen belgeleri göndermek yerine, San Francisco Savcısı, Albany'ye şöyle bir telgraf çekti: "Berkman'ın iade edilmesine ilişkin tutanaklar şu anda basılmış değildir." Fickert'in tutanakları hiçbir zaman ortaya çıkaramayacağını başından beri biliyordük. Çünkü bu tutanaklarda, Saşa'nın patlama olayıyla bağlantısını kuracak en ufak bir delil yoktu.

Yasal olarak otuz gün içinde iade talebi yerine getirilmediğinden, Saşa artık hapiste tutulamazdı. Cezaevi kurallarını zaten fazla-

sıyla altüst ettiğini söyleyen Tombs Müdürü, Saşa'yı bir an önce çıkartmak için acele ediyordu. Sayısız görüşçüsü ve aldığı yığınla mektup ve mesaj, cezaevi yöneticilerine ek bir yük oluşturuyordu. Berkman davasıyla ilgilenmeye başlayan diğer mahkûmlar arasında oluşan heyecan ortamından söz etmeye bile gerek yok. "Allahaşkına onu alın buradan," diye ısrar ediyordu Müdür, "Siz nasıl kefaletle çıktıysanız onunkini de temin edin." Ona, kefalet parasının elimizde olduğunu ve Saşa'nın yol açtığı sıkıntıdan kendisini kurtarmayı çok istediğimi söyledim. Fakat arkadaşım, avukatı tarafından verilen söze uyarak, bir otuz gün daha Tombs'da kalmak üzere imza atmaya karar vermişti. San Francisco, Vali Whitman'a, kendisi tarafından istenen tutanakların hazırlanması için zamana ihtiyacı olduğunu bildirmişti. Saşa, yasal olarak tutanakları beklemek zorunda olmadığı halde, Weinberger, Fickert'in tutanaklarında aleyhimize hiçbir şey olmadığını ispatlamak üzere razı olmuştu. Bir anarşist, kendisi tarafından verilmemiş olduğu halde bir söze bağlı kalsın ha! "Hepiniz aklınızı oynatmuşsınız!" dedi Müdür. "Dışarı çıkma şansı olduğu halde bir insanın hapiste kalmakta ısrar et-mesi duyulmuş şey mi?" Buna rağmen Saşa'ya iyi muameleye devam edeceğini söyledi ve New York'un yeni valisi olacağına kesin gözüyle bakılan Mr. Hillquit'e kendisi için tavsiyede bulunmamı istedi. Ona, geleceğin sosyalist valisinin üzerinde etkim olmadığını anlatmaya çalıştım, ama boşuna. Müdür, tavrımın, böylesine dost bir insana yardım etmekten kaçınan katı anarşist inatçılığı olduğunu söyleyip durdu.

Savaşa katılmasının üzerinden ancak yedi ay geçmiş olan Amerika, katliamı üç yıldır sürdüren bütün Avrupa ülkelerini vahşette şimdiden yaya bırakmıştı. Her sosyal katmandan savaşı reddeden birçok insanın yanı sıra çok sayıda vicdani redci, ceza ve tutukevlerini doldurmuştu. Yeni Casusluk Yasası, ülkeyi bir tımarhaneye çevirmişti. Eyalet görevlilerinin ve Federal görevlilerin yanı sıra sivil halkın büyük bir kısmı da sağa sola şuursuzca saldırarak terör ve yıkımı körüklüyordu. Kitle mitinglerinin dağıtılması ve toplu tutuklamalar, radikal yayınlar üzerindeki baskı ve yayın kurulları hakkında düzenlenen iddianameler, işçilerin dövülmesi -hatta öldürülmesi- milliyetçilerin başta gelen eğlenceleri olmuştu.

Arizona, Bisbee'de, bin iki yüz IWW'li yakalanıp sınır dışı edilmişti. Oklahoma, Tulsa'da, IWW'li on yedi yoldaş katrana batırılıp tü-

ye bulandıktan sonra yarı ölü bir halde çalılıklarla kaplı araziye terk edilmişlerdi. Kentucky'de, tek-vergici ve pasifist Dr. Bigelow, *yapmak üzere* olduğu konuşmadan dolayı kaçırılmış ve kamçılanmıştı. Milwaukee'de, faaliyetleri, kilise tarafından aforoz edilmiş bir Katolik papazının hasetine ve hışmına yol açan bir grup anarşist ve sosyalist, daha da korkunç bir kaderle karşılaşmıştı. Açık hava toplantılarında sözünü kesen İtalyan gençlerin bu küstahlığı karşısında öfkeye kapılan papazın teşvikiyle polis cop ve tabancalarla kalabalığın üzerine yürümüştü. Anarşist Antonio Fornasier olay yerinde öldürülmüş, diğer bir yoldaş Augusta Marinelli ağır yaralanmış, beş gün sonra hastanede can vermişti. Açılan ateş sırasında bazı görevliler de hafif yaralar almışlardı. Ardından tutuklamalar geldi. İtalyan kulüplerinin salonları basıldı, yayın ve afişler tahrip edildi. Üniformalı haydutların sebep olduğu ayaklanmadan, biri kadın olmak üzere on bir kişi sorumlu tutuldu. İtalyan devrimciler tutukluyken, polis karakolunda bir patlama meydana geldi. Suçlular bulunamayınca bombalamadan dolayı tutuklular yargılandı. Yalnızca on yedi dakika tartışan jüri sanıkları suçlu bulduğunu bildirdi. Mary Baldini de içinde olmak üzere on bir kişi yirmi beşer yıl hüküm giydi ve yakınları Mary'nin beş yaşındaki çocuğuna bakmayı üstlendikleri halde Eyalet, çocuğu annesinden ayırdı.

Milliyetçi çılgınlık ülkeyi baştan başa sarmıştı. Yüz altmış IWW'li Chicago'da tutuklandı ve vatana ihanetten yargılandı. Aralarında, Billy Haywood, Elizabeth Gurley Flynn, Arturo Giovannitti, Carlo Tresca ve eski yoldaşımız Cassius V. Cook da bulunuyordu. New York *Critic and Guide*'ın editörü Dr. William J. Robinson, savaş konusundaki fikirlerini ifade ettiği için hapse atıldı. İnsan Hakları Birliği Başkanı ve *Shanghaied in the European War*'un (Avrupa Savaşı Aldatmacası) yazarı Harry D. Wallace, Iowa, Davenport'ta verdiği bir konferanstan dolayı yirmi yıla mahkûm edildi. Bu korku ortamının diğer bir kurbanı, insanlık katliamına karşı tiksintisini ifade eden bildiri dağıtmaktan dolayı, Colorado'da, kırk beş yıla mahkûm edilen, Amerikan kadınlığının en tutarlı idealistlerinden biri olan Louise Olivereau'ydu. Birleşik Devletler'de, cezaevleri, milliyetçi katliamı tarafından terörize edilmiş kadın ve erkeklerle dolu olmayan herhangi bir kent ya da kasaba bulmak zordu.

En korkuncu ise, IWW Yürütme Kurulu Üyesi Frank Little'ın ve Alman adı taşıdığı için başka bir zavallının katledilmeleriydi. Frank Little'ın sakat olması, maskeli haydutları eylemlerinden vazgeçirme-

mişti. Gece bastırınca, Montana, Butte'da bu biçare insanı yatağından sürükleyerek tenha bir yere götürüp demiryolu köprüsüne bağladılar. Diğer bir "düşman işbirlikçisi" benzer bir şekilde linç edildi. Daha sonra bu adamın, odasını büyük bir Amerikan bayrağı ile süslediği ve parasını Özgürlük Bonoları'na* yatırdığı ortaya çıktı.

Yaşama ve ifade özgürlüğüne yapılan saldırılar, yayınlar üzerindeki baskılarla elele gidiyordu. Casusluk Yasası ve savaş humması içinde kabul edilen benzer yasalar sayesinde, Posta İdaresi Genel Müdürü, basın üzerinde mutlak diktatör tayin edilmiş, savaşa karşı herhangi bir kâğıt parçasının bile özel dağıtımı olanaksız hale gelmişti. İlk hedef *Mother Earth*'dü, onu kısa sürede *Blast*, *Masses* ve diğer yayınlar izledi. Bu yayınların yazı kurullarına karşı iddianameler düzenlendi.

Azgın milliyetçilikten yalnızca reaksiyonerler sorumlu değildi. Sam Gompers, Amerikan Emek Federasyonu'nu savaş saldırganlarına teslim etmişti. Walter Lippman, Louis F. Post ve George Creel'in öncülüğündeki liberal aydınların, Charles Edward Russell, Arthur Bullard, English Walling, Phelps Stokes, John Spargo, Simons ve Ghent gibi sosyalistlerin hepsi aynı şerefi paylaşıyorlardı. Sosyalist savaş fobisi, onların Minneapolis Konferans kararları, kırmızı, beyaz ve maviyle kaplanmış özel milliyetçi trenleri, her işçiye savaşı desteklemeleri yönünde ısrar etmeleri, bütün bunlar, Birleşik Devletler'de sağduyu ve adaletin yıkılmasına yol açmıştı.

Diğer yandan, Dünya Sanayi İşçileri ve ideallerinde sebat edemeyen sosyalistler, şimdi, geçmişteki aptalca kibirleriyle ektiklerini biçiyorlardı. Zulüm yalnızca anarşistlere uygulandığı sürece buna kayıtsız kalmış ve tek satır yazmamışlardı. IWW'nin gazetelerinden hiçbiri bizim tutuklanmamızı ve mahkûm edilmemizi protesto etmemişti. Sosyalist toplantılarda bir tek konuşmacı bile, *Blast* ve *Mother Earth*'ün susturulmasını kınamamıştı. New York *Call*, kendisiyle yakından ilgili olmadığı zaman, konuşma özgürlüğü konusuna laf olsun kabilinden yalnızca birkaç satır ayırıyordu. Özgürlüğün kararlı savaşçısı Daniel Kiefer'in *Call*'a yolladığı protesto, dergilerimize, Saşa'ya ve bana ilişkin bütün referanslar çıkarıldıktan sonra yayınlanmıştı. Bu budalalar, reaksiyonun boyutlarını, onun daima önce en radikal fikirleri ve o fikirlerin destekleyicilerini hedef aldığını, zamanla sıranın kendilerine de gelmesinin kaçınılmaz olduğunu görmekten acizdiler. Amerikan

* Amerikan Hükümeti'nin savaşa destek için çıkardığı bonolar. ç.n.

Hunları* artık şu ya da bu radikal grup arasında ayrım yapmıyorlardı. Liberaller, IWW'liler, sosyalistler, vaizler ve üniversite profesörleri, geçmişteki miyoplukların bedelini ödüyordu.

Milliyetçi saldırı dalgasıyla kıyaslandığında *Mother Earth*'ün susturulması önemsiz kalıyordu. Ama benim için, onun susturulması, hapishanede iki yıl geçirme ihtimalinden bile daha büyük bir darbeydi. Hiçbir anne çocuğunu benim onu emzirdiğim gibi emzirmemiştir. Onu yaşatmak için on yılı aşkın süredir canımı dişime takarak verdiğim mücadeleler, yorucu turlar, yığınla endişe ve üzüntü, bütün bu emekler bir darbede yok olup gitmişti! Onu başka bir biçimde yaşatmaya karar verdik. Abonelerimize ve dostlarımıza, derginin üzerindeki baskıları anlatan ve büyük ölçüde yardım gerektiren yeni bir yayın tasarladığımı bildiren bir mektup gönderdim. Birçok yardım sözü aldım. Bazıları ise bu konuda herhangi bir şey yapmayı reddettiler. Ülkenin savaş duyarlılığına meydan okumanın pervasızlık olduğunu yazıyorlardı. Böyle bir amaca destek verip başlarını derde sokamazlardı. Dâhilik gibi, tutarlılık ve cesaretin de pek seyrek rastlanan yetenekler olduğunu biliyordum. Yanı başımdaki Ben'de ne yazık ki, bunların ikisi de yoktu. Ona on yıl boyunca tahammül etmişken, tehlikeden kaçan diğerlerini nasıl suçlayabilirdim?

Yeni projeler Ben'i hep heyecanlandırmıştır. *Mother Earth Bulletin* fikrini tutmuştu ve her zamanki enerjisiyle yayını hayata geçirmeye girişti. Fakat onunla çok ayrı yerlere sürüklenmiştik. *Bulletin*'de savaş konusunun ele alınmasını istemiyordu. Ortada tartışılacak birçok başka konu olduğunu ve Hükümet'e sürekli muhalefet etmenin yıllar süren mücadeleyle kazandığımız mevzilerin feda edilmesi anlamına geldiğini ileri sürüyor, daha dikkatli, daha pratik olmamızda ısrar ediyordu. Onun gibi pervasızca savaş karşıtı konuşmalar yapan birisinin böyle bir tavır göstermesi inanılacak gibi değildi. Ben'i böyle bir rolde görmek tuhaf ve gülünçtü. Onunla ilgili diğer her şeyde olduğu gibi, içinde bulunduğu değişiklik, akılla, mantıkla izah edilecek gibi değildi.

Böyle gergin bir ilişkinin ayakta kalma şansı yoktu. Bir gün fırtına patladı ve Ben gitti. Ebediyen. Bitkin bir halde iskemleye çöktüğümde ağlayamadım bile. Yanımda bulunan Fitzi, başımı okşayarak beni yatıştırmaya çalışıyordu.

* Barbar ve vahşiler için kullanılan yakıştırma. ç.n.

XLVII. BÖLÜM

MOTHER EARTH BULLETIN, önceki yayınlarımızla kıyaslanamasa da, içinde yaşadığımız şu kritik günlerde yapabileceğimizin en iyisiydi. Politik alanın semaları gün geçtikçe daha fazla kararıyordu. Atmosfer nefret ve şiddet yüklüydü. Birleşik Devletler'in hiçbir köşesinden ferahlatıcı bir esinti gelmiyordu. Bu umutsuzluk dünyasına ilk umut ışıklarını saçan yine Rusya oldu.

Şubat Devrimi'nin vaat ettiklerini hayata geçireceği mesajını taşıyan Ekim Devrimi, birdenbire bulutları yırttı, alevleri dünyanın en uzak köşelerine yayıldı.

Lvovlar ve Milyukovlar, son kalan güçlerini büyük devle mücadelede sınamaya kalkışınca halk isyan etmiş, daha önce Çar'ı ezdiği gibi onları da ezip geçmişti. Kerenski ve partisi de bundan bir ders çıkarmamıştı. İktidara tırmanır tırmanmaz köylülere ve işçilere verdikleri sözleri unuttular. Rusya'da onlarca yıldan beri en güçlü devrimci özü -anarşistlerden sonra, sayıca daha kalabalık ve daha örgütlü olan - Sosyalist Devrimciler oluşturuyordu. Yüksek ideal ve hedefleri, kahramanlık ve fedakârlıklarıyla geniş kitlelerin umut ışığı olmuş ve binlerce insanı bayraklarının altında toplamışlardı. Partileri ve partinin liderleri olan Kerenski, Çernov ve diğerleri Şubat günlerinin ruluna kısa bir dönem için bağlı kalmışlardı. Ölüm cezasını ilga etmiş, cezaevlerinde diri diri ölüme terkedilenleri serbest bırakmış ve köylü kulübelerine, işçi barakalarına, esaret içindeki her erkek ve kadına umut vermişlerdi. Rus tarihinde ilk kez konuşma, basın ve toplantı özgürlüğünü ilan ederek dünyadaki özgürlüksever bütün halkların takdirini toplayan önemli atılımlarda bulundular.

Ancak, kitlelere göre, devrimin anlamı, savaşın durdurulması, toprakların ele geçirilmesi ve ekonomik hayatın yeniden örgütlenmesiydi. Politik değişiklikler ise, gelecekteki gerçek özgürlüğün yalnızca

birer sembolüydü. Fakat Kerenski ve partisi bu durumu kavrayamadılar. Halkın ihtiyaçlarını göz ardı ettiler; güçlü dalga onları da süpürüp attı. Ekim Devrimi, düşlerin ve arzuların en yüksek düzeyde ortaya çıkışı, güvendiği ve başarısızlığa uğrayan partiye karşı halkın patlayan öfkesiydi.

Yüzeyin altındakini görmekten aciz olan Amerikan basını, Ekim Ayaklanması'nı Alman propagandası, onun kahramanları Lenin, Troçki ve arkadaşlarını ise Kayser'in kiralık adamları olarak damgaladı. Aylar boyunca, Bolşevik Rusya hakkında uydurma hikâyeler yayınladı. Ekim Devrimi'ni hazırlayan güçler konusundaki cehaletlerinin ürkütücülüğü bir yana, Lenin'in başını çektiği hareketi yorumlarken de budalaca bir tavır içindeydiler. Kendilerini fedakârca ortaya koyan, azimli ve parlak beyinli insanların temsil ettiği bolşevizmi bir sosyal kavram olarak anladığını gösteren tek bir gazete bile yoktu.

Ne yazık ki, Bolşevizm'in çarpıtılmasında Amerikan basını yalnız değildi. Birçok liberal ve sosyalist, basınla aynı tutumdaydı. Anarşistler ve diğer gerçek devrimciler için en acil iş, bu karalanan insanları ve Rusya'da hızlanan olaylardaki rollerini sonuna kadar savunmaktı. *Mother Earth Bulletin*'in sütunlarında, kürsüde ve elimizdeki diğer bütün olanaklarla Bolşevikler'i yalancı ve iftiracılara karşı savunduk. Marksist ve bu yüzden devletçi olsalar da, onların yanındaydım. Çünkü savaşın karşısındaydılar ve ekonomik eşitlik olmaksızın politik özgürlüğün boş laf olduğunu önemle vurguluyorlardı. Lenin'in *Politik Partiler ve Proletaryanın Sorunları* broşüründen alıntılar yaparak, taleplerinin, Sosyalist Devrimciler'in isteyip de, yerine getirmekte çok ürkek davrandıkları taleplerin aynısı olduğunu gösterdim. Lenin, işçi, asker ve köylü temsilcilerin sovyetleri tarafından yönetilen bir demokratik cumhuriyet için çalışıyordu. Kurucu Meclis'in derhal toplanmasını, hızla genel barışa gidilmesini, savaş tazminatlarının ödenmemesini, ilhakların son bulmasını ve gizli antlaşmaların ilgasını talep ediyordu. Programı, toprakların, ihtiyaçlarına ve çalışma kapasitelerine göre köylülere dağıtılmasını, endüstrinin proletarya tarafından denetlenmesini, halihazır hükümetleri ve kapitalizmi bütünüyle ilga etmek ve insanlığın dayanışma ve kardeşliğini gerçekleştirmek amacıyla bütün ülkelerde bir Enternasyonal kurulmasını içeriyordu.

Bu taleplerin çoğu anarşist düşüncelere tamamen uyduğundan desteğimizi hakkediyordu. Bolşevikleri ortak mücadeledeki yoldaşlar olarak alkışlar ve selamlarken, tamamen Rus halkının çabalarıyla elde

edilen başarıların onlara mal edilmesini de reddediyordum. Şubat'ta Çar'ın devrilmesinde olduğu gibi, Ekim Devrimi de kitlelerin başarısı, onların kendi şanlı mücadeleferinin ürünüydü.

Bir kere daha, Rusya'ya dönmek ve onun yeni baştan yaratılmasında görev almak özlemiyle yanıp tutuşmaya başlamıştım. Fakat ikinci memleketim yine beni alıkoymuş, iki yıllık hapis cezasıyla sıkı sıkı bağlamıştı. Bununla birlikte, Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi'nin hakkımda karara varması için hâlâ iki ayım vardı ve bu süre içinde bir şeyler yapabilirdim.

Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi, önüne yığılı işleri aheste aheste yerine getirdiğinden onun Hz. Süleyman aklını kullanması genellikle yıllar alırdı. Fakat şimdi savaş zamanıydı, basın ve kilise, anarşistlerden ve diğer isyancılardan bir parça et koparabilmek için uluyordu. Washington'daki bu haşmetli kurum çabucak yanıt verdi. Karar günü olan 10 Aralık, Hukukçular Günü'ne rast geliyordu - bu mesleğin en az yedi üyesi, mecburi askerliğin anayasaya aykırılığı, Kramer ve Becker, Berkman ve Goldman davalarında söz konusu olan komplo sorunu üzerine tartışacaklardı.

Avukatımız Harry Weinberger, Washington'a gitmişti. Savunması, durumun çeşitli safhalarını mükemmel bir şekilde tahlil ediyordu. Bizim için en çarpıcı olanı ise, iddianın kilit noktası olarak, insani değerlere ve toplumsal perspektife dayanan ilerici görüşü öne sürmüş olmasıydı. Bizce, Yüksek Mahkeme'deki centilmenlerin çoğu, milliyetçi patırtıya karşı tavır almak açısından çok yaşlı ve dermansız olduğundan davanın sonucu önceden belliydi. Ancak, 10 Aralık'a daha birkaç gün vardı ve bu günleri, acil bir konferans turu için kullanmaya karar verdim. Halka Rus Devrimi'nin mesajlarını götürecek ve onlara Bolşevikler hakkındaki gerçekleri anlatacaktım.

Mooney kovuşturması çıkmazdaydı. Federal soruşturmacılar bu karışık oyunu daha bir titizlikle incelemeye başlamışlardı. San Francisco'daki, Fickert'in görevden alınması için yürütülen hareket de bu incelemeye güç veriyordu. Vali Whitman'ın, Saşa'nın dava tutanakları gelene kadar onu iade etmeyi reddetmesi de Bölge Savcısı'nı zor duruma düşürmüştü. Bu, Billings-Mooney davalarında efendilerine bu kadar iyi hizmet etmiş bir adama yapılacak şey miydi? Fakat Fickert umutsuzluğa kapılmamıştı. Büyük işadamlarına olan sadakatinin sonsuz olduğunu ispatlayacaktı. Diğer üç suçlu hâlâ elindeydi - Rena Mooney, Israel Weinberg ve Edward D. Nolan. Önce onların icabına

bakacaktı. Yüksek Mahkeme Berkman'ın kaderi hakkında karar verince sıra ona gelecekti. İnsan görev aşkına, sabırlı olmasını öğrenmeliydi. San Francisco Bölge Savcısı, fırsatlardan yararlanmasını bilirdi. Albany'ye, Alexander Berkman'ın iadesi talebini geçici olarak geri çekeceğini bildirdi.

Saşa, Federal komplo davası ile ilgili olarak yirmi beş bin dolar kefalet yatırmak zorundaydı. İşçilerin içindeki saygınlığı ve popülerliği, Yahudi emek örgütleri ve bağımsız arkadaşları sayesinde gereken para toplandı. Fakat yasal formaliteleri aşmak büyük zaman ve çaba gerektiriyordu. Sonunda başarıldı ve Saşa bir kez daha özgürlüğe kavuştu. Onu yeniden aramızda görmek saflarımızda büyük sevinç yarattı. Saşa, okul kaçkını bir çocuk gibiydi. Bizler gibi, o da kendisinin, yakında uzun bir mahkûmiyet dönemi yaşayacağını bildiği halde neşeli ve tasasızdı. Bacağı hâlâ iyileşmemişti ve dinlenmeye ihtiyacı vardı. Bu kısa süreyi kent dışında değerlendirmesini önerdim. Fakat o, San Francisco, kurbanlarını elinde tuttuğu sürece bunu aklının köşesinden bile geçiremeyeceğini söyledi. Ajitasyonumuz, Fickert'in kendine olan güvenini önemli ölçüde sarsmıştı. Saşa'nın iadesi konusundaki başarısızlığını diğer talihsizlikler izledi. Weinberg, jürinin yalnızca üç dakika süren görüşmesinden sonra beraat etti ve kovuşturmanın delillerinin yalan ifadelere dayandığının ortaya çıkması üzerine Bölge Savcısı, Rena Mooney ve Ed Nolan'a karşı iddialarını geri çekmek zorunda kaldı. Fakat komplonun kesin delillerle ortaya çıkmasına rağmen iki emekçi onun zekice manipülasyonlarından kaçamamışlardı. Onlardan biri müebbet hapse mahkûm edilirken, diğeri ölümle yüz yüzeydi. Bu durumda Saşa'nın tatil yapması mümkün müydü? Tahliyesinden birkaç gün sonra yeniden San Francisco kampanyasına daldı.

Mooney kampanyası sırasında Lucy Robbins adında yeni birisi ortaya çıktı. Onunla turlarım sırasında tanışmış, fakat her nasılsa yakın bir ilişki içinde olmamıştım. Gerçi Lucy'nin etkili bir örgütçü, işçi eylemlerinde ve radikal hareketlerde aktif olduğunu biliyordum. 1915 yılında Los Angeles'ta konferans verirken Lucy ve Bob Robbins benimle bağlantı kurmuşlardı. Onlarla hoş bir birlikteliğimiz olmuş ve aramızda bir dostluk gelişmişti. Lucy, kadınların mekanik alanlardaki yeteneksizlikleriyle ilgili erkek iddialarını boşa çıkaran doğuştan bir mühendisti. Bir işçi evinin konforunu fazlasıyla aşan bir karavanı ilk tasarlayan ve inşa edenler arasındaydı. Minyatür dolap ve gardropla-

nyla ve hatta banyosuyla bu karavan mucizevi bir şeydi. Lucy ile Bob, bu arabada, tüm basım araçlarını da beraberlerinde taşıyorlardı. Lucy'nin şoförlüğünü yaptığı tekerler üzerindeki bu dâhiyane evle birlikte bütün ülkeyi baştan başa dolaşıyorlardı. Yol boyunca basım siparişlerini topluyor, mola verdikleri yerlerde bunları basıyor ve böylece geçim masraflarını çıkarıyorlardı. Yolculuk arkadaşları bir gramofon, bir tanesi uzlaşmaz bir Yahudi düşmanı olan iki küçük köpekti. Herhangi bir Yahudi melodisini duyar duymaz, bu dört ayaklı azılı düşman, tüyler ürpertici bir feryada başlıyor, uluması bu taciz edici müzik susana kadar devam ediyordu. Seyyar evlerinde yeni arkadaşlarımla yaşadığım mutlu hayattaki tek rahatsız edici unsur oydu.

Robinsler New York'a kısa bir süre kalmak için gelmişlerdi. Fakat Mooney kampanyasına yardımları olabileceğini öğrenince, ziyaretlerini gönüllü olarak uzattılar. Yürüyen şatolarını depoya koyup büromuzun bulunduğu Lafayette Sokağı'ndaki evin küçük bir odasına yerleştiler. Lucy, mimarlık, inşaatçılık, mekanik ve diğer bütün işlerde olduğu kadar sendikacılık ve örgütçülük alanlarında da usta olduğunu kısa sürede gösterdi. *Reelpolitik* terimi daha böylesine revaçta değilken onu kavramıştı. Aşkta da savaşta da amaca ulaşmak için her türlü aracı mubah gören bakış açısına karşı tavrımıza tepki duyuyordu. Diğer yandan, onun, sonuç almaya yönelirken hedefi tamamen unutma eğilimine yakınlık duymamız mümkün değildi. Konu üzerinde ateşli tartışmalar yaptık. Fakat bu, çalışkan bir arkadaş olan Lucy'ye duyduğumuz sevgimizi etkilemedi. Kimsenin görmezlikten gelemeyeceği sınırsız enerjiye sahip dinamik bir insandı. Saşa'yla Fitzi'nın bundan böyle Lucy gibi bir desteğe sahip oldukları için mutluydum. Üçünün birlikte üstesinden gelemeyecekleri iş yoktu.

Harry Weinberger, Yüksek Mahkeme'nin davamızı muhtemelen Ocak ortasına kadar ele almayacağını bildirdi. Ayrıca, karar verilip teslim olmaya çağırılmamızdan önce, bize zaman tanınacaktı. Bu habere sevinmiştik, böylece Noel öncesindeki kent dışı toplantılarımızı iç rahatlığıyla yapabilecektik.

Zorunlu askerliğe karşı tavrımız ve hapis cezasına çarptırılmamız, aralarında Helen Keller'in de olduğu birçok yeni dost kazanmamıza yol açmıştı. En ürkütücü fiziki sakatlıkları hiçe sayan bu olağanüstü kadınla uzun zamandır tanışmak istiyordum. Beni son derece etkileyen bir konferansını izlemiştim. Helen Keller'in olağanüstü

başarısı, insan iradesinin nerdeyse sınırsız olduğu yolundaki inancımı güçlendirmişti.

Kampanyamıza başladığımız zaman, ona, destek isteyen bir mektup yazmıştım. Uzun süre yanıt alamayınca, kendi yaşamının, dünya trajedileriyle ilgilenmesine izin vermeyecek kadar zorluklar içinde olduğu sonucuna vardım. Haftalar geçtikten sonra aldığım mesaj, ondan şüphelendiğim için beni utanç içinde bıraktı. Kendisiyle meşgul olmak ne kelime, Helen Keller bütün insanlığı kucaklayacak bir yüreğe sahipti ve insanlığın dert ve üzüntülerini etinde kemiğinde duyuyordu. Tutuklandığımızı haber aldığı zaman öğretmen arkadaşıyla birlikte kent dışında olduğunu yazıyordu.

Mektup, "Yüreğim kederle kavruluyor," diye devam ediyordu, "ve bir şeyler yapmak istiyorum. Mektubun geldiği sırada neler yapabilirim diye kafa yoruyordum. İnan bana, kalbim bütünüyle, daha mutlu, daha özgür bir toplumu başlatacak devrimle çarpıyor. Çetin mücadelelere, devrime ve yeni olanaklara gebe bu günlerde eli kolu bağlı oturmanın ne demek olduğunu düşünebiliyor musun? Mücadelenin bir ucundan da ben tutmak istiyorum. Yararlı olabilmek, sevmek ve sevilmek ve mutluluk verebilmek özlemiyle öyle doluyum ki. Sanki bu yoğun isteğimle her şeyin üstesinden gelebilirmişim gibi hissediyorum, ama, heyhat, hiçbir şey olduğu yok. Kader beni hiçbir şey yapamadan beklemeye mahkûm etmişken niçin soylu bir mücadelede yer alma gibi ateşli bir tutkuya kapıldım? Cevabı yok. Bu, nerdeyse insanı çılgınlık noktasına getiren bir hayal kırıklığı. Fakat bir şey kesin - sevgimden ve desteğimden her zaman emin olabilirsiniz. Gören körler bize aklımız varsa susmamızı salık veriyorlar. Ama ne sen susuyorsun, ne de IWW'li yoldaşlar - Tanrı'nın selameti senin ve onların üzerinde olsun. Hayır yoldaş, susmamalısın, yeryüzündeki bütün güçler sana karşı birleşse de çalışmalarını sürdürmelisin. Cesaret ve dirayet hiçbir zaman şimdiki kadar..."

Mektup, *Masses* tarafından örgütlenen bir balodaki toplantımızdan kısa süre önce elime ulaşmıştı. Bu etkinlik, suçlanan yayıncı grubuyla - Max Eastman, John Reed, Floyd Dell ve Art Young - dayanışma amacıyla düzenlenmişti. Helen Keller'in de orada bulunduğunu öğrendiğimde çok sevindim. En hayati insan duyularından yoksun bu olağanüstü kadın, ruhsal duyarlılığı ile görebiliyor, işitebiliyor ve konuşabiliyordu. Dudaklarının üzerindeki titreyen parmaklarının elektrik akımı ve ellerinin üzerindeki duyarlı eli, dilin söyleyeceğinden

çok daha fazlasını söylüyordu. Bu duyarlılık, bütün fiziki engelleri aşıyor ve insan, onun iç dünyasının güzellikleriyle büyüleniyordu.

Son derece hayati olaylara tanıklık eden 1917 yılı, bir veda partisini hakketmişti. Yeni yıl partimiz Stella'yla Teddy'nin evinde, pagan ayinlerine uygun bir şekilde yapıldı. Bir an için günün dertlerini unutmuş ve yarının ne getireceğine boşvermiştik. Şişeler patlatılıyor, kadehler tokuşturuluyor, yürekler dans ve oyunlarla gençleşiyordu. Ian'ın Siyah annesi Julia'mızın clog-dansı ve dostları geceye ayrı bir renk katmıştı. Vefalı ve sevimli Julia'mız neşe ve canlılık doluydu. O, bizim çevrenin ruhu ve arkadaşlarımızın silip süpürdüğü dağ gibi sandviçleri hazırlarken sağ kolumdu. Çocukça bir neşeyle karşılamıştık yeni yılı. Hayat yaşanmaya değerdi ve özgürlüğün her saati önemliydi. Atlanta ve Jefferson çok uzaktaydı.

Kısa konferans turumda, heyecan ve coşku hâkimdi. Salonlar ülkenin her yerinde Rusya konusunda coşkuyla ayağa kalkan kalabalıklarla dolup taştı.

Chicago'da, William Nathanson, Bilov ve Slater'in aktif üyesi oldukları Partizan Olmayan Radikal Birlik tarafından düzenlenen dokuz toplantı yaptım. Pek tabii ki, başarılı bir tıp pratiği yapan ve Raskolnikov* gibi dönüp dolaşıp suç işlediği yere geri dönen Ben de oradaydı.

Chicago, Rusya üzerine verdiğim konferanslara gösterdiği kendiliğinden coşku ve ilgiyi daha önce hiçbir konferansıma göstermemişti. Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi'nin Askerlik Yasası'nın Anayasa'ya uygun olduğu konusunda 15 Ocak'ta aldığı kararın ilan edilmesi bu ilgiyi daha da artırmıştı. Ülkenin en yüksek mahkemesinin kesin onayını alan zorunlu askerlik, gençleri denizlerin ötesinde ölüme sevk ediyordu. İnsanlık katliamına karşı protesto yasa dışı ilan edilmişti. Tanrı ve müzelik baylar son sözü söylemişlerdi, onların sonsuz dirayet ve insafları en yüce yasaydı.

Bu kararın genel savaş psikozunun yansıması olduğunu ve alt mahkemelerin de ona tabi kılınacağını düşündüğümüzden iki hafta önceden *Bulletin*'de arkadaşlarımıza bir veda mektubu yazdık:

> Sağlıcakla kalın değerli dost ve yoldaşlar. Hapishaneye içimiz rahat gidiyoruz. Dışarda AĞZI DİLİ BAĞLI oturmaktansa parmaklıkların ardında olmayı yeğleriz. Ne cesaretimiz kırılacak, ne de irademiz. Zamanı gelince işimizin başına döneceğiz.
>
> Elveda. Şu anda Özgürlük alevi sönük. Ama umutsuzluğa kapılma-

* Dostoyevsky'nin *Suç ve Ceza* romanının kahramanı. ç.n.

yın arkadaşlar. Kıvılcımı canlı tutun. Gecenin karanlığı ebediyen sürmez. Yakında şafak sökecek ve bu ülkede de Yeni Gün doğacaktır. Bu büyük Uyanışa küçük de olsa bir katkıda bulunduğumuzu unutmayalım.

EMMA GOLDMAN - ALEXANDER BERKMAN

Chicago'dan sonra, arkadaşlarım Jake Fishman, güzel ve yetenekli karısı Minnie tarafından beceriyle örgütlenen dört toplantımı başarıyla tamamladığım Detroit'e gittim. İnsanlar akın akın gelerek, Amerikan ücretli kölelerinin bağrından yükselen ve Rusya'nın sembolize ettiği yeni doğan umudu dile getirdiler. Jefferson Cezaevi'ne girmeden önce New York'ta örgütlemeyi planladığım Siyasi Mahkûmlara Af Birliği'ni ilan etmem çılgınca alkışlandı ve Chicago'da açılan fona büyük miktarda bağış yapıldı.

Ann Arbor'da, iki konferansım için gerekli düzenlemeleri, eski bir arkadaş ve mükemmel bir örgütçü olan Agnes Inglis yaptı. Fakat, Amerikan Devrimi'nin soylu Kızları, bu toplantılara karşı çıktılar. Bu müzelik dişilerden bazıları valiye giderek protestoda bulundular. Alman asıllı adamcağız gerçek Amerikan bağımsızlık ruhunu devam ettirmek için başka ne yapabilirdi? Toplantılarım yasaklandı.

Ocak sonunda, birçok arkadaşımızın kapıldığı safiyane umutlar sona erdi. Yüksek Mahkeme, bize yeniden yargılanma hakkı vermeyi ya da yasal işlemlerin uygulanmasını ertelemeyi reddetti. 5 Şubat'ta yeniden içeri girecektik. Yedi gün daha özgür olmak, sevdiklerimizle, vefalı arkadaşlarımızla birlikte - her saniyeyi âdeta içiyorduk. New York'taki son akşamımızda, halkın önüne son defa çıkacak ve Siyasi Mahkûmlara Af Birliği'ni ilan edecektik.

New York'ta yapılan Rus İşçileri Birliği konferansı için Birleşik Devletler'in ve Kanada'nın her yerinden delegeler gelmişti. Saşa'yla ikimiz şeref konuğuyduk. İçeri girdiğimizde bütün salon bizi ayakta, coşkuyla karşıladı. İlk konuşmacı Saşa'ydı. Ekim Devrimi'nin şerefine ve konferansın gösterdiği özel ilgiye cevaben Rusça birkaç şey söylemek istedi. "*Dorogiye tavarişçi* (Sevgili yoldaşlar)," diye başladı, fakat gerisini getiremedi ve İngilizce devam etti. Ben daha iyi konuşabileceğimi sanıyordum, ama yanılmıştım. Amerikan yaşamı ve diliyle öylesine haşır neşir olmuştuk ki, kendi ana dilimizde akıcı bir şekilde konuşamıyorduk. Fakat her zaman Rusya'yla ve edebiyatıyla bağımızı korumuş ve Birleşik Devletler'deki radikal Ruslar'ın mücadeleleriyle dayanışmayı hep canlı tutmuştuk. Dinleyicilerimize, gelecek sefere

kendi güzel dillerinde - belki de özgürlüğün ülkesinde sesleneceğimize söz verdik.

O günün dondurucu ayazında, Stella'nın gaz lambası yanmadı. Aslında büyük komplolar mum ışığında planlanmaz mı daima? Biz de Siyasi Mahkûmlara Af Birliği'nin kurulması için bir araya gelmiştik. Leonard D. Abbott, Dr. C. Andrews, Prince Hopkins, Lillian Brown, Lucy ve Bob Robbins ve diğer mücadele arkadaşlarımız yeni örgütün doğuşunda hazır bulundular. Prince Hopkins, daimi başkan, Leonard mali sorumlu ve Fitzi sekreter seçildiler. Chicago ve Detroit'de bu amaçla topladığım para, yeni örgütün başlangıç sermayesi olarak kasaya kondu. Arkadaşlarımızla kucaklaşıp vedalaştığımızda gecenin geç vakti, belki de, 4 Şubat'ın ilk saatleriydi. *Bolşevik Gerçeği* broşürümün hâlâ okunması gereken provaları vardı. Neyse ki, Fitzi ince düşünceliliğiyle onları okumayı üstlendi.

Birkaç saat sonra, teslim olmak üzere Federal Büro yolundaydık. Cezaevine tek başıma ve yol ücretimi ödeyerek gitmek istediğimi söylediğimde, görevlilerin kuşkulu gülümsemeleriyle karşılaştım. Daha önce bana nezaret eden komiser ve karısı, Jefferson City Cezaevi yolunda yine benimle birlikteydiler.

Mahkûm arkadaşlarım, beni uzun zamandır kayıp kız kardeşleri gibi hasretle karşıladılar. Yüksek Mahkemenin aleyhimde karar vermesine üzgün olmakla birlikte, hüküm giydiğimden beri Jefferson City'ye dönmemi dört gözle beklemişlerdi. Müdür Painter'la bağlantı kurmayı başarabilirsem, cezaevinde bazı iyileştirmeler yapılmasına yardımcı olabileceğimi umuyorlardı. "İyi bir adam" olarak tanınan Painter'i çok seyrek görüyorlardı ve kadınlar kısmında neler döndüğünden bihaber olduğundan emindiler.

Missouri Cezaevi'ndeki iki haftalık ilk konukluğum sırasında, buradaki mahkûmların, Blackwell Adası'ndaki gibi, toplumun en alt katmanından geldiklerine tanık olmuştum. Durumu nispeten iyi olan hücre arkadaşım hariç, doksan civarındaki mahkûm, fuhuş ve yoksulluk dünyasının biçareleriydi. Siyah olsun, Beyaz olsun, çoğunun kaderi, daha doğar doğmaz içine düştükleri koşullar tarafından belirlenmişti. Yirmi bir aylık dönem boyunca mahkûmlarla girdiğim günlük ilişkiler ilk izlenimimi güçlendirdi. Suç psikolojisi uzmanlarının iddialarının tersine, onların şahsında suçlular değil, yalnızca umutsuz insanlar görüyordum, talihsiz, çaresiz, yıkılmış.

Jefferson City Cezaevi, birçok bakımdan örnekti. Hücreler, 1893 yılının o daracık deliklerinin iki misli büyüklüğündeydi; ne var ki, hücreniz şans eseri bir pencerenin karşısına düşmemişse çok güneşli günler hariç yeterince aydınlık olmazdı. Çoğunda ne lamba, ne de havalandırma vardı. Belki de Güneyliler çok fazla temiz hava meraklısı değildi. Yeni pansiyonumda bu değerli şeyden söz etmek bir tabuydu. Yalnızca aşırı sıcak günlerde koridordaki pencereler açılıyordu. Hepimiz aynı muameleyi görüp, aynı pis havayı soluyup, aynı küvette yıkandığımızdan hayatımızın genel olarak oldukça demokratik olduğu söylenebilirdi. En büyük ayrıcalık ise bir başkasıyla aynı hücreyi paylaşmak zorunda kalmamaktı. Bu mutluluğun değerini, ancak, diğer insanlarla sürekli bir arada kalanlar bilir.

Söylendiğine göre, mahkûm çalıştırma sistemi resmen ilga edilmişti. Artık işveren Eyalet'ti ve yeni patronun dayattığı mecburi çalışma, özel müteahhitin talep ettiğinden farklı değildi. Ceket, iş tulumu, çorap askısı dikmekten ibaret olan işi öğrenmek için iki ay zaman tanınıyordu. İş, günde, kırk beşle yüz yirmi bir ceket ya da dokuzla on sekiz düzine çorap askısı arasında değişiyordu. Bazı makineler farklı işleri aynı şekilde yerine getirirken, bazıları iki misli fiziki çaba gerektiriyordu. İşlerin tamamlanmasında yaş ve fiziki koşullar dikkate alınmıyordu. Çok ciddi bir durum olmadıkça hastalık bile işçinin işinin hafifletilmesi için yeterli sebep olarak görülmüyordu. Dikiş konusunda önceden bir deney ya da özel bir yetenek söz konusu değilse, işin tamamlanması, sürekli sıkıntılara ve sorunlara yol açıyordu. İdarenin gözdesi olan en aşağılık birkaç kişinin dışında insanlar arasında ayrım yapılmıyor, fiziki koşullar dikkate alınmaksızın herkesten aynı verimlilik bekleniyordu.

Özellikle ustabaşı yüzünden, atölye, mahkûmların korkulu rüyasıydı. Ustabaşı, on altı yaşından beri ağır ve monoton işlerde çalışmış yirmi bir yaşında bir çocuktu. Bu hırslı genç, kadınları işe zorlamakta çok ustaydı. Eğer hakaretlerle gereken sonucu alamazsa, ceza tehdidi işi hallediyordu. Kadınlar onun tarafından öylesine yıldırılmışlardı ki, en ufak bir itirazda bulunamıyorlardı. Her kim buna cesaret ederse, onun hedefi haline gelirdi. Ustabaşı, mahkûmların işlerinin bir kısmını pervasızca gaspedip, sonra da utanmadan onları rapor ederdi. Böylece işlerini tamamlayamayan mahkûmların cezası daha da artardı. Bir ayda dört kötü puan, "cezada indirim" şansının kaybedilmesi anlamına geliyordu.

Missouri Cezaevi'nde uygulanan sisteme göre A en yüksek dere-

ceydi. Bu dereceye ulaşmanın anlamı, Eyalet mahkûmu olanlar için cezanın hemen hemen yarı yarıya düşmesiydi. Biz Federaller ise, çabalarımızın hiçbir ürününü almaksızın ölümüne çalışabilirdik. Bize yalnızca, genele uygulanan, her yıl iki aylık indirim tanınıyordu. Federal olmayan mahkûmlar A Derecesine ulaşmak için güçlerinin ötesinde bir çaba sarf etmek zorundaydılar.

Ustabaşı, merkezini Missouri Eyaleti'nin oluşturduğu cezaevi çarkının bir dişlisinden başka bir şey değildi. Kısa süre sonra, imal ettiğimiz giyeceklerin üzerine diktiğimiz etiketlerden, cezaevinin, Birleşik Devletler'in çeşitli yerlerindeki özel firmalarla iş yaptığını anladım. Zavallı yaşlı Abe bile mahkûm emeğini sömürenlerden biri olmuştu. Etiketinde Kurtarıcının resmi olan Milwaukee Lincoln Jobbing House, portrenin yanı başına şu tekerlemeyi yazmıştı: "Güvenilir ülkenin güvenilir firması." Firmaların emeğimizi çok ucuza kapatması, sendikalı işçilerin ücretini düşürtüyordu. Bir başka deyişle, Missouri Eyaleti, bir yandan bizi köle gibi çalıştırırken, diğer yandan örgütlü işçilere karşı grev kırmada kullanıyordu. Bu övgüye değer girişimle, atölyemizdeki zorbalık uyum içindeydi. Müdür Yardımcısı Yüzbaşı Gilvan ve Başgardiyan Lilah Smith, cezaevi rejiminin kontrolünde üçlü ittifakı tamamlıyorlardı.

Gilvan, Missouri'de ıslah yöntemi olarak kamçılamanın rağbette olduğu zamanlar bu işin yürütücüsüydü. Sonradan bunun yerini diğer ceza yöntemleri aldı: Havalandırmadan mahrum bırakma, genellikle cumartesiden pazartesiye kadar kırk sekiz saat boyunca hücre cezası, ekmek ve su perhizi uygulaması ve "kör" hücreye atma. Bu, ikiye dört metre boyutlarında tamamen karanlık bir hücreydi; yalnızca bir battaniyeye izin veriliyordu ve günlük yemek tahsisatı iki dilim ekmek ve iki fincan sudan ibaretti. Burada mahkûmlar üç ilâ yirmi iki gün arasında tutuluyordu. Cezaevinde bullringler* de vardı, ancak bu yöntem ben oradayken Beyaz kadınlar için uygulanmıyordu.

Yüzbaşı Gilvan, mahkûmları kör hücrede bileklerinden asarak cezalandırmaktan hoşlanıyordu. "İşini tamamlamak zorundasın. 'Yapamam' diye bir şey yok. Cezalandırmaktan zevk duyduğumu unutma!" diye böğürürdü. Tuvalete bile izinsiz gidemiyorduk. Bir keresinde atölyede, her zamanki vahşetini aşınca yanına yaklaştım. "Şunu belirtmeliyim ki, bu işin işkenceden farkı yok, hele yaşlı kadınlar için," dedim. "Yetersiz beslenme ve ceza da cabası." Yüzbaşı mosmor oldu.

* Adını boğaların terbiye edildiği arenadan alan bir tür "ıslah" etme yöntemi. ç.n.

"Bana bak, Goldman," diye homurdandı, "Belanı arıyorsun. Buraya geldiğinden beri bundan şüpheleniyorum zaten. Mahkûmlar asla şikâyette bulunamazlar ve her zaman işlerini yapmak zorundadırlar. Fikirlerini kendine sakla. Ayağını denk alsan iyi edersin. Sana yeterince kibar davranıyoruz, kışkırtmalarından vazgeçmezsen öbürleri gibi seni de cezalandırırız, duydun mu?"

"Dediğin gibi olsun, yüzbaşı," dedim, "ama tekrar ediyorum, bu barbarca işi hiç kimse yıkılmadan düzenli olarak sürdüremez."

Arkasında Miss Smith olduğu halde yürüyüp giderken ben de makinemin başına döndüm.

Atölye gardiyanı Miss Anna Gunther, çok merhametli bir insandı. Kadınların şikâyetlerini sabırla dinler, hastaları kayırır, hatta yarım kalan işleri görmezden gelirdi. Bana karşı son derece kibar davrandığından izin almaksızın yerimden ayrılmaktan çekiniyordum. Yumuşak bir ses tonuyla, Yüzbaşı'yla yaptığım konuşmanın düşüncesizlik olduğunu söyledi. Mahkûmların tek moral desteği olan Anna, ne yazık ki, ast görevdeydi.

Hükümran kraliçe Lilah Smith'di. Kırklarında olan bu kadın, genç kızlığından beri cezaevlerinde çalışıyordu. Kısa boyu ve tıknaz yapısıyla soğuk ve sert görünüşü uyum halindeydi. Yaltaklanan tavrının altında, içinde yok ettiği her türlü insani duyguya karşı amansız bir nefretle dolu Püriten sertliği ve şiddeti yatıyordu. Lilah'ın yüreğinde acıma ve merhametten eser yoktu ve bunların varlığını herhangi birinde gördüğü zaman zıvanadan çıkardı. Mahkûm arkadaşlarımın beni sevmesi ve güvenmesi onun gözünde lanetlenmem için yeterliydi. Müdürün bana karşı olumlu tavrını bildiğinden düşmanlığını açıkça göstermiyor, bunu dolaylı yollardan yapıyordu.

Atölyedeki sinir törpüsü gürültü ve ağır çalışma koşulları, daha ilk aydan beni bitkin düşürmüştü. Eski mide şikâyetlerim yeniden başlamış, boyun ve bel ağrılarım dayanılmaz olmuştu. Cezaevi doktoru, mahkûmlar arasında iyi bir üne sahip değildi. Mahkûmlar, onun hiçbir şey bilmediğini ve Smith'ten korktuğu için, hasta olsalar bile onları atölye çalışmasından muaf tutmadığını ileri sürüyorlardı. Zor ayakta duran mahkûmların doktor tarafından işe geri gönderildiklerine bizzat tanık olmuştum. Kadınlar kısmında, hastaların tedavi edildiği bir revir yoktu. Durumu ciddi olanlar bile hücrelerinde tutuluyordu. Bu doktora gitmeyi hiç istemediğim halde ağrılarımın dayanılmazlığı beni oraya sürükledi. Kibarlığı karşısında şaşırdım. Kendisine, durumumun iyi olmadığının bildirildiğini söyledi; niçin daha önce

gelmemiştim. Dinlenmemi ve kendisi tarafından izin verilene kadar çalışmadan muaf tutulmam gerektiğini söyledi. Bu beklenmedik ilgi, diğer mahkûmlara gösterdiği muameleden son derece farklıydı. Bu nezaketin, Müdür Painter'ın bana iltimas yapmasından ileri gelip gelmediğini merak ediyordum.

Doktor her gün hücreme gelip boynuma masaj yapıyor, gülünç öykülerle beni eğlendiriyordu. Hatta özel et suyu çorbası verilmesini bile sağladı. Özellikle hücremin kötü koşulları iyileşmemi geciktiriyordu. Hücrenin gri duvarları, ışıktan ve temiz havadan yoksun oluşu, okuyamayışım ya da zaman geçirmek için herhangi başka uğraş bulamayışım günlerimi çok sıkıcı ve çekilmez hale getiriyordu. Hücrenin eski sakinleri, cezaevindeki yuvalarını aile fotoğraflarıyla ve gazetelerden kestikleri artist resimleriyle güzelleştirmek için nasıl da çabalamışlardı. Bunların duvarda bıraktıkları siyah ve sarı lekeler sinirlerimi iyice bozuyordu. Mutsuzluğumu artıran diğer bir unsur da, mektuplarımın aniden kesilmesiydi; on gündür hiç kimseden tek bir satır almamıştım.

Hücrede geçirdiğim iki hafta, mahkûmların çalışma işkencesini neden tercih ettiklerini anlamama yetti. İş, umutsuzluktan kaçmanın tek yoluydu. Mahkûmların hiçbiri aylaklıktan hoşlanmıyordu. Atölye, ne kadar berbat olsa da, hücrede kilitli kalmaktan daha iyiydi. İşe döndüm. Beni ranzama bağlayan fiziki acıyla, atölyeye geri dönmek zorunda bırakan ruhsal işkence arasında keskin bir mücadele hüküm sürüyordu.

Sonunda, Painter tarafından yazılmış ve Washington'ın emriyle, gelen ve giden mektuplarımı Kansas City'deki bir Federal müfettişe teslim etmek zorunda kaldığını belirten bir notla birlikte, içinde bana gelen mektupların olduğu büyük bir paket aldım. Bir yandan hapisteyken bile sakıncalı görüldüğümü düşünerek kendimi önemserken, diğer yandan, gönderdiğim ve aldığım her satırın başgardiyan ve Müdür tarafından okunmamasını ve artık Washington'ın dikkatini azaltmasını diliyordum.

Federal makamların fikirlerime ve yazdıklarıma neden bu kadar ilgi gösterdiklerini sonradan öğrendim. Painter, avukatım Harry Weinberger'e haftada bir mektup yazmama izin vermişti. Weinberger'e yazdığım mektupta, Senatör Phelan'ın Kongre'de Mooney'ye karşı yaptığı konuşmayı yorumlamıştım. Mooney'nin hayatının kurtarılması için California Valisi'ne binlerce mektup yollanmıştı. Böyle bir anda, bir

Birleşik Devletler Senatörü'nün bu tür kinci bir saldırıda bulunması yüz kızartıcı ve zalimceydi. Doğal olarak Mr. Phelan'a yönelik kullandığım sözler pek övücü değildi. Amerika savaşa girdiğinden bu yana her görevlinin bir Gessler'e* dönüştüğünü ve onların selâmlanmasının bir ulusal görev olduğunu gözardı etmiştim.

Mektuplarım birçok neşeli haberin yanı sıra üzücü haberler de içeriyordu. Fitzi'nin evi basılmıştı. Fitzi ve genç sekreterimiz Pauline gece uyurlarken, Federal ajanlar ve dedektifler zorla eve girmişler ve kızlar giyinmeye fırsat bulamadan odaya dalmışlardı. Askerden kaçan bir IWW'liyi aradıklarını iddia ediyorlardı. Fitzi'nin bu adam hakkında hiçbir şey bilmemesi, baskıncıların onun masasını karıştırmalarını, mektupları incelemelerini ve Voltairine de Cleyre'in ölümünden sonra bastığımız *Seçme Eserler*'inin içindeki resimler de dahil olmak üzere her şeyi müsadere etmelerini önleyememişti.

Stella'nın mektubu, kendisi ve güvenilir arkadaşımız "İsveçli" tarafından Greenwich Village'de açılan *Mother Earth* Yayınevi hakkındaki endişelerini ortaya koyuyordu. Şüpheli kişiler tarafından adım adım izleniyorlardı. Koşullar gittikçe kötüleşiyor, insanlar nerdeyse zor nefes alıyordu. Stella'nın gönderdiği *Bulletin*'in Mart sayısı sanki baharı müjdeliyordu. Bu sayı, Harry Weinberger'in, Saşa ve iki arkadaşımızla birlikte Atlanta'ya gidişlerinin öyküsünü de içeriyordu. Saşa, Weinberger'i, öncelikle Tom Mooney'nin hayatı için mücadeleye devam etmenin aciliyetine ikna etmiş, onu, Mooney için yürüttüğümüz çabaların sönmesinin feci sonuçlar doğuracağı konusunda uyarmıştı. Benim cesur arkadaşım! San Francisco kurbanlarının acısını etinde kemiğinde duymuş, onlar için ne büyük çabalar göstermişti! Şu anda bile Mooney'ye, kendi kaderinden daha çok ilgi gösteriyordu. *Bulletin*'e ruhunu veren Saşa ve emeği geçen diğer arkadaşlardı. Bu yayının ölümüne karar vermek acı vericiydi ama, Stella'nın tehlikede olduğunu bildiğimden ona yayına devam etmemesini ve yayınevini kapatmasını yazdım.

Washington, New York'tan bu kadar uzağa gönderirken, şüphesiz bizi zor durumda bırakmayı amaçlanıştı. Saşa'nın, Georgia Eyaleti'nden daha yakın olan Leavenworth'a gönderilmesi mümkünken, Atlanta'ya gömülmesinin başka bir nedeni olamazdı. Jefferson City, St. Louis'den yalnızca üç saat çektiğinden ve önemli bir demiryolu merkezi olduğundan fazlasıyla görüşmecim geliyordu. Saşa'ya indirdiği

* Hermann Gessler: William Tell efsanesine göre, İsviçre'nin Üç Orman Kantonu'nu tiranlığı altında inleten Avusturyalı Vali. ç.n.

darbe olmasa Sam Amca'nın uğradığı hüsrana gülebilirdim. Bana, Atlanta'daki koşulların feodal sistemden geri kalır bir yanı olmadığı bildirilmişti. Pennsylvania cehenneminde geçirdiği on dört yıldan sonra Saşa hâlâ benden çok acı çekiyordu.

İlk görüşmecim, Siyasi Mahkûmlara Af Birliği Başkanı Prince Hopkins'ti. Örgüt için çıktığı gezide şubeler örgütlüyor, hapishanelerdeki mahkûmlar hakkında bilgi ediniyor ve yardım topluyordu. Hopkins, hapishanede sağlığıma zarar vermeyecek başka bir iş olup olmadığını sordu ve Müdür'le görüşmeyi önerdi. Ona, onarım bölümündeki kadınlardan birinin yakında tahliye edileceğini ve oraya transferimin mümkün olabileceğini söyledim. Hopkins ayrıldıktan kısa süre sonra, Painter'ın, işimin değiştirilmesi konusunda Smith ile konuşmaya söz verdiğini belirten bir mektup yolladı. Fakat daha sonra Müdür bir not göndererek, başgardiyanın bu iş için daha önceden bir başkasını seçtiğini bildirdi.

Ben Capes'in gelişi içimi bir güneş gibi ısıttı. Dışardayken faaliyetlerime öylesine gömülmüştüm ki, bu çocuğun değerini bilememiştim. Kim bilir belki de, insan hapishanede yakınlarına daha büyük bir açlıkla sarılıyordu. Ben'in arkadaşlığının bu kadar değerli olduğunu bilmiyordum. Jefferson City'nin en pahalı dükkânından aldığı, kocaman bir kutu içindeki leziz yiyecekleri gönderdiğinde mahkûm arkadaşlarım diğer görüşmecilerimin de böyle cömert insanlar olmasını dilediler. Ne taze, ne de doyurucu olan balık yemeği, salı ve cuma günleri tamamen kesilince perhizimiz açlığa dönüşüyordu. Yemek, ağır çalışma içinde bulunan insanlar için asla sağlıklı ve yeterli değildi. Fakat salı ve cuma günleri nerdeyse açlık demekti.

Hapishane yaşamı insanı müthiş yaratıcı olmaya zorluyordu. Kadınlardan bazıları, bir süpürge sopasına iple bağlanarak tutturulmuş bir torbadan oluşan orijinal bir seyyar mutfak tezgâhı icat etmişlerdi. Bu alet, üst kat hücresinin parmaklıklarından geçirilip doğrudan aşağıda bulunan hücreme sarkıtılırdı. Sandviç gibi çeşitli yiyeceklerle doldurulduktan sonra üstteki komşunun onu yeniden yukarı çekebileceği yere kadar gerisin geri itilirdi. Aynı uygulama altımdaki komşuyla da tekrarlanırdı. Sonra bunlar her katta hücreden hücreye geçirilirdi. Mahkûmlar yiyecekleri adilane paylaşıyorlardı, onların yardımıyla arka hücrelere de yiyecek ulaştırabiliyordum.

Birtakım arkadaşlar, özellikle St. Louisli yoldaşlar, yiyecek getiriyorlardı. Hatta, yaylı bir şilte ısmarlamanın yanı sıra, Jefferson City'de, istediğim her şeyi sipariş edebileceğim bir bakkal da ayarla-

mışlardı. Bu dayanışma sayesinde bana gelenleri cezaevi arkadaşlarımla paylaşabiliyordum.

Benny Capes'in ziyareti "Büyük Ben" konusundaki hayal kırıklığını tazelemişti. Özellikle yaşamının son iki yılında bana çektirdikleri, ona olan inancımı yıkmış ve içimde onulmaz bir yara açmıştı. New York'a son gidişinin ardından onunla uzun süredir koparamadığım bağımı sona erdirmeye karar vermiştim. İki yıllık hapislik süresinin buna yardımcı olacağını umut ediyordum. Oysa Ben, sanki hiçbir şey olmamış gibi yazmaya devam ediyor, mektupları, eski aşkının hâlâ kor gibi yanmakta olduğunu ifade eden satırlarla dolup taşıyordu. Ona inanmam olacak şey değildi, ama bir yandan inanmak da istiyordum. Ziyaretine izin vermem konusundaki yakarışlarını reddettim. Mektup yazmayı kesmesini söylemeye bile niyetlendim, ama bizimle birlikte çalıştığı dönemle bağlantılı olarak mahkûmiyetle yüz yüze gelmesi aramızdaki bağı koparmama izin vermiyordu. Yakında evlat sahibi olacaktı, bu da duygusal gerginliğimi artırıyordu. Kendisinde meydana gelen duygularla ilgili yaptığı anlık tanımlamalar ve doğacak çocuğu için küçük giysiler hazırlanmasından duyduğu zevk, bir an için Ben'in masum bir yanı da olduğunu düşündürüyordu bana. Belki kendi anneliğimin yenilgisi, belki de benim veremediğimi bir başkasının ona vermiş olmasından duyduğum acı dolayısıyla, heyecanları, ona ve onunla ilişkili olan herkese karşı alınganlığımı artırıyordu. Bir oğlunun olduğunu müjdeleyen mektubunda, Cleveland Temyiz Mahkemesinin, mahkûmiyetini onayladığını da bildiriyordu. Altı aylık zorunlu çalışma cezasını tamamlamak için Cleveland'a gitmek üzere olduğunu yazıyordu. Özlemle beklediği çocuğundan koparılıp hapse yollanması ne acıydı. İçimdeki ses bir kez daha galebe çalmış, yüreğim Ben için çarpmaya başlamıştı.

Sonunda, ara sıra güneşi görmemi sağlayan, pencere karşısındaki bir hücreye verildim. Müdür, Başgardiyan'a, haftada üç kez banyo yapmama izin verilmesini de bildirmişti. Bu ayrıcalıklar kısa sürede durumumun daha iyiye gitmesini sağladı. Ayrıca Müdür, hücremi badanalatacağına söz verdi. Ne var ki, sözünü yerine getiremedi. Hapishanenin tamamının badanaya ihtiyacı vardı, fakat Painter bu iş için tahsisat almayı başaramamıştı. Bana ayrıcalık tanınamayacağı konusunda onunla aynı fikirdeydim. Duvarlardaki iğrenç lekeleri kapamak için başka bir şey tasarladım - Stella'nın bana gönderdiği harika yeşil *kaplama* kâğıtlarıyla duvarları boydan boya kapladım. Teddy'den aldığım güzelim Japon baskılarıyla ve bir raf dolusu kitabımla hücre-

min görünüşüne diyecek yoktu.

Kadınlar kısmında kütüphane olmadığı gibi erkekler kısmından da kitap alınmasına izin verilmiyordu. Bir keresinde Smith'e, erkekler kütüphanesini neden kullanamadığımızı sordum. "Çünkü kızların oraya yalnız başlarına gitmesini göze alamam," dedi, "onlarla birlikte gitmek için de zamanım yok. Kesinlikle flört etmeye başlarlar." Saf saf, "Ne zararı var bunun?" demem üzerine Lilah neredeyse bayılacaktı.

Stella'dan, bazı yayıncıları görmesini ve aynı zamanda arkadaşlarımızdan bana kitap ve dergi yollamalarını istemesini rica ettim. Çok geçmeden, New York'taki önde gelen dört yayınevinden yığınla kitap aldım. Kitapların çoğu mahkûm arkadaşlarıma göre ağırdı. Fakat kısa sürede güzel romanların tadını çıkartmasını bildiler.

Kocasını öldürdüğü için uzun süreli hapis cezasına çarptırılmış Çinli bir kızda, okumanın sihirli etkisini gördüm. Diğer mahkûmlarla asla ilişki kurmayan, içine kapanık, yalnız bir kızdı. Kendi kendine mırıldanarak avluda bir aşağı bir yukarı gezinirdi. Delirme belirtileri gösteriyordu.

Bir gün, Pekin'deki yoldaşlardan, kapakta resmim olan Çince bir dergi aldım. Bu kızın bildiği İngilizce kadar bile Çince bilmediğimden dergiyi ona verdim. Bildik yazıları görünce gözlerinden yaşlar geldi. Ertesi gün, kırık dökük İngilizce'siyle bana, bir şeyler okumanın harika ve derginin ne kadar ilginç olduğunu söylemeye çalıştı. Dergiyi gösterip, "bu söylüyor çok şey, sen çok büyük leydi" diye tekrarlayıp duruyordu. Arkadaş olduk ve bana güvenince sevdiği adamı nasıl öldürdüğünü anlattı. Karı koca Hıristiyan olmuşlardı. Törende papaz, evlenen Hıristiyanlar'ın, Tanrı'nın katında karı-koca olarak ömür boyu birbirine bağlı kalacaklarını söylemişti. Daha sonra, kocasının başka kadınlarla düşüp kalktığını öğrenmiş ve karşı çıktığında kocası tarafından dövülmüştü. Sonunda, ona, boşuna dırdır etmemesini, istediği kadınla istediği zaman birlikte olabileceğini söyleyen kocasını öldürmüştü. O zamandan beri bütün "Hıristiyanlar'ın" sahtekâr olduğuna kanaat getirmişti ve onlara bir daha asla güvenmeyecekti. Önce benim de bir "Hıristiyan" olduğumu sanmıştı, fakat dergiyi okuyunca dinsiz olduğumu öğrenmişti. Artık bana güvenebilirdi. Fakat Siyah mahkûmlarla sıkı fıkı olmama karşıydı. Onlar ikinci sınıf ve şerefsiz insanlardı. Ona, bazı insanların aynı nitelemeyi kendi ırkına karşı da yaptıklarını ve California'da Çinliler'e saldırıldığını hatırlattığımda, bunu bildiğini söyledi, fakat Çinli "kokmaz, değil cahil, benzimez baskasına," diye hararetle savundu.

Dinsiz olduğumdan kilise ayinlerine katılmadığım için, pazar öğleden sonraları havalandırmaya çıkma hakkımı kaybettim. Karanlık ve rutubetli hücrede bundan yoksun kalmak hayatın sonu gibi gözükürken şimdi umurumda değildi. Kadınlar avludayken hücreler sessiz olduğundan kendimi okumaya ve yazmaya verebiliyordum. Gönderilen kitaplar arasında, Katerina Breşkovskaya'nın mektuplarını ve kısa biyografisini içeren, arkadaşım Alice Stone Blackwell'den bir kitap da vardı. Çar rejimi altında sürgünde yaşayan Küçük Büyükanne'mizin hikâyesini hapisteyken okuyabilmem özgürlük mücadelesinin sonsuzluğunu simgeliyordu. O kadar büyük zulüm altındayken bile ne o, ne de Rusya'daki diğer kadın siyasiler ağır çalışmaya zorlanmamışlardı. Katerina'ya, Romanov otokrasisindeki *katorga* kadar kötü olan atölyemizi anlatsaydım kimbilir ne kadar şaşırırdı! Miss Blackwell'e gönderdiği mektuplarından birinde, Babuşka şunları yazıyordu: "Sevgili arkadaşım, sen tutuklanma, hapse atılma ya da sürgüne gönderilme korkusu olmadan yazabilirsin." Bir diğer mektupta, eski Princeton Profesörü, şimdiki Birleşik Devletler Başkanı tarafından yazılmış *The New Freedom*'ı (Yeni Özgürlük) coşkuyla karşılıyordu. Muhterem hanımefendi, kahramanının Beyaz Saray'dayken ülkeye yaptıklarını -bütün özgürlüklerin ilgası, baskınlar, tutuklamalar ve rejimini oturturken uyandırdığı reaksiyoner şiddet- kendi gözleriyle görebilseydi acaba ne derdi, merak ediyordum.

Breşkovskaya'nın Amerika'ya geldiği haberini duyduğumda, sonunda Sovyet Rusya hakkında durumun aydınlığa kavuşacağını ve Amerika'daki koşullara karşı etkili bir protestoda bulunulacağını ummuştum. Babuşka'nın, Bolşevik sosyalizmine benden daha az karşı olmadığını biliyordum. Bu yüzden, Bolşeviklerin diktatörlük ve merkezileşme eğilimlerini eleştirmesi kaçınılmazdı. Fakat, Bolşeviklerin Ekim Devrimi'ne yaptıkları hizmeti takdir edecek ve onları, Amerikan basınının yalan ve iftiralarına karşı savunacaktı. Elbette bu saygıdeğer kadın, Woodrow Wilson'a, devrimin ezilmesi komplosundaki rolünün hesabını da soracaktı. Bu beklentiler yüreğime su serpiyordu.

Breşkovskaya'nın, Cleveland Dodge ve diğer zengin takımının himayesi altında Carnegie Salonu'nda halk önüne çıkarak Bolşevikleri mahkûm ettiği haberinin gelmesi korkunç bir şok oldu. Ekim Ayaklanması'nın yolunu açan geçmiş elli yıllık devrimci çalışmada yer alanlardan biri olan Katerina Breşkovskaya'nın etrafı şimdi Rusya'nın amansız düşmanlarıyla sarılmıştı. O düşmanlar ki, Birleşik Devletler'deki reaksiyoner unsurlarla olduğu kadar, Beyaz generallerle ve Ya-

hudi düşmanlarıyla da işbirliği halindeydi. İnanılacak gibi değildi. Rehberim ve esin kaynağım olan bu insana inancımı sarsmadan Stella'ya bu bilginin tahkik edilmesi için mektup yazdım. 1904 ve 1905'teki ortak çalışmamız sırasında, gösterişsiz ihtişamı, çekici ve etkileyici kişiliği ile beni derinden etkileyen Babuşka'yı o kadar kolay gözden çıkaramazdım. Ona yazmalıydım. Sovyet Rusya'yla ilgili tavrımı anlatmalı, eleştiri hakkına saygılı olmakla birlikte, kendisini, devrimi ezmek isteyenlerin bilinçsiz bir aleti haline getirmemesini söylemeliydim. Stella beni görmeye geldiğinde Babuşka'ya bizzat vermesi için, mektubu el altından ona ulaştıracaktım.

Mazlum cezaevi arkadaşlarımın hayallerindeki en yüksek hedefe ulaştım: A Derecesini elde ettim. Bütünüyle kendi çabalarımla değil tabii ki. Çünkü hâlâ böyle bir işin üstesinden gelecek durumda değildim. Bunu, atölyedeki bazı Zenci kızların inceliğine borçluydum. Daha güçlü olduklarından mıdır, yoksa uzun süredir bu işi yaptıklarından mıdır nedir, Siyah mahkûmlar Beyaz kadınlardan daha başarılıydılar. Bazıları o kadar hünerliydi ki, işlerinin bitmesi taş çatlasa öğleden sonra üçü geçmiyordu. Yoksul, arkadaşsız, umutsuz ve birkaç kuruşa bile muhtaç bu insanlar geride kalanlara yardım edip karşılığında ceket başına beş sent alıyorlardı. Ne yazık ki, Beyazlar'ın çoğu bu parayı ödeyemeyecek kadar yoksuldu. Ben onların yanında milyoner kalıyordum! Hazineme "borç" isteğiyle başvurulduğunda seve seve veriyordum. Ne var ki, işlerime yardım eden kızlar, karşılığında para kabul etmiyorlar, böyle bir şey önerildiğinde ise inciniyorlardı. Yemeklerimi ve kitaplarımı onlarla paylaştığım yetmiyor muydu: nasıl olur da benden para kabul edebilirlerdi? Her işime görevliymiş gibi koşuşturan küçük İtalyan dostum Jennie de Lucia da onlarla aynı fikirdeydi. "Senden para almak yok," dediğinde diğer kadınlar da onun duygularını paylaşmışlardı. Bu eşi bulunmaz insanların sayesinde, bana haftada üç - avukatıma gönderdiğim mektubu da sayarsak dört - mektup yazma hakkı kazandıran A Derecesini elde etmiştim.

27 Haziran arifesinde, Siyah arkadaşlarım, hediye olarak, ertesi günkü ceket dikimi işimi tamamladılar. Doğum günümü unutmamışlardı. "Eğer bu, o gün Miss Emma'nın atölye dışı kalmasını sağlarsa mutlu olacağız," dediler. Ertesi sabah masam, akrabalarımdan ve yoldaşlarımdan gelen mektup, telgraf ve çiçeklerle ve ülkenin çeşitli yerlerindeki dostlarım tarafından yollanmış sayısız paketle dolmuştu. Gösterilen bu sevgi ve ilgi gururlandırmıştı beni, fakat mazlum hapis-

hane arkadaşlarının hediyesinin yerini hiçbir şey tutamazdı.

4 Temmuz* yaklaşıyordu ve kendilerine sinema, günde iki kez havalandırma ve aynı zamanda dans sözü verilen kadınlar pür telaş sağa sola koşturuyorlardı. Dans, kavalyelerle değil -Tanrı korusun!- kadın kadına yapılacaktı. Bakkaldan hafif içkiler de sipariş edebileceklerine göre bu iyi bir şenlik olacağa benziyordu. Gel gör ki, filmin budalaca olması bir yana, tatil için hazırlanmış akşam yemeği de berbattı. Başgardiyanın gözdelerinden ve muhbir olduğundan kuşkulanıldığı için kesinlikle sevilmeyen Siyah mahkûmlardan birinin şikâyetiyle kör hücreye atılan diğer bir Siyah mahkûmun oradan çıkartılması talebinin Smith tarafından reddedilmesi üzerine kadınlarda neşeden eser kalmamıştı. Kurbanı ekmek ve suyla hücreye kapatılmışken, muhbirini süslenmiş püslenmiş 4 Temmuz gösterilerinde eğlenirken görmek dayanılacak şey değildi. Bir kaç kadının muhbire saldırmasıyla muhteşem gün bir arbedeyle sona erdi. Smith, saldırganların yanı sıra gözdesini de cezalandırmak zorunda kalınca hepsi zindana kapatıldı.

Bu ulusal günde meydana gelen olayları bir mektubumda yorumladım. Mektubum cezaevinde olan hiçbir şeyin dışarıya sızdırılamayacağı gerekçesiyle geri iade edildi. Daha önce yerel sorunları sık sık tartıştığım mektupların geçmesine Painter tarafından izin verildiğinden, 4 Temmuz'la ilgili mektubumun başgardiyanın sansürüne takıldığı sonucuna vardım.

Canım Stella'yla geçirdiğim üç gün, benim için 4 Temmuz'dan çok daha gerçek bir tatildi. Babuşka için yazdığım mektubu, hücre komşularının dışarı çıkartmak istedikleri çeşitli notları ve atölyede imal edilen giyeceklere dikilen sahte etiketlerin örneklerini onun eline gizlice ulaştırabildim. Sevgili çocuğumla kendi dünyamızda, atölyeden uzak, öylesine özlem ve sabırsızlıkla beklediğim üç gün göz açıp kapayıncaya kadar geçti. Bu üç günden sonra cezaevi düzenine geri dönmek insanı öldürüyordu.

Babuşka'ya yazdığım mektupta, ona, Sovyet Rusya'yı eleştiri hakkı tanımadığımı ya da Bolşeviklerin hatalarının üzerine sünger çekmesini istediğimi düşünmemesini rica etmiştim. Fikirlerim Bolşeviklerle tamamen farklıydı ve onların her türlü diktatörlük biçimlerine uzlaşmaz bir şekilde karşıydım. Fakat tüm devletler Bolşeviklerin gırtlağına çökmüşken bunun önemli olmadığında ısrar ediyordum. Ondan bir kez daha düşünmesini, kendi şanlı geçmişini ve Rusya'nın

* ABD Bağımsızlık Bayramı. ç.n.

bugünkü genç kuşağının büyük umutlarını yıkmamasını diliyordum.

Stella, Babuşka'nın eskiye göre daha dermansız ve solgun görünmekle birlikte her zamanki gibi isyancı ve dövüşken olduğunu, yüreğinin halk için çarptığını söyledi. Bununla birlikte, reaksiyoner unsurların kendisini kullanmasına izin verdiği bir gerçekti. Babuşka'nın dürüstlüğünden kuşkulanmak ya da bilinçli olarak ihanet edebileceğini düşünmek olacak şey değildi, ama Sovyetler'e karşı tavrını onaylayamazdım. Haklı eleştirisini niçin devrimin başarılarını ortadan kaldırmak isteyen alçaklar çetesinin önünde anlatmak yerine, radikal bir platformdan işçilere ilan etmemişti. Bu yüzden onu affedemediğim gibi, bir gün "kendisini anlayacağım", bütün reaksiyoner dünyaya meydan okuyan "Bolşeviklere karşı kendisiyle birlikte tutum alacağım" yönündeki görüşlerine dudak büküyordum. Ayrıca, Breşkovskaya gibi bir kadın nasıl olur da Amerika'daki korkunç durumu görmez ve buna karşı sesini yükseltmez, diye merak ediyordum. Peter Kropotkin'in Dünya Savaşı konusundaki tavrından bu yana hiçbir şey, Babuşka'nın, çevresindeki korku ortamına sessiz onay vermesi kadar üzmemişti beni.

Savaş tamtamları eşliğinde Hükümet'le işbirliği yapan liberal ve sosyalistlere gelince, Russellar'a, Bensonlar'a, Simonseler'e, Ghentler'e, Stokeseler'e, Greeller'e ve Gomperseler'e karşı tiksintiden başka bir duygu beslemiyordum. Politik bukalemunlardan başka bir şey olmayan bu kişiler yalnızca kaderlerinin çizdiği yolu izliyorlardı. George D. Herron, English Walling, Arthur Bullard ve Louis F. Post gibi insanların Alman fobisini anlamak daha da zordu. Birisi bana, Herron'un, *The Need of Crushing Germany* (Almanya'yı Ezmenin Gerekliliği) kitabını yollamıştı. Bu kadar kana susamış ve bir halkı böylesine aşağılayan bir kitap okumamıştım hiç. Üstelik bu kitap, devrimci enternasyonalizmi yüzünden Kilise'deki görevinden feragat etmiş bir adam tarafından yazılmıştı!

Arthur Bullard, *Mobilising America* (Amerika'yı Seferber Etmek) adlı kitabında, değerli arkadaşları John Greel ve şürekâsı ile birlikte, benzer çarpıtmaları yayıyordu. 1905'te, Rusya'da öylesine cesur çalışmalar yapmış olan, University Settlement'in eski coşkulu savunucusu Bullard, şimdi bütün ideallerini ve edebi yeteneğini reaksiyonun gübre yığınına fırlatıp atmıştı. Arkadaşı Kellogg Durland'ın bu cinayet ve yıkım sözcülerine katılacak kadar yaşamamasına nerdeyse sevinmiştim. Hüsranla sonuçlanan bir aşk ilişkisi yüzünden yaşamına kendi eliyle son vermesi, yalnızca iki kişiyi ilgilendiren bir darbeydi. Fakat

Amerikan aydınlarının ideallerine ihanet etmesi bütün ülke için bir felaketti. Amerika'yı kasıp kavuran zulümden, safkan milliyetçilerden çok bu grubun sorumlu olduğunu düşünmekten kendimi alamadım.

Az da olsa akıl ve cesaret sahibi insanların bulunması yüreğime su serpiyordu. Mükemmel savaş analizini *Mother Earth*'de yeniden bastığımız Randolph Bourne, liberal aydınlar içindeki dirayet ve karakter yoksunluğunu teşhir etmeyi sürdürüyordu. Bourne yalnız değildi. Colombia Üniversitesi'nden, tanıtanımaz oldukları gerekçesiyle atılan Profesör Cattell ve Dana'nın yanı sıra, savaşa karşı sessiz kalmayı reddeden başka akademisyenler de vardı. Genç radikal kuşağın büyük çoğunluğunun gösterdiği cesaret de sevindiriciydi. Ne hapishane, ne de işkence, onların silahı ele almalarını sağlayamamıştı. Detroit'ten, Max Frucht ve Elwood B. Moore, Chicagolu şair H. Austin Simons, askere gitmektense her türlü cezaya katlanmaya hazır olduklarını ilan etmişlerdi. Philip Grosser, Roger Baldwin ve diğer birçokları gibi onlar da hapse atıldılar.

Roger Baldwin'in çıkışı büyük sürprizdi. Önceki yıllarda bende, sosyal görüşleri çok karışık ve önüne gelene mavi boncuk dağıtan bir insan izlenimi yaratmıştı. Askerliği reddettiği için yargılanması sırasında gösterdiği tavır, anarşizmini açıkça ortaya koyuşu ve devletin bireyi zorlama hakkını net bir şekilde reddedişi, ona karşı suçluluk duymama yol açtı. Kendisine yazdığım mektupta, hakkındaki olumsuz yargılarımı itiraf ederek, insanların değerlerini anlamak için daha fersah fersah yol kat etmem gerektiği konusunda bana esaslı bir ders verdiğini bildirdim.

Cezaevleri ve askeri kışlalar, en sert uygulamalara direnen vicdani redçilerle dolup taşıyordu. Aralarında en göze çarpanı ise Philip Grosser davasıydı.

Philip, savaşı politik temelde reddettiğinden askerlik celbini imzalamadı. Bu, Federal bir sivil suç olduğu halde, genç Philip askeri makamlara teslim edildi ve emirlere itaati reddetmekten otuz yıl hapis cezasına çarptırıldı. Hücre kapısına zincirlenmek, zindana atılmak ve fiziki şiddet de dahil her çeşit işkenceye maruz kaldı. Çeşitli cezaevlerinde kaldıktan sonra, gönderildiği California, Alcatraz Adası Federal Askeri Cezaevinde askerlikle ilgili herhangi bir şeye katılmayı kararlılıkla reddeden tutumunu sürdürdü. Sam Amca'nın Şeytan Adası olarak bilinen bu cehennemi yerde çoğu zaman karanlık ve rutubetli hücrelerde kaldı.

XLVIII. BÖLÜM

CASUSLUK YASASI sonucu, ülkenin askeri ve sivil cezaevleri, inanılmaz ölçüde ağır cezalar almış insanlarla doldurulmuştu. Bill Haywood yirmi yıl, yüz on IWW'li dava arkadaşı birle on yıl arasında cezalara çarptırılmışlardı. Eugene V. Debs on, Kate Richards O'Hare beş yıla hüküm giymişlerdi. Bunlar, diri diri gömülenlerden yalnızca birkaçıydı.

Derken, New York'taki genç yoldaşlarımız, Mollie Steimer, Jacob Abrams, Samuel Lipman, Hyman Lachowsky ve Jacob Schwartz'ın oluşturduğu bir grubun tutuklanmasına sıra geldi. Suçları, Amerika'nın Rusya'ya müdahalesine karşı bir protesto bildirisi dağıtmaktı. Bu gençlerin her birine üçüncü derecenin en ağır cezaları uygulandı ve Schwartz öldüresiye dövüldü. Aralarında vefalı "İsveçli"mizin de bulunduğu, yargılanmayı ya da sınır dışı edilmeyi bekleyen diğer çok sayıda radikalin kaldığı Tombs'a götürüldüler. İdealleri uğruna aldıkları kararlı ve cesur tavır, Ben'in tutarsızlığıyla tam bir zıtlık içindeydi. Onun, orduya tıbbi hizmet sunmaya kalkışması artık bardağı taşıran son damlaydı. Ben'in cezasının bitmesi, onunla olan duygusal bağlarımı daha kolay kopartmamı sağlayacaktı. Bu umutla, Ben'in para cezasının toplanması ve böylece para yüzünden daha fazla hapis yatmaması için Stella'yla Fitzi'nin başının etini yemiştim. Fakat boşuna endişelenmişim: para cezası tahliyesinden önce bağışlanmıştı. Ben, bunu, bana ya da New York'taki kızlara bildirmek lütfunda bile bulunmamıştı. En sevdiğim hatırşinas arkadaşlarımdan Agnes Inglis'in görüşe geleceği haberini aldım. Ardından Ben'den bir mektup geldi: oğlu, annesi, karısı ve planları hakkında ne var ne yok ayrıntıyla anlatıyor ve görüşmemiz için ısrar ediyordu. Mektubunu yanıtlamayı gerekli görmedim.

Agnes Inglis dostluğun kutsallığına inanan insanlardan biriydi. 1914 yılında başlayan yakın arkadaşlığımızdan beri beni bir kere bile

hayal kırıklığına uğratmamıştı. Bir keresinde, *What I Believe* (Neye İnanıyorum) adlı broşürümü okuyarak çalışmalarıma ilgi duymaya başladığını söylemişti bana. Ortodoks Presbiteryen mezhebinden, varlıklı bir ailenin kızı olan Agnes, kendisini orta sınıf ahlakından ve çevresinin geleneklerinden kurtarmak için büyük bir içsel mücadele vermiş, az rastlanır bir ruhsal cesaretle geleneksel aile bağlarından kurtulmuştu. Kendine özgü tavırları olan bağımsız bir kadındı artık. Zamanını, enerjisini ve servetini, cömertçe ilerici davalara adamış ve ifade özgürlüğü kampanyalarımızda her zaman yanımızda yer almıştı. Agnes, geniş çevresiyle olan kişisel ilişkilerini, toplumsal mücadeleye olan aktif ilgisiyle birleştirmesini bilen bir insandı. Yoldaş ve arkadaş olarak değer verdiğim bu insanın iki günlüğüne görüşüme gelmesi büyük zevkti.

Agnes, kentten ayrılmadan önce bir kez daha hapishaneye uğradığında başgardiyan tarafından atölyeye getirildi. Hiç beklemiyordum. Agnes'i atölyenin kapısında dikilirken görünce allak bullak oldum. Etrafını süzdükten sonra korku dolu gözlerini bana dikti. Tam makineme doğru gelirken ani bir jestle onu durdurup hoşçakal anlamında el salladım. Kendi yaşamlarında sevgiye öylesine susamış atölye arkadaşlarımın önünde bir sevgi gösterisine izin veremezdim.

Demokrasi adına verilen savaş, yurtdışında olduğu gibi yurtiçinde de zaferlerini kutluyordu. Mollie Steimer grubunun uzun süreli mahkûmiyetleri bunun karakteristik göstergelerinden biriydi. Hepsi de çiçeği burnunda gençlerdi. Hakiki bir Jeffreys olan Birleşik Devletler Bölge Yargıcı Henry D. Clayton, çocukları yirmi yıla, Mollie'yi de on beş yıla mahkûm etmekle yetinmeyip, cezalarını tamamladıktan sonra sınır dışı edilmelerine karar verdi. Jacob Schwartz, Yargıç Hazretleri'nin merhametinden nasibini alamadı. Polis coplarının açtığı yaralar sonucu, mahkemenin başladığı gün öldü. Tombs'daki hücresinde bulunan, ölüm anında Yidiş kaleme aldığı, bitmemiş notunda şunlar yazılıydı:

> Elveda yoldaşlar. Mahkemeye çıktığınızda artık aranızda olmayacağım. Korkmadan, cesaretle savaşın. Sizlerden ayrılmak zorunda kaldığım için üzgünüm. Hayat böyle işte. Uzun süren acılarınızdan sonra ...

Bir arkadaş "Yoldaşlarımızın, özellikle Mollie Steimer'in, yargılanmaları sırasında gösterdikleri zekâ, cesaret ve dayanıklılık son dere-

ce etkileyiciydi" diye yazıyordu bana. Gazeteciler bile bu kızın ve sanık arkadaşlarının dayanıklılık ve vakarından söz etmeden geçememişlerdi. Bu yoldaşlar işçi tabanından geliyorlardı ve biz bile bu çocukları çok az tanıyorduk. Onlar, mütevazı tutumları ve görkemli dirençleriyle insanlık mücadelesinin kahramanlar galaksisine dahil olmuşlardı.

Yargıç Clayton'ın önündeki bu önemli dava, savunma avukatı feraset göstermeseydi, belki de savaş haberleri selinin altında kalacaktı. Kritik noktalara dikkat çekmenin önemini farkeden Harry Weinberger, ulusal üne sahip şahsiyetleri tanık kürsüsüne çağırınca basın, davayı gündemine almak zorunda kaldı. Weinberger, Rusya'daki Amerikan Kızılhaçı'nın tepesindeki liderlerden biri olan Raymond Robins'i ve sahte "Sisson belgelerinin" sorumlusu olan Federal İstihbarat Teşkilatı'ndan Mr. George Creel'i tanıklık yapmaları için mahkemeye çağırdı. Devrim'e karşı askeri müdahaleye zemin hazırlamak üzere ortaya sürülmüş belgelerin sahteliğinin açığa çıkartılmasıyla, Rusya'ya karşı dünyada önyargı yaratma girişimi teşhir edilmiş oldu. Weinberger, Amerikan halkının bilgisi ve Kongre'nin rızası olmaksızın, Başkan Woodrow Wilson'ın, Vladivostok'a ve Arhangelsk'e yasadışı olarak Amerikan birlikleri gönderdiğini ortaya çıkardı. Bu koşullar altında, sanıkların, Amerika'nın, resmen barış içinde bulunduğu Rusya'yla savaşa girmesine karşı protestolarını ortaya koyup, kamuoyunun dikkatini çekmekle haklı ve övgüye değer bir eylemde bulunduklarını ilan etti.

Ülkeyi baştan başa saran grip salgınından cezaevimiz de nasibini almış ve otuz beş mahkûm hastalıktan yatağa düşmüştü. Hiçbir tıbbi olanağın olmaması nedeniyle hastaların hücrelerinde tutulması salgının diğer hastalara da bulaşmasına yol açtı. Salgının ilk belirtileri başladığında doktora, kendisine yardım edebileceğimi söyledim. Eğitimli bir hemşire olduğumu biliyordu ve yardımımı sevinerek kabul etti. Hastalara bakmam için izin versin diye Smith'i göreceğine söz verdi, fakat günler geçtiği halde bir yanıt gelmedi. Sonradan, başgardiyanın, atölyeden alınmamı reddettiğini öğrendim. Zaten birçok ayrıcalıklarım olduğunu, daha fazlasına katlanamayacağını söylemiş.

Resmen hemşirelik yapmama izin verilmediği halde, hastalara gayri resmi yollardan yardım etmenin yollarını aradım. Grip salgını başladığından beri hücrelerimiz geceleri kilitlenmiyordu. Hemşireliğe atanan iki kızın işi öylesine ağırdı ki, bütün gece deliksiz uyuyorlardı.

Yardımcılarıyla arkadaş olduğum için ben de hücreden hücreye mekik dokuyarak hastaları biraz olsun rahatlatmaya çalışıyordum.

11 Kasım sabahı saat onda, atölyemizin şalterleri indirildi ve makineler stop etti. O gün çalışmayacağımız bildirildi. Hücrelerimize gönderildik ve öğle yemeğinden sonra havalandırmaya çıktık. Bu, cezaevinde duyulmamış bir olaydı. Herkes ne anlama geldiğini merak ediyordu. Belleğim beni 1887'lere götürdü. Sosyal bilincimin doğduğu bu günün yıl dönümünde greve gitmeye niyetlenmiştim. Fakat çalışabilecek durumda ancak birkaç kadın olduğundan yoklar listesine yazılmak istemedim. Bu beklenmedik tatil, Chicagolu yoldaşlarımla baş başa kalmam için iyi bir fırsattı.

Havalandırmaya çıktığımda, Minnie Eddy adlı mahkûmu göremedim. İşiyle sürekli başı dertte olan Minnie, cezaevinin en talihsiz mahkûmlarından biriydi. Payına düşen işi bitirmek için elinden geleni yapsa da, bunu pek seyrek başarırdı. Acele ettiğinde, iş kötü olur, yavaş çalışsa işi yarım kalırdı. Ustabaşı tarafından gözdağı verilir, başgardiyan tarafından azarlanır ve sık sık cezalandırılırdı. Zavallı Minniecik, kız kardeşinden gelen birkaç kuruşu da kendisine yardım edenlere verirdi. Küçücük bir iyiliğin dahi değerini bilen bu insan bana iyice bağlanmıştı. Son günlerde baş dönmesi ve şiddetli baş ağrısından şikâyet ediyordu. Bir gün makinesinin başında bayıldı. Minnie'nin ciddi bir hastalığı olduğu açıktı. Buna rağmen, Smith onu işten muaf tutmadı. Başgardiyan hâlâ gözümüzün içine baka baka kızın numara yaptığını söylüyordu. Cesaret ve atılganlıktan zerre kadar nasibini almamış bir insan olan doktor, Lilah'la tartışmaya girmekten kaçındı.

Avluda göremeyince, Minnie'ye hücresinde kalma izni verilmiş olabileceğini düşündüm. Fakat, havalandırmadan döndüğümüzde cezalandırıldığını, ekmek ve suyla hücreye kapatıldığını öğrendim. Ertesi gün hücreden çıkartılmasını umuyorduk.

Geceleyin cezaevinin sessizliği, erkekler kısmından gelen kulakları sağır eden gürültülerle bozuldu. Erkek mahkûmlar parmaklıklara vuruyor, ıslık çalıyor ve bağırıyorlardı. Kadınlar kısmında da tansiyon yükseldi ve blok gardiyanı onları yatıştırmak için pür telaş geldi. Mütareke ilanının kutlandığını söyledi. "Ne mütarekesi?" diye sordum. "Bugün Mütareke Günü, neden tatil verildi sanıyorsunuz," dedi. Bir an bu haberin önemini kavrayamadım, sonra ben de bağırmak, haykırmak, içimdeki heyecanı dışa vuracak bir şeyler yapmak için yanıp tutuşmaya başladım. "Miss Anna, Miss Anna!" diye seslendim gardiya-

na. "Bir saniye gelir misiniz, lütfen!" Yaklaştığında, "Düşmanlıkların sona erdiğini, savaşın bitip bu katliamda yer almayı reddettikleri için hapse atılanlara kapıların açılacağını mı kast ettiniz? Söylesenize!" Elini yavaşça elimin üzerine koydu. "Sizi daha önce hiç böyle heyecanlı görmemiştim," dedi. "Sizin yaşınızda bir kadının böyle bir şey karşısında bu denli heyecana kapılması olacak şey değil!" İyi bir insandı, ama ufku cezaevi duvarlarını aşmıyordu.

Minnie Eddy, umutlarının tersine ertesi gün hücreden çıkartılmak yerine, birilerinin gizlice yemek ulaştırdığından kuşkulanan başgardiyan tarafından kör hücreye hapsedildi. Smith'e, ekmek ve su cezası devam ettiği ve rutubetli zeminde yatmaya zorlandığı takdirde Minnie'nin ölebileceğini söyleyerek, hücreden çıkarılmasını rica ettim. Lilah sert bir şekilde, başkalarının işine burnumu sokmamamı ihtar etti. Birkaç gün daha bekledikten sonra Müdür'e, kendisiyle acil bir konuda görüşmek istediğim haberini yolladım. Smith, kuşkusuz, yolladığım kapalı zarftan şüphelenmişti. Fakat Painter'a yazılmış notu götürmemezlik edemezdi. Müdür gelince, ona Minnie'nin durumunu aktardım. Aynı akşam Minnie hücresine geri döndü.

Şükran Günü'nde, Minnie'nin, tazeliği kuşkulu domuz etinden yapılmış özel akşam yemeği için yemekhaneye gelmesine izin verildi. Günlerden beri aç ve susuz olan Minnie, yemeklere âdeta saldırdı. Bir hafta önce kız kardeşinin gönderdiği bir sepet dolusu meyve de bir ayrıcalık olarak Minnie'ye verildi. Bu süre içinde meyvelerin çoğu çürüdüğünden, onu meyvelere dokunmaması için uyarıp kendisine yumurta ve başka yiyecekler yollayacağıma söz verdim. Gece yarısı Siyah hemşire yardımcısı beni uyandırarak Minnie'nin acıyla bağırdığını ve hücresine baktığında onu yerde baygın yatarken gördüğünü söyledi. Minnie'nin hücre kapısı kilitliydi ve Smith'i çağırmaya cesaret edememişti. Başgardiyanı çağırması gerektiğinde ısrar ettim. Bir süre sonra Minnie'nin hücresinden inultiler, hıçkırıklar, sonra da başgardiyanın uzaklaşan ayak seslerini işittik. Hemşire yardımcısı, Smith'in, Minnie'nin üzerine soğuk su dökerek yerden kalkması için defalarca tekmelediğini söyledi.

Ertesi gün Minnie, içinde yalnızca yere serili bir şilte bulunan tecrit hücrelerinden birine kondu. Burada akli dengesini yitirmeye başladı, çığlıkları koridorlarda yankılanıyordu. Yemek yemeyi reddettiğini ve zorla yemek yedirilmeye çalışıldığını öğrendik. Ne yazık ki, çok geçti. Hücre cezasının yirmi ikinci günü öldü.

Dışardan gelen üzücü haberler cezaevi yaşamının mutsuzluk ve trajedisini iyice artırıyordu. Erkek kardeşim Herman'ın karısı, güzel Rayımız kalp hastalığından ölmüştü. Helena'nın durumu da iyi sayılmazdı. Haftalardır tek satır alamadığı David'in başına bir şey geldiği düşüncesiyle çılgına dönmüştü.

Tom Mooney'nin ölüm cezasının müebbet hapse çevrilmesi ise yüreğimize biraz olsun su serpti. Devletin kendi tanıkları tarafından suçsuz olduğu ispatlanmış bir insanı müebbet hapse mahkûm etmek adalet adına oynanan bir komediydi. Diğer yandan, bu ceza indirimi bile büyük ölçüde, arkadaşlarımızın etkili çalışmalarıyla başarılmıştı. Saşa, Fitzi ve Bob Minor'un San Francisco ve New York'ta başlattıkları kampanya olmasaydı, Rusya ve diğer Avrupa ülkelerindeki gösteriler de gerçekleşmeyecekti. Mooney-Billings davasının uluslararası planda ses vermesinden etkilenen Başkan Wilson, bir Federal araştırma yapılmasını istedi. Onu, Mooney'nin hayatı için California Valisi'ne aracılık yapmaya sevk eden de aynı manevi baskıydı. Saşa ve mücadele arkadaşları tarafından örgütlenen ajitasyon, sonunda Tom Mooney'yi ölümden kurtarmıştı. Şimdi Mooney ve Billings'in özgürlükleri için yürütülecek mücadeleye gelmişti sıra. Bu gelişmelerden mutlu olmuş ve Saşa'nın çabalarının sonuç vermesinden gururlanmıştım. Keşke serbest olsaydı da, hayatını ortaya koyduğu bu zaferi tamamlayabilseydi.

Cezaevi karantina altındaydı. Bütün ziyaretler durdurulmuştu, doğal olarak, yeni gelen ve tahliye edilen mahkûmlar hariç. Aralarında Ella'nın da bulunduğu birçok yeni mahkûm gelmişti. Federal bir suçtan tutuklanan bu kız susuzluğunu çektiğim şeyi getirmişti bana - ruhuma ve düşüncelerime hitap eden bir arkadaşlık. Mahkûm arkadaşlarımın özen ve ilgisinden yoksun değildim, ama bu, farklı dünyalara ait olduğumuz gerçeğini ortadan kaldırmıyordu. Onlarla fikirlerimi ya da okuduğum kitapları tartışmaya kalkışsam, bu, sadece yetersizliklerini fark etmelerine ve aramıza bir duvar örülmesine yol açardı. Ella ise, henüz çok genç olmasına rağmen, dünya görüşümü ve değerlerimi paylaşıyordu.

Yoksulluk ve meşakkatin ne olduğunu bilen, sosyal bilince sahip bir proleter çocuğuydu. Nazik ve sempatikti, bir güneş gibi içimizi ısıtarak hepimizi neşeye boğardı. Kadınlar Ella'ya bir türlü akıl sır erdiremiyorlardı. "Neden düştün içeri?" diye sormuştu mahkûmlardan biri - "yankesicilikten mi?" "Hayır." "Adam tavlamaktan mı?" "Ha-

yır." "Uyuşturucu satmaktan mı?" "Hayır," derken güldü Ella, "Hiçbirinden değil." "Peki, on sekiz ay yemek için ne yaptın Allahaşkına?" "Anarşistim," diye yanıtladı. Kızlar, "yalnızca bir şey olmaktan" hapse girmeyi komik buluyorlardı.

Noel yaklaşıyordu ve kader ortaklarım, günlerin sultanının kendilerine neler getireceği konusunda heyecanlı bir bekleyiş içindeydiler. Hıristiyanlığın, hapishane kadar anlamını kaybettiği, dini vecibelerin sistematik olarak bu denli hiçlendiği başka bir yer hayal edilemez. Ama mitler gerçeklerden daha etkilidir. Bu mitlerin, acı çeken ve umutsuzluk içindeki insanların üzerinde öylesine korkunç bir hâkimiyeti vardır ki. Çok az sayıda kadının dışardan beklentisi vardı; bazılarını ise düşünen, bir tek kişi bile yoktu. Yine de Kurtarıcı'larının doğduğu günün kendilerine uğur getireceği umuduna sıkı sıkı sarılmışlardı. Mahkûmların çoğunluğu çocukça bir neşeyle Noel Baba'dan konuşuyorlar, hanî hanî başuçlarına asacakları hediye çoraplarını hazırlıyorlardı. Bu, mutsuzluk ve düşkünlüklerini biraz olsun unutturuyordu. Tanrının terkettiği, insanlığın unuttuğu mahkûmların tek sığınağıydı bu.

Noel'den çok önce ailemden, yoldaşlardan ve arkadaşlardan hediyeler yağmaya başlamıştı. Kısa sürede hediye dükkânına dönen hücreme her gün yeni paketler geliyordu. Bizim sevgili Benny Capes, her zaman olduğu gibi, mahkûmlar için istediğim süs eşyalarıyla dolu kocaman bir paket göndermişti. Bilezikler, küpeler, kolyeler, yüzükler ve broşlar, bir Woolworth mağazasını utandıracak kadar çoktu ve On Dördüncü Cadde'deki mağazalarla yarışabilecek kadar çok dantel yaka, mendil, çorap vb. vardı. Diğer arkadaşlar da bir o kadar cömertti. Eski arkadaşlarım Michael ve Annie Cohn'un cömertliklerine diyecek yoktu. Yıllardır ağır hasta ve sürekli acılar içinde olmasına rağmen Annie, hep başkalarını düşünürdü. Fedakârlığının ve sabrının sonu yoktu. Çeyrek yüzyıldır arkadaş olduğumuz Annie ve Michael'ı, ne zaman başınız sıkışsa yanımızda bulmuştuk. Çalışmalarımıza katılır, sıkıntılarımızı paylaşır, hiçbir art niyet gözetmeksizin ellerinden gelen çabayı gösterirlerdi. Hapse girdiğimden bu yana, onlardan mektup ve armağan almadığım hafta yoktu. Annie, Noel için özel bir paket göndermişti - Michael, her şeyi onun kendi elleriyle hazırladığını, yazıyordu. Eşsiz Annie, fiziki acıları yaşamının bir parçası olduğu, hastalığı sürekli kötüye gittiği halde kendini başkalarına adamıştı!

İnsanlarda öncelik ve iltimas kuşkusuna ya da gücenmeye yol aç-

madan hediyeleri, herkesi memnun edecek şekilde paylaştırmak kolay iş değildi. Üç komşumun uzmanca önerileriyle Noel Baba rolüne girdim. Noel arifesinde, mahkûm arkadaşlarımız film izlemeye gittiklerinde, bir gardiyan, önlükleri hediyelerle dolu olan bizlere hücre kapılarını açtı. Kıs kıs gülerek gizlice katlara daldık ve bütün hücrelere tek tek uğradık. Az sonra, bütün blok, sinemadan dönen kadınların şaşkınlık ve mutluluk dolu haykırışlarıyla yankılandı. "Noel Baba gelmiş! Amma güzel şeyler getirmiş!" "Bana da! Bana da!" sesleri hücreden hücreye çınlayıp durdu. Missouri Cezaevi'ndeki Noel'im dışarda geçirdiklerimle kıyaslanamayacak kadar güzeldi. Kader ortaklarımın karanlık dünyalarına biraz olsun güneş ışığı getirmeme yardımcı olan arkadaşlarıma minnettardım.

Yeni yılla birlikte cezaevi yeniden neşeye büründü. Çünkü her geçen yıl, özlemle beklenen tahliye anını biraz daha yaklaştırıyordu. Fakat bu, müebbet hapse mahkûm olanlar için söz konusu değildi. Yeni yıl olmuş olmamış, hiçbir anlamı yoktu. Küçük Aggie hücresine kapanmış, kaderine yanıyordu. Kocasını öldürmekten hüküm giydiği on sekiz yaşından bu yana yaşamı cezaevinde geçen, içler acısı bu zavallı kadın, otuz üçünde kuruyup gitmişti. Cinayet, Aggie'nin kocasıyla kiracısı arasında kumar masasında çıkan bir sarhoş kavgası sonucunda işlenmişti. Muhtemelen ölüm darbesini indiren genç gelin olmadığı halde "erkeği" cinayetin sorumluluğundan sıyrılmayı başararak kızcağızın ölüme hüküm giymesine neden olmuştu. Aggie'nin çok genç oluşu onu darağacından kurtarmış, cezası ömür boyu hapse çevrilmişti. Aggie, yüreği sevgiye açık, tatlı ve nazik bir insandı. On yıllık hapislikten sonra, ziyaretçilerden biri tarafından getirilen bir köpeği beslemesine izin verilmişti. Riggles adındaki bu köpek çirkin mi çirkin bir şeydi. Aggie'ye göre ise güzelliğin timsali olan Riggles, onu hayata bağlayan tek değerli varlıktı. Hiçbir anne, Aggie'nin köpeğine gösterdiği özen ve sevgiyi kendi çocuğuna gösteremezdi. Kendisi için hiçbir zaman minnet etmez, ancak Riggles söz konusu olunca akan sular dururdu. Hukuki budalalık yüzünden böylesine ağır bir cezaya çarptırılan bu talihsizin ölgün gözleri, aç yüreğinin anahtarı olan Riggles'i kollarına aldığı zaman canlanırdı.

Benzer bir diğer komşum ise, başgardiyanın, "uğursuz kadın" adını taktığı Mrs. Schweiger'di. Dindar bir katolik olan bu kadın, trajik evliliğinden boşanarak da kurtulamazdı. Sağlığının çocuk doğurmaya

elverişli olmaması, yalnız ve mutsuz yaşamını daha da dayanılmaz kılmıştı. Kocası başka kadınlarla düşüp kalkarken o, evinde ancak gözyaşlarıyla teselli buluyordu. Bir kriz anında tabancayı kocasının üzerine boşaltu. Alman asıllı olması, Lilah Smith'in ondan hoşlanmaması için yeterli sebepti.

Yeni yılla birlikte, David'in şok edici ölüm haberi de geldi. Bu çocuğun akıbeti hakkındaki söylentiler aylarca ailesini derin bir kaygıya boğmuştu. Helena'nın, oğlundan haber almak için Washington'a yaptığı başvurulardan sonuç çıkmamıştı. Birleşik Devletler Hükümeti görevini yapmış, diğer binlercesi gibi David'i de Fransa cephesine sürmüştü. Geride kalanların sızlanmalarıyla başını ağrıtamazdı. Sonunda, Stella, Fransa'dan dönen bir subaydan Dave'in trajik kaderini öğrendi.

Dave'in yoldaşının Stella'ya söylediğine göre, Dave, atandığı askeri orkestrada güvenlik içinde olduğu halde ateş hattına gitmekte ısrar etmişti. Mütareke Günü'nden bir ay önce, 15 Ekim 1918'de, Bois de Rappe'daki Argonne ormanında, gençliğinin baharında yaşamını yitirmişti. Zavallı kız kardeşim kendisini bekleyen darbeden hâlâ habersizdi. Stella, durumun ona, resmi tebligat gelir gelmez bildirileceğini yazıyordu. Korkunç haberin Helena üzerindeki etkisini gözümün önüne getirdikçe içim kan ağlıyordu.

Aylardan beri ilk defa bir ziyaretçim gelecekti. Bu, can dostumuz ve mücadele arkadaşımız M. Eleanor Fitzgerald -"Fitzi"den başkası değildi. Hapse girmemizin ardından Provincetown Oyuncuları'na katılıp, aynı gayreti onlarla çalışırken de gösteren Fitzi, bunun yanı sıra Mooney-Billings kampanyasındaki ve Siyasi Mahkûmlara Af Birliği'ndeki faaliyetlerini de sürdürmüş ve cezaevindeki arkadaşlarımızın ihtiyaçlarını karşılamıştı. Ancak, onu gördüğüm zaman ne kadar yorucu bir çalışma içinde olduğunu anlayabildim ve mektubumda ona sitem ettiğime pişman oldum.

Jefferson'a, Chicago'daki Mooney Konferansı dönüşünde uğramıştı. Atlanta'ya, Saşa'yı görmeye de gitmişti. Çok kısa ve sıkı gözetim altında yapılan görüşün canını sıktığını söyledi. Fakat Saşa'nın bana gizlice yolladığı bir notu dışarı çıkarmayı başarmıştı. Bir yıl önceki son danışmamızdan bu yana Saşa'dan tek bir satır almamıştım. Şimdi o tanıdık elyazısını görünce bir yumruk gelip boğazımı tıkadı. Fitzi,

sorularıma kaçamaklı cevaplar verdiğinden Saşa'yla ilgili bir bit yeniği olduğu kuşkusuna kapıldım. Fitzi, sonunda dilinin altındaki baklayı çıkarıp Saşa'nın içerde çok kötü günler geçirdiğini kabul etti. Savunmasız mahkûmları hayvanca coplatan Müdür'e karşı bir protesto örgütlediği için zindana atılmış, "küstahlık" yaptığı gerekçesiyle sırtından vurulan genç bir Zenci mahkûmun taammüden cinayete kurban gitmesini teşhir ettiğinden görevlilerin husumetini kazanmıştı. Biri hariç, hiçbir Noel paketi kendisine verilmemişti. Gönderilen diğer hediyeler görevlilerin akşam sofralarını süslemişti. Fitzi, onun takatsiz ve hasta göründüğünü söyledi. "Saşa'yı tanımaz mısın?" diye aceleyle ekledi; "hiçbir şey onun ruhunu yıkamaz, tabii espri duygusunu da. Oradayken yaptığı şakalara gülerken gözyaşlarımı zor sakladım." Saşa'yı tanımaz mıydım, hayatta kalacağından emindim. Pennsylvania'daki on dört yıl bunun ispatı değil miydi? Sekiz ay daha sabır!

Fitzi, örgütlenmesine katıldığı Chicago'daki Mooney Konferansı'yla ilgili hiç de iyimser şeyler söylemedi. Sözde işçi temsilcisi politikacıların büyük çoğunluğunun Mooney faaliyetlerinden yan çizdiğini söylüyordu. Mooney ve Billings için bir genel grev yapma konusunda oybirliği olmaması cesaret kırıcıydı. Ayrıca, kamuoyuna yönelik çalışmaları susturmak yönünde kasıtlı girişimler olduğu da biliniyordu. Bunlara göre, bu insanların kurtarılması için "diplomatik" yöntemlere başvurulmalıydı. Anarşistlerin katılımı cesaret kırıcı bir etki yaratırdı. Oysa, San Francisco davasında ilk tehlike işaretini veren anarşistler değil miydi? Saşa, bu iş için hayatını ortaya koymuştu. Şimdi ise anarşistler ve onların çabaları mücadelenin dışına itilmeye çalışılıyordu. Bu ne ilkti, ne de son olacaktı. Anarşistler, başkaları için kestaneleri ateşten alırken parmaklarını yakmışlardı. Ne olursa olsun bizim için en büyük ödül, Billings ile Mooney'nin özgürlüklerine kavuşmaları olacaktı. Fitzi, bütün bunlara rağmen bir genel grev yapılması yönündeki çabalarını sürdürecekti ve bu cesur kızın en iyisini yapacağını biliyordum.

Cezaevinde dayanılması en güç şey, insanın, sevdiği birisinin acıları karşısında çaresiz kalmasıdır. Kız kardeşim Helena, beni, ebeveynlerimden çok daha fazla sevmişti. Eğer o olmasaydı çocukluğum daha bir çorak geçerdi. Beni birçok darbeden korumuş, gençliğimin acı ve üzüntülerine merhem olmuştu. Onun en çok ihtiyaç duyduğu bir anda ise benim elim kolum bağlıydı.

Kız kardeşimin, geçmişte olduğu gibi, insanlığın acılarını duyabileceğine biraz olsun inanabilseydim, ona, diğer talihsiz anaların kayıplarının onunkinden daha az acı verici olmadığını ve diğer trajedilerin, David'in zamansız ölümünden bile daha korkunç olduğunu anlatırdım. Eski günlerde olsak Helena bunu anlayabilir ve kederini insanlığın acılarının içinde eriterek bir nebze teselli bulurdu. Ya şimdi? Kız kardeşim Lena ve Stella'dan aldığım mektuplardan, oğlu için döktüğü gözyaşlarının Helena'nın sosyal duyarlılığını kuruttuğu anlaşılıyordu.

Zaman en iyi ilaçtır, belki kız kardeşimin yaralarını da saracaktı. Bu ümide sarılıp yaklaşan tahliyemi sabırsızlıkla beklemeye başladım. O zaman canım kardeşimi bir yerlere götürecek, sevgimle hiç değilse biraz olsun acısını unutturabilecektim.

Yürekli isyancı, arkadaşım Jessie Ashley'nin kaybı üzüntüme üzüntü kattı. Jessie'nin koşullarındaki hiçbir Amerikan kadını onun gibi kendisini bütünüyle devrimci harekete vakfetmemişti. O, kişisel hizmetlerinin yanı sıra servetiyle de, IWW faaliyetlerinde, ifade özgürlüğü ve doğum kontrolü kampanyalarında hayati bir rol oynamıştı. *Zorunlu Askerliğe Karşı Birlik*'te, askere almaya ve savaşa karşı her eylemde bizimle beraberdi. Saşa'yla bana elli bin dolar kefalet biçildiğinde on bin dolarla ilk katkıyı yapan o olmuştu. Hastalandıktan kısa bir süre sonra ölmesi inanılacak gibi değildi. David ve Jessie -biri kanımdan, diğeri ruhumun bir parçası- ölümleri beni can evimden vurmuştu. Yalnızca isim olarak tanıdığım diğer iki insanın korkunç kaderi daha da sarsıcıydı - Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht.

Hedefleri sosyal demokrasi olan bu insanların anarşistlere özel bir *antipatileri* vardı. Bize ve fikirlerimize karşı çok zaman adil olmayan yollarla savaşmışlardı. Sonunda sosyal demokrasi Almanya'da zafere ulaşmıştı. Halkın öfkesinden korkan Kayser ülkeden kaçmış ve kısa devrim Hohenzollern'in* saltanatına son vermişti. Almanya, politik dümeni sosyalistlerin elinde olan bir cumhuriyetti artık. Ah, Marx'ın hayaletinin zalim ironisi! Alman Sosyalist Partisi'nin inşasında emekleri geçen Luxemburg ve Liebknecht, iktidarı ele geçiren ortodoks yoldaşlarının rejimi tarafından ezilmişlerdi.

Paskalyayla birlikte baharın uyanışı hücremi ısıtıp çiçek kokularıyla doldurdu. Hayat yeni bir anlam kazanıyordu - özgürlüğe yalnızca altı ay!

* Alman hanedanının adı. ç.n.

Nisan ayı, başka bir siyasiyi, Mrs. Kate Richard O'Hare'i bize getirdi. Kendisiyle tanışmamız, Jefferson City'ye Vali Gardner'ı görmeye geldiğinde, cezaevini ziyaret ettiği sırada olmuştu. Casusluk Yasası'ndan hüküm giymişti, fakat Yüksek Mahkeme'nin kararı bozacağını düşündüğünden bizimle hapis yatmayacağından emindi. Dogmatik tavrına ve kendisine ayrıcalık tanınacağına olan inancına katılmamakla birlikte ona iyi şanslar diledim. O'Hare'i, çizgili cezaevi elbiseleri giymiş, yemekhane kuyruğunda görünce umudu boşa çıktığı için gerçekten üzüldüm. Elini tutup hapishanenin bu ilk acemilik saatlerinde onu yatıştırmak isterdim, fakat konuşmak ya da duygu gösterisinde bulunmak kesinlikle tabuydu. Ayrıca, O'Hare oldukça mesafeli görünüyordu. Uzun boyuyla kibirli bir havası vardı, bembeyaz saçları bu kibirli havayı perçinliyordu. Avluda yanına vardığımda bile sıcak bir şeyler söylemekte zorlandım.

O'Hare sosyalistti. Kocasıyla birlikte yayınladığı küçük kitabını okumuş ve sosyalizminin ne kadar renksiz olduğunu düşünmüştüm. Dışarda karşılaşmış olsaydık, muhtemelen öfkeli bir tartışmaya girecek ve yaşamlarımızın geri kalan kısmında iki yabancı olarak kalacaktık. Cezaevinde kısa sürede, günlük arkadaşlık ve ortak insani ilgilerin teorik farklılıklarımızdan daha hayati olduğunu gördük. Bu süreç içinde Kate'in dış görünüşünün altında, çok sıcak bir yürek taşıdığını, duygulu ve sade bir kadın olduğunu anladım. Çabucak arkadaş olduk ve onu tanıdıkça kendisini daha da çok sevmeye başladım.

Kısa sürede biz siyasilerin -Kate, Ella ve ben- takma adı "üçlü" olmuştu. Zamanımızın çoğunu birlikte geçiriyor ve çok yakın hücrelerde kalıyorduk. Kate, sağımdaki hücrede, Ella ise onun yanındakinde. Mahkûm arkadaşlarımızı ihmal etmiyor ya da kendimizi onlardan ayırmıyorduk, ama Kate ve Ella entelektüel olarak benim için yeni bir dünya oluşturmuşlardı ve ben bu dünyanın ilgisi, dostluğu ve sevgisiyle dopdoluydum.

Kate O'Hare, en küçükleri sekiz yaşlarında olan dört çocuğundan koparılmıştı. Bu, bir kadının enerjisinin büyük kısmını alıp götüren bir sıkıntı olmasına rağmen Kate'in dayanıklılığına diyecek yoktu. Çocuklarının, babaları Frank O'Hare'in yanında iyi bakıldıklarını biliyordu. Ayrıca çocuklar zekâ ve erişkinlik açısından yaşlarından olgundular. Kate onların yalnızca anneleri değil, aynı zamanda yoldaşlarıydı. Çocukları, Kate'in en büyük moral kaynağıydı.

Her hafta, hatta bazen daha sık ziyarete gelen Frank O'Hare, ar-

kadaşları ve yürütülen işlerle Kate'in temasını sağlıyor, mektuplarını çoğaltıp ülke çapında dağıtıyordu. Böylece Kate'in hapisliğinin yükü biraz olsun hafifliyordu. Olağanüstü uyum sağlama yeteneği de bu zor dönemde esaslı bir rol oynuyordu. Her duruma ayak uydurur, hangi koşulda olursa olsun işini aksatmazdı. Atölyedeki korkunç gürültü ve çıldırtıcı gıcırtılar bile onun üzerinde en ufak bir etki yapmamış görünüyordu. Buna rağmen, buraya gelmeden iki ay önce psikolojik bir bunalım yaşamıştı. Atölyedeki işi, herhangi birimizden daha kısa sürede tamamlamaya teşebbüs ettiği zaman, gücünü olduğundan fazla gördüğü ortaya çıktı.

Fakat Kate cesaretini kaybetmedi ve Frank, affı için çalışmalar başlatarak ona büyük destek oldu. Savaş karşıtı bir konuşma yapmaktan mahkûm edilmişti. Fakat O'Hareler'in geniş politik ilişkileri vardı. Bu yüzden Kate'in, uzun süre içerde kalmaması akla uygundu. Arkadaşların, benim için şefaat dileme önerilerini reddetmiştim, fakat politik çarka inanan Kate için durum farklıydı. Gerçi, başvurusunun diğer siyasi mahkûmları da içereceğini umuyordum.

On dört ay boyunca Missouri Cezaevi'nde yapmaya çalışıp da üstesinden gelemediğim reformları bu dönemde Kate gerçekleştirdi. Kocasının St. Louis gibi Jefferson'a yakın bir yerde olması ve basın gibi avantajlara sahipti ve aramızda hangisinin daha işe yarar olduğu konusunda şaka yollu tartışırdık. Frank O'Hare'e yazdığı mektuplardaki, kadınlar kısmında kütüphane olmamasına, yemeklerin kötülüğüne ve iki saate yakın yemek kuyruğunda bekletilmenize ilişkin eleştiriler *Post Dispatch*'de yayınlanır yayınlanmaz durum düzeltilmişti. Başgardiyan, bundan sonra erkekler kısmından kitap alınabileceğini ve yemeklerin sıcak dağıtılacağını duyurduğunda, Aggie, "On yıldır ilk kez böyle bir şey oluyor" demişti.

Kate'den bağımsız olarak, Müdür, görülmemiş bir uygulamaya girişti. Her iki haftada bir cumartesi günleri kent parkında piknik yapacağımız duyuruldu. Bu öylesine olağanüstü bir yenilikti ki, bize şaka gibi geliyordu. Fakat ertesi Cumartesi bütün öğleden sonrayı erkek mahkûmlardan oluşan bir bandonun müziği eşliğinde parkta dans ederek geçireceklerini öğrenen kadınlar bütün cezaevi kurallarını unutarak çılgına döndüler. Sanki akılları başlarından gitmiş gibi bir halleri vardı; bir gülüyor, bir ağlıyorlardı. O hafta heyecanlı bir gerilimle geçti. Herkes, büyük gün geldiğinde geride kalmamak kaygısıyla bitkin düşene kadar çalışıyordu. Havalandırmaların tek konusu piknikti

ve akşamları hücre bloku, yaklaşan olayın fısıltılı sohbetleriyle doluyordu - acaba güzel görünmek için ne takıp takıştırmalıydılar, parkta yürürken neler hissedeceklerdi. Acaba bandodaki oğlanlarla konuşma olanağı olacak mıydı? Çoğu on yıldır cezaevi duvarları dışına adım atmamış bu zavallı insanlar, ilk balosunu yaşayan bir genç kız namzetinin heyecanı içindeydiler.

Piknik gerçekleşti, ama bu, üçümüz için -Kate, Ella ve ben- korkunç bir deneydi. Önümüzde ve arkamızda ağır silahlarla donanmış muhafızlar vardı ve emredilen arazinin dışına tek bir adım atılmasına izin verilmiyordu. Dans başladığı sırada gardiyanlar tek bir kadını gözden kaçırmazken, cezaevi orkestrası muhafızlarca sarılmıştı. Akşam yemeği ise iyice moral bozucuydu. Her şey bir saçmalıktan ve insan onurunun ayaklar altına alınmasından ibaretti. Fakat bizim talihsiz mahkûmlara göre bu, çölde Yahudi'nin *manna* [kudret helvası] bulması gibi bir şeydi.

Stella'ya yazdığım mektupta, Tennyson'ın *Light Brigade*'inden alıntı yaptım. Hafta içinde Müdür bana bununla ne demek istediğimi sorduğunda cevaben, silahlı bir gücün lütfuyla piknik yapmaktansa cumartesi öğleden sonraları hücremde kalmayı tercih ettiğimi söyledim. Gizlenecek hiçbir yer olmayan açık bir arazide hiçbir kadın istese de kaçamazdı. "Anlamıyorsunuz, Mr. Painter," dedim ona, "piknikten olumlu bir sonuç beklemiyor musunuz? Eğer bunu istiyorsanız, kadınlara güvenmek zorundasınız. İki haftada bir cezaevini unutma şansı verin onlara hiç olmazsa. Özgür oldukları duygusu, mahkûmların moral kazanmalarını sağlayacaktır."

Ertesi Cumartesi daha az muhafız vardı ve silahlarını yüzümüze çevirmemişlerdi. Kadınlarla erkekler arasındaki sınır kaldırılarak bandodaki çocukların meşrubat büfesinde kızlarla bir araya gelmelerine, onlara tatlı içecekler ve zencefilli gazoz ikram etmelerine izin verildi. Park artık bize aitti. İki gardiyanın gözetiminde alındığı için bir angaryaya dönüşen piknik yemeği de umurumuzda değildi artık. Öğle yemeğinden sonra, cezaevi avlusunda iki saat daha fazla gezinti yapmamıza izin verildiğinden buna aldırış bile etmiyorduk. Mahkûmların artık sabırsızlıkla bekledikleri bir şey vardı. Ruh halleri değişmişti. Daha gayretli çalışıyorlardı, gerginlikleri eskiyle kıyaslanmayacak ölçüde azalmıştı.

Bir gün beklenmedik bir görüşçüm geldi - New York'taki haftalık Yidiş anarşist dergimizin editörü S. Yanofsky. California'ya kon-

ferans turuna çıkmış, beni görmeden Jefferson City'den geçememişti. Keskin muhalifimin ve geçen yılki sansürcümün beni görmek için yolunu değiştirdiğini duymak hoşuma gitmişti. Savaş konusundaki tavrı, özellikle Woodrow Wilson'a tapması ona bütünüyle yabancılaşmama yol açmıştı. Bu çapta bir insanın genel psikozdan etkilenmesi cesaret kırıcıydı. Fakat, her şey bir yana, onun tutarsızlığının, savaş yanlısı anarşistlerin başını çeken Peter Kropotkin'inkinden daha önemsiz olduğu söylenebilirdi. Gerçi, Yanofski'nin Müttefikler için duyduğu coşku da az değildi. Woodrow Wilson üzerine bir methiye yazarak, Avrupa kıyılarına büyük barış şölenini taşıyacak kahramanını "Atlantik'in gururu" şiirsel sözleriyle taçlandırmıştı. Yaşlı bir centilmenin bir diğerini böylesine ilahlaştırılması yalnız ilkelerim açısından değil, aynı zamanda estetik duygularım açısından da tahammül edilir gibi değildi.

Mahkûmiyetimiz ve New York'tan götürülüşümüzdeki utanç verici muamele, Yanofsky'nin yüreğinin çok derinlerinde bir yerlere dokunmuş olmalıydı. Savunmamız için yazı yazmanın ve konuşmalar yapmanın dışında, yardım toplanmasına destek olarak kaderimize büyük ilgi gösterdi. Ne var ki, Yanofsky ile benim aramdaki ilişki aslında, Saşa'nın San Francisco kapanından kurtarılması mücadelesi sırasında gelişmişti. Bütün yüreğiyle verdiği destek, Saşa'ya gösterdiği içten ilgi, onun hiçbir zaman kuşku duymadığım vefalı yoldaşlığının bir örneğiydi.

Yine on gündür mektup alamıyordum. Yazdığım iki mektupta devlete karşı hıyanet belirtileri görülmüştü. Bu mektuplarda, Kongre'nin tayin ettiği komitenin Amerika'daki Bolşevizm araştırmasıyla alay etmiştim. Aynı zamanda New York Eyaleti Senatörleri Messrs. Lusk ve Overman'ın radikalizm üzerine araştırmalarına olduğu kadar, Genel Savcı A. Mitchell Palmer ve rejiminin fütursuzluğuna da saldırmıştım. Bu işgüzarlar, hemşehrilerinden bazılarının son zamanlarda toplumsal koşullar üzerinde düşünüp okuduklarının ve diğer yıkıcı unsurların bu konular üzerinde kitap bile yazmaya cüret ettiklerinin aniden farkına varmışlardı. Eğer Amerikan kurumları korunacaksa, bu, daha tomurcuk halindeyken ezilmeliydi. Goldman ve Berkman'ın eserleri bunların en zararlısıydı, *Prison Memoirs of an Anarchist* (Bir Anarşistin Hapishane Anıları) ve *Anarchism and Other Essays* (Anarşizm ve Diğer Denemeler) Tasfiye Edilecek Kitaplar Listesine konmayı hakketmişlerdi.

Gecikmiş mektuplarım sonunda elime ulaştı. Harry Weinberger, Saşa'nın Atlanta Federal Cezaevi'nde uğradığı muameleyi ve kendisinin bununla ilgili olarak Washington nezdinde yaptığı protestoyu haber veriyordu. Saşa zindana konmuş, mektuplaşma ve okuma malzemesi de dahil bütün haklarından yoksun bırakılmış ve yemek kısıtlamasına tabi tutulmuştu. Tecrit cezasının sağlığını bozması üzerine Weinberger, hapishane idaresi tarafından müvekkiline uygulanan bu açık zulme karşı kamuoyuna yönelik bir kampanya başlatacağı tehdidinde bulunmuştu. Atlanta'daki diğer başka siyasiler gibi, yoldaşlarımız Morris Becker ve Louis Kramer de aynı kaderi paylaşıyorlardı.

Gelen mektuplardan birinde, seçkin Alman anarşisti Gustav Landauer'in üzücü ölümünün ayrıntıları anlatılıyordu. Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht ve Kurt Eisner'in de içinde bulunduğu çok sayıda kurbana bir diğer önde gelen isim daha eklenmişti. Landauer, Bavyera'daki devrimle ilişkili olarak tutuklanmıştı. Onu vurarak öldürmekten tatmin olmayan reaksiyoner öfke, korkunç cinayetini hançerle tamamlamıştı.

Gustav Landauer, doksanların başlarında Alman Sosyal Demokrat Partisi'nden ayrılan "*Jungen*" ("Genç") grubunun entelektüel isimlerinden biriydi. Diğer isyancılarla birlikte anarşist haftalık *Der Sozialist*'i kurmuştu. Yetenekli bir şair olmanın yanı sıra edebi ve sosyolojik değere sahip birçok kitabın yazarı olan Landauer kısa sürede *Der Sozialist*'i Almanya'daki en dinamik yayınlardan biri haline getirmişti.

1900'de Landauer, Kropotkin'in komünist-anarşist tavrından, taktik görüşlerin yeni bir değişimini gerektiren Proudhon'un bireyselliğine sürüklendi. Doğrudan devrimci kitle eylemi yerine pasif direniş eğilimine girdi. Temel sosyal değişikliklerin tek yapıcı aracı olarak kültürel ve kolektif çabaları savundu. Tolstoyculuk'u benimseyen Gustav Landauer'in, hayatını, devrimci bir ayaklanmada yitirmesi kaderin bir cilvesiydi.

Kayser'in sosyalistleri kendi siyasi akrabalarının temizlenmesiyle meşgulken ülkelerinin kaderine Versailles'da karar verildi. Doğum sancıları uzun ve sıkıntılı olan barış görüşmelerinin sonunda ölü doğan çocuk savaştan da çirkindi. Bunun, Alman halkı üzerindeki etkisi korkunçtu ve dünyanın geri kalanı, barış adına katliamları önlemek için yapılan büyük katliama karşı tavrımızın haklılığını anladı. Diplomatik kumar masasındaki Woodrow Wilson gibi masumlar, Avrupa'

nın köpekbalıkları tarafından nasıl da kolayca aldatılmıştı! Dünyayı avucunda tutan yüce Birleşik Devletler Başkanı'nın başarısızlığı ne kadar acıklıydı, nasıl da çökertilmişti! Taptıkları ilahlarının artık Presbiteryen maskesiyle gizlenemediğini gören Amerikan entelektüellerinin ne hissettiklerini merak ediyordum. Savaş, daha korkunç savaşlara gebe sınırlı bir barışla sona ermişti.

Edebiyatçı dostlarım arasında Frank Harris ve Alexander Harvey'in de bulunması bana büyük zevk veriyordu. Harris, her zaman çok düşünceli davranırdı, bana dergisini ulaştırıyor ve sürekli yazıyordu. Savaşa karşı tavrı yüzünden ne önceki yıl yazdığı bir kaç mektup, ne de editörlüğünü yaptığı *Pearsons*'ın nüshaları elime ulaşmıştı. 1919'la birlikte, postam daha düzenli gelmeye başladı. Harris'in yayını, toplumsal tavrından çok, başyazılarının özgünlüğünden dolayı ilgimi çekiyordu. İnsanlığa huzur getirecek gerekli değişiklikler konusunda tamamen farklı görüşlerdeydik. Frank, iktidarın istismarına karşıydı; ben ise iktidarın kendisine karşıydım. Onun ideali, akıllı bir kafayla ve cömert bir elle despotça yönetilmekti. Ben, "böyle bir hayvan olmadığını" ve olamayacağını ileri sürüyordum. Sık sık çatışsak da asla birbirimizi gücendirmezdik. Onun cazibesi düşüncelerinden değil, edebi kalitesinden, keskin ve nükteli kaleminden, insanlar ve olaylar üzerine yaptığı alaycı yorumlardan ileri geliyordu.

Gerçi ilk çatışmamız teoriler üzerine olmamıştı. Onun *The Bomb*'unu (*Bomba*) okumuş ve dramatik gücünden derin bir şekilde etkilenmiştim. Tarihsel perspektiften yoksundu, fakat kurgu olarak düzeyi yüksekti ve bu kitabın Chicagolu yoldaşlarına karşı cahilce önyargıların giderilmesine yardımcı olacağını düşünüyordum. Kitabı, konferanslarımda satılan kitaplara dahil ettim. Kitabın *Mother Earth*'de Saşa tarafından tanıtımı yapılıp sütunlarımızda salık verildi.

Bu yüzden, Albert Parsons'un dul eşi Lucy Parsons tarafından adamakıllı kınandık. Lucy, "Bomba"yı, gerçek olayları dikkate almamakla ve Parsons'u son derece renksiz bir kişilik olarak betimlediği için eleştirdi. Frank Harris, kitabının, tarih olmayıp, dramatik bir olayın romanı olduğunu ileri sürdü. Bu noktada onunla tartışmaya girmedim. Ancak Mrs. Parsons, Harris'in, Albert Parsons'un görüşlerini yanlış tanıtmasına karşı çıkarken tamamen haklıydı.

Frank'a, Parsons'un kişiliğini değerlendirmesindeki yetersizliğine şaşırdığımı ifade etmiştim. Renksiz ya da zayıf bir kişi olmayan Par-

sons, Louis Lingg'le birlikte romanın kahramanı olmalıydı. Parsons, yoldaşlarının kaderini paylaşmak için arandığı bölgeye bilerek gitmişti. Yaptığı başka şeyler de vardı; diğer arkadaşlarını kapsamayan bir affı küçümseyerek reddedip kendi yaşamını kurtarma fırsatını elinin tersiyle itmişti.

Frank cevabında, kararlılığından, korkusuzluğundan ve kendine hakimiyetinden etkilendiği için Linng'i romanında ön plana çıkarttığını açıkladı. Lingg'in düşmanlarını küçümsemesine ve ölümü kendi eliyle seçen gururuna hayrandı. Bir hikâyede iki kahramana yer veremeyeceği için Lingg'e öncelik tanımıştı. Buna cevaben yazdığım mektubumda, eserlerinde sık sık birden çok kahramana yer veren Tolstoy, Dostoyevski gibi en iyi Rus yazarlarına dikkat çektim. Ayrıca, Albert Parsons'un portresi gerçek olaylara bağlı kalınarak çizilmiş olsaydı, o zaman Parsons'la Lingg arasındaki keskin zıtlık, *Bomba*'nın dramatik örgüsünü güçlendirirdi. Harris, Haymarket trajedisinin değerlerinin kitabında ele alınmadığını kabul etti. Belki bir gün, olayı bir başka açıdan ele alarak Albert Parsons'un baş kahraman olduğu bir öykü yazardı.

Alexander Harvey'nin mektupları beni çok eğlendiriyordu. Yunan ve Latin kültürü mabedine tapınan Harvey'ye göre, hiçbir şey bize bu kadar çok miras bırakmamıştı. "İnan bana" diye yazıyordu mektubunda, "en gerçek vicdanî redci Sophocles'tir. Klasiklerin reddedilmesi özgürlüğün kaybıyla elele gitmiştir. Sen bana Antigone'u hatırlatıyorsun. Yaşamında ve inancında mükemmel olan ne varsa Yunan'dır." Ondan, sevgili eski dünyasındaki köleliğin varlığını izah etmesini ve tek kelime Latince ya da Yunanca bilmeyen benim, nasıl olup da özgürlüğe her şeyden çok değer verdiğimi açıklamasını istedim. Tek açıklaması, bazı Yunan oyunlarının İngilizce'ye çevrilmiş olmasıydı.

Kütüphanem, arkadaşların yolladıkları çok sayıda kitapla iyice genişlemişti. Aralarında, Edward Carpenter, Sigmund Freud, Bertrand Russell, Blasco, Ibañez, Barbusse, Latzko'nun eserleri ve *Dünyayı Sarsan On Gün* vardı. John Reed'in hikâyesi, insanı heyecanla içine alıp götürüyordu. Onu okurken çevremden tamamen kopmuştum. Missouri Cezaevi'nde bir tutsak olduğunu unutup kendimi Rusya'da gibi hissetmiştim. Onun vahşi fırtınalarına yakalanarak olayların içinde sürükleniyor ve mucizevi değişiklikleri meydana getiren güçlerle birleşiyordum. Reed'in anlatımı, Ekim Devrimi hakkında okuduğum

başka hiçbir şeye benzemiyordu - on görkemli gün. Gerçekten de, bütün dünyayı sarsan bir sosyal deprem.

Hâlâ Rusya atmosferi içindeyken, -ne büyük tesadüf- Petrograd'da bulunan Bill Shatoff tarafından sipariş edilmiş bir sepet dolusu koyu kırmızı gül aldım. Amerika'daki sayısız kavgada mücadele arkadaşımız, neşeli yoldaşımız ve dostumuz olan Bill, devrimin göbeğinde, iç ve dış düşmanlarla sarılmışken, ölümle ve tehlikeyle yüz yüzeyken, bana çiçek yollamayı unutmamıştı.

XLIX . BÖLÜM

DIŞARIYLA canlı bağlar olmadıkça hapishane yaşamı son derece sıkıcıdır. Kate gelinceye kadar, Jefferson'daki yaşamımız tam da böyleydi. Fakat Frank O'Hare'nin, karısının mektuplarını kullanarak yürüttüğü kamuoyuna yönelik kampanya birçok yeniliklere ve beklenmedik sonuçlara yol açtı. Kütüphane ve sıcak yemekten sonra, duş tesisatının kurulması için mahkûmlardan oluşan tesisatçı, marangoz ve makinist akını başladı. Sonra bizim kısmın duvarları beyaz kireçle badanalandı; diğer hücrelerde de badana hazırlıkları başlamıştı. Bu sırada Kate'e atölyeden muaf tutulma önerisi geldi. "Dışarıdan torpilin olduğu için değil mi?" dedim. "Arkadaşlarım beni makine işinden kurtarmak için çok uğraştılar, ama ben hâlâ tezgâh başındayım." "Painter arkadaşım olur. Onunla politik ortaklığın olsaydı sen de kurtulurdun" diye güldü Kate. "Hapishane dışından tanıştığınızı mı söylemek istiyorsun?" diye sordum. "Tam üstüne bastın," diye kıkırdadı, "şimdi anladın mı Painter'ın bana niçin öyle can-ı gönülden davrandığını." Kate, olumsuzlukları eleştirme şansını ortadan kaldıracağı için atölyeden muaf tutulmayı kabul etmedi.

Bu arada bir müfettişin cezaevini teftişe geleceği öğrenildi. Mahkûmların, olağan teftişlerden hiçbir beklentileri yoktu. Gerçi müfettiş, liberal araştırma dergisi *Survey*'dendi. Winthrop Lane, Leavenworth Islahevlerinde siyasilerin unutulmaz grevi hakkında bir rapor yayınlamıştı. Raporunda protestoculara anlayışlı yaklaşmasından etkilenmiştik. Bu yüzden gelişi merakla bekleniyordu.

Mr. Lane'i ofiste yalnız bulunca şaşırmıştım. Başgardiyanın gözetimi olmaksızın birisiyle görüşmek harika bir şeydi. Lane, blokları ve erkekler kısmındaki ceza hücrelerini incelediğinden, doğrudan ceza kurumları konusunda tartışmaya giriştik. Nasıl olsa ziyaret edeceğini farzederek ona atölyemize gelmesini önermeyi gerekli görmedim.

N var ki,daha sonra Lane'in kadınların durumunu görmek için atölyeye gelmemesi beni şaşırttı. Cezaevindeki tüm zorluk ve sıkıntıların kaynağı olan böyle bir yer hakkında yazılacak bir raporun kişisel gözlemden yoksun olması büyük eksiklikti.

Ellinci yaş günümü Missouri Cezaevi'nde geçirdim. Bir isyancı için böyle bir günü kutlamakta bundan daha uygun bir yer olabilir miydi? Elli yıl! Yaşamımda meydana gelen onca olaydan sonra elli yıl bana sanki beş yüz yıl gibi geliyordu. Yirmi yaşında bir genç kızken New York'a ilk geldiğim 1889 yılını gerçek doğum tarihim saydığımdan, özgürken, yaşımın ilerlediğini fark etmezdim bile. Batı Cezaevi'ndeki on dört yılını yaşına saymadığını şakayla söyleyen Saşa gibi, ben de, ilk yirmi yılımı kale almadığımdan dem vururdum. Diğer yandan, hapishane yaşamı, dünyayı saran mutsuzluk, Amerika'da radikallere karşı girişilen vahşi zulüm ve toplumsal protestocuların uğradığı işkenceler bana yılların yapamadığını yapmıştı. Ayna, yalnızca aldanmak isteyenlere yalan söyler.

Elli yıl -otuz yılı ateş hattında- ürünler vermiş miydi, yoksa Don Kişot gibi boşa zaman mı öldürmüştüm? Sadece kendimi tatmin etmeye, huzursuzluğuma bir çare bulmaya mı yaramıştı çabalarım? Yoksa, bilinçli mücadeleme yön veren gerçekten idealim miydi? 27 Haziran 1919 günü dikiş makinesinin pedalına basarken beynimde böylesi düşünce ve sorular dönüp duruyordu.

Doğum günümden bir hafta önce yeniden hastalanmam üzerine doktor, hücremde kalmamı söylemişti. Özellikle doğum günümde kendimi yorgun hissettiğimden yatağımdan çıkmadım. Dr. McNearney'nin durumumu anlayacağını umut ediyordum. Bir hemşire yardımcısı gelip doktorun atölyeye gitmemi emrettiğini söyleyince şaşırdım. McNearney'nin bir şeyden haberi olmadığından ve bunu başgardiyanın yaptığından emindim. Ama onunla uğraşamayacak kadar bitkindim ve sürüklenerek işe gittim. Öğleyin hanımefendinin benimi için ek bir ceza koyduğunu farkettim. Gelen çiçekleri, paketleri ve yığınla mektubu bana vermemişti. Akşam çiçekleri aldığımda, çoğunun sıcaktan solduğunu gördüm. Çiçeklerin ne günahı vardı, amaç, onları su ve havadan yoksun bırakarak beni taciz etmekti. Çiçekleri temizlemeyip tuzlu suyla yıkadım. Bazıları, sarkmış başlarını kaldırarak canım Stella'dan ve tanıdık tanımadık dostlardan gelen mesajlarla beni selamladılar. Yıllardır arkadaşım olan ozan Leon Bass'tan, saksı içinde, harika

pembe bir sarmaşık gülü gelmişti. Ne ailevi endişeler, ne de iş hayatı, onun düşüncelerimize ilgisini ve bana bağlılığını kararlamazdı. Leon, karşılık beklemeksizin veren gerçek bir eski çağ şövalyesiydi. Esenliğim için gösterdiği ilgi son derece duygulandırıcıydı ve bu, kendini topluma adamış insanların kişisel ihtiyaçları ya da tutkuları olamayacağını düşünme eğilimindeki radikaller arasında az rastlanır bir tavırdı.

New York'tan aldığım doğum günü mesajındaki elli ve Los Angeles'dan aldığım otuz beş imzanın arasında kimler yoktu ki. California'daki bir arkadaştan kendi yetiştirdiği bir kasa portakal; New York ve Connecticut'taki arazilerinde inşa ettiği küçük tiyatrolarda oyunlar sahneleyen, yıllardır arkadaşım olan Butler Davenport'tan nefis elma ve reçeller gelmişti. Doğu'dan ve Batı'dan aldığım kutlama mesajları, çalışmalarıma gösterilen ilginin ve yazarların indindeki değerimin bir ifadesiydi.

Ailemin bana gösterdiği sevgi, yıllar içinde daha da gelişmişti. Kız kardeşim Lena'nın bana olan sevgisi açan bir çiçek gibiydi. Yaşamı, birçok kadın gibi yüreği körelten zorluk ve acılarla kuşatılmıştı. Fakat Lena, gittikçe daha duyarlı, anlayışlı ve hatta alçakgönüllü olmuştu. "Helena'nın sana olan sevgisiyle kendiminkini kıyaslamaya cesaret edemem, ama seni aynı ölçüde seviyorum," diye yazmıştı bir seferinde bana. Ona geçmişte çok az sevgi gösterdiğim için vicdan azabı duyuyordum. Yaşlı annem de, son yıllarda bana daha bir yakınlaşmıştı. Titreyen elleriyle hazırladığı hediyeleri yollardı. Yidiş yazılmış doğum günü mektubu, inatçı çocuğuna duyduğu sevgiyle dolup taşıyordu.

Helena'yı düşünmek doğum gününü kararttıyordu. Kızı Minnie, annesine moral vermek için, ta Manila'dan kalkıp gelmişti. Ancak kız kardeşim, David'in anısına sıkı sıkıya sarıldığından gözü hiçbir şey görmüyordu. Doğum gününü hatırlamayan yalnızca Helena'ydı. Sevgisini hiçbir zaman esirgemeyen Helena'yı çok iyi anlıyordum.

Kendimi gerçekten zengin addediyordum. Bu sevgi ve hatırşinaslık, çektiğim eziyetlere değerdi.

Bize katılmasından birkaç ay sonra Kate'in daktilosunu getirtmesi büyük bir şanstı. Şimdi, mektuplaştığım insanlar ona hayırduaları okuyorlardı. "Ne rahatlık," diye yazıyorlardı, "artık senin hiyerogliflerini çözmekle saatler harcamayacağız." Daha önce de benzer bir durum yaşanmıştı. Bir Blickensdoerfer ele geçirdiğimde de, mektupla-

rımdaki şifreleri çözme sıkıntısından kurtulduklarına sevinmişlerdi. Ne yazık ki, sevinçleri kısa sürmüştü, çünkü daktilo yazım, elyazımdan daha okunaklı değildi. Boynumdaki sürekli ağrıya rağmen en iyi şekilde yazmak için harcağım onca çaba bu kalpsizleri memnun etmeye yetmiyordu. Sürekli yanlış tuşlara basma alışkanlığımdan dolayı bir psikanaliste görünmemi tavsiye edecek kadar ileri gittiler. Özene bezene yazdığım mektuplarda bile hata arıyorlardı. Neyse ki, Kate "sekreterim" oldu da, bütün şikâyetler kesildi.

O, işinin ehliydi. Özellikle mekanik işlerle ve ne kadar karmaşık olursa olsun makinelerle başa çıkmasını biliyordu. Babası bir makine ustası olan Kate, onun atölyesinde işi çekirdekten öğrenmişti. Babasının asistanlığını yapan Kate'in en büyük gururu Teknisyenler Sendikası'na üye olmasıydı. Ama dostlar arasında sendika kartının lafı mı olurdu! Kate, büyük bir âlicenaplık gösterip greve gitmedi. Günlük işlerden arta kalan zamanda kendi mektuplarının yanı sıra benimkilere de yetişiyordu. Yumuşak başlılığını utanmazca istismar ediyordum. Federal makamlar, sesimi duyurma olanaklarımı ve *Mother Earth*'ü elimden almışlardı, ben de mektuplarımı kürsü olarak kullanıyordum. Sansür sayesinde, sesimi değişik biçimlerde duyurmayı öğrenmiştim.

Eski yoldaşım Jacob Margolis'le, Sovyet Rusya'nın hataları ve sevapları üzerine hararetli bir tartışmaya giriştik. Proletarya diktatörlüğünün devrim için bir tehdit olduğu konusunda onunla aynı fikirdeydim. Fakat Ekim'in doğuşuna yardımcı olmuş ve dünyanın düşmanlığına karşı devrimin kazanımlarını savunan insanlara duyduğu güvensizlikle mücadele ediyordum. Anarşistlerin, bir gün gelip, Lenin-Troçki grubuyla çatışmaları kaçınılmazdı, ama Rusya iç ve dış düşmanlarla sarılıyken böyle bir çatışmadan kaçınmak gerekirdi. Yoldaşım cevaben, kendisinin müdahalecilerle aynı safta yer almayı aklının köşesinden bile geçirmediğini belirtiyordu. Ama geçmişte hep karşımızda yer almış ve Rusya'da da devlet çarkını oturtur oturtmaz bizi ezecek olan politik okulla anarşistlerin herhangi bir işbirliğine girmekten uzak durmaları gerektiğini düşünüyordu. Uzun süre devam eden çekişmemiz Jake'le karşı karşıya sohbet etmek kadar geliştiriciydi.

New York'taki arkadaşlara yazdığım diğer mektuplar, çeşitli kampanyalarda birlikte çalıştığımız, arkadaşımız Robert Minor'un savunmasıyla ilgiliydi. New York'un günlük gazetelerinden birinde çıkan, telgraf aracılığıyla yolladığı makaleleri radikal saflarda büyük öfkeye yol açmıştı. Bolşeviklere yönelik eleştirilerinden bazıları ma-

kul bulunurken, bazı pasajlar kesinlikle Bob'un kaleminden çıkmamış izlenimi veriyordu. Raporlarının tahrif edildiğini düşündüm. Lenin, Troçki ve Zinovyev'in diktasını kayıtsız şartsız kabul etmeyen herkesten bir hain olarak kuşkulanmanın çocukça bir davranış olduğunda direttim. Onlar da bizim gibi hata yapabilirlerdi. Hatalara dikkat çekmek devrime zarar vermezdi. Yazılardaki açık karışıklığa gelince, Robert Minor'un Amerika'ya dönüp olan biteni izah etmesini beklemeliydik.

Amerika'ya dönüşünde Minor, Avrupa makalelerinin New York' taki yazı kurulları tarafından, Rusya'ya zarar vermek ve kendisinin radikal saflardaki prestijini sarsmak için kasıtlı olarak tahrif edildiğini açıkladı. Rusya'daki durum hakkında etraflı bilgi vermek için tahliye olur olmaz Saşa'yla beni görmeyi planlamıştı.

Liberator'da çıkan "X" imzalı bir makale Rusya'daki anarşistlere şiddetle saldırıyordu. Max Eastman, Stella'ya, tekzibimin yayınlanacağına dair söz verdiğinden birkaç pazar günümü, Rus yoldaşlarıma yapılan suçlamaların analizine ayırdım. Yazarın, iddialarını doğrulayacak tek bir delil getiremediğine, konu hakkında tam bir cehalet içinde bulunduğuna ve imzasını atma cesaretinden bile yoksun olduğuna dikkat çektim. Açıkça ortaya çıkmasını ve dürüstçe tartışmamızı önerdim. Max Eastman'dan gelen bir mektup makalemi övüyor ve yakında yayınlanacağını belirtiyordu. Ne var ki, sözünde durmadı ve tekzibim yayınlanmadı.

Hiç şaşırmadım. Max Eastman, daha önce de, basın ve ifade özgürlüğü ile ilgili tuhaf tutumunu ortaya koymuştu. Onun şair ruhu, bu hakları daima kendisi ve kendi grubu için arzu ederdi, anarşistler için değil. Max Eastman, o güzelim eski Marksist geleneği yaşatmakta ısrarlıydı.

Muhalifine dürüst davranmamak bir zaaf belirtisidir. Doğrusunu söylemek gerekirse, Max Eastman, ne güçlüydü ne de cesur. Yargılanması sırasındaki düşünsel perendeleri ve "Beyaz Saray'daki en büyük devlet adamı"nın politikalarını aniden yüceltivermesi bunun kanıtıydı. Değer miydi? Bir kralın hazinesi değerinde özelliklere sahipti: Şairdi ve yakışıklıydı. Kendi alanında Napolyon olmak, toplumsal savaşta sıra neferi olmaktan iyidir.

Katerina Breşkovskaya'nın, mektubuma cevap vermeden Amerika'dan ayrıldığını öğrenince üzüldüm. Sam Amca'nın yüce idealler

uğruna işlediği suçlara karşı da herhangi bir protestoda bulunmamıştı. Miss Alice Stone Blackwell, kendisine, bu kadar olumsuzluk karşısında neden sessiz kaldığını sormuştu. Kıdemli savaşçı, Rusya'nın her şeyden mahrum çocuklarına yardım amacıyla geldiği Birleşik Devletler'de bu şansı tepemeyeceği yanıtını vermişti.

Kate'in, Federal mahkûmlara uygulanan eşitsiz muamele konusunda yaptığı sürekli şikâyetlerin sonunda, bir müfettiş bizi sorgulamaya geldi. Eyalet mahkûmlarıyla aynı işi yapıp aynı cezaları almamıza rağmen aynı haklardan yararlanamıyorduk. A Derecesine ulaşıldığında Federallere yalnızca haftada üç mektup yazma hakkı verilirken, Eyalet mahkûmları, cezalarından her yılda beş ay indirimle ve aynı zamanda iyi hal durumunda erken tahliye edilmekle ödüllendiriliyorlardı. Müfettiş bizimle ayrı ayrı görüştü. Araştırmasının sonunda Kate'e şunları söyledi: "Belli ki, bu kızlar sizden ve Miss Goldman' dan cesaret alıyor. Mahkûmların içlerinden geldiği gibi konuşmalarını sağlamakta her zaman zorluk çekmişimdir. Ancak bu sefer benimle açık açık konuşmaktan çekinmediler, hepsi de aynı hikâyeye değindi." Federaller, bu soruşturmanın sonuç getireceği ümidine sıkı sıkı sarılmışlardı. Mr. Lane'in, cezaevindeki koşullar üzerine eleştirel makalesinin Survey'de yayınlanmadığını bildiğim halde, heveslerini kırmamak için sesimi çıkartmadım.

Frank Harris'le mektuplaşmamız, aramızdaki karşılıklı etkileşimi yeniden yeşertip güçlendirmişti. Onun *Contemporary Portraits*'inden (Çağdaş Portreler) çok etkilenmiştim, Caryle, Whistler, Davidson, Middleton ve Sir Richard Burton'la ilgili olanları en başarılılarıydı. Kısa hikâyeler arasından "Matador Montes", "Damga" ve "Sihirli Gözlük"ü seçmiştim. Frank'a, onları edebi şaheserler olarak gördüğümü yazdım. Yapıtlarının tamamı beğenilmezse incineceğini biliyor, önceliklerimin arkadaşlığımızı bozacağından korkuyordum. Fakat Frank Harris, beni "büyük ve yanılmaz eleştirmen" diye adlandırarak kafamdaki endişeleri sildi. "Yakında dışarı çıkacağını düşünmek ruhumu şenlendiriyor; yarı cahillerin arasında bunalıyorum. Niçin beni sınır dışı etmiyorlar? Etseler de yol parasından kurtulsam," diye yazıyordu bir mektubunda. Tahliye olduğumda şerefime bir şölen vermek için izin istiyordu. Saşa'dan söz etmiyordu ve önerisi beni memnun etse de, kadim yoldaşımı da içine almayan hiçbir genel onurlandırma toplantısına katılmayı kabul edemeyeceğimi bildirdim.

Stella, bana, benzer bir resepsiyonun, Margaret Sanger tarafın-

dan da planlandığını bildirdi. Buna çok şaşırdım. Dost, kara günde belli olur. Saşa'nın kaderi, San Francisco davası ile ilgili olarak pamuk ipliğine bağlıyken, Sanger yardımcı olmamış ve ilgi göstermemişti. Saşa ile ilgili komitenin listesine adının konmasına izin vermesi olumlu olmakla birlikte, bu, önde gelen bir radikal için pek de önemli bir şey değildi. Bunun dışında, sağda solda Saşa'nın çok özel arkadaşı olduğunu duyursa da, ihtiyatla geri planda kalmıştı. Sanger'i hiç kırmak istemediğim halde önerisini geri çevirmek zorunda kaldım.

28 Ağustos 1919'da Saşa ve ben iki yıllık cezamızın yirmi ayını tamamladık. İşe bakın ki, biz azılı anarşistlere de, iyi halden dört ay indirim verilmişti. İçerde geçirdiğimiz süre, çoğu askerin siperlerde kaldığı süreden daha fazlaydı. Şerefimizle terhis edilip cezaevi cephesinden dönmemize izin verilmesi gerekiyordu. Fakat Yargıç Julius Mayer, kellemize yüksek değer biçerek bunun öntine geçmek istedi. Yirmibin dolar para cezası! Bir Birleşik Devletler Komiseri, cezaevine gelerek, mali durumum hakkında sorular sordu. Ona, anarşist propagandanın bir zevk olduğunu, para kazanılan bir iş olmadığını söylediğim zaman kuşkuyla baktı. Kayser'in, Almanya'dan yakışıksız bir şekilde ani kaçışı sırasında geçimimizi ihmal ettiğini söylediğimde iyice sersemledi. "Konuyu ayrıntılı incelemeye" karar verdi. Bu arada Berkman'la ikimizin, para cezamızı ödemek için fazladan bir ay hapis yatacağımızı duyurdu.Yirmi bin dolar için iki ay! Böyle kısa sürede bu kadar çok parayı kazanmak aklımızın köşesinden geçmezdi.

Otuz gün daha. Sonra, o nefret edilesi atölyeden, kontrolden, gözetlenmekten, cezaevinin insanı aşağılayan koşullarından kurtuluş. Saşa'yla birlikte yaşama ve çalışmaya geri dönüş. Aileme, yoldaşlarıma ve arkadaşlarıma kavuşmak. Bu baş döndürücü fantezi, kısa süre sonra, Göçmen Bürosu yetkilileri tarafından ortadan kaldırılacaktı. Ellis Adası, iki seçkin konuğunu bekliyordu. Yarının ne getireceğini merak ediyordum. Uzun zamandır beklediğim Rusya mı, eski tutkum Amerika mı? Belirsiz kaderimizde yalnızca bir şey kesindi. Saşa'yla ben, geçmişte olduğu gibi, gelecekte de elele olacaktık.

Son günler yaklaşıyordu. Üzüldüğüm tek şey arkadaşlarımı geride bırakmak zorunda kalmamdı. Kalbimde kendi çocuğum gibi yer eden küçük Ella'nın daha altı ayı vardı. Kısa süre içinde affedileceği kesin olan Kate hakkında daha az endişeliydim. O zaman Ella'nın yanında kimse kalmayacaktı, bu yüzden gözüm arkadaydı. Müebbede

mahkûm Aggie, on yıla hükümlü Siyah hemşire yardımcısı Addie ve diğer talihsizler gönlümde yer etmişlerdi. New York'taki kadın arkadaşlarımdan bazılarının Addie ile ilgilenmelerini sağlamaya çalışmıştım. Birçoğu, iyi hal sözü vererek tahliye olduğunda ona iş vereceklerini söylediler. Neden "içerde" olduğunu, "güvenilir olup olmadığını" sordular. Cezaevi arkadaşlarıma neden mahkûm olduklarını sormaya asla cesaret edemezdim, gönüllü olarak anlatırlarsa ne âlâ. Addie'ye, mektuplaştığım kadınların neler yazdıklarını söylediğimde, "Onları suçlayamam," dedi, "belki de hırsızlıktan ya da uyuşturucudan girdiğimi sanıyor olabilirler. Onlara, ihanet eden kocamı öldürmekten içeri düştüğümü yaz." Yanıt olarak, mahkûmların kendi ahlak kodlarına sahip olduklarını, dürüstlüklerine, dışardaki birçok insandan daha fazla güvenilebileceğini yazdım. Alice Stone Blackwell herhangi bir şey sormamıştı; Addie'ye iş buldu ve yol ücretini bile ödeyeceğini belirtti. Fakat başgardiyan duruma müdahale etti. "Emma Goldman'ın arkadaşları Bolşevik ve kötü kadınlardır," diyerek Addie'yi korkuttu. Kurul, kendisinin böyle destekçileri olduğunu öğrenecek olursa iyi halden dışarı çıkma şansı ortadan kalkardı. Addie, kendisi için daha fazla bir şey yapmamamı rica etti benden.

Hapisteyken, ölüm iki arkadaşımı daha benden ayırdı: Horace Traubel ve Edith de Long Jarmuth. Hastalıklarından haberdar değildim, bu yüzden ölüm haberleri beni çok sarstı. Horace'ın hayatının şiirsel güzelliği, ona mezarına kadar eşlik etti. Arkadaşlarının, son görevlerini yerine getirmek üzere toplandıkları kilise ateş aldı. Kızıl alevler, naaşını selamladılar. Bu, Horace Traubel'in sembolize ettiği isyancı karaktere uygun bir uğurlamaydı.

Mat siyah saçları, çekik gözleri ve mermer beyazı teniyle Japona benzeyen Edith de Long Jarmuth, yabancı topraklardaki bir lotus çiçeği gibiydi. Seattle'daki zengin ve oturaklı burjuva evinin içinde yabancı ve kırılgan bir figürdü. New York'ta, Riverside Drive'daki evi, radikallerin ve entelektüel Bohemlerin toplanma mekânıydı. Edith, onların çekim merkeziydi, fikirlerini ve çalışmalarını yakından izliyordu. Gerçi kendi ilgi alanlarının toplumsal kökleri yoktu; ilgileri, egzotik ve pitoresk arzularından kaynaklanıyorlardı. Sanatta olduğu gibi hayatta da yaratıcı güçten yoksun bir hayalciydi Edith. İnsan onu, yaptıklarından çok kişiliğinden dolayı severdi. Değeri kişiliğinden ve çekiciliğinden kaynaklanıyordu.

28 Eylül 1919 Cumartesi günü, New York'tan gelen vefalı Stellam'la birlikte Missouri Cezaevi'nden ayrıldım. Sadece teknik açıdan serbesttim henüz. Herhangi bir mülküm ya da param olmadığına dair yemin etmek üzere Federal Bina'ya götürüldüm. Federal görevli beni baştan aşağı süzüp, "Elbiseniz çok şık, fakir olduğunuzu iddia etmeniz doğrusu tuhaf," dediğinde, "Arkadaşlıkta bir milyonerim," diyerek ağzının payını verdim.

Dava sırasında Hükümet'in talep ettiği on beş bin dolar kefalet ücreti, Göçmen Bürosu tarafından karşılandı. Artık özgürdüm.

Cezaevi etiketleri

L. BÖLÜM

ST. LOUIS İSTASYONU'NDA büyük bir izdiham yaşandı. Dostlar, muhabir ve fotoğrafçılar etrafımızı sarmıştı. Bu kadar insanı kaldıracak halde değildim, bir an önce yalnız kalmak için can atıyordum.

Stella, doğu yolumuz üzerindeki, Ben'in yaşadığı Chicago'da konaklayacağımı duyunca endişeye kapıldı. Beni fikrimden caydırmak için epey çabaladı. "Bu, Ben'den kendini kurtarmak için aylardır verdiğin mücadeleyi çöpe atmaktan başka bir şeye yaramayacak," diye yalvarıyordu. Ona, endişe edilecek bir durum olmadığını söyledim. Hücrenin yalnızlık ve tecrit ortamında ruhunun çıplaklığıyla yüz yüze gelme cesaretini bulan birisi için başka insanların ruhsal çıplaklığıyla karşılaşmak neydi ki! Ben'le olan ilişkimin adını koyabilmek için çok büyük sıkıntı ve eziyet çekmiştim. Uyumsuzluk ve küçüklüklere yer vermeyen o erişilmez aşkı düşlemiştim. Ne var ki, büyüklüğün ve küçüklüğün, güzelliğin ve bayağılığın yaşamımızın bir parçası olduğunu, bunların aynı kaynaktan çıkıp ortak bir deltaya döküldüğünü görmek benim için esaslı bir ders olmuştu. Bunu kavrayınca, Ben'in iyi niteliklerini hesaba katarak hoşlanmadığım yanlarını görmezden gelmiştim. Ben gibi olgunlaşmamış, duygularıyla hareket eden biri, hiçbir şeyin yarısıyla yetinmezdi. Kendini ölçüsüzce verirdi. En iyi yıllarını, emeğini, çalışmamıza ve bana harcamıştı. Bir kadının, sevdiği erkeğe kendini adaması olağanüstü bir şey değildi. Binlerce hemcinsim kendi yetenek ve arzularını erkekler uğruna feda etmişlerdi. Ama bunu yapacak çok az erkek vardır. Ben de bunlardan biriydi; kendini benimle özdeşleştirmişti. Hayatına olduğu gibi aşkına da coşkusu yön veriyordu. Diğer yandan bir eliyle yaptığını diğer eliyle yıkıyordu. Verdiklerinin kuvvet ve büyüsüyle kendimden geçmiş ve ondan gelen darbelere karşı savunmasız kalmıştım. Erotizmimizin mayası aynı olsa da, kültürel bakımdan tamamen ayrı dünyaların insanlarıydık. Sos-

yal içtepileri, insanlığa olan sevgisi, düşünce ve idealleri sığdı ve anlık ruh hallerine bağlıydı. Temeldeki gerçekleri asla hissedemiyor ya da onları içselleştiremiyordu.

Benim hayatım ise insanlık soyuyla iç içeydi. İnsanlığın ruhsal mirası benimdi ve değerleri özümü oluşturuyordu. Onun sonsuz mücadelesi içimde kök salmıştı. İşte buydu aramızdaki uçurum.

Cezaevinin yalnızlığında, Ben'in tedirgin edici varlığından uzak yaşamış, onu arzulayan yüreğimin çağrılarını bastırmıştım. Son ayrılığımızın ardından, duygusal çelişkilerimin üstesinden gelinceye kadar onu bir daha görmeyeceğime söz vermiştim. Sözüme bağlı kaldım; uzun yıllar süren çatışmalardan geriye hiçbir şey kalmadı. Ne aşk, ne nefret. Geçmişe olan minnet borcumdan ve bir arkadaşlık duygusundan başka hiçbir şey. Artık Ben'le yüzleşmeye hazırdım.

Chicago'da, kocaman bir çiçek buketle beni bekliyordu. İçgüdüsel vurdumduymazlığıyla aynı Ben'di, fakat aynı karşılığı bulamayınca şaşkınlıkla bakakaldı. Beni anladığına ilişkin hiçbir belirti yoktu. Benim için evinde bir parti vermek istiyordu. Gelip gelemeyeceğimi sordu. "Karını ve çocuğunu görmeye elbette geleceğim," dedim. Gittim. Ölüyü günahı ve vebaliyle baş başa bıraktım, sakinleşmiştim.

Rochester'de bizimkiler her zamanki sevgilerini esirgemediler. Helena, Maine'den bana şöyle yazmıştı: "Buraya nasıl geldiğimi bilmiyorum. Minnie getirmiş. İnsanlar büyük yasımdan beni koparabileceklerini zannediyorlar. Tersine, doğayı ve insanları görmek, acımı daha da artırıyor. Kötü talihim beni asla bırakmayacak." Rochester yolundayken Stella, Helena'nın durumunu anlatmış ve hazırlıklı olmam için uyarmıştı. Fakat kafamda çizdiğim en ürkünç tablo bile, canım kız kardeşimi gördüğüm zamanki kadar korkunç olamazdı. Bir deri bir kemik, iki büklüm, yaşlı bir kadın sürünerek bana doğru geldi. Kül rengi yüzü buruş buruştu, çukura kaçmış gözlerinde anlatılmaz bir umutsuzluk vardı. Onu kendime çektiğimde, zavallı küçük bedeni hıçkırıklarla sarsıldı. Bizimkiler, onun, David'in ölüm haberi geldiğinden beri ağlamaktan başka hiçbir şey yapmadığını söylediler; yaşamı gözyaşları içinde boğulup gitmişti.

"Al götür beni, n'olur seninle birlikte New York'ta kalayım," diye yalvardı. Gençliğimizde hiç ayrılmayacağımızı düşlemişti. İşte şimdi zamanı gelmişti. Acıyla irkildim. Yaşamımda hiçbir istikrar yoktu ve ne olacağım belli değildi. Helena böyle bir hayata dayanabilir miydi? Fakat onu başka hiçbir şey kurtaramazdı. Düşünmekten alı-

koyacak bir meşgaleye ihtiyacı vardı. Kızıyla benim sorumluluğumuzu almak, onu sürekli oğlunu düşünmekten uzaklaştırırdı. Bu son umudu elinden alamazdım. Ona, New York'ta hemen bir kat kiralayacağımı ve pek yakında Minnie'yle birlikte yanıma geleceklerini söyledim. Biraz olsun teselli bulmuştu. Derin bir iç çekti.

Helena'nın yıkımıyla birlikte, iki ailenin bakım işi, kız kardeşim Lena'nın üzerine kalmıştı. Şikâyet etmeden ve karşılık beklemeksizin her işe koşuyordu. Lena, şairlerin övgüler düzmediği, lirlerin adlarına şarkılar söylemediği, sessizliğin güçlülüğüyle kahramanca hayatlarını sürdüren milyonlarla aynı kumaştandı. Evdeki büyük hüznü parçalayan, yalnızca, dört yaşındaki Ian'ımızın yaydığı yaşam sevinci ve seksen bir yaşındaki annemin gürül gürül enerjisiydi. Annemin sağlığı iyi olmadığı halde, hayır işlerine koşturup çok sayıda hayır kuruluşunu çekip çeviriyordu. Tam bir *Grande dame par excellence* olan annem, giyim kuşamına kızlarından daha çok önem verirdi. Gençliğinden beri dirayetli bir insandı, hele babamın ölümünden sonra tam bir diktatör olmuştu. Hiçbir devlet adamı ya da diplomat, akıl, kurnazlık ve kişilik açısından onun eline su dökemezdi. Rochester'e her gittiğimde, annemin yeni maceralarıyla karşılaşırdım. Kentin ortodoks Yahudileri, yıllardır öksüzler yurdu ve düşkünler evi için havanda su dövüp dururlardı. Annem boşa kürek çekmezdi; iki arsa bularak, derhal satın aldı ve bu konuda çene çalmaktan başka bir şey yapmayan Yahudi mahallesini dolaşıp, binaların taksitlerinin ödenmesi ve kurumların inşa edilmesi için katkıda bulunmaya çağırdı. Öksüzler yurdunun açıldığı gün annem bir kraliçe edasıyla ortalıkta boy gösteriyordu. Bu güne atfen "gelip bir iki laf etmem" için beni de davet etti. Ona, bir keresinde, gayemin, işçilerin emeklerinin karşılığını almaları olduğunu ve bolluk toplumunuzda tüm çocukların mutlu olacağını söylemiştim. Hâlâ parlayan gözlerindeki alaycı pırıltıyla şöyle yanıt vermişti: "Evet kızım, iyi güzel de, senin bolluk toplumunun şu anda bizim yetimlerimize bir faydası var mı; ayrıca, yalnızlığa terkedilmiş yaşlı ve muhtaç insanlar ne olacak? Söyle bakalım." Susup kalmıştım.

Eylemlerinden biri de, yüksek fiyatla mal satan Rochester kefen imalâtçısını saf dışı bırakmasıydı. İmalâthanenin sahibi olan kadın, hiçbir ortodoks Yahudinin ebedi istiratgâhında onsuz yatamayacağı kefen üzerine tekel kurmuştu. En yoksul kesimden yaşlı bir kadın kefen kumaşı satın almak istemiş, fakat ailesi bunun için gerekli yüksek fiyatı ödeyememişti. Annem bunu öğrenir öğrenmez, her zamanki e-

nerjik tavrıyla kolları sıvamıştı. Ölülerin sırtından zengin olan bu kalpsiz yaratığa gidip kefen kumaşını bundan sonra ücretsiz vermediği takdirde işini başına yıkacağı tehdidinde bulunmuştu. İmalâtçı oralı olmayınca annem, beyaz kumaş satın alarak yoksul kadın için kendi elleriyle kefen dikmişti. Sonra şehrin en büyük manifatura mağazasına giderek sahibini, eğer kefen bezini makul bir fiyata satarsa cennete gideceğine ikna etmişti. Adamın, "Emriniz başım üstüne Mrs. Goldman," dediğini gururla anlatıyordu annem. Arkasından bir grup Yahudi kadınını kefen dikmek üzere örgütlemiş ve parçası on sentten kefen kumaşı satıldığını Yahudi topluluğuna yaymıştı. Bu zekice plan, tekelciyi iflasa sürüklemişti.

Annemin dinamizmini ve kazandığı yaygın sempatiyi karakterize eden o kadar çok hikâye vardı ki. Fakat hiçbiri, Mrs. Tube Goldman'ın, hayır derneği başkanı karşısında, lafı nasıl "gediğine koyduğuna" ilişkin hikâye kadar beni güldürmemişti. Toplantılardan birinde annem oldukça uzun konuşmuştu. Bir diğer üye söz istemiş ve kadın başkan, çekinerek, Mrs. Goldman'ın zaten zamanını aştığını ileri sürmüştü. Yerinde şöyle bir dikilen annem, "koca Birleşik Devletler Hükümeti kızım Emma Goldman'ı susturamadı; nerde kaldı ki, sen annesini susturacaksın!" diye cevabı yapıştırıvermişti.

En çok sevdiği "bebek" olan erkek kardeşimiz dışında, annem çocuklarına olan sevgisini göstermeyi hiç beceremezdi. Ama bir seferinde, bana olan sevgisini nasıl göstermeye çalıştığını anımsıyorum. Gizemli bir havada beni bir köşeye çekerek, vasiyetini hazırladığını ve en kıymetli hazinesini bana bıraktığını söylemişti. Bunu, ölümünden sonra en iyi şekilde muhafaza edeceğime söz veriyor muydum? Bir çekmeceden mücevher kutusunu çıkararak ciddiyetle bana uzattı: "Al kızım, sana bıraktığım miras." Bunlar, çeşitli hayır kurumlarından aldığı madalyalardı. Kahkahalarını güçlükle bastırmaya çalışarak, onunkiler kadar parlak olmasa da, benim de birçok madalyam olduğunu söyledim; artık daha fazlasını takamazdım, fakat hazinesini değerli bir anı olarak koruyacaktım.

Harry Weinberger, tahliyesinde Saşa'yı karşılamak üzere Atlanta'ya gitmişti. Hapishanede şansı hiç gülmeyen Saşa bu sefer de üç gününden olmuş, 28 Eylül yerine, 1 Ekim'de serbest bırakılmıştı. Aralarında Savcı Fickert'ın temsilcilerinin de bulunduğu çok sayıda polis hafiyesi, tahliyesi sırasında oradaydılar. Fickert'ın adamları, Saşa'

nın kendi mahkûmları olduğunu iddia ederken, Federal görevliler, önceliğin kendilerinde olduğunda ısrar ediyorlardı. Arkadaşlar, Göçmen Bürosu yetkililerinin önüne çıkması için on beş bin dolarlık kefalet ücretini sağlayınca, Saşa özgürlüğüne kavuştu. Nihayet aramızdaydı. Bitkin ve solgun görünmesine rağmen, metanetini ve şakacılığını kaybetmemişti. Kısa sürede, aslında çok hasta olduğunu, neşesinin ise dışarı çıkmanın yol açtığı anlık bir coşkudan ileri geldiğini anladık. Sam Amca'nın işkencehanesi, Western Pennsylvania Cezaevi'nin on dört yılda yapamadığını yirmi bir ayda yapmıştı. Ruhunu kasıp kavuran korkunç olaylar yaşadığı Atlanta, sağlığını bozmuş, onu adeta fiziki bir enkaz halinde bizlere iade etmişti.

Saşa, diğer mahkûmlar üzerinde uygulanan vahşeti protesto ettiği için zindana kapatılmıştı. Hücre, hareket edilemeyecek kadar küçüktü ve pislik kovası yalnızca yirmi dört saatte bir boşaltıldığından içerinin kokusu dayanılmazdı. Günde yalnızca iki küçük dilim ekmek ve bir kap su veriliyordu. Daha sonra, bir Siyah mahkûm için başvuruda bulunduğu gerekçesiyle, ikiye bir metre ölçülerinde, ayakta dik bile duramadığı bir "tabutluk"a kapatılarak cezalandırıldı. Bu "tabutluk" üstüste iki kapıyla kapatılıyordu, biri demir parmaklıklıydı, diğeri "kör" dü. Böylece bütün ışık ve hava örtenmiş oluyordu. Bu "tabutluk"ta insan yavaş yavaş boğuluyordu. Bu, Atlanta Cezaevi'nde bilinen en kötü cezaydı ve mahkûmun ruhunu çökertip nedamet dilemeye zorlamak üzere tasarlanmıştı. Saşa nedamet getirmek yerine boğulmamak için yere yatıp tabutluğun çifte kapısının altından sızan havayı soludu. Ancak bu yolla hayatta kalabildi. "Tabutluk"tan çıktıktan sonra üç ay mektuplaşma hakkından yoksun bırakıldığı gibi, kitap ya da herhangi bir okuyacak malzeme de verilmedi ve egzersiz yapması yasaklandı. Bundan sonra, 21 Şubat'tan, tahliye olduğu 1 Ekim'e kadar yedi buçuk ay boyunca tecritte tutuldu.

Atlanta'da yaşadıkları, tahliye olduğu günden beri Saşa'nın yakasını bırakmıyor, geceleri, yaşadığı karabasandan soğuk terler dökerek uyanıyordu. Saşa'nın mapusluk kâbuslarının yabancısı değildim, ama Fitzi için aynı şey söylenemezdi. Bu yüzden sinirleri altüst olmuştu. 1916'dan beri yaşadığı büyük gerginlikler Fitzi'yi artık sınıra getirmişti. Provincetown Playhouse'daki sorumlulukları bir yana, Mooney genel grevinin hazırlıklarının, af kampanyasının ve Ulusal Af Günü'nün bütün yükünü hemen hemen o çekmişti. Davalar ve ke-

falet ücretleri için para toplama, ayrıca siyasi mahkûmların bakımı çoğunlukla onun omuzlarındaydı. Aralarında, Pauline, Hilda ve Sam Kovner, Minna Lowensohn ve Rose Nathanson'ın da bulunduğu bir avuç yoldaşın yardımıyla devasa işlerin altından kalkmıştı.

Bu çalışmaların yarattığı fiziki yıpranmadan daha kötü olanı, Billings-Mooney mücadelesine gelen yeni unsurların onda yarattığı derin hayal kırıklığıydı. Emek simsarı politikacılar, California'daki mahkûmlar için yürütülen kampanyanın militan ruhunu söndürmeye çalışıyorlardı. Onların korkaklıkları yüzünden, Temmuz'un ilk haftası olarak saptanan genel grev tam bir başarısızlığa uğramıştı. Aynı muhafazakâr unsurlar, Ekim'de bir genel grev yapılmasına karşı oy kullanarak bir başarı şansını daha ortadan kaldırmışlardı. Radikal örgütlerden bir kısmı da, diğer siyasi ve emek mahkûmlarının affa dahil edilmesi önerisini reddederek muhafazakârları aratmamışlardı. Fitzi, genel af talep etmenin, Mooney ile Billings için yürütülen hareketi güçlendireceğini vurgulamış, fakat Ed Nolan gibi militan bir insan bile, ilk oylamada Fitzi'nin önerisine karşı çıkmıştı; gerçi Nolan daha sonra tavrını değiştirip Fitzi'yi desteklemişti, ama iş işten geçmişti. Emek örgütlerinin çoğunda görülen manevra kabiliyeti ve görüş yoksunluğu, bölünmeyi getirmekle kalmamış, hapishanedeki isyancıların hepsini derinden yaralamıştı.

Saşa'nın durumu günbegün kötüye gidiyordu. Arkadaşımız Dr. Wovschin'in yaptığı muayenenin sonucunda bir ameliyatın gerekli olduğu ortaya çıkmıştı. Ancak doktorun tavsiyesine kulak asmayan Saşa, kayıtsızlıkla ameliyat olmamakta diretiyordu. Fitzi'yle ben, doktorla anlaşarak Saşa'yı bir oldu bittiye getirmeye karar verdik. Bir öğleden sonra geç vakit Wovschin, asistanıyla birlikte, ikinci bir muayene için çıkageldi. Saşa yoktu, nerede olduğunu da bilmiyorduk. Dönüşünde, bizim eski *Mother Earth* Sekreteri Anna Baron'un annesi tarafından, kendisi için özel olarak düzenlenmiş bir Yahudi yemeğine gitmiş olduğunu öğrendik. Dr. Wovschin, ziyafetten gelen birisini ameliyat masasına yatırmakta isteksizdi. Fakat bu, ya şimdi olacaktı ya da hiçbir zaman. Doktor, bir kere daha muayene etmek bahanesiyle Saşa'yı masaya yatırdı. Ardından, alelacele eter koklattı. Saşa, anesteziye dirençli olduğundan kolay kolay bayılmıyordu. Cezaevi Müdürü'nün kendisini öldürmeye çalıştığını söylüyor, bu orospu çocuğunu durdurun, diye bağırıyordu. Ne yazık ki, önemli bir sözüm olduğun-

dan bir süre ayrılmak zorundaydım. İşimi bitirip aceleyle eve dönerken sokakta, eczaneye koşturan Fitzi ile karşılaştım. Yüzü hayalet gibi bembeyazdı. Saşa'ya çok sayıda insanı uyutacak miktarda eter verildiği halde, hâlâ bayılmadığını ve eter gerektiğini söyledi. Oda savaş meydanına dönmüştü. Asistan doktorun gözlüğü kırılmıştı ve suratı çizik içindeydi. Dr. Wovschin de saldırıdan nasibini almıştı. Saşa, masanın üzerinde yarı baygın yatarken, hâlâ dişlerini gıcırdatıp Cezaevi Müdürü'nü suçlayan bir şeyler mırıldanıyordu. Elini ellerimin arasına alarak, sakinleştirici bir şeyler söyledim. Çok geçmeden derin bir uykuya daldı.

Ameliyattan sonra kendine gelir gelmez, korkuyla yatağının ayakucuna baktı. "Allahın belası Müdür!" diye bağırdı, gırtlağını yırtarcasına. Dostlarının arasında olduğunu söyleyerek onu yatıştırdık. "Fitzi'yle ikimiz yanındayız, canım," diye fısıldadım; "kimse sana zarar veremez." Kuşkuyla baktı. "İşte Müdür orada, onu görüyorum," diye ısrar etti. Bunun yalnızca Atlanta'ya ilişkin bir hayal olduğuna onu ikna edebilmek için akla karayı seçtik. Sabit nazarlarla gözlerimin içine baktı. "Sen öyle dediğine göre, öyledir herhalde," dedi sonunda. "İnsan beyninin tuhaflığına bak!" Ardından huzur içinde uykuya daldı.

Jefferson City'den dönüşümde, yıllarca adım adım inşa ettiğim her şeyin yerle bir olduğunu gördüm. Baskınlarda müsadere edilen evrak ve yayınlar iade edilmemiş, *Mother Earth*, *Blast*, Saşa'nın *Hapishane Anıları* ve denemelerim yasaklanmıştı. Yaşlı İsveçli yoldaşımız tarafından yapılan üç bin dolarlık bağış da içinde olmak üzere biz cezaevindeyken toplanan büyük miktar para, vicdani redçilerin davalarına, siyasi af faaliyetlerine ve diğer çalışmalara harcanmıştı. Ne yayın, ne para ve ne de başımızı sokacak bir ev, hiçbir şey kalmamıştı. Savaş kasırgası her şeyi silip süpürmüştü. Sıfırdan başlamak zorundaydık.

İlk ziyaretçilerim arasında, bir yoldaşla birlikte gelen Mollie Steimer da vardı. İkisiyle de daha önce tanışmadığım halde, Mollie'nin duruşmada gösterdiği olağanüstü tutum ve hakkında bildiklerim, bende onu yıllardır tanıyormuşum gibi bir his uyandırmıştı. Bu cesur kızla yüz yüze gelmek, ona olan saygı ve sevgimi ifade etmek mutluluktu benim için. Minyon ve gizemli görünüşüyle, Japonları andıran bir sima ve yapıya sahipti. Fakat görünüşünden umulmayan olağanüstü bir direnç göstermişti. Ciddiyeti ve sade giyimiyle tipik bir Rus devrimcisine benziyordu.

Mollie ve arkadaşı, yeraltında bastıkları *Bulletin* için yazı yazmamı isteyen gruplarını temsilen gelmişlerdi. Ne yazık ki, ricalarını kabul edemedim. Haddinden fazla işim olması bir yana, gizli faaliyetlere girmek niyetinde değildim. Onlara, *Mother Earth*'ü bir ara, *sub rosa* çıkarmayı düşündüğümü, ama başkalarının başını belaya sokmamak için bu projeden vazgeçtiğimi söyledim. Sorun, tehlikeyi göze alıp almamak değildi. *Mother Earth*'ü yasal olarak çıkartırken bin bir tehlikeye göğüs germiştim, ama gizli örgütleri açığa çıkartmakta pek usta olan ajan ve muhbirlerin ağına düşüp onların ekmeğine yağ sürmemiştim. Mollie ne demek istediğimi anladı. Kendisini ve yoldaşlarını polise teslim eden Rosansky'nin ihanetinin şokunu hâlâ atlatamamıştı. Buna rağmen, özgürlüğün en ufak kıpırtısının bastırıldığı Amerika'da, ihanet riskini bile göze alarak düşüncelerimizi her yoldan yaymamız gerektiğini düşünüyordu. Bu tür yöntemlerin sonuçlarının, getirdiği riskle orantılı olmadığını ileri sürerek böylesi verimsiz çabalara katılamayacağımı ifade ettim. Mollie ve arkadaşı büyük hayal kırıklığına uğramışlardı, hatta genç adam öfkeye kapılmıştı. Onları kırmak istemezdim, ne var ki, kararım kesindi.

İkinci görüş ayrılığımız, Sovyet Rusya'ya karşı tavrımla ilgiliydi. Genç yoldaşlarım, anarşistlerin, hükümet kuran Bolşeviklere karşı, diğer hükümetlere aldıkları tavrın aynısını almaları gerektiği görüşündeydiler. Ben, Sovyet Rusya'nın, dünyanın birleşik reaksiyoner güçlerinin saldırısı altında olduğu, herhangi bir hükümet gibi düşünülemeyeceği noktasında ısrar ettim. Bolşeviklerin eleştirilmesine itirazım yoktu, fakat, Rusya tehlikeden kurtuluncaya kadar onlara karşı aktif muhalefeti onaylayamazdım.

Küçük Mollie'yi kollarımın arasına alıp göğsüme bastırmak isterdim; ama gençliğinin verdiği coşkuyla ciddi ve mesafeli duruyordu. Yalnızca dostça el sıkışıp giderlerken arkalarından bakakaldım. Demir iradeli, yumuşak kalpli, harika bir kızdı, fakat fikirlerinden asla taviz vermiyordu. Stella'ya ondan, "etek giymiş bir Alexander Berkman," diye şakayla söz etmekten kendimi alamadım. Fabrikadan yetişmiş, devrimci ruhlu bir gençti Mollie. On üç yaşında başladığı fabrika işçiliğini polisin eline düşünceye kadar sürdürmüştü. Daha hayata atılmadan hayatlarını feda eden Çarlık Rusyası'ndaki genç idealistlerin soyundandı. Ne kötü bir yazgı - on beş yıl boyunca fabrikayla Missouri Cezaevi arasında mekik dokuyan sevgili yoldaşım, bir tek güzel güne hasretti!

Şirin bir kat kiraladım, kısa süre sonra da Minnie, annesiyle gelince, üçümüz birlikte taşındık. Bir süre için Helena, kendini toparlayacak gibi oldu. Ev halkından biri olarak dikiş dikiyor, eksiği gediği onarıyordu. Daha çok meşgul olsun diye, akşam yemeğine birçok arkadaş davet etmeyi alışkanlık haline getirmiştim. Görev aşkıyla yemekler hazırlıyor, onları albeniyle sunuyor ve kişiliğiyle herkesin sempatisini kazanıyordu. Ne var ki, bu durum çok uzun sürmedi; Helena yeniden yasa büründü. Ne yapılsa boştu - yaşayan bir ölüydü, hayata sarılması için hiçbir neden kalmadığını söylüyordu. Bois de Rappe'a David'le birlikte o da gömülmüştü. Takati tükenmişti, bu azaptan artık kurtulmasına yardım etmeliydim. Acı yakarışlarının sonu gelmiyor, yaşamına son vermesine yardımcı olmadığım için beni zalim ve tutarsız olmakla suçluyordu. İnsanların yaşamlarını sürdürüp sürdürmemekte özgür olmaları gerektiğini, onulmaz hastalıklardan acı çeken insanların yaşamaya zorlanamayacaklarını savunan ben değil miydim? Oysa şimdi, hasta bir hayvana hak gördüğüm huzuru ondan esirgiyordum.

Bu çılgınlıktı, ama Helena'ya hak vermemek elde değildi. Evet, tutarsızdım. Umutsuzluğun verdiği bir kararlılıkla gözümün önünde yavaş yavaş ölüyordu. İsteğine boyun eğmek insanca bir davranış olurdu. Hiçbir kurtulma umudu olmayan bir insanın can çekişmesine son vermenin doğruluğundan en ufak bir şüphem yoktu. Helena'nın yalvarışlarının etkisiyle dileğini kabul etmenin eşiğine gelmiştim, ama bir şey beni önlüyordu - anne, kız kardeş, arkadaş, çocukluğumdaki her şey olan birinin hayatı. Geceleri el ayak çekildiğinde onu ikna etmeye çalışıyordum. Gündüzleri dışarı çıkmak zorunda olduğum saatlerde cesedini kaldırımda bulacağım korkusuyla içim içimi yiyordu. Onu evde yalnız bırakmayı göze alamazdım.

İki kere ertelenen sınır dışı edilme duruşmam, sonunda 27 Ekim olarak belirlendi. Saşa, Atlanta'dan ayrılırken ifadesi alınmıştı. Sınır dışı edilme konusunda onunla "bir oturum" yapmak üzere cezaevine gelen Federal Göçmen Bürosu görevlisinin sorularını yanıtlamayı reddedip tutumunu açıklayan bir bildiri yayınlanıştı:

> Bu oturumun amacı "beynime" hükmetmektir. Açıktır ki bu, ne geçmişteki, ne de şimdiki eylemlerimle değil, yalnızca görüş ve fikirlerimle ilgili bir soruşturmadır.
>
> Düşünceyi -bireysel ya da kolektif olarak- sorgulamaya hiç kimsenin hakkı yoktur. Düşünce özgürdür ve özgür olmalıdır. Sosyal görüşle-

rim ve politik fikirlerim yalnızca beni ilgilendirir. Bu konuda kesinlikle hesap vermem. Sorumluluk, düşüncenin eyleme dönüşmesiyle başlar, daha önce değil. Özgür düşünce zorunlu olarak ifade ve basın özgürlüğünü bağrında taşır. Özlü bir şekilde ifade edecek olursak, düşünce yasa tanımaz - düşünce suç olamaz. Hükümetin, düşünceyi kontrol, belli fikirleri dikte veya bazılarını tehlikeli addetmesi despotluğun zirvesidir.

Önerilen bu oturum, vicdanıma bir saldırı olduğundan katılmayı şiddetle reddediyorum.

ALEXANDER BERKMAN

Saşa, vatandaş olmadığı ve konu bu yönüyle kendisini ilgilendirmediği halde, devletle ilgili böylesi yöntemlerin en kötü despotluk olduğunu düşündüğünden sınır dışı edilmeye karşı mücadeleme katıldı. Washington'ın, beni ülkenin dışına sürme planına karşı çıkmak için ek bir nedenim vardı: Birleşik Devletler Hükümeti, 1909 yılında vatandaşlığımı elimden almak için kullandığı karanlık yöntemlerinin hesabını vermek zorundaydı. Dolayısıyla, onları teşhir etmekte kararlıydım.

Rusya'ya dönme özlemim hiçbir zaman sönmediğinden, Şubat-Ekim Devrimi gerçekleşince, yeniden inşa çalışmasına yardımcı olmak üzere, doğduğum topraklara dönmeye kesinlikle karar vermiştim. Ancak, hükümetin zorlamasıyla değil, özgür irademle ve masraflarımı kendim karşılayarak. Hükümetin barbarca gücünün farkında olsam da, savaşmadan boyun eğmeyecektim. Mücadelemin sonuçlarının yargılanmamızın sonuçlarından pek farklı olmayacağını biliyordum. Yargılanmamız sırasında olduğu gibi şimdi de esas amacım, Amerikan politik iddialarını ve vatandaşlık hakkının kutsallığı ve geri alınmazlığı aldatmacasını kamuoyu önünde teşhir etmekti.

Göçmen Bürosu görevlilerinin huzurunda yapılan oturumda sorgucular, benimle ilgili dosyaları incelemekle meşguldüler. Sınıflandırılmış, listelenmiş ve numaralanmış belgeler, gözden geçirmem için bana verildi. Bunlar, zaman aşımına uğramış, farklı dillerden anarşist yayınlardan ve on yıl önce yaptığım konuşmaların raporlarından ibaretti. Bu yayın ve konuşmalara zamanında, ne polis, ne de Federal makamlar tarafından herhangi bir kovuşturma açılmamıştı. Şimdi ise bu belgeler, geçmişimi kurcalamak ve böylece ülkeden sürülmemi haklı göstermek için ortaya çıkarılıyordu. Bu, dahil olamayacağım bir saçmalıktı; dolayısıyla soruları yanıtlamayı reddettim. "Oturum" boyunca devam eden sessiz protestodan sonra sorgucularıma bir yazı verdim. Bir bölümünde şunlar yazıyordu:

Eğer şu andaki uygulama, birtakım fesat ve toplum karşıtı eylemlere giriştiğim iddiasına malzeme sağlamak amacıyla yürütülüyorsa, bu sözde "yargılama"nın gizli ve üçüncü derece sorgu yöntemlerini protesto ediyorum. Fakat eğer, herhangi bir suçtan ya da eylemden yargılanmıyorsam ve bu kesinlikle benim sosyal ve siyasi düşüncelerim konusunda bir soruşturmaysa -ki, böyle olduğuna inanıyorum-, o zaman, bu uygulamayı, gerçek demokrasinin temel güvencelerine tamamen aykırı ve despotça olduğu için daha da şiddetle protesto ediyorum. Her insan, zulme maruz kalmaksızın istediği fikri benimseme hakkına sahiptir.

Bir halkın umut ve özlemlerini özgürce ifade edebilmesi, sağduyulu bir toplumun en büyük ve biricik güvencesidir. Ancak, özgür ifade ve tartışmanın olduğu bir toplum insanlığın ilerlemesi ve gelişmesi için en yararlı yolu bulabilir. Fakat sınır dışı etmelerin ve Anti-Anarşist Yasanın amacı, bütün baskıcı tedbirlerde olduğu gibi, bunun tam tersine hizmet eder: Halkın sesini boğmak ve emeğin her türlü talebini bastırmak, sanayi krallarımızın sonsuza kadar hâkim kılmayı arzuladıkları düzene ayak uydurmayanların sürgün edilmesi ve Engizisyon Mahkemeleri'ne çıkarılması tehdidinin amacı budur.

Emperyalist kapitalizmin, yaşama ve Amerikan halkının özgürlüğüne karşı bu komplosunu bütün gücümle ve şiddetle protesto ediyorum.

EMMA GOLDMAN

Gazeteler, Mollie Steimer'in açlık grevine gittiğini yazıyordu. Hepimiz onun için endişeliydik. Çünkü polis, Eyalet ve Federal makamlar, kefaletle tahliye olduğundan beri yoldaşımızın peşindeydi. On bir ay içinde sekiz kez tutuklanmış, karakollarda bir geceliğine ya da bir haftalığına alıkonmuş, hakkında hiçbir suçlama olmadığı halde tekrar tekrar tutuklanıp serbest bırakılmıştı. İşçi Meclisi'nin bürolarının da bulunduğu Rus Halkevi'ne düzenlenen son baskında Mollie, Göçmen Bürosu yetkilileri tarafından sekiz günlüğüne içeri alınmış ve bin dolar kefaletle serbest bırakılmıştı. Daha sonra, bir arkadaşıyla sokakta yürürken iki sivil polis, kolundan tutarak, "patronun kendisini istediğini" söylemişlerdi. New York "bomba timi" başkanının ofisine götürülmüş, orada sorgulanmaksızın üç saat tutulmuş, sonra da bir karakolun nezaretine atılmıştı. Ertesi sabah gazetelerden "isyana teşvik"ten suçlandığını öğrenmişti. Götürüldüğü Tombs'da bir hafta tutuklu kaldıktan sonra beş bin dolar kefaletle serbest bırakılmıştı. Üç sivil polis, ellerinde, Federal tutuklama ve Ellis Adası'na götürülme emri ile kapıya dayandıklarında, Mollie eve daha yeni dönmüştü. O zamandan beri Ellis Adası'nda tutulmaktaydı. Ağırlığı elli kilo bile olmayan bir kızı etkisiz hale getirmek için bütün devlet mekanizması

seferber olmuştu.

On beş yıl hapis cezasıyla yüz yüze olan Mollie'yi, bir de açlık greviyle gücünü tüketmemesi için ikna etmek istedim. Avukatı Harry Weinberger'in ziyaret izni vardı, komiser benim de birlikte girmeme ses çıkartmadı. Mollie çok zayıflamıştı, ama iradesi yerindeydi. Beni aramızda hiçbir şey geçmemiş gibi karşıladı. Dostça kucaklaştık.

Hiç havalandırmaya çıkartılmadığını, sınır dışı edilenlerle temasına ve siyasilerle aynı koğuşta kalmasına izin verilmediğini anlattı bize. Protestoları sonuçsuz kalınca açlık grevine gitmeye karar vermişti. Yapılan zulme karşı gösterdiği tepkinin yerinde olduğunu kabul etmekle birlikte, sağlığını tehlikeye atmaması gerektiğini, çünkü hareketimiz açısından kendisinin çok değerli olduğunu belirttim. Komiseri, uygulamayı değiştirmeye ikna edecek olursak, açlık grevine son verir miydi? Önce gönülsüzdü, ama sonunda razı oldu. Bu sefer sevgili yoldaşımı göğsüme bastırmakta duraksamadım. Dünyanın acımasızlığından korumak istediğim küçük bir çocuk gibi sardım onu.

Mollie'nin diğer siyasilerle aynı koğuşta kalmasına komiseri razı ettik. Kibirli havasını bozmadan "konuyu incelemeye alacağına" söz verdi ve Miss Steimer'in de "uzlaşmaya yanaşması" halinde gerekli değişikliği yapacağını söyledi. Mollie'ye mesajı ulaştırdık, o da açlık grevini bırakmayı kabul etti.

Aynı akşam, Brevoort Otel'de, çalışkan arkadaşımız Dolly Sloan tarafından Saşa ve benim için bir kabul yemeği verildi. Özel bir kabul yemeğinin verilmesine karşıydık. Tercihimiz, Carnegie Salonu'nda ya da büyük bir tiyatroda çok sayıda insanın katılmasına olanak sağlayan düşük ücretli, halka açık bir toplantıydı. Fakat koca New York'ta, Brevoort Oteli'nden başka, konukseverlik geleneğine bağlı bir yer kalmamıştı. Bizlerle birlikte olmak için uzak yerlerden gelen arkadaşlarımızın yemeğe katılamaması, akşamı bir ölçüde gölgelemekle beraber, katılanların canlı ruh hali bunu giderdi. İsyancı usta şairimiz Lola Ridge, Saşa'yla bana adadığı şiirini okuyarak dinleyicileri mest etti; diğer konuşmacılar da aynı içtenlikle övgülerini dile getirdiler. Dünya Savaşı'ndaki tavrından dolayı bizden uzaklaşmış olan mücadele arkadaşımız Harry M. Kelly de eski sevecenliğiyle aramızdaydı.

Ellis Adası'ndaki genç isyancılarımızın kahramanlıkları, Mollie'nin birçok erkeğe taş çıkartacak cesareti ve devrimci tutarlılığı hakkında konuştum. Mollieler'in, biz daha yaşlı anarşistlerin tohum attığı toprakta filizlenen kuşağın temsilcileri olduğunu söyledim. Onlar bi-

zim ruhsal anlamda çocuklarımızdı ve mirası geleceğe taşıyacaklardı. Artık geleceğe iç rahatlığıyla bakabilirdik.

Benzer bir kabul, Kate Richards O'Hare adına, Kate'in affı için çalışan radikal kadınlar grubu tarafından düzenlenmişti. Crystal Eastman'ın başkanlık ettiği akşamda Elizabeth Gurley Flynn ve ben de konuşmacıydık. Kate'in Jefferson City Cezaevi'ndeki yaşamını ve oradaki talihsizler için başardığı işleri anlattım. Onun yoldaşlık ruhu üzerinde durduktan sonra, cezaevindeki ikametimizin Kate'in karakterini tanımlayan bazı kişisel ayrıntılarına girdim. Özellikle saçları konusundaki kompleksi dinleyicileri güldürdü. Saç tuvaletini tamamlamadan asla atölyeye gelmezdi. Bu tören büyük zaman ve çaba gerektiriyordu. Sabahları fırsat olmadığından Kate, gecenin geç saatlerini bu işe ayırmayı alışkanlık haline getirmişti. Bir gece yarısı Kate'in beddualarıyla uyandım.

"Ne oldu Kate?"

"Lanet olsun, yine bir firkete takıldı."

"Boşuna uğraşıyorsun," diye takıldım.

"Elbette," dedi hırsla, "başka türlü güzeliğimi nasıl sergilerim sanıyorsun? Senin de çok iyi bildiğin gibi, bu dünyada bedeli olmayan hiçbir şey yok."

"Evet ama, dalgalı saç uğruna böyle bir budalalığa da katlanamam doğrusu."

"Öyle mi, E.G., söylemesi kolay. Erkek ahbaplarına bir sor bakalım, güzel bir saç tuvaletini en iyi konuşmaya tercih ettiklerini göreceksin."

Kadınlar kahkahayı bastı, çoğunun Kate ile aynı fikirde olduğundan emindim.

Tanıtlar, benden angaryalarını hiçbir zaman esirgememişlerdir. Saşa, hasta yatağından henüz kalkmıştı ki, bu sefer de Stella yatağa düştü. Dinlenmek için tek şansım, bazı arkadaşlarımın beni kaçırmalarıydı, arkadaşım Aline Barnsdall'ın yaptığı gibi.

Onunla ilk kez Chicago konferanslarım sırasında tanışmıştım. Tiyatroyla yakından ilgiliydi ve bu kentte bazı modern oyunlar sahnelemişti. Birlikte çok hoş saatler geçirmiştik. Özellikle gönüllü annelik ve doğum kontrolü gibi toplumsal sorunlarda oldukça bilgili olduğunu görmüştüm. Mooney-Billings davasına olan ilgisi, yalnızca teoriyle haşır neşir olmadığını ortaya koyuyordu. Büyük miktarda bir parayı bu mücadeleye ödünç vererek ilk destekçiler arasında yer almıştı. A-

line'in bana düşkünlüğünü ancak hapse girince anlayabildim. Tahliyem sırasında Coast'tan Chicago'ya beni karşılamaya gelmesi, bizi birbirimize daha çok yaklaştırmış ve dört yıl önce başlayan dostluğumuz iyice perçinlenmişti. New York'a geldiğinde onunla birlikte bir süre sıkıntılardan uzaklaşıp rahat bir nefes aldım.

Bir gün, yaklaşan sürgünlüğüm üzerine konuşurken, Ibsen'in, bir ideal için mücadele etmenin, onun getireceği sonuçlardan daha önemli olduğu sözlerini hatırlattım. Hayatım zengin ve renkli geçmişti, geçmişe dair hiçbir pişmanlığım yoktu. "Maddi sonuçlardan ne haber?" diye aniden sordu Aline. "Güzel görünüşümün dışında hiçbir şey" diye yanıtladım şakayla. Arkadaşım kısa bir duraksamadan sonra, bir çeki paraya çevirip çevirmeyeceğimi sordu. Bunu yapabileceğimi, ama çek defterinde ismimin bulunmasının kendisi için pek iyi olmayacağını söyledim. Parasını istediği gibi tasarruf etme hakkı olduğunu belirtti; bu tür şeyleri kontrol etmek hükümetin işi değildi. Sınır dışı edilmeme karşı mücadelede ya da ülkeyi terketmek zorunda kalmam halinde ihtiyaçlarıma harcamam için beşbin dolarlık bir çek yazdı.

Öyle alt üst olmuştum ki, Aline'e bu cömert jestinden dolayı teşekkür bile edememiştim. Akşam olunca ona, sürgüne gönderilmemle ilgili beni en rahatsız eden şeyin maddi bağımlılık korkusu olduğunu söyledim. Amerika'ya geldiğimden beri bu duyguyu hiç tatmamıştım. Zenginlik için bağımsızlığımı feda etmektense yoksulluğun bağımsızlığını yeğlerdim. Tek hazinem buydu; onu hasisçe koruyordum. Yıllarca emek verdiğim, acılarına katlandığım ve memleketim dediğim bu topraklardan sürülmek hazmedilecek gibi değildi. Ama ne olacağını bilmediğin sahillere meteliksiz yelken açmak daha büyük felaketti. Yoksulluk ya da zaruret değil, yaşam kaynaklarını elinde tutan iktidar sahiplerinin emirlerine boyun eğmek korkusuydu bu. En çok bunun için endişeleniyordum. "Senin çekin sıradan bir hediye değil," dedim Aline'e; "özgür kalmamın bir aracı olarak bağımsızlığımı ve kendi ayaklarımın üzerinde durmamı sağlayacak. Beni anlıyorsun, değil mi?" Başıyla onayladı, kelimelerle ifade edilemeyecek bir minnet duygusu içimi kaplamıştı.

Mütarekenin üzerinden bir yıl geçmiş, bütün Avrupa ülkeleri siyasi af ilan etmişlerdi. Cezaevlerinin kapılarını açmayan tek ülke Amerika'ydı. Tersine, polis baskınlarının ve tutuklamaların ardı arkası

kesilmiyordu. Rus olarak bilinen ya da radikal fikirlere sempati duyduğundan kuşkulanılan işçilerin, tezgâhlarının başından ya da sokaktan alınıp içeri atılmadığı bir kent bulmak zordu. Bu baskınların arkasında, radikal fikirlerden paniğe kapılmış Genel Savcı Mitchell Palmer vardı. İnsanlar, tutuklamalar sırasında vahşi yöntemlere maruz kalıyorlardı. New York, Chicago, Pittsburgh, Detroit, Seattle ve diğer endüstriyel merkezlerde ceza ve tutukevleri "suçlularla" doldurulmuştu. Her taraftan konferans talepleri yağıyordu. Federal sınır dışı etme tehdidi, göçmen işçilere korku salmıştı ve bu konuda konuşma yapmam, insanları aydınlatmam için çok sayıda çağrı alıyordum.

Kendi kaderimiz de pamuk ipliğine bağlıydı ve Saşa hâlâ sağlığına kavuşmamıştı. Bu durumda bir konferans turuna çıkmak akıl almaz görünüyordu, yine de reddetmedim. Bunun, ikinci memleketimin utancına karşı sesimi yükseltmekte son fırsatım olacağını seziyordum. Saşa'nın fikrini sorduğumda gitmemin iyi olacağını söyledi. Atlanta' yı unutması ve belki de yoldaşlarla son kez buluşması düşüncesiyle benimle gelmesini önerdim; kabul etti.

Arkadaşlarımız ve avukatımız bir kampanya başlatmamıza şiddetle karşıydılar. Sınır dışı edilme dosyamızın hâlâ Federal Hükümetin önünde durduğunu, bu yüzden davamıza karşı önyargı yaratmanın akıl kârı olmadığını ileri sürüyorlardı. Fakat Saşa'yla ben, Rusya konusunun böylesine gündemde olduğu psikolojik bir momenti kaçırmak istemiyorduk. Kişisel çıkarların kararımızı etkilemesine izin veremezdik.

Fırtına hızıyla, New York'tan Detroit'e, oradan da Chicago'ya geçtik. Her hareketimiz yerel ve Federal ajanlarca gözlendi, her sözümüz kaydedildi. Tüm engellere rağmen istifimizi bozmadık. Son bir çabayla ileri atıldık, artık ok yaydan çıkmıştı.

Sansasyonel basının, polisin müdahale edeceği yolundaki yaygarasına, toplantılarımızdan uzak durulmasına ilişkin uyarılarına ve dinleyicilerinizi toplantılarınıza katılmaktan caydırıcı benzer yöntemlere rağmen, mitinglerimize, Chicago'da olduğu gibi Detroit'te de binlerce kişi katıldı. Bunlar sıradan toplantılar değildi. Hükümetin mutlakiyetçiliğine karşı şiddetli bir öfke fırtınası ve bizlere kucak açan devasa gösterilerdi. Yeni umut ve arzularla coşan ortak ruhun şahlanışıydı bu. Biz sadece bu ruhun arzu ve düşlerini dillendiriyorduk.

2 Aralık günü Chicago'da arkadaşlarımız tarafından verilen veda yemeği sırasında muhabirler Henry Clay Frick'in ölüm haberiyle içeri

daldılar. Bunu daha önce duymamıştık, fakat gazeteciler ziyafetin bu olayı kutlamak için düzenlendiğini sanıyorlardı. "Mr. Frick öldü," diye Saşa'ya kibirli bir havada seslendi genç bir muhabir, "söyleyeceğiniz bir şey var mı?" Saşa espriyle, "Allah'a havale olmuş," diye yanıtladı. Bense, Mr. Frick'in, Alexander Berkman'dan hiçbir alacağı kalmadığını, fakat kendi borçlarını temizlemeden gittiğini söyledim. "Ne demek istiyorsunuz?" diye sordu gazeteci. "Yalnızca şunu: Alexander Berkman olmasaydı, Henry Clay Frick, ne yaşamında, ne de ölümünde hatırlanırdı. Frick, sadece Berkman'dan dolayı hatırlanacaktır. Bütün serveti böyle bir şerefin karşılığını ödeyemez."

Ertesi sabah Harry Weinberger'den, Federal Çalışma Bakanlığı İşçi Masası'nın, sınır dışı edilmemiz emrini verdiğini ve 5 Aralık'ta teslim olmamız gerektiğini bildiren bir telgraf geldi. İki günlük özgürlük ve vermemiz gereken bir konferansımız vardı. New York'ta birçok iş bizi bekliyordu, Saşa hemen yola çıktı. Bense son toplantı için kaldım. Fırtına boraya dönüşse, azgın dalgalar yükselse de, sonuna kadar gitmeye kararlıydım.

Ertesi gün, Kitty Beck ve Ben Capes'le birlikte, en hızlı trenle New York'a hareket ettim. Chicago'dan ayrılışımda bana bir uğurlama töreni yapıldı. Peronu dolduran dost ve yoldaşlardan oluşan denizde, dostluk ve dayanışma dalgalanıyordu.

İki arkadaşımla birlikte en hızlı Amerikan treninin birinci mevkiinde yolculuk yapıyordum. "A.B.D.'deki muhtemelen bu son yolculuğunu bir pulmanda ya da kuşetlide geçirmek mi? Katiyen!" diye karşı çıkmışlardı arkadaşlarım. Yataklıdan aşağı kurtarmazdı ve yanında da şampanya olacaktı. Benny, İçki Yasağı'na rağmen ne yapıp edip iki şişe bulmuştu. Kompartıman görevlilerinin gönlünü etmesini ve kararmış yüreklerimizi kazanmasını bilen eski kulağı kesiklerdendi. Kompartman görevlimiz çat kapı içeri giriyor ve devamlı havayı kokluyordu. "Dört dörtlük," diye sırıttı göz kırparak. "Tam üstüne bastın, George," dedi Benny; "bize biraz buz getirebilir misin?" "Oldu patron, istemediğin kadar." Ben, ona, bir buzdolabını dolduracak kadar içkimiz olmadığını, ama eğer fazladan bir bardak getirirse "ganimete katılabileceğini" söyledi. Açıkgöz Zenci, bir filozof ve sanatkâr olduğunu gösterdi. Hayata ilişkin gözlemleri keskindi, yolcuların taklitlerini yapıp karakterlerini çizerken mükemmeldi.

Kitty'yle yalnız kalınca sabahın erken saatlerine kadar konuştuk. Yaşamının trajedisi doğanın ona bahşettiği cömertlikten geliyordu

belki de. Onun için, sınırsızca vermek bir şölen, önüne geçilmez bir içtepiydi. Bir âşık ya da bir arkadaş olsun, bir dilenci, başıboş bir kedi ya da köpek, Kitty yüreğindeki aşkı aktarmak için mutlaka bir kanal bulurdu. Kendisi için hiçbir şey talep etmediği halde, sevgiye bu kadar susamuş çok az insan tanımıştım. Çevresindeki insanlar, sanki doğal göreviymiş gibi, hep ondan beklerdi; çok azı yüreğinin sesine yanıt vermişti. Kitty vermek için yaratılmıştı, almak için değil. İşte üstün başarısı da, yenilgisi de burdan kaynaklanıyordu.

New York'taki Büyük Merkez Garı'nda, Saşa, Fitzi, Stella, Harry ve diğer yakın arkadaşlar bizi bekliyorlardı. Canım Helena'ma hoşçakal demek için evime gidecek zaman bile yoktu. Taksilere doluşup Ellis Adası'na doğru yola çıktık. Harry Weinberger, kefalet ücretimiz olarak ödenen otuz bin dolar depozitonun iade edilmesi talebini hazırlarken, Saşa'yla ben teslim olduk.

"Bu bir son, Emma Goldman, öyle değil mi?" diye sordu bir gazeteci. "Yalnızca bir başlangıç," diye yanıtladım.

LI. BÖLÜM

ELLIS ADASINDA kaldığım odada, Rus İşçileri Sendikası'na yapılan baskında içeri alınmış Ethel Bernstein ve Dora Lipkin de vardı. Orada bulunan belgeler, İngilizce dilbilgisi ve matematik kitaplarından ibaretti. Baskıncılar, böylesine tehlikeli yayınlar bulundurdukları için binadakileri dövüp tutuklamışlardı.

Sınır dışı edilme emrimizi imzalayan görevlinin, Çalışma Bakan Yardımcısı Louis F. Post olduğunu öğrendiğimde hayretler içinde kaldım. Ateşli bir tek-vergici, ifade ve basın özgürlüğü savunucusu, korkusuz haftalık liberal *Public*'in eski editörü, McKinley paniği sırasında yetkilileri, vahşi yöntemleri dolayısıyla şiddetle eleştirmiş, beni savunmuş ve hatta Leon Czolgosz'un anayasal haklarının korunmasında ısrar etmiş olan Louis F. Post, şimdi de kalksın sınır dışı etmenin savunuculuğunu yapsın? İnanılacak şey değildi. Tahliyemden sonra McKinley trajedisiyle ilgili olarak düzenlenen bir toplantıya başkanlık etmemi öneren bir radikal, şimdi böyle yöntemlerin taraftarı olsun? Evinde konuk olmuş, kendisi ve eşi tarafından ağırlanmıştım. Anarşizm hakkında tartıştığımızda, anarşizmin idealist değerlerinin altını çizmekle birlikte, pratikteki geçerliliklerine ilişkin kuşkularını dile getirmişti. Birçok ifade özgürlüğü mücadelesinde bize yardımcı olmuş. John Turner'ın sınır dışı edilmesini yazılı ve sözlü olarak şiddetle protesto etmişti. Ve aynı Louis F. Post, radikallerin ilk sınır dışı edilme emrini imzalayan kişiydi.

Arkadaşlardan bazıları, Louis F. Post'un, Federal Hükümet'in bir görevlisi olarak, yasalara bağlılık yemininden dönemediğini söyleyip, onu mazur göstermeye çalıştılar. Resmi görevi kabul edip de yemin ettiği an, geçmiş yıllarda uğrunda çalıştığı ve savunduğu ideallere ihanet ettiğini düşünemiyorlardı. Eğer tutarlı bir insan olsaydı, ilkelerine bağlı kalır ve Wilson ülkeyi savaşa girmeye zorladığında istifayı ba-

sardı. En azından, insanların fikirlerinden dolayı sınır dışı edilmesi emrini imzalamaya zorlandığı zaman istifa etmeliydi. Post'un şerefsizliğinin hiçbir açıklaması olamazdı.

Bu tür Amerikan radikallerinin başlıca trajedisi, direnme gücünden yoksunluk ve tutarsızlıktı. Fakat Louis F. Post'tan neden, en kritik anda Chicagolu yoldaşlarımızı terkeden tek-vergiciliğin babası, öğretmeni Henry George'dan daha cesur bir tavır bekleniyordu ki? O dönemde büyük ağırlığı olan Henry George, masumiyetlerini bildiği o insanların kurtulmasına yardımcı olabilirdi. Fakat politik hırsı, adalet duygusundan üstün gelmişti. Louis F. Post da şimdi hayranı olduğu tek-vergi havarisinin izinden gidiyordu.

Her şeye rağmen, bazı tek-vergicilerin saygınlıklarını ve moral güçlerini koruduklarını düşünmek insanı rahatlatıyordu. Bolton Hall, Harry Weinberger, Frank Stephens (birçok ifade özgürlüğü mücadelesindeki yoldaşlarım), Daniel Kiefer ve daha birçokları savaşa ve yeni despotizme karşı ayaklarının üzerinde durmayı başarmışlardı. Frank Stephens, bir vicdani redci olarak tutuklanmış, kefalet ödemeyi bile reddederek protestoda bulunmuştu. Özgürlük mücadelesinin bir başka kahramanı da Daniel Kiefer'dı. Özgürlük, halka yönelik faaliyetlerinde olduğu gibi özel hayatında da belirleyiciydi. Amerika'nın savaşa girmesine ve "seçme" yoluyla askere almaya karşı eyleme geçen ilk tek-vergicilerden biriydi. Mitchell Palmer, Newton D. Baker ve diğer korkak Kuveykır ve pasifist türü döneklerden tiksiniyordu. Arkadaşı Louis F. Post'un ihanetine karşı da farklı davranmadı.

Birleşik Devletler Bölge Mahkemesi Yargıcı Julis M. Mayer, Harry Weinberger'in itirazını kabul etmemiş ve kefaletle tahliyemizi reddetmişti. Fakat bu duruşmadan çok önemli bilgiler elde edilmişti. Birleşik Devletler Savcısı, Jacob Kershner'in yıllar önce öldüğünü açıkladı; bu durumda, 1909'da vatandaşlığı iptal edildiği sırada hayatta değildi. Bu resmi doğrulama, Federal makamların, müteveffa Jacob Kershner'i vatandaşlıktan çıkartmakla beni hedef aldıklarını net bir şekilde ortaya koyuyordu.

Avukatımız, yenilgiyi öyle kolay kolay kabul etmezdi. Bir cephede yenildiğinde, diğer cepheye yönelirdi. Sonraki itiraz mercii, Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi'ydi. Bize, yargılama hatası olduğu itirazıyla başvurduğunu ve kefaletin kabul edilmesi için ısrar edeceğini bildirdi. O zaman vatandaşlığım için mücadeleyi sürdürebilecektik.

Harry, pes etmeyen bir insandı ve Amerikan toprağındaki her saatin benim için değeri vardı.

Saşa'yla birlikte, sınır dışı edilme konusunda bir broşür yazmaya çok önceden karar vermiştik. Ellis Adası yetkililerinin böyle bir broşüre el koyacaklarını, bu yüzden hazırlıkların ve dışarı göndermenin gizlice yapılması gerektiğini biliyorduk. Oda arkadaşlarımız gözcülük yaparken geceleri yazıyor, sabahları ise, yürüyüşe çıktığımızda yazdıklarımız üzerine tartışıp fikir alışverişinde bulunuyorduk. Son gözden geçirmeyi Saşa yaptı ve gizlice dışardaki arkadaşlara ulaştırdı.

Her gün çok sayıda sınır dışı edilecek insan getiriliyordu. Çeşitli eyaletlerden gelen bu insanların çoğu giyeceksiz ya da parasızdı. Aylardır hapiste tutulduktan sonra, ani tutuklanmaları sırasında üzerlerinde ne varsa onlarla New York'a gönderilmişlerdi. Kış günü bu koşullar altında uzun bir yolculuğa çıkacaklardı. Bizimkileri, giyecek, battaniye, ayakkabı ve buna benzer malzemeleri yollamaları için bombardımana tuttuk. Malzemelerin kısa sürede adaya ulaşmaya başlamasıyla, sınır dışı namzetlerinin yüzü biraz olsun güldü.

Ellis Adası'ndaki göçmenlerin durumu anlatılacak gibi değildi. Balık istifi kalıyorlardı, yemekler iğrençti ve suçlu muamelesi görüyorlardı. Bu talihsizler kendi ülkeleriyle bağlarını kesip, vaadedilmiş topraklara, özgürlükler ve fırsatlar ülkesi Amerika'ya göç etmişlerdi. Bunun yerine, hapis, kötü muamele ve süresi belirsiz tutuklulukla karşılaşmışlardı. Hayretle, 1886'daki Castle Garden günlerimden beri pek az şeyin değiştiğini gördüm. Göçmenlerin aramıza karışmalarına izin verilmiyordu. Fakat biz, hemen hemen her Avrupa dilinden anlamamız sayesinde onlarla iletişim kurmayı başarmıştık. Göçmenler yararına bir şeyler yapmak için elverişli bir konumda değildik. Yapabileceğimiz en iyi şey, duruma Amerikalı arkadaşlarımızın dikkatini çekerek, geri gönderilen yabancılara, bütün Birleşik Devletler'in, yalnızca resmi görevlilerin barbarlığından ibaret olmadığını göstermekti. Aralıksız çalışıyorduk, ne Saşa'nın, ne de benim başımızı kaşıyacak zamanımız vardı.

Şiddetli diş ağrım tam da zamanını bulmuştu. Adanın dişçisi ağrımı dindiremediği halde, komiser, kendi dişçimin getirtilmesine izin vermedi. Ağrım dayanılmaz bir hal almıştı. Şiddetli bir protestoya giriştim, sonunda yetkililer emir almak için Washington'la ilişkiye geçeceklerine söz verdiler. Diş ağrım kırk sekiz saat boyunca Federal bir olay haline geldi. Gizli diplomasi, sonunda büyük problemi çözdü.

Washington, yanında erkek bir muhafız ve bir gardiyan olmak üzere dişçime gitmeme razı oldu.

Dişçinin bekleme odası toplantı yerine dönmüştü. Fitzi, Stella, Helena, Yegor, bizim küçük Ian, sevgili eski dost Max ve diğer arkadaşlar oradaydılar. Tedaviyi neşe içinde beklemek, zamanı daha çabuk geçiriyordu.

Harry Weinberger, bürokratik ayrıntı ve formaliteler yüzünden Washington'da beklenmedik zorluklarla karşılaşıyordu. Mahkeme Kâtibi, basılı formlara uymadığından kâğıtlarını kabul etmemişti. Harry, Başyargıç White'a başvurusunu ulaştırmayı başardı. 11 Aralık günü başvurusunun tartışılması kabul edildi, fakat mahkeme, yargılama hatası talebimizi reddetti. Aynı şekilde Saşa'nın sınır dışı edilmesinin durdurulması da kabul edilmedi. Dosyamdaki belgelerin basılarak bir hafta içinde gönderilmesine karar verildi.

Eğer Saşa ülkeden sürülecek olursa onunla birlikte gidecektim. O, yaşamıma ruhsal uyanışımla birlikte girmiş, içimde büyümüştü ve çarmıha gerildiği yıllar bizi sonsuza kadar birbirimize bağlamıştı. O-tuz yıllık yoldaşım, dostum ve mücadele arkadaşımdı; o devrime katılırken benim geride kalmam düşünülebilir miydi?

"Mücadele etmek için kalacaksın, değil mi?" diye sordu Saşa o gün havalandırmada. Eğer Amerika'da kalma hakkımı sağlayabilirsem, Rusya için çok şey yapabileceğim gibi, sınır dışı edilenlere de yararlı olabileceğimi ekledi. İşte bizim eski Saşa diye düşündüm; önceliği hep propagandaya verir. Böyle kritik bir anda gösterdiği duyarsızlığın verdiği acıyı zorlukla gemleyebiliyordum. Ama Saşa'nın diğer yanını da biliyordum. Kendisi bununla yüzleşmese bile, görünüşteki katı devrimciliğinin altında çarpan insan yüreğinin sesini duyabiliyordum. "Boşuna çeneni yorma, kumandan" dedim; "beni öyle kolay kolay başından def edemezsin. Kararımı verdim, seninle geliyorum." Tek bir kelime söylemeden sıkıca elimi kavradı.

Konuksever Birleşik Devletler'in sahillerindeki son günlerimizdi. Kızlarımız büyük bir gayretle son hazırlıkları yapıyorlardı. Ne biricik Stellam, ne de Fitzi için hiçbir iş angarya değildi. Yürekleri kanayarak yol hazırlıklarını sürdürüyorlar, bizimle oldukları zaman ise daima neşeli görünmeye çalışıyorlardı. Onlardan, Max'dan, Helena'dan ve diğer sevdiklerimizden ayrılmak çok acıydı. Kimbilir, belki bir gün yeniden hepimiz bir araya gelirdik, elbette Helena hariç. Zavallı kız kardeşimle ilgili olarak böyle bir umut bile beslemiyordum. Onu

son görüşüm olduğunu ve Helena'nın kafamdan geçenleri sezdiğini biliyordum. Umutsuzca kucaklaştık.

20 Aralık Cumartesi günü hepimiz istim üstündeydik. Birtakım şüpheli işaretler bu günün değişiklere gebe olduğunu gösteriyordu. Ancak, Ellis Adası yetkilileri bize, Noel'den önce gönderilmeyeceğimize, hele şu birkaç gün içinde bunun söz konusu bile olmayacağına ilişkin söz verdiler. Ama öte yandan, bize suçlu muamelesi yaparak fotoğraflarımızı çektiler, parmak izlerimizi aldılar ve fişlediler. O gün, tek tek ya da gruplar halinde gelen çok sayıda ziyaretçiden başımızı alamadık. Gazeteciler de bizi şereflendirmekten geri kalmadılar. Ne zaman hareket edeceğimizi ve nereye gideceğimizi biliyor muyduk? Ve Rusya'da neler yapmayı düşünüyordum? Onlara "Amerikan Özgürlüğünün Rus Dostları Topluluğu'nu" örgütleyeceğimi söyledim. "Rusya'nın Amerikan Dostları'nın, bu ülkeye özgürlüğün gelmesine çok büyük katkıları oldu. Şimdi sıra özgür Rusya'nın, Amerika'nın yardımına koşmasında."

Harry Weinberger hâlâ çok umutluydu ve işin peşini bırakmamaya kararlıydı. Ne pahasına olursa olsun, beni Amerika'ya yeniden sokacaktı; hazırlıklı olmalıydım. Bob Minor buna dudak büktü. Felaket gününün yaklaşması onu perişan etmişti. Omuz omuza birçok cephede dövüşmüştük. Onun nezdinde ayrı bir yerim vardı. Saşa'nın sınır dışı edilmesi ise onun için kişisel bir kayıptı, çünkü ona âdeta tapardı. Fitzi nasıl olsa ilk fırsatta Sovyet Rusya'ya geleceğinden ondan ayrılmak o kadar koymuyordu. Weinberger'e, adada birkaç gün daha kalacağımız haberi geldiğinde, ziyaretçilerimiz gitmek üzereydi. Buna sevinmiştik. Pazartesi yeniden buluşmayı kararlaştırdık. Belki de bu son buluşmamız olacaktı. Kutsal pazar günleri adaya ziyaretçi kabul edilmiyordu.

Gelelim oda arkadaşlarıma. Ethel'e karşı ileri sürülen anarşi suçlaması geri çekildiği halde, sınır dışı edilecekti. Amerika'ya çocuk yaşta gelmişti. Leavenworth'de yirmi yıla mahkûm olan sevgilisi Samuel Lipman gibi tüm sevdikleri bu ülkedeydi. Dilini bile bilmediği Rusya'da yakınlık duyduğu hiçbir şey yoktu. Buna rağmen sevinçliydi, gurur duyması için yeterince nedeni olduğunu söylüyordu. Az bir şey miydi on sekiz yaşında, koca Birleşik Devletler Hükümeti'ni korkutmak.

Dora Lipkin'in annesi ve kız kardeşleri Chicago'da oturuyorlardı. New York'a gelemeyecek kadar yoksul, emekçi insanlardı ve bu kızın,

sevdiklerine veda etmek için hiçbir umudu yoktu. O da Ethel gibi uzun süredir bu ülkedeydi. Fabrikalarda köle gibi sürünerek ülkenin zenginliğine zenginlik katmıştı. Şimdiyse kapı dışarı ediliyordu. Neyse ki, sevgilisi de sınır dışı edilenler arasındaydı.

Kızlarla daha önce hiç karşılaşmamıştık, ama Ellis Adası'nda geçirdiğimiz iki hafta, bizi kırk yıllık dost gibi birbirimize bağladı. Her zaman olduğu gibi o akşam da, çalakalem mektuplara cevap verir ve arkadaşlarımıza son veda mesajlarını yazarken oda arkadaşlarım benim için gözcülük yapıyorlardı. Gece yarısı aniden, yaklaşan ayak seslerini duydum. "Çabuk ol, birisi geliyor!" diye fısıldadı Ethel. Kâğıtları ve mektupları kaptığım gibi yastığımın altına sakladım. Hemen kendimizi yataklarımıza atarak uyuyormuş gibi yaptık.

Adımlar odamızın önünde durdu. Anahtar şakırtıları duyuldu. Kapının kilidi çevrildi ve gürültüyle açıldı. İki nöbetçi ve bir gardiyan içeri daldılar. "Çabuk kalkın," diye emrettiler, "toparlayın eşyalarınızı!" Kızlar iyice tedirgin olmuştu. Ethel, hummaya tutulmuş gibi titriyor, çaresizce çantalarının arasında dönenip duruyordu. Nöbetçiler sabırsızlanarak, "Hadi bakalım, acele edin! Çabuk, çabuk!" diye homurdandılar. Öfkemi tutamadım. "Bırakın da giyinelim!" dedim. Kapıyı aralık bırakıp dışarı çıktılar. Derdim mektuplardı. Ellerine geçmesini istemediğim gibi, yırtmaya da kıyamıyordum. Belki emanet edebileceğim birisini bulurum umuduyla onları göğsüme sokup büyük bir şala sarındım.

Sınır dışı edilecek erkekler, karanlık, soğuk, uzun bir koridorda toplanmışlardı. Küçük Morris Becker de aralarındaydı. Çok sayıda Rus genciyle beraber o öğleden sonra adaya getirilmişti. Aralarından biri koltuk değneğiyle yürüyordu. Ülser ağrısı çeken bir diğeri ise ada hastanesindeki yatağından alınıp getirilmişti. Saşa, denklerini toplayan hastalara yardım ediyordu. Eşyalarını toplamaya fırsat bile bulamadan hücrelerinden apar topar alınmışlardı. Gece yarısı uykularından uyandırılarak yaka paça koridora fırlatılan bu insanlar, ne olup bittiğini hâlâ anlayamamış uykulu gözlerle bakınıp duruyorlardı.

Aniden bir bitkinlik çöktü üzerime, üşüyordum. İlişecek bir yer bile olmayan ambara benzeyen bu yerde titreyerek bekliyorduk. Bu umulmadık saldırı karşısında koridor ana baba gününe dönmüştü. Kimisi, kendisine davasının yeniden gözden geçirileceği sözü verildiğini söylüyor, kimisi kefaletle dışarı çıkma kararını beklediğinden dem vuruyordu. Kimse onlara sınır dışı edileceklerine dair en ufak bir şey

çıtlatmamıştı. Gece yarısı bu saldırı da ne demek oluyordu! Çaresizce ve ne yapacaklarını bilemeden sağa sola koşuşuyorlardı. Saşa, onları gruplar halinde toplayarak kentteki yakınlarına haber vermeleri için girişimde bulunmayı önerdi. Erkekler can havliyle bu öneriye sarılarak Saşa'yı sözcü seçtiler. Saşa, komiseri, para ve diğer ihtiyaçlar için New York'taki yakınlarına, parasını kendileri ödemek kaydıyla telgraf çekmeleri için izin vermeye ikna etti.

Mesajcı çocuklar sağa sola koşturarak aceleyle karalanmış özel ulak mektupları ve telgrafları topladılar. Bu kimsesiz insanlar, yakınlarına ulaşma ümidi ile biraz olsun rahatlamışlardı. Ada yetkilileri, mesajları tasnif eder ve posta giderlerini toplarken, merak etmeyin, daha bir yere gittiğimiz yok, mektuplarınızın cevabını alacak kadar zamanımız var, diyerek ortalığı yatıştırıyorlardı.

Son telgrafların gönderilmesi yeni bitmişti ki koridor, Eyalet polisleriyle, Federal dedektiflerle, Göçmen Bürosu ve Sahil Koruma görevlileriyle doldu. Başlarındaki Göçmen Bürosu Genel Komiseri Caminetti'yi tanıdım. Üniformalı adamlar duvar boyunca dizilmişlerdi ve derken emir geldi: "Sıraya gir!" İçeriye ani bir sessizlik çöktü. "Marş marş!" emri koridorda çınladı.

Dışarısı diz boyu kardı. İlikleri donduran bir rüzgâr esiyordu. Sivil ve askerlerden oluşan silahlı bir kıta, yol boyunca kıyıya kadar dizilmişti. Sabahın sisinde kıyıdaki mavnanın silueti zor seçiliyordu. Etrafları üniformalı subaylarla çevrilmiş sürgünler, mavnaya doğru ilerlerken komut ve lanetler ayaklarının donmuş karda çıkardığı seslere karışıyordu. Erkeklerden sonuncusu da iskeleyi geçince, bize onları izlememiz emredildi. Önümüzdeki ve arkamızdaki askerlerle birlikte ilerledik.

Bir kabine sokulduk. Hanl hanl yanan demir soba içeriyi iyice ısıtmıştı. Dumandan genzimiz tıkandı. İçerisi çok havasızdı, bir damla su bulmanın imkânı yoktu. Derken şiddetli bir sarsıntı; yolculuk saati gelmişti.

Saatime baktım, dördü yirmi geçiyordu. Tarih 21 Aralık 1919, günlerden pazardı. Kış rüzgârının şiddetle estiği yukarı güvertede, kader ortaklarımın ayak seslerini duyabiliyordum. Başım dönüyordu, sanki Sibirya'ya sürülen siyasilerin arasındaydım. Rusya'nın çok uzaklarda kalmış geçmişi ve sürgüne gönderilen devrimci kahramanlar gözlerimin önündeydi. Fakat hayır, burası New York'tu, Amerika'ydı, özgürlüğün ülkesiydi! Lombardan, gittikçe uzaklaşan şehri, gökdelen-

lerin siluetlerini görebiliyordum. Yeni Dünya'nın metropolü olan biricik şehrimdi bu. Bu, gerçekten de Amerika'ydı, Çarlık Rusyası'nın zulmünü devralan Amerika! Gözümü yukarı diktim - Özgürlük Abidesi!

Mavna, büyük bir gemiye yanaştığında şafak daha yeni söküyordu. Çabucak gemiye aktarıldık ve bir kabine konduk. Sabahın altısıydı. Bitkindim, ranzama yüzükoyun uzandım ve hemen uyudum.

Birisinin battaniyemi çekmesiyle uyandım. Sanırım bir kadın görevliydi. Uzun zamandır uyuduğumu, hasta olup olmadığımı sordu. Akşamın altısı olmuştu. Beni kuşatan çirkinlikten on iki saat uykuya kaçarak kurtulmuştum. Koridora adımımı atar atmaz birisi kabaca omuzumu kavradı. İrkilmiştim. "Nereye gidiyorsun?" diye sordu asker. "İlla bilmek istiyorsan, tuvalete. İtirazın mı var?" Elini çekti ve tuvalete kadar beni izledi; çıktığımda hâlâ kapıdaydı. Gerisin geri kabine döndük. Arkadaşlarım, yola çıktığımızdan beri muhafızların kapımızda nöbet tuttuklarını ve nereye giderlerse peşlerinden geldiklerini söylediler.

Ertesi gün, öğlen, nöbetçi askerlerin eşliğinde, subayların yemek salonuna götürüldük. Büyük bir masada kaptanla sivil ve askerlerden oluşan maiyeti oturuyordu. Diğer bir masa bize ayrılmıştı.

Yemekten sonra, sınır dışı edilenlerden sorumlu Federal görevliyi görmek istedim. Bu memur, *Buford* seferini düzenlemekle görevlendirilmiş Göçmen Bürosu Müfettişi F.W. Berkshire'dı. Kabinimizden memnun muyduk, yemekler iyi miydi? Ona, bir şikâyetimiz olmadığını, ancak erkek yoldaşlarımızı merak ettiğimi söyledim. Yemeklerimizi onlarla birlikte yiyebilir ve güvertede bir araya gelebilir miydik? Berkshire "imkânsız," yanıtını verdi. Bunun üzerine Alexander Berkman'ı görmeyi talep ettim. Bu da imkânsızdı. Müfettişe, amacımın sorun yaratmak olmadığını, ancak arkadaşımla görüşmeme izin vermesi için kendisine yirmi dört saat tanıdığımı belirttim. Talebimin reddedilmesi halinde, sürenin bitiminde açlık grevine gidecektim.

Saşa, bir muhafız eşliğinde sabah beni görmeye geldi. Yüzünü görmeyeli haftalar geçmiş gibiydi. Erkeklerin koşullarının berbat olduğunu söyledi. Geminin ambar bölümünde, yirmi kişilik yere kırk dokuz kişi tıkıştırılmıştı. Geri kalanlar da iki ayrı bölmeye konmuşlardı. Üç katlı ranzalar eski ve kırık döküktü; üst ranzada yatanlar sağa sola döndükçe ranzaların telleri aşağıda yatanların kafalarına çarpıyordu. Geçen yüzyılın sonlarında yapılan bu gemi, İspanyol-Amerikan Savaşı'nda nakliyede kullanılmış, daha sonra güvensiz bulunarak

çürüğe çıkarılmıştı. Ambarın zemini sürekli ıslaktı, bu yüzden yataklar ve battaniyeler nem içindeydi. Yıkanmak için yalnızca tuzlu su vardı ve sabun yoktu. Yemekler iğrençti, özellikle yarı pişmiş ekmekler yenecek gibi değildi. En kötüsü ise, iki yüz kırk altı kişiye iki tuvalet düşmesiydi.

Saşa, erkeklerle birlikte yemek yemek için baskı yapmamızı önerdi. Bu sayede, payımıza düşen yemeklerden hasta arkadaşlara verme imkânımız olacaktı. Bu arada kendisi, gerekli değişiklikleri sağlamaya çalışacaktı. Tespit ettiği bir talepler listesi üzerinde Berkshire ile görüşmeler yapıyordu. Saşa'yı yeniden canlı ve faal gördüğüme sevindim. Başkalarının ona ihtiyacı olduğunu gördüğü an fiziksel acılarını unutuvermişti.

Gemi personeli, yemek salonunda tantanayla Noel'i kutluyordu. Ethel'le Dora ranzalarından kalkamayacak kadar hastaydılar; gardiyanlarımla baş başa kalmaya tahammül edemezdim. Onların budalaca Noel eğlencelerine karnım toktu. Gün boyunca güvertede tutulduğumuz halde, erkeklerle görüştürülmedik. Saşa'yla ısrarlarımız sonucunda, onun ve Dora'nın erkek arkadaşının bizimle görüşmelerine izin verildi.

Sürgünlerle *Buford* sorumluları arasındaki sürtüşme büyüyordu. Erkeklerin temiz havaya çıkartılıp güvertede dolaşmasına izin verilmediği için Saşa, yoldaşları adına protestoda bulundu. Bu talepleri makul bulan Göçmen Bürosu Müfettişi, Federal Temsilci Berkshire, askerlerin başındaki kumandanlardan çekindiği için bir şey yapamıyordu. Müfettiş, sürgünleri "Şef"e havale edince, Saşa, sürgünlerin siyasi olduklarını ve asker kişi sayılamayacaklarını ileri sürerek "Şef" le görüşmeyi reddetti. Konumları asker tutuklulardan hiç de farklı değildi: Sürekli ambarda kilitli tutuluyorlardı ve kapılarında gece gündüz nöbetçi bulunduruluyordu. Berkshire, tansiyonun haklı olarak yükseldiğinin farkındaydı. Noel günü Saşa'ya, "üst makamların" sürgünlere güverteye çıkma hakkını bağışladıklarını bildirdi.

Buna rağmen, arkadaşlarımızla görüşmemize izin verilmedi. Halbuki, diğer ülkelerdeki siyasi mahkûmların, cinsiyetlerine bakılmaksızın havalandırma saatlerinde bir araya gelmeleri yasak değildi. Ama Amerikan bağnazlığı böyle şeyleri yakışıksız buluyordu. Erkekler havalandırmaya çıkarıldıklarında bizler, ahlakı kurtarma adına, kabine kilitleniyorduk. Dalgaların çarptığı ve sırılsıklam ettiği en alt güvertede dolaşmak zorundaydılar.

Açık sularda seyrediyorduk. Birçok arkadaş hasta düşmüştü. Ya-

rı çiğ yarı pişmiş yemek, herkesin midesini bozmuş, alt ranzalarda yatan erkeklerin çoğu rutubetten romatizma olmuştu. Çok sayıda hastanın bakımıyla meşgul olan gemi doktoru Saşa'yı yardıma çağırdı. Hemşire olarak yardım talebim reddedilmişti, ama bütün gün yataktan çıkmayan iki arkadaşımın bakımına zaten zor yetişiyordum. Noel günlerinin gergin ortamı, yaklaşan fırtınayı haber veriyordu.

Muhafızlarımızın aşırı düşmanca tutumu süreç içinde tedrici bir değişikliğe uğradı. Başlangıçtaki hotzotçu havaları azalmaya başlamıştı. Bizimle sohbet ederken göz ucuyla da görevli bir subayın gelip gelmediğini kontrol ediyorlardı. Samimiyetimiz arttıkça açıldılar. Oyuna getirildiklerini söylüyorlardı. Görev emri kendilerine, gemiye binmeden bir gün önce ulaştırılmıştı. Yolculuğun amacından ve ne kadar süreceğinden habersizdiler. Nereye götürüldüğümüz konusunda hiçbir fikirleri yoktu. Gemiyle bir yere götürülecek azılı suçlulara muhafızlık edecekleri söylenmişti yalnızca. Hınç biledikleri üstlerine verip veriştiriyorlardı.

İlk gün kabaca omuzumdan yakalayan nöbetçi, bize karşı olumsuz tavrını hâlâ sürdürüyordu. Bir akşam, onun, kabinimizin önünde volta atışını izliyordum. Nöbetten bitkin düşmüş görünüyordu. Oturup bir soluk almasını söyledim. Önüne tabureyi sürdüğümde bütün resmiyeti gitti. "Yapamam," diye fısıldadı, "nöbetçi subay gelebilir." Rolleri değişmeyi önerdim: Onun için gözcülük yapacaktım. "Aman Tanrım!" diye ünledi, kendini daha fazla tutamayarak, "sizin McKinley'yi öldüren ve her zaman birilerine karşı komplo düzenleyen suçlular olduğunuzu söylemişlerdi bize." O andan itibaren, elinden geleni yapmaya hazır, dostane bir tutum aldı. Arkadaşlarına bu olayı anlatmış olmalıydı ki, onlar da kapımızda nöbet beklerken dostluklarını göstermek için can atıyorlardı. Kabinimizin ilgi çekmesinin özel bir nedeni daha vardı: Güzel arkadaşım Ethel. Askerler onun için deli oluyor, her fırsatta anarşizmi tartışıyor ve kaderimize büyük ilgi gösteriyorlardı. Üstlerinden nefret ediyorlar ve onları denize atmaktan mutlu olacaklarını söylüyorlardı, çünkü alınıp satılan kölelerden farksızdılar ve subaylar, gözünün üstünde kaşın var deyip cezayı basıyorlardı.

Hele teğmenlerden biri çok kibar ve âlicenap bir insandı. Benden bazı kitaplar ödünç almıştı. Geri getirdiğinde kitaplardan birinin içinde Kalinin'in Sovyet Rusya'nın başkanı olduğu haberini veren ve Beyazlar'ın işgali altında bulunan herhangi bir bölgeye bırakılmayacağı-

muzı ima eden bir not buldum. Tam olarak nereye gittiğimiz konusundaki belirsizlik, sürgünler arasında sürekli bir endişe ve sıkıntı kaynağıydı. Bu dost subayın verdiği bilgi sayesinde, beynimizi kurt gibi kemiren endişeden kurtulmuştuk.

Bu sırada, erkek yoldaşlarımız da muhafızlarına "ajitasyon" yapmaktan ve onlarla kaynaşmaktan geri kalmıyorlardı. Askerler, onlara gittikleri yerde satsınlar diye yedek ayakkabı ve elbiselerini veriyorlardı - "Bakarsın Rusya'da işe yarar," diyorlardı. Saşa'nın çelebiliği ve gülünç hikâyeler dağarcığı, Sam Amca'nın çocuklarının kalbini fethetmişti. Dışarıya gözcü olarak bir arkadaşlarını koyduktan sonra, ranzasının etrafını sarıyor ve yine o komik hikâyelerinden anlatmasını istiyorlardı. Saşa, konuyu nereye çekeceğini çok iyi biliyordu. Nitekim, kısa süre sonra, Bolşevikler ve sovyetler hakkında sorular sormaya başladılar. Devrimin getirdiği değişikleri merak ediyorlardı. Kızıl Ordu'da askerlerin subaylarını kendilerinin seçtiklerini ve bir komiserin ya da generalin ere hakaret etmeye cesaret edemediğini işittiklerinde kulaklarına inanamamışlardı. Subay ve erlerin aynı tayını eşitçe paylaşmalarının mucizevi bir şey olduğunu düşünüyorlardı.

Yanlarına kışlık giyeceklerini alma fırsatı bulamayan sürgünler, gemi ambarlarının soğuk ve neminde ciğerlerine kadar üşüyor, hasta düşüyorlardı. Saşa, fazla giyecekleri olanların, olmayanlarla paylaşmasını önerdiğinde, sürgünler buna yarış edercesine katıldılar. Torbalar, bavullar, çantalar ortaya saçıldı; herkes zorunlu ihtiyaçlarının dışında kalanları bağışladı. Ceketler, iç çamaşırları, çoraplar ve diğer giyecekler ambardaki koğuşlardan birine yığıldı ve dağıtım için bir komisyon seçildi. Saşa'nın bana anlattığına göre bu uygulama, dayanışmanın ve sürgünlerin arkadaşlık duygularının mükemmel bir örneğiydi. Kimse kendisine iyisini ayırmamış, herkes her şeyini sonuna kadar vermişti. Dağıtım öylesine adil yapılmıştı ki, tek bir şikâyet olmamıştı.

Yüzlerce ağızdan yükselen Rus melodilerinin nağmeleri *Buford* un her tarafında yankılandı. Güvertedeki erkeklerin gür sesleri, çarpan dalgaların üzerinde yükselip kabinimize kadar ulaşıyordu. Koro şefinin güçlü bariton sesiyle okuduğu ilk dörtlüğün ardından koro ona katılıyordu. Eski Rusya'da yasaklanmış devrimci şarkıları, köylülerin istek ve acılarıyla yüklü halk türkülerini seslendiriyor, sevgililerinin peşinden cezaevine ve sürgüne gitmeyi göze alan kahraman Nekrassov

Kadınları'nın* ağıtını söylüyorlardı. Tüm gemi susmuştu, nöbetçiler bile yürüyüşlerini kesmiş, yürek paralayan melodilere kulak kesilmişlerdi.

Saşa, kamarot yardımcısıyla sıkı fıkı olunca, onun aracılığıyla bir posta servisi örgütledik. Her gün aramızda gidip gelen notlarla birbirimizden haberdar oluyorduk. "Mac," adını taktığımız bu dostumuz bize öyle gönülden bağlanmıştı ki, kaderini bizimkiyle özdeşleştirmişti nerdeyse. Çok zeki ve marifetli birisiydi; ne zaman başımız sıkışsa yerden bitiverirdi. Bir süredir elleri önlüğünün altında yürüme alışkanlığı edinen Mac, ne zaman gelse mutlaka küçük bir hediye sunardı. Kilerden yürütülmüş leziz yiyecekleri, kaptanın masasından lokma tatlılarını, hatta kızarmış tavuk ve pastaları her an yataklarımızın ya da Saşa'nın ranzasının altından bulup çıkartmamız mümkündü. Derken bir gün, Saşa'ya, kendilerinin silahlanmış yoldaşlarının adına delege olarak geldiklerini açıklayan bir grup asker getirdi. Ciddi bir görevle gelmişlerdi. Sürgünleri silah ve cephaneyle donatmayı, bütün subayları ve görevlileri tutuklamayı, *Buford*'un yönetimini Saşa'ya vermeyi ve Sovyet Rusya'ya doğru yelken açmayı öneriyorlardı.

Manş Denizi'ne geldiğimizde takvimler 5 Ocak 1920'yi gösteriyordu. Kılavuz, Birleşik Devletler'e yazdığımız ilk mektupların da içinde bulunduğu postayı alarak uzaklaştı. Bu mektuplar, kendi arkadaşlarımıza yazdıklarımızdan daha az incelemeye tabi tutulacakları için Frank Harris, Alexander Harvey ve diğer Amerikalı dostlara hitaben yazılmıştı. Mr. Berkshire, Amerika'ya bir telgraf çekmemize de razı oldu. Bu lütuf sekiz dolara patlasa da, gözleri yolda akıbetimizi merak eden arkadaşlarımızı sevindireceği için, değerdi.

Manş'tan ayrıldığımızda bir Müttefik destroyeri bizi izlemeye başladı. Savaş gemisinin peşimize takılmasının nedeni, *Buford* yetkililerinin korkudan üç buçuk atmalarıydı. Erkekler, kendilerine verilen pişmemiş ekmek tayınını sürekli gündeme getirdikleri halde, şikâyetlerinin umursanmaması üzerine greve gitme tehdidinde bulunmuşlardı. Berkshire, Saşa'ya, sürgünlerin uymak zorunda oldukları "Albayın kesin emirlerini" hatırlatınca, yoldaşlar kahkahayı bastılar. "Biz, Berkman'dan başka 'Albay' *tanımayız*," diye bağırdılar. Saşa'ya gönderilen askeri şef, gemi disiplininin altüst olduğu yolunda esip üfürdü. Öfkey-

* Büyük Rus şairi Nekrassov'un (1821-77) 1825'te Çar'a karşı isyan eden ve "Dekabristler" olarak anılan liberal aristokrat genç subayların Sibirya'ya sürgünü sırasında onları izleyen eş ve sevgilileriyle ilgili olarak yazdığı ünlü "Rus Kadınları" şiirine atıfta bulunuluyor. ç.n.

le sürgünlerin askerlerle kaynaştıklarını söyledikten sonra, gizli silahlar için herkesi didik didik arayacağı tehdidinde bulundu.

Saşa, yoldaşlarının direneceğini cesurca açıkladı. Albay, kumandası altındakilere güvenemediğinden sorunun üzerine gitmedi. Saşa, çözüm için, ahçı olan iki arkadaşlarının fırıncılık işini ücretsiz olarak üstlenmelerini önerdi. Albay, bunu kabul etmek istiyordu, ne ki, üst makamların tepkilerinden çekiniyordu. Saşa, direterek Berkshire'ı tarafına kazandı. Saşa'nın planının uygulanması sonucu, ekmekle ilgili şikâyetler kesildi. Ciddi bir sorun çözülmüş olsa da, grevden sözedilmesi ve yoldaşlarımızın örgütlü tutumu, kumandanları ürkütmüş olmalıydı. Güçlerinin üstünlüğüne olan güvenlerinin sarsıldığı koşullarda bir Müttefik destroyerinin yakında bulunması uygun olurdu. *Buford*'daki, apoletlere ve altın sırmalara saygı göstermeyen kalabalık varoldukça, grevlere ve doğrudan eyleme inanan iki yüz kırk dokuz radikal harekete geçmeye hazır bekledikçe, bu savaş gemisi onlar için gerçekten Allah'ın lütfuydu.

Diğer bir neden *Buford*'un kendisiydi. Bu eski püskü tekneyi iyice dökülür hale getiren, çıktığı uzun yolculuk değildi; böylesi bir yolculuğa dayanamayacağı daha başından apaçık belliydi. Birleşik Devletler Hükümeti, bu geminin emniyetsiz olduğunu bile bile, beş yüzü aşan insanın yaşamını ona emanet edebilmişti. Alman karasularına ve Baltık Denizi'ne doğru yol alıyorduk. Baltık Denizi hâlâ mayın doluydu. Britanya destroyerine böylesi bir tehlikeli durumda ciddi bir ihtiyaç vardı. Kaptan, yaklaşan tehlikeyi farketmişti. Tahliye kayıklarının hazır tutulması emrini verdi ve Saşa'yı, alarm durumunda çabuk harekete geçilmesi için insanları örgütlemek üzere içlerinden on iki kişiyi görevlendirmesi için yetkilendirdi.

Sınırdışı edilenlerin çoğunluğunun Amerikan bankalarında önemli miktarda paraları ve tahvilleri kalmıştı. Ne paralarını çekecek zaman bırakılmış, ne de ailelerine aktarma fırsatı verilmişti. Berkshire'e, sürgünlerin tasarruflarını akrabalarına aktarmaları için Amerika'ya bir talimat göndermesini önerdi Saşa. Bu fikri onaylayan müfettiş, işi Saşa'ya bıraktı. Bilgileri, günlerini gecelerine katarak toplayan Saşa, yatırımları kaydetti. Otuz üç yeminli belgeyi tamamladığında Amerika'da 45 470.39 dolar kaldığı ortaya çıktı. Bazı sürgünler, ağır işlerde çalışarak dişinden tırnağından artırdıkları paraları, bugün kendilerini köpekler gibi kapı dışarı eden hükümete güvenmeyip zamanında özel bankalara yatırmayı tercih ettiklerine seviniyorlardı.

On dokuz günlük tehlikeli deniz yolculuğundan sonra, nihayet Kiel Kanalı'na ulaştık. Feci şekilde yıpranmış olan *Buford*, tamirat için yirmi dört saat demirlemek zorundaydı. Ambara kapatılan erkekleri gözlemek için özel muhafızlar yerleştirilmişti. Alman mavnaları tamirat için gemiye yaklaştılar. Bizim kabinin önüne geldiklerinde onlara, lombardan, kim olduğumuzu belirten bir not attım. Bir mektup göndermeyi kabul ettiler. Yazabildiğim en küçük Alman harfleriyle önlü arkalı iki sayfa doldurup sınır dışı edilmemizi, Amerika'daki reaksiyonu ve af dışı bırakılan devrimci mahkûmlara yapılan muameleleri izah ettim. Bağımsız Sosyalistler'in organı olan *Republik*'e hitaben yazdığım mektupta, Alman işçilerinden, Rusya'daki gibi köklü bir devrim yapmalarını dilemeyi de unutmadım.

Ambarda kapalı tutulan erkekler, havasızlıktan nerdeyse boğulacak hale geldiklerinden ses getiren bir protestoya girişerek yolculuğun ilk günlerinde kazandıkları günlük havalandırma haklarını talep ettiler. Bu arada limandaki Alman işçilerini gizlice mesaj yağmuruna tutmayı da ihmal etmemişlerdi. Az sonra tamirat işçileri işlerini bitirip mektubum yanlarında olduğu halde uzaklaşırlarken, Amerika'dan gelen siyasi mülteciler ve *die soziale Revolution* için tezahürat yaptılar. Savaşın bile yıkmaya muktedir olamadığı yoldaşça bir dayanışma gösterisiydi bu.

Batı Letonya'daki Libau'ya gittiğimizi öğrendik. Fakat iki gün sonra kaptan radyodan, Baltık cephesinde savaşın devam ettiğini öğrenince, *Buford*'un rotası değişti. Kafamızda bin bir çeşit endişeyle yine açık sulardaydık. Hem biz, hem de mürettebat, tehlikeli bir yolculuğun huzursuzluk ve gerginliği içindeydik. Bir yandan geride bıraktıklarımın özlemi, diğer yandan geleceğin belirsizliği kaplamıştı içimi. Bütün hayatın boyunca bir toprakta kök sal, sonra söküp alsınlar seni oradan. Umut ve kuşku arasında huzursuzlukla mekik dokuyordum. Ruhum hâlâ Amerika'daydı.

Perişan yolculuğumuzun nihayet sonuna gelmiştik. Bir Fin limanı olan Hango'ya vardık. Üç günlük tayınımızla birlikte yerel makamlara teslim edildik. Amerika'nın yükümlülüğü ve korkuları sona ermişti.

Finlandiya içindeki yolculuğumuz boyunca trende kilit altında tutulduk, süngülü erler vagonların içinde ve peronlarda bekliyorlardı. Birçok erkek yoldaş gibi Ethel ve Dora da hastaydılar, ama tren, büfesi olan istasyonlarda durduğu halde kimsenin alışveriş için inmesine

izin verilmedi. Sınırdaki Teryoki'de, kompartmanlarımızın kilitleri açıldı ve nöbetçiler çekildi. Malzemelerimizle ilgilenmemize izin verildi. Fakat hayretler içinde, erzağımızın büyük bir kısmına Finli askerler tarafından el konmuş olduğunu gördük. Az sonra, Fin Dışişleri Bakanlığı'ndan bir temsilci ve bir general geldi. Amerikalı siyasi mültecileri başlarından bir an önce atmak istiyor, hemen Rusya'ya geçmemiz için acele ediyorlardı. Geldiğimizin, Sovyet Rusya'ya derhal bildirilmemesi durumunda, Rusya'ya geçmeyeceğimizi söyledik. Bunun üzerine Fin yetkilileriyle görüşmeler yapıldı ve sonunda, biri Moskova'daki Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'e, diğeri de Petrograd'daki kadim dostumuz Bill Shatoff'a hitaben iki telgraf çekmemiz kabul edildi. Sovyet komitesi çok geçmeden geldi. Çiçerin, bizi karşılamak üzere temsilcisi Feinberg'i gönderirken, Petrograd Sovyeti de, bu kentin Komünist Parti Sekreteri Zorin'i delege olarak yollamıştı. Gorki'nin karısı Madam Andreyeva da onlarla birlikteydi. Trendeki eşyalarımızın sınırdan geçirilmesi işlemleri çabucak yerine getirildi. Tam o anda, Denikin'in, kahraman Kızıl Ordu tarafından bütünüyle yenilgiye uğratıldığı anons edildi ve her taraf, iki yüz kırk dokuz sürgünün neşeli naralarıyla çınladı.

Her şey hazırdı. Yirmi sekiz günlük yolculuğun sonunda Sovyet Rusya'nın eşiğindeydik. Yüreğim beklentilerle ve ateşli umutlarla titriyordu.

LII. BÖLÜM

SOVYET RUSYA! Kutsal toprak, mucizevi halk! Sen ki, insanlığın umudunu sembolize ediyorsun, onun kurtuluşunu gerçekleştirmek de sana nasip olacak. Sana kendimi adamaya geldim, canım *matuşka*. Beni bağrına al, seninle kaynaşayım, kanına karışayım, kahramanca mücadelende yerimi alıp ebediyen kendimi hizmetine sunayım!

Sınırda, Petrograd yolunda ve istasyonda bizi can yoldaşları olarak bağırlarına bastılar. Suçlular gibi Amerika'dan sürülmüş bizler, Sovyet topraklarında, onu özgürlüğe kavuşturan oğullarının ve kızlarının öz kardeşleri olarak karşılandık. Çevremizi saran işçiler, askerler ve köylüler bizi yakın akrabaları gibi kucaklıyorlardı. Yüzleri solgun, avurtları çökük tü, çukura kaçmış gözleri alev alev yanıyor, yorgun bedenlerinden yaşam fışkırıyordu. Tehlike ve acılar iradelerini çelikleştirmiş ve onları sertleştirmişti. Ama bu sertliğin altında, bizi saran eski çocuksu, cömert Rus yüreğinin çarpışını duyuyorduk.

Her yerde müzik ve şarkılarla karşılandık. Soğuğun, açlığın ve salgın hastalıkların karşısındaki kahramanca direnci anlatan efsanevi öyküleri dinledik. Devrimci mücadelenin ateşinde devleşmiş bu sade halkın önünde tevazuyla eğilirken şükran gözyaşlarını tutamadım.

Petrograd'daki üçüncü karşılamadan sonra, yolculuğumuzda bize eşlik eden *Tavarişç* Zorin, Saşa'yla ikimizi otomobiline davet etti. Koca kente karanlık basmış, ışıldayan karların üzerine fantastik gölgeler düşmüştü. Sokaklar ıssızdı, bu mezar sessizliğini bozan tek ses arabamızın gürültüsüydü. Alacakaranlıkta hızla yol alırken, önümüze aniden çıkan, karanlıkta ancak siluetlerini seçebildiğimiz ağır silahlarla donanmış askerler tarafından defalarca durdurulduk. Elfenerlerini üzerimize doğrultarak *"propusk, tavarişç!"* (geçiş kartı, yoldaş!), diye sertçe emrediyorlardı. "Askeri önlem," diye izah etti refakatçimiz; "Petrograd, Yudeniç tehdidinden henüz kurtuldu. Fırsat kollayan bir-

çok karşı-devrimci hâlâ çevrede gizleniyor." Yolumuza devam ettik, otomobil köşeyi dönüp, iyice aydınlatılmış bir binanın önünden geçerken, Zorin: "Çeka binası ve hapishanemiz - gerçi genellikle boştur," diye açıklamada bulundu. Az sonra, çok pencereli ve ışıl ışıl büyük bir konağın önünde durduk. "Astoria, Çar zamanının nadide otellerinden biri," dedi Zorin, "şimdi ise Petro-Sovyet'in Birinci Sınıf Konukevi." Biz burada kalacaktık, diğer sürgün yoldaşlar ise, eskiden aristokrat kızlarının okuduğu en seçkin yatılı okul olan Smolni'de konuk edileceklerdi. "Peki, ya kızlar?" diye sordum. "Ethel Bernstein ve Dora Lipkin - onlardan ayrılamam." Zorin, bu sovyet konukevinde yalnızca parti üyeleri, en üst derecede görevliler ve özel konukların kaldığını belirtti, ama Astoria'da onlar için de bir yer sağlayacağına söz verdi. Odalarımız hazırlanırken bizi kendi katına götürdü.

Zorin'in karısı Liza bizi çok candan karşıladı. Konukseverliği, Zorin'in gün boyu gösterdiği nezaketi aratmıyordu. Aç olduğumuzdan emindi, bize ikram edeceği fazla bir şeyi yoktu, ama evdeki ringa balığına, *kaşa*'ya [yulaf lapası] ve çaya ortak olabilirdik. Zorinler'in de pek iyi beslendikleri söylenemezdi. Bavullarımız açıldığı zaman fakir mutfaklarına katkıda bulunmaya kendi kendime söz verdim. Amerikalı dostlarımız bize koca bir bavul dolusu yiyecek vermişlerdi ve *Buford*'dan ayrılırken, verilen tayınlardan bir kısmını da yanımızda getirebilmiştik. Birleşik Devletler Hükümeti'nin, farkında olmadan Rus Bolşevikleri'ni beslediği düşüncesiyle kendi kendime güldüm.

Zorinler, bir süre Amerika'da yaşadıkları halde hiç karşılaşmamıştık. Fakat bizi tanıyorlardı. Liza, New York'taki bazı konferanslarında bulunduğunu söyledi. Her ikisi de güçlü bir yabancı aksanıyla İngilizce konuşuyorlardı, fakat bizim Rusça'mızla karşılaştırıldığında daha akıcıydı İngilizce'leri. Birleşik Devletler'de geçirdiğimiz otuz beş yıl boyunca kendi ana dilimizi hemen hemen hiç kullanmadığımızdan Rusça konuşmakta büyük zorluk çekiyorduk. Zorinler bize anlatacakları yığınla şeyi ancak İngilizce aktarabilirlerdi. Bize Devrim'i, onun başarılarını, beklentilerini ve merak ettiğimiz diğer birçok konuyu anlattılar. Ekim'e yol açan olaylar ve gelişmeler hakkında anlattıkları, daha çok, Rusya'ya ayak bastığımızdan beri işittiklerimizin ayrıntılı bir tekrarıydı. Bunlar, ambargo ve zararlarına ilişkin şeylerdi; Rusya demirden bir çemberle sarılmıştı ve müdahalecilerin yıkıcı sabotajları söz konusuydu; Denikin, Kolçak ve Yudeniç'in silahlı saldırılarının büyük zararlar vermesine, korkunç kayıplara, çok sayıda

cephede devam eden savaşa ve düşmanların ayaklanmalarına rağmen, devrim ruhu ayakta kalmıştı. Aynı şekilde, endüstriyel cephedeki savaş, eskinin yıkıntılarından yeni Rusya'yı yaratmıştı. Şimdiden birçok yapıcı çalışma başarılmıştı; bunları kendi gözlerimizle görebilecektik. Okullar, işçi üniversiteleri, anne ve çocuklara sosyal yardım, yaşlı ve hastaların bakımı ve daha birçok şey, proletarya diktatörlüğü tarafından sağlanmıştı. Elbette, herkes ona karşıyken, Rusya henüz mükemmel olmaktan çok uzaktı. Ambargo, müdahale, karşı-devrimci komplocular -bunların arasında en önde geleni, Rus entelijensiyasıydı- en büyük tehdidi oluşturuyordu. Devrim'in karşılaştığı korkunç engellerin ve ülkenin acısını çektiği kötülüklerin asıl sorumluları bunlardı.

Rusya'nın önündeki bu devasa görevleri görünce Amerika'daki geçmiş mücadelelerimiz bize acınacak ölçüde önemsiz geldi; ateşle gerçek sınavımız şimdi başlıyordu! Başarısız olma olasılığı, sırtına erişilmez ve suskun milyonlar tarafından şimdiden ulaşılmış yükseklikliere erişememek düşüncesiyle titriyordum. Ciddiyetleriyle ve kutsanmışlıklarıyla bu büyüklüğü sembolize eden Zorinler'le dost olmaktan gurur duyuyordum. Onlardan ancak gece yarısı ayrılabildik.

Koridorda, Zorinler'e, bizi çağırmaya gittiğini söyleyen genç bir kadınla karşılaştık. Amerika'dan bir dost bizi görmek için sabırsızlanıyordu. Dördüncü kattaki bir daireye kadar onu izledik ve kapı açıldığında kendimi eski yoldaşımız Bill Shatoff'un kollarında buldum. "Bill, demek burdasın ha!" diye haykırdım şaşkınlıkla; "Olamaz, Zorin senin Sibirya'ya gittiğini söylemişti!"

"Niçin sınıra bizi karşılamaya gelmedin? Telgrafımızı almadın mı?" diye ünledi Saşa.

"Kimse siz Amerikalılar'ın hızına yetişemez," diyerek güldü Bill: "Dur da önce seni kucaklayayım sevgili Saşa ve devrimci Rusya'ya sağ salim gelmenizin şerefine bir şeyler içelim. Sonra etraflıca konuşuruz." Bizi bir divana buyur etti, kendisi de aramıza oturdu. Orada bulunan diğerleri de bizi sıcak bir şekilde selamladılar: Anna (Bill'in karısı), Anna'nın kız kardeşi Rose ve kocası. Bu kızlarla New York'tan tanışıyordum, ama Rose'u koridorun sönük ışığında tanıyamamıştım.

Bill, onu New York'tan uğurladığımızdan beri oldukça kilo almıştı. Askeri üniforması onu iyice şişman gösterdiği gibi, yüzüne de sert bir görünüm veriyordu. Fakat o bizim eski Bill'di, atılgan, sevgi dolu ve neşeli. Bizi, Amerika, San Francisco davası, hapse girmemiz ve sınır dışı edilmemiz konularında soru yağmurunu tuttu. "Şimdi

bunları boş geç," diyerek karşı saldırıya geçtik, "Önce biraz kendinden söz et bakalım. Petrograd'da olduğun halde niçin bizleri karşılayan komitede yoktun?" Mahcup görünüyordu ve sorularımızdan kaçmak ister gibi bir hali vardı, ama biz ısrarlıydık. Zorin'e duyduğum güvenin sarsılmasına izin veremezdim ve onun kasıtlı bir aldatmacada bulunduğundan *şüphelenmek istemiyordum*. "*Görüyorum ki*, hiç değişmemişsiniz," diye takıldı Bill; "yine o eski inatçı baş belaları." Rus halkının büyük zorluklar içinde bulunmasının sosyal ilişkilere hiç zaman bırakmadığını izah etmeye çalıştı. Zorin ve kendisi farklı görevlerde olduklarından seyrek karşılaşıyorlardı. Belki de bu yüzden Zorin onun Petrograd'dan ayrıldığını sanmıştı. Sibirya yolculuğu haftalar önce planlandığı halde, gerekli teçhizatın tedarik edilememesi yüzünden ertelenmişti. Şu anda buraya gelmeden önce bile yola çıkma hazırlıkları içindeydi. Bu hazırlıklar onu on beş gün daha kentte tutabilirdi, fakat şimdi bizimle olduğundan bunu kafasına takmıyordu - bu bize, Amerika ve Rusya hakkındaki birçok şeyi konuşma fırsatı verecekti. Telgrafımızı almış ve komiteye de katılmak *istemişti*, *fakat* reddedilmişti. Bu kararı, "*O*", kendisinin, Rusya'daki ilk izlenimlerimizde önyargı yaratmaması gibi akılsızca bir düşünceyle almıştı. Saşa da ben de irkilerek "*O* kim?" diye sorduk. "Kimmiş ki bu ali kıran baş kesen, Sibirya'ya gitmeni emrediyor, eski yoldaşlarınla görüşüp görüşmemene karar veriyor? Ayrıca kendi adına gelebilirdin?" "*O* Proletarya diktatörlüğüdür," diye yanıtladı Bill, hoşgörüyle sırtıma vururken, "Fakat bunu başka bir zamana bırakalım. Şimdi sizlere yalnızca şunu söylemek istiyorum," diyerek ciddiyetle devam etti, "Fiili komünist devlet, tam da biz anarşistlerin iddia ettiği gibi aşırı merkeziyetçi bir güçtür; üstelik de Devrim tehlikeyle yüz yüzeyken daha da güçlendiriliyor. Bu koşullar altında kimse arzularına göre hareket edemez. Bir trene atlayıp gidemez ya da Birleşik Devletler'de eskiden yaptığım gibi tamponların üzerinde bedava yolculuk yapamaz. İzin gerekir. Ama n'olur, Amerikan "mutluluklarını" özlediğim zehabına kapılmayın. Benim *her şeyim Rusya*, Devrim ve onun şanlı geleceğidir!"

Bill, Rusya'da olup bitenler hakkında onun gibi düşüneceğimizden emindi. Birlikte olduğumuz şu ilk saatlerde *propusk* gibi önemsiz şeylerle can sıkmaya gerek yoktu. "*Propusklar*! Bende onlardan yığınla var, yakında sizde de olacak," dedi, gözlerinde yaramazca bir parıltıyla. Onun ruh halini anlar anlamaz sorularını kestim. Zaten olaylarla dolu bir günün izlenimleriyle yeterince sersemlemiştim. Bü-

tün bunlar gerçekten bir günde mi olmuştu? Rusya'ya ayak bastığımızdan bu yana sanki yıllar geçmiş gibiydi.

Bill Shatoff'un yola çıkması on beş günü buldu. Zamanımızı çoğunlukla birlikte geçiriyor, sabahın erken saatlerine kadar oturuyorduk. Önümüze serdiği devrimci tablo bize daha önce resmedilenden çok daha zengindi. Artık birkaç şahsiyet değildi *resmin ön planında* bulunan, onların rolleri ve önemleri arka plandaki geniş kitleler tarafından belirleniyordu. Büyük ve küçük, yukarıdaki ve aşağıdaki, Devrim'in mutlak zaferini hızlandırmak için öne çıkmışlar, kolektif bir iradeyle birleşmişlerdi. Lenin'in, Troçki'nin, Zinovyev'in ve ilham verdikleri küçük yoldaş gruplarının devasa bir rol oynadıklarını coşkulu bir inançla açıkladı; fakat onların arkasındaki gerçek güç, kitlelerin uyanan devrimci bilinciydi. Köylüler, 1917 yazı boyunca efendilerinin topraklarına el koymuşlardı ... işçiler fabrikaları ve atölyeleri ele geçirmişlerdi ... düşman cephelerinden yüz binlerce asker geri çekilmişti ... Kronştadt denizcileri, doğrudan eylem anarşist parolalarını Devrim içinde hayata geçirmişlerdi ... Anarşistler gibi Sol Sosyalist Devrimciler de köylüleri, topraklara el koymaya teşvik etmişlerdi... Rusya'nın üzerinde patlayan, tam ifadesini ve ortaya çıkışını Ekim'in korkunç temizliğinde bulan fırtınayı enerjiye dönüştüren işte bu güçlerdi.

Arkadaşımızın ateşli ve dokunaklı anlatımıyla tasvir ettiği baş döndürücü güzellik ve heybetli güç efsanesi işte buydu. Ama bu büyüyü bozan da yine Bill'in kendisi oldu. Bize Rusya'nın ruhundaki dönüşümü gösterdiğini belirtti; aynı zamanda ondaki hastalıkları da görmemizi istiyordu. "Ancak bu sizde bir önyargı yaratmasın. Üyelik kartını devrimci dürüstlüğün kriteri olarak gören insanlar gibi korkuya kapılmayın," diye vurguladı. Çok geçmeden ülkenin kanını emen korkunç sorunlarla yüz yüze geleceğimizi söyledi. Amacı, bizi bunlara hazırlamak, hastalığın kaynağını teşhis etmekte yardımcı olmak, onun yayılma tehlikesine dikkat çekmek ve tedavi için en sert önlemlerin kaçınılmaz olduğunu görmemizi sağlamaktı. Rusya deneyi ona, biz anarşistlerin devrimin romantikleri olduğumuzu, devrimin düşmanlarının, onun kazanımlarını yok etmek için şeytanca yöntemlere başvurduklarını, bunun kaçınılmaz olarak korkunç bedellere mal olduğunu unuttuğumuzu öğretmişti. İnsan, ateş ve kılıç karşısında, yalnızca idealinin mantığı ve adaletiyle savaşamazdı. Karşı-devrimciler, Rusya'yı tecrit etmek, açlıkla tehdit etmek için birleşmişlerdi ve ambargo in-

sanları kırıp geçiriyordu. Ambargonun yol açtığı müdahale ve yıkım; okyanuslar kadar kana mal olan Denikin, Kolçak, Yudeniç ve hempalarının düzenlediği Beyaz saldırılar; onların kıyımları, vahşi intikam saldırıları ve genelde verdikleri zarar, Devrim'e, onun en uzak görüşlü önderlerinin bile düşleyemediği bir savaşı dayatmıştı. Bir savaş, devrimci ahlakın romantik fikirleri olmadan da yürütülebilirdi, ama Devrim'i lime lime etmeye hazır aç kurtların en azından kovalanması, olmazsa olmaz bir zorunluluktu. Bill, hâlâ anarşist olduğunu vurguladı; Marksist Devlet aygıtının tehdidini bir yana atıyor değildi. Bu tehlike artık kuramsal tartışma boyutlarını aşmış, bürokrasinin, ataletin ve yolsuzluğun varolduğu koşullarda güncel bir gerçeklik haline gelmişti. Diktatörlükten ve onun, düşünce, konuşma ve inisiyatifi kabaca bastıran hizmetkârı Çeka'dan nefret ediyordu. Fakat bu kaçınılmaz bir belaydı. Lenin'in esasında anarşist olan devrim çağrısına ilk yanıt veren anarşistler olmuştu. Onlar hesap sorma hakkına da sahiplerdi. "Ve soracağız da! Kimsenin bundan kuşkusu olmasın," diye bağırdı Bill, "Soracağız! Ama şimdi değil, şimdi değil! İktidara yeniden gelmek için umutsuzca savaşan reaksiyoner unsurlardan Rusya'yı kurtarmak için bütün gücümüzü toplamamız gereken bir zamanda değil." Komünist Partisi'ne girmemişti ve asla girmeyecekti. Fakat Bolşevikler'le birlikteydi ve bütün savaş cepheleri tasfiye edilinceye, son düşman da, Yudeniç, Denikin ve diğer Çarcı çeteler gibi sürülüp atılıncaya kadar birlikte olmaya devam edecekti. "Evet, siz de öyle yapacaksınız sevgili Emma ve Saşa," diyerek bağladı, "Bundan eminim."

Yoldaşımız, eski devir şairlerinin coşkusu içindeydi. onun şarkısı, zamanımızın en çarpıcı olaylarını anlatan bir Devrim *saga*'sıydı*. Bu *saga* mucizelerle doluydu, onun dile getirdiği korku ve elem, çarmıha gerilen bir halkın ağıtıydı.

Bill'in tamamen haklı olduğunu düşünüyorduk. Hiçbir şey, Devrim'in ve onun kazanımlarının korunması için insanın her şeyini vermesi kadar önemli olamazdı. Yoldaşımızın inanç ve tutkusuyla kendimden geçmiştim. Yine de karanlıkta yalnızlığa terk edilen bir insanın duyduğuna benzer bir huzursuzluğun sinsi sinsi içimi kemirmesine bütünüyle engel olamıyordum. Büyülü boşlukta yürüyen bir uyurgezer gibi, bu huzursuzluğu inatla kovalamaya çalışıyordum. Bazen çirkin bir görüntü ya da sert bir komut beni yarı uyanık bir halde gerçekliğe geri döndürüyordu. Hazır bulunduğumuz Petro-Sovyet otoru-

* Özellikle Norveçli kahramanların destanlarını anlatan uzun hikâye. ç.n.

munda özgür konuşmanın bastırılması, Smolni yemek salonunda Parti üyelerine daha iyi ve bol yemek verildiğini görmek ve benzeri birçok adaletsizlik ve kötülükleri keşfetmek beni sarsıyordu. Örnek okullardaki çocuklar tatlı ve şekerlemelerle tıka basa doyurulurken, onların hemen yanındaki okullar son derece sönük, kötü donanımlı, ısıtılmamış ve kirliydi; küçükler sürekli açtı ve sığır sürüleri gibi bir arada tutuluyorlardı. Komünistler için bir özel hastane her türlü konfora sahipken, diğer sağlık kurumları en basit ilaçlardan ve tıbbi malzemeden yoksundu. Bazı marketler ve ayrıcalıklı mağazalar, tereyağı, yumurta, peynir ve et satışlarından bol kâr ederken -sözde *Komünizm* altında!- otuz dört farklı tayın sınıflandırması söz konusuydu. İşçiler ve aileleri, donmuş patates, kurtlu hububat ve bayat balıktan ibaret olan tayınlarını almak için uzun saatler, sonu gelmeyen kuyruklarda bekliyorlardı. Şiş ve morarmış yüzleriyle kadınlar, Kızıl askerlerin yanına yaklaşıp, acıması malları için pazarlık yapıyorlardı.

Bu koflular üzerine Zorin'le konuştum, Astoria'da yaşayan genç anarşist Kibalçik'in, Zinovyev'in ve diğerlerinin dikkatini bu çelişkilere çektim. Bunları nasıl açıklayacaklardı? Hepsi aynı nakaratı tekrarladı: "Bize ambargo uygulanırken, entelijensiyanın sabotajı varken, Denikin, Kolçak ve Yudeniç saldırırken ne yapabilirsiniz!" Suçlu olan yalnızca bunlardı, aynı şeyleri tekrarlayıp duruyorlardı. Cepheler tasfiye edilene kadar eski kötülükler ortadan kaldırılamazdı. "Gelin, bizimle çalışın," diyorlardı, "Sen ve Berkman. İstediğiniz görevi seçip bize yararlı olabilirsiniz."

Bu insanların gönüllü yardım sağlamak için gösterdikleri çabayı görmek beni derinden etkilemişti. Onlara katılacaktık; yönümüzü ve kendimiz için en uygun yeri bulur bulmaz, bütün enerjimiz ve gücümüzle onlarla birlikte çalışacaktık.

Zinovyev'de, ününün insanda yarattığı heybetli lider havası yoktu. Bende gevşek ve zayıf bir insan izlenimi bırakmıştı. Sesi, yeni yetme bir oğlan çocuğu gibi ince, tiz perdeden ve çekicilikten uzaktı. Bize söylendiğine göre, Devrim'in doğuşuna inançla katkıda bulunmuştu ve daha da gelişmesi için yorulmak bilmez bir şekilde çalışmaktaydı. Güven ve saygıyı kesinlikle hakkediyordu. "Ambargo," diye tekrarladı, "Kolçak, Denikin, Yudeniç, karşı-devrimci Savinkov, aynı şekilde Menşevik hainler ve Sağ Sosyalist Devrimciler sürekli tehditir. Onlar sonsuza kadar intikam ve Devrim'i öldürme komploları içinde olacaklardır." Zinovyev'in şikâyetleri genel koroya trajik bir güç kattı.

Zinovyev'i diğerleri izledi.

Ancak kısa süre sonra, derinlerden yükselen sert, suçlayıcı sesler bende büyük bir huzursuzluk yarattı. Petrograd'da bir anarşist konferansa katılma çağrısı almıştım. Yoldaşlarımın karanlık, gizli bir yerde toplanmak zorunda kaldıklarını gördüğümde şaşkınlıktan donakaldım. Bill Shatoff, yoldaşlarımızın Devrim'de ve askeri cephelerde gösterdikleri cesaret hakkında büyük bir gururla konuşmuş, onların mücadeledeki kahramanca rolünü övmüştü. Böylesi bir sicile sahip insanların niçin yeraltına geçtiklerini merak ediyordum.

Yanıt, kısa bir süre sonra, Putilov Demir Fabrikası işçilerinden, diğer fabrikalardan ve atölyelerden, Kronştadt denizcilerinden, Kızıl Ordu askerlerinden ve ölüm cezasına mahkûm edilmişken kaçmış eski bir yoldaştan geldi. Devrimci mücadelenin ağır yükünü çeken bu insanlar acı ve kederle, iktidara gelmelerine yardımcı oldukları kişilere karşı seslerini yükseltiyorlardı. Bolşevikler'in Devrim'e ihanet ettiklerini, emekçileri zorla köleleştirdiklerini, sovyetleri etkisiz hale getirdiklerini, düşünce ve konuşmayı baskı altına aldıklarını, cezaevlerini, boyun eğmeyen köylülerle, işçilerle, askerlerle, denizcilerle ve her cinsten isyancılarla doldurduklarını söylüyorlardı. Troçki'nin emriyle, anarşistlerin Moskova'daki merkezine makineli tüfeklerle saldırıldığını, herhangi bir yargılama ya da duruşma yapılmadan Çeka'nın toplu infazlar yaptığını anlatıyorlardı. Bu iddia ve suçlamalar kafama çekiç darbeleri gibi iniyor ve beni sersemletiyordu. Sinirlerim gerilmiş dinliyor, bütün açıklığı ile anlamakta zorlanıyor ve bunların tam anlamını kavramakta yetersiz kalıyordum. Bu canavarca iddia doğru olamazdı! Zorin bize hapishaneyi gösterip buranın hemen hemen boş olduğunu söylememiş miydi? Ve idam cezasının ilga edildiğini! Ayrıca, Bill Shatoff, Lenin ve arkadaşlarını hararetle övüp, görüşlerini ve cesaretlerini yüceltmemiş miydi? Bill, Sovyet ufuklarındaki karanlık noktaları örtbas etmemişti; onların sebeplerini, Bolşevikler'in ve aslında Devrim'e hizmet eden tüm isyancıların uygulamak zorunda kaldıkları yöntemleri açıklamıştı. Böyle inanılmaz şeyler söyleyen, akıl almaz hikâyeler anlatan, Beyaz generallerin Devrim'e saldırılarından, karşıdevrimci çetelerden ve ambargodan haberdar oldukları halde Komünistler'i suçlayan bu karanlık salondaki adamlar çıldırmış olmalı, diye düşünüyordum. Düşüncelerimi toplantıda açıkladım, fakat sesim, alaylı kahkahaların ve yuhaların arasında boğuldu. Sert bir şekilde kasıtlı körlükle suçlandım. "Onlar sizin dilinizi bağlanuşlar!" diye bağı-

nyordu yoldaşlarım bana. "Sen ve Berkman bu oyuna geldiniz ve tamamen yuttunuz. Zorin'e gelince, o, anarşistlerden nefret eden, hepimizi gözünü kırpmadan kurşuna dizecek bir bağnazdır! Bill Shatoff da bir dönektir!" diye bağırıyorlardı; "Sen bize inanma da onlara inan bakalım. Bekle ve kendi gözünle gör. İşte o zaman başka telden çalacaksın."

Öfkeli bağırtılar yatışınca ölüm cezasından kaçan kişi söz aldı. Solgun yüzünde derin çizgiler oluşmuştu, fal taşı gibi açılmış gözlerinden acısı okunuyor, heyecanını bastırmaya çalışan titreyen bir sesle konuşuyordu. Son zamanlardaki olaylar ve Devrim'in yolu üzerinde duran engeller konusunda enine boyuna konuştu. Anarşistlerin, karşı-devrimin tehdidine gözlerini kapamadıklarını söyledi. Onlar, çok sayıda yoldaşın cephelerde ve bir çoğunun düşmana karşı mücadelede yaşamlarını vererek ispatladıkları gibi, dişleriyle ve tırnaklarıyla savaşıyorlardı. Gerçek şuydu ki, anarşist Nestor Mahno, isyancı *povstantsi* köylü ordusuyla birlikte Denikin'in yenilmesine yardımcı olmuş ve böylece en kritik anda Moskova'yı ve Devrim'i kurtarmıştı. Rusya'nın her tarafında anarşistler, her an ateş hattında yer almışlar, Devrim düşmanlarını püskürtmüşlerdi. Karşı-devrim vebasının getirdiği belayla da savaşıyorlardı: Brest-Litovsk barışı kitlelerin devrimci ruhunu parçalamış, proleter güçlerini ve birliğini kıran ilk darbe olmuştu. Anarşistler ve Sol Sosyalist Devrimciler, tehlikeli bir adım ve Bolşevik cephede bir inanç kırılması yarattığı için bu antlaşmaya daha başından karşı çıkmışlardı. Bolşevikler tarafından ortaya konan ve sorumsuz askeri müfrezeler tarafından uygulanan, ürünlere zorla el koyma, *razverstka* politikası halkın acılarına benzin dökmüştü. Bu, köylüler ve işçiler arasında nefrete yol açmış ve onları, karşı-devrimci komplolar için bereketli topraklar haline getirmişti. "Bütün bunları bilen Shatoff,"diye bağırdı adam; "bu gerçekleri sizlerden neden sakladı sanıyorsunuz? Çünkü Bill Shatoff bir 'Sovyet' anarşisti olmuştur ve Kremlin'e hizmet eden bir adamdır. İşte bunun için Lenin onu Çeka' dan kurtarmış ve Sibirya'ya sürgüne göndermiştir. İşçiler ve köylüler, askerler ve denizciler en küçük bir suçtan kurşuna dizilirken, burjuva arkadaşlarıyla birlikte karanlık manipülasyonlara girişen Shatoff, Petrograd'ın gerçek valisi tayin edilmiştir. Onun, Bolşevik efendilerine minnet borcu vardır. Shatoff, Petrograd'ı demir yumrukla yönetmiştir. Petrograd Çekası'nın şefi, sadist Uritski'nin celladı olarak, Kanegiesser'i kovalamış ve talihsiz avını yakalayarak, kurşuna dizmesi için Çeka'nın ellerine teslim etmiştir!"

"Yeter, yeter!" diye bağırdım; "Yalanlarınızı daha fazla dinlemek istemiyorum! Bill asla böyle şeyler yapmaz. Onu, yıllardır tanırım, dünyanın en nazik ve kibar insanlarından biridir. Böyle şeyler yapabileceğine asla inanamam." Kendilerini anarşist olarak adlandıran, ama aslında kinci ve alçak ruhlu bu insanlara karşı içimde bir öfke yükselmeye başlamıştı. Zorin'in dürüst bir insan olduğu konusunda direndim ve Zinovyev'in enerjik ve yetenekli bir lider olduğunu ileri sürdüm. Kadim yoldaşım ve arkadaşım Bill'i sonuna kadar savundum, onun asil karakterini, büyük ruhunu ve açık görüşlülüğünü övdüm. Üç gündür içime çektiğim zehirli tütsülerle ateşli inancımı söndürmeyi reddettim.

Saşa şiddetli soğuk algınlığından yatıyordu ve anarşist konferansa katılamayacak kadar hastaydı. Fakat konferans hakkında onu sürekli bilgilendirmiştim. Bu son korkunç günü anlatmak için odasına daldığımda kafam karmakarışıktı. Saşa, ithamları kabul etmedi ve bu somurtkan adamların havanda su dövmekten başka bir şeye yaramayan gevezeliklerini sorumsuzluk olarak değerlendirdi. Amerika'da saflarımızda yer alan birçokları gibi, Petrograd anarşistlerinin de çok eleştirip hiçbir şey yapmadıklarını söyledi. Belki de onlar, Geçici Hükümet'in hatalarından, savaştan ve istibdadın çöküşünden bir gece sonra anarşizmin kurulacağı gibi saf bir umuda kapılmışlardı. Bolşevikler'i, sert yöntemler kullandıkları için suçlamanın saçma olduğunu ileri sürdü, Rusya'yı, karşı-devrimin ve sabotajın boğucu ellerinden başka nasıl kurtarabilirlerdi? Bildiği kadarıyla kullanılan yöntemler o kadar da sert değildi. Hoşumuza gitsin gitmesin, bu yöntemler Devrim için zorunluydu. Devrim tehlikede olduğu sürece, ona zarar verenlerin cezalandırılması gerekiyordu. Eski dostum, her zamanki gibi inançlı ve net görüşlüydü. Onunla aynı fikirde olmama rağmen yoldaşlarımdan gelen olumsuz raporlar kafamı kurcalıyordu.

Saşa'nın hastalığıyla, uykusuz gecelerimin hayaletlerinden uzaklaştım. Petrograd'da salgın vardı, doktor çok azdı, ilaç bulunmuyordu. Zorin, doktor getirtmek için derhal harekete geçti, fakat Saşa'nın ateşi uzun süre bekleyemeyecek kadar yüksekti. Mesleki deneyimim hiç bu kadar işe yaramamıştı. *Buford*'un kibar doktorunun bana verdiği küçük, iyi donanımlı ecza çantamın yardımıyla Saşa'nın ateşini düşürmeyi başardım. İki haftalık dikkatli bakım onu yataktan kaldırdı. Zayıf ve solgun görünmesine rağmen gittikçe iyileşiyordu. Bu arada iki

kişi bizimle görüşmeye geldi: Londra *Daily Herald*'ın editörü George Lansbury ve Amerikalı gazeteci Mr. Barry. Aniden geldiklerinden onları karşılamak üzere İngilizce bilen bir kişi bulunamamıştı. Tek kelime Rusça bilmeyen gazetecilerin amacı Moskova'ya gitmekti. İsteklerini, Petrograd İçişleri ve Dışişleri Bölümü Şefi Madam Raviç'e ilettik. Saşa, Raviç'in, ziyaretçilere Moskova'ya kadar eşlik etmesi yolundaki ricasını geri çevirmedi.

Saşa'nın gidişiyle birlikte yeniden kendime zaman ayırabildim. Zorinler beni gezdirmeye hevesliydiler, ama Rusça'ya hâkim olmaya başladığımdan yalnız gezmeyi tercih ediyordum. Anarşist konferans gizlilik içinde yapıldığından, bundan Zorinler'e söz edemezdim, hele duyduklarımdan hiç. Bu yüzden, onların yanında tuhaf bir suçluluk hissediyordum. Öte yandan, Zorin'in beni bazı şeylerden bilerek uzak tuttuğu izlenimine kapılmıştım. Bazı fabrikaları ziyaret edebilir miyim diye sorduğumda *propusk* sağlayacağına söz vermiş, ancak bunu yerine getirmemişti. Liza, benden bir atölye kolektifindeki kızlara konuşma yapmamı istediği zaman da Zorin bu öneriden hoşlanmadığını belli etmişti. Rusça'm hâlâ akıcılıktan uzak olduğu için öneriyi kabul etmedim. Ayrıca, ben Rusya'ya öğretmeye değil, öğrenmeye gelmiştim. Zorin, öneriyi reddetmem üzerine rahat bir nefes aldı. Önceleri onun bu tuhaf tavrını önemsememiştim, fakat fabrikalara gönderilmem konusundaki sözünü tutmayınca, acaba oralarda bana göstermek istemediği bir şeyler mi var, diye kuşkulanmaya başladım. Koşulların, anarşist konferansta tanımlandığı kadar kötü olduğuna inanmıyordum; peki o zaman, Zorin niçin oraları görmemi istemiyordu? Gerçi, Zorinler'le ilişkilerim hâlâ dostçaydı. Onlar, bireysel hiçbir çıkar düşünmeyen, fedakâr ve ateşli isyancılardı. Kendi kıt yiyeceklerini paylaşmaya her zaman hazır oldukları halde, bizden herhangi bir şey kabul etmeye yanaşmıyorlardı. Zorin özellikle inatçıydı. Ne zaman Amerika'dan getirdiğimiz yiyecekleri ortaya döksem, böyle savurganlık yapmaya devam edersek yakında aç kalacağımızı söyleyerek beni uyarırdı. Liza da ondan aşağı kalmıyordu. Yakında doğacak bebeği için bir şeyler hazırlamada ona yardımcı olmak için ısrar ettiğimde, "Saçma" diye kesip atıyordu, "Proleter Rusya'da kimse bebek giysilerine özen göstermez; bırakın, bunlarla kapitalist ülkelerdeki şımarık burjuva kadınları uğraşsın. Bizim yapacak daha önemli işlerimiz var."

Bugünün bebeklerinin, uğruna mücadele ettiği geleceğin mirasçıları olduklarını söyledim. Daha doğmadan önce onların zorunlu ihti-

yaçlarını düşünmek gerekmez miydi? Fakat Liza gülerek geçiştirdi. Beni fazlasıyla duygusal buluyor ve düşündüğü gibi savaşkan olmadığımı söylüyordu. Dar partizan özelliklerine rağmen içtenliklerine hayrandım. Gerçi ilk haftalardaki kadar sık görüşmüyorduk. Buna gerek de yoktu, artık kendi işimi kendim görebiliyordum; ayrıca başka insanlarla da tanışmıştım.

Bill Shatoff'un bize söylediği bir şey vardı ki, kesinlikle abartma değildi: *Propusk* sorunu. Bunlar Sovyet Rusya'da, Çarlık dönemindeki pasaporttan daha büyük bir öneme sahipti. Otelimize bile kimse izinsiz girip çıkamazdı. Hiçbir Sovyet kurumu ya da resmi makam bundan muaf değildi. Hemen hemen herkes cüzdanında yığınla *propusk* ve *udostoverenya* (kimlik kartı) taşıyordu. Zorin, bunların karşı-devrimci komploculara karşı gerekli bir tedbir olduğunu, fakat Rusya'da bir süre daha kalırsam pek de önemli olmadıklarını göreceğimi söyledi. Kâğıt çok değerli olduğu halde tonlarca kâğıt, "izin belgeleri" için harcanıyor ve bunların elde edilmesi büyük zaman israfına yol açıyordu. Diğer yandan, çok sayıda izin belgesinin, kontrolün esas amacını ortadan kaldırdığına dikkat çektim. Hangi aklı başında karşı-devrimci, bir *propusk* için saatlerce sırada bekleyerek kendisini açığa çıkarırdı, onu elde etmenin daha kolay yolları varken! Fakat faydasız: tanıştığım bütün Komünistler, karşı-devrimci fikri sabitine yakalanmıştı. Buna yol açan şüphesiz, karşı-devrimci saldırılardı. Bu konuyu onlarla nasıl tartışabilirdim ki? Rusya'da kaldığım süre, Devrim düşmanlarıyla başa çıkmak için en pratik yöntemleri önerecek kadar yeterli değildi. Ayrıca başarılmış büyük işlerin yanında, bu can sıkıcı kâğıt parçalarının ne önemi vardı? Her yerde gözüpekliğe, adanmışlığa ve bütün dünyanın düşmanlığına rağmen devrimci kaleyi elde tutanların sade heybetine tanık olmuştum. Kendimi böyle ikna ediyor, Rusya'nın öteki yüzünü görmemekte direniyordum. Fakat onun yara izleriyle dolu çarpık yüzünü görmemek mümkün değildi. Beni bakmam için zorluyor, acı çekişini görmemde ısrar ediyordu. Benim ise görmek istediğim yalnızca onun baş döndürücü güzelliğiydi. Onun gücüne ve iktidarına inanmayı o kadar istediğim halde, öteki yüzün çirkinliği her adımda karşıma çıkıyordu. "Bak, bak!" diye sırıtıyordu, "Petrograd'ın hemen dışında uzanan şu geniş ormanlara bak, her evi ısıtmaya ve her fabrikayı çalıştırmaya yettiği halde kent soğuktan titriyor ve makinalar donmuş. *Razverstka* (ürüne zorla el koyma), kendi-

lerine Petrograd'ı besledikleri söylenen köylülüğün gücünü tüketiyor; verimli Ukrayna, gemiler dolusu ürününü kuzeye yollamaya zorlanıyor. Yine de kentlerdeki nüfus açlık içinde. Malzemenin yarısı nasıl oluyorsa, yollarda yok oluyor. Geri kalanı, esas olarak, aç kitlelerden çok pazarlara gidiyor; Gorokovaya'da (Çeka merkezi) insanların sürekli kurşuna dizildiğini duymayacak kadar sağır mısın? Peki, "suçlu" çocuklar için planlanan hapishane! Otuz beş yıldır çocukların yaşamını yıkanlara nefret yağdıran sen, buna karşı da mı ses çıkartmayacaksın? Ya şu iğrenç lekelerin Komünist makyajıyla ustaca gizlenmiş olmasına ne diyorsun?"

Kapana yakalanmış bir tavşan gibi kafesimde dönenip duruyor, bu korkunç çelişki parmaklıklarına kendimi vuruyordum. Körcesine, ölümcül darbeden beni koruyacak birilerini arıyordum. Zinovyev ve Moskova'dan henüz dönmüş olan John Reed'in açıklamalar yapabileceklerini düşündüm. Ve Maksim Gorki, kesinlikle bana Rusya'nın hangi yüzünün gerçek, hangi yüzünün sahte olduğunu söylerdi o. Her türlü yanlışa karşı gürleyen sesiyle çocuklara karşı işlenen suçları şiddetle mahkûm eden büyük gerçekçi bana yardımcı olurdu.

Gorki'ye, görüşmemizi rica eden bir mektup gönderdim. Sovyet Rusya'nın labirentlerinde kaybolduğumu hissediyor, önüme çıkan birçok engele çarpıyor, el yordamıyla devrimci ışığı arıyordum. Onun dost ve yol gösteren eline ihtiyacım olduğunu yazdım kendisine. Bu arada Zinovyev'e yöneldim. "Petrograd ormanlarına ulaşmak zor değilken neden kent soğuktan titriyor?" diye sordum. "Yakacağın çok olması bir şey değil," diye yanıtladı Zinovyev; "Düşmanlar ulaşım araçlarımızı tahrip ettiler; ambargo, yalnız insanlarımızı değil, atlarımızı da kırdı geçirdi. Söyler misin, nasıl ulaşacağız ormanlara?" "Petrograd halkı ne güne duruyor?" diye karşı çıktım. "Halkla işbirliği yapılamaz mı? İnsanlar, kendi kullanımları için, kazmalarla, baltalarla ve halatlarla odun çekmeye seferber edilemez mi? Böylesine uyumlu bir çaba, acıları yatıştırmaz ve aynı zamanda partinize karşı gelişen düşmanlığı azaltmaz mı?" Bunun, soğuğun doğurduğu sefaleti bir ölçüde giderebileceği yanıtını verdi Zinovyev, fakat bu, yürürlükteki esas politikaların ihlâli anlamına gelirdi. Neydi onlar? "Bütün iktidarı proletaryanın *öncüsünün* elinde toplamak," diye açıkladı, "devrimin *öncüsü* olan Komünist Partisi'nin."

"Oldukça ağır bir bedel," diye itiraz ettim. "Ne yazık ki öyle," dedi Zinovyev, "Ama ihtilâlci bir dönemde tek geçerli program prole-

tarya diktatörlüğüdür. Büyük öğretmenlerinizin önerdiği gibi anarşist grupların, komünlerin özgür inisiyatifinin uygulanabilmesi için yüzyıllar geçmesi gerekecektir, bunlar, Denikinler'in ve Kolçaklar'ın bizi ezmeye hazır olduğu şu andaki Rusya'da uygulanamaz. Onlar bütün Rusya'yı mahvetmişken, yoldaşlarınız kalkmış bir şehrin kaderine hayıflanıyorlar." Bir buçuk milyonluk bir kent dört yüz bine düşmüş! Komünist politik program için ne gam! Partisinin manuğına körü körüne iman etmiş ve kendisini, ulu Marksist kuramcılar galaksisinin en parlak yıldızlardan biri olarak gören bu adamın yanından iç burukluğuyla ayrıldım.

John Reed, Birleşik Devletler'den tanıdığım, eski neşeli, maceracı Jack, odama aniden bir ışık huzmesi gibi daldı. Letonya yoluyla Amerika'ya dönmek üzereydi. Bunun çok tehlikeli bir yolculuk olduğunu söyledi, fakat Sovyet Rusya'nın ilham verici mesajlarını anavatanına götürmek için daha büyük riskleri de göze alabilirdi. "İnanılmaz, muhteşem, öyle değil mi, E.G.?" dedi heyecanla. "Yıllardır düşünü gördüğün şey şimdi Rusya'da gerçekleşiyor. Ülkemde küçümsenen ve baskıya uğrayan rüyan, Lenin'in ve onun hakir görülen Bolşevik grubunun sihirli değneğiyle gerçeğe dönüştü. Yüzyıllardır Çarlar tarafından yönetilmiş bu ülkede böyle bir şey olacağını hiç aklına getirir miydin?"

Düzelterek, "Lenin ve yoldaşları tarafından değil, sevgili Jack," dedim, "Gerçi onların büyük rolünü inkâr ediyor değilim. Fakat, şanlı bir devrimci geçmişin yol gösterdiği Rus halkı yaptı bunu. Şehitlerinin kanıyla böylesine beslenmiş ve mezarlarından yeni yaşamın fışkırdığı bir öncüler konvoyuna sahip bir başka ülke bulmak mümkün değildir."

Jack, genç kuşağın, eski kuşağa ebediyen bağlı tutulamayacağında ısrar ediyordu, hele hele bu bağlar genç kuşağı boğuyorsa. "Bak bakalım senin eski öncülerine, Breşkovskayalar'a, Çaykovskiler'e, Çernovlar'a, Kerenskiler'e ve diğerlerine," diye hararetle devam etti; "Şimdi nerde olduklarını görüyorsun! Kara Yüzler, Yahudi katliamcıları ve dük kliği, Devrim'i ezmeleri için onlara yardım ediyor. Bu insanların geçmişleri umurumda değil. Bu ihanet çetesinin son üç yılda yaptıkları ilgilendiriyor beni. Bunlara duvarın önü müstahaktır. Rusça'da bunu ifade eden sihirli bir kelime öğrendim, *'razstrellyat'!* (kurşuna dizin)".

"Yeter, Jack! Kes artık!" diye bağırdım; "Bu sözcük bir Rus'un ağzında bile yeterince ürkütücü. Hele senin sert Amerikan aksanınla iyice kanımı donduruyor. Ne zamandan beri devrimciler zorluklardan tek çıkış yolu olarak toplu infazları görmeye başladı? Karşı-devrimle boğaz boğaza gelindiğinde ateşe ateşle karşılık vermek kuşkusuz kaçınılmazdır. Fakat yalnızca fikri ayrılık nedeniyle insanları soğukkanlılıkla duvarın önüne dizmeyi haklı gösterebilir misin?" İdam cezasını ilga eden Sovyet Hükümeti'nin, bu tür yöntemlerin, barbarlık olması bir yana, hiçbir işe yaramadığını farketmiş olması gerektiğine dikkat çekerek devam ettim. Bunu bana Zorin söylemişti. Jack, insanların duvar önüne dizilmesinden rahat rahat söz ettiğine göre bu hüküm acaba iptal mi edilmişti? Geceleri kentte düzenli silah sesleri işittiğimden söz ettim. Zorin bunun, *kursanti*'nin (subay yetiştirme okulunun Komünist öğrencileri) atış talimleri olduğunu söylemişti. "Bu konuda herhangi bir şey biliyorsan Jack, lütfen gerçeği söyle."

Biliyordu, karşı-devrimci olduğu düşünülen beş yüz mahkûm, yasanın yürürlüğe girmesinin arifesinde kurşuna dizilmişti. Bu, gayretkeş Çekacılar'ın yaptığı budalaca bir gaftı ve bu yüzden şiddetle kınanmışlardı. O zamandan beri bundan başka kurşuna dizme olayı duymamıştı. Fakat benim gibi katıksız bir devrimcinin, Devrim'i savunmak için uygulanan sert yöntemlere tepki göstermesine ve birkaç komplocunun öldürülmesine kafa yormasına şaşırmıştı. Sanki dünya devrimi mi elden gidiyordu!

"Ya çıldırmış olmalıyım, Jack, ya da ben devrimden hiçbir şey anlamıyorum. Devrimin insan hayatına ve acılara duyarsızlık anlamına geldiğine ya da onun sorunlarını çözmek için toplu katliamın tek çıkar yol olduğuna hiçbir zaman inanmadım. Ölüm cezasını ilga eden bir hükmün arifesinde beş yüz hayatı söndürmek! Sen buna budalaca bir gaf diyorsun. Ben ise ona alçakça bir suç, Devrim adına yapılmış en kötü cinsten karşı-devrimci bir zulüm diyorum."

"Peki kabul," dedi Jack, beni yatıştırmaya çalışarak; "Devrim'in pratiği konusunda biraz kafan karışık, çünkü sen yalnızca teoriyle ilgilendin. Açık görüşlü bir isyancı olduğundan bunun da üstesinden geleceksin ve şu anda sana bilmece gibi görünen her şeyi devrimin gerçek ışığında görmeye başlayacaksın. Hadi neşelen biraz da, yanında getirdiğin şu güzel Amerikan kahvesinden bir fincan yap bana. Ülkemin senden aldıklarının karşılığını ödeyemem, ama aç Rusya'da, Amerika'nın oğlu sana teşekkürlerini sunuyor."

Jack'in, işi aniden şakaya vurma yeteneğine hayrandım. Maceralı yaşamdan zevk alan, bizim eski Jack'ti. Onun neşeli havasına ortak olmayı ne çok isterdim, ama yüreğim buruktu. Jack'i görmek beni geçmişin anılarına, aileme, Helena'ya ve diğer sevdiklerime götürmüştü. İki aydır kimseden tek kelime olsun alamamak gerginlik ve huzursuzluğumu arttırmıştı. Saşa'nın Moskova'ya gelmemi öneren mektubu beni yeniden canlandırdı. Moskova'nın, Petrograd'dan çok daha canlı olduğunu ve orada ilginç insanlarla tanıştığını yazıyordu. Başkentte birkaç hafta geçirmek devrimci durum konusunda beni aydınlatacaktı. Hemen gitmek istedim. Ama Sovyet Rusya'da istediğin an bir bilet alıp trene binilemediğini öğrenmiştim. İnsanların bir izin koparmak için günlerce ve gecelerce beklediklerine, sonra da biletlerini almak için uzun kuyruklara girdiklerine tanık olmuştum. Zorin'in yardımıyla dahi, yola çıkmak için on gün beklemem gerekti. Moskova'ya giden bir Sovyet resmi görevliler grubu içinde bana bir yer ayırttığını bildirdi Zorin. Devlet şairi Demyan Bedni orada olacak ve beni National Oteli'ne yerleştirecekti. Zorin, biraz mesafeli bir tutum içinde olsa da elinden geleni yaptı.

İstasyona vardığımda kendimi seçkin bir grubun içinde buldum. Liebknecht'in, Rosa Luxemburg'un ve Landauer'in kaderinden kurtulan Karl Radek de oradaydı. Petrograd İşçi Sendikaları'nın başı Çiperoviç, Maksim Gorki ve birtakım daha az önemli kişiler benimle aynı vagondaydılar.

Gorki, mektubuma önceden yanıt vermiş ve benden konuşmak için onu ziyaret etmemi istemişti. Gitmiştim, ama konuşamamıştık. Ağır bir soğuk algınlığı geçiriyor ve sürekli öksürüyordu. Dört kadın gereksinimlerini karşılamak için çırpınıyordu. Beni trende görünce, ertelenmiş konuşmamızı yolda sürdürebileceğimizi söyledi; daha sonra kompartımanıma gelecekti. Günün büyük kısmını sabırsızlıkla onu bekleyerek geçirdim. Ne Gorki gözüktü, ne de Sovyet grubu için sandviç ve çay servisi yapan kompartıman görevlisi dışında başka herhangi biri. Yandaki kompartımanda bulunan Radek, belli ki, herkesi etrafında toplamıştı. Ruslar'a özgü bir şekilde hepsi bir ağızdan konuşuyordu. Fakat ufak tefek ve sinirli Radek diğerlerini susturmayı başardı. Saatlerce susmak bilmedi. Kafam ağırlaştı ve uyuklamaya başladım.

Uyandığımda tepemde ince, uzun ve çökük birisinin dikildiğini gördüm. Maksim Gorki'den başkası değildi bu. Köylü yüzünde acıların oluşturduğu derin çizgiler göze çarpıyordu. Yorgun ve bitkin bir

hali vardı, ellisinde olduğu halde çok daha yaşlı gösteriyordu. Yanıma oturmasını istediğimde köşeye ilişiverdi.

Öylesine sabırsızlıkla beklediğim Gorki ile konuşma fırsatı şimdi gerçekleşmişken nasıl başlayacağını bilemiyordum. "Gorki hakkında hiçbir şey bilmiyor," diyordum kendi kendime... "Belki de benim, Devrim'e karşı bir reformcu olduğumu ya da kişisel kaprisleri için sürekli hata arayan, 'kızarmış tereyağlı ekmek ve greypfrutlu kahvaltıdan' ve diğer Amerikan lükslerinden vazgeçemeyen birisi olarak düşünüyor." Çalıştığı atölyenin pis havasının dayanılmazlığı konusunda şikâyette bulunan Moris Becker hakkında böyle bir yorum yapılmıştı. "Sen şımarık bir burjuvasın" diye böğürmüştü Komiser ona, "Kapitalist Amerika'nın konforlarının özlemini çekiyorsun. Proletarya diktatörlüğünün, senin ekmeğini ve çayını temiz tutmana yarayacak dolaptan ve havalandırmadan önce düşünecek daha önemli şeyleri var." Bu hikâyeye katılırcasına gülmüştüm, ama şimdi, Maksim Gorki'nin şımarık bir burjuva olduğunu, kapitalist Amerika'nın lüks yaşamını Sovyet Rusya'da bulamadığım için memnuniyetsizlik gösterdiğimi düşüneceği korkusuyla tedirgindim. Fakat Gorki'nin bir Bolşevik ast görevlisinin budalaca gevezeliğini tekrar edeceğini düşünmenin saçma olduğunu söyleyerek kendimi yatıştırıyordum. En alçalmış bir hayatta bile güzellikler bulan ve en alttakilerin asaletini keşfeden bu kâhinin iyi niyetli sorgulamamı yanlış anlaması olacak şey değildi. O, arayışımın nedenini ve verdiği acıyı herhangi bir insandan çok daha iyi kavrardı.

Nihayet, beni rahatsız eden şeyler konusunda konuşmaya başlamadan önce kendimi tanıtmam gerektiğini söyleyerek söze girdim. "Pek gerekmez," diye sözümü kesti Gorki; "Birleşik Devletler'deki faaliyetlerinizden büyük ölçüde haberdarım. Fakat hakkınızda hiçbir şey bilmesem bile, düşünceleriniz yüzünden sınır dışı edilmeniz devrimci dürüstlüğünüz için yeterli delildir. Başka hiçbir şeye ihtiyacım yok." "Bu sizin teveccühünüz," diye yanıtladım, "ama yine de küçük bir ön bilgi vermem gerekir." Gorki başıyla onayladı. Ona, Ekim Devrimi'nin başından beri Bolşevikler'e olan inancımı ve pek az radikal, Lenin ve yoldaşları için konuşmaya cesaret ederken, Sovyet Rusya'yı ve onları savunduğumu anlattım. Bir kuşak boyu bize yol gösteren Katerina Breşkovskaya'dan bile yüz çevirmiştim. Teorik ve politik alanda muhaliflerim olan bu insanları, öfke ve nefret çığlıklarının vahşice yükseldiği bir ortamda savunmak kolay iş değildi. Fakat Devrim tehlikedeyken bu tür ayrılıkları kim düşünebilirdi? Lenin ve mücadele

arkadaşları, benim ve en yakın yoldaşlarım için Devrim'in simgesiydiler. İşte bu yüzden onlar için savaşmıştık ve devrimci kaleyi ellerinde tutan bu insanlar için yaşamlarımızı seve seve verirdik. "Umarım, Sovyet Rusya için Amerika'da verdiğimiz mücadelenin tehlike ve zorluklarını abarttığımı ya da böbürlendiğimi düşünmüyorsunuzdur," dedim. Gorki başını salladı, devam ettim: "Aynı zamanda, bir anarşist olduğum halde anarşizmin Rusya'nın enkazından bir gecede doğacağını düşünecek kadar naif olmadığımı söylediğim zaman da umarım bana inanırsınız."

Bir el hareketiyle sözümü kesti. "Eğer öyleyse, ki bundan kuşkum yok, Sovyet Rusya'da gördüğünüz kusurlar karşısında nasıl oluyor da böylesine şaşkınlığa kapılabiliyorsunuz? Eski bir devrimci olarak devrimin haşin ve acımasız bir iş olduğunu bilmeniz gerekir. Yoksul Rusya'mız geri kalmış ve işlenmemiştir, kitleler yüzyıllardır karanlığa ve cehalete mahkûm edilmiştir! Rus halkı, dünyadaki herhangi bir halktan çok daha vahşi ve tembeldir!" Bütün Rus halkını suçlaması karşısında nefesim kesilmişti. Eğer doğruysa, suçlamasının korkunç olduğunu söyledim ona. Bu da yeni bir keşif olmalıydı. Hiçbir Rus yazarı daha önce bu tür terimlerle konuşmamıştı. Böyle tuhaf bir görüşü ilk ileri süren Maksim Gorki'den başkası değildi ve bütün kusuru ambargoda, Denikinler'de ve Kolçaklar'da aramayan ilk kişi de oydu. Biraz sinirli bir şekilde, "Büyük edebiyat dâhilerimizin romantik kavramlarının" Ruslar'ı tamamen yanlış tanıttığı ve bunun cehaleti körüklemekten başka bir işe yaramadığı yanıtını verdi. Devrim, köylülüğün naifliği ve erdemliliği balonunu söndürmüş, köylülerin kurnaz, tamahkâr, tembel ve hatta acı vermekten hoşlanan yabaniler olduğunu ispatlamıştı. Karşı-devrimci Yudeniçler'in oynadığı rolün altını çizmeye gerek olmadığını sözlerine ekledi. İşte bu yüzden ne onlardan, ne de elli yılı aşkın bir süre devrim üzerine mangalda kül bırakmadıktan sonra baltalama ve komplolarla arkadan ilk hançeri vuran entelijensiyadan söz etmeyi gerekli bile görmüyordu. Bunların hiçbiri tayin edici faktör değildi. Esas sebebin, Rus halk kitlelerinin doğuştan vahşetinde ve medeniyetsizliğinde yattığını söyledi. Onların kültürel gelenekleri yoktu, sosyal değerleri yoktu, insan hayatına ve haklarına saygıları yoktu. Köylüler, zordan ve güçten anlardı. Ruslar'ın çağlar boyunca anladığı tek dil buydu.

Bu ithamlara şiddetle karşı çıktım. Diğer ulusların daha üstün nitelikleri olduğu inancına karşı, cahil ve kaba Rus halkının ilk ayakla-

nan halk olduğu görüşünü ileri sürdüm. Rus halkı, yirmi yıl içinde ardı ardına gelen üç devrimle Rusya'yı sarsmıştı ve "Ekim"e hayat veren onun iradesiydi.

"Çok dokunaklı," diye homurdandı Gorki, "ama gerçeğe tam olarak uyduğu söylenemez." Ekim Ayaklanması'nda köylülüğün payı olduğunu kabul ediyordu, gerçi bunun bile, sosyal bilinçle değil, yalnızca on yılların birikmiş öfkesiyle olduğunu düşünüyordu. Eğer Lenin'in rehberliği olmasaydı, bu, büyük devrimci hedeflere ilerlemekten çok onları yıkmaya yarardı. Gorki, Lenin'in, Ekim Devrimi'nin gerçek babası olduğunda ısrar ediyordu. Devrim, onun dehasıyla tasarlanmış, onun görüşü ve inancıyla beslenmiş ve yine onun uzak görüşlülüğü, sabrı ve soğukkanlılığıyla olgunlaşmıştı. Diğerleri, özellikle Kronştadt denizcileri ve askerleriyle bir araya gelen Petrograd işçileri tarafından desteklenen küçük Bolşevik grubu, gürbüz çocuğun doğmasına yardımcı olmuşlardı. Ekim'in doğuşundan beri onun gelişmesini ve büyümesini yönlendiren yine Lenin'di.

"Sizin Lenin, mucizeler yaratan bir sihirbaz desenize," diye sesimi yükselttim, "Fakat sizin, onun bir tanrı, yoldaşlarının da yanılmaz olmadığı yönündeki düşüncelerinizi hatırlıyor gibiyim." Gorki'ye, Kerenski günlerinde, kendisi tarafından çıkartılan *Jizn* dergisinde Bolşevikler'in sert bir şekilde kınandığını anımsattım. Ondaki değişime yol açan neydi? Gorki, Bolşevikler'e saldırdığını kabul etti, fakat barbar bir halkın yaşadığı ilkel bir ülkede bir devrimin şiddetli öz savunma yöntemlerine başvurmaksızın ayakta kalamayacağına olayların gelişmesi içinde ikna olmuştu. Bolşevikler birçok hata yapmışlardı ve yapmaya da devam ediyorlardı. Bunu kendileri de kabul ediyordu. Ancak çoğunluğun yararı için bireyin haklarının baskı altına alınması, Çeka, hapis, terör ve öldürme, onların kendi seçimi değildi. Bu yöntemler, Rusya'ya dayatılmıştı ve devrimci mücadelede kaçınılmazdı.

Bitkin görünüyordu. Kalktığında ısrar etmedim. Elimi sıktı ve yorgun adımlarla çıkıp gitti. Ben de yorgundum ve tarif edilmez bir üzüntü içindeydim. İki Gorki'den hangisinin Rus ruhuna daha yakın olduğunu merak ediyordum. *Makar Çudra* ve *Çelkaş*'ın yaratıcısı, *Derinlerde*'nin ve *Yirmi Altı Erkek ve Bir Kız*'ın yazarı olan mı, yoksa Rus halk kitlelerini "duygusuz ve zalim barbarlar" diye niteleyen mi? Rus halkını öylesine çocuksu ve saf çizen insancıl Gorki, nasıl olurdu da onları bir kalemde silip atardı! Onlarla birlikte "yıkık dökük, karanlık ve pis izbelerde" yaşamıştı; "yaşam feryatlarını" işitmişti ve "geride

bıraktığı acıların tanığı olarak" ortaya çıkmıştı. Rusya'nın gerçek ruhu bu muydu, yoksa Lenin'e tapan Gorki'nin çizdiği manzara mı? "Zalim ve vahşi yüz milyonluk bir halkı dizginlemek için barbarca yöntemlere ihtiyaç duymak." Böyle zalimce şeylere gerçekten inanıyor muydu, yoksa bunları tanrısının şerefini artırmak için mi uydurmuştu?

Maksim Gorki benim için bir ilah olduğundan içinin kofluğunu göremiyordum. Gerçi bir şey netleşmişti: Ne o, ne de başka herhangi birisi yaşadığım çelişkilere yanıt veremezdi. Bunu, yalnızca Rusya'nın devrimci mücadelesinin etki ve sebeplerinin olumlu bir yaklaşımla kavranması, zaman ve sabırlı bir araştırma sağlayabilirdi.

Herkes yatmış, vagona sessizlik çökmüştü. Tren hızla yol alıyordu. Biraz uyumayı denedim, ama Lenin'i bir türlü kafamdan atamıyordum. Bu nasıl bir adamdı ki, kendi çizgisiyle anlaşmazlık içinde bulunanları bile ikna edecek bir güce sahipti? Troçki, Zinovyev, Buharin ve karşılaştığım diğer önde gelen birçok kişi çeşitli sorunlarda farklı çözümler öne sürdükleri halde, Lenin'i veri almakta birleşiyorlardı. Herkes, onun, Rusya'daki en açık kafalı, ne pahasına olursa olsun hedeflerinden şaşmayan, demir iradeye ve inatçı bir sebatkârlığa sahip birisi olduğunu söylüyordu. Ama hiç kimse bu adamın insani zaaf ya da tepkilerinden söz etmiyordu. Lenin'e suikast yapan Dora Kaplan geldi aklıma. Petrograd'daki ilk şokumu, tamamen Lenin ve Bolşevikler safında yer alan, Bill Shatoff'un bir arkadaşı tarafından anlatılan Dora Kaplan'ın hikâyesini duyduğumda yaşamıştım. Bu adam, Lenin'in ölümü Rusya için en büyük felaket olacağından ona karşı saldırıyı şiddetle lanetlemesine rağmen, Dora'dan, onun devrimci idealizminden ve Çeka işkencecilerini bile bozguna uğratan sağlam karakterinden büyük saygıyla söz ediyordu. Dora, Lenin'in, Brest-Litovsk görüşmelerindeki uzlaşmacı tavrından dolayı Devrim'e ihanet ettiğine inandığı için suikaste girişmişti. Onun tavrı, partisi olan Sol Sosyalist Devrimciler tarafından tamamen onaylandığı gibi, anarşistler tarafından da desteklenmişti. Komünist saflarda bile aynı görüşte olan hatırı sayılır ölçüde insan vardı. Troçki, Buharin, Joffe ve diğer önde gelen Bolşevikler, Kayser'le barış yapılmasına karşı liderleriyle esaslı bir mücadeleye girişmişlerdi. Fakat Lenin, ustaca ortaya attığı *peredişka* (nefes almak) sloganıyla bütün muhalefeti yenilgiye uğratmıştı. Birçokları, *peredişka*'nın, gerçekte, *zadişka* (boğarak öldürme) olacağını ileri sürüyordu. Bunun, Devrim'in sonu ve sorumlusunun da Lenin olacağında ısrar ediyorlardı. Dora Kaplan, bu anın kafa karışıklığını

eyleme dönüştüren masum bir kızdı. Lenin devrimi öldürmeden o Lenin'i öldürmeye kalkışmıştı.

"Rusya'da yalnızca Çeka hızlı çalışır," diye alaycı bir şekilde gülümsedi bana bunları anlatan kişi. "Ne yargılamayla harcayacak zaman, ne de duruşmayla riske girmeye gerek vardı." Eylemde yer alan diğerleri hakkında Dora Kaplan'ın ağzından işkenceyle tek kelime alınamadığından, acılarına, kendisininkinden daha az titreyen bir el tarafından son verilmişti. Bütün dünyada milyonların sevgi ve hayranlığını kazanmış Lenin, bu talihsiz genç kadını kurtarmak için kılını bile kıpırdatmamıştı. Bu ürkütücü hikâye haftalarca aklımdan çıkmadı. Bill Shatoff'u, Çeka'nın "acil infaz"ından kurtardığını öğrendiğim zaman Lenin'in insanlığına olan inancım tazelendi ve rahatladım. Her şeye rağmen yüce gönüllülüğünü ortaya koyabilmiş, diye düşündüm. Belki de o sırada Dora için müdahale edemeyecek kadar hastaydı; Dora'ya işkence yapıldığının ondan gizlenmiş olması da mümkündü. Bu olayın üzerinden yaklaşık iki ay geçmişti. Şimdi ise ben, bir zamanlar suçlu olarak kovalanan ve sürgüne giden, ama bugün Rusya'nın kaderini ve geleceğini elinde tutan bu adamla belki de tanışabilecektim.

"Moskova!" diye bağıran kondüktörün sesiyle kendime geldim. Perona çıktığımda, içlerinde Demyan Bedni'nin de bulunduğu yol arkadaşlarımın gitmiş olduklarını farkettim. Saşa'ya geldiğimi bildirme olanağı bulamamıştım, dolayısıyla başkentte olduğumu bilen hiç kimse yoktu. Bir an, istasyonun telaş ve gürültüsü içinde çanta ve paketlerle birlikte kaybolduğum duygusuna kapıldım. Rusya'da, eşyaların göz açıp kapayıncaya kadar çalındığı yolunda uyarılmıştım. Bir *izvostçik* aramaya gidemezdim ve ne yapacağıma karar veremeden beklemeye başladım. Ansızın tanıdık bir ses çarptı kulağıma. Bu, arkadaşlarıyla konuşan Karl Radek'ten başkası değildi. Bütün yolculuk boyunca ne yanıma gelmiş, ne de beni tanıdığına ilişkin bir imada bulunmuştu. Bu yüzden yardımını istemeye çekindim. O sırada döndü ve yanıma geldi. Birisini mi bekliyordum, herhangi bir yardımı dokunabilir miydi? "Burjuva duygusallığı" gösterdiğim için afallayacağından çekinmesem bu sevimli küçük adamın boynuna sarılabilirdim. "Burjuva duygusallığı" sözü duyguların dışa vurumuyla alay etmek için kullanılan bir kalıptı Rusya'da. Radek'e, Zorin'den çok daha şövalyece davrandığını söyledim. Zorin beni güvenlik içinde Moskova'ya ulaştıracağına ve orada bir oda sağlayacağına söz vermiş ve sonra da sözünü yerine getirmeden çekip gitmişti. "Şövalyelik mi, saçma!" di-

ye güldü Radek; "partimin üyesi olmasanız da yoldaşız, öyle değil mi?"

"Ama nasıl bildiniz kim olduğumu?"

"Haberler Rusya'da çabuk yayılır," diye yanıtladı. "Siz anarşistsiniz, Emma Goldman'sınız ve zenginler sultasındaki Amerika'dan sürüldünüz. Bu üç sebep size yoldaşlık yapmam ve yardımcı olmam için yeterlidir."

Arabasına davet etti ve beni nereye bırakacağını "yoldaş şoföre" söylememi istedi. Yoldaşım Alexander Berkman'ın kaldığı yerin sokağı ve numarasından başka bir yer bilmediğimi söyledim. Beni beklemediğinden evde olmayabilirdi. Ayrıca kaldığı yerde kendine ait odası da yoktu. Radek, "hangi domuzun", beni "böyle bir durumda" bıraktığını öğrenmek istedi. Bu adamın ne kadar önemli birisi olduğunu bilseydi bu şekilde konuşmayacağını söyledim. "O, ekmeğini kazanmak için resmi borazanlık yapan birisidir," dedim. "Demyan!" diye haykırdı Radek; "zor bir görevi yerine getirmekten yalnızca o şişman domuz kaçınır." Moskova'da benim için bir oda sağlamanın kesinlikle kolay bir iş olmadığından söz etti; kent haddinden fazla kalabalıktı ve çok az kalacak yer vardı. Fakat canımı sıkmamalıydım; beni şimdilik Kremlin'deki dairesine götürecekti, sonra çaresine bakacaktık.

Yıkık dökük ve ıssız Petrograd'dan sonra Moskova gerçekten kaynayan bir kazan gibiydi. Her yer tıklım tıklımdı, hemen hemen herkes ellerindeki bavulları ordan oraya sürüklüyor ya da yüklenmiş kızakları çekiyordu. Sağa sola koşuşan insanlar, Ruslar'a özgü küfürler savurarak birbirlerini itip kakıyorlardı. Bellerinde tabanca taşıyan çok sayıda askerin yanı sıra, deri ceketli, sert yüzlü adamlar dikkat çekiyordu. Jack Reed, bana, Moskova'nın bir ordu kampına benzediğini söylediği zaman hiç abartmamıştı. Petrograd'da da militarist görüntüler az değildi, ama orada geçirdiğim on hafta içinde, Moskova'daki bu ilk sabahımda gördüğüm kadar fazla sayıda, çoğu Çekacı olan üniformalıya rastlamamıştım.

Radek ve arabasının, yolumuz üzerindeki nöbetçiler tarafından tanındığı besbelliydi. Hiçbir yerde durdurulmadık, Kremlin'in dış kapılarından bile yıldırım hızıyla geçip gittik. Kremlin'in taş duvarlarının manzarası beni Çarlık rejiminin anılarına götürdü. Çarlık rejiminin yöneticileri, yüzyıllar boyunca bu görkemli sarayda hüküm sürmüşlerdi; bu salonlar onların içki alemlerine ve karanlık eylemlerine sahne olmuştu. Zamanın meydana getirdiği değişimin efsaneden daha mucizevi olduğunu düşünüyordum. Dün iktidarlarının dokunulmazlı-

ğında güvenlik içinde oturanlar, otoritelerinin yıldızlar kadar ulaşılmaz olduğunu sananlar, bugün tahtlarından sökülüp atılmışlardı, yaslarını bir avuç insan tutmuş, büyük çoğunluk tarafından unutulup gitmişlerdi. Yeni Rusya'nın kurucularının, eski iktidar sahiplerinin yerlerinde oturmaları ise iyice yakışıksız kaçıyordu. Korkunç geçmişin gölgelerinin ürpertici ortamında kendilerini nasıl rahat ve huzur içinde hissediyorlardı, merak ediyordum. Kremlin'de geçirdiğim birkaç saat, ölülerin yeniden dirilmeye çalıştığı türünden mistik duygulara kapılmama yetmişti. Madam Radek'in konukseverliği ve çevresini saran geçmişin hayaletlerinden bihaber, mutluluk içinde bakınan tombul bebeği, üstüme üşüşen düşüncelerden kurtulmamı sağladı. Karl Radek sanki bir enerji dinamosuydu, sürekli sağa sola koşturuyor, telefonlara yetişiyor, bebeği almaya geri geliyor, onu dizlerinde sallıyor, bir kız öğrenci gibi konuşuyor ve kıkırdıyordu. Bir dakika bile yerinde duramıyordu, yemekte bile. Her yerde görünüyordu ve aynı zamanda hiçbir yerde görünmüyordu. Bebeğinden çok kocasına annelik yapan Madam Radek'in, kocasının telaşlı haline pek aldırdığı yoktu. Bir balon gibi havalandığı anlarda onu nazikçe durduruyor ve lokmasını bitirmediği takdirde, küçük bir çocuk gibi kendi eliyle yedirmekle tehdit ediyordu. Sürekli tekrarlandığında biraz can sıkıcı olsa da bu, eğlendirici bir görüntüydü.

Öğle yemeğinden sonra evsahibim beni çalışma odasına davet etti. Güneş içinde, uzun ve görkemli bir salona girdik. Salon, mükemmel işlemeli eski mobilyalarla döşenmişti, her taraf boydan boya kitaplıktı. Burada Radek değişik bir insan oldu. Telaşlı hali gitmiş ve üzerine tuhaf bir dinginlik çökmüştü. Radek, Alman Devrimi ve Sosyalistlerin bu devrimi neden Rus Ekim'i gibi başarıya ulaştıramadıkları üzerine konuşmaya başladı. Köklü değişikliklerin yapılmadığını açıkladı. Birkaç radikal başarının önemi yoktu ve korkak Sosyalist Hükümet, karşı-devrimci Junkerler'i* bile silahsızlandırmamıştı. Spartaküs Ayaklanması'nın, işçilerin kanında boğulmasında şaşılacak bir şey yoktu. Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg ve anarşist Gustav Landauer'in korkunç sonları hakkında konuşurken oldukça üzgündü. Büyük bir beyin ve az rastlanır ruhta bir insan olan yoldaşımla gururlanmam için yeterli nedenim olduğunu söyledi. Bilim adamı ve hümanist olduğu halde Landauer, Devrim'de kitlelerin yanında yer almış ve ya-

*Prusya'daki soylulardan ve soylu ordu mensuplarından oluşan, aşırı reaksiyoner kesim. ç.n.

şadığı gibi yiğitçe ölmesini bilmişti. "Keşke bizim de Gustav Landauer gibi birlikte çalışacağımız anarşistlerimiz olsaydı!" dedi Radek, hayıflanarak. "Ama sizinle birlikte çalışan birçok anarşist var, gördüğüm kadarıyla bazıları da oldukça yetenekli," dedim. "Doğru," diyerek başını salladı, "ama onlar Landauer değil. Çoğu burjuva ideolojisine sahip, devrimci mücadeleyi yorumlamaları *kleinbürgerlich*. Diğerleri de kesinlikle karşı-devrimci ve Sovyet Rusya'ya karşı doğrudan bir tehdit oluşturuyor." Havası, istasyondaki ya da yemekteki tavrından ne kadar da farklıydı. Haşin ve hoşgörüsüzdü.

Konuşmamızın, ziyaretçiler tarafından yarıda kesilmesine üzülmemiştim. Kendimi Radek'e son derece borçlu hissediyordum, fakat onun her şeye kadir komünistliği çekilir gibi değildi. Dogma ve itikatlara hâlâ bulaşmamış bebekle oynamak üzere içeriye geçtim ve onun, insanlığı tek kalıba dökmek isteyen bütün otoritelerin çabalarını boşa çıkaran masumiyetiyle kendime geldim.

Radek'in National Otel'in komutanını, bana yer bulmaları için sürekli olarak araması nihayet sonuç verdi. Gece saat onda, beni, yanımda eşyalarımla birlikte, arabasıyla otele gönderdi. Acil bir durumda kendisine başvurabileceğimi samimiyetle ifade etti.

Moskova bu saatte, Petrograd kadar ıssız ve karanlıktı. Yol boyunca, çok sayıda nöbetçi, otomobilimizi durdurup aynı malum soruyu sordu: "*Propusk, tavarişç*." Kafam hâlâ Radekler'deydi. Bir yabancıya yüreklerini bütünüyle açmışlardı. Acaba beni kendi politik inançlarına kazanamadıkları zaman da aynı tavrı sürdürecekmiydiler? Sınıf ve parti çekişmesiyle bozulan ve sertleşen, zavallı, sevgi dolu insan yüreği, bunlardan uzaklaştığı zaman öylesine müşfik ve cömert olabiliyordu ki.

Saşa ile aynı kentte olup da ona ulaşamamak tuhaf bir duyguydu. Radek bütün gün onu yakalamaya çalışmış, fakat bulamamıştı. Endişeli olduğumu gören Radek, Berkman'ın gece yarısından önce pansiyonuna kesinlikle döneceği konusunda bana teminat verdi. Karşı-devrimciler için uygulanan önlem nedeniyle başka herhangi bir yerde kalması kesinlikle yasaktı. Hiç kimse, ev komiserine kaydettirmeksizin onu gece evinde alıkoymaya cesaret edemez ve komiser de tanımadığı bir kişinin kapanış saatinden sonra evde kalmasına izin vermezdi. Nasıl olup da kendisinin beni gece, dairesinde konuk edebildiğini sordum. Kremlin'in bir istisna olduğu açıklamasını yaptı. En sorumlu

parti üyelerinin yaşadığı bu yer, istenmeyen ziyaretçilere karşı çok iyi korunuyordu ve kendilerine, uygunsuz ya da kuşkulu yabancıları barındırmayacakları konusunda güvenilebilirdi. Her neyse, Radek'in söylediğine göre, Berkman'ı gece yarısından sonra görebilecektim, o saatte kesinlikle evde olacaktı.

Radek haklı çıktı. Gece birde Saşa'yı buldum. Beni beklemediğinden bütün gün dışardaymış. Şimdi beni almaya gelemeyecekti, çünkü *propusk*'u ancak gece yarısına kadar geçerliydi, ama sabah görüşebilecektik.

Telefonun öbür ucundaki Saşa'nın sesini işitince dünyalar benim oldu. Onun sesiyle, bu büyük ve yabancı kentteki yalnızlığımdan sıyrıldım. Sevgili emektar yoldaşım, "seninle bir fincan kahve içmeye geldim" diyerek sabah erkenden kapıya dikildi. Petrograd'dan ayrıldığından beri hiçbir şeyi kahve kadar özlemediğini söyledi. Çökmüş avurtlarına bir göz atmak, açlık içinde olduğunu anlamama yetti. Amerikan erzağımızdan yanına birkaç hafta yetecek kadar aldığını bildiğimden bu durum tuhafıma gitti. Hatta bu konuda Lansbury, Saşa'ya takılarak, Sovyet Hükümeti'nin konuğu olarak zaruret içinde kalmayacağını ve "yoldaş Berkman"la azığını paylaşacağını söylemişti. Saşa mektubunda, kendini iyi hissetmediğinden söz etmiş, fakat yiyecek kıtlığına ya da Lansbury'nin sözünü tutup tutmadığına ilişkin tek kelime yazmamıştı. Ona, güzellik uğruna rejime mi girdin, diye sordum. Saşa gülerek, "Rusya'da buna gerek yok," dedi; erzağı çok uzun süre idare etmemişti, çünkü çok sayıda aç insanla karşılaşmıştı, ekmek somunları İsa'nınkinden bile fazla olsa bu kadar açı doyurmaya yetmezdi. Mr. Lansbury'nin yoldaşlığı ise, ancak, Dışişleri Resmi Sorumlusu göreve başlayana kadar sürmüştü. İngiliz editör, şimdi Dışişleri Komiser Yardımcısı Karakhan'ın oturduğu, eski bir şeker kralının saray yavrusu konağına yerleştirilmişti; fakat ne hikmetse, orada Saşa için oda bulunamamıştı, ayrıca Lansbury de yol arkadaşı ve tercümanı için başka herhangi bir yerde pansiyon bulmak için kılını kıpırdatmamıştı. Saşa'ya, kendisinin beklenmediği bildirilmişti. Üstüne üstlük, kendi kimliğini ispatlayacak bir kâğıt parçasına da sahip değildi. Sonunda, Karitonenskaya Caddesi'ndeki Sovyet evine gönderilmesine karar verilmiş, ama evin komiseri boş oda bulunmadığını söylemişti. Saşa'yı bu müşkül durumdan, aynı evde kalan bir Sosyalist Devrimci kurtarmıştı. Birlikte çalıştığı yerel Komünistler'den merkeze, daha geçenlerde Sibirya'dan bir rapor getirmiş olan bu adam, tam yetkili ev

komiserini öfkelendirme pahasına Saşa'ya odasını paylaşmayı önermişti. Bu zorluk geçici olarak çözülünce Saşa, kendisine acilen itimatname verilmesi için Çiçerin'e başvurmuştu. Bu kâğıt parçası, bazı gönülleri olduğu gibi sayısız kapıyı da açan gerçekten sihirli bir anahtardı. Karitonenski Sovyet evinin komiseri birdenbire olan bitenleri unutup orada boş oda bulunduğunu keşfetmiş ve diğer memurlar da bu mucizeler yaratan kâğıdı gördükleri an dostça davranmaya başlamışlardı!

Karitonenski'de yemekler fena olmasa da, yetişkinler için yeterli değildi. Evdeki diğer konuklar bir yolunu bulup kendilerine fazladan yiyecek temin edebiliyorlardı, ama böyle şeyler Saşa'ya göre değildi. Esas problemi ise, midesine dokunan kara ekmekti. Aslında kara ekmek yemesi kesinlikle yasaktı. Şakayla, kaybettiği kiloları çabucak alacağını söyledi; artık Moskova'da olduğundan, her zaman yaptığım gibi, yoktan var edip güzel yemekler hazırlayacağımdan emindi. Aşkolsun Saşa! Bu denli bir uyum sağlama becerisi göstermek ve yaşamın komik yanlarını böylesine yakalamak olacak şey değil!

Saşa, burasının, her tipten insanı çatısı altında barındıran ilginç bir yer olduğunu söyledi. Çinli, Koreli, Japon ve Hintli delegeler kendi ülkelerindeki özgürlük mücadelesine katkıda bulunmak için "Ekim"in başarılarından bir şeyler öğrenmeye gelmişlerdi.

Saşa, Moskova'daki yoldaşlarımızın oldukça özgür bir çalışma içinde olduklarını söyledi. Anarko-sendikalist Golos Truda grubu anarşist yayınlar basıyor ve bunları Tverskaya'daki kendi kitapçı dükkânlarında alenen satıyordu. Evrenselci Anarşistler'in kulüpleri ve kooperatif şeklinde işlettikleri lokantaları vardı. Burada devrimci sorunların serbestçe tartışıldığı haftalık, halka açık toplantılar yapıyorlardı. Peter Kropotkin'in yakın arkadaşı olan, yaşlı Gürcü yoldaşımız Atabekyan tarafından, kendi basımevinde küçük bir anarşist gazete de basılıyordu. "İnanılmaz bir durum," dedim, "Moskova'daki anarşistler özgürlük içinde yüzerken, Petrograd'daki anarşistlere kırıntısı bile verilmiyor! Orada, Bolşevikler'in aleyhinde duyduğum korkunç suçlamaların çoğu uydurma olsa da, bir şey kesin: Anarşistler gizlice toplanmak zorunda kalıyorlar." Saşa, kendisinin de birçok tuhaf ve çelişkili durumla karşılaştığını belirtti. Öyle ki, çok sayıda yoldaş belli bir sebep olmaksızın hapiste tutulurken, diğerleri faaliyetlerini serbestçe sürdürebiliyorlardı. Olup bitenleri birinci elden öğrenmek için büyük bir fırsat ele geçirdiğimi ekledi; Evrenselci grup bizi, anarşistlerin

Devrim'e bakışının ve bugünkü durumun üç yetenekli konuşmacı tarafından sunulacağı özel bir konferansa davet etmişti.

Rusya'nın gerçekliğini daha iyi anlamamı sağlayacağını umut ettiğim toplantı gününü iple çekiyordum. Bu süre içinde bazen Saşa'yla, ama çoğunlukla o olmadan, Moskova'yı gezdim. Saşa'nın oturduğu yer, National'den yürüyerek tam bir saat çekiyordu, oraya tramvay işlemiyordu, ancak birkaç *izvostçiki* vardı. Buna rağmen en azından günde bir kere benimle yemek yemesi için ısrar ettim. Gücünü toplaması gerekiyordu ve Petrograd'dan gelirken yanımda yiyeceğimizin bir kısmını getirmiştim. Moskova'da hiçbir müdahaleye uğramaksızın iyi iş yapan pazarlar vardı. Buralardan alışveriş yapmayı Devrim'e ihanet olarak görmüyordum. Zorin'den, her çeşit ticaretin en kötü karşı-devrimcilik olduğunu ve kesinlikle yasaklandığını duymuştum. Açık pazarlara dikkat çektiğim zaman oralarda yalnızca vurguncuların bulunduğunu söylemişti. İnsanların yiyeceklere baka baka açlıktan ölmeyi beklemesinin tam bir saçmalık olduğunu düşünmüştüm. Burada ne kahramanlık söz konusuydu, ne de bundan Devrim'in bir kârı olabilirdi. Aç insanlar üretemezlerdi ve üretim yapamayan devrim başarısızlığa mahkûmdu. Zorin, yiyecek kıtlığından, ambargonun, Müttefik müdahalesinin ve Beyaz generallerin sorumlu olduğunda ısrar ediyordu. Rusya'nın hastalıklarının nedenleri konusundaki bu teraneden artık gına getirmiştim. Olayları, Zorin ve diğer Komünistler gibi değerlendirmiyordum, eğer Sovyet Hükümeti bu pazarlara yiyecek ulaşmasını önlemekte başarısız oluyorsa, en azından onları kapatmalıdır diye düşünüyordum. Hem yiyeceğin halka açık yerlerde satılmasına, dahası Hükümet'in bastığı paranın bu alışverişlerde kullanılmasına izin verip, hem de buralardan alışveriş etmeyi yasaklamak, ancak kitlelerdeki, haksızlığa uğradıkları ve aşağılandıkları duygusunun güçlenmesine yarardı. Zorin, bu tür argümanların, Devrim konusundaki teorik kavrayışının pratik durumun gereklerini görmemi engellemesinden kaynaklandığını söylüyordu.

Bir zamanlar ünlü Soukharevka olarak adlandırılan Moskova'nın en büyük pazarı, Rusya'da o zamana kadar görmediğim ölçüde garip bir uyumsuzluk örneğiydi. Kast ve rütbelerin süslerinden arınmış her kesim ve katmandan insan orada toplanmıştı. Aristokrat ve köylü, kültürlü ve eğitimsiz, burjuva, asker ve işçi, dünün düşmanları bugün dirsek dirseğe gelmiş, canhıraş bağırtılarla mallarını satmaya çalışıyor ya da kelepir malları satın almak için birbirleriyle boğuşuyorlardı. Es-

ki sınıfsal engeller kırılmıştı, komünizmin eşitliğiyle değil, fakat herkesin ihtiyacı olan ekmek, ekmek, ekmek yüzünden. Burada insan en nadide işlemeli ikonları ve paslı çivileri, göz kamaştıran mücevherleri ve çirkin sahte süs eşyalarını, ipekten şalları ve solmuş, pamuk yorganları bulabilirdi. Eski lüksün ve zenginliğin bu son kalıntıları arasında kalabalık itişip kakışıyor, bu insan cümbüşü almak istediği malları bulabilmek için her şeyi didik didik ediyordu. İlkel içgüdülerin kendilerini sınırlamaksızın ve korkusuzca ortaya koyduğu bu manzara gerçekten görülmeye değerdi.

İnsan Soukharevka'yı görünce, daha küçük değiş tokuş yerlerine karşı yapılan ayrımcılık iyice göze batıyordu. National'e yakın küçük pazar sürekli baskına uğrardı. Orada, umutsuzca hayatta kalmaya çalışan fakirin de fakiri insanlar vardı: Yaşlı kadınlar, paçavralar içinde çocuklar, sokakta yaşayan işsiz insanlar; malları da kendileri kadar sefildi. Kötü kokulu *tişi* (sebze çorbası), donmuş patates, siyah ve sert bisküvi ya da birkaç kutu kibrit - mallarını yoldan geçenlere titreyen ellerle uzatıp, ürkek sesleriyle yalvarıyorlardı: "Al, *barinya* (hanımcığım), al, İsa aşkına al!" Baskınlarda değersiz mallarına el konuyor, çorbaları ve *kvas*lar'ı* ortalığa dökülüyor ve bu talihsizler, vurgunculukla suçlanıp hapse atılıyorlardı. Baskınlardan kurtulacak kadar şanslı olanlar sürünerek geri dönüyor, etrafa saçılmış sigara ve kibritleri toplayıp sefil ticaretlerine yeniden başlıyorlardı.

Bolşevikler, kapitalist toplumdaki birçok kötülüğün sebebi olarak açlığın gücünü her zaman vurgulayan diğer sosyal isyancılarla aynı fikri paylaşmışlar ve bataklık dururken sivrisineklerle uğraşan sistemi biteviye eleştirmişlerdi. Aynı budalaca ve akıl almaz yolu nasıl olup da şimdi kendilerinin uygulayabildiğini merak ediyordum. Elbette bu korkunç açlığın yaratıcısı onlar değil, ambargo ve *müdahaleciler*'di. Peki o zaman neden kurbanlar kovalanıp cezalandırılıyordu? Böyle zalimce ve insanlık dışı bir baskına tanık olan Saşa gözlerine inanamamıştı. Kalabalığa vahşice saldıran Çekacılar'a ve askerlere karşı şiddetli bir protestoda bulunmuş ve ancak Çiçerin'in kendisine verdiği itimatname sayesinde tutuklanmaktan kurtulmuştu. Çekacı derhal ona karşı havasını ve tavrını değiştirmiş, "yabancı *tovarişç*"den tekrar tekrar özür dileyerek kendisinin bir emir kulu olduğunu söylemişti.

Şurası açıktı ki, Kremlin'deki yeni iktidar, eskisinden daha az

* Düşük alkollü bir Rus içkisi. ç.n.

korkutucu değildi, çünkü resmi mühürü aynı etkiye sahipti. "Ne değişti?" diye sordum Saşa'ya. "Koca bir devrimi birkaç küçük lekeyle değerlendiremezsin," diye yanıtladı. Bunlar küçük lekeler olabilir miydi? Yoksa Amerika'da Bolşevikler etrafında kurduğum bütün devrimci yapıyı çökertecek fırtınalar olmasındı? Bununla birlikte, Bolşevikler'in dürüstlüklerine olan inancım hâlâ o kadar güçlüydü ki, adım başı rastladığım kötülük ve yanlışlıklardan onları sorumlu tutamıyordum. Sovyet Rusya'nın dünyaya ilan ettikleriyle çirkin gerçekler arasındaki uçurum günbegün büyüyordu. Onlarla ne kadar yüz yüze gelmemeye çalışırsam çalışayım, pusuya yattukları köşelerden karşıma çıkıveriyorlardı.

Nerdeyse bütünüyle Komünistler'in kaldığı National'in, zamanını, pahalı yiyecek malzemesiyle ağıza konmayacak yemekler hazırlamakla tüketen geniş bir mutfak kadrosu vardı. Bitişikteki mutfakta ise özel hizmetçiler bütün gün, efendileri yüksek Sovyet görevlileri için yemek hazırlıyordu. Bu Sovyet görevlilerine ve dostlarına özel ayrıcalıklar tanınmıştı. Sıradan ölümlüler kendi yavan paylarını elde etmek için son güçlerini de harcayarak bitkin düşerlerken, onlar üç öğünden fazla yemek yiyiyorlardı.

Konut düzenlemesi de benzer bir kayırmacılığı ve adaletsizliği sergiliyordu. Büyük ve iyi döşenmiş katlar, para karşılığı kolayca ele geçirilebilirken, küçük memurların, ışıksız, yakacaksız, susuz, viran bir katta bir oda elde etmeleri için haftalar süren bir aşağılanmaya maruz kalmaları gerekiyordu. Eğer bütün bu bıktırıcı çabalardan sonra, aynı oda başka birisine daha verilmemişse, o kişi gerçekten şanslı sayılırdı. İnsanın böyle olaylara inanası gelmiyordu. Ancak aralarında Birleşik Devletler'den tanıdığım eski yoldaşlarım Manya ve Vassily Semenoff'un ve genç bir kızın da olduğu çeşitli dostların kişisel deneyleri hiçbir şüpheye yer bırakmıyordu. Onlar, Rusya'da Devrim patlak verir vermez ülkeye ilk dönenler arasındaydılar. O zamandan beri Sovyet kurumlarındaki en zor görevlerde inançla çalışıyorlardı, yine de kalacak bir yer bulmadan önce aylarca beklemek ve sayısız devlet dairesinin kapısını aşındırmak zorunda kalmışlardı. Odayı bulup tam bir oh çekecekken, bu sefer de başka sorunlar çıkıyordu. Kendisine verilen odaya gelen genç kadın, kapıyı açınca, odanın kendisine ait olduğunu söyleyen bir adamla karşılaşmıştı. "Fakat ikimiz aynı odada yaşayamayız," demişti adama. "Neden olmasın?" diye yanıtlamıştı adam; "Sovyet Rusya'da insanın o kadar özelci olmaması gerekir. Bu

deliği ele geçirene kadar ne zorluklar çektim bilemezsin, onu bırakmaya hiç niyetim yok. Ama istersen ben yerde uyurum, yatağı da sana veririm," diye önermişti. "Adamın bu öneriyi yaparken hiçbir art niyeti yoktu," dedi kız, "fakat hiç tanımadığım bir insanla dip dibe yaşayamazdım. Odayı bıraktım ve başka bir yer aramaya koyuldum."

Devrimci Rusya'daki derin acılar uzun süre görmezlikten gelinecek gibi değildi. Moskova anarşistlerinin toplantısında ortaya atılan gerçekler, önde gelen Sol Sosyalist Devrimciler'in durum üzerine yaptıkları tahliller ve herhangi bir politik eğilimleri olmadığını ileri süren sıradan insanlarla yaptığım konuşmalar, devrimci tiyatronun sahne arkasını görmemi ve diktatörlüğü sahne makyajı olmaksızın kavramamı sağladı. Diktatörlüğün oynadığı rol, halkın önünde ilan ettiğinden oldukça farklıydı. Silahların gölgesinde zorla vergi toplayan diktatörlük, köy ve kasabaları harap etmiş, Bolşevikler'i iktidara getiren zeki, inançlı, cesur ve en militan unsurların ruhsal çöküşüne yol açmış ve yüksek sesle düşünmeye cesaret eden herkesi sorumlu görevlerden uzaklaştırmıştı. Lenin, anarşistleri ve Sol Sosyalist Devrimciler'i, Ekim günlerinde piyon olarak kullanmıştı, şimdi ise, itikatlarının ve politikalarının gereği olarak soylarını tüketiyordu. Bu, yaşlı ana babaları ve bakım çağındaki çocukları bile politik rehine olarak alan bir sistemdi. Çeka tarafından yapılan gece *oblava*'larıyla (sokak ve ev baskınları) insanlar korkuyla uykudan sıçrıyor, birkaç parça eşyaları gizli belgeler için didik didik ediliyor, kuşatılan evlerde karakol kuran askerler masum ziyaretçileri ağlarına düşürüyorlardı. Önemsiz suçlar bile uzun süreli hapis, ülkenin mahrumiyet bölgelerine sürgün ve hatta idamla cezalandırılıyordu. İçler acısı bu hikâyenin özü, Petrogradlı yoldaşların anlattıklarının tıpatıp aynısıydı. O zaman Bolşevizm'in parlaklığıyla gözlerim öylesine kamaşmıştı ki, suçlamaların doğruluğunu görememiştim. Petrogradlı yoldaşların yargı ve görüşlerine güvenmemiştim. Fakat artık Bolşevizm'in aldatmacaları gün gibi ortada, ruhu bütün çıplaklığıyla gözlerimin önündeydi. Hâlâ inanamıyor, bu kadar açık seçik gördüğüm gerçekleri içime sindiremiyordum. Sersemlemiştim, bozguna uğramıştım, zemin ayaklarımın altından kayıyordu. Yine de tutunmaya çalışıyordum, boğulan bir insanın çöpe tutunması gibi. Acıyla feryat ediyordum: "Bolşevizm, bütün tahtları deviren, korkak yürekleri tehdit eden, örgütlü zenginlik ve iktidarın azılı düşmanıdır. Onun yolu dikenlidir, engelleri çoktur, tırmanacağı yerler sarptır. Arada sırada geride kalmamak ya da yanlış yapmamak elinde

mi? Ama böyle bir hareket kendini inkâr ederek, yoksulların ve ezilmişlerin ateşli umutlarını söndürüp Yahuda rolü oynayarak, kendi nihai hedeflerine ihanet edebilir mi? Hayır, hayır, dünyanın en parlak yıldızı böyle bir güneş tutulmasından asla sorumlu olamaz!"

Moskova Anarşist Konferansı bile suçlamalarında fazla aşırıya kaçmamıştı. Çalışmalarının yasallaştırılması ve yoldaşlarımızın serbest bırakılması yolundaki taleplerine, mantıksız ve saçma bularak itiraz ettiğimizde, Sovyet devletinin, kapitalist ve burjuva hükümetlerden farklı olduğunu söylediler. "Anarşistlerin hükümetten tevecc0h dilendiği tek bir ülke gösterilemez ve onların Devlet'e sadakat diye bir dertleri olmamalı, hele Bolşevikler inançlarına ihanet ettikten sonra!" diye karşı çıktık. Rus yoldaşlar, Bolşevik Hükümet'in, bütün suçlarına rağmen devrimci; doğası ve amaçları itibariyle proleter olduğunda diretince, dilekçeyi imzaladık ve ilgili makamlara sunulmasını kabul ettik.

Saşa da, ben de, Bolşevikler'in mücadele kardeşlerimiz olduğu inancına tutunmuştuk. Bütün yaşamımızı ve devrimci umutlarımızı buna bağlamıştık. Lenin'in, Troçki'nin ve arkadaşlarının Devrim'in ruhu ve onun en kararlı savunucuları olduklarından emindik. Onlara, Lunaçarski'ye, Kollontay'a, Balabanoff'a gidecektik. Jack Reed, onlardan büyük bir hayranlık ve sevgiyle söz etmiş, insanları ve olayları değerlendirmede üyelik kartından daha başka kriterleri olduğunu söylemişti. Olayları en doğru şekilde değerlendirmeme yardımcı olacak bu insanları arayıp bulacaktım. Tabii yaşlı öğretmenimiz Peter Kropotkin'i de - Dünya Savaşı'na karşı tutum konusunda farklı yerlere sürüklenmemize rağmen, onun büyük kişiliğine ve keskin zekâsına olan saygımız ve sevgimizde bir değişiklik olmamıştı. Onun da bize karşı duygularında bir değişiklik olmadığından emindim. Rusya'ya varır varmaz, sevgili yoldaşımızı görmek istemiştik. Bize, kendisinin, Moskova'dan yetmiş kilometre uzaklıktaki Dmitrov köyünde, kendi küçük evinde yaşadığı ve bütün gereksinmelerinin Sovyet Hükümeti tarafından karşılandığı bildirilmişti. Zorin, o sırada Dmitrov'a yolculuğun olanaksız olduğunu, ama bahara gidebileceğimizi söylemişti.

Peter'i görmek benim için artık yolculuğun zorluklarının durduramayacağı kadar zaruri hale gelmişti. Ne yapıp edip onu görecektim. İçine düştüğüm umutsuzluklardan, tereddütlerden beni kurtaracak tek kişi oydu. Şubat Devrimi'nden sonra Rusya'ya dönmüş, "Ekim"e tanıklık etmiş, rüyalarının hiç değilse bir kısmının gerçekleştiğini görmüştü. Derin bir bakışa sahipti. Neşteri doğru yere vururdu. Onu mut-

laka görmeliydim.

National'de kaldıklarından, Aleksandra Kollontay'a ve Angelica Balabanoff'a ulaşmak kolaydı. Önce Kollontay'ı aradım. Kollontay, elli yaşında olduğu ve yakın zamanda ciddi bir ameliyat geçirdiği göz önüne alınırsa, şaşılacak ölçüde genç ve hayat doluydu. Uzun boylu ve vakur bir kadındı, ateşli bir devrimciden çok, tam anlamıyla bir *grande dame*'dı. Giyim kuşamı ve National'de kendisine ayrılmış iki odalı dairesindeki eşyalar ince bir zevkin ürünüydü. Çalışma masasındaki güller, Rusya'nın griliğinde insanı şaşırtıyordu. Sınır dışı edildiğimden beri ilk kez gül görüyordum. "Canlı, büyük Rusya"da nihayet beni görmüş olmaktan sevinç duyduğunu söylerken, el sıkışı mesafeli ve zayıftı. İstediğim gibi bir iş bulup bulmadığımı sordu. En yararlı olacağım yerin neresi olduğu konusunda hâlâ net olmadığım yanıtını verdim. Belki gördüğüm çelişkileri ve beni rahatsız eden şeyleri kendisiyle konuştuktan sonra daha iyi karar verebilecektim. Kendisine her şeyi anlatmamı istedi; ilk günlerin zorluklarını atlatmamda bana yardımcı olacaktı. Bütün yeni gelenler aynı bocalamalardan geçiyor, ama kısa sürede Sovyet Rusya'nın ihtişamı onları içine alıyordu. Küçük şeyler bu ihtişamı karartamazdı. Kafamı kurcalayan soruların küçük şeyler olmadığını, bunların benim için son derece hayati ve önemli olduğunu anlatmaya çalıştım ona. Aslında bütün varlığım, onların doğru değerlendirilmesine bağlıydı. "Tamam, devam et o zaman," dedi soğuk bir havada. Kollontay koltuğuna yaslanırken, bildiğim üzücü şeyleri anlatmaya başladım. Kesmeden dikkatle dinliyordu, fakat soğuk ve güzel yüzünde, anlattıklarıma ilişkin en ufak bir tepki yoktu. Bitirdiğim zaman, "Parlak devrimci tablomuzda tabii ki bazı gri lekeler var." diye söze başladı. "Bunlar, halkı karanlıkta kalmış geri bir ülkede böyle önemli bir sosyal dönüşüme karşı bütün dünyanın muhalefeti söz konusuyken kaçınılmazdır. Askeri cepheleri tasfiye ettiğimiz ve halkın bilinç düzeyini yükselttiğimiz zaman bunlar da ortadan kalkacaktır." Bu çabaya katılabilir, bırakın anne ve vatandaş olarak kendi işlevlerinin bilincinde olmayı, hayatın maddi ve manevi en temel kurallarından habersiz olan kadınlar arasında çalışabilirdim. Amerika'da böyle bir çalışma yaptığımı biliyordu, benzeri bir çalışmanın Rus toprağında çok daha verimli olacağından emindi. "Benimle çalışmak varken, neden birkaç gri lekeye kafa yoruyorsun?" diye bağladı; "onların hiçbir önemi yok sevgili yoldaş, gerçekten hiçbir önemi yok."

Fikirleri yüzünden baskına uğrayan, tutuklanan ve kurşuna dizilen insanlar! Yaşlıların ve gençlerin rehin alınması, bütün protestoların bastırılması, haksızlık ve kayırmacılığın alıp başını gitmesi, en önemli insani değerlerin ihanete uğraması, devrimci ruhun her geçen gün daha fazla acıyla kıvranması - demek bunların hepsi "gri lekeler" den başka bir şey değildi! Ürperdim.

İki gün sonra Anatol Lunaçarski'yi görmeye gittim. O da Rus halkının belleğinde otoritenin girilmez kalesi olarak yer etmiş Kremlin'de kalıyordu. Yanımda yeterinden fazla itimatname vardı ve refakatçim, Komünistler'den saygı gören bir "Sovyet" anarşistiydi. Buna rağmen, Halk Eğitim Komiseri'nin makamına ulaşmak hiç de kolay olmadı. Nöbetçiler, *propusk*'larımıza tekrar tekrar göz atıp, geliş amacımızı soruyorlardı. Sonunda kendimizi, sanat ürünleri ve kalabalık bir ziyaretçi topluluğuyla dolu bekleme salonunda bulduk. Refakatçim, bu insanların, resmi görüşme yapmak için bekleyen sanatçı, yazar ve öğretmenler olduğunu açıkladı. Beslenme yetersizliği çektikleri belli olan bu zavallı insanlar, gözlerini Komiser'in kapısından ayırmıyorlardı. Bu gözlerde umut ve korku vardı. Geçimim, kültürel görevlere başkanlık eden bu adama bağlı olmamasına rağmen, ben de endişeliydim. Ama Lunaçarski, Kollontay'dan daha sıcak ve samimi bir havada karşıladı beni. Uygun bir iş bulup bulmadığımı da sordu.

Eğer bulmadıysam, kendi bölümünde birçok iş önerebilirdi. Sovyet Rusya'da Amerikan eğitim sistemi uygulamaya konacaktı ve bu ülkeden gelen biri olarak ben, bu sistemin proleterce uygulanması için yararlı öneriler getirebilirdim. Nefesim kesildi, öyle ki, ziyaretimin amacını dahi unuttum. Birleşik Devletler'de birçok pedagogun yetersiz bulduğu ve reddettiği bu eğitim sistemi, şimdi devrimci Rusya'da örnek mi alınıyordu? Lunaçarski hayretler içinde kaldı. Amerika'da bu sisteme gerçekten karşı mı çıkılıyor, peki kim bunlar, diye sordu. Ne tür değişiklikler önermişlerdi? Bütün konuyu ayrıntılarıyla kendisine ve öğretmenlerine izah edeceğim özel bir konferans toplayacaktı. Bu çok önemliydi. Ayrıca, çocuklarla ilgili olarak eski yöntemlerin savunusunu yapan ve zihin özürlüler için cezaevi öneren öğretmenler arasındaki reaksiyoner unsurlarla mücadelesinde ona büyük yardımım dokunacağını söyledi.

Lunaçarski'nin öğrenme tutkusu, Amerikan eğitim sistemini Rusya'ya aktarma girişiminden duyduğum rahatsızlığı bir ölçüde azalt-

mıştı. Köhne ve yararsız eğitim kurumunu yıllardır modernize etmek için çalışan isyancı hareket hakkında hiçbir şey bilmediği belliydi. Rus eğitimcilerine, yeni yaşam ve değerler ülkesinde bu antika yöntemleri taklit etmenin saçmalığını göstermeliydim. Gel gör ki, ruhsal olarak Amerika'nın fersah fersah uzağındaydım. Rusya, güzellikleri ve çirkinlikleriyle beni yiyip bitiriyordu.

Lunaçarski, muhafazakâr eğitmenlerle çalışırken karşılaştığı güçlükleri, özel bakıma muhtaç çocuklar ve onların tedavisiyle ilgili olarak basında cereyan eden şiddetli tartışmaları anlatarak devam etti. Kendisi ve Maksim Gorki, cezaevlerinin ıslah edici etkisi olmadığı yönünde bir tavır almışlardı; o, daha da ileri giderek gençlerle ilişkide zor kullanma yöntemlerinin en ılımlı biçimine bile karşı çıkmıştı. "Siz, çocuklara modern yaklaşımda, Maksim Gorki'den daha anlayışlı bir tutum içindesiniz," dedim. Gorki'yle kısmen aynı fikirde olduğu yanıtını verdi, çünkü yıllar süren savaş ve iç savaş, Rusya'nın genç kuşağına kötü bir miras bırakmıştı. Öte yandan gençliğin ıslahının ceza ya da terörle olamayacağını da vurguladı. "Çok doğru," dedim; "fakat terör ve ceza, diktatörlüğün yöntemleri değil midir? Ve siz de diktatörlüğü onaylamıyor musunuz?" Yalnızca geçici bir araç olarak onaylıyordu, çünkü ambargo ve cephelerdeki savaşlar yüzünden Rusya kan kaybediyordu. "Hele bunlar bir ortadan kalksın ve biz gerçek bir Sosyalist Cumhuriyeti kurmaya başlayalım, o zaman diktatörlük diye bir şey kalmayacak." Büyüyen yeni bürokrasinin kötülüklerini ve Çeka'nın gittikçe artan gücünü göz ardı edip, Sovyet Rusya'daki bütün kusurları Denikin, Yudeniç ve benzerlerinin üzerine yıkmanın aptallık olduğunu düşünüyordu. Rusya'nın eğitim alanındaki başarılarını yüksek perdeden ilan etmenin de çok kötü bir politika olduğu kanısındaydı. Çocuklar için birçok şey yapılıyordu, ama esas zor görevler hâlâ yerine getirilmemişti. "Ne kadar sapkınca düşünceler!" dedim. Gülerek, aydınların gerekliliği bir yana, onların da insan olduğunda ve açlıktan ölmeye zorlanmamalarında direttiği için bir sapkından da kötü görüldüğü cevabını verdi. Proletaryaya büyük inancı vardı, fakat onun yanılmazlığı gibi bir saplantısı yoktu. "Dikkat etmezseniz afaroz edilebilirsiniz," diye uyardım onu. "Evet, belki de bir öğretmenin gözetimi altında tek ayak üzerinde köşede cezaya dikilirim," diye karşılık verdi, anladığını gösteren bir gülümsemeyle.

Lunaçarski, canlı bir kişilik izlenimi vermiyordu, fakat insanlığı kucaklayan bir kişiliği olduğundan onu sevmiştim. Kendi sıkıntılarını

açmak niyetindeydim, ancak çok zamanını almıştım ve dışardaki kalabalığın bana lanet okuduğundan kuşkum yoktu. Ayrılmadan önce, Lunaçarski, benim için en uygun yerin kendi komiserliği olduğunu ve toplayacağı konferansta konuşma yapana kadar Moskova'dan ayrılmamam gerektiğini bir kere daha hatırlattı.

National'e dönerken refakatçimden, Halk Eğitim Komiseri'nin yalnızca duygusal değil, aynı zamanda dağınık kafalı ve işe yaramaz olarak da görüldüğünü öğrendim. *Proletkült* (proletarya kültürü) için çok az şey yapıyor, bunun yerine büyük kaynakları burjuva sanatının korunmasına, daha beteri, zamanının büyük kısmını, karşı-devrimci aydınların son kalıntılarının kurtarılmasına harcıyordu. Maksim Gorki'nin yardımıyla eski profesör ve öğretmenleri Dom Utçeni'ye (Eğitim Enstitüsü) yeniden yerleştirmenin üstesinden gelmişti. Bu aydınlar orada yan gelip yatıyor ve kuyruklarda beklemeden tayınlarını alabiliyorlardı. Lunaçarski'nin en büyük suçu ise, partili olup olmadıklarına bakılmaksızın Rusya'nın en önde gelen yazar, düşünür ve bilimcileri için akademik pay denilen bir sistemi yürürlüğe koymasıydı. Akademik pay, lüks bir şey değildi ve bolluk anlamına falan da gelmiyordu; aslına bakılırsa, birçok sorumlu Komünist'in aldığı devlet yardımının yanında akademik payın sözü bile edilemezdi. Fakat refakatçimin anlattığına göre, onlar Lunaçarski'ye esas olarak aydınları "kayırdığı" için kızıyorlardı.

Zavallı dar kafalılar, devrimi bir intikam ve toplumsal merdivende yükselmenin basamağı sanıyorlardı! Bu kişiler, devrim gemisinin batması tehlikesini doğuran safralardı. Lunaçarski bunun farkındaydı. Ya Kollontay? Onun da bunu çok iyi bildiğinden emindim. Fakat göze batan kaba ve sert yerleri düzlemeye çalışan bir diplomattı o. Balabanoff'un da aynı mayadan olup olmadığını merak ediyordum. Kısa süre sonra, tam tersi bir insan olduğunu anlama fırsatını buldum.

Rusya'nın önde gelen iki kadın Komünist'i tam bir zıtlık içindeydiler. Angelica Balabanoff'da, Kollontay'ın sahip olduğu zenginlikler yoktu. Kollontay, zarifliği, güzelliği, gençliğinin verdiği esneklikle olduğu kadar tecrübe ve nezaketiyle de dikkat çekici bir kadındı. Fakat Angelica'da, güzel yoldaşının dış görünüşünden çok daha ağır basan bir şeyler vardı. Onun iri, kederli gözlerinde derinlik, merhamet ve şefkat parlıyordu. Halkının sıkıntıları, anavatanının doğum sancıları, bütün hayatı boyunca hizmet ettiği ezilenlerin acıları, âdeta solgun yüzüne kazınmıştı. Küçük odasındaki yatağında hasta yattığı hal-

de doğrulup, beni pür dikkat dinlemeye başladı. Aynı otelde kaldığımı daha önce niçin ona bildirmemiştim? Hemen gelirdi. Onu aramakta niçin bu kadar geç kalmıştım? Herhangi bir şeye ihtiyacım var mıydı? Bir takım gereksinimlerim olduğunu anlamak zor değildi. Birleşik Devletler'den gelen birisi olarak, Rusya'nın yoksulluk koşullarına alışmakta bir hayli zorlanmış olmalıydım. Açlık ve yoksunluktan başka bir şey bilmeyen bu ülkenin insanları acıyı bal eylemişti. Ah, Rus halk yığınları, onların sebatkârlığı, acılara dayanma gücü ve böylesi korkunç eşitsizliklerle yüz yüze gelmede gösterdikleri yiğitlik! Çocuklar kadar güçsüz, devler kadar güçlü! "Ekim"den beri onları eskisinden daha iyi tanımıştı. Onlara olan inancı gittikçe büyüyor ve daha büyük bir aşkla bağrına basıyordu.

Akşam karanlığı bastırmıştı; hücreyi andıran oda, şehrin gürültüsünden uzaktı. Ama odada gizemli sesler titreşiyordu. Karşımdaki solgun ve çökmüş yüz, bir anda ruhsal ışığıyla güzelleşmişti. Angelica Balabanoff, tek kelime söylemediğim halde kuşku ve acılarımı tahmin etmişti. Rus halk kitlelerini bu kadar övmesinin, halkın ruhsal kaynaklarından güç alan Devrim'in nihai zaferinden kuşkuya düşmememi sağlama çabasından ileri geldiğini hissettim. Bunun böyle olup olmadığını sorduğumda başıyla onayladı. Mücadele tecrübesinden, durumumun çok zor olduğunu biliyor ve "Ekim"in zaferlerini hiçbir zaman aklımdan çıkartmamamı istiyordu.

Yatağına yaklaşarak onun artık beyazlaşmaya yüz tutmuş sık örgülü siyah saçlarını okşadım. Beni göğsüne çekerek, kendisine Angelica dememi rica etti. Aynı katta oturan yoldaşlan semaveri alıp getirmemi istedi. Kendisinde *varenya* (meyve turtası) vardı. İsveçli yoldaşlar da bisküvi ve tereyağı bırakmışlardı. Halk yeterli ekmeği bulamazken böyle bir lükse sahip olmaktan suçluluk duyuyordu. Ama görünüşteki tutarsızlığını belki, hiçbir şeyi hazmedemeyen midesinin kötü durumu açıklayabilirdi. Her yerde karşıma çıkan duyarsızlık ve kayıtsızlığın orta yerindeki bu yüce gönüllülükle derinden etkilenmiştim. Kendimi tutamayıp, sevgili Helenam'la son kucaklaşmamızdan beri içimde biriktirdiğim gözyaşlarımı koyverdim. Angelica korkuya kapıldı. Bana acı verecek bir şey mi söylemişti, yoksa hasta mıydım ya da bir sıkıntım mı vardı? Ona yüreğimi açtım ve her şeyi ortaya döktüm, geçirdiğim şokları, hayal kırıklıklarımı ve kâbuslarımı, geldiğimden beri üstümde baskı oluşturan düşünceleri ve korkunç olan her şeyi. Cevabı neydi, bunların bir açıklaması var mıydı, suç kimdeydi?

Bütün hayal kırıklıklarının arkasında hayatın kendisinin yattığı, bunun hem bireysel, hem de toplumsal anlamda geçerli olduğu yanıtını verdi Angelica. Katı ve acımasız hayatta ayakta kalabilmek için katı ve zalim olmak gerekiyordu. Hayat, girdap ve anaforlarla doluydu; yaşamın akıntıları şiddetli ve yıkıcıydı. Acıya dayanıksız, duygusal insanlar akıntıya karşı direnemezlerdi. Bu, insanlar için olduğu kadar, onların fikirleri ve idealleri için de böyleydi. Daha hassas ve insancıl olanlar, Hayat'ın sillesine dayanamazlardı. "Fakat bu, kaderciliğin ta kendisi," diye karşı çıktım, "Böyle bir tavırla sosyalist görüşlerinizi, insanlığın gelişmesine ve tarihe ilişkin materyalist bakış açınızı nasıl bağdaştırabiliyorsunuz?" Angelica, insanlığa ilişkin olayların yönünü teorilerin değil, hayatın belirlediği konusunda Rus gerçekliğinin kendisini ikna ettiğini açıkladı. "Devamlı hayat, hayat deyip duruyorsunuz!" diye bağırdım kendimi tutamayarak, "İnsan dehasının katkılarını hiçe sayıyorsunuz. Peki Hayat denen gizemli güç insan çabasını sıfıra indirebiliyorsa, bu çabanın ne anlamı kalıyor?" Angelica cevaben, hayatımızı anlamlı kılan çabalarımızın dışında, didinmelerimize aslında özel bir anlam yükleyemeyeceğimizi söyledi. Ama kendisine kulak asmamamı aceleyle ekledi. Belki de tamamen yanılıyordu, dolayısıyla hayatın dayattıklarını harfi harfine yerine getirenler haklı olabilirdi. "İliç'i mutlaka görmelisin" diye salık verdi; yalnızca Hayat'ın dayatuklarıyla nasıl başa çıkılabileceğini bilen Lenin bana yardımcı olabilirdi. Benim için bir görüşme ayarlayacaktı.

Bu sevimli küçük kadından karmaşık duygularla ayrıldım. Onun sevgi pınarlarında yunarak yatışmış ve rahatlamıştım. Öte yandan, çevresindeki kötülük ve yolsuzluklara sesini çıkarmamasını yadırgıyordum. Tavrını her zaman sağlamca ve çekinmeden ortaya koyan bir savaşçı olarak tanıdığım bu insanı şimdi böylesine pasifleştiren sebebin ne olduğunu merak ediyordum. Bolşevik basından öğrendiğim kadarıyla Komünistler'in serbest eleştiri hakkı vardı. Öyleyse, Angelica niçin partinin içinde ve dışında kalemini ve sesini kullanmıyordu? Bu merakımı gidermek için çay servisi yapan kadın yoldaşıyla konuşma fırsatı aramıştım. Onun söylediğine göre, Angelica, Üçüncü Enternasyonal'in sekreterliğini yaparken, Zinovyev, Radek ve Buharin'in öncülüğündeki bürokrasi kliğinin büyümesine karşı kararlılıkla mücadele etmişti. Bu mücadelenin sonunda kapı dışarı edilmiş ve bütün sorumlu görevlerden uzaklaştırılmıştı. Kişisel haksızlık ve hakaretle kalsa, Angelica bu tür şeylere önem vermezdi. Fakat o, kendisine kar-

şı uygulanan bu entrika ve iftira yöntemlerinin, liderlerle anlaşmazlığa düşen diğer samimi yoldaşlara karşı da uygulanmasından rahatsızdı. Kurt partiyi kemiriyor ve Angelica bunun, Devrim'i felakete götüreceğini biliyordu. "Peki, böylesine adi yöntemleri durdurmanın bir yolu yok mu?" diye sordum Angelica'nın arkadaşına. Hiçbir yolu olmadığını, hele Rusya içinde imkânsız olduğunu ve Devrim tehlikedeyken, hiç kimsenin yurtdışında bir protestoya girişmeyi düşünmeyeceğini belirtti. Bunu anlamak Angelica'nın sağlığını bozmuş ve iradesini felç etmişti. Partisi tarafından yürürlüğe konan yaygın baskı, terör ve insan yaşamını hiçe sayan yöntemlerdi buna yol açan. Angelica'nın bunlarla yüz yüze gelmeye gücü yoktu.

Sevgili, tatlı Angelica - onun hayatın akışıyla neyi kastettiğini şimdi daha iyi anlıyordum. Ne var ki, tavrını içime sindiremiyordum. Boyun eğemezdim ben. Rusya'nın hastalıklarının görünmeyen kaynaklarına inmeliydim; hastalıkların sebeplerini su yüzüne çıkartmalı ve yüksek sesle ilan etmeliydim. Hiçbir parti kliği dilimi bağlayamazdı.

Saşa'yı günlerdir görmüyordum. Karitonenskaya'dan National'e gidip gelmenin çok yorucu olduğunu söylüyordu. Fakat Angelica'yı ziyaretimden sonraki sabah beni acilen pansiyonuna çağırdı. Onu yapayalnız, yatağında hasta buldum. Her şeyi unutup eski mesleğim olan hemşireliğe başladım. Ateşi düşmek bilmiyordu, ama Saşa'nın inatçı iradesi kısa süre sonra üstün geldi. Ancak hastalığı onu öyle zayıf düşürmüş ve yıpratmıştı ki, yalnız kalmaması gerekiyordu. Bırakın benim Karitonenskaya'da kalmamı, Saşa da kalamayacaktı. Çünkü ev komiseri, ona süresinin dolduğunu ve odasını boşaltmasını bildirmişti. Bir hafta içinde Petrograd'a dönmeyi planladığımızdan görevli *tavarişç* ile tartışmayı yararsız bulduk. National'e gittik, odam neyse ki, Asturia'da kaldığım odadan daha genişti ve fazladan bir yatak vardı. Angelica, Saşa'nın hasta olduğunu ve National'e geldiğini öğrenince kendini onun koruyucu meleği tayin etti. Sürekli kalabalıklaşan, İsveçli, Norveçli ve Hollandalı yoldaşların oluşturduğu ailesinden Saşa'ya aynı leziz yiyeceklerden getirecekti. Çeşitli kaynaklardan, Angelica'nın yoldaşlarının onu "duygusal *burjua*" olarak damgaladıklarını öğrenmiştim. Onlara göre Angelica, hasta bir bebeğe süt sağlamak, hamile bir kadını beslemek ya da güçten düşmüş yaşlı insanlar için eski elbiseler tedarik etmekle zaman öldüren bir hayırseverdi.

Angelica, Lenin'i görmeye gitmemi önerdiği zaman, Rus haya-

ındaki en göze çarpan çelişkileri ele alan bir muhtıra hazırlamaya karar vermiştim, fakat görüşmeyle ilgili bir haber çıkmayınca herhangi bir çalışma yapmadım. Bir sabah Angelica telefonla arayıp "İliç"in, Saşa ile beni, görüşmek üzere beklediğini, arabasını bizi almak üzere gönderdiğini söyleyince hazırlıksız yakalandığım için huzursuzluk duydum. İşi başından aşkın Lenin'e ulaşmanın son derece zor olduğunu biliyorduk. Bize gösterilen bu ayrıcalık geri çeviremeyeceğimiz bir fırsattı. Muhtıramız olmasa da görüşlerimizi derli toplu sunabileceğimizi düşündük; ayrıca, Moskovalı yoldaşların bize teslim ettikleri çözüm önerilerini Lenin'e sunma fırsatımız da olacaktı.

Lenin'in otomobili, trafiğe kapatılmış sokaklardan rüzgâr gibi geçerek Kremlin'e vardı ve *propusk* için hiçbir nöbetçi tarafından durdurulmadı. Diğerlerinden nispeten uzak, eski binalardan birinin girişinde inmemiz istendi. Asansörde, gelişimizden önceden haberdar olduğu anlaşılan silahlı bir muhafız vardı. Tek kelime söylemeksizin kapının kilidini açarak içeri girmemizi işaret ettikten sonra, tekrar kapıyı kilitleyip anahtarı cebine koydu. Birinci kattaki askere ismimizin bağırıldığını işittik, aynı şey diğer katlarda da tekrarlandı. Asansör yavaş yavaş çıkarken bir koro bizim gelişimizi ilan ediyordu. Yukarda bir muhafız, asansörün kilidini açma ve kilitleme işlemini tekrarladı, sonra bize, geniş kabul salonuna girmemiz için yol gösterirken bir yandan da, "*Tavarişçi* Goldman ve Berkman," diye bağırarak gelişimizi duyurdu. Bizden bir dakika beklememiz istendiği halde, yüce makama ulaşma seremonisi tekrar başlayana kadar nerdeyse bir saat geçti. Genç bir adam, kendisini izlememizi işaret etti. Kuryelerin girip çıktığı, insanların daktilo gürültüleri içinde hanl hanl çalıştığı bir sürü ofisten geçtik. Nefis ahşap oymalarla işlenmiş kocaman bir kapının önünde durdurulduk. Refakatçimiz, bir dakika için izin isteyerek kapının arkasında yok oldu. Az sonra ağır kapı içerden açıldı ve rehberimiz bizi içeri davet etti, kendisi kapıyı arkamızdan kapatıp çıktı. Eşikte durup bu tuhaf merasimin bundan sonraki aşamasını bekledik. İnsanı delip geçen bir çift göz üzerimize dikilmişti. Bu gözlerin sahibi kocaman bir masanın arkasında oturuyordu, her şey son derece büyük bir özenle düzenlenmişti, odanın diğer kısımlarında da aynı düzen hâkimdi. Adamın arkasında, telefon şalterlerinin yer aldığı bir pano ve bütün duvarı kaplayan bir dünya haritası vardı; camekânlı dolap baştan başa kallavi ciltlerle doluydu. Kırmızı örtülü büyük, uzunca bir masayı düz arkalıklı on iki sandalye çevreliyordu ve pencerelerin

önüne de birkaç koltuk yerleştirilmişti. Bu odada hüküm süren monotonluğu, kızıl rengin dışında bozan başka hiçbir şey yoktu.

Bu manzara, imgelemden uzak, katı yaşam alışkanlıklarıyla ün salmış birisi için son derece uygun görünüyordu. Dünyanın en çok idolleştirilen ve aynı ölçüde de nefret edilen ve korkulan adamı Lenin'in daha az ağır oturaklı bir yerde yaşaması uygun olmazdı.

Zorin, bir keresinde bana, enikonu gururlanarak, "İliç, hatır sorma gibi seremonilerle zaman kaybetmez. Doğrudan konuya girer," demişti. Gerçekten de, Lenin, 1917'den beri attığı her adımla bunu kanıtlamıştı. Bundan kuşkulansak bile, kabulümüz sırasındaki merasim ve görüşmemizin tarzı, Lenin'in duygusal tutumluluğu konusunda bizi çabucak ikna ederdi. Karşısındakinin duygularını kavrayışındaki sürat ve bunları kendi amacı yönünde sonuna kadar kullanmada gösterdiği beceri olağanüstüydü. Kendisinde ya da ziyaretçilerinde gördüğü gülünç şeyleri alaya alması da daha az şaşırıcı değildi. Özellikle karşısındakini köşeye sıkıştırdığında büyük Lenin, gülmekten sarsılarak onu da kendisiyle birlikte gülmek zorunda bırakırdı.

Keskin gözleriyle bizi tepeden tırnağa inceleyen Lenin tarafından soru yağmuruna tutulduk. Zehir gibi çalışan beyninden çıkan sorular ok gibi birbirini izliyordu. Amerika'nın siyasi ve ekonomik durumu - yakın gelecekte orada devrim şansı var mıydı? Amerikan Emek Federasyonu - burjuva ideolojisiyle mi, yoksa Gompers ve kliği tarafından mı delik deşik edilmişti? Taban bunları devirmeye hazır mıydı? IWW - gücü neydi ve son yargılanmamızda görüldüğü gibi anarşistler gerçekten etkili miydiler? Mahkemedeki konuşmalarımızı okumayı henüz bitirmişti. "Değerli bir çalışma! Kapitalist sistemin keskin bir analizi, mükemmel propaganda!" Ne pahasına olursa olsun, Birleşik Devletler'de kalamamanız çok kötüydü. Elbette Sovyet Rusya'ya gelmemize sevinmişlerdi, fakat "en değerli yoldaşlarınızın burada yapmış olduğu gibi" Amerika'daki yaklaşan devrime yardımcı olacak savaşçılara fena halde ihtiyaç vardı. "Ve siz, *Tavarişç* Berkman, esaslı bir örgütçü olmalısınız, Shatoff gibi. Yoldaşınız Shatoff, gerçekten çelik gibi bir insan; gözünü budaktan sakınmaz ve bir düzine adamın yaptığı işi yapar. Şimdi Sibirya'da, Uzakdoğu Cumhuriyeti'nde demiryolları komiseri. Daha başka birçok anarşist de bizde önemli görevlerde bulunuyorlar. Gerçek *ideini* [felsefi] anarşistler gibi bizimle işbirliğine gönüllü olanlara her şey açıktır. *Tavarişç* Berkman, yakında yerinizi bulacaksınız. Ne yazık ki, bu önemli anda Amerika'dan uzak-

laştırılmış bulunuyorsunuz. Ya siz, *Tavarişç* Goldman? Ne muazzam bir alana sahiptiniz! Kalabilirdiniz. *Tavarişç* Berkman kovulmuş olabilir, ama siz neden kalmadınız? Neyse, olan olmuş, artık buradasınız. Yapmak istediğiniz işi düşündünüz mü? Sizler *ideini* anarşistlersiniz, savaşa karşı tavrınızdan, 'Ekim'i savunmanızdan, bizim için verdiğiniz mücadeleden ve sovyetlere olan inancınızdan çıkartıyorum bunu. Tıpkı, bütünüyle Sovyet Rusya'nın yanında yer alan büyük yoldaşınız Malatesta gibi. Ne yapmayı tercih ediyorsunuz?"

Bir duraklama anında Saşa, fırsatı kaçırmayıp İngilizce konuşmaya başladı, ama Lenin bir kahkaha patlatarak onu anında durdurdu. "İngilizce anladığımı mı düşünüyorsunuz? Tek kelime anlamam. Bu, diğer yabancı diller için de geçerli. Yıllarca yurtdışında yaşadığım halde dil öğrenmede yetenekli değilim. Komik değil mi?" dedikten sonra yeniden kahkahaya boğuldu. Saşa, Rusça devam etti. Yoldaşlarının böylesine övüldüğünü duymaktan gururlandığını söyledi; ama neden anarşistler Sovyet cezaevlerindeydiler? "Anarşistler mi?" diye sözü kaptı Lenin; "Saçma! Kim anlattı size bu masalları, onlara nasıl inanabildiniz? Biz çetecileri ve Mahnocular'ı hapsettik, *ideini* anarşistleri değil."

"Biliyor musunuz," diyerek araya girdim, "kapitalist Amerika da anarşistleri felsefi ve kriminal diye iki kategoriye ayırıyor. Birinciler en yüksek çevrelere kabul ediliyorlar; hatta onlardan biri Wilson Yönetimi'nde en üst mevkilerde bulunuyor. Bizim de dahil olmaktan şeref duyduğumuz ikinci kategoridekiler ise zulme uğrar ve sık sık içeri tıkılır. Sizin yaptığınız ayrım da pek farklı değil. Ne dersiniz?" Bunun benim adıma kötü bir mantık yürütme olduğunu ve farklı varsayımlardan benzer sonuçlar çıkartmanın düpedüz kafa karışıklığından kaynaklandığı yanıtını verdi. İfade özgürlüğü, sosyal hastalıkları yatıştıran bir burjuva önyargısıydı. İşçi Cumhuriyeti'nde iyi işleyen bir ekonomi, konuşmaktan daha önemliydi ve onun getirdiği özgürlük çok daha sağlamdı. Proletarya diktatörlüğü bu rotayı izliyordu. Şu anda diktatörlük, çok ciddi engellerle karşı karşıyaydı. bunların en can alıcısı köylülerin muhalefetiydi. Onların çiviye, tuza, kumaşa, traktöre, elektriğe ihtiyacı vardı. Ancak bunlar verildiği zaman köylüler kazanılabilirdi ve bir daha hiçbir karşı-devrimci güç onları yoldan saptıramazdı. Bugünkü durumda bütün özgürlük gevezelikleri yalnızca Rusya'yı yıkmaya çalışan reaksiyonu beslemeye yarardı. Bu suçu işleyenler yalnızca çetecilerdi ve onlar da içeri tıkılmayı hakketmişlerdi.

Saşa, Lenin'e anarşist konferansın çözüm önerilerini vererek Moskovalı yoldaşların, tutuklu anarşistlerin çeteci değil, *ideini* oldukları yolunda teminat verdiklerini vurguladı. "Yoldaşlarımızın yasallaşmayı istemeleri, Devrim'in ve Sovyetler'in yanında olduklarının kanıtıdır," dedik. Lenin, belgeyi alarak, Parti Yürütme Komitesi'nin gelecek oturumunda konuyu gündeme getireceğine söz verdi. Yönetimin kararının bize bildirileceğini söyledi, fakat her halükârda, bu tür teferruatlar gerçek devrimcilerin kafasını karıştırmamalıydı. Konuşacak başka bir şey kalmış mıydı? Amerika'da, muhaliflerimizin siyasi hakları uğruna savaşmış bizler için, kendi yoldaşlarımızın siyasi haklarının inkârının hiç de teferruat olmadığını söyledik. Örneğin benim, anarşist olsun olmasın, insanlara sadece düşüncelerinden dolayı zulmeden bir rejimle işbirliği yapamayacağımı belirttim. Ayrıca, bunun çok daha ötesinde büyük ayıplar söz konusuydu. Bunlarla, kendisinin yüksek hedefini nasıl bağdaştıracaktık? Bu korkunç uygulamalardan bazı örnekler verdim. Burjuva duygusallığı içinde olduğumu söyledi. Proletarya diktatörlüğü ölüm kalım mücadelesi verdiğinden küçük kaygıların terazide ağırlık yapması düşünülemezdi bile. İçerde ve dışarda dev adımlarla ilerleyen Rusya dünya devrimini ateşlerken, ben kalkmış ufak bir sıyrığa sızlanıyordum. Bu saçmalığı mutlaka yenmeliydim. "Bir şeyler yap," diye tavsiyede bulundu, "Devrimci dengeni yeniden ancak bununla kazanabilirsin."

Belki de haklı, diye düşündüm. Öğüdünü dikkate alacaktım. Rusya'ya yönelik herhangi bir çalışmayla değil, Birleşik Devletler için propaganda değeri olan bir şeyler yaparak işe koyulacaktım. Amerikan Özgürlüğünün Rus Dostları Derneği'ni örgütlemek istiyordum. Böylece, nasıl bir zamanlar Amerikan Özgürlükçüleri Çarlık rejimine karşı Rus halkının yardımına koşmuşsa, şimdi de Ruslar Amerikan özgürlük mücadelesine destek vereceklerdi.

Konuştuğumuz süre içinde yerinden kıpırdamayan Lenin, aniden sıçradı. Bize doğru eğilip heyecanla, "Çok parlak bir fikir!" derken, bir yandan gülüyor, bir yandan ellerini oğuşturuyordu. "Çok pratik bir öneri. Hemen işe girişmelisiniz. Ya siz, *Tavarişç* Berkman, siz de bu çalışmaya katılacak mısınız?" Saşa, konuyu birlikte enine boyuna tartıştığımız ve planın ayrıntılarını çıkartığımız cevabını verdi. Eğer gereken donanım sağlanırsa, hemen başlayabilirdik. Lenin, merak etmememizi söyledi; gereken her şey sağlanacaktı - büro, baskı makinası, kuryeler ve ne kadar para gerekiyorsa. Çalışma programımızla birlikte

projenin mali bilançosunu da kendisine iletmeliydik. Üçüncü Enternasyonal konuyla ilgilenecekti. Bu, girişimimiz için en uygun kanaldı ve bize her türlü yardımı yapacaktı.

Afallayarak önce birbirimize, sonra Lenin'e baktık. Aynı anda, ikimiz birden, çalışmalarımızın ancak Bolşevik organlardan bağımsız olması halinde etkili olabileceğini izah etmeye giriştik. Bu proje, Amerikan psikolojisini avucunun içi gibi bilen ve dolayısıyla pratiğe en iyi şekilde geçirebilecek olan bizlerin inisiyatifinde yürütülmeliydi. Daha lafımızı bitirmemiştik ki, rehberimiz, bizi bıraktığında olduğu gibi aniden çıkageldi ve Lenin bize güle güle demek üzere elini uzattı. "Çalışma programınızı yollamayı unutmayın," diye seslendi arkamızdan.

Angelica'nın arkadaşı, parti *politbüro*'sundaki "kliğin" yöntemlerinin Enternasyonal'de yaygınlaştığını ve bütün emek hareketini zehirlediğini söylemişti bana. Lenin bunun farkında mıydı? Ona göre bu da mı teferruattı? Artık Lenin'in Rusya'da olan biten her şeyi bildiğinden kesinlikle emindim. Keskin gözlerinden hiçbir şey kaçmazdı; hiçbir şey öncelikle onun terazisinde tartılmadan ve otoriter mührüyle onaylanmadan yürürlüğe konamazdı. Bu boyun eğmez irade, herkesi kendi ihtirasları yönünde kolayca eğiyor, teslim alamadıklarını da gözünün yaşına bakmadan kırıyordu. Bizi de mi eğecekti, yoksa kırılacak mıydık? Eğer Komünist Enternasyonal'in vesayetini kabul etmek gibi hatalı bir adım atsaydık, bizim için tehlike çanları çoktan çalmış olurdu. Rusya'ya yardımcı olmak ve yaşamımızın en iyi yıllarını verdiğimiz Amerika'nın özgürlük mücadelesine devam etmek istiyorduk. Ama kliğin kontrolüne boyun eğmek, bağımsızlığımızı bütünüyle kaybetmemiz ve tüm geçmişimizi inkâr etmemiz anlamına gelirdi. Lenin'e, vardığımız bu sonucu yazdık ve Saşa tarafından dikkatle hazırlanan proje taslağının ayrıntılarını da mektuba iliştirdik.

Lenin'le bir konuda hemfikirdik, çalışmaya katılmak gerekiyordu. Ama herhangi bir siyasi görevde ya da bir Sovyet bürosunda değil. Bizi kitlelerle doğrudan temasa geçirecek ve onlara hizmet etmemizi sağlayacak bir şeyler bulmalıydık. Merkezi Hükümet'in mekânı olan Moskova, işçilerden çok, devlet kadrolarının yaşadığı, haddinden fazla bürokratik bir yerdi. Saşa'nın gezdiği birçok fabrika ihmal yüzünden işlemez durumdaydı. Bu fabrikalardaki Sovyet görevlilerinin ve Komünist *yaçeyka* (hücre) üyelerinin sayısı gerçek üreticilerden fazlaydı. İşçilerle konuşan Saşa, onların, endüstriyel bürokrasinin

keyfi ve kibirli yöntemlerinden gına getirdiklerini görmüştü. Saşa'nın izlenimleri, Moskova'nın bize göre bir yer olmadığı inancımı güçlendirmekten başka bir işe yaramadı. Keşke Lunaçarski sözünü tutsaydı! Gel gör ki, boğazına kadar işe battığını, bu yüzden öğretmenler konferansını hemen toplayamayacağını yazıyordu. Konferansın düzenlenmesi belki de haftalar alacaktı. Kendi inisiyatifleriyle işlerini çekip çevirmeye alışmış insanların bir kalıba girmelerinin ne kadar zor olduğunu anlıyordu. Fakat Rusya'da etkili olunacak tek yer Moskova'ydı ve ben de kendimi buna alıştırsam iyi olurdu. Lunaçarski, mektubunu, temasımızı kesmememiz dileğiyle bitiriyordu.

Bu, diktatörlüğün her şeyi pençesine aldığı ve bağımsız çabalara izin vermediği konusunda ince bir imaydı. Ne vaat ederse etsin, Moskova'da kalınamazdı. Demek ki bütün devlet aygıtları, kaçınılmaz olarak disiplincileri, uşakları, saraylı takımını ve casusları yetiştiriyordu, bir tabiler sürüsü devlet eliyle besleniyordu. Moskova'nın da bir istisna olmadığı açıktı. Orada ne yerimizi bulabilir, ne de emekçi kitleleriyle temasa geçebilirdik. Yapacağımız tek şey kalıyordu - yoldaşımız Kropotkin'le görüşüp Petrograd'a dönmek.

George Lansbury ve Mr. Barry'nin özel bir trenle Dmitrov'a gitmek üzere olduklarını öğrendik. Peter'le bu iki gazetecinin huzurunda görüşme olasılığı hoşumuza gitmese de, kendilerine katılıp katılamayacağımızı sormaya karar verdik. Dmitrov'a gitmenin yolunu bulamamıştık. Dolayısıyla bu beklenmedik fırsatı kaçırmak istemedik. Saşa hemen Lansbury'i görmeye gitti. Lansbury, birlikte yolculuk yapmamızı kabul etti, hatta yanımıza başka birini daha alabilirdik. Saşa'ya, beni yeniden görmeyi çok istediğini ve bu fırsatı yakaladığına memnun olduğunu söylemişti. Lansbury'nin, Moskova'da bulunduğumu baştından beri bildiği ve beni aramak için herhangi bir sıkıntıya girmediği düşünülürse, memnuniyetine inanmak oldukça zordu. Fakat esas önemli olan Peter'le görüşmekti. Yoldaşımız Aleksander Şapiro'yu da yanımıza aldık.

Her su tankının önünde duran tren, kaplumbağa hızıyla ilerliyordu. Sonunda akşamın geç saatlerinde gideceğimiz yere vardık. Peter, hasta ve bitkin görünüyordu. 1907'de, Londra ve Paris'te görüştüğüm o heybetli adamdan eser kalmamıştı. Rusya'ya geldiğimden beri, önde gelen Komünistler, Kropotkin'in yiyecek ve yakacak sorunu olmaksızın çok rahat koşullarda yaşadığını defalarca söylemişlerdi; oysa Peter, karısı Sofya ve kızları Aleksandra, yeterli ısınmadan yoksun, tek

göz bir odada yaşıyorlardı. Diğer odalarda ısı sıfırın altında olduğundan onları kullanmaları mümkün değildi. Yaşamalarına kıt kanaat yeten erzaklarını, yakın zamana kadar Dmitrov kooperatifi karşılamıştı. Benzeri diğer kurumlar gibi bu kooperatif de tasfiye edilmiş, üyelerinin çoğu tutuklanarak Moskova'daki Butirki Cezaevi'ne atılmıştı. Nasıl ayakta kalabildiklerini sorduk. Sofya, bir inekleri olduğunu, kışlık yiyeceklerini de bahçelerinden temin ettiklerini söyledi. Geri kalanını Ukraynalı yoldaşlar, özellikle Mahno tedarik ediyordu. Peter'in keyfi yerinde olsa ve daha iyi beslenseydi, pek bir şikâyetleri olmayacaktı.

Rusya'nın en büyük adamlarından birinin açlıktan ölmesini önlemek için işbaşındaki Komünistler'i harekete geçirecek hiçbir şey yapılamaz mıydı? Diyelim ki, onunla bir anarşist olarak ilgilenmediler, bir bilim ve edebiyat adamı olarak da mı değerini bilememişlerdi? Belki de, Lenin, Lunaçarski ve yüksek mevkilerdeki diğer kişilere Peter'in durumu bildirilmemişti. Onların dikkatini bu vahim duruma çekebilir miydim? Lansbury de benim gibi düşünüyordu. "Sovyet Hükümeti'ndeki önemli kişilerin, Peter Kropotkin gibi büyük bir kişiliği muhtaç durumda bırakması olacak şey değil, biz İngiltere'de böyle bir rezalete göz yummayız," diyerek konuyu Sovyet yoldaşlara derhal götüreceğini açıkladı. Peter'in konuşmalarımızı işitmesini istemeyen Sofya, onu susturmak için sürekli dürtüyordu. Fakat iki Aleksander'la derin bir sohbete dalmış olan sevgili yoldaşımızın, refahı hakkındaki konuşmalarımızdan haberi bile yoktu.

Sofya bize, Peter'in Bolşevikler'den hiçbir şey kabul etmeyeceğini söyledi. Daha kısa bir süre önce, ruble henüz değerini kaybetmemişken, edebiyat çalışmalarının telif hakkı olarak Hükümet'in Basın-Yayın Bölümü tarafından kendisine sunulan 250 000 rubleyi reddetmişti. Diğer yazarların kitaplarını bu yolla kamulaştıran Bolşevikler, neden aynı şeyi kendi kitaplarına da yapmasındı? Ama o buna razı olmayacaktı. Şimdiye kadar gönüllü olarak hiçbir hükümetin kapısını çalmamıştı, bundan sonra da sosyalizm adına bütün devrimci ve ahlaki değerleri ilga eden bir hükümetle işbirliği yapmak niyetinde değildi. Sofya bile, Peter'i, Lunaçarski'nin çıkarttığı akademik payı kabul etmeye ikna edememişti. Peter'in gittikçe güçsüz düşmesi üzerine, Sofya, onun haberi olmadan bu parayı almak zorunda kalmıştı. Sofya, Peter'in hayatta kalmasının, onun ahlaki ilkelerinden daha önemli olduğu özürünü ileri sürdü. Kaldı ki, bir botanik bilimcisi olarak Sofya'nın kendisi de akademik payı hakkediyordu.

Saşa, Peter'e, Rusya'da karşılaştığımız devrimci çelişkiler karmaşasını, apaçık ortada olan rezaletlerin nedenleri konusunda duyduğumuz çeşitli yorumları ve Lenin'le yaptığımız görüşmeyi anlattı. Peter' in görüşünü ve onun bu duruma tepkisini öğrenmek için yanıp tutuşuyorduk. Yaşanılanların, Marksizmde ve onun teorilerinde her zaman var olduğu yanıtını verdi. Kendisi, Marksizmin tehlikelerini önceden görmüş ve sürekli uyarılarda bulunmuştu. Bütün anarşistler gibi o da yazılarının hemen hemen hepsinde bunların altını çizmişti. Gerçek şuydu ki, hiçbirimiz Marksist tehdidin bu boyutlara ulaşacağını tam olarak fark etmemiştik. Cizvit vari, entrikacı dogmalarıyla kalsa belki de Marksizm o kadar büyük bir tehlike oluşturmayacaktı. Fakat bu entrikacı dogmalarla zehirlenen Bolşevikler, diktatörlüklerini hâkim kılmakta Engizisyon despotluğunu yaya bırakmışlardı. Avrupa'nın kibirli devlet adamları, onların iktidarına güç katmıştı. Ambargo, Müttefikler'in karşı-devrimcilere verdikleri destek, müdahale ve Devrim'i ezmek için yapılan diğer bütün girişimler, Rusya'nın içinde Bolşevik tiranlığa karşı her türlü protestonun bastırılmasına yol açmıştı. "Buna karşı kimse sesini çıkarmıyor mu?" diye sordum. "Ağırlığı olan hiç kimse kalmadı mı? Örneğin siz, sevgili yoldaş?" Peter kederle gülümsedi. Ülkede bir süre daha kalırsam, her şeyi daha iyi anlayacağımı söyledi. Dünyada insanların ağzının bu derece bağlandığı bir başka ülke daha yoktu. Elbette çeşitli defalar, hem kendisi, hem de aralarında saygıdeğer Vera Figner* ve Maksim Gorki'nin de bulunduğu diğerleri protestoda bulunmuşlardı. Bunların hiçbir etkisi olmamıştı. Kaldı ki Çeka, kapıya dayanmadan herhangi bir şey yazmak mümkün değildi. İnsan, "suç teşkil eden" ya da başkalarını ele verme riski taşıyan şeyleri evinde bulunduramıyordu. Bu, korkudan değil, Çeka'nın iç hapishanesinin duvarlarını aşıp dünyaya ulaşmanın imkânsızlığını fark etmekten ileri geliyordu. Esas caydırıcı neden ise, Rusya'nın, düşmanları tarafından kuşatılmışlığıydı. Bolşevikler'e karşı söylenen ya da yazılan her şey, dış dünyada Devrim'e karşı bir saldırı ve reaksiyoner güçlerle işbirliği olarak yorumlanıyordu. Özellikle anarşistler iki ateş arasında kalmışlardı. Onlar, ne Kremlin'in korku saçan iktidarıyla barışabilir, ne de Rusya'nın düşmanlarına katılabilirlerdi. Peter'e öyle geliyordu ki, şu anda anarşistlerin tek alternatifi, kitlelerin acil ihti-

*Vera Figner, 1852-1942. "Halkın Gönüllüleri"nin önde gelen üyesi olarak II. Alexander'ın öldürülmesine katıldı, yirmi yıl hapis yattı, 1906'da yurtdışına kaçtı, 1915'te Rusya'ya dönerek Bolşevik diktatörlüğe muhalefet etti.

yaçlarına yönelik çalışmalar yapmaktı. Bizim de aynı görüşte olmamıza sevinmişti. "Lenin, sizi partinin hegemonyası altına almak istemekle iyice saçmalamış," diye görüşünü açıkladı. "Bu, kurnazlığın akıldan ne kadar uzak olduğunun göstergesi. Hiç kimse Lenin'in kurnazlığını inkâr edemez, fakat gerek köylülere karşı tavrı, gerekse içerde ve dışarda yayılmaya devam eden yozlaşmaya övgüler düzmesi, onun akıl ve muhakemesinin yerinde olmadığına delalet ediyor."

Geç olmuştu. Sofya, Peter'i yatması için ikna etmeye çalışıyordu. Peter ise inatla direniyordu. Uzun zamandan beri yoldaşlarıyla bağlantı kuramıyordu - işin aslına bakılırsa, bütün entelektüel bağlantıları kesilmişti. Gelişimiz, moralini düzeltmişti. Fakat artık yorgunluk alametleri gösteriyordu ve ayrılma zamanının geldiğini hissettik. Peter'imiz yorgun olduğu halde kibarca ayakta durmaya çalışıyordu. Ne olursa olsun kapıya kadar gelip bizleri bir kez daha sevgiyle bağrına basacaktı.

Trenimiz gece yarısı ikide hareket edecekti, oysa saat henüz on birdi. Derin bir uykuya dalan kadın kondüktör, ateşi körüklemeyi unuttuğundan vagon müthiş soğuktu. Çocuklar sobayı canlandırmak için uğraşıp durdular, ancak ortalığı dumana boğmaktan başka bir sonuç alamadılar. Bu sırada Lansbury, kocaman kürk paltosuna kulaklarına kadar sarınmış, Peter Kropotkin'in Sovyetler Birliği'nde aktif rol oynayacak bir yaşta olmamasından yakınan sonu gelmez tiradlar çekiyor, onun, merkezden uzakta yaşayarak Bolşevikler'in ne büyük başarılar kazandıklarını değerlendiremediğini tekrarlayıp duruyordu. Nerdeyse donmak üzereydim, hele Peter'in durumunu gördükten sonra, kendimi bir tartışmaya giremeyecek kadar mutsuz hissediyordum. Fakat çocuklar, üçümüz adına bunu yaptılar. Moskova İsyasyonu'nda, Saşa, Londralı editörle bir başka çıkmaz tartışmaya daha girdi. Aç ve yarı çıplak çocuklar, bir parça ekmek için çevremizi kuşatmıştı. Yanımdaki sandviçleri çocuklara verdik, aldıkları gibi anında yuttular. "Korkunç bir manzara," dedi Saşa. "Bana bak, Berkman, sen de çok duygusalmışsın," diye söylendi Lansbury, "Sana Londra'nın Doğu Yakası'nda sefalet içinde çok sayıda çocuk gösterebilirim." "Eminim gösterirsin," diye yanıtladı Saşa, "Fakat devrimin İngiltere'de değil, Rusya'da *olduğunu* unutuyorsun."

Yolculuk sırasında fena halde üşüttüğümden on beş gün boyunca ateşler içinde yattım. Angelica her zamanki gibi müşfikti, her gün be-

ni yokluyor ve yanında mutlaka bir şeyler getiriyordu. Evrenselci Kulüp'ten yoldaşlar da çok yardımcı oldular. Onların bakımı ve Angelica'nın şefkati, hasta yatağından daha çabuk kalkmamı sağladı. Eğer arkadaşlarım ve onların özeni olmasaydı, bu kadar çabuk iyileşemezdim. En azından bir hafta daha kalmamda ısrar ettiler. Yola çıkmam, nerden bakarsan bak tehlikeliydi ve henüz tamamen iyileşmemiştim. Fakat artık Moskova'ya dayanamıyordum. Beni mahvetmeden bu canavardan kaçmalıydım. Hiç değilse, Petrograd'da uygun bir çalışma ortamı bulabilirdim. Öte yandan, eski yuvamdan haber alma özlemiyle yanıp tutuşuyordum. Beş aydır kimseden tek bir satır almamıştım. Amerika'daki dostlarımıza, Petrograd'daki adresi vermiştik. Özlemim, bazı bilinmez korkularla karışıyordu ve her ikisi birden, o kuzey şehrine acilen dönmem için bende bir fikri sabit yaratmıştı.

Yanılmamıştım, dört hafta önce gelen mektuplar bizi bekliyordu. Liza Zorin'e, mektupları bize niçin ulaştırmadıklarını sorduk. "O kadar önemli miydi?" yanıtını verdi; "Amerika'dan gelen hiçbir haberin, Moskova'da göreceklerinizle ve işitecekleriniz kadar önemli ve ilginç olamayacağını düşündüm." Mektuplar Fitzi ve Stella'dandı. "O kadar önemli" değildi - yalnızca sevgili Helena'nın ölüm haberi. İnsanlar çarkların ve dişlilerin her dönüşünde böylesine ezilirlerken, kişisel acıların ne anlamı olabilirdi ki? Ben de kendimi dişlilerden birine dönüşmüş gibi hissediyordum. Biricik kız kardeşimin ardından gözyaşı dökemedim. Ne gözyaşı, ne de üzüntü. Yalnızca felç edici uyuşukluk ve büyük bir boşluk.

Stella, sınır dışı edilmemin, Helena'yı çökerten son darbe olduğunu yazıyordu. O andan itibaren sürekli kötüye gitmişti. Yaşamak bir işkence, ölmek ise sabırsızlıkla beklenen bir kurtuluş olmuştu onun için. Nitekim, ani bir inme gelmekte gecikmemişti. Masum kardeşim benim, David'in kaybından beri en büyük dileğin olan beklediğin sona nihayet kavuştun. İşkence çeken ruhun ebedi huzura erdi, canım kardeşim. Artık rahat uyuyabilirsin. İnançları bir ağacın kuru dallarına dönmüş, umutları sonbahar yaprakları gibi sararıp dökülerek yaşayanlar, senin gibi kurtulamadılar!

İkinci darbe, Fitzi'nin mektubuydu. Dostumuz Aline Barnsdall, Fitzi'yle birlikte yapacakları Rusya yolculuğuyla ilgili bütün hazırlıkları tamamlayarak Fitzi'ye müjdeyi vermişti. Ne var ki, Washington son anda pasaportlarını geçersiz saymıştı. Resmi makamlar M.

Eleanor Fitzgeral'ı, "Alexander Berkman ve Emma Goldman'ın işbirlikçisi, tescilli bir anarşist" olarak damgalamış ve yurtdışına çıkmasını yasaklamıştı. Aline Barnsdall'ın radikallerle bağlantı içinde bulunduğunun delili olarak ise, bana verdiği çek gösterilmişti. Rusya'ya ulaşmak için illegal bir yol bulsa bile, Fitzi bunu gerçekleştirecek durumda değildi. Rusya umudunun suya düşmesi onu yıpratmıştı, durumu anlayacağımızı umuyordu.

Petrograd'a döndüğümüzde *Buford*'lu yol arkadaşlarımızın sayısında epey azalma olduğunu gördük. Bazıları memleketlerine gidebilmeyi başarmışlardı. Amerika'dayken, Bolşevikler'i savunmamıza kesin bir şekilde muhalefet eden diğer bir kesim, Sovyet rejimi ile anlaşmıştı. Roma'da artık Romalılar'ın borusunu öttüreceklerini söylüyorlardı. Sınır dışı edilenlerin arasında bulunan on bir Komünist, tam bir lüks içinde yaşıyordu. Kendileri için hazırlanmış güzel yerlerde oturuyorlardı ve kilerleri doluydu. En iyi yerleri ve yiyecekleri kapmışlardı.

Geri kalanlar ise, acınacak koşullardaydı. Birleşik Devletler'de yıllar içinde kazandıkları beceri ve deneyimlerini kullanabilecekleri uygun bir iş bulma girişimleri sonuçsuz kalmıştı. Nasıl istihdam edileceklerine karar verilmeksizin, kurumdan kuruma, komiserden komisere gönderiliyorlardı.

Bu kadar gönüllü ve istekli vasıflı işçiyi istihdam etmekten ve üretici kapasiteyi değerlendirmekten aciz kalan Rusya işte buydu, onların sadakatlerini nefrete dönüştürmek için elden ne geliyorsa yapılıyordu. Acaba, Birleşik Devletler'den sınır dışı edilecek ve Sovyet Rusya'ya Devrim'e yardım için gelecek diğer işçileri de aynı kader mi bekliyordu? Böylesi aptalca bir suçun tekrarına sessiz kalamazdık. Saşa, halen Rusya'da bulunan ve gelmeleri beklenen Amerikalı sürgünler için bir danışma merkezi kurulmasını önerdi. Ayrıca, bizim karşılanmamızda yapılan tumturaklı merasimlerden uzak, sağlıklı beslenme ve barınma sağlamaya yönelik ekonomik ve kolay uygulanabilir bir plan hazırladı. Projesi, sığınmacıları iş ve meslek gruplarına göre ayırıp, ihtiyaç duyulan, kendilerine uygun işlere istihdam edilmelerini öngörüyordu. "Amerika'dan gelen vasıflı işçilerin deneyiminin en iyi şekilde üretici kanallara akıtılmasının Devrim'e getireceği kazanımları düşünün bir," diyordu Saşa. Bu planın uygulanması aynı zamanda, bizi ve kentteki diğer göçmenleri, içinde bulunduğumuz ataletten kurtaracaktı.

Bu konuda Raviç'le temasa geçmeyi önerdim. Kendisi son

derece etkili, kapasiteli bir kadro olduğundan, Saşa'nın projesinin değerini anlamakta gecikmeyecekti. Petrograd Dışişleri Müsteşarlığı'nda Çiçerin'in temsilcisi olan Raviç, aynı zamanda fabrika kadın kolektifleri komiseri ve kent milisinin şefiydi. Astoria'da yaşıyordu ve geç saatlere kadar işinin başında kaldığını biliyorduk. Gece yarısı ikide, randevu almak için telefon ettiğimde, Çiçerin'den, "*tavarişçi* Goldman ve Berkman" için bir mesaj aldığını ve bir an önce gelmemi rica etti.

Raviç, bize, Amerika'dan sınır dışı edilmiş büyük bir konvoyun yolda olduğunu ve Yoldaş Çiçerin'in, onların karşılanmasında bizi görevlendirmek üzere kendisini tayin ettiğini bildirdi. Saşa'nın planını yürürlüğe koymanın tam zamanıydı. Saatin geç olmasına ve yorgunluğuna aldırmadan Raviç, projemizi ayrıntılarıyla açıklayıncaya kadar bizi bırakmadı. Kendisine her bakımdan güvenebileceğimizi belirterek, çalışmamıza her türlü desteğin sağlanması için sekreterine derhal talimat vereceğini ekledi.

Sözünü tutan Raviç, zaman kazanmamız için bir otomobil bile sağladı. Sekreteri Kaplan, canla başla yardımcı oldu, çeşitli bölümlerden geçmemizi sağlamak için bizi çok sayıda *propusk*'la silahlandırdı. Gayretkeşliği o kadar ileri götürdü ki, daha çabuk sonuç alabilmemiz için, yanımıza *tavarişç* Çekacılar'dan birini almamızı bile önerdi. Ona, kabul etmesi ironik ve onur kırıcı olsa da, daha yumuşak ve daha etkili bir yol bildiğini söyledim. Gerçekten Sovyet Cumhuriyeti'nde böyle bir yöntem var mıydı? Evet, yerli malı değil ama, Birleşik Devletler'den ithal edilmiş. Amerikan çikolotası, sigarası ve süt tozu. Bunların cazibesi birçok Sovyet yüreğini yumuşatmış, kandırmanın, emirlerin ve tehditlerin başarısız kaldığı yerde devreye girerek işlerin tıkırında gitmesini sağlamıştı.

Raviç ve Kaplan'ın, başarılması aylar alır dedikleri işleri, bu yöntem sayesinde on beş günde çözümlenmiştik. Beklenen sürgünler için, farelerin cirit attığı üç eski bina kullanılacak hale getirilmiş, yemek dağıtımının kuyrukta beklemeden yapılması örgütlenmiş, acil durumlar için ilk yardım malzemesi sağlanmış ve henüz "açık sular" da seyreden göçmen kafilesi için iş olanakları hazırlanmıştı.

Bu arada, Saşa ve Ethel, bin kişilik sığınmacı konvoyunu karşılamak üzere Letonya sınırında bekliyorlardı. Onları Petrograd'a götürmek üzere iki tren ayarlanmıştı. Sovyetler Birliği'ndeki halihazır karışıklık ve kaosun yol açtığı gafı öğrenmeleri iki haftalarına mal oldu.

Savaş esirlerinin döndüğüne ilişkin telsiz mesajını yanlış anlayan Dışişleri Komiserliği, Amerikalı sürgünlerin geldiğini sanmıştı. Saşa, Çiçerin'e sürekli telgraf çekerek yanlışlığı izah etmiş ve trenlerin savaş esirlerini Petrograd'a getirmek için kullanılmasını önermişti. Çiçerin'e ise yalnızca, Amerikalı sürgünlerin sınırda beklenmesi emri verilmişti; savaş esirleriyle Savaş Komiserliği ilgileniyordu. Fakat Saşa, bizzat savaş esirleri kafilesinden, Amerika'dan herhangi bir siyasi mülteci konvoyunun yola çıkmadığını öğrenmişti. Moskova'nın emrine uyarak, trenleri ve malzemeleri siyasi sürgünler masalı için tutmak ve bin beş yüz savaş esirini yersiz yurtsuz ortada bırakmak yerine, Saşa, trenleri onlara tahsis etmeye ve savaş esirlerini Petrograd'a göndermeye karar verdi.

Hazır binaları savaş esirlerinin hizmetine sunma önerimiz, Raviç tarafından da benimsendi. Fakat savaş esirleri, Savaş Komiserliği'nin sorumluluğu altında olduğundan Raviç, öncelikle izin almak gerektiği kanısındaydı. Bundan sonra kimseden ses seda çıkmadı. Onca emek ve zaman harcanarak yenilenmiş binalar mühürlendi ve üç güçlü kuvvetli milis kapılara nöbetçi dikildi. Bütün emeğimiz boşa gitmiş, Saşa'nın, sürgünleri ve savaş esirlerini uygun işlere yerleştirme planı çöpe atılmıştı.

Devlet aygıtına bulaşmadan yapmak istediğimiz diğer çalışmalarda da şevkimizi kıran sonuçlarla karşılaştık. Ama yılmayacaktık.

Petrograd'ın Kammenni Ostrov (Ada) diye bilinen bölgesinde eski zenginlerin saray yavrusu ikametgâhları emekçiler için dinlenme evlerine dönüştürülüyordu. "Harika bir fikir, değil mi?" dedi Zorin bize, "İşi altı hafta içinde bitirmeliyiz." Bu iş ancak Amerikan sürati ve verimliliğiyle zamanında tamamlanabilirdi. Yardım eder miydik? Kabul ettik ve tam anlamıyla yoğunlaştık, ta ki Sovyet Bürokrasisi'nin aşılmaz duvarlarına tekrar çarpıncaya kadar.

Kardeşleri için dinlenme evleri hazırlamak üzere çalışan işçilere, en azından günde bir öğün sıcak yemek verilmesinde, daha başından kararlıydık. Ben, yemek pişirilmesi ve eşit bir şekilde dağıtılması işini üstlenmiştim. Bir süre her şey yolunda gitti; düzenlemelerden memnun olan işçiler olağanüstü bir şevkle çalışıyorlardı - elbette Ruslar açısından olağanüstü. Fakat kısa süre sonra Bolşevik kadrolar ve onların gözdeleri çoğalmaya ve işçilerin tayınları azalmaya başladı. İşçiler, paylarına düşen yemeğe, gereksiz büro personeli ve yardakçıları adına el konduğunu anlamakta gecikmediler. İşe gösterdikleri ilgi za-

yıflamaya başladı ve kısa süre sonra bunun sonuçları apaçık kendini gösterdi. Bir kısım işçiye kötü muamele edilirken, diğerlerine boş zaman ve dinlenme ayrıcalığı tanınması saçmalığı karşısında Zorin'e protestoda bulunduk. Aynı şekilde, tek suçları üniversite mezunu olmak olan insanların evlerinden yurtlarından edilmelerine de karşı çıktık. Adadaki evlerin bazıları, Ekim'den sonra yaşlı öğretmen ve profesörlerce kullanılmaya başlanmıştı ve kimsenin onlardan en ufak bir şikâyeti yoktu. Şimdi, başlarını sokacak herhangi bir yer gösterilmeksizin, aileleriyle birlikte evlerinden çıkartılıyorlardı. Zorin, Saşa'dan, boşaltma emrinin yerine getirilmesini istedi. Saşa ise, Komünist Devlet'in zorbaca eylemine ortak olmayı şiddetle reddetti.

Zorin, bizim "sulu gözlülüğümüze" öfkelenmişti. Berkman gibi sicili olan bir devrimcinin herhangi bir görevden kaçınamayacağını söyledi; burjuva parazitleri ister bataklıklarda çürüsünler, ister kendilerini Neva Nehri'ne atsınlar, fark etmezdi. Biz ise, Komünizm'i Rusya'nın günlük yaşamına mal etmenin, gelecek adına ona ihanet etmekten daha devrimci olduğu cevabını verdik. Fakat Zorin'in gözleri, imanıyla öylesine kör olmuştu ki, bunun parçalayıcı ve yıkıcı etkilerini göremiyordu. Adaya bizim için arabasını yollamayı kesti. İşe olan ilgimizin, arabasının rahatlığına bağlı olduğunu düşünmesini istemediğimizden, yaklaşık üç saat yürümeyi göze alarak işe devam ettik. Ne var ki, çok geçmeden, politik aygıta kolayca ayak uydurabilen kişiler atandı yerimize. Her şey apaçık ortadaydı.

Dinlenme Evleri tantanalı bir törenle açıldı. Solmuş ipek ve peluşle kaplı mobilyalarla ve paslı demirden somyalarla döşenmiş geniş salonların, şatafatlı ama soğuk ve itici bir görünümü vardı. Kendine saygısı olan hiçbir işçi, böyle bir ortamda rahat ve huzur içinde olamazdı. Çoğunluk, bu görüşümüzü paylaşıyordu. Hatta bazıları, Kammenni Ostrov'daki İşçi Dinlenme Evleri'ni, partililerden ve onların kuyrukçularından başka kimsenin göremeyeceğinden emindi.

Yaşamını tüketen zehirli otlarla sarılmış Devrim'in gerçek trajedisinin acısı içinde yolumuza devam ettik. Hâlâ umudumuz vardı ve boyun eğmeyecektik. Bir yerlerde, bir çıkar yol olmalıydı. İstediğimiz tek şey küçük bir başlangıçtı. Arayışımızda sebat edersek onu mutlaka bulacaktık.

Zorin, Sovyet aşevlerinin berbat durumda olduğundan yakınıp duruyordu. Birtakım düzeltmeler önerip öneremeyeceğimizi sordu. Saşa, her zaman olduğu gibi şevkle, aşevlerinin örgütlenmesi işine

daldı. Birkaç gün içinde hazırladığı proje taslağının her maddesi, onun titizliğini ve özenini gösteriyordu. Büyük yiyecek israfına ve aşevlerindeki işçi yığılmasına son verecek kafeteryalar zincirinin, kenti baştan başa kaplaması planlanıyordu. Verilen malzeme son derece az olsa da, lezzetli ama gösterişsiz yemekler temiz ve zevkli bir ortamda sunulacaktı. İşi üstlenen Saşa, benim de kendisine destek olacağımdan emindi. Birkaç kafeteryayla işe başlanacak ve giderek yaygınlaştırılacaktı.

Onaylayarak, enteresan bir fikir, dedi Zinovyev. Neden daha önce kimsenin aklına gelmemişti? Çok basit ve kolaydı uygulaması. Her tarafta bu konuda büyük bir coşku hüküm sürüyordu ve bol keseden vaadlerde bulunuluyordu. Petrograd, Devrim'den beri kilitlenmiş ve mühürlenmiş dükkânlarla doluydu. Saşa, gerekli araç gereci seçti, aşevlerini düzenleyecek kişileri ve diğer her şeyi temin etti. Planını yürürlüğe koymak için örgütleyici dehasını harekete geçiren arkadaşım yine kolları sıvamıştı.

Bu sefer hiçbir engelle karşılaşmayacağımız garantisi verildi. Ama bürokrasi, kendisinin dışında ortaya konan her inisiyatifi bloke etmekte kararlıydı. En beklenmedik merkezlerde zorluk çıkartılmaya başlandı. Memurlar, Saşa'nın çalışmasına yardımcı olamayacak kadar meşgullerdi, dahası, dünya devriminin ufukta gözüktüğü şu sırada, sağlıklı aşevleriyle mi uğraşacaklardı! Rusya'nın genel durumu göz önüne alındığında, bu tür düzeltmelerin aciliyetinden söz etmenin bir anlamı yoktu. Nerden bakılırsa bakılsın, bunun Devrim'e önemli bir katkısı olmayacaktı. Dolayısıyla Berkman, kendisine daha önemli bir iş bulsa iyi ederdi. Bir reformist gibi ufak tefek işlerle zaman öldürmemeliydi. Onu çelik iradeli ve sağlam bir devrimci olarak tanıyan insanlar, ne büyük hayal kırıklığına uğruyorlardı. Berkman'ın, Devrim'in esas gerekçesinin, etik anlamının ve ilk işinin, aç kitleleri doyurmak, halkın sağlığını garantiye almak ve moralini yükseltmek olduğu, Devrim'i yaşatmanın da buradan geçtiği noktasında diretmesi naifçeydi. Bu tür bir duygusallık, katıksız burjuva ideolojisiydi. Kızıl Ordu ve Çeka, Devrim'in kalesi ve onun en iyi savunucularıydılar. Bunu bilen kapitalist dünya, Rusya'nın silahlı gücü karşısında titriyordu.

Sağlam bir yüreğin her çarpışında yeniden doğmak üzere, öncekiler gibi bir umut daha yok olup gitmişti. Saşa'nın kararlılığı ve gücü hiçbir zaman bu kadar büyük olmamıştı. Benim Yahudi sebatkârlığım da teslim olmak niyetinde değildi. Bütün Sovyet ırmaklarının aynı ça-

murlu havuzlara akmadığını düşünüyorduk. Derin ve insanı kucaklayan denizlere açılan başka sular da olmalıydı mutlaka. Sebat etmeli ve hedeflediğimiz alanlara doğru yol almalıydık.

Bolşevik organlarda yüksek bir mevkide bulunan, Zinovyev'in arkadaşı Laşeviç'in karısıyla hastanelerin durumu hakkında konuşuyordum. Yetişmiş bir hemşireydim ve hastanelerin iyileştirilmesine yardımcı olmaktan mutlu olacaktım. O, konuyu, Petrograd Halk Sağlık Kurulu Komiseri Yoldaş Pervukin'in dikkatine sunmaya talip oldu. Haftalar sonra komiser tarafından çağrılınca, aceleyle Sağlık Kurulu'na koştum.

Rusya'da aylardır profesyonel bir hemşire bulunup da hizmet için kendisine yollanmadığını öğrenen Pervukin feryadı bastı. Böyle bir yardıma şiddetle ihtiyacı olduğunu nasıl tahmin edememiştim? Hastaneler berbat durumdaydı; dispanserler son derece azdı ve yetişkin elemana ihtiyaç vardı, ilaç ve tıbbi cihaz eksikliğinden söz etmeye bile gerek yoktu. Kendisi, yüzlerce Amerikalı hemşireyi istihdam edebilecekken, ben kılımı bile kıpırdatmamıştım. Hemen başlamalıydım. Hasta ziyaretlerimde bana bir otomobil tahsis etmek de dahil, her türlü desteği verecekti. Kendimi hazır hisseder hissetmez, ilk hasta ziyaretlerime birlikte çıkacaktık. Ona sabahleyin durumu bildirebilir miydim?

Erkenden geleceğimi, ancak önümüzdeki devasa görev konusunda önemimi ve yeteneklerimi abartmaması gerektiğini söyledim. Elimden gelenin en iyisini yapacağım konusunda söz verdim. Kendisine bildirildiği gibi, bir *tavarişç*'den, eski bir devrimciden ve Komünist'ten de başka bir tavır bekleyemeyeceği yanıtını verdi. Evet Komünist'tim, ama anarşist okuldan. Evet evet, anlıyordu, fakat ortada gerçekten büyük bir ayrılık yoktu. Birçok anarşist bunu farketmiş ve partiye katılarak Bolşevikler'le birlikte çalışmaya başlamıştı. "Ben de sizinle birlikteyim, Devrim'in savunulmasında son nefesime kadar," dedikten sonra, ama Komünist diktatörlük yoluyla değil, diye ekledim. Diktatörlükle uzlaşamazdım, çünkü Devlet komünizminin baskı ve zorlamacılığıyla, anarşist komünizmin gönüllü ve özgür kolektif çalışma biçimi arasında en ufak bir ilişki görmüyordum.

Havalarını ve tavırlarını aniden değiştiren birçok Komünist gördüğümden, Komiser Pervukin'in ani değişikliği beni şaşırtmadı. İnsanların sağlığıyla o kadar derinden ilgilenen, bir süre önce hastalık ve acıları yatıştıracak hemşire eksikliğiyle inleyen hümanist doktor, anında düşmanlık ve öfke dolu politik bir fanatiğe dönüşmüştü. Görüş

ayrılığımızın, hasta bakımında sorun yaratıp yaratmayacağını ve bunun, bir hemşire olarak işe yaramaz olduğumu düşünmesine yol açıp açmayacağını sormak zorunda kaldım. Zoraki bir gülümsemeyle, Sovyet Rusya'da çalışmak isteyen herkese kapıların açık olduğu yanıtını verdi. Kimsenin fikirleri sorgulanmazdı, bütün politik düşünceleri bir kenara atarak çalışmaya gönüllü gerçek bir devrimciyse eğer, işe alınırdı. Buna razı mıydım? Ona elimden geldiğince yardım etmek dışında hiçbir şey için söz veremeyeceğimi söyledim.

Ertesi gün gittim ve bu, bir hafta devam etti. Pervukin, beni, plandığımız hasta ziyaretlerine çıkartmadı. Tersine ofisinde, Komünist Devlet'in yanılmazlığı ve Bolşevik diktatörlük kavramının mutlak doğruluğu konusunda saatlerce tartıştı durdu. İnsan ya bunları sorgulamaksızın kabul edecek ya da sürüden kovulacaktı. Hastanelerin içler acısı durumu, tıbbi malzeme eksikliği, hastaların bakım yetersizliği - bunlar yeni düzenin gereği olan inançla karşılaştırıldığında önemsiz sorunlardı. Belli ki, artık bana "şiddetle ihtiyaç" duyulmuyordu. Kovulmuştum.

Astoria Oteli'ndeki komşum, genç Kibalçik'in yardımıyla birkaç hastaneyi ziyaret edebildim. Koşullar anlatılacak gibi değildi. Bu sadece teçhizat azlığından ya da hemşire eksikliğinden kaynaklanmıyordu. Bunun esas sebebi, Devlet çarkı, Komünist "hücre", komiserler, her yerde hazır ve nazır olan kuşku ve gözetlemeydi. Mesleklerinde mükemmel sicilleri olan, işlerine titizlikle bağlı doktorlar ve cerrahlar, attıkları her adımda engelleniyor, korku, nefret ve dehşet atmosferi ile felç edilmiyorlardı. İçlerindeki Komünistler bile çaresizdi. Rejim onlardan bazılarını insani duygularından henüz bütünüyle arındıramamıştı. Entelektüeller olarak onlara kuşkuyla bakılıyor ve denetim altında tutuluyorlardı. Pervukin'in beni niçin göreve almadığını şimdi daha iyi anlıyordum.

Diktatörlüğün Sovyet Arcadia'sındaki [Düş Ülkesi] bu ani uyanışı, birbiri ardından gelen daha şiddetli sarsıntılar izledi. Bunlar, "Ekim"in gür sesi olduğunu düşündüğüm Bolşevikler'e duyduğum güçlü inancın iyiden iyiye yıkılmasına yol açtı.

Dokuzuncu Parti Kongresi'nin, emeğin askerileştirilmesiyle acilen yürürlüğe koyduğu tipik Tammany Hall* buldozer yöntemleri, bü-

* İşçi düşmanı işadamlarının ve politikacıların aşırı reaksiyoner örgütlerine ve yöntemlerine Amerika'da verilen ad. Topluluk, ismini, New York'ta toplandığı salonun adından almaktadır. ç.n.

tün işçileri birer gemi forsasına dönüştürmüştü. Fabrika ve atölyelerdeki kolektif yönetimin yerine ikame edilen tek kişi yönetimiyle kitleler, yeniden, kendilerine üç yıldır en kötü tehdit olarak nefret etmeleri için hedef gösterilen unsurların baskısı altına alınmışlardı. Eskiden Devrim'i sabote eden düşmanlar ve vampirler olarak suçlanan entelijensiyanın "uzmanlar"ı ve profesyonel unsurları, şimdi büyük bir iktidarla donatılarak fabrikalarda işçilerin tepesine yönetici olarak getirilmişlerdi. Böylelikle, "Ekim"in temel kazanımlarına ve işçi denetimi ilkesine yıkıcı bir darbe indirilmiş oluyordu. Herkesi potansiyel bir suçlu olarak gören, işçinin elindeki son özgürlüğü de alan, onu işyeri ve iş seçme hakkından yoksun bırakan, seyahat hakkını kısıtlayarak tek bir bölgeye bağlayan, en şiddetli cezaları öngören emek sicilinin yürürlüğe konmasıyla, varolan haksız uygulamalara aşağılama da eklenmişti. Bu reaksiyoner ve karşı-devrimci önlemler halkın büyük çoğunluğunda olduğu kadar, parti içinde de büyük bir hoşnutsuzluğa ve direnişe yol açmıştı. Biz de karşı çıkanlar arasındaydık, öyle ki, Bolşevikler'e hâlâ inancını yitirmemiş olan Saşa, muhalefetinde beni bile geçmişti. Buna rağmen, ne apaçık gördüğü gerçekleri içine sindirmeye hazırdı, ne de Bolşevik Frankenstein'ın Ekim yapısını çökertmekte olduğuna ilişkin trajik kaderi kabul etmeye yanaşıyordu.

"Sabırsızlığım", çetrefil konularda aceleci sonuçlara varmam ve Devrim'e çıtkırıldım yaklaşımım konusunda saatlerce konuşuyordu. Kapitalizmin belalarının esas nedeninin ekonomik unsur olduğunu hiçbir zaman kabul etmemiştim. Sovyet çarkını döndüren elleri zorlayan tek nedenin, ekonomik zorunluluk olduğunu niçin göremiyordum? Dış tehlikenin devam etmesi, Rus işçilerinin tembel doğası ve üretimi artırmada gösterdikleri başarısızlık, köylülerin en gerekli araçlardan yoksun olmaları ve sonuç olarak kentleri beslemeyi reddetmeleri, Bolşevikler'i bu umutsuz önlemleri uygulamaya zorlamıştı. Elbette kendisi de bu tür yöntemleri karşı-devrimci olarak niteliyor ve yenilgiye mahkûm olduklarını kabul ediyordu. Ne var ki, Lenin ya da Troçki gibi insanların Devrim'e kasıtlı olarak ihanet ettiklerinden kuşkulanmak mantıksızdı. Çünkü yaşamlarını Devrim'e adayan bu insanlar, zulüm görmüş, iftiraya uğramış, hapse atılmış ve idealleri uğruna sürgüne gitmişlerdi! Bu çaptaki adamların davalarından geri döndükleri *nasıl* düşünülebilirdi?

Saşa'ya, Bolşevikler'i ihanetle suçlamanın aklımdan bile geçmediğini söyledim. Bilakis, son derece tutarlı olduklarını düşünüyordum.

Amaçlarına, onlarla birlikte çalışan kendi yoldaşlarımızdan daha bağlıydılar. Özellikle Lenin, bende, hedefinden en küçük taviz vermeyen bir insan izlenimi yaratmıştı. Doğrusunu söylemek gerekirse, politikaları olağanüstü değişikliklere uğramıştı; bir politik akrobat olarak büyük hareket becerisi inkâr edilemezdi. Fakat hedefinden asla sapmamıştı. En azılı hasımları bile, ona böyle bir suçlama yöneltemezdi. Fakat hedefi, Rusya trajedisine yol açan şeyin ta kendisiydi. Bu, Komünist Devlet, onun mutlak egemenliği ve iktidar tekeliydi. Devrim yıkılmış, milyonlar ölüme mahkûm edilmiş, Rusya en değerli kızlarının ve oğullarının kanında boğulmuş, Devlet'in umurunda mıydı? Bu tür "önemsiz teferruatlar ve küçük operasyonlar" Kremlin'deki demir adamı yıldıramaz, nihai hedefini etkileyemezdi. Açık görüşlülüğüyle, çelik iradesiyle ve sarsılmaz kararlılığıyla Lenin, saygımı kazanmıştı. Fakat Devrim'e ilişkin amaç ve yöntemleri göz önüne alındığında onu, müdahaleci müttefiklerden daha ölümcül bir tehdit olarak görüyordum, çünkü hedefi daha kaypak, yöntemleri daha aldatıcıydı.

Saşa bunları reddetmediği gibi, politik aygıtın mengenesine uyum sağlamak konusunda gelecekte yapacağımız girişimlerdeki umutsuzluğumu da paylaşıyordu. Fakat, Devrim'in acil gereklerinin dayattığı yöntemlerden Lenin'i ve arkadaşlarını sorumlu tuttuğumu düşünüyordu. Devrimci gerekliliğe ilk dikkat çeken Shatoff olmuştu. Saşa, aklı başında bütün yoldaşların bu tavrı paylaştığını ileri sürüyordu. Salon radikallerinin sözcülüğünü yaptığı teorik alandaki devrimle, pratikteki devrimin tamamen farklı şeyler olduğunu kendisi de görmüştü. Bunun anlamı kan ve demirdi, dolayısıyla kaçınılmazdı.

Eski arkadaşımın yoldaşlığı ve entelektüel uyumumuz, Sovyet labirentlerinde yolumu bulmak için çektiğim acıları her zaman hafifletmişti. Hayatımı silip süpüren kasırgadan bana tek kalan Saşa'ydı. Saşa'nın hayatımdaki anlamı çok büyüktü ve benim için azgın Rus denizinde güvenli bir limandı. Aniden ortaya çıkıveren görüş ayrılığımız, kudurmuş bir dalga gibi beni yıkmış, yara bere içinde bırakmıştı. Buna rağmen, arkadaşımın, tavrının yanlışlığını zamanla göreceğinden hiç kuşkum yoktu. Bolşevik yöntemleri savunma yolundaki umutsuz çırpınışının, ilk çarpışmasını Ekim Devrimi adına Birleşik Devletler'de yaptığımız kaybedilmiş bir savaşın son muharebesi olduğunu biliyordum.

Moskova'da bulunduğumuz sırada bizi ziyaret eden birçok kişinin arasında, Aleksandra Timofeyevna Şakol adında, ilginç ve genç

bir kadın da vardı. Bir anarşist olan Aleksandra, Moskova'da bulunduğumuzu Şapiro'dan öğrenmiş ve ünlü Amerikalı yoldaşlarıyla tanışmak istemişti. Ayrıca, Petrograd Devrim Müzesi'nin öncülüğünü yaptığı bir proje hakkında bizimle konuşmak istiyordu. Başlangıcından bu yana Devrim'e ve Rus devrimci hareketine ilişkin belgelerin toplanması amacıyla ülke çapında bir araştırma gezisi planlanıyordu. Daha sonra, toplanan bu malzeme, büyük ayaklanmanın incelenmesinde arşiv olarak kullanılacaktı. Böyle bir çalışmaya katılır mıydık?

Bir an için, Devrim'in günlük hayat içindeki işleyişini ve onun kitleler için ne getirdiğini, hayatlarını nasıl etkilediğini doğrudan doğruya görme fırsatını sunan bu planla havalanmıştık. Belki de böyle bir şans bir daha elimize geçmeyecekti. Fakat yeniden düşününce, Rusya'nın bu çalkantılı ortamında kendimizi ölü malzeme toplamaya adamak, bize acı bir ironi gibi geldi. Otuz yıl boyunca en ön cephelerde, yoğun toplumsal mücadeleler içinde yer alan bizler, şimdi çiçeği burnundaki anavatanımızda daha azına nasıl razı olacaktık? Oysa biz, kendimizi yürekten verebileceğimiz, beceri ve yeteneklerimizi Devrim için en iyi şekilde kullanabileceğimiz daha hayati bir şeyler yapmak istiyorduk.

Petrograd'a döndüğümüzden beri Sovyet yel değirmenlerini kovalamakla öylesine meşgul ve yeni bir iş bulmaya öylesine istekliydik ki, yoldaşımız Şakol'u ve önerisini nerdeyse unutmuştuk. Uygun bir iş bulma umutlarının tamamen ortadan kalkması üzerine, önerisini bir kere daha hatırladık. Şu anda içinde bulunduğumuz boşlukta, yaşamımıza bir anlam katabilirdi bu. Eğer toplayacağımız belgeler, Devrim'le Bolşevikler arasında doğru bir ilişki kurmalarında geleceğin tarihçilerine ışık tutabilirse, emeğimizin boşa gitmeyeceği noktasında Saşa'yla aynı görüşteydik. Belki bu, olaylara doğru perspektifle yaklaşmamıza da katkıda bulunabilirdi. Ülkenin çeşitli yerlerini ziyaret etmenin, halkla bağlantı kurmanın, yaşamlarını, örf ve adetlerini öğrenmenin yararlı bir çalışma olacağını söyleyerek birbirimizi teselli ediyorduk. Başka alternatifimiz olmadığından, sonunda denemeye karar verdik. Devrim Müzesi'nin bulunduğu Kışlık Saray yolunda ilerlerken, "umarım bu yeni proje de fos çıkmaz," dedim Saşa'ya.

Şakol'u bulamadık, çalışmakta olduğu Moskova'da tifüse yakalandığını, ölümden zor kurtulduğunu üzülerek öğrendik. Şimdi nekahat dönemindeydi ve ancak on beş gün sonra işe başlayabilecekti. Fakat geleceğimizi müzeye önceden bildirmişti. Otuzlarında, hoş ve zeki

bir görünüşü olan Müze Sekreteri M.B. Kaplan tarafından karşılandık. Bize kurumu gezdirip şimdiye kadar yapılan işleri göstermeyi önerdi. Odaların çoğu değerli malzemelerle doluydu. İçlerinde Çarlık rejiminin gizli arşivleri ve ajan sisteminin çalışmalarını gösteren Üçüncü Siyasi Şube'nin tutanakları da vardı. Bu geniş koleksiyonun çoğu, şimdiden düzenlenmiş, tasnif edilmiş ve yakında açılacak sergi için hazırlanmıştı. "Daha işin başındayız," diye açıklamaya girişti sekreter; "British Museum da dahil, dünyada eşi benzeri olmayan zenginlikte bir müzeyi Rusya'da inşa etmemiz yıllar alacaktır. Ülkenin her yanına saçılmış, kaybolmaktan ve tahrip edilmekten kurtulmayı bekleyen, böylesine değerli bir devrimci hazineye sahip başka bir ülke daha yoktur." Müze yönetiminin, en kısa zamanda araştırma gezisini başlatmak için sabırsızlanmasının nedeni, belgelerin yok olup gitmesinden duyduğu kaygıydı. Kaplan, projeye canla başla sarılmıştı. Çalışma arkadaşları da gelecekte tasarlanan müze ve buna yönelik projeyle ilgili olarak büyük coşku içindeydiler. Hepsi de merakla yanıtımızı bekliyordu.

Mayıs sonu olmasına rağmen, Kışlık Saray'ın geniş salonlarındaki dondurucu soğuk, insanın iliklerine işliyordu. Üst üste giyindiğimiz halde soğuktan çenemiz titriyordu. Bu insanların, aylar süren Petrograd kışının öldürücü rutubetine nasıl dayandıklarına akıl sır erdiremedik. Yaklaşık üç yıldır burada çalışıyorlardı. Yüzleri ve elleri soğuktan morarmış, bir kısmı şiddetli romatizma ve vereme yakalanmıştı. Sekreter, kendi sağlığının da bozuk olduğunu itiraf etti. Fakat burası devrimci Rusya'ydı, kendisi ve iş arkadaşları, Devrim'in geleceğinin inşa edilmesine katılmaktan gurur duyuyorlardı. Sekreter de dahil, arkadaşlarının çoğu partizan değildi.

Desteğimizi almak için yanıp tutuşan sekreterin coşkusuna direnmek mümkün değildi. Evet dedik. "O zaman göreve bir an önce başlasanız iyi olur," diye atıldı. Yola çıkmak için yapılacak birçok şey vardı. Yolculuk için gerekli donanım sağlanacak, biri, altı kişiden oluşan görevliler, diğeri de, toplanacak malzemeler için, iki vagon hazırlanacaktı. Sayısız bölümün onayını almak, *propusk*'ları, yiyecek malzemelerini sağlamak ve yola çıkma izni almak gibi çeşitli formaliteler yerine getirilmişti. Hemen yola çıkmak için acele etmek gerekiyordu.

Güler yüzlü sekreterden ve arkadaşlarından neşeli bir ruh haliyle ayrıldık. Ama Müze'nin diğer üyelerinin duyduğu heyecanı, henüz onlar kadar hissetmiyorduk. Acil ihtiyaçlar için yapabileceğimiz çok da-

ha önemli işler varken, kâğıt parçaları toplamakla uzun süre zaman harcayacağımızın farkındaydık. Fakat bu insanların bağlılık ve dirençleri umutsuzluğun kalbimizde yarattığı ağırlığı hafifletmişti. Sovyet yaşamının en çekici yanı buydu. Rusya'nın bu yeni ruhuyla sık sık, hiç umulmadık yerlerde karşılaşıyorduk. Arayışımızın en umutsuz anlarında, resmi Sovyet yüzeyinin altında gizlenen cevher bize kendini hissettirirdi. Halka açık yerlerdeki gündelik övgü törenleri, askeri merasimler ve tantanalı gösteriler değil kast ettiğim. Parti'nin dışındaki hiç kimse bu resmi debdebeye inanmıyordu. Parti'nin saflarında bile, politik aygıtın karşısında elleri kolları bağlı kalsalar da, bu tür tumturaklı ve özentili gösterilerden nefret eden çok sayıda insan vardı. Bu kaba gösterileri dengeleyen tek şey, onların dürüstlük ve iyi niyetleriydi. Sessizce görevlerini yerine getiriyor, varlarını yoklarını Devrim'e veriyor, karşılığında ise ne bir maddi kazanç, ne övgü, ne de şöhret talep ediyorlardı. Bolşevik rejimin birçok pisliğine duyduğumuz nefreti, bu yüce gönüllü insanlar yumuşatıyordu.

Araştırma gezisine çıkma hazırlıklarının son derece yavaş ilerlemesi, bize, müzeleri, sanat galerilerini ve benzeri yerleri ziyaret etmenin yanı sıra, başka işler için de zaman bırakıyordu. On beş ve on yedi yaşlarında iki anarşist kızın, emek sicilinin alçaltıcı uygulamalarına ve aynı zamanda Şpalerni ve Gorokhovoya hapishanelerindeki siyasilerin dayanılmaz koşullarına karşı bir bildiri dağıtmaktan tutuklandıkları bildirilmişti bize. Çok sayıda Petrogradlı yoldaşın konuyla ilgili olarak arabuluculuk yapmamızı rica etmesi üzerine derhal Bolşevik liderlerle konuşmaya gittik. Zorin, bizi uzun zamandır defterden silmişti. Zinovyev, benden pek hoşlanmış görünmüyordu; aslına bakılırsa benim de ondan hoşlandığım söylenemezdi. Ama Saşa'ya karşı her zaman aşırı nazikti. Bu yüzden, tutuklanan anarşistler hakkında onunla görüşmeye Saşa gitti. Ben de, sade ve gösterişsiz kişiliğine, resmi yolsuzlukları kabul etmeye ve çözmeye hazır oluşuna hâlâ büyük hayranlık duyduğum Raviç'i ziyaret ettim. Ne yazık ki, siyasi tutuklular yetkisi dışındaydı. Böyle konular, anarşistlere düşmanlığıyla tanınan Çeka Petrograd Şefi, Komünist Bakayev'in kontrolü altındaydı. Daha *Buford* sürgünlerinin ülkeye ayak bastığı ilk günden, Bakayev onlara, "Sovyet Rusya'da anarşist budalalığa hoşgörü gösterilmeyeceğini." vurgulayarak belirtmişti. Böyle lükslerin ancak kapitalist ülkelere yakıştığını söylemişti onlara. Proletarya diktatörlüğü altında anarşistler ya boyun eğerlerdi ya da ezilirlerdi. Bakayev, böylesi bir hoşgeldin

karşısında hoşnutsuzluklarını belli eden bizim çocukların oluşturduğu iki yüz kırk yedi kişilik grubun tamamının tutuklanması emrini vermişti. Biz bunu ancak üçüncü gün öğrenmiş ve bir türlü içimize sindirememiştik. Zorin, olayı, talihsiz bir yanlış anlama diyerek geçiştirmeye çalışmış ve Çekacı yoldaşını, silahlı muhafızları, arkadaşlarımızın kaldıkları Smolni'den çekmeye ikna etmişti. Ah, o zamandan beri ne çok "talihsiz yanlış anlama"yla karşılaşmıştık.

Bu kez, Zinovyev ve Raviç'den gelen tek bir işaret, Bakayev'in üzerinde derhal etkisini gösterdi. Kendisi de Astoria'da kalan Bakayev, görüşmek üzere telefonla beni aradı. "Korsan eylemler"ine son vereceklerine kefil olduğumuz takdirde, tutuklanan anarşist kızları serbest bırakacağını açıkladı. Uygulanan yöntemleri karşı-devrimci buldukları için yalnızca bir protesto bildirisi basmakla suçlanan iki kıza, bu terimi uygun görmesini hayretle karşıladığımı ifade ettim. "Parti'niz kendisine güvenseydi, sürekli olarak hayali korsanlarla ve karşı-devrimcilerle uğraşmazdı," dedim. Herhangi bir kimseye kefil olmayı reddettim, ayrıca ben kendim de böyle bir şeyin gerekliliğini görsem aynı şekilde davranırdım. Bakayev'e, herhangi bir kimseye kefil olarak o kişiyi zor durumda bırakmayacağını bilsem de, Yoldaş Alexander Berkman adına konuşamayacağımı belirttim. Siyasi tutuklulara uygulanan kötü muameleye gelince, Çeka Şefi'ne, Sovyet Rusya'daki cezaevlerinin, Birleşik Devletler'dekinden daha iyi olmadığının öğrenilmesinin, Amerikan cezaevlerinin değirmenine su taşıyacağını hatırlattım. Bu, Bakayev'i can evinden vurmuştu. Proleterler olarak, diktatörlüğü eleştirip kendi sınıflarına zarar vermemeleri gerektiğini henüz kavramamış olsalar da, bu kızlara bir şans tanıyacağını açıkladı. Cezaevi koşulları büyük ölçüde abartılıyor olsa da, buralarda gerekli düzeltmeleri yapacaktı.

Amerika'daki çeşitli faaliyetlerimiz arasında, insanları hapisten çıkartmak da vardı. Fakat devrimci Rusya'da da buna benzer bir faaliyet yürüteceğimiz aklımızın ucundan bile geçmemişti. Olayların bu boyutlara ulaştığına ilişkin en ufak bir imaya karşı şiddetle mücadele etmiş bizlerin böyle bir durumla karşılaşması olacak şey miydi? Ne yazık ki, şimdiye kadar yaptığımız tek işe yarar şey bu olmuştu - hapisteki yoldaşlarımız için Lenin'e, Krestinski'ye ve şimdi de daha az ağırlığı olanlara başvurmak. Her şeye rağmen durumun gülünçlüğünü ve trajikliğini görebiliyorduk. Kahkahalarım daha çok gözyaşlarımı bastırmaya yarasa da, hâlâ kendi budalalığımıza gülebiliyorduk.

Diğer yandan, çabalarımızın boşa gitmediğini görmemiz için yeterince sebebimiz vardı, özellikle en değerli yoldaşlarımızdan biri olan Vsevolod Volin konusunda. Volin, Bolşevikler'in bir zamanlar, kitlelerin etkili lideri ve olağanüstü cesarete sahip büyük strateji ustası olarak övdükleri anarşist Nestor Mahno'nun başında bulunduğu Ukrayna köylü isyancılarının saflarında eğitim çalışmaları yapmıştı. Mahno'nun, Bolşevikler'ce böyle övülmesi sebepsiz değildi, çünkü Mahno ve onun *povstantsi* ordusu, çok sayıda karşı-devrimci maceracıyı bozguna uğratmış, Kızıl güçlerin, General Denikin'in çetelerini geri püskürtmesinde hayati bir rol oynamıştı. Daha sonra, ordusunu, Troçki'nin mutlak komutasına vermeyi reddeden Mahno, düşman ve haydut ilan edilmiş ve bütün taraftarları karşı-devrimci olarak suçlanmıştı. Volin, bir eğitimciydi ve Mahno'nun askeri operasyonlarına hiçbir şekilde katılmamıştı. Ne var ki, Ukrayna Çekası, böyle küçük ayrıntılara önem vermezdi. İlk fırsatta Volin'i tutukladılar ve yüksek ateşle ağır hasta olmasına rağmen Harkov Cezaevi'nde tecrite koydular. Volin'in idam edilmesi için Troçki'nin telgraf emri yolladığını haber alan ve hayatının tehlikede olduğunu gören Moskova'daki yoldaşlarımız, onu Moskova'ya nakletmek için harekete geçtiler. Çünkü, Volin'in devrimci dürüstlüğü ve entelektüel değeri, Moskova'daki önde gelen Komünistler'ce inkâr edilemez bir gerçekti. Volin'in Moskova'ya naklini talep eden bir dilekçe, başkentteki bütün anarşistler tarafından imzalandı. Saşa ile, yerel yoldaşlardan Askarof, Komünist Partisi Sekreteri Krestinski'ye dilekçeyi sunmakla görevlendirildiler.

Krestinski'nin, daha başından, Volin'in ölümü hakkeden bir karşı-devrimci olduğunu ve Moskova'ya getirilmek için yine numara yaptığını ileri sürmesi, anarşistlere ne kadar şiddetle ve fanatik bir şekilde karşı olduğunun göstergesiydi. Saşa, iki noktaya da karşı çıkarak, Harkov'da kendini savunma şansı olmayan Volin'e bu şansın tanınması konusunda Krestinski'yi ikna edebildi. Komünist Partisi Sekreteri, Volin'in başkente yollanması için, Harkov'daki ilgili makamlara telgraf çekeceğine söz verdi. Belli ki, sözünü tutmuştu, çünkü çok geçmeden yoldaşımız Moskova'ya gönderildi ve Butirki Cezaevi'ne kondu. Kısa süre sonra Vsevolod Volin serbest bırakıldı.

İki Petrogradlı kızın tahliyesini sağlamanın verdiği gönül rahatlığıyla, uzun araştırma gezimiz henüz başlamamışken, aradan bir iki şeyi daha çıkarabilirdik. Öncelikle endüstri tesislerini görmek istiyorduk.

Fabrikalardaki koşullar hakkında çeşitli söylentiler işitmiş, ancak henüz oralara girme olanağı elde edemediğimden, bu hikâyelere itibar etmemiştim. Bir ülkede basın ve konuşma engellendiği zaman, kamuoyunu, kaçınılmaz olarak abartma ve yalanların belirlediği, bildiğim bir şeydi. Bana fabrikalardaki koşulları anlatanlara, daima, kesin yargılara varmadan önce fabrika ve atölyeleri kendi gözlerimle görmem gerektiğini söylüyordum.

Raviç, Petrograd'a aniden gelen bir Amerikalı gazeteciye rehberlik yapmamı rica ettiğinde, uzun süredir beklediğim, fabrikaları görme ve belki de işçilerle tezgâhlarının başında konuşma fırsatını elde etmiş oldum. Bu kişinin, Finlandiya yolculuğumuzun sonunda Teryoki'ye geldiğimizde bizimle röportaj yapan gazetecilerden biri olduğunu öğrendim. Bunun üzerinden sanki asırlar geçmişti. Bir ara Saşa'ya, Sovyet Rusya'ya defalarca girmeye çalıştığını, ama başaramadığını söyleyen bu adam, ondan, gazetecilerin Rusya'ya girmesine izin vermekle yetkili Çiçerin'le konuşmasını ve kendisi için referansta bulunmasını rica etmişti. Samimi konuşmaları ve tavrıyla bizde bıraktığı olumlu izlenimin dışında, bu genç adam hakkında hiçbir şey bilmiyorduk, adını ve hangi gazeteyi temsil ettiğini bile. Sınırı geçmek üzereyken bize kartını verebilmişti yalnızca. Saşa, mesajını Dışişleri Halk Komiseri'ne ulaştıracağına söz vermiş, ancak onun adına talepte bulunamayacağını belirtmişti. Saşa gerçekten de sözünü tutarak Çiçerin'e, John Clayton adlı genç gazetecinin Rusya'ya gelmek istediğini ve onun Birleşik Devletler'deki reaksiyoner gazetelerden biri olan Chicago *Tribune*'ü temsil ettiğini Çiçerin'e bildirdi.

Bu konuyla ilgili başka bir şey işitmedik ve Rusya'nın hargürü içinde Clayton'ın varlığını tamamen unuttuk. Petrograd'a döndüğümde, Raviç telefonla arayıp, John Clayton adında birisini tanıyıp tanımadığımı sorduğu zaman hiç şaşırmadım. Rus sınırından geçmeye çalışırken tutuklanmış ve Çeka tarafından alıkonmuştu. Kendisinin güvenilir insanlar tanıdığının kanıtı ve onun adına aracılık yapacak kişiler olarak bizim adımızı vermişti. Raviç'e, Saşa'nın daha önce Çiçerin'e söylediklerini yeniden aktardım. Ayrıca, artık Sovyet topraklarına girmiş olan bu adamı serbest bırakmanın en doğru politika olacağını, Sovyet Hükümeti'nin izni dışında hiçbir şey göremeyeceğini ve Bolşevik sansüründen geçmeksizin herhangi bir haber gönderemeyeceğini söyledim. O halde neden korkuluyordu? Raviç, sınır Çeka'sına, söylediklerimi rapor edeceğini ve bu konuda son kararı onlara

bırakacağını belirtti. Bundan sonra Clayton'la ilgili herhangi bir haber çıkmadı. Bir gün Astoria'daki odamın kapısında kendisiyle karşılaşınca çok şaşırdım. Daha içeri bile buyur etmeden "Sen de nerden çıktın?" diye bağırıvermişim. "Ah, hiç sorma," diye yanıtladı acıklı bir şekilde. "Rusya'ya girmek için hayatımı tehlikeye attım. O kadar iyi niyetlerle gelmiştim ki... Ama bir köpekten bile daha beter muameleye maruz kaldım." "Ne oldu?" diye sordum. "Tanrı aşkına söyle," diye haykırdı Clayton, "beni içeri davet edecek misin, etmeyecek misin? Başımdan geçen macerayı anlatmam bir gün alır." Zavallı adam bitkindi ve bir Amerikalı gazeteci de olsa, kaba davranmaktan hiç hoşlanmazdım, gerçi günümüzde buna itibar edenlerin sayısı o kadar azalmıştı ki. "İçeri gir de neymiş derdin anlat bakalım ahbap," dedim gülerek. Yüzü aydınlandı. "Sağol, E.G.," dedi, "seni katı bir Bolşevik yapamayacaklarını biliyordum zaten." "Saçma," diye müdahale ettim, "Bolşevikler'in hepsi katı değildir, olanlar da, açlık çeken Rus halk kitlelerine karşı diğerleriyle birlik halinde olan senin Hükümet'inin eseridir."

Clayton, Finlandiya'dan kayak yaparak ve rüşvet vererek Rusya'ya geçerken yakalandığını, pis bir Çeka hapishanesine atıldığını, sonunda Moskova'ya gönderildiğini ve altı hafta önce serbest bırakıldığını anlattı. "Serbest mi?" diye sordum şaşırarak. Doğruladı, fakat gördükleri ve duydukları bundan ibaret değildi. Her şeyi en küçük ayrıntısına kadar anlatacaktı. Söylediğine göre, Moskova'ya vardığından beri her çeşit ayrımcılık ve hileye maruz kalmıştı. "Buna kokuşmuşluk denir, bir gazeteciye böyle davranmak peşin hükümlülüktür," dedi öfkeyle.

Erkeğin kalbine giden yol midesinden geçer, demişler. Clayton'ın incinmiş ruhunu yatıştıracak bir şeyler yapmak gerekiyordu. "Hele bir fincan kahve iç, bütün bunları tartışmak için bol bol zamanımız olacak," dedim. "Vay, işte ikram diye buna derler," diye haykırdı neşeyle. İki fincan kahve içtikten sonra biraz kendine gelir gibi oldu ve daha sakin düşünmeye başladı. Fabrika gezisine çıkmadan önce Clayton'ı, ülkeye giriş biçiminin kuşku çekici ve başından geçenleri bu kadar büyütmesinin mantıksız olduğu noktasında ikna etmiştim. Ayrıca, kendisi Sovyet makamları tarafından tanınmıyordu ve Chicago *Tribune*'ün referansları hiç de güven verici değildi. Devrim'in düşmanları tarafından baskı altında tutulan bir Rusya'da casus ve komploculann, Komünistler'de bir takıntı haline gelmesi kaçınılmazdı. Eğer gerçek-

ten bana ifade ettiği kadar iyi niyetliyse, başından geçen kötü olayları daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirirdi. Aksi takdirde, meslektaşları tarafından yazılan, Amerikan gazetelerince haber diye basılan, kadınların kamulaştırıldığına, halkın burjuvaların kulaklarıyla ve parmaklarıyla beslendiğine ve benzeri vahşetlere ilişkin aynı ipe sapa gelmeyen şeyleri tekrar ederdi. Clayton böyle bir sorumsuzluk yapmayacağına yemin billah ediyordu. "Bak göreceksin," diyerek teminat verdi. Otuz yıl boyunca, Diyojen'in feneriyle, Amerikan basınında adalet ve dürüstlüğü aramıştım. Elbette birkaç istisnaya rastlamıştım. Ama onlar da Chicago *Tribune*'den değildi. Umarım, bu istisnalardan biri olduğunu gösterirdi.

Resmî rehberlik bana göre değildi. Fakat, yoldaşlarımız için başvurduğumda beni hiç geri çevirmemiş olan Raviç'i kıramazdım. Diğer yandan, Bolşevik siyasi organlarda kesinlikle çalışmamaya karar versem de, Rusya'nın içinde bulunduğu durumun ciddiyetini ve kapsamını tam anlamıyla yorumlayamıyordum. Benim için en önemli şey, hâlâ birçok cephede hayat memat kavgası veren Sovyet Rusya'ya karşı herhangi bir Amerikan gazetesine koz vermemekti. Bu yüzden iki arada bir derede kalmıştım. Clayton'a gerçekleri aktarsam bir Amerikalı gazeteciye bilgi vermiş olacak, bundan kaçınsam kasıtlı yalanlar söylemek zorunda kalacaktım. Sonunda, Raviç, Clayton'a fabrikaları gezme izni verdiğine göre buralar, bana anlatıldığı kadar kötü durumda olmasa gerek, diye kendimi ikna ettim. Belki de, Raviç, benim rehberliğim sayesinde koşulların daha az acımasız görüneceğini düşünmüştü. Neyse ki, Saşa da bizimle geliyordu. Bu, birimiz Clayton'a koşulların resmî versiyonunu tercüme ederken, diğerimizin arkada kalıp işçilerle konuşmasına olanak sağlayacaktı.

Putilov tesisleri, acınacak bir durumdaydı, makinelerin çoğu iskartaya çıkmış, diğerleri terk edilmişti, fabrikanın içi pis ve bakımsızdı. Saşa, bölüm şefinin fabrikayla ilgili anlattıklarını Clayton'a aktarırken, ben geride kaldım. İşçiler, bir Bolşevik olmayıp, Amerika'dan gelen bir *tavarişç* olduğunu söyleyinceye kadar konuşmakta gönülsüz davrandılar. Bunu söyler söylemez her şey bir anda değişiverdi. İşçiler, duvarların dili olmasa anlatacakları çok şey olduğunu söylüyorlardı. Bir gün geçmiyordu ki, aralarından biri eksilmesin. Hastalıktan mı? Hayır, biraz yüksek sesle protestoda bulunmuşlardı, o kadar. Onlara, yetkililerin, Putilovski'deki işçilerin en hayati endüstri kollarından birinde çalıştıkları için diğer işçilerden hatırı sayılır ölçü-

de daha iyi tayın aldıklarını - günde bir kilo ekmek ve diğer ürünlerden özel paylar - söylediklerini ısrarla belirttim. İşçiler şaşkınlıkla bakakaldılar. İçlerinden biri bana siyah bir ekmek parçasını uzatarak yememi önerdi. "Isır, ısır," dedi muzipçe. Denedim, fakat ısrar edersem yüklüce bir dişçi faturası ödeyeceğim apaçıktı, kösele gibi sert ekmek parçasını geri vermem, çevremde birikmiş grubu kahkahalara boğdu. Kötü ekmekten ve ekmek kıtlığından Komünistler'in suçlanamayacağını ileri sürdüm. Eğer Putilov işçileri ve diğer endüstri kollarındaki kardeşleri üretimi artırırlarsa, köylüler de daha fazla buğday üreteceklerdi. Evet, emeğin askerileştirilmesini izah etmek için her gün anlatılan masal bu, diye yanıtladılar. Boş mideyle çalışmak canlarına tak etmişti. Zorlanmasalar şurdan şuraya adım atmazlardı. Hele şimdi durum daha da kötüye gitmişti. Yeni uygulama sefalet ve acıları katmerleştirmişti. Köylerden endüstri bölgelerine yapılan işçi nakli tarımsal alanlardaki üretimi felç etmişti. Ayrıca beslenmesi gereken memur ve gözetimci sayısındaki artış, kıtlığı daha da körüklemişti. Yanımdaki yaşlı bir işçi, "burada çalışan yedi bin kişinin yalnızca iki bini gerçek üretici," dedi. Başka bir işçi, pazarları görmedin mi, diye fısıldadı kulağıma. Buradaki büyük kıtlıkla oradaki fiatlar arasındaki ilişkiyi kuramamış mıydım? Cevap verecek zaman yoktu. İşçiler, arkadaşlarından gelen uyarı üzerine tezgâhlarının başına döndüler ve ben de bizimkilere katıldım.

Bundan sonraki uğrağımız, kocaman bir ambarı olan fabrikanın çevresinde silahlı nöbetçilerin beklediği, askeri kampa benzeyen bir yerdi. Saşa, "niçin bu kadar çok nöbetçi var?" diye sorduğunda, görevli Komiser, son zamanlarda araba dolusu unun ortadan yok olduğu ve askerlerin burada hırsızlıkları önlemek üzere bulundukları yanıtını verdi. Hırsızlığı önleyememişlerdi, ama suçlulardan bazılarını yakalamışlardı. Hırsızların, bir vurguncu çetesi tarafından kandırılan işçiler olduğu ortaya çıkmıştı. Bu resmi açıklama pek ikna edici değildi. Bir fabrika işçisinin yanına yaklaşmak umuduyla adımlarımı yavaşlattım. Parolayı biliyordum: "Size, Amerikan militan proletaryasının dayanışma mesajlarını ve armağan olarak yolladıkları sigaralardan getirdim." Omuzunda bir un çuvalıyla yanımdan geçen bir delikanlı, zeki bakışları ve güçlü çenesiyle dikkatimi çekti. Diğer çuvalı almak için döndüğünde sihirli anahtarımı kullandım. İşe yaradı. Silahlı askerlerin burada neden kol gezdiğini sordum. Yeni uygulamaya konan emeğin *askerileştirilmesi*'nden haberim yok muydu? İşçiler, devrimci şerefle-

rine hakaret olarak gördükleri bu uygulamayı içlerine sindirememişlerdi. Ekim günlerinde omuz omuza çarpıştıkları asker kardeşleri, şimdi bekçi köpeği olarak başlarına dikilmişti. Ona, un hırsızlığı olayını ve nöbetçilerin bunun için bekleyip beklemediklerini sordum. Genç adam kederle gülümsedi. Hiç kimsenin, unu çalanları komiserlerden daha iyi bilemeyeceğini, çünkü unu kapılardan bizzat komiserlerin çıkarttıklarını söyledi. "Peki ya Devrim hakkında ne düşünüyorsun? Siz işçilere hiçbir şey vermedi mi?" diye sordum. "Aa, tabii, vermez olur mu," diye yanıtladı, "Ancak Devrim uzun süredir denetim altında. Durgun bir havuz o artık. Ama, hiç merak etme, yeniden patlak verecektir."

Akşam, Saşa'yla durumu değerlendirdiğimizde Sovyet fabrikalarındaki koşullarla ilgili bilmek istediğimiz her şeyi öğrendiğimiz konusunda fikir birliğine vardık. Resmi rehberlik görevinin şerefini, siyahı beyaz, griyi kırmızı göstermekten daha az tiksinenlere bırakabilirdik. Saşa, bir kere daha rehberlik yapmayı kesinlikle reddetti ve ben de ertesi sabah Clayton'ı Laferm Sigara Fabrikası'na götürerek gönülsüzce yaptığım görevi noktaladım. Bu fabrikanın durumu iyi sayılırdı, çünkü fabrikanın eski sahibi ve müdürü olan kişi hâlâ görev başındaydı.

Çok geçmeden, Clayton, koşulları enine boyuna incelemek için, daha uzun süre kalmak üzere yakında döneceğini söyleyerek Rusya'dan ayrıldı. Gelecek sefere ona Rusyalı karısı rehberlik yapacağından, zamanımızı almasına gerek kalmayacaktı. Rusya'ya ilişkin aldatıcı beyanlarda bulunmayacağına bir kere daha söz verdi.

"Aldatıcı," sözü üzerine düşünceye daldım. Zavallı çocuk, Rusya'daki her günümün, benim kadar başkaları için de bir aldatmaca olduğunu nerden bilebilirdi? Acaba, kendi ayaklarımın üzerine bir kere daha sağlamca basacağım günler yeniden gelecek miydi?

Araştırma gezisi hazırlıklarının yavaş ilerlemesi, sinirlerimi neredeyse çözülme noktasına getirmişti. Kısmen de olsa son zamanlarda kazandığım moral, kitlelerin yaşama ve çalışma koşullarının korkunçluğu konusunda edindiğim yeni izlenimlerle tuz buz olmuştu. Angelica Balabanoff'un gelişiyle içim biraz olsun ferahladı.

Balabanoff, Moskova'dan, yakında gelmesi beklenen İngiliz İşçi Heyeti'nin karşılanmasını organize etmek için gönderilmişti. Zavallı Angelica'ya da rehberlik rolü düşmüştü. Bir zamanlar sahip olduğu görkemli inancın gölgesiyle saklambaç oynamak zorunda kalmaktan, benim kadar onun da acı çektiğinden emindim.

Başkentteki en güzide yerlerden biri olan Neva Nehri üzerindeki Narişkin Sarayı, seçkin İngiliz konuklar için ayrılmıştı. Angelica, Ekim günlerinden beri kapalı olan bu yerin düzenlenmesinde kendisine yardımcı olmamı istedi. Gerçekte bu iş için bana pek ihtiyacı olmasa da, sevinerek kabul ettim. Aslında işini bilir üç kişinin rahatlıkla üstesinden geleceği bu işe, kalabalık bir hizmetçi grubu tahsis edilmişti. Angelica'nın yalnızlık çektiğini tahmin etmek zor değildi, sağlığının iyi olmadığını bir bakışta anladım. Yanımda, kendini evinde gibi hissediyordu. Ben de onunla birlikte olmaktan çok mutluydum. İkimizin de içimizden bildiğimiz, ama dillendiremediğimiz konu üzerinde kendisiyle açıkça konuşmaya bir türlü cesaret edemesem de. Bu, açık bir yarayı deşmek olurdu. Angelica, Saşa'yı da çok seviyordu ve konukların şerefine yapılacak konuşmaların tercüme edilmesi işinde onun yardımını sağlamıştı.

Heyet sonunda geldi, çoğu üye, Anglo-Sakson benbilirimciliği içindeydi. Elbette müdahaleye karşıydılar ve Sovyet Rusya'ya yapılan saldırıları reddetmekle övünüyorlardı, ama devrime ve komünizme gelince, hayır, teşekkürler, bunlar kendilerine göre değildi. Kabul töreni, Britanya emekçi kitlelerinin ve dünya işçilerinin geniş kesimlerine seslenmek amacıyla düzenlenmişti. Propaganda açısından etkili olabilmek için hiçbir çaba esirgenmiyordu. Program, Uritski Sarayı Meydanı'ndaki büyük bir askeri gösteriyle açıldı. Diğer gösteriler daha da şatafatlıydı. Narişkin Sarayı'ndaki akşam yemeklerinde masalar, aç Rusya'nın en müstesna yiyecekleriyle tıka basa doluydu. Örnek okullara, seçilmiş fabrikalara ve dinlenme evlerine kişisel turlar düzenleniyor, eski Çarlık localarına yerleştirilen Heyet üyelerine, tiyatro oyunları, bale gösterileri, konserler izlettiriliyordu. İngiliz kibiri, böylesi bir konukseverliğe direnemedi. Heyetin birçok üyesi bu şovdan çok etkilendi ve giderek iyice uysallaştılar.

Bir kısmı, mantığı iyiden iyiye zorlayarak, halkı yüzyıllarca despotik yönetime alışmış Rusya gibi geri bir ülkede diktatörlüğün ve Çeka'nın kaçınılmaz olduğu konusunda beni ikna etmeye çalıştı. "Biz İngilizler buna gelemeyiz," diye açıkladı bir delege, "Ama medeniyetten nasibini almamış, cahil Rus halk kitleleri açısından durum farklıdır." Sovyet Hükümeti'nin, bu kaba insan malzemesiyle bu kadar iyi işler başarmasının şaşırtıcı bir beceri ve zekâ ürünü olduğunu söyleyerek görüşlerini sürdürdü. Gerçi ortalama bir İngiliz'in, böyle şeylere katlanamayacağı açıktı. "Ortalama İngiliz mi," diye öfkeyle karşı çık-

tım, "İki peni bahşiş almak için üç sokak boyunca bir taksinin peşinden koşturup bir centilmene uşaklık yapmayı tercih eden ortalama İngiliz'den mi söz ediyorsunuz?" "Eğer Londra'da böyle bir manzara gördüyseniz, bu kesinlikle şehrin ayaktakımındandır," diye cevap verdi. "Kesinlikle öyle," dedim; "İngiltere'de ayaktakımı dediğiniz bu kesim öylesine kalabalık ki. Üstelik onlar ülkenizdeki ekonomik değişikliklerden asgari bir pay bile alamıyorlar. Ama ben, siz İngilizler'in devrim diye bir derdiniz olmadığını unutuyorum galiba. Bu tür şeyler, ancak cahil ve uygar olmayan Rusya'ya özgüdür."

Bu kendini bilmez İngiliz kibrine daha fazla tahammül edemediğimden balenin geri kalanını izlemek üzere şeref locasının arka tarafına yöneldim. Az sonra kapı açıldı ve içeri askeri üniformalı bir adam girdi. Işıklar yeniden yandığı zaman onun Leon Troçki olduğunu gördüm. Üç yıl içinde görünüşü ve tavırları ne kadar da değişmişti! 1917 baharında New York'ta gördüğüm solgun, zayıf, çelimsiz sürgünden eser kalmamıştı. Locadaki bu adam, fazla kilolu değildi ama, enine boyuna büyümüş görünüyordu. Solgun yüzü bronzlaşmış, kızıl saçları ve sakalına aklar düşmüştü. İktidarın gücünün ne demek olduğunun farkındaydı. Azametinden geçilmiyordu, Britanyalı konuklara küçümseme, hatta aşağılama ile bakıyordu. Kimseyle konuşmadan, kısa sürede locayı terketti. Ne o beni tanıdı, ne de ben bir tanışıklık verdim. Dünyalarımız arasındaki uçurum aşılamayacak kadar derinleşmişti.

Gerçi, İngiliz Heyeti'nin bütün üyelerinin, akıllarını kullanmayan, kendilerine sunulan her şeye ağzı açık ayran budalası gibi bakan insanlar olduğu söylenemezdi. Emekçi kesimden olmayan bu insanlardan biri de Bertrand Russell'dı. Son derece kibarca, fakat kararlı bir şekilde, daha başından diplomatik merasimi reddederek kendi başına gezmeyi yeğledi. Ayrıca, bir sarayda ağırlanmış olmaktan ve özel yemeklerle beslenmekten gururlanmış görünmüyordu. Bolşevikler, Russell'ın kuşkulu bir kişi olduğunu fısıldaşıp duruyorlardı. Zaten bir burjuvadan başka ne beklenirdi? Angelica, bu tür konuşmalardan büyük rahatsızlık duyuyor, insanların gözlerine perde çekmeye çalışmanın budalalık ve suç olduğunu ileri sürüyordu. Ambargo uygulanan Rusya'nın korkunç sefalet ve yoksunluğunu, insanların kendi gözleriyle olduğu gibi görmesi gerektiğinde ısrar ediyordu. Belki bu, ülkeyi sefalete iten güçlere karşı dünyanın vicdanını harekete geçirirdi. Fakat Heyet üyelerinin hareket özgürlüğünü açıkça kısıtlamasa da, Çeka aynı fikirde değildi.

Russell, bir gün, New York *Nation* ve Londra *Daily Herald*'ı temsilen Heyet'e eşlik eden Amerikalı bir gazeteci olan Henry G. Alsberg' le birlikte bizi görmeye geldi. Alsberg'in Estonya'da tanıştığı John Clayton, bizim Astoria'da kaldığımızı söylemiş ve aynı zamanda onun aracılığıyla bize biraz erzak yollamıştı. Kilerimizin beklenmedik bir şekilde dolmuş olması bir kutlamayı hakkediyordu. Konuklarımızı, fukara mutfağımızda hazırlayacağım öğle yemeğini birlikte yemeye davet ettik. Bu elbette ahım şahım bir yemek değildi, ama konuklarımız, Narişkin ziyafet salonunda güzel tabaklar ve ipek masa örtüleri üzerinde sunulan özel saray yemeklerinden daha çok beğendiklerini söylediler. Rus gerçekliğinin sözü edilmeyen yanlarını bizimle, korku ve övgüden uzak, serbestçe konuşabileceklerini söylediler. Bu, Rusya'nın dışındaki dünyadan, ülkenin refahıyla ciddi bir şekilde ilgilenen insanlarla ilk temasımızdı. Konuklarımızla geçirdiğimiz her dakikanın tadını çıkarttık, özellikle Henry Alsberg'i çok sevdim. Hele Amerika'dan getirdiği güzel esintiler yok mu - samimiyet, neşe, açıklık ve arkadaşlık. Russell ise daha mesafeli bir insandı, ama kibar ve sade bir kişiliğe sahipti.

Angelica bizi, Heyet Moskova'ya hareket etmeden önce düzenlenen son davete çağırdı. Tercüman olarak gittik. Aynı akşam Angelica, delegelerle birlikte yola çıktı. Saşa'yı da mutlaka yanına alması gerekiyordu. Yolculuğumuz için gerekli vagon henüz temin edilmediğinden, Saşa'nın araştırma gezisiyle ilgili yapacak yığınla işi vardı. Ama Angelica'ya kim hayır diyebilirdi?

En belirleyici gereksinimimiz olan vagon dışında, araştırma gezimiz için her şey hazırdı. Önde gelen bir Komünist olan Devrim Müzesi Komiseri Yatmanov ve Sekreter Kaplan, haftalardır vagon işiyle uğraştıkları halde bir sonuç alamamışlardı. Saşa'nın konuyu Zinovyev aracılığıyla çözümleyeceğinden emindiler. Fakat Saşa, İngiliz İşçi Heyeti'yle birlikte hâlâ Moskova'daydı. Hayatı yoğun faaliyetler içinde geçmiş birisi için eli kolu bağlı oturmak dayanılacak şey değildi. Gerçi Rusya'ya geldiğimden beri ruhuma gem vurmayı öğrenmiştim. Proletarya diktatörlüğü, sınırsız geleceği inşa ediyordu, birkaç haftanın, ayların, hatta yılların ne önemi olabilirdi?

Saşa'nın kısa süre sonra dönmesiyle birlikte bir vagon bulmak için daha yoğun bir çabaya girişildi. Saşa, başkentten hoşnutsuz dönmüştü. İngiliz İşçi Heyeti için düzenlenen kukla oyunu onu kedere

boğmuştu. Zavallı Angelica'nın elinden hiçbir şey gelmemişti. Konuklarını Moskova İstasyonu'nda Karahan ve mihmandarlarına teslim eder etmez, kenara itilivermişti. İngilizler âlâ ve vâlâ ile götürülürken, Bertrand Russell unutulmuştu. Kimse onu tanırmış ya da ileri düşünce ve bilim dünyasındaki yerini bilirmiş gibi gözükmüyordu. Saşa'nın, o sırada kendi kullandığı lüks otomobiliyle oradan ayrılmak üzere olan Karahan'ın dikkatini çekmesi durumu biraz olsun kurtarmıştı. Belli ki, Bertrand Russell'ın adını hiç duymamış olan Karahan, bu adam kim diye sormuştu. Saşa'nın kısa açıklamasıyla durumu kavramakta gecikmeyen Karahan, Saşa'yı ve Russell'ı arabasına davet ederek durumu telafi etmeye çalışmıştı.

Saşa, İngiliz Heyeti'nin şerefine yapılan halka açık gösterilerden kendini uzak tutmuştu. Bu şovlardan artık gına getirmişti. Ne çekilen debdebeli nutukları, ne de hiçbir şeyden kuşkulanmayan İngilizler'e söylenen yalanları tercüme etmek geliyordu içinden. Yalnızca, toplantılarda verilen önergeleri Angelica için tercüme etmiş, inceleme gezisine çıkan delegeleri fabrika ve atölyelere götürmüştü. Karl Radek, ondan, Lenin'in yazdığı bir şeyi çevirmesini istemişti. Resmi otomobillerden birini göndererek onu Üçüncü Enternasyonal'in merkezine getirtmiş ve *Sol Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı*'nın elyazmalarını vermişti. Saşa,"Nasıl şaşırdığımı düşünebiliyor musun," diye anlatıyordu, "sayfalara şöyle bir göz attığım zaman gördüm ki, Bolşevikler'den farklı düşünen bütün Devrimciler'e veryansın ediliyor. Radek'e, bunu ancak broşüre bir önsöz yazmama izin verilmesi koşuluyla çevirebileceğimi söyledim." "Radek, böyle bir *lèse-majesté* [ihanet] suçu işlediğine göre deli olduğunu düşünmüştür," dedim. "Evet, öylesine çıldırmıştı ki, beni deli kardeşi sandı," diye yanıtladı şakacı arkadaşım. Radek konunun üzerinde daha fazla durmamıştı. Bundan hemen sonra Saşa'nın bütün dikkati Moskova'ya yoğunlaşmıştı. Aralarında, 1917'nin devrimci olaylarında ön planda rol almış birisi olan, Evrenselci Kulüp'ten Abe Gordin'in de bulunduğu birçok yoldaşımız yine hapisteydi. Hiçbir suçlama yöneltilmeksizin keyfi bir şekilde içerde tutuluyorlardı. Tutuklanmalarının sebebini öğrenmek için sürekli olarak yaptıkları başvurular sonuç getirmeyince, protesto olarak açlık grevine gideceklerini ilan etmişlerdi. Saşa, yoldaşlarımızın ne suç işlediklerinin açıklanması, aksi takdirde serbest bırakılmaları konusunda resmi makamları bütün gücüyle ikna etmeye çalışmış, zorlu bir mücadeleden sonra, Komünist Parti Sekreteri Preobrajenski'nin makamı-

na çıkmayı başarmıştı. Saşa'nın, uzun süren açlık grevi yüzünden bu insanların sağlık durumunun kritik olduğunu söylemesi üzerine, Preobrajenski soğuk bir havada, "ne kadar çabuk ölürlerse, bizim için o kadar iyi olur," demişti. Saşa, Rus anarşistlerinin, partisini ve onu zor duruma düşürmek gibi bir niyetleri olmadığını söylemişti. Ama yoldaşlarımıza zulmedilmeye devam edildiği takdirde, meydana gelecek-lerden yalnızca rejim sorumlu olacaktı. Sekreter, "Bu bir tehdit mi?" diye sormuştu. "Eski bir devrimci olarak bilmeniz gereken kaçınılmaz bir gerçek yalnızca," diye yanıtlamıştı Saşa.

Moskovalı yoldaşlarımızın özgürlükleri iyice kısıtlanmıştı. Bu yeni, kasıtlı imha politikasının amacı ne olabilirdi acaba? Saşa, bunun sebebinin, Lenin'e verdiğimiz, Moskova anarşist konferansının tutumunu ifade eden çözüm önerileri olduğunu düşünüyordu. Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin bize gönderilen cevabı, "*ideini* anarşist-ler Sovyet Hükümeti'yle birlikte çalışıyor," diye açıklıyordu. Diğerleri ise, Devrim düşmanlarıydı ve Sosyalist Devrimciler ya da Menşe-vikler gibi karşı-devrimcilerden daha fazla saygıyı hakketmiyorlardı. Çeka imayı değerlendirmiş ve harekete geçmişti.

Bu korkunç durumun karşısında çaresizdik. Rusya'da girişeceğimiz hiçbir protesto, Peter Kropotkin ya da Vera Figner'inkinden daha etkili bir sonuç getirmeyecekti. Ülke, Polonya cephesinde tehlikedey-ken, yurtdışındaki işçilere başvuruda bulunamazdık.

Polonya ile savaş haberini duyar duymaz, eleştirel tavrımı bir kenara bırakıp cephede hemşire olarak görev almayı talep ettim. O sırada Raviç Petrograd'da olmadığından, Zorin'e gittim. Liza, çocuğunu doğurduktan sonra, Zorinler'i yeniden sık sık görmeye başlamıştım. Çok hasta olan anne ve bebeğinin bakımını üstlenmiştim. Bu, Zorin' in, dinlenme evleri konusunda çıkan anlaşmazlıktan sonra, bize karşı gelişen olumsuz tavrını bir ölçüde yumuşatmıştı. Sovyet Rusya'nın bu kritik anında gösterdiğim dayanışmadan çok etkilendi. Saşa'yla benim eninde sonunda partisiyle işbirliği yapacağımızdan zaten hiç kuşku duymamıştı. Bizim, Devrim'le diktatörlüğün aynı şeyler olduğunu, bi-rine hizmet etmenin diğeri için çalışmak anlamına geldiğini anlamamız için zamana ihtiyacımız olduğunu biliyordu. Önerimle ilgili ola-rak gerekli makamları göreceğine ve sonuçtan beni haberdar edeceği-ne söz verdi. Fakat yerine getirmedi. Elbette bu, bütün kapasitemle ülkeye yardımcı olma kararımı ortadan kaldıramazdı. Benim için bun-dan daha önemli bir şey olamazdı.

Bu sırada Saşa, Müze araştırma gezisi için bir vagon temin etmeyi başardı. Bu, altı kompartmanlı eski püskü bir vagondu, fakat kısa süre içinde temizlenecek, boyanacak ve dezenfekte edilecekti. Diğerlerinin sonuç alamadığı bu konuda kazandığı başarıdan dolayı, Saşa'ya araştırma gezimizin genel sorumluluğu verildi. Şakol sekreter tayin edildi, bana, hepimizin ortak işi olan tarihi malzemeleri toplamanın yanı sıra, üç görev verilmiş, muhasip, ev idarecisi ve ahçı olarak seçilmiştim. Görevliler arasında bulunan bir Rus çiftin, devrime ilişkin belgeler üzerinde uzman oldukları söyleniyordu. Grubumuzdaki altıncı kişi, yerel parti kurumlarını ziyaret ederek özel bir görevi yerine getirecek olan genç bir Yahudi Komünist'ti. Üç anarşist ve iki partisiz arasındaki tek Komünist olarak, kendini önceleri yalnız hissetmişti.

Yatmanov'dan, vagonumuzun ihtiyacı olan şilte, battaniye, tabak çanak benzeri kap kacağı, Kışlık Saray'dan karşılamam yönünde bir talimat almıştım. Bu "talimat"la donanmış olarak, Çar'ın ev içi eşyalarının depolandığı sarayın bodrum katına indim. Çarlık ailesi tarafından Devlet protokolünde kullanılan bu zenginlikle karşılaştığımda, iktidar ve saltanatın aslında ne kadar geçici bir şey olduğunu görerek irkildim. Bu paha biçilmez porselenlerde, nadide gümüşlerde, bakırlarda, cam işlemelerde ve ipeklilerde, her ülkenin ve iklimin emeği vardı. Odaları tavana kadar dolduran ve yoğun bir tozla kaplanmış tabaklar ve ev eşyaları, şatafatın artık son bulduğunun sessiz tanıklarıydılar. Ve bu ihtişamın ortasında, gezimiz için gerekli tabak çanağı aramakla meşgul olan ben! İnsan kaderinin geçiciliğini bu kadar derinden ve çarpıcı bir şekilde ortaya koyan başka bir efsane olabilir miydi?

Daha çok bir müzeye yakışan eşyalar arasından işimize yarayacakları seçmek bütün bir günümü aldı. Çar'ın ve ailesinin yemek yediği bu tabaklarda ringa balığı ve patates yiyeceğimizi, eğer şanslıysak *borç çorbası* içeceğimizi düşünmek hiç de heyecan verici değildi ama böyle bir olayı Amerika'daki gazetelerin nasıl çarpıtacağını düşünmek eğlendiriciydi. Baş anarşist Berkman ve Goldman, Romanovlar'ın porselenlerini ve hanedan armalı sofra örtülerini kullanıyorlar! Devrim'in Kızları gibi doğuştan Amerikalılar ise, bu kraliyet debdebesi karşısında düşüp bayılır, kralın ayağının girmiş olduğu bir çizmenin hatırası için canlarını bile verirlerdi!

Sovyet toprağına ayak basmamızdan tam yedi ay sonra, 30 Haziran 1920'de, yenilenmiş vagonumuz, "Maksim Gorki" adlı bir gece trenine bağlanarak Moskova'ya doğru yola çıktık. Vagonumuz artık

başlı başına bir "birim" olduğundan, aralarında eğitim, sağlık ve dışişlerinin de bulunduğu çeşitli dairelerden -Çeka'yı da unutmamak gerekir- itimatnameler almak için Moskova'da durmak zorunda kaldık. Çeka'dan, görevimiz gereği topladığımız karşı-devrimci belgeleri bulundurmamızın herhangi bir sakıncası olmadığını bildiren bir izin belgesi de aldık. Birkaç günde işlerimizi tamamlamayı umarken, başkentteki ikametimiz iki haftayı buldu.

Kent, son zamanlarda meydana gelen olaylarla çalkalanıyordu. Greve giden fırın işçilerinin Yürütme Komitesi feshedilmiş, üyeleri hapse atılmıştı. Basım İşçileri Sendikası, daha da kötü bir suç işleyerek benzer bir kaderle karşılaşmıştı. Onlar, İngiliz İşçi Heyeti'nin şerefine bir toplantı düzenlemişlerdi. Toplantı sırasında aniden kürsüye Sosyalist Devrimciler'in lideri ve Kurucu Meclis'in eski Başkanı Çernov çıkmıştı. Çeka uzun süredir, gizlenmekte olan Çernov'u aramaktaydı. Uzun, siyah bir sakal bırakarak kılık değiştirdiğinden ilk bakışta tanınmıyordu. Bolşevikler'e karşı yaptığı ateşli konuşma dinleyicileri coşturmuş, toplantıya başkanlık yapan komünist, tutuklanması için çağrıda bulununca, Çernov kalabalığa karışarak sıra kadem basmıştı.

Kızıl Sendikalar Enternasyonali İkinci Kongresi için çok sayıda yabancı delegenin gelmesi, kentte büyük bir heyecana yol açmıştı. Delegelerin arasında, İspanya, Fransa, İtalya, Almanya ve İskandinavya'dan bazı Anarko-Sendikalistler'in olmasına sevinmiştik. Aynı şekilde İngiltere'den gelen işçi temsilcileri de İngiliz Heyeti'ndeki hemşerilerinden daha militan ve devrimciydiler. Moskova'da olduğumuzu duyar duymaz bizi buldular ve birlikte birçok konferansa katıldık. İçlerinde en açık görüşlü olanlar, ülkelerindeki Anarko-Sendikalist emek örgütlerini temsilen gelmiş, İspanya'dan Pestaña ve Almanya'dan Augustin Souchy adlı iki anarşistti. Devrim'i sonuna kadar destekleyen bu iki adam, Bolşevikler'e sıcak bakıyordu. Fakat, her şeyi tozpembe görerek gününü gün edecek cinsten insanlar değillerdi. Devrim'i pratikte gözlemlemek ve gerçekleri bizzat kendi gözleriyle görmek isteyen ciddi öğrencilerdi. Ayrıca, Komünist Devlet altındaki yoldaşlarımızın durumunu da öğrenmek istiyorlardı. Anarşistlerin ve diğer devrimcilerin zulüm gördükleri söylentisi Avrupa'ya kadar ulaşmıştı. Yurtdışındaki yoldaşlar, bu konuda bizden sağlam bilgiler almadıkça herhangi bir söylentiye inanmak niyetinde değillerdi. Souchy ve Pestaña aracılığıyla, güncel durum hakkında kendilerine bilgi ulaştırmamızı istiyorlardı. Saşa, söylentilerin ne yazık ki uydurma olmadığını belirt-

ti. Çeteci ve karşı-devrimci olmakla suçlanan anarşistler, Sol Sosyalist Devrimciler, militan işçiler ve köylüler, Sovyet cezaevlerinde ve toplama kamplarındaydılar. Karşı-devrimci olmaları ne kelime, bu insanlar, Ekim günlerinde aktif rol almış dürüst yoldaşlardı. Çabalarımızın, ancak birkaçına yaran olmuştu. Yurdışındaki büyük Sol emek örgütlerinin temsilcileri olan Anarko-Sendikalist delegeler, Sovyet makamları üzerinde belki daha etkili olabilirlerdi. Delegeler, cezaevlerini ziyaret etmekte ve mahkûmlarla konuşmakta diretmeliydiler. Saşa, delegelerin, aynı zamanda yoldaşlarımız hakkında alınan kararların iptalini talep etmelerini önerdi. Ama, Anarko-Sendikalist delegelerle genel durum üzerine konuşmakta gönülsüzdü. Henüz kendi izlenimlerinin yeterince net olmadığını söyledi. Kesin bir kanaat belirtecek durumda değildi, ayrıca, delegelerde önyargı yaratmak da istemiyordu. Kendi deneyleriyle öğrenmeleri en doğrusuydu.

Ben bu konuda farklı düşünüyordum. Yabancı yoldaşlarımız, militan işçi örgütlerininin yetkili temsilcileriydiler. Söylediğim herhangi bir şeyi, gazetecilerin yaptığı gibi Devrim'in aleyhine kullanmaları olasılığı yoktu. Onlarda bir önyargı yaratmak niyetinde değildim, ama gerçekleri saklamak da doğru olmazdı. Avrupa ve Amerika'daki yoldaşlarımızın, en azından parlak Sovyet madalyonunun öbür yüzünü de görmelerini isterdim. Souchy, Pestaña ve Britanya IWW'sinden bir delege, anlattıklarımı dikkatle dinlediler, fakat yüzlerinden, Breşkovskaya, Bob Minor ve diğer arkadaşlar Rusya'nın gerçek koşullarını anlattıkları zaman bende meydana gelen inanmaz ifadenin aynısını okuyabiliyordum. Onları nasıl suçlayabilirdim? Dünyanın ezilen insanlarının gözünde, Bolşevikler'le Devrim eşanlamlıydı. Rusya'nın dışındaki devrimciler için, gerçeği kavramak öyle kolay iş değildi. İnsanın, başkalarının deneylerinden öğrenmesi nadir rastlanan bir şeydi. Buna rağmen, delegelerle dobra dobra konuştuğuma pişman değildim. Kendi izlenimleri ne olursa olsun, onlara olan güvenimi kaybetmediğimi anlayacaklardı.

Avrupa ve Amerika sanki onlarca yıl uzaktaydı. Konuklarımızın, oraların havasını getirmesi ve onlardan Rusya dışındaki anarşist ve devrimci işçi faaliyetlerini öğrenmek oldukça sevindiriciydi. Delegelerin, yurtdışındaki işçilere bir mesaj yollamam yolundaki ricaları üzerine, şu mesajı kaleme aldım: "Yaklaşan devrimde Rus kardeşlerinizin ruhsal direncini siz de gösterebilirsiniz, fakat protestolarınız ne kadar ateşli ve sloganlarınız ne kadar kızıl olursa olsun, politik liderlerinize naifçe inandığınız sürece bunu başaramayacaksınız! Gelece-

ğin devrimlerini Devlet'e koşmaktan ve onun bürokratik kamçısıyla yeniden köleleştirilmekten ancak bu kurtarabilir."

Benim için Moskova'daki en büyük ve hoş sürpriz, Sol Sosyalist Devrimciler'in liderlerinden, ünlü Maria Spiridonovna ve arkadaşı Kamkov'u görme fırsatını yakalamamdı. Kaçak olarak, bir köylü kılığında yaşayan Maria'nın, Çeka'nın eline geçmemesi için çok dikkatli olması gerekiyordu. Bu yüzden, Saşa'yla beni yaşadığı yere getirtebilmek için güvenilir bir yoldaş göndermişti.

Spiridonovna, Rusya'nın kadın kahramanlar galaksisinin en parlak yıldızlarından biriydi. Onun, Tambov Bölge Valisi General Luhanovski'ye düzenlediği suikast, on sekiz yaşındaki bir kız için olağanüstü bir eylemdi. Bu adamı haftalarca adım adım izleyen Maria, meşum köylü celladını vurmak için en uygun fırsatın doğmasını sabırla beklemişti. Luhanovski'yi taşıyan tren, istasyona girdiğinde, Maria trenin merdivenlerine sıçramış ve muhafızlar kızı fark etmeden önce Vali'yi vurarak öldürmüştü. Tutuklandıktan sonra gördüğü işkenceler sırasındaki tavrı da, daha az olağanüstü değildi. Saçlarından sürüklenen, elbiseleri parçalanan, çıplak vücudunda sigara söndürülen, yumruklarla yüzü gözü şişirilen Maria Spiridonovna, gık bile dememiş ve işkencecilerini aşağılamıştı. Eyleminde yer alanları söyletmekte ya da ruhunu çökertmekte bu yöntemlerin başarısız olması üzerine, Maria zindana atılmış ve ölüm cezasına çarptırılmıştı. Avrupa ve Amerika'daki devasa protesto gösterileri üzerine ölümden kurtulmuş ve cezası Sibirya'da ömür boyu sürgüne çevrilmişti. On iki yıl sonra tarih tersine döndü. Çar Nikola tahttan alaşağı edildi ve mutlakiyetin binlerce kurbanı zindanlardan, sürgünlerden zaferle geri döndü. Aralarında, bütün radikallerin çok iyi tanıdığı, uzun süredir zulüm gören Maria Spiridonovna da vardı. Parlak kişiliğiyle, Birleşik Devletler'deki çalışmamda bana ilham veren bu insan, Rusya'da tanışmak istediğim ilk kişiler arasında geliyordu. Nerede olduğunu kimse bilmiyordu. Jack Reed de dahil, Komünistler'e onu sorduğumda, sinir bunalımı geçirdiğini ve bir Sovyet sanatoryumunda tedavi gördüğünü söylemişlerdi. Moskova'ya ilk gelişimde, yoldaşlarından, hayatta olduğunu ve Sibirya'dan kurtulduğundan bu yana mücadelesini sürdürdüğünü öğrendim. Çektiği acılara ve hapiste yakalandığı tüberkülozun yol açtığı çöküntüye rağmen, bir kenara çekilmeyi reddetmişti. Rusya'nın ve genç yaşamını adadığı köylülerin ona ihtiyacı vardı. Luhanovski'nin öldürülmesi emrini veren partisinin ve bu partinin üyesi Kerenski'nin ihane-

tinden sonra, köylülerin tek umudu Maria Spiridonovna olmuştu. Halkı, dünya katliamına devam etmeye zorlayan Sosyalist Devrimci Geçici Hükümet'le Maria'nın hiçbir ilişkisi olamazdı.

İçlerinde, Kamkov, Dr. Steinberg, Trutovski, İsmailoviç, Kahovskaya ve diğerlerinin de bulunduğu daha radikal kanatla birlikte, Maria Spiridonovna, Sol Sosyalist Parti'yi örgütledi. Ekim Ayaklanması'nda Lenin ve yoldaşlarıyla aynı safta yer aldılar ve farkında olmadan Bolşevikler'in iktidarı ele geçirmesine yardımcı oldular. Spiridonovna ve yoldaşlarının güçlü desteğini dikkate almamazlık edemeyen Lenin, Maria'nın Köylü Kongresi'nin başkanı seçilmesini, Sol Sosyalist Devrimci Parti'nin, Dr. Steinberg'i Adalet Halk Komiseri ve Trutovski'yi Tarım Komiseri olarak atamasını onayladı. Fakat Brest-Litovsk'un ilan edilmesi üzerine, Kayser'le barışın Devrim'e ölümcül bir ihanet olduğunu düşünen Sol Sosyalist Devrimciler, Bolşevikler'le olan bağlarını kopardılar. Bolşevikler'le bundan sonra yapılacak her türlü işbirliğini ilk reddeden Maria olmuştu. Her zamanki kararlılığıyla, Kerenski rejiminden olduğu gibi Komünist Hükümet'ten de yüz çevirdi ve yoldaşları da onu izlediler. Böylece, yeni bir eziyet dönemi daha başlamış oldu. Bunu, tutuklamalar, Kremlin'in cezaevlerinde hapislik, kaçışlar, yeniden tutuklanmalar ve daha ağır hapis cezaları izledi. Üzerindeki zulüm arttıkça, köylülük içindeki etkisi büyüyordu. Komünistler, Maria'nın delirdiği ve kontrol altında tutulması gerektiği türünden açıklamalar yapmak zorunda kaldılar.

Moskova'daki büyük bir apartmanın altıncı katında, Missouri Cezaevi'ndeki hücremden daha büyük olmayan bir odada, ufak tefek yaşlı bir kadın tek kelime söylemeksizin beni şefkatle kucakladı. Maria Spiridonovna'ydı. Daha otuz üç yaşında olmasına rağmen, bedence çok yıpranmıştı, ama boyun eğmez inancının hâlâ doruklarda olduğunu ortaya koyan ruhu değişmemiş ve zincirlenmemişti; zayıf yüzü heyecanla kızarmıştı, gözleri ateşle parlıyordu. O an söyleyeceğim her şey, yersiz kaçacaktı. Kendimde konuşacak cesareti bulamadım. Sıkı sıkı tuttuğum elleri gibi, yumuşak dokunuşu ve çevremizdeki sessizlik de yatıştırıcıydı. Maria konuştu, ben dinledim. Üç gün boyunca, nerdeyse hiç araya girmeden, bütün sinirlerim gerilmiş, dinledim. Sakin bir tonda konuşuyordu, kafası net, sunuşu keskindi. Anlattığı gerçekler, Rusya'nın her tarafından gelen köylü mektuplarıyla belgeleniyordu. Köylüler, sevgili *matuşka Rossiya*'larının başına gelen bu

büyük talihsizlik hakkında onları aydınlatması için yalvarıyorlardı.

İsa'nın yeryüzüne tekrar geleceğine inandıkları kadar Devrim'e de inanmışlardı. Devrim'i, vaat ettiği nimetlerin gerçekleşmesi, toprakların efendilerin elinden alınması, getireceği barış ve kardeşlik için desteklemişlerdi. Canla başla nasıl mücadele ettiklerini ve Devrim'in kutsal gücüne nasıl tutkuyla inandıklarını en iyi Spiridonovna'nın bildiğini yazıyorlardı. Şimdi her şey tuz buz olmuş, umutları küle dönmüştü. Eski efendilerden toprakları almışlardı, ama şimdi ürünlerine, son tanesine kadar yeni patronlar tarafından el konuyordu. Köylüleri soyup soğana çevirme yöntemleri dışında hiçbir şey değişmemişti. Daha önce Kazaklar ve *nagayka* vardı, şimdiyse Çeka ve kurşuna dizme. Aynı çatık kaşlar ve tutuklamalar, aynı acımasız vahşet ve zorlama. Her şey aynı. Ne olup bittiğini kavrayamıyor, anlayamıyorlardı, sözüne güvenecekleri bir kimse çıkıp da açıklamada bulunmuyordu. Ama *angel* [melek] *Maryussa*'ları hâlâ yanlarındaydı. O, kendilerini asla aldatmamıştı ve şimdi de onlara, İsa'nın yeniden çarmıha gerilip gerilmediğini ve İsa'nın, kedere gömülmüş yurtlarını kurtarmak için bir kere daha ayağa kalkıp kalkmayacağını söylemeliydi.

Maria'da, kâğıt parçalarına ya da kirli bezlere yazılarak bin bir güçlükle kendisine ulaştırılmış bu acıklı ağıtlardan yığınla vardı.

"Bolşevikler, ürünlere zorla el koymanın, köylülerin kentleri beslemeyi reddetmeleri üzerine benimsendiğini iddia ediyorlar," dedim. Bunun gerçekle bir ilgisi olmadığını söyledi Maria. Köylüler aslında, "merkez"le, komiserleri aracılığıyla ilişki kurmak istememişlerdi. Onların kendi sovyetleri vardı, işçi sovyetleriyle doğrudan bağ kurmakta ısrar ediyorlardı. Sovyetlerin gerçek anlamıyla uygulanacağını sanmışlardı, sıradan halkın her zaman sandığı gibi. Sovyetler, onların kent emekçileriyle temasta olmalarının ve gerekli ürünleri değiş tokuş etmelerinin bir aracıydı. Bu inkâr edilip Genel Sovyetler'i dağıtılarak üyeleri hapse atılınca, köylüler de diktatörlüğe karşı tavır almışlardı. Ayrıca, ürünlerin zorla toplanması ve köylere ceza baskınları yapılması kırsal nüfusu düşmanlığa ve küskünlüğe sürüklemişti. Köylüler bu yöntemlerle kazanılamazdı. Kırsal bölgelerde, İliç'in köylüleri imha edebileceği, ama onları fethedemeyeceği sözü yaygınlaşmıştı. "Haklılar," dedi Maria, "yüzde sekseni tarıma dayanan ve ülkenin belkemiğini tarımın oluşturduğu Rusya gibi bir ülke açısından çok doğru. Lenin'in, köylüyü zorlamayacağını, tersine köylünün onu zorlayacağını kavraması zaman alacaktır."

Görüşmemiz boyunca Spiridonovna, kendisi, çektikleri, hastalığı ya da ihtiyaçları hakkında tek kelime etmemişti. Onu harekete geçiren başlıca güdülerinin o geniş insan denizine döküldüğünü, bu denizdeki her dalganın şefkat dolu yüreğine çarptığını duyumsayabiliyordum. Konukluğumuzun üçüncü gününde onunla vedalaşmadan kısa bir süre öncesine kadar, bütün insanlığı kucaklayan gürül gürül akışını herhangi bir kişisel bentle kestiğine tanık olmadım.

Görüşmemiz sırasında, Boris Kamkov ve Saşa da bizimle birlikteydi. Kamkov, üç yıllık diktatörlüğün köylülük üzerinde yaptığı yıkıcı etkiyi anlatırken arkadaşı Maria gibi, sakin ve soğukkanlıydı. Orada bulunduğumuz sürece, Maria'nın, ortak bir ideali paylaşmanın getirdiği dayanışmanın dışında, bu adamla ilgili duygularını gösteren ne bir sözünü duyduk, ne de bir bakışını gördük. Rusya içinde bir yolculuğa çıkmak üzere olan Kamkov, biraz ekmek dışında kesinlikle hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını söylüyor, Maria'nın kıt yiyeceğini paylaşmak istemiyordu. Kamkov, Saşa'yla konuşurken, Maria, bir dostunun getirdiği, mendile sarılı yumurta ve kirazı gizlice arkadaşının yayınla dolu heybesine sokuşturdu. Birlikte dururlarken, iriyarı Kamkov'un yanında küçücük kalıyordu. Konuşmaksızın Kamkov'un gözlerine bakıyor, kendini hafifçe ona doğru bırakmış, narin eliyle usulca kolunu okşuyordu. Maria, tehlikeli bir göreve giden Kamkov'un belki de hiç dönmeyeceğinin farkındaydı. Hiçbir şair, Maria'nın o sezilmesi bile güç dokunuşunun ifade ettiği büyük aşkı ve özlemi dillendiremezdi. Olağanüstüydü, kelimelerin ötesinde bir etkisi vardı ve ruhunun zenginliği bütün çıplaklığıyla ortadaydı.

Moskova tren istasyonunda yan hatlardan birinde bekleyen kırmızıya boyanmış vagonumuz, aralarında, o sırada Rusya'da olan Henry G. Alsberg ve Albert Boni'nin de bulunduğu birçok ziyaretçinin ilgisini çekmişti. Her ikisi de yolculuğumuza gıpta ediyor, bizimle gelmek için can atıyordu. Alsberg'in Saşa ve benim nezdimde özel bir yeri vardı. Ona, Sovyet makamlarından gerekli itimatnameleri aldığı takdirde, araştırma gezisimizin diğer üyelerini, kendisinin bizimle gelmesine razı edebileceğimizi söyledik.

Tam yola çıkacağımız gün, Alsberg, Zinovyev'den, Dışişleri'nden ve Çeka'dan aldığı yazılı izinlerle çıkageldi. Gerçi, Dışişleri'ndeki Çeka sorumlusu, yerel Moskova Çekası'ndan ek bir vize alması gerektiğinde diretmişti. Dışişleri'ne bağlı olan Karahan'ın sekreteri, ona,

halihazır izinlerin dışında fazladan vizeye ihtiyacı olmadığı ve araştırma gezisine çıkarsa, kimse tarafından rahatsız edilmeyeceği konusunda Dışişleri Komiserliği'nin "teminat" verdiğini net bir şekilde bildirmişti. Alsberg ikircikliydi, biz ise, Moskova Çekası'ndan *propusk* almaksızın şansını kullanmasında ısrar ediyorduk. Amerikan pasaportuna sahip olması ve iki Sovyet yanlısı gazetenin temsilciliğini yapması, onun için büyük avantajdı. Alsberg, Sekreter'imizin de bize katılmasını onaylaması üzerine, Saşa'nın kompartmanına fazladan bir ranza konunca artık grubumuzun yedinci üyesi olmuştu.

Moskova'da kaldığımız süre boyunca sayısız sürprizle karşılaşmıştık. Bunlardan sonuncusu da yola çıkmamızdan bir saat önce meydana geldi. Nefes nefese yanımıza gelen bir adam, " E.G., sen ha, beni nasıl tanımazsın?" diye bağırdı; "Ben Chicago'dan Krasnoşçokov, Tobinson yahu. İşçi Enstitüsü toplantısındaki başkanınızı, Windy City'deki, senin ve Saşa'nın mücadele arkadaşını unuttun mu?" Troçki gibi o da değişmişti. Daha heybetli görünmesine ve gururlu bir havası olmasına rağmen, Kızıl Ordu Komiseri'nin kibiri ve askeri sertliği onda yoktu. Tobinson-Krasnoşçokov, Uzak Doğu Cumhuriyeti Başkanı olduğunu anlattı, Moskova'ya, Parti Yürütme Komitesi'yle önemli bir görüşme yapmak için gelmişti. Bir haftadır Moskova'daydı, bizi bulmak için ayaklarına kara sular inmişti. Anlatacağı o kadar çok şey vardı ki, yeniden buluşmamızın şerefine bir kaç gün kalmazsak darılırdı. Sibirya'dan kendi treniyle gelmişti, bol erzakla birlikte ahçısını getirmeyi de ihmal etmemişti. Bize Sovyet Rusya'daki ilk şöleni o tattıracaktı. Aynı başına buyruk ve cömert Krasnoşçokov'du, ama ne yazık ki, planlarımızı değiştirmemiz mümkün değildi. Onunla ancak birkaç saat geçirebilirdik.

Saşa, son hazırlıkları yerine getirmek için hâlâ kentteydi, ama işini bitirir bitirmez dönecekti. Bu arada Krasnoşçokov, Rusya'ya geldiğinden beri başından geçen maceraları anlatarak beni eğlendiriyordu. Uzak Doğu Cumhuriyeti'nin yürütme şefi olmuştu; Bill Shatoff da dahil, Amerika'dan anarşistler de oradaydı, hepsi kendisiyle birlikte çalışıyorlardı. Konuşma ve basın özgürlüğü kendi bölgesinde geçerliydi, propaganda yapmamız için her türlü olanak vardı. Mutlaka gelmeliydik. Yardımımıza ihtiyacı vardı. Ona güvenebilirdik. Demiryolları Komiseri olarak büyük işler başaran Shatoff, bizi almadan gelirse, gözüne gözükmemesini söylemişti. "Konuşma ve basın özgürlüğü ha! Moskova buna nasıl izin veriyor?" diye sordum. Krasnoşçokov, o

uzak ülkede koşulların farklı olduğunu, kendisine inisiyatif tanındığını söyledi. Anarşistler, Sol Sosyalist Devrimciler ve hatta Menşevikler kendisiyle işbirliği halindeydiler. İfade özgürlüğünü korumak ve el ele vermekle en iyi sonuçların alındığını göstermişti.

Evet, gerçekten göz kamaştırıcı bir tablo, dedim, gelip kendi gözümle görmek istiyordum. Gezimizi tamamlayınca müze yönetimini, belki, grubumuzun Sibirya'ya gönderilmesine ikna edebilirdik. Saşa'nın gelmesiyle neşemiz daha da artu. Ama neye yarar, bir saat sonra yola çıkacaktık! Bizi bırakmamakta direten konuğumuzun elinden, hazır olur olmaz Uzak Doğu Cumhuriyeti'ne geleceğimize dair söz vererek kurtulabildik. Yolculuğumuz için gerekli imkânları sağlayacaktı. Ayrıca, müze için elinde neler vardı neler! Özgürlük meselesini ise hiç kafaya takmamalıydık.

İlk önemli durağımız olan Harkov, Petrograd ve Moskova'dan sonra refah içinde gözüküyordu. Sayısız işgale, hükümet değişikliğine ve şehrin yakılıp yıkılmış olmasına rağmen, insanlar aç ve sefil görünmüyorlardı. Kıtlığın geçerli olduğu tek alan giyim kuşamdı, özellikle ayakkabı, şapka ve çorap. Erkekler, kadınlar ve çocuklar yalınayak dolaşıyor, bazıları, tahta ya da hasırdan tuhaf görünüşlü sandallar giyiyorlardı. Kadınların giydiği kaliteli keten ya da pamuklu kumaştan elbiseler, el yapımı danteller ve rengârenk eşarplar bu durumla tam bir tenakuz halindeydi. Parlak işlemeli yerli kostümlerin egemenliği, Moskova sokaklarının monotonluğundan sonra hoş bir manzara oluşturuyordu. Ve halk! Böylesi bir güzelliğin tek bir yerde toplandığını daha önce hiç görmemiştim. Koyu saç ve sakallı, bronz tenli erkeklerin hülyalı bakışları vardı, dişleri pırıl pırıl parlıyordu. Saçlarına taç takmış kadınların ciltleri pürüzsüzdü, parlak siyah gözleri dikkat çekiciydi. Irk olarak, kuzeyli kardeşlerinden tamamen farklı bir görünümdeydiler.

Başlıca toplanma yeri olan pazarlar, en cazip merkezleri oluşturuyordu. Meyve, sebze, tereyağı ve diğer yiyeceklerin yığılı olduğu tezgâhlar, sokaklar boyu uzanıyordu. Hiç kimse, Rusya'da böyle bir bolluğun varolduğuna inanamazdı. Bazı tezgâhlar, tuhaf şekiller işlenmiş ve boyanmış, oyma tahta oyuncaklarla doluydu. Ağzı yüzü yamuk, yıpranmış bebekleriyle ya da Kazak atı dedikleri kırık dökük tahta ucubeyle oynayan Petrogradlı ve Moskovalı çocukları düşününce içim sızladı. Kerenski'de, iki dolarlık kâğıt paraya, kucak dolusu

şahane oyuncaklar aldım. Bu oyuncakların Petrogradlı çocuklarıma vereceği sevinç, hiçbir maddi değerle ölçülemezdi.

Özel izin almaksızın başka bir şehre herhangi bir şey getirmek vurgunculuk olarak kabul ediliyor ve sık sık, ölüm anlamına gelen "en büyük ceza"nın uygulanmasına yol açan karşı-devrimci bir suç olarak işlem görüyordu. Ne ben, ne de Saşa, böyle bir yasağı, bırakın devrimci gerekliliği, akıl ve adaletle bağdaştıramazdık. Bize göre de yiyecek vurgunculuğu suçtu. Fakat ailesine, yarım çuval patates ve iki parça domuz eti getirmek isteyen herkesi vurguncu olarak damgalamak saçmaydı. Rus halkının, bırakın cezayı hakketmeyi, hâlâ böylesine dirençli bir yaşam mücadelesi vermesinden sevinç duymak gerektiğini ileri sürüyorduk. Bir anlamda, sessiz bir boyun eğişle açlıktan ölmek istemeyen Rusya'nın tek umuduydu bu.

Araştırma gezimize başlamadan epeyce önce, bugünkü koşulların dayattığı gereksinimleri karşılamak, özellikle arkadaşlarımız arasında hasta ve zaruret içinde bulunanlara merhem olmak üzere biraz erzak getirmenin, geleceğin tarihçileri için tozlu belgeler nakletmek kadar doğru ve haklı olduğunda fikir birliğine varmıştık. Harkov'daki yiyecek bolluğu, dönerken erzak getirmek konusundaki kararlılığımızı artırmıştı. Tek üzüntümüz, talihsiz kentteki bütün erkek, kadın ve çocukları besleyecek yeterlikte erzak taşıyamayacak olmamızdı.

Moskova sıcaktı, tren istasyonu millerce uzakta olan Harkov ise alev alev yanıyordu. Gündüz vakti malzeme toplamak, sonra da yemek için vagonumuza dönmek fiziksel olarak imkânsızdı. Kentteki yoldaşlar, sekreterimiz Aleksandra Şakol, Henry Alsberg, Saşa ve kendim için yemek hazırlamaya da elverişli bir oda buldular bana. Sovyet yanlısı bir Amerikalı gazeteci olarak Henry, oda bulmakta zorluk çekmedi ve Saşa'ya da odasını paylaşmayı önerdi. Şakol, vagonda kalmayı tercih etti. Rus kan koca, kentteki arkadaşları sayesinde başlarının çaresine baktılar ve Komünist üyemize de partili yoldaşları sahip çıktı. Bu işler tamamlanınca çalışmalarımıza başladık, bütün üyeler ilgili Sovyet kurumlarında araştırmaya giriştiler. Saşa'nın görevi devrimci örgütleri, işçi ve kooperatif kuruluşlarını ziyaret etmekti; bana da eğitim ve sosyal yardım kurumları düşmüştü.

Bu kurumlarda hiç de güler yüzle karşılanmadık. Görevli memurlar, olumsuz tavırlarını açıkça sergilemeseler de, uzak ve soğuk davranışlarını hissetmemek için ahmak olmak gerekirdi. Saşa bana, Ukraynalı Komünistler'in, iç işlerinde kendilerine özerklik tanımayan

Moskova'ya karşı öfke duyduklarını hatırlatıncaya kadar bu tavrın nerden kaynaklandığını anlayamamıştım. Moskova'dan gelen emirleri doğrudan doğruya hiçe saymayı göze alamasalar da, çalışmamızı pekâla sabote edebilirlerdi. Bu yüzden, Ukrayna'nın devrimci kazanımlarını yazmak üzere bir araştırma gezisine çıkmış Amerikalı *tavarişçi* olduğumuzu vurgulayarak, eski sihirli anahtarımıza yeniden başvurmaya karar verdik. Her şey bir anda değişiverdi. Bunu duyunca ağızları kulaklarına varan görevliler, işlerini güçlerini bırakıp ihtiyacımız olan bilgileri sağlamak için koşturmaya başladılar ve çuvallar dolusu malzeme sağladılar. Başka hiçbir tavır, bizim, diktatörlüğün, Ukrayna'daki yöntem ve etkilerini bu kadar açık seçik görmemizi ve öğrenmemizi sağlayamazdı. Grubumuzdaki Komünist de dahil bütün Rus üyelerden fazla malzeme toplamıştık.

Grubumuzun Komünist üyesi, zavallı çocuk, güneyli yoldaşlarından gerçekten de berbat bir muamele görmüştü. Ona bilgi ya da malzeme vermeyi reddetmişlerdi. Moskova zaten her işlerine burnunu sokuyordu, şimdi de kalkıp tarihi zenginliklerini mi çalacaktı!

Bu aile kavgasının eğlendirici yanı, Ukraynalılar'ın, rastladığımız her türlü idari yanlışlığı ve çirkin durumu, Moskova'nın müdahalesiyle açıklayıp işin içinden sıyrılmalarıydı. Diğer yandan, eğer görevdeki Komünist, merkezin adamıysa, o da, Ukraynalılar'ın Moskova'nın işlerini sabote ettiğini, çünkü onlara göre hemen hemen Yahudiler'den oluşan kuzeydeki Komünist Partisi'ne karşı Ukraynalılar'ın Yahudi düşmanı bir saplantı içinde olduklarını ileri sürüyordu. İki tarafı da dinleyen bizler, gerçek durumu ve Moskova'ya karşı gelişen yaygın düşmanlığın asıl nedenini öğrenmekte zorluk çekmedik.

Don havzasından henüz dönmüş, Harkov'da tanıştığımız bir Rus mühendis, Ukrayna'daki duruma önemli ölçüde açıklık getirdi. Varolan koşulların bütün suçunu Moskova'ya yüklemenin budalalık olduğunu söyledi. Güneydeki Komünistler'in, diktatörlük yöntemlerinde, kuzeydeki Lenin takipçilerinden aşağı kalır yanı yoktu. Eğer herhangi bir farklılık varsa, Ukrayna'daki despotluğun Rusya'nın herhangi bir yerindekinden daha sorumsuz olmasıydı. Onların, kendileriyle işbirliği yapmaya gönülsüz aydınlara karşı nasıl kaba bir zulüm uyguladıklarını madenlerde bizzat yaşayarak görmüştü. İnsanlık dışı ve işe yaramaz yönetimlerini görmek için, cezaevlerine ve toplama kamplarına bir göz atmak yeterdi. Kuzeydeki yoldaşlarından tek bir noktada farklıydılar: Eli kulağındaki dünya devrimi umurlarında değildi, ne bu-

nunla, ne de uluslararası proletarya ile ilgileniyorlardı. Bütün istedikleri, kendi bağımsız Komünist Devlet'lerine sahip olmak ve Rus diliyle değil, Ukrayna diliyle yönetmekti. Moskova'yla anlaşmazlıklarının esas nedeni buydu.

Ukrayna'daki Yahudi düşmanlığının ne boyutlarda olduğunu sordum. Mühendis, Ukrayna Komünistleri'nin Yahudiler'e büttünüyle karşı olduğu söylenemese de, anti-Semitizm'in oldukça yaygın olduğunu belirtti. Böyle bir ırksal önyargıdan uzak çok sayıda Bolşevik tanıyordu. Ne olursa olsun, kuzeyli Komünistler'in, Ukraynalı kardeşlerini anti-Semitizm'le suçlamaları haksızlıktı, çünkü bu tür eğilimler kendi içlerinde de az değildi. Kızıl Ordu'da da Yahudi düşmanlığının boyutları küçümsenemezdi. Moskova, küçük çaplı Yahudi karşıtı patlamaları önlemekte büttünüyle başarılı olamasa da, demirden bir güçle, bunu baskı altında tutmaya çalışıyordu. Şimdiye kadar, kıyımlardan yalnızca Ukrayna'daki Beyazlar sorumlu tutulmuştu. Ukraynalı Kızıl güçlerin, bu belayla başa çıkmakta ne kadar istekli olduklarını zaman gösterecekti.

Yerel cezaevini ve toplama kampını görmeye karar verdik. En büyük zorluğu, Sovyet kurumlarındaki yolsuzluklara karşı getirilmiş bekçiler üzerinde bir çeşit süper bekçi olarak son zamanlarda kurulmuş İşçi ve Köylü Denetleme Kurulu'nun başı olan kadın müfettiş çıkarttı. İtimatnamelerimizi, toplama kampları ve cezaevlerinden sorumlu olan bu kadına sunduğumuzda, kaşlarını çatıp, Harkov'daki cezaevi koşullarının yerel makamlardan başka kimseyi ilgilendirmediğini söyleyerek konuyu kapattı. Hayal kırıklığı içinde, kadının ofisinden çıkmış yolda giderken, kendisini, Aleksandra Kollontay'ın kocası *tavarişç* Dibenko olarak tanıtan bir adamla karşılaştık. Kollontay'ın benden söz ettiğini ve bize yardımcı olmaktan sevinç duyacağını belirtti. Konuyu müfettişle konuşuncaya kadar biraz beklememizi rica etti. Belli ki, müfettişin üzerinde etkisi vardı, çünkü kısa süre sonra kadın, Dibenko'yla birlikte, son derece yumuşamış bir havada geri döndü. Böylesine tanınmış Amerikalı *tavarişçler* olduğumuzu daha önce niye söylememiştik, elbette görebilirdik cezaevini ve kampı. Otomobiliyle bizi hemen oraya götürecekti.

Her iki ceza kurumu da, mühendisin, Ukrayna Komünistleri'nin yönetim tarzı ve despotluğu konusunda verdiği bilgileri doğruluyordu. *Kantslager* adlı kamp, hiçbir sıhhi bakımın olmadığı ve binlerce tu-

tuklunun yarısına bile yetmeyecek kapasitede eski bir binaydı. Aşırı kalabalık ve pis kokan koğuşlarda, iki, hatta üç kişi tarafından paylaşılmak zorunda kalınan ve yatak hizmeti gören tahtaların dışında hiçbir şey yoktu. Gün boyunca yerde oturmak, hatta yemeklerini de yerde yemek zorundaydılar. Bir saatliğine, bölüm bölüm avluya çıkarılmaları dışında tutuklular, zamanlarını ve zihinlerini meşgul edecek hiçbir şey olmaksızın koğuşlara kilitleniyorlardı. Suçları sabotajdan vurgunculuğa kadar uzanıyordu ve sert rehberimizin bize söylediğine göre hepsi karşı-devrimciydi. "Tutuklulara birtakım uygun işler sağlanamaz mı?" diye sorduğumda, "Devrim'in düşmanlarına böyle burjuva aylaklıkları bulmak için harcayacak zamanımız yok," diye kesip attı; "savaş cepheleri tasfiye edildikten sonra onları, daha fazla zarar veremeyecekleri yerlere göndereceğiz."

Çar zamanının siyasi hapishaneleri aynen yürürlükteydi. Yöneticilerin -kutsal ya da atanmış olsun- yetkisini sorgulamaya kalkanlar geçmişte olduğu gibi bugün de tutuklanıyordu. Eski rejim, gardiyanına varıncaya kadar yürürlükteydi. İncelememiz sırasında iki kilitli kapı önünde durduk. Diğerleri açıkken bunların kapalı olmalarının sebebini sorduk. Kadın müfettiş, önce kaçamaklı cevaplar verdi. Amerika'da hapishane müfettişlerine, genellikle genel geçer şeylerin gösterildiğini, sonra da suç bilimi hakkında bilinen yavelerin yazıldığını söyledik. Bu tür üstünkörü şeyler bizi tatmin edemezdi. Sonunda müfettiş, bize istisnada bulunmaya razı oldu. Hapishane rejimi de dahil, Sovyet Rusya'daki bütün önlemlerin devrimci gereklilikten doğduğunu anlayacağımızı umuyordu. Kilitli hücrelerdeki tutukluların tehlikeli suçlular olduklarından hiç şüphemiz olmamalıydı. Bunlardan biri, Mahno'nun karşı-devrimci haydutlar ordusunun üyesi bir kadındı, yan hücredeki adam ise, karşı-devrimci bir komploya karışmaktan yakalanmıştı. Her ikisi de en sert muameleyi ve şiddetli cezayı hakketmişlerdi. Buna rağmen, günün belli saatlerinde hücrelerinin açılmasına ve diğer tutukluların muhafız nezaretinde onlarla görüşmesine izin vermişti.

Mahno yanlısı yaşlı köylü kadın, korkmuş bir tavşan gibi hücresinin köşesine büzülmüştü. Kapının açılmasıyla, şaşkın şaşkın gözlerini oğuşturdu. Birdenbire kendini önüme atarak bağırmaya başladı: "*Barinya*, bırak dışarı çıkayım, ben hiçbir şey bilmiyorum, hiçbir şey!" Onu sakinleştirmeye çalıştım ve bana durumunu anlatmasını istedim. Belki ona yardımcı olabilirdim. Fakat çılgın gibiydi, Mahno hakkında hiçbir şey bilmediğini söyleyerek acıklı bir şekilde sızlanıp duruyordu.

Koridorda, müfettişe, bu sersemlemiş yaşlı zavallıyı tehlikeli bir karşı-devrimci olarak değerlendirmenin gülünç olduğunu söyledim. Tecritten ve idam edilme korkusundan yarı çıldırmış durumdaydı ve hücrede tutulmaya devam edilirse tam anlamıyla delireceği kesindi. "Bu sizin duygusallığınızdan başka bir şey değil," dedi müfettiş azarlar bir *havada*, "*Devrim döneminde yaşıyoruz* ve her *taraf düşmanla sarılmış* durumda."

Yan hücredeki adam, alçak bir taburede, başı önünde oturuyordu. Gözlerini aniden açılan kapıya çevirdi. O gözlerde korku ve endişe okunuyordu. Ama çabucak kendini toparladı, dikleşti ve aşağılayan bakışlarını müfettişin üzerine dikti. Bir iç çekişten bile daha az duyulan, ama insanı donduran iki kelime sessizliği yırttı: "Alçaklar! Katiller!" Bizim de görevli olduğumuzu sanması, beni dehşetle ürpertmişti. Açıklama yapmak için ona doğru bir adım attım, ama o bize sırtını dönerek dimdik ayakta durdu. Ona ulaşamamıştım. Yüreğim kanayarak koridorda ilerleyen diğerlerinin arkasından seğirttim.

Saşa hiçbir şey söylememişti, ama en az benim kadar etkilendiğini biliyordum. Koridorlar boyunca duygularını belli etmeden ilerledi, hedefi, kesin olarak burada yattığı bize bildirilmiş olan genç bir anarşisti bulmaktı. Bense, burjuva duygusallığım konusunda nasihat çeken müfettişle birlikte geride kalmıştım.

Saşa'nın arayışını kolaylaştırmak için kadının konuşmalarını dinler göründüm. Kafam ise geride bıraktığım iki mahkûmdaydı. Onları bekleyen kaderin ne olduğunu biliyordum. Özellikle adam, vakur ve boyun eğmez bir tavır göstermişti. Peki nerdeydi benim vakarım ve boyun eğmezliğim? İçini baştan başa kurt yemiş meyvayı daha ne kadar elimde tutacaktım?

Saşa'yla yalnız kaldığımızda tutuklu yoldaşımızla konuştuğunu öğrendim. İşçi ve Köylü Denetleme Kurulu'nun başı olan kadın, eski bir Çekacı'ydı ve cezaevini malum Çekacı metodlarla yönetmeye çalışıyor, siyasiler için, tecrit hapsi de dahil en şiddetli kısıtlamaları uyguluyordu. Tutuklular, şiddete başvurmaksızın bir değişiklik sağlamaktan yanaydılar. Fakat yarı delirmiş köylü kadının ve idama mahkûm adamın, tutuklu arkadaşlarından koparılıp hücreye atılmaları bütün hapishaneyi ayağa kaldırmış ve derhal açlık grevine gidilmişti. İsteklerini kabul ettirememiş olsalar bile, mahkûm arkadaşlarının hücre kapılarının günün belli saatlerinde açık tutulmasını sağlayabilmişlerdi. Baskı rejimini değişikliğe zorlamak için yakın gelecekte bir başka

açlık grevi daha planlanıyordu.

Adamın yüzündeki dehşet ifadesinde ve nefrette, "Alçaklar! Katiller!" diye bağırmasında anlaşılmayacak bir şey yoktu. İdam edilmeden önce tecritte tutuluyordu, bütün zamanı, çarpan yüreğinin o ölümcül kurşunla ne zaman sessizliğe gömüleceğini beklemekle geçiyordu. Böylesine incelikli bir zulüm, hangi "devrimci gereklilikle" izah edilebilirdi? Ekim günlerinde Rusya'ya gelmiş olsaydım, o zaman bu sorunun yanıtını ve geçmişime yakışan en uygun yeri bulabilirdim. Şimdi ise, bir cenderenin her geçen gün boğazımı biraz daha sıktığını hissediyordum.

Acımı, Harkov'daki kendi yoldaşlarıma bile anlatamıyordum. Aralarında Joseph ve Leah Goodman, Aaron ve Fanya Baron, Fleshin ve diğerlerinin de bulunduğu yoldaşların çoğu Amerika'dan gelen ve orada çalışmalarıma katılmış insanlardı. *Mother Earth* bürosunda çalışan Fleshin, beni daha yakından tanıyordu. Yiğit kişiliğiyle bilinen Olga Taratuta'nın liderliğindeki Harkovlu yoldaşlar, Devrim'e katılmış, cephelerde savaşmış, Beyazlar'ın zulmüne göğüs germiş, Bolşevikler'in baskılarına uğramış ve hapse atılmışlardı. Hiçbir şey onların devrim aşkını ve anarşist inancını söndürememişti. Onlarda, acı veren duraksamalardan, eziyet çektiren kuşkulardan ve yanıtsız sorulardan eser yoktu. Beni kararsızlık içinde bocalarken görmek onları çok şaşırtmıştı. Her zaman kendinden emin ve her soruya yanıtı olan Emma Goldman'a ne olmuştu? Bana şiddetle ihtiyacı olan Rusya'da bütün melekelerimi yitirmiştim sanki. Ya daima net ve kararlı olan Saşa! Enerjisini işe yaramaz kâğıt parçaları toplamaya harcayacağına, niçin en azından örgütlenme ve propaganda çalışmalarında onlara katılmıyordu?

Rusya'ya gelişimiz, kendilerine büyük güç vermişti. Birleşik Devletler'de soluksuz sürdürdüğümüz çalışmalarımıza Sovyet topraklarında da devam edeceğimizden emindiler. Elbette, devrimci hedeflerinden döndüklerinden emin olmadıkça, Bolşevikler'e olan inancımızı kaybetmeyeceğinizi biliyorlardı. Joseph ve Aaron Baron, örgütleri olan Nabat tarafından, yaşamlarını tehlikeye atmak pahasına, Petrograd'a bizimle ilişki kurmaya gönderilmişlerdi. Onların, Bolşevikler'in Devrim'i zaafa uğrattıkları konusunda anlattıkları bizi yeterince ikna etmemiş miydi? Bolşevikler'in anarşistlere uyguladıkları zulüm ve Nestor Mahno'ya oynadıkları oyun da mı gerçekleri görmemize yetmemişti? Gösterdikleri deliller, diktatörlüğün Devrim'in ruhuna ihanet ettiğini apaçık ortaya koymuyor muydu? Komünist Devlet'in ne menem bir şey olduğunu anlamak için kendi duyduklarımız ve gör-

düklerimiz bile yeterli olmalıydı.

Bolşevikler'in kanun dışı ilan ettiği Aaron Baron ve Joseph, gerçekten de, Petrograd'da bizi gizlice ziyaret etmişlerdi. İki hafta boyunca, Komünistler'in adım adım Devrim hainlerine dönüşmelerine yol açan nedenler ve koşullara ilişkin yaptıkları canlı tasviri pür dikkat dinlemiştik. Fakat bizi çok iyi tanıyan bu insanların, Mahno'ya, hatta kendi yoldaşlarımıza karşı yanlış politikalar izlediler diye, Lenin, Troçki ve mücadele arkadaşlarının devrimci dürüstlüklerine olan inancımızın sarsılmayacağını bilmeleri gerekirdi. Harkovlu yoldaşlarımız, beklentilerinde aceleci olduklarını kabul ediyorlardı. Ama şimdi koşulları doğrudan doğruya öğrenme fırsatına sahip olarak Sovyet Rusya'da sekiz ay geçirdikten sonra, hâlâ niçin tereddüt ediyorduk? Hareketimizin bize ihtiyacı vardı. Çalışma alanı geniş ve verimliydi. Ukrayna anarşistlerini kolayca örgütleyip bir güç haline getirebilirdik ve bu federal yapı, propaganda yoluyla işçilere ve köylülere ulaşabilirdi. Özellikle köylülere ulaşmada Nestor Mahno'nun yardımı belirleyiciydi. Köylüleri tanıyan ve onların güvenini kazanan Mahno, anarşistleri, sürekli olarak, güneyin sunduğu propaganda olanaklarını kullanmaya çağırıyordu. Yoldaşlarımız, Mahno'nun, para, matbaa makinası, kâğıt ve kurye de dahil olmak üzere gerekli her şeyi temin edeceğini söylüyor ve elimizi çabuk tutmamız için yalvarıyorlardı.

Rusya'da faal bir rol oynamaya karar verecek olsam, Mahno'nun desteğinin beni, Lenin'in Üçüncü Enternasyonal kanalıyla vereceği destekten daha fazla cezbetmeyeceğini açıkladım onlara. Mahno'nun, Beyaz güçlere karşı mücadele ederek Devrim'e yaptığı hizmetleri reddedemeyeceğim gibi, onun *povstantsi* ordusunun, emekçilerin kendiliğinden kitle hareketi olduğu gerçeğini de inkâr edemezdim. Öte yandan, anarşizmin, askeri faaliyetlerden bir yarar umamayacağını ve propagandamızın askeri veya politik ganimetlere bağlı kılınamayacağını düşünüyordum. Ama esas sorun bu değildi. Ne anarşistlerin çalışmalarına katılabilecek durumdaydım, ne de sorun artık Bolşevizm sorunuydu. Lenin'i ve partisini Devrim'in gerçek savunucuları olarak desteklemekle büyük bir hataya düştüğümü samimiyetle kabul ediyordum. Fakat Rusya hâlâ dış düşmanların saldırısı altındayken, Bolşevikler'e karşı aktif muhalefete girişemezdim. Bolşevizm'in maskesi artık beni daha fazla aldatamazdı, ama sorunum daha derinlerde yatıyordu. Bu, Devrim'in ta kendisiydi. Devrim'in ortaya çıkarttıklarıyla, devrim olarak kavradığım ve propagandasını yaptığım şey arasında

öyle büyük bir uçurum oluşmuştu ki, artık hangisinin doğru olduğunu bilemiyordum. Eski değerlerim kazaya uğrayan bir gemi gibi batmıştı ve ben güverteden denize atlamıştım, ya yüzecektim ya da boğulacaktım. Yapabileceğim tek şey, başımı suyun üstünde tutmak ve zamanın beni güvenli kıyılara çıkartmasını beklemekti.

Harkov'daki en düşünceli yoldaşlar olan Fleshin ve Mark Mratchny, içinde bulunduğum güçlüğü derinden kavradılar ve yolumu kaybetmişken başkalarına liderlik etmeyi reddeden tavrımı desteklediler. Nabat grubundan diğerleri ise, ikna olmadığımı görünce öfkeye kapıldılar. Amerika'daki özellikleriyle tanıdıkları Emma Goldman'ı bugünkü soluk imajıyla kabul edemezlerdi. Daha büyük beklentilerle Saşa'ya yöneldiler. Kendisinden talebi ne olursa olsun, *onun* Devrim'i yalnız bırakmayacağından emindiler. Gizli işler çevirmekte daima benden önde olan Saşa, Mahno ile çalışmanın önemini kavrayacak, en azından onunla işbirliği yapmaya razı olacaktı. Sevgiye layık, içten insanlar olan Joseph ve Leah, Saşa'yı planlarına kazanmakta özellikle istekliydiler. Mahno'nun kampından, bize bir davetle dönmüş olan Fanya Baron'la daha geçenlerde buluşmuşlardı. Kabul edecek miydik? Fanya, bizi, Mahno'ya güvenlik içinde ulaştıracaktı. "Geliyor musun?" diye sordu Saşa. Eğer kendisi gitmekte ısrarlıysa, onunla geleceğim yanıtını verdim; onu asla yalnız başına böyle bir tehlikeyle yüz yüze bırakamazdım. Peki araştırma gezisi ne olacaktı? Gezi bitinceye kadar kalmaya söz vermiştik ve Saşa bu işte en büyük sorumluluğu üstlenmişti. Bundan geri dönebilir miydik? Mahno ve onun *povstantsi* ordusuyla buluşma şansı çıkar çıkmaz Saşa, müze ve araştırma gezimizi bir yana bırakmıştı. Saşa, "ama söz sözdür," dedi sonunda; "sözümüzü tutmalıyız; belki köylü lideriyle buluşmak için başka bir fırsat buluruz."

Harkov'da verdiğimiz mola aniden sona erdi. Sekreterimiz, topladığımız belgelere Parti Yürütme Komitesi tarafından tehlikeli bulunarak el konduğunu ve Ukrayna'dan çıkarılmasına izin verilmediğini öğrendi. Bu kadar açıklama yeterdi. Aynı gece, vagonumuzu Poltava'ya giden bir trene bağlayarak yola çıktık.

Biz sürat şımarığı Amerikalılar, böyle yavaş bir yolculukla dalga geçsek de, Rusya'nın bütün istasyonları, trene binmek için günlerce, hatta haftalarca bekleyen insanlarla tıklım tıklım doluyken yavaş yavaş sürünerek de olsa ilerlemek büyük bir nimetti. İstasyonların manzarası ürkünçtü - paçavralar içindeki, bohçalarını yüklenmiş, bitkin

insanlar bağırıyor, lanetler okuyor ve çılgınca bir kargaşa ortamında birbirlerini çiğniyorlardı. Trene binmek ya da en azından basamaklara tüneyebilmek için yeniden ve yeniden yaptıkları hamleleri, askerlerin dipçikleri bile önleyemiyordu. Bu, bir Rus Dante'sinin usta elini bekleyen cehennemi bir manzaraydı.

Yüzlerce insan, sahanlıklarda ya da çatıda, hatta tamponların üzerinde, büyük bir rahatsızlık içinde de olsa bir yer bulmak için itişir kakışırken, vagonumuzda, kompartman görevlisi de dahil, topu topu sekiz kişi vardı. Ama ne yazık ki, elimizden hiçbir şey gelmiyordu. İnsanları yiyip bitiren tifüs salgını bir yana, taşıdığımız değerli belgelerden dolayı vagonumuza kimseyi alamazdık. Hırsızlığın, yalnızca alt katmanlarda değil, üst katmanlarda da yaygın oluşu, Rusya'da yeni bir olgu değildi. Yıllar süren çalkantı ve yoksunluk, hırsızlığı iyice yaygınlaştırmış ve gittikçe daha ustalıklı hale getirmişti. Böylesi bir beceri karşısında ne belgelerimizi, ne de eşya ve yiyeceklerimizi koruyabilirdik. Bu kederli kalabalıktan hiç kimseyi vagonumuza alamayacağımız ortadaydı. Buna rağmen, birkaç kadın ve çocuğu sahanlıklara almayı önerdim. Grubumuzdaki Yahudiler öneriyi desteklerken, Yahudi olmayanlar karşı çıktı. Rus karı koca, daha baştan şiddetle itiraz ettiler. Anlaşılan, özel görevleri çatışma çıkartmaktı. Daha şuracıkta, hemşerileri için gözyaşı döken Şakol, şimdi Slavlar'a özgü bir intikamcılıkla ve bir feodal malikâne hanımefendisi edasıyla konuşmaya başlamıştı. Bu pis yaratıklarla burun buruna yaşayamayacağını, tifüse ya da başka bir salgın hastalığa yakalanarak öbür dünyayı boylamak niyetinde olmadığını söylüyordu. Zavallı kız, hastalıktan zor kurtulmuştu. Onu suçlayamazdım. Sahanlıkları her sabah fırçalayacağıma ve dezenfekte edeceğime söz verdim, fakat bu bile Saşa'nın kibarlığı kadar ikna edici olmadı. İnsanları nazikçe istediği yere götürmek ve aslında oraya gitmek için yalvarıp tutuşturlarına inanmalarını sağlamak arkadaşımın eski sanatıydı. Şakol'u tarafımıza kazanmamız üzerine, fikrimizi yürürlüğe koyabildik.

Hayatta her şey görecedir, insanın gereksinimlerine göre değer kazanır. Vagonumuzun sahanlıkları, şimdi saraydan daha cazip görünüyordu. Buralar, birkaç zavallının bir geceliğine de olsa, rüzgârdan ve sıcak kurumdan kurtulmasını, yollarda hep rastlanan, vagonların çatısından aşağı düşmekten korunmasını sağlıyordu. İnsan hayatı çok ucuzdu ve herkes başkalarının acılarıyla ilgilenemeyecek kadar kendi küçük dertlerine gömülmüştü. Hiç kimse, yarına çıkıp çıkmayacağın-

dan emin değildi, buna da aldırmıyordu zaten. Bir kere askerleri atlatıp trene binmeye görsünler, köşelerinde mini minnacık oluyorlar, göze çarpmamak için iyice büzülüyorlardı. Sahip oldukları tek şey, yaşadıkları andı. Ona sıkı sıkı tutunmuşlardı. Gözyaşlarını, yağdırdıkları lanetleri ve feryatlarını çabucak unutuyorlardı. Yeniden yüzleri gülüyor ve dostça bir tavır içine girebiliyorlardı. Bir kere daha zengin düşlerini ve şarkılarını döküyorlardı ortaya. Ne halk! Ne değişken bir ruh!

Merkezden aldığımız itimatnameler, Poltava'da, Harkov'dan daha büyük kabul gördü. *Revkom* (yerel hükümet olarak çalışan devrimci komite) sekreteri bizi hoş karşıladı ve bütün Sovyet bölümleri için *carte blanche* [serbest giriş kartı] verdi. Bu desteğin, grubumuzun en iyi malzemeleri toplamasına büyük yararı oldu. Topladığımız malzemenin arasında, Poltava'yı işgal etmiş ve sonunda Kızıl güçler tarafından yenilgiye uğratılmış çeşitli orduların ve çetelerin geride bıraktıkları çok sayıda karşı-devrimci belge de vardı. Sekreterimizle Saşa tarafından zafer havasında vagonumuza taşınan tutanaklar, kararlar, manifestolar, ayrıca, askeri amblemler ve toprak altından çıkartılmış çeşitli antika silahlar.

Henry Alsberg'le birlikte bir incelemeye çıktık. Henry, belli başlı yerel Sovyet görevlileriyle ve Komünist Partisi'nin dışındaki kişilerle röportaj yapmak istiyordu. Beni de tercüman olarak davet etti, sevinerek kabul ettim.

Poltava'da, yaşanan çok sayıda işgalin izleri yok denecek kadar azdı. Binalarda ve parklarda pek bir hasar göze çarpmıyordu. Yerlerinde dimdik duran heybetli ağaçlar, ulaşılmaz yüksekliklerinden insan denen ufacık şeye kibirle bakıyorlardı. Cömertçe serpilen çiçekler, yer yer sebze kümeleriyle çevrilmişti, bırakın silahlı bekçiyi, onları yağmacılardan koruyacak bir çit bile yoktu. Harkov'dan Poltava'ya yaptığımız yolculuğun üzücü sahnelerinden sonra, doğanın bu cömert manzaraları ve patikalarda, ağaçların gölgesinde yürümek gerçekten olağanüstüydü.

Sovyet kurumlarında pek ilgi çekici bir şeye rastlayamadık. Moskova'nın formüle ettiği tek tip düşünce doğrultusunda kurulmuş, bürokratik bir anlayışla yönetilen bu kurumlar yapılarına uygun bir şekilde işliyorlardı. Resmi röportajlarla bir yere varılamayacaktı. Bunun üzerine, toplumun tecrit edilen kesimine yöneldik. Bu sınıftan tesadüfen tanıştığımız iki kişinin yardımıyla, düşünsel olarak büyük ayrılıklara sahip olmakla birlikte kader ortaklığı nedeniyle bir araya gelmiş

daha büyük bir grupla bağlantı kurduk. Tanıştığımız iki kadından biri, eski Rus yazarları okulunun sonuncusu olan Vladimir Korolenko'nun kızıydı. Diğeri, 1914 yılında kurulan ve araya giren bütün o inişli çıkışlı yıllara rağmen çalışmalarına devam eden "Save the Children" [Çocukları Koruma] derneğinin başkanıydı. Bizi, aydın çevresinde yer alan diğer insanlarla tanıştırmak üzere evlerine davet ettiler. Eski radikal aydın zümresinden gelen bu insanlar, kendilerini Rus halkına yardımcı olmaya ve onu aydınlatmaya adamışlardı. Diktatörlükle işbirliği içinde olmadıkları gibi, ona aktif bir şekilde muhalefet de etmiyorlardı. Şu somut durumda, Bolşevikler'le ekonomik alanda işbirliği yapıyor ve sosyal yardım seksiyonlarında çalışıyorlardı. Buna rağmen, *sabotajniki* olarak baskı görüyorlardı. Yerel makamların karşıdevrimci diye damgaladıkları "Save the Children" dernek binası sürekli baskına uğruyordu. Üstelik bu, Lunaçarski, çalışmalarına resmi izin verdiği halde yapılıyordu.

Henry, Bolşevikler'e karşı her şeyin söylenebileceğini, ama çocukları ihmal etmekle suçlanamayacaklarını hatırlattı evsahibelerimize. Onlar, bu işi, diğer ülkelerden çok daha fazla ciddiye aldıklarına göre özel yardım kuruluşlarına ne gerek vardı? Evsahibelerimiz esefle gülümsediler. Bolşevikler'in bu konudaki samimiyetinden kuşkuları yoktu. Çocukların yararına çok şey yapmışlardı, kuşkusuz daha birçok şey de yapacaklardı. Ama bunlar, yalnızca ayrıcalıklı sınıfın çocukları için söz konusuydu. Yoksul çocuk nüfusu ise anormal bir artış göstermişti ve her geçen gün bunlara binlercesi ekleniyordu. En körpe çağdaki çocuklar arasında bile fahişelik, zührevi hastalıklar ve her çeşit suç almış başını gidiyordu. sekiz-on yaşlarındaki kızlarda bile hamilelik olağan bir durum haline gelmişti. Daha aklı başında Komünistler, bu salgının politik kararlarla ya da Çeka ile tedavi edilemeyeceğinin farkındaydılar. Sorun, başka perspektiflerle yaklaşılarak ve farklı araçlarla çözülmek zorundaydı. Böyle düşünen Komünistler, "Save the Children"ın işbirliğini kabul ediyorlardı. Örneğin Lunaçarski, bu derneğe büyük bir destek vermişti. Sorun, yerel yetkililerdi. Lunaçarski'ye ve onun aydınlık görüşlerine kulak asmıyor, partili olmayan her aydını, halihazır veya potansiyel bir hain olarak görüyor ve buna göre muamele ediyorlardı.

Nefret edilen ve horlanan insanlarda çok sık rastladığım o erdemli ruh, Miss Korolenko ve çalışma arkadaşlarında da vardı. Kendileri için hiçbir talepte bulunmadılar, yalnızca, çalışmaları ve yüklümlülük-

leri altındaki çocuklar adına, Lunaçarski'yle görüşmemi istediler. Derneğin genç üyeleri, artık kâğıtlardan, paçavralardan, samandan ve hatta atılmış ayakkabılardan, oyuncaklar yapmışlardı. Kadınlar, oyuncak hayvanlardan, bebeklerden ve daha birçoklarından oluşan koleksiyondan örnekleri, "Amerika'daki çocuklara" götürmemiz için ısrar ettiler. Evsahibelerimize, oyuncak açlığı içindeki Petrogradlı küçük dostlarının bunlara daha çok ihtiyacı olduğunu söyledim.

Geçirdiği ciddi bir hastalıktan sonra nekahat döneminde bulunan Vladimir Korolenko, ziyaretçi kabul edecek durumda değildi. Buna rağmen, kızı, babasıyla konuşacağına söz verdi ve bizi ertesi gün için ebeveynlerinin evine davet etti.

Akşam, Politik Kızıl Haç Başkanı Madam X'i ziyaret ettim. Bu örgüt geçmişte, Romanovlar'ın siyasi kurbanlarına yardımcı olmuştu. Yeni rejimin, çalışmalarında kendilerine ne gibi haklar tanıdığını öğrenmek istiyordum. Kar beyazı saçları ve iri, şefkat dolu mavi gözleriyle Madam X, son zamanlarda pek seyrek rastlanan, eski tüfek Rus idealistlerindendi. Samimiyet, nezaket ve konukseverlik, bu insanların en belirgin özellikleriydi ve evsahibem, 1914'ten beri sefaletin her türlüsünü yaşamasına rağmen, bu niteliklerin hiçbirini kaybetmemişti. Sıcak bir akşamdı ve ortada fokurdayan semaverle küçük balkonda oturmuştuk. Ayın parlaklığı ve semaverin altında ışıldayan kor, romantik sahneyi tamamlıyordu. Ne yazık ki, sohbetimiz, Rus gerçekliği, Çar zindanlarını dolduran ve sürgün edilen talihsizler üzerineydi. Bu görmüş geçirmiş kadın, grubunun faaliyetlerinin eskiye göre daha sınırlı olduğunu belirtti. Etraflarındaki çember, gün geçtikçe daralıyordu, geçmişte olmayan nedenler yüzünden birçok zorluklarla karşılaşıyorlardı. Diktatörlük ve rejimle en ufak bir anlaşmazlığa düşenlerin bile zulme uğraması, siyasilerin, eskiden toplumun bütün kesimlerinde, hatta en reaksiyoner çevrelerde bile gördükleri yüksek saygıyı ve ahlaki statüyü ortadan kaldırmıştı. Şimdi onlar, çeteciler, karşı-devrimciler ve halk düşmanları olarak suçlanıyorlardı. Bu korkunç ithamların doğruluğunu araştırmak için her türlü araçtan yoksun geniş kamuoyu Bolşevik yalanlarına inanıyordu. Yeni rejim böylece, Rusya'nın en nadide çiçeklerini Kabil* olarak damgalamakta ve halkın onlara duyduğu saygıyı yok etmekte eski rejimden geri kalmıyordu. Madam X, kederle, "bunun, Bolşevikler'in yüzkarası, kendi sözde devrimci gereklilik bakış açılarından bile izah edilemeyecek bir ayıp olduğunu

* Kardeşi Habil'i öldüren, Adem'in en büyük oğlu. ç.n.

düşünüyorum," dedi. Kızıl Haç, şimdi iki cephede çalışmak zorundaydı; siyasilere erzak yardımı yaparak açlıktan ölmelerini önlemek ve haklarında yayılan insafsız yalanlarla mücadele etmek. Bu çok zor bir görevdi, çünkü kamuoyuna ulaşmak hemen hemen imkânsızdı. Konu üzerine halkı aydınlatmaya yönelik en ufak bir girişim, karşı-devrimci muamelesi görüyor, Kızıl Haç'ın baskı altına alınmasıyla kalmayıp, çalışmada yer alan herkesin tutuklanmasına yol açıyordu. Tren yollarının ve diğer iletişim araçlarının genel düzensizliği, siyasi mahkûmları ziyaret etmek ya da onlarla ilişkiyi korumak açısından diğer bir zorluktu. Siyasi mahkûmlar için yiyecekten bile daha hayati olan şey, dışardaki yoldaşlarının desteği ve ilgisiydi, Bolşevik Rusya'daki idealistler bundan bile yoksun bırakılmışlardı. Onlar için en dayanılmaz şey buydu.

Ona, Bolşevikler'in muhaliflerine uyguladıkları karalama yöntemlerini ilk öğrendiğimde hissettiğim büyük şoku ve bunların gerçekliğine inanmamak için nasıl uzun süre direndiğimi, Lenin'le görüşmemi ve onun yalnızca çetecilerin ve karşı-devrimcilerin hapiste olduğunu ileri sürdüğünü anlattım. Onun gibi büyük bir beyne sahip bir insanın, uyguladığı yöntemleri haklı kılmak için bu türden bayağı yalanlara tenezzül etmesi inanılacak şey değildi. Madam X, başını iki yana salladı. Anlaşılan Lenin'in bildik tarzının yabancısıydım. İlk yazılarını okumuş olsaydım, Lenin'in, siyasi muhaliflerine karşı bu tür yöntemleri ateşli bir şekilde savunduğunu ve bunları haklı kılmak için "Muhaliflerinizden en iğrenç yaratıklar olarak nefret etmeye ve tiksinmeye kendinizi alıştırın." diye yazdığını görebilirdim. Böyle taktikleri, muhaliflerinin kendilerini savunabildikleri bir zamanda kullanabilen Lenin'in eli, şimdi bütün Rusya çifdiği haline gelmişken niçin titresindi? "Yalnız Rusya mı, Lenin'in şahsında devrimci bir Mesih bulduğunu sanan yurtdışındaki radikal dünya da," diye ekledim. "Bunu, ben ve yoldaşım Alexander Berkman da yutmuştuk. Amerika'da onun adına ilk haçlı seferine çıkan bizdik. Bugün bile hâlâ kendimizi Bolşevik efsanesinden ve başındaki hayaletten kurtarmaya uğraşıyoruz."

Geç olmuştu. Bu deneyimli kadınla Korolenko hakkında konuşmaya can atıyordum. Tolstoy gibi onun da, yıllarca, Rusya'nın büyük moral gücü olduğunu biliyordum. 1917'den bu yana ne gibi bir etkisi olduğunu merak ediyordum. Madam X'in, Korolenko'nun baldızı olduğunu ve büyük yazarla yakından görüştüğünü öğrenmiştim. Bana ondan söz etmesini rica ettim.

Yasnaya Polyana Kâhini*, yeni Devrim elbisesi içindeki eski otokrasiyi görmek durumunda kalmamış, yeni Çar'a acı dolu protesto mektupları yazmaktan kurtulmuştu. Enişteşi Vladimir Korolenko ise, yetmiş yaşlarında ve sağlığı bozuk olmasına rağmen zamanının çoğunu Çeka'da, masum insanların hayatını kurtarmak için yalvarmakla ya da Lenin, Lunaçarski ve Maksim Gorki'ye, toplu idamların durdurulması için ricada bulunan mektuplar yazmakla geçiriyordu. Maksim Gorki'nin büyük bir hayal kırıklığına yol açtığını söyleyerek devam etti. Lenin'in arkadaşlığında güvenli bir liman bulan Gorki için Kremlin, ıssız bir köydeki sürgünden daha tercih edilir bir ikamet yeriydi. Maksim Gorki'nin, Rus yazarlarının, meslektaşlarını desteklemek ve kötü günlerinde onların yanında yer almak şerefli geleneğini sürdürmeye bile cesareti yoktu.

Maksim Gorki ile ilgili deneyimim geldi aklıma. Onun Bolşevik despotlukla ilgili sudan mazeretlerini hatırladım. Yine de, bir zamanlar büyük hayranlık beslediğim bu insanı suçlamak gelmiyordu içimden. Gorki'nin bazı iyi şeyler de yaptığını söyleyerek onu savunmaya çalıştım. Eski bilim adamlarının ve yazarların yararına, Dom Utçonik'in örgütlenmesine yardımcı olmuş, rehin alma sistemine karşı çıkmış ve Hükümet'in Rusya'daki yayınlar üzerinde kurduğu tekeli kınamıştı. Gorki hakkında belirttiğim bu olumlu noktalara, Madam X'in hiçbir itirazı yoktu. Ama bunlar, insanlığı sevgiyle kucaklayan Gorki çapında bir insan için yeterli değildi. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu yaptıkları da, dürüst ve adil olmasından değil, vicdanını yatıştırma güdüsünden kaynaklanıyordu. Ben yine de, Maksim Gorki'nin Lenin'in politikalarına gerçekten inanmış olabileceğini vurguladım. Bir şairdi o, politikacı değil; kimbilir, belki de ona tapmasına yol açan, Lenin'in adının parlaklığıydı. Gorki'nin, yeteneklerini, bir taş çorbaya sattığına inanmaktansa, böyle düşünmeyi tercih ederdim.

Korolenko'nun sürekli *lèse-majesté* suç** işlediği halde, hâlâ nasıl olup da dışarda kalabildiğine şaşırdığımı ifade ettim. Madam X, bunda bir tuhaflık görmüyordu. Lenin'in çok zeki bir adam olduğunu belirtti. Kozlarının çok iyi farkındaydı: Peter Kropotkin, Vera Figner ve Vladimir Korolenko, hesaba katılması gereken isimlerdi. Onları dışarda bırakırsa, diktatörlüğünün silahların gölgesi altında yaşadığı ve

*Doğduğu köyün adına atıfta bulunularak Rus romancısı ve düşünürü Leon Tolstoy kastediliyor. ç.n.

** Devlete karşı işlenen suçlar. ç.n.

insanların ağzını tıkadığı imajını rahatlıkla silebileceğini düşünüyordu. Bu yemi gerçekten de yutan Dünya, gerçek idealistler çarmıha gerilirken sessiz kalmıştı. "Çarlık hapishaneleri iyi hasat topluyor ve bunun doğal sonucu olarak da, günümüzde sıradan bir olay haline gelmiş infazların ardı arkası kesilmiyor," diye sözlerini bağladı, Madam X.

Dar kompartmanıma dönersem, boğulacağımı hissettim. Gece yarısı ikiyi geçiyordu, nerdeyse şafak sökecekti. Bana eşlik eden arkadaşıma, yürümeyi önerdim. Dışarda hava sakin, sokaklar ıssızdı. Poltava derin bir uykudaydı. Her ikimiz de, akşam konuşulanlara dalmış, sessizce yürüyorduk. Yaşanılanların ötesini görmeye ve Rusya'nın yaşamında bir rönesans umuduna tutunmaya çalışıyordum. Yaklaşan sert ve düzenli adımlarla irkildim. Tüfekleri omuzlarında bir askeri birlik, bir grup insanı ortasına katmış götürüyordu. "Günümüzde sıradan bir olay haline gelmiş infazların ardı arkası kesilmiyor," sözleri beynimde dönüp duruyordu.

Sabahleyin, akşamın sarsıntısı hâlâ dinmemişken, Henry Alsberg' le Korolenko'nun evine gittik. Ev, ağaçların ve asmaların arasına gömülmüş, kıymetli küçük bir taş gibiydi - eski, yöresel eşyalarla, renkli Ukrayna köylü el işlemeleriyle, bakır ve pirinçlerle süslenmiş büyüleyici bir yerdi.

Kuşaklı köylü tüniğiyle, beyaz saçlı ve sakallı Vladimir Korolenko, çevresini saran dekor içinde bir başka dünyanın insanı gibiydi. Fakat daha konuşmaya başlar başlamaz, bu yanılsama kayboldu. Çok dinamik bir insandı ve oldukça sevdiği anlaşılan Amerika'yla ilgili anlattığımız her şeyi can kulağıyla dinledi. Amerika'da, Rus halkının her talebini daima cömertçe yanıtlamış çok sayıda dostu vardı; geniş demokratik haklara sahip bu ülkeye hayrandı. Ona, artık, dış etkiler karşısında çok ürkek ve politik olarak net olmayan birtakım küçük çevrelerin dışında, Amerika'da sınırlı bir demokrasi olduğunu söyledik. Daha çok Rusya hakkında Korolenko'nun düşüncelerini öğrenmek istediğimizden, bu konuyu fazla uzatmadık. Rusya'nın, yaşlı yazarın kanayan yarası olduğunu nereden bilebilirdik? Konuyu açtığımıza pişman olmuştuk. Merak ettiğimiz sorunlardan söz eden Lunaçarski'ye yazılmış iki mektubunun kopyasını bana vereceğini söyleyince biraz olsun suçluluk duygusundan kurtuldum. Bu iki mektup, Lunaçarski'nin talebi üzerine yazmayı planladığı altı mektubun ilk ikisiydi ve bunlar, diktatörlüğe karşı tavrının açık ve samimi bir ifadesiydi. "Bu mektuplar belki de hiçbir zaman gün ışığına çıkmayacak,"

dedi, "ama müzenizin, yazılıp bitirildikleri zaman onlara sahip çıkacağından eminim." Alsberg, Korolenko'ya, bu mektupların Amerika'da yayınlanıp yayınlanamayacağını sorduğunda, evsahibimiz, buna bir itirazı olmadığı, çünkü sessiz kalma zamanının çoktan geçtiği cevabını verdi. Rusya'nın hâlâ tehlikeyle yüz yüze olduğunun farkındaydı, fakat "hiçbir şey, Devrim'in karşı karşıya olduğu iç tehdit kadar ciddi olamaz"dı. Bu, toplu infazlar ve rehin almalar da dahil, terörün her biçiminin Devrim'in gereği olduğu, Bolşevik iddiasıydı. Korolenko'ya göre bu, devrimin temel ilkelerinden ve bütün ahlaki değerlerden en kötü biçimde geri dönüştü.

"Devrimin adalet ve insanlığın en yüksek ifadesi olduğuna inandım daima," diye ekledi, "Diktatörlük, onu, her ikisinden de yoksun bıraktı. Komünist Devlet, her geçen gün Devrim'i özünden uzaklaştırmakta, yerine Çar'ın keyfiliğini ve barbarlığını çok çok aşan uygulamalarını koymaktadır. Örneğin Çar'ın jandarması, beni tutuklama yetkisine sahipti. Komünist Çeka beni kurşuna dizme gücüne de sahip. Bolşevikler, bir de kafkmış dünya devrimini ilan ediyorlar. Aslında onların Rusya'da yaptıkları, dünyada sosyal dönüşümü uzun bir dönem için erteleyecektir. Avrupa burjuvazisi reaksiyoner yöntemleri için, Rusya'daki diktatörlüğün vahşetinden daha iyi bahane bulabilir miydi?"

Madam Korolenko, bizi, kocasının henüz yeterince iyileşmediği ve fazla yormamamız için uyarmıştı. Fakat Rusya üzerine konuşmaya başlayan yaşlı yazarı durdurmak olası değildi. Epeyce yorulduğundan ziyaretimizi daha fazla uzatmadık. Ayrılırken ona, devrimci inancını yeniden alevlendirdiğini söylemekten kendimi alamadım. Devrimin amacı ve anlamı konusundaki görüşleri, Sovyet Rusya'da kaldığım sekiz ay boyunca nerdeyse yıkılacak durumna gelen devrim inancını güçlendirmişti. Bunun için ona ne kadar teşekkür etsem azdı.

Güzel Poltava'da daha uzun süre kalmak ve tanıştığım eşsiz insanlarla daha çok zaman geçirmek isterdim. Fakat çalışmalarını bitiren ekibimiz, yola çıkmak zorundaydı. Bundan sonraki durağımız Kiev'di, ama Rus lokomotifinin çıkarttığı aksilik, bizi Fastov'da durmaya mecbur etti.

Bu gecikmeye üzülmemiştik. Yahudi karşıtı kıyımların vahşetini işitmiş ve okumuştuk, fakat onların yarattığı tahribatla doğrudan doğruya hiç yüz yüze gelmemiştik. Pazar meydanına gelinceye kadar, kasabaya giden yolda tek bir canlıya rastlamadık. Meydana geldiğimizde, bir düzine kadar tezgâh üzerinde sergilenen lahana, patates, ringa

balığı ve hububat gibi ürünlerin zavallı manzarasıyla karşılaştık. Tezgâhların başında çoğunlukla kadınlar duruyordu. Bu kadar çok sayıda müşterinin bir anda ortaya çıkmasından sevineceklerine, alelacele eşarplarını çekiştirip başlarını sıkı sıkı örterek korkuyla büzüldüler. Gözlerini, yanımızda bulunan Saşa, Henry ve genç Komünist arkadaşımıza dikmişlerdi. Tam bir şaşkınlık içindeydik. Yidiş'i en iyi bilen ben olduğumdan, yakındaki yaşlı Yahudi kadına seslendim. Kadın arkadaşımız hariç, bizlerin *Yehudim*'in çocukları olduğumuzu ve Amerika'dan geldiğimizi söyledim. Kadınların niçin böylesine tuhaf davrandıklarını söyleyebilir miydi bana? Erkekleri gösterdi. "Uzaklaşur onları," diye yalvardı. Erkekler biraz öteye çekildiler. Ben, sekreterimiz Şakol'la birlikte kalınca kadınlar yanımıza yaklaştılar. Kısa süre sonra çevremizi sarmışlardı, hepsi *çore*'lerini (sıkıntılarını) bize anlatmak için birbiriyle yarışıyordu.

Amerikalılar'ın geldiği haberinin çabucak yayılmasıyla bütün köy ayağa kalktı. Erkekler Sinagog'dan koşarak yanımıza geldiler, kadınlar ve çocuklar ise, çok uzaklardan gelmiş yabancıları görmek için sabırsızlanıyorlardı. Bir adam, Fastov'un *goli*'sinin (esaretinin) hikâyesini dinlemek için Sinagog'a gelmemizi istedi. Hep birlikte yola çıktık. Yolun yarısında, haham, *hasin* (ilahileri söyleyen) ve *magid* (vaiz) tarafından şeref konukları olarak karşılandık. Korkunç bir heyecan vardı, insanlar el kol hareketleriyle durmadan konuşuyor, kadınlar kâh gülüyor, kâh ağlıyordu, sanki Mesih gerçekten gelmişti.

Üç erkek arkadaşımızın Sinagog'da bize katılmasıyla, toplantıda bulunanlar hep bir ağızdan kasabalarının trajik öyküsünü anlatmaya başladılar. Üç kişilik bir komite seçerek ne olup bittiğini bize sakince anlatmalarını önerdik. Böylece, Ukrayna'da meydana gelmiş en feci kıyımlardan birinin hikâyesini tam anlamıyla kavrayabildik. Fastov, sık sık, bölgeyi çeşitli zamanlarda işgal eden Beyaz generallerin komutasındaki çeteler tarafından yapılan Yahudi kıyımlarına sahne olmuştu. Denikin, Petlura ve diğer düşman güçler, Yahudiler'e yapmadıklarını bırakmamışlardı. Ancak, 1919'da Denikin tarafından örgütlenen kıyım en hunharcasıydı. Bir hafta boyunca süren bu felaket, dört bin insanın hayatına mal olmuş, Kiev'e kaçmaya çalışan binlerce insan yollarda telef olmuştu. Fakat ölümden de beteri vardı, dedi haham boğuk bir sesle. En korkuncu, yaşlı genç demeden kadınlara tecavüz edilmesiydi. Genç kadınlar, askerler tarafından esir alınmış erkek yakınlarının gözü önünde tekrar tekrar tecavüze uğramıştı. Sinagog'a kapatılan yaşlı Yahudiler işkence edilip öldürülmüş, pazar mey-

danına sürülen oğulları da aynı kaderi paylaşmıştı.

Yaşlı haham devam edemeyecek kadar sarsılmıştı, hikâyeyi komitenin diğer bir üyesi sürdürdü. Fastov'un, güneyin en bayındır kasabalarından biri olduğunu söyledi, ta ki, Denikin'in çetelerinin düzenlediği kanlı çapullarla her ev yağmalanana, taşıyamadıkları eşyalar parçalanana ve evler ateşe verilene kadar. Kasabanın büyük kısmı harap olmuştu. Hayatta kalanlar bir avuçtu. Çoğu, bir yerlerden acil bir yardım gelmedikçe, yavaş bir ölüme mahkûm yaşlı kadınlar ve küçük çocuklardı. Tanrı dualarını kabul etmiş ve Yahudi dünyasının, büyük felaketlerini öğrenmesinden nerdeyse umudu kestikleri bir anda bizi göndermişti. *"Boruk Adonay!"* diye haykırdı adam inançla, "çok şükür sana." Ve hep bir ağızdan tekrarlandı: *"Boruk Adonay!"*

Yaşadıkları bu tüyler ürpertici olaylardan sonra ellerinde kalan tek şey, dinsel inançlarıydı. Yıkıma ve zulme uğramış Fastov'da, bu sefalet içindeki Sinagog'da, onları duyacak bir Yahova yoktu ama, ben bu trajik sahneden tuhaf bir şekilde etkilenmiştim. Ne yazık ki, ne Saşa, ne de ben, onların dualarına daha iyi yanıt verecek olan Amerika'daki Yahudiler'e haber ulaştırabilecek durumda değildik. Yapabileceğimiz tek şey, bu korkunç kıyımlar hakkında yazı yazmaktı. Gerçi, anarşist basının dışında herhangi bir gazetenin, anlattıklarımızı basacağı konusunda garanti veremiyorduk. Bu insanlara bizlerin Amerika'da *Ahasverus* olarak görüldüğümüzü söylemek insafsızlık olacaktı. Bu büyük trajediden yalnızca radikal emek dünyasını ve eski yoldaşlarımızı haberdar edebilirdik. Ama Henry! O, bu talihsiz insanlar için çok şey yapabilirdi ve yapacağından emindim. Yol arkadaşımız altı haftadır bizimle birlikteydi ve bazı yürek paralayıcı sahnelere tanık olmuştu. Ancak, Fastov'daki kadar etkilendiğini hiç görmemiştim. Böyle bir durum karşısında kim olsa etkilenirdi. Ancak aşırı duyarlı bir insan olan Henry'nin etkilenmesi bundan farklı bir şeydi. Erkek gururu, yalnızca bir kadında görülebilecek böyle özellikleri açığa vurmamakta ne kadar direnirse direnşin, Denikin'in olağan gaddarlıklarıyla zulme uğrayan Yahudiler'i gördüğü zaman hassas yüreğinin büyük bir acıyla dolduğunu gizleyememişti. Sinagog'da toplanan insanların, Tanrı'nın onun şahsında kendilerine bir elçi gönderdiğinden kuşkuları yoktu. Huşu içinde önünde diz çöktüler, onu bırakmayacaklardı.

Amerika'daki akrabalarına mektup ve mesaj yazmış kasaba sakinleriyle sarılmıştık. Kadınların, bir oğula, bir kız evlada, bir kardeşe

ya da bir amcaya küçük ve biçimsiz el yazılarıyla yazdıkları mektupları bize getirişleri gerçekten dokunaklıydı. Onlar, "Amerike" denen bir yerdeydiler. Akrabalarının adreslerini, en azından yaşadıkları yerin ismini soruyorduk. Hiçbir şey bilmiyorlardı. Bazıları, sevdiklerinin adlarını vermenin yeterli olduğunu düşünüyordu. Onlara, "Amerike"nin, Fastov'dan biraz daha büyükçe bir yer olduğunu söylediğimiz zaman acıyla gözyaşı döktüler. Mektuplarını ne olursa olsun almamız için yalvarıyorlardı. Belki bir şekilde ellerine ulaşırdı. Reddetmeye cesaret edemedik. Saşa, mektupları, Yahudi basınındaki arkadaşlarımıza göndermeyi önerdi. Ayrılışımız sırasında üzerimize yağdırılan hayırduaları başka hiç kimseye nasip olmamıştır.

Bizi iki şey teselli ediyordu. Kasabanın Yahudi olmayan nüfusu katliama katılmamış ve Bolşevik güçler bölgeye girdiğinden beri kıyımlar kesilmişti. Bu bilgiyi veren kişi, Kızıl Ordu askerlerinin de Yahudi düşmanlığından arınmış olmadıklarını kabul etti, fakat Sovyet otoritesinin Fastov'da kurulmasıyla yeni katliamlar olacağı korkusu ortadan kalkmıştı ve köylüler o zamandan beri Lenin'e dua ediyorlardı. "Niçin Troçki ve Zinovyev'e değil de, yalnızca Lenin'e?" diye sorduk; "Biliyorsunuz," dedi yaşlı bir Yahudi, bilgiç bir tavırla, "Troçki ve Zinovyev, *Yehudim*'dir. Kendi halklarına yardım edenleri övmeye gerek yoktur. Fakat Lenin bir *goi*'dir (Yahudi olmayan). Neden ona dua ettiğimizi şimdi anladınız mı?" Kurduğu düzende en azından birilerinin hayırduasını kazandığı için, bu *goi*'ye biz de minnettarlık duyduk.

Yahudi olmayan bir doktorun, Denikin kıyımı sırasında halka nasıl büyük bir cesaretle yardımcı olduğunu öğrendik. Yahudiler'i kurtarmak için hayatını tehlikeye atmıştı. Doktorun asil cesaretiyle ilgili sayısız hikâyeler anlatan Yahudi topluluğu, ona gerçekten tapıyordu: Doktoru, akşam yemeğine, vagonumuza davet ettik. Fastov'daki kıyımların günlüğünü tutan doktoru, soluğumuz kesilmiş, sabah şafak sökene kadar dinledik.

Altı günlük Kiev yolculuğumuzda Harkov'la Fastov arasında yaşadığımız kâbus tekrarlandı. Yolculuk boyunca perişan olduk. Slavlar'ın inanılmaz inadının en büyük zorlukların üstesinden nasıl geldiğini bu yolculukta bir kere daha anladık.

Her istasyonda trene binmek için savaşan umutsuz kalabalıkların oluşturduğu korkunç manzara, yoksulluk içindeki köylülerle ve paçavralara sarınmış çocuklarla daha da dayanılmaz bir hal alıyordu. Kirli

paçavralara bürünmüş her yaştan çocuk, açlıktan dışarı fırlamış gözlerle etrafımızı kuşatıyor ve bir parça ekmek için yalvarıyordu. Savaşın, çekişmenin ve insanlık dışılığın bu masum kurbanları, yolculuğumuzun korkunç panoramasında, bende daima en yürek paralayıcı izleri bırakmıştır.

Saşa ve Henry, istasyonlardaki kalabalığın, köy pazarlarındaki kargaşanın yanında hiç kaldığını söylediler. Oralarda insanlar bir karınca sürüsünden farksızdı ve saldırılarında da bir o kadar kararlıydı. Seyyar satıcıların ve milislerin baş belası olan bu insanların sokaklardan sürülüp atılması emri verilmişti. Pazarlardan sürülen bu insanlar, çok geçmeden, sayıları daha da artmış olarak yığınlar halinde geri geliyorlardı. "Onları sürüp atmak sanki bir çözüm mü?" dedim Henry'ye. "Aç Rusya'ya ambargo uygulandığı sürece başka bir yol görünmüyor," diye yanıtladı. Durumdan, esas olarak, genel verimsizliğin ve bürokratik Frankenstein canavarının değil de, yalnızca ambargonun sorumlu olduğuna keşke ben de hâlâ inanabilseydim. Hiçbir devlet aygıtı, büyük toplumsal sorunlarla başa çıkamaz, dedim Henry'ye. Geniş kaynaklarına ve güçlü örgütlenmesine rağmen, Birleşik Devletler bile savaşta toplumsal güçlerin desteğini almak zorunda kalmıştı. Dünya Savaşı, Woodrow Wilson'ın generallerinden çok, doğrudan doğruya devlet kademelerinde yer almayan eğitimli, yetenekli ve işbilir kadın ve erkekler sayesinde kazanılmıştı. Diktatörlük ise hiçbir sosyal desteğe sahip değildi ve sosyal unsurların enerji ve yetenekleri atalete terkedilmişti. Rusya'nın sosyal ruhu olan ve ülkelerine hizmet etmeye gönüllü binlerce erkek ve kadın, Üçüncü Enternasyonal'in yirmi bir maddelik programını yutmadıkları için bir kenara itilmişlerdi. Durum böyleyken, *Komünist Devlet'in* zor toplumsal sorunların üstesinden gelmesini kim umut edebilirdi?

Henry, Bolşevik rejime karşı gösterdiğim sabırsızlığın, doğrudan anarşizmi değilse bile, daha yapıcı kazanımları getirecek *Bakunin tarzı* bir devrime inanmamdan ileri geldiğini iddia ediyordu. Aslına bakılırsa Rus Devrimi, *Bakunin tarzı* bir devrim olarak gerçekleşmiş, fakat o andan itibaren *Karl Marx tarzı* bir devrime dönüşmüştü. Sorunun kaynağı bu olsa gerekti. Anarşizmin, anka kuşu gibi eskinin küllerinden yaratılacağını umacak kadar saf değildim. Fakat Devrim'i yapan kitlelerin, Devrim'in yönünü belirleme şansına da sahip olacaklarını umut etmiştim. Henry, diktatörlük bütün iktidarı tekelleştirmemiş olsaydı, Rus halkının yapıcı çalışmaları başaramayacağı görüşün-

deydi. Bir kere ambargo kalkıp askeri cepheler tasfiye edildikten sonra, Bolşevikler'in daha da iyisini yapacaklarından emindi. Umutlarını paylaşabilmeyi ne kadar isterdim! Fakat dizginlerin gevşetileceğine ilişkin en ufak bir emare görünmüyordu. Tersine, Devrim'in özsuyu kurutuluncaya kadar iplerin sıkılaştırılacağı belliydi.

Tartışmalarımız bundan öteye gitmiyordu. Her şeye rağmen, Henry ile bu konular üzerinde tartışmak rahatlatıcıydı. Grubumuzdaki Rus-lar'la bu konular asla tartışılamazdı, hele sekreterimiz Şakol'la hiç. Benim gibi o da durumun farkındaydı, fakat Rusya ya da rejimle ilgili olumsuz en ufak bir söz işitmeye tahammülü yoktu. Zaman zaman dayanılmaz bir hal alan Slav asıksuratlılığına rağmen, onu severdim.

Baştan aşağı bir temizliğe ve esaslı bir uykuya fena halde ihtiyacımız vardı. Kiev'de bulacağımız zengin malzemeye, özellikle karşıdevrimci belgelere kavuşma isteğimizin de bundan aşağı kalır yanı yoktu. Dinyeper Irmağı üzerindeki bu kent, Ukrayna'da Kızıl ve Beyaz güçler arasında cereyan eden savaşların merkeziydi. Kiev'i daha geçenlerde Polonyalılar işgal etmişti.

Saşa'yla ben, Petrograd'dayken, Polonya işgalinin vahşetine karşı Sovyet basınının gösterdiği öfkeyi paylaşıyorduk. Lunaçarski ve Çiçerin, Polonyalılar'ın, şehrin bütün sanatsal zenginliklerini yakıp yıktıklarını açıklamışlardı. Ünlü mimari harikalar olan iki tarihi katedral, Sofya ve Vladimir, harabe haline getirilmişti. Oraya vardığımızda, eski Rus başkentini viran bir halde bulacağımızdan korkuyorduk. Meğer pireyi deve yapan Sovyet propagandasıyla aldatılmışız. Kiev'e zarar vermeye niyetlenmiş olsalar bile, Polonyalılar'ın amaçlarına ulaşamadıkları apaçık ortadaydı. Birkaç küçük köprüden ve demiryolundan başka yıkılan pek bir şey yoktu. Diğer yandan, bize, düşmanın, geride oldukça bol belge ve malzeme bıraktığı söylenmişti, ama onları ele geçirmek için gösterdiğimiz bütün çabalar boşa çıktı. Moskova'ya karşı açık bir düşmanlık içinde olan yerli Komünistler, "merkez"den aldığımız itimatnameleri, aşağılayan bir tavırla geri çevirdiler. Herkesin peygamberi Lenin'in dışında kuzeyli yoldaşlarına hiçbir sevgi beslemedikleri besbelliydi. Zinovyev'den söz edilince tüyleri diken diken oluyor ve belli ki, bizim Zinovyev'in ajanı olduğumuzu düşünüyorlardı. "Zinovyev de kim oluyor?" diye bağırıyorlardı öfkeyle; "kim oluyor da değerli tarihi belgelerimizi teslim etmemizi emrediyor bize?" Kremlin ve Smolni'nin lüksüne gömülmüş, emirler yağdırmak kolaydı. Gelsin de, Ukrayna ve özellikle Kiev halkının her an nasıl tetikte

yaşadığını görsündü. *Ispalkom*'ları (Yürütme Komitesi), her an yeni bir işgal korkusu içindeydi. Bu koşullarda, Zinovyev'in emirleri kimin umurundaydı? Yapacak daha önemli işleri vardı. Kent yaşamının acilen örgütlenmesi gerekirken, müzeyle falan zaman harcayamazlardı.

Sekreterimiz, bütün iktidarı elinde tutan *Ispalkom*'un başkanı *tavarişç* Vetoşkin ile yaptığı görüşmeden süklüm püklüm geri döndü. Nerdeyse ağlayacaktı. Başkan, yardımcı olmayı kesinlikle reddetmişti. Daha fazla zaman kaybetmeden tasımızı tarağımızı toplayıp yolumuza devam etsek iyi olurdu. Sekreterin kötümserliğine rağmen, umutsuz görünen durumlarda epeyce işe yaramış sihirli Amerikan anahtarımızı kullanmaya karar verdik. Niçin Kiev'de de işe yaramasındı? Yanımızda özbeöz bir Amerikalı vardı, üstelik gazeteciliğine de diyecek yoktu. Yetkililerin bunu gözden kaçırmayacaklarını düşünüyorduk. Henry, koltukları kabararak onayladı. Güzel gözlerindeki muzip parıltıyla, tercümanlığını yaptığım zamanlar, insanlara, kendisinin sormayı aklından bile geçirmediği sorular yönelttiğimi ve Devrim Müzesi'ne yardım etmenin gelecek kuşaklara hizmet olduğu fikrini aşıladığımı söyledi. İkimiz olduktan sonra, Ukraynalılar'ı bize yardımcı olmaya ikna etmek işten bile değildi.

Henry'nin basın kartı harikalar yaratıyordu. Bizi karşılamak için kapılara kadar çıkan Vetoşkin, çalışma odasında, Petlura, Denikin ve diğer maceracıların Kızıl güçler tarafından Ukrayna'dan sürülüşünün ilginç hikâyesini uzun uzadıya anlattı. Vetoşkin'in makamından, yanımızda, konut dairesine, bize derhal iki oda bulunması için yazılmış bir emir ve sekreterine bize mümkün olan her türlü yardımın yapılmasını bildiren bir mektupla ayrıldık. Vetoşkin'den, Parti Komiserliği'ne yazılmış, bize tayın kartı verilmesini emreden bir yazı da almıştım, bu kartı Saşa ve kendim için değil, grubumuzun Rus üyeleri için kabul etmiştim. Pazarların yiyecekle dolu olduğunu, alışveriş yapmaya hiçbir engel olmadığını, bu yüzden yiyecek masraflarımızı kendi paramızla karşılamayı tercih ettiğimizi söylemiştim başkana.

Bolşevikler, şehri daha yeni ele geçirmişlerdi. Kısa sürede, Sovyet kurumlarında işimize yarayacak hemen hemen hiçbir belge olmadığını gördük. Hükümet'in kayıtları büyük bir karışıklık içindeydi. Kimsenin kimseden haberi yoktu. Emirler veriliyor, sonra da hiçbir gerekçe gösterilmeden geri alınıyordu.

Beyazlar da pek bir şey bırakmamışlardı. On dört kez el değiştiren Kiev'de kurulan çeşitli hükümetlerin fikir birliği içinde oldukları

tek şey vardı: Yahudi kıyımları.

Şimdi Sovyet Kliniği olarak bilinen Yahudi Hastanesi'nde, Fastov'daki Denikin zulmünün kurbanlarıyla karşılaştık. Bu son kıyımın üzerinden epey zaman geçmiş olmasına rağmen, birçok kadın ve kızın durumu hâlâ kritikti. Bazıları bir daha iyileşmemecesine sakat kalmıştı. En korkunç olanı ise, anne ve babalarının, gözlerinin önünde işkence görerek öldürülmesine tanık olan ve şok geçiren çocukların vahim durumuydu. Kıyımlar sırasında, hastanede yaşamları kurtarmak için çırpınan, cerrahi bölüm sorumlusu Dr. Mandelsamm'dan, yaşadığı dehşet anlarını dinledik. Denikin huşmunun, saldırıların en beteri olduğunu o da vurguladı. Çoğu Yahudi olmayan görevlilerin kahramanca direnişi olmasa, ne tek bir hasta kurtulabilir, ne de hastane ayakta kalırdı. Onlar, saldırıya uğrayan insanları kurtarmak için, sonuna kadar görevlerinin başında kalmışlardı. "Neyse ki, Bolşevikler şehri aldılar da, yeni katliamlar önlenmiş oldu," dedi.

Kiev'de *Mother Earth*'ün eski nüshalarıyla karşılaşınca çok şaşırdım. Bunları bana, kıyımlar hakkında bilgi almak için gittiğimiz bir adam verdi. Görevimizle pek ilgilenmeyen bu adam, ertesi gün vagonumuza, Birleşik Devletler'de bastığım bir torba dolusu dergiyle geldi. Benim ve Berkman'ın kim olduğunu niçin daha önce söylememiştim? O zaman bizi böyle kayıtsız karşılamazdı. Bu nüshaları, daha bir gün önce, kendisine "Amerikalılar'ın" gelişinden söz eden bir dosttan almıştı. Kentlerine gelmiş Yahudi kolonisinin kimlerden oluştuğunu ancak o zaman öğrenebilmişti. Rusya'ya gönderilmediğinden emin olduğum bu dergilerin Kiev'e nasıl ulaştığını merak ediyordum. Ziyaretçimiz, arkadaşı Zaslavsky'nin Amerika'daki erkek kardeşinden bazı nüshalar aldığını açıkladı. Merakla, "Zaslavsky mi?" diye sordum; "sakın New York, Brooklyn'deki eski yoldaşımız Zaslavsky olmasın bu?" "Evet, ta kendisi." Artık tanıştığımıza göre, bir çayını içmeye evine gelmez miydik, ayrıca bizimle tanıştıracağı yerel Yahudi aydınları da orada olacaktı. Kiev'e kadar gelen bizleri, kendileriyle tanıştırmadığını öğrenirlerse başının etini yerlerdi. Adam ayrılmadan önce kendisinin, Rada'nın (Ukrayna Ulusal Meclisi) Yahudi İşleri eski Bakanı Latzke olduğunu açıkladı.

Rusya'daki altüst oluş içinde, Amerika'daki eski hayatım soluk bir anı olarak gerilerde kalmış, sanki yaşanmamış bir rüyaya dönüşmüş ve bütün değerlerim buhar olup uçmuştu. Sanki aslını arayan bir gölgeydim. *Mother Earth* nüshalarının aniden karşıma çıkması, işe

yaramaz ve hedefsiz yaşamının acılarını yeniden canlandırmıştı. Hummalı bir arzuyla yanıp tutuştuğumu iliklerime kadar hissettim. Çok sempatik, yerli bir yoldaş olan Sonya Avrutskaya'nın gelişiyle yeniden gerçekliğe döndüm. Yanında, köylü giysileri içinde genç bir kadın vardı, bana Gallina diye tanıştırılan bu kadın, Nestor Mahno'nun karısıydı. Onu, Sonya'yı ve hepimizi bekleyen tehlike, bana kederimi bile unutturmuştu. Bolşevikler'in, Mahno'yu ölü ya da diri getirene para vadettiklerini biliyordum. Mahno'yu yakalayamamanın hırsıyla, erkek kardeşini ve karısının ailesinden birçok kişiyi öldürmüşlerdi. Onunla en ufak bir ilişkiye girmek bile, ölümü göze almak demekti. Tanındığı takdirde, Gallina'yı ölümden başka bir şey beklemiyordu. Bolşevikler de dahil, herkesin girip çıktığı, resmi makamların gözü önündeki böyle bir yere gelme riskini nasıl göze alabilmişti? Bu tür tehlikelere alışık olduğunu söyledi Gallina. Bize ulaştırmak istediği mesaj, kendisinden başkasına teslim edilemeyecek kadar önemliydi. Nestor, bize bir plan sunuyor ve onayımızı bekliyordu. Yanındaki köylü müfrezesiyle birlikte, Kiev'in çok yakınlarındaydı. Planı, güneye doğru yol alan trenimizi durdurup bizi esir almaktı. Ekibimizin geri kalanının yoluna devam etmesine engel olunmayacaktı. Tavrını ve hedeflerini yüz yüze ve enine boyuna anlattıktan sonra, bizi yeniden Sovyet bölgesine güvenlik içinde ulaştıracaktı. Bu manevranın, kendisine karşı kasıtlı olarak yaratılmış kuşkuları gidereceğini umut ediyordu. Bunun pek parlak bir plan olmadığının farkındaydı, fakat başka çaresi yoktu. Bolşevikler, yalan ve iftiralarla kendisine ve *povstantsi* ordusunun devrimci dürüstlüğüne kara çalıyorlar, bir anarşist ve enternasyonalist olarak gerçekleştirdiği eylemleri çarpıtıyorlardı. Rusya dışındaki proletarya dünyasına, ne çeteci ne de *pogromsçik* olmadığını, Yahudiler'e karşı böyle suçlar işleyen bağımsız *povstantsi*'leri kendi elleriyle cezalandırdığını ancak bizim aracılığımızla duyurabilirdi. Son nefesine kadar Devrim'i savunacaktı. Kendisine bu olanağı tanıyarak dayanışma göstereceğimizi umut ediyordu. Planını onaylıyor muyduk?

Pervasızca bir cesarete sahip olan bu ustaca planın maceracı niteliği, Mahno'nun kuryesinin gençliği ve güzelliğiyle daha da çekici hale geliyordu. Çok geçmeden Saşa ve Henry de geldi. Hepimiz, Gallina'nın ateşli yalvarmalarıyla büyülenmiştik. Saşa'nın komplocu hayalleri yeniden alevlenmişti ve neredeyse razı olacaktı. Ben de baştan çıkmak üzereydim. Ama diğerleri, araştırma gezisindeki arkadaşlarımız? Onları, bile bile, ciddi sonuçlara yol açacağı apaçık bir eyleme

sürükleyemezdik. Ayrıca başka bir neden daha vardı. Beni, devrimci bir yapı olarak düşündüğüm Bolşevikler'e bağlayan son bağları henüz koparamamıştım. Entelektüel olarak kopmuş olsam da, duygusal olarak hâlâ kopma mücadelesi verdiğim bu insanlara karşı kasıtlı bir aldatmacaya giremeyeceğimi hissediyordum.

Koca kentte Mahno'nun karısının saklanacağı bir yer yoktu. Odam güvenlikli değildi, ama o gece için gizlenebileceği tek yer burasıydı. Gallina'yla gergin ve olağanüstü saatler geçirdim. Karanlıkta oturduk, yalnızca bir görünüp bir kaybolan solgun ay ışığı vardı onun güzel yüzünü aydınlatan. Odamda sanki tehlike içinde olan o değilmiş gibi davranıyordu. Büyük bir açlıkla yurtdışındaki, özellikle Amerika'daki kız kardeşlerinin hayatı ve çalışmalarını öğrenmek istiyordu. Orada kadınların neler yaptıklarını ve bireyselliklerini nasıl geliştirdiklerini soruyordu. Cinsler arasındaki ilişki nasıldı, kadınların kendi bedenleri üzerindeki tasarruf ve doğum kontrolü hakları ne durumdaydı? Kırsal bir bölgede doğmuş ve büyümüş bir kız için, böylesine bir bilgi ve öğrenme açlığı şaşırtıcıydı. Tutkuyla öğrenme isteği öyle bulaşıcıydı ki, bir an için bendeki güdüleri de canlandırmıştı. Ancak şafak söktüğünde ayrılma zamanının geldiğini anladık. Gallina, cesur ve kendinden emin adımlarla günün ilk ışıkları içinde kaybolup giderken perdenin ardından onun uzaklaşan siluetine bakakaldım.

Gallina'nın gelişi beni altüst etmişti, artık müze işi için resmi ilişkiler kurmak gelmiyordu içimden. Bolşevikler'le aramızdaki bütün güven köprülerinin yıkılması, önceden tasarlanmış bir şey değildi. Mahno'nun karısını bir karşı-devrimci olarak görmüyordum; kaldı ki, öyle düşünsem bile, onu Çekacı cellatların eline teslim edemezdim. Artık *Revkom*'la da çalışamayacaktım, oraya bir daha gitmemeye karar verdim.

Angelica'nın İtalyan ve Fransız Delegasyonu'nun rehberi olarak Kiev'e gelmesi, ilgilerin üzerimde toplanmasına yol açtı. Karşılanması sırasında ondan öyle büyük sevgi ve itibar gördüm ki, yerel Bolşevikler, kendilerinden biri olduğumu düşünmeye başladılar. Sevgili Angelica'nın, Vetoşkin'e, Amerika'daki geçmişimizi anlatması üzerine Başkan, kendimizi yalnızca araştırma grubunun üyeleri olarak tanıttığımız ve yaklaşık iki haftadır kentte olduğumuz halde gerçek kimliğimiz hakkında en ufak bir imada bile bulunmadığımız için bize sitemde bulundu. Kaldığımız yeri bırakıp derhal Sovyet misafirhanesine taşınmamızı rica etti.

Aleksandra Şakol, bir keresinde, kendisi gibi, partinin taleplerine ve hizmetine canla başla koşan bir Komünist tanımak için hayatının yarısını verebileceğini söylemişti. Şimdi ne demek istediğini anlıyordum. Vetoşkin'in elini tutabilmek ve ona şöyle diyebilmek için her şeyi verebilirdim: "Sizinleyim. Davanız benim de davamdır. Ben de siz ve dürüst yoldaşlarınız gibi gözüm kapalı inançla hizmet edeceğim." Heyhat, hayat boyu dogma ve itikatların ötesine geçmenin yollarını aramış olanlar için zihni acılardan böyle kısa ve kolay bir çıkış yolu yoktu.

Sovyet misafirhanesine taşınmadık ve Vetoşkin'e, hiçbir şeye ihtiyacımız olmadığını söyledik. Ancak, Angelica'nın, rehberliğini yaptığı İtalyan ve Fransız Delegasyonu'nun şerefine düzenlediği ziyafete davetini kabul ettik. İki ayı aşkın zamandır güneydeydik ve Rusya'nın diğer yerleriyle olduğu kadar, Batı'yla da bağlantımız tamamen kesilmişti. Angelica, yola çıktığımızdan beri buluştuğumuz ilk kuzeyli arkadaşımızdı. Kendisi de sürekli yollarda olduğundan ne yazık ki, bize çok az şey anlatabildi. Albert Boni'nin tutuklandığı üzücü haberini ondan aldık. Boni'den bir karşı-devrimci olarak kuşkulanıldığını söyledi. "Saçma!" diyerek güldüm. Albert, yalnızca bir yayıncıydı, devrimci olsun ya da olmasın herhangi bir kuruma isyan etmekten uzak bir insandı. Haberi duyar duymaz, Saşa'yla Henry'ye koştum. Boni'nin Sovyet Hükümeti için tehlikeli addedilmesine onlar da çok şaşırdılar. Çeka'nın şakasının olmadığını biliyorduk. Angelica'dan, tarafımızdan imzalanan bir telgrafı Lenin'e göndermesini rica ettik, memnuniyetle kabul etti.

Ziyafete giderken Saşa, sokağı çepçevre kuşatmış bir Çeka *oblava*'sının içine düştü. Oradan geçmekte olan herkes durduruluyor ve belgeleri soruluyordu. Saşa'nın kâğıtları tamam olmasına rağmen, görevli onu ahret sorgusuna tuttu ve hiçbir açıklama Çekacı'yı ikna edemedi. Neyse ki, aynı tatsız durumdan dolayı yandaki grupta ateşli bir tartışma başladı. Hiçbir Rus böyle şeylere karışmamazlık edemezdi. Çekacı, bir anda avını unuttu ve fazla seremoni yapmadan Saşa'yı bıraktı.

Eski Tüccarlar Kulübü'nün özenle hazırlanmış odaları ve bahçeleri, ziyafet nedeniyle ışıl ışıl aydınlatılmış ve taze çiçeklerle süslenmişti. Şarap ve meyvelerle dolu masaların ihtişamına bakılırsa, bu kentin fırtınalarla kasılıp kavrulduğuna inanmak oldukça güçtü. Bu manzara, daracık elbiseler giymiş besili hanımefendilerin boyunlarını ve bileklerini süsleyen mücevherler içinde salına salına dolaştıkları ve

onlardan aşağı kalmayan uzun kuyruklu smokinleri içindeki centilmenlerin boy gösterdikleri o eski ihtişam günlerinin hâlâ devam ettiği izlenimini uyandırıyordu. Kulübün gösterişi, eski püskü elbiseleri içindeki solgun yüzlü proleterler için uyumsuz bir arka plan oluşturuyordu. Yüz elli ya da daha fazla kişinin bulunduğu galada, belki de bu kaba gösteriden rahatsız olan tek Komünist Angelica'ydı. Sevgili İtalyan yoldaşlarının varlığı onu kısmen rahatlatmış görünse bile. Sağındaki Serrati ve solunda oturan Fransız Komünisti Sadoul onu lafa tutmuşlardı. Acıyla çevresini tarayan gözleri, kendisini nasıl mekân dışı hissettiğini, Lenin, Troçki, Zinovyev, Kızıl Ordu, Üçüncü Enternasyonal ve dünya devrimi şerefine yapılan bütün bu saçmalıklar karşısında nasıl hissizleştiğini sözcüklerden çok daha iyi ifade ediyordu. Bu baş döndürücü konuşmalar, gürültü patırtı içinde işitilmiyordu bile. İdeallerimiz tamamen farklı olsa da, bu hengâme beni olduğu gibi onu da çileden çıkarmıştı.

Fransız delegeleri arasında iki Anarko-Sendikalist'le tanışmamız yüzünden, davetin sonuna kadar kaldık. Aynı gece Delegasyon'la birlikte yola çıkacaklarından, konuşabilmek amacıyla, istasyona kadar kendileriyle gelmemizi istediler. Gösterilenlerle bizzat gözledikleri arasındaki çelişkiden rahatsız olduklarını belirttiler. Politik aygıt hakkında topladıkları bilgiler, proletaryanın bugünkü diktatörlükte çok az rolü olduğunu ortaya koyuyordu. Fransa'ya dönüşlerinde sendikalara verecekleri raporlarında bu malzemeyi kullanacaklardı. Bu bilgileri dışarı çıkarırken dikkatli olmaları gerektiğini söylediğimizde, şaşkınlıkla bakakaldılar. Ellerindeki bilgilerin dışarı çıkarılmasına izin verilmeyebileceğini izah ettik. "Mantıksız! Biz ne Rus'uz, ne de Komünist Parti'nin disiplinine bağlıyız," diye haykırdılar. Onlar Fransız'dı, büyük sendikaların temsilcileriydiler. Kim onlara karşı böyle bir tacizde bulunmaya cüret edebilirdi? "Elbette Çeka," diye yanıtladık. Fazla vesveseli olduğumuzu düşünüyorlardı.

Latzkeler'de bizim için düzenlenen gecede, evsahipleri ellerinden geleni yapsalar da, Delegasyon'a verilen ziyafetteki bolluğun esamesi yoktu. Gerçi bizi esas ilgilendiren yemekler değil, toplantıdaki gönüllülük, her fikirden ve eğilimden insanın kendisini bütün doğallığıyla ortaya koyabildiği neşe ve canlılık ortamıydı. Gecede, her meslekten Yahudi aydını vardı. Hepsi de, Amerikalı konuklarla görüşlerini, umutlarını ve endişelerini tartışmaya gelmişlerdi. Hiçbiri komünist değildi, ama ırksal nedenlerle rejimin ateşli savunucusuydular. Orada

bulunan Dr. Mandelstamm gibi onlar da, başta gelen sorunlarının Yahudiler'in güvenliği olduğunu samimiyetle kabul ediyor, Bolşevikler'in kıyımları önlediğini ve bu yüzden de Yahudiler'in Sovyet Hükümeti'ni desteklemeleri gerektiğini ileri sürüyorlardı. Onlara, genel terör ve güvensizlik ortamında halklarının sürekli olarak korunacağına inanıp inanmadıklarını ya da bununla yetinip yetinmediklerini sordum. Diktatörlüğün, bireysel çabaları ve inisiyatifi öldürdüğünü kabul ediyorlardı. Fakat başka seçimleri yoktu, Yahudiler'in bir ırk olarak yüzyıllardır çektikleri ayrımcılıktan kurtulması az şey değildi. Korkunun ürünü olan bu duyguları, Ukrayna'nın Yahudi düşmanlığıyla yüklü ortamında anlamak zor değildi. Fakat sosyal inisiyatifin bastırıldığını göz ardı eden bu görüşün ölçü alınması, yarardan çok zarar getirirdi. Bana göre belirleyici olan buydu. Ekim Ayaklanması'nı Yahudi ya da Yahudi olmayan kavramlarla değil, bütün insanlığın değerleriyle ya da en azından Rus halkının değerleriyle ifade etmek gerekirdi.

Toplantımızdaki gençler, diğerlerinden farklı görüşteydiler. Yıkımları önledikleri için Bolşevikler'e tam puan verilmesini reddetmemekle birlikte, Sovyet rejiminin, Yahudi düşmanlığı tohumlarının büyümesi için verimli bir toprak olduğunu düşünüyorlardı. Çarlık despotluğu altında bu bela, en reaksiyoner unsurlarla sınırlıydı. Şimdi ise toplumun her kesimine bulaşmıştı. Köylüler, işçiler, aydınlar, hepsi birden, ceza seferlerinden, zorla ürün toplamadan, militarizasyondan ve gözdağı vermelerden sorumlu Komünistler'i ve komiserleri, Yahudiler'le özdeşleştiriyorlardı. Bolşevizm'in, Yahudiler'e saldırı konusunda emniyet supabı olmaktan çok, bunu hızlandırdığını savunuyorlardı.

Saşa, iktidarın istismarını suçlayan, ama kötülüğün onun ta kendisi olduğunu görmeyen her iki görüşü de eleştirdi. Esas kötülük, Devrim'in hedeflerini partinin hedeflerine indirgeyen Komünist Devlet ve diktatörlüktü. Ekim'in amacı, yeni bir hayatı özgürce yeniden kurmak için Rusya'nın yaratıcı enerjisinin seferber edilmesiydi. Diktatörlüğün amacı ise, mutlak efendi olan devasa bir politik aygıt örgütlemekti. Ülkedeki ayrılıkçı güçlerin esas kaynağı buydu. Yükselen Yahudi düşmanlığı, kiliselere dönüş, köylülerin ve işçilerin içinde devrim karşıtı duyguların gelişmesi, genç kuşağın Sinizm'i ve benzer göstergeler, Bolşevikler'in, Ekim günlerinde verdikleri ciddi sözleri tutmamalarının doğrudan sonucuydu.

Orada bulunanların bazıları görüşümüzü destekledi, diğerleri ise kararlı bir şekilde karşı çıktı; fakat aramızda kin ve kötü duygulara

yer yoktu. Zaten Latzke'nin evindeki toplantının güzelliği de burada yatıyordu.

Saşa, tanıştığı Menşevikler'den değerli malzemeler toplamıştı. Güney'de, Devrim'in ilk iki yılında etkili bir eğitsel ve sosyal güç olan Menşevikler, daha sonra Bolşevikler tarafından tasfiye edilmiş ve Sosyal Demokrat sendikalar, Komünist lokomotifin arkasına bağlanmıştı. Menşevikler, Ukrayna emek hareketinin ve partilerinin tarihi üzerine çok değerli bilgileri kurtarmayı başarmış ve birçok kişisel not ve günlükle birlikte onları Saşa'ya teslim etmişlerdi. Nasıl yaptıysa, Saşa, İşçi Sovyeti merkezindeki bir masanın çekmecesine kilitli karşıdevrimci bir arşivi de ortaya çıkartmıştı. Bu arşivde, yığınla polis raporu, Rada oturumlarının tutanakları, ticari istatistikler ve benzeri malzemeler bulunuyordu. O hengâme içinde Saşa, Petlura'nın, Ukrayna diktatörü olarak yayınladığı ve Güney Ulusal Demokrasisi'nin prensiplerini resmen ilan eden ilk *Universal*'ine de rastlamıştı. Şehrin halk kütüphanesinde istiflenmiş ve belli ki unutulmuş olan, Denikin' in yazılı malzemeleri de sekreterimiz tarafından bulunmuştu. Azılı bir milliyetçi olan ve Şakol'un ricalarını duymazdan gelen kütüphaneci, bu değerli belgeleri, gelecek kuşaklar için Devrim Müzesi'ne teslim etmek yerine, kendi mahzeninde farelerin insafına terk ettiğinin öğrenilmesi halinde Amerika'da tefe konacağı ve gözden düşeceği söylenince tavrını değiştirmişti.

Kiev'deki son günümüz olan Pazar gününü, o göz alıcı Dinyeper Nehri boyunca bir gezintiye çıkarak değerlendirdik. Yolcu vapurları, manzarayı güzelleştiriyordu. Uzakta heybetli katedraller ve kiliseler göz alabildiğine uzanıyordu. Nehrin uzak bir noktasında tarihi bir manastırı olan eski bir köye rastladık. Konuksever rahibeler, bize ekmek ve kendi kovanlarında ürettikleri baldan ikram ettiler. Dinsel görevleri ve iş güç arasında ülkede ne olup bittiğinden habersiz yaşıyorlardı. Yüzyıllarca süren batıl inançlara gömülmüşlerdi ve yeni yaşamın kurulması için verilen mücadeleden bihaberdiler. Tanrı'ya hizmet aşkıyla, sebze yetiştiriyor, arıcılık yapıyor, köydeki çocuklara dikiş dikmeyi, tamirat yapmayı öğretiyor ve yabancılara sevecenlikle davranıyorlardı. Sofya ve Vladimir Katedralleri'ndeki rahip biraderleri ise farklıydı. Bize söylendiğine göre, onlar hâlâ yaydıkları hurafelerinin zehiriyle besleniyorlardı. Bu ağırbaşlı dalavereciler, mağaralarında kurumuş kemiklerine tapındıkları azizlerin yaptığı mucizeleri bire bin ka-

tarak anlatıp insanların gözünü boyuyorlardı. Devrimci Rusya'da gerçekten de inanılmaz bir manzara!

Odessa yolundayken, arkadaşımız Henry Alsberg tutuklandı. Bilmeden kendini Çeka'ya ihbar etmişti . Araştırma gezisine Moskova Çekası'nın rızasını almadan katılan Henry, yolculuğunu Sovyet'in kartal gözlerinden uzakta, sonuna kadar sürdürebilirdi. Ne var ki, Lenin'e çektiğimiz, Albert Boni'nin tutuklanmasıyla ilgili telgrafa o da imzasını koymuştu. Bunun üzerine başkentteki Rusya Merkezi Çekası, izinsiz olarak ortadan yok olmaya cüret eden Henry'nin tutuklanması için derhal bir emir yayınlamıştı. İşlerin kaplumbağa hızıyla yürüdüğü Rusya'da tutuklama emri, o sırada konakladığımız Kiev'e ulaşamamıştı. Biz yola çıktıktan sonra gelen emir, yolumuzun üzerindeki bütün istasyonlara telgrafla bildirilmiş ve bizi Jmerinka'da yakalamıştı.

Henry'yi kurtarmak için giriştiğimiz protestolardan hiçbir sonuç alamadık. Yerel Çeka, Alsberg'in kâğıtlarının eksiksiz, Çiçerin ve Zinovyev'den aldığı itimatnamelerin geçerli olduğunu, fakat Moskova Çekası'ndan izin almadığını ve tutuklanması için kesin emir geldiğini bildirdi. Henry'nin yalnız başına gitmesine razı olamazdık. Ya Saşa'nın ya da benim, Moskova'ya kadar ona refakat etmemizi önerdik. Ama Henry buna yanaşmadı. Muhafızlarını güldürecek kadar Rusça bildiğini söyleyerek işi şakaya vurdu. *Pajaluysta* (lütfen), *niçevu* (önemi yok) ve *spassiba* (teşekkür ederim) demesini biliyordu ve bunlar acil ihtiyaçlarını görmeye yeter de artardı. Eğer zorda kalırsa, daha kaba ifadeler de kullanabilirdi. Ayrıca hiçbir polisin karşı koyamayacağı bir şey vardı onda - *mezuma*. Korkmuyordu. Bizim de kendisi için endişelenmemize gerek yoktu. Ne cesur çocuktu şu Henry! Her şeye rağmen, bir noktada direttim: Notlarını yanına almamalıydı. Bu notların başını derde sokacağına kuşku yoktu ve bize bırakması hem kendisi, hem de notları açısından daha tekin bir yoldu.

Alsberg için, Lenin, Lunaçarski ve Zinovyev'e derhal telgraf çektik. Ama bunların yerine ulaşacağından pek emin değildik.

Henry, güzel ruhu, neşeli hali ve nüktedanlığıyla kendisini bize sevdirmişti. Çekacılar'la birlikte uzaklaştığını görmek yüreğimize oturdu. Zavallı çocuk daha geçenlerde cüzdanını çaldırmıştı. İnsanın son meteliğine varıncaya kadar soyulması hoş bir durum değildi, ama bu Rusya'da felaketti. Ne yazık ki, Henry'yi teselli etme şansım yoktu, çünkü çocuklar treni kaçırmışlar ve ancak saatler sonra bizi yakalayabilmişlerdi. Başlarından geçen macerayı anlatırken gülmekten kırılı-

yorlardı. "Söylesene paranı çalan hırsız bulundu mu?" diye bağırmıştım. "O kadar hırsızın arasında paranı çalanın kim olduğunu tespit etmek için falcı olmak lazım," diyerek gülmüştü Henry.

Alsberg'in tutuklanması, yolculuğumuzun geri kalan kısmında peşimizi bırakmayan terslikler zincirinin başlangıcıydı. Jmerinka'dan henüz ayrılmıştık ki, On İkinci Ordu'nun yenildiği ve Polonyalılar'ın Kiev'e ilerledikleri haberini aldık. Demiryolu, geri çekilen askeri trenlerle kapanmıştı ve istasyonlarda korkunç bir kargaşa vardı. Vagonumuz kâh güneye giden trenlere bağlanıyor, kâh karşıt yöne gönderilmek üzere yeniden ayrılıyordu. Sonunda, şans eseri, bundan sonraki durağımız olan Karadeniz üzerindeki o büyük kente doğru ilerleyen bir askeri konvoya katılabildik. Oradan Kafkasya'ya geçmeyi düşünüyorduk, fakat General Wrangel'in manevraları yüzünden kararımızı değiştirdik. Wrangel'in güçlerinin, Rostov'un Aleksandrovsk kasabasını işgal etmesi, Kırım yolumuzu kapatmıştı. İtimatnamelerimizin süresi Ekim'in sonunda bitiyordu ve bunları posta yoluyla yenilememiz aylar alırdı. Belgelerimizin süresi dolduktan sonra güneyde kalmak çok tehlikeli olacaktı, bu yüzden bir an önce Odessa'ya ulaşmaya çalışıyorduk, oraya vardığımızda nasıl olsa bir yolunu bulurduk.

Sonunda Karadeniz kıyısındaki büyük kente ulaştık, önceki gün çıkan büyük bir yangın sonucu merkez postanesi ve elektrik santrali kül olmuştu, kent tamamen karanlıktaydı. Bu yıkımın Beyaz kundakçıların işi olduğu söylenerek kentte sıkıyönetim ilan edilmişti. Polonyalılar'ın Kiev'i aldıkları ve Wrangel'in kuzeye ilerlediği haberleri gerginliği iyice artırıyordu. Gerçekte ne olup bittiğinden habersiz olan halk, endişe içindeydi.

Sovyet kurumlarında kuşku ve korku havası hakimdi. Şakol, Saşa ve ben *Ispalkom*'a girdiğimizde bütün gözler üzerimize çevrildi. İtimatnamelerimiz dikkatle gözden geçirildi ve *predsedatel*'in yüce makamına çıkmadan önce kimliklerimiz ve amacımız hakkında sorguya çekildik. *Predsedatel*, makamının gücüyle şişinen gençten bir adamdı. Selamımızı almadığı gibi, oturmamız için yer de göstermedi. Bir süre masasındaki kâğıtlarla meşgul olduktan sonra belgelerimizi uzun uzadıya tetkik etti, sonunda ikna olmuş bir yüz ifadesiyle bize döndü. Bizim için bütün yapabileceği, diğer Sovyet dairelerine girişimizi sağlayabilmek ve "sokağa çıkma yasağı başladıktan sonra" dışarı çıkma izni vermekti. Bundan başka yapabileceği bir şey yoktu ve müzelerle de hiç mi hiç ilgilenmiyordu. Aydınlar bu tür şeylerle eğlene dursunlardı,

işçilerin, Devrim'i savunmak için yapacak daha önemli işleri vardı. Bunun dışındaki her şey boşa zaman öldürmekti. Adamın tavrı ve sert davranışı, çalışmalarımız açısından iyiye işaret değildi. Sözleri de bize güven vermemişti. Saşa ona teşekkür ederek, devrimci azmini takdir ettiğimizi ve dostça tavrını daha fazla suistimal etmek istemediğimizi belirtti. Saşa'nın alayı, masasında kaskatı oturan adamın üzerinde hiçbir etki yapmadı.

Arkadaşlarım, *Ispalkom*'un başkanının aydın düşmanı bir tutum içinde olduğu izlenimimi paylaştılar. Entelektüel insanlara karşı keskin bir öfkeyle dolu birçok proleter Komünist'le karşılaşmıştım, fakat Odessa *predsedatel*'i gibi düşmanlığını bu kadar açıkça ortaya koyanını hiç görmemiştim. Bu tür fanatiklerin Devrim'in temel çıkarlarına silahlı düşmandan çok daha büyük zarar verdiklerini düşünmekten kendimi alamadım. Ekibimizin hiçbir üyesinin bir daha *Ispalkom*'a gitmemesine ve şehirdeki çalışmalarımızı kendi olanaklarımızla yürütmeye karar verdik.

Merdivenlerden inerken, bize doğru gelen bir grup genç dikkatimizi çekti. Bir an bize baktıktan sonra seslendiler: "Hey, Saşa! Emma! Buradasınız ha?" Bolşevik sıkı disiplinini soluduktan sonra, Amerika'dan yoldaşlarımızla bu beklenmedik karşılaşma hoş bir sürprizdi. Görevimizi öğrendikleri zaman bizim gelecek trenle şehrin dışına çıkartılacağımızı garanti ettiler; yetkililerden yardım alamayacağımızdan kesinlikle emindiler. *Ispalkom* başkanı da içlerinde olmak üzere yetkililerin çoğu merkeze karşıydılar ve yerel Komünist olmayan her şeyle çatışma halindeydiler. Bu yetkililer, *sabotajniki*'nin allahıydı. Dogmatik bir partizan olan Başkan, alfabeyi bilen her eğitimli kişiden nefret ediyordu; çocuklardan biri, onun bir yolunu bulsa bütün entelektüelleri kurşuna dizeceğini açıkladı. Yoldaşlarımız, müze için çalışmalarımızda, kentte sorumlu bir görevde bulunan Amerikalı yoldaş Orodovsky'nin yardımlarını almamızı önerdiler ve aynı zamanda bize yardımcı olabilecek birçok başka kişinin ismini verdiler. Menşevikler de bize bilgi ve malzeme sağlayabilirlerdi. Onlar daha geçenlerde sendikalardan temizlenmişlerdi; bazıları sendika tabanında öylesine etkiliydi ki, Bolşevikler onları tutuklamaya cüret edememişlerdi.

Orodovsky, birinci sınıf bir matbaacı ve pratik kafalı bir adamdı. Hükümet'ten basımevi işini almayı başarmış ve bu işi kotarmaktaki becerisiyle resmi makamları şaşkınlık içinde bırakmıştı. Müsadere edilmiş ve bir kenara atılmış malzemeden kentteki en iyi basımevini

kurmuş olan Orodovsky bize eserini gösterirken, gurur duyduğu her halinden belli oluyordu. Burası, temizliğin, düzenliliğin ve verimli üretimin örneğiydi. Çalışmaları her adımda engellenmişti; çünkü onu "kendilerinden" biri olarak görmüyorlardı ve şüphe altındaydı. Devrim'le özdeşleştirdiği işine âşıktı, fakat kaçınılmaz sonunu düşündükçe kederleniyordu. "Ah, Devrim," diye iç çekiyordu, "ne oldu sana?"

Orodovsky'nin yardımıyla, mali dairede aktif olan başka birçok anarşistle tanıştık. Onlar da Orodovsky gibi, kendilerine yalnızca geçici olarak hoşgörü gösterildiğini, fikri standartlara "bütünüyle" uymayan insanlar olarak her an başlarının belaya girebileceğini düşünüyorlardı. İçlerinden, bütün hayatı işçilerin arasında geçmiş, proleter kökenli Şahvorostov'un hikâyesi en ilginç olanıydı. İstibdat altında işçiler için savaştığı gibi, Bolşevik rejim altında da aynı kavgayı sürdürüyordu. En militan anarşistlerden biri olan Şahvorostov, emekçiler tarafından da çok seviliyordu.

Şahvorostov'u daha yakından tanıyınca, hakkında anlatılanların hiçbirinin abartma olmadığını ve çok içtenlikli bir insan olduğunu gördük. Onda, *Ispalkom* başkanının sertliğinden ve haşinliğinden eser yoktu. Çok yönlü, sevecen ve sade bir insandı.

Ona, nasıl olup da tutuklanmadığını sorduğumuzda, "Tamamen şans, bir de işçilerin desteği tabii," diye yanıtladı. İşçiler, onun biricik amacının, Komünist Devlet'in kısıtlamalarına karşı verdikleri sürekli mücadeleye yardım etmek olduğunu biliyorlardı. Bunun kaybedilmiş bir savaş olduğunun farkındaydı, ama dışarda olduğu sürece bu mücadeleye devam edecekti.

Şahvorostov, genç yoldaşlarımızın sözünü ettikleri yaygın sabotaj suçlamalarını doğruladı. Konuyu biraz daha açarak, birçok Sovyet yetkilisinin boş yere masa işgal etmekten başka bir işe yaramadığını, diğer bir kısmının ise bilinçli *sabotajnik*'ler olduklarını, halkın refahı için yapılan her çalışmayı kasıtlı olarak baltaladıklarını anlattı. Bunun belirgin bir örneği, Lenin'in "soyguncuları soyun" sloganı doğrultusunda, geçenlerde burjuvaziye karşı girişilen genel saldırıydı. Çekacılar, işgal edilmemiş tek bir ev, dükkân ve kulube bırakmamış, ne var ne yok el koymuş ya da yağmalamışlardı. Mal sahipleri, bu ani baskınla neye uğradıklarını anlayamamışlardı. Kendilerine, acilen ihtiyaç duydukları ayakkabı ve giyecek sağlanacağı sözü verilen işçiler, yeni kamulaştırmayı öğrendikleri zaman verilen sözün derhal yerine getirilmesini istemişlerdi. "Elbette yerine getirildi," diye devam etti Şahvo-

rostov alaycı bir gülümsemeyle; "Ekonomik Yardım Dairesi'ne gelmiş bir düzine paketi açtığımızda, bir dilenciye bile sadaka olarak verilmeyecek paçavralardan ve yırtık pırtık eşyalardan başka hiçbir şey bulamadık. Baskıncılar, el konulan giyeceklerin en iyilerini seçip pazara sürmüşler, burjuvalar da mallarını gidip pazardan yeniden satın almışlardı. Skandal öylesine büyüktü ki, örtbas etmek mümkün değildi. Parti'deki dürüst insanlar araştırma talep ettiler ve sonuç olarak kabak birkaç ikinci derece memurun başına patladı, kurşuna dizildiler. Ama yozlaşma kurşuna dizmelerle önlenecek gibi değildi."

Şahvorostov ve Metal İşçileri Sendikası'ndan bir yoldaş, Devrim Müzesi projesiyle ilgili bilgi vermek ve sendikaların çalışmalarımızla ilgilenmesini sağlamak için çeşitli işçi örgütlerinin başkanlarını bir konferansa çağıracaklarına söz verdi. Saşa delegelere seslenecek ve görevimizi açıklayacaktı.

Sovyet kurumlarında bir hafta dolaşmamız, Odessa'daki sabotajın, arkadaşlarımızın anlattıklarından çok daha vahim olduğunu görmemize yetti. Yerel görevliler, Rusya'da rastladığımız en kötü kaytarmacılardı. En üst komiserden en alttaki *barişnya* (genç kadın) daktilocuya kadar hepsi, işe iki saat geç gelmeyi ve iş bitiminden bir saat önce ayrılmayı alışkanlık haline getirmişlerdi. Memurlar, vatandaşı saatlerce beklettikten sonra, "çok geç" olduğunu, bugün gidip yarın gelmesini söylemeyi iş edinmişlerdi. Çalışmalarımız için Sovyet yetkililerinden neredeyse hiçbir destek görmedik. Bize "bir dakika ayıramayacak kadar meşgul" olduklarını söyledikleri halde, sohbet ederek aheste aheste sigaralarını tüttürmeye, "genç bayanlar" tırnaklarını cilalayıp dudaklarına ruj sürmeye zaman buluyorlardı. Resmi parazitliğin bu kadar açıkça ve utanmazca yapıldığı görülmemiştir.

Özellikle bu çeşit sabotajlarla mücadele etmek için kurulmuş İşçi ve Köylü Denetleme Kurulu'nun, kendi varlık sebebiyle en ufak bir ilgisi kalmamıştı. Bu kurum üyelerinin çoğu uğursuz vurgunculardı. Sovyet parasına göre daha değerli olan ve piyasaya sürülmeleri kesinlikle yasaklanmış bulunan Çarlık ve Kerenski zamanının paralarını değiştirmek isteyen bir kişiye, bu görevlileri bulmaları salık veriliyordu. "Böylesi bir vurgunculuktan sıradan vatandaşlar kurşuna diziliyor," diye açıkladı tanınmış bir Bundcu*, "ama bu görevlilere kim dokunabilir ki? Bunların hepsi el altından çalışıyor." Bu adam, en yüksek Sovyet çevrelerinin istibdat ve yolsuzluklarını bu kentte bilmeyen

* Yahudi Sosyal Demokrat örgütü *Bund*'un üyesi.

kalmadığını da belirtti. Özellikle Çeka, boğaz kesen bir çeteden başka bir şey değildi. Şantaj, rüşvet ve fidye ödeyemeyen kurbanları ayrımsız kurşuna dizmek Çeka'nın genel uygulamasıydı. Ölüm cezasına çarptırılan büyük vurguncuların bir servet değerinde fidyeler ödeyerek Çeka tarafından serbest bırakılması kanıksanmış bir olaydı. Diğer bir uygulama ise, mahkûmun idamını akrabalarına bildirmek üzerine kurulmuş bir hileydi. Tam ailesi yasa gömülmüşken, bir Çeka görevlisi geliyor ve onlara yanlışlık yapıldığını bildiriyordu. Suçlanan adam hâlâ hayattaydı, ama bundan sonra yaşaması, ödenecek yüklü miktarda paraya bağlıydı. Mahkûmun ailesi ve arkadaşları istenilen miktarı denkleştirmek için seferber oluyor, toplanan para biçilen miktardan eksik bile olsa, Çeka geri çevirmiyordu. Daha sonra, yanlışlık olduğu söylenen şeyin aslında hiç de yanlışlık olmadığı ve infazın çoktan yapıldığı anlaşılıyordu. Eğer bu durumu protesto etmeye yeltenen birisi çıkarsa, anında tutuklanıyor ve Çeka'ya "rüşvet verme teşebbüsünden" kurşuna diziliyordu. Nerdeyse her sabah, şafakta, bir kamyon dolusu ölüme mahkûm insan, "Çeka Sokağı"ndan gürültüyle geçerek hızla şehrin dışına doğru götürülüyordu. İdama mahkûm kişi, vagonun içine zorla yüzükoyun yatırılıyor, elleri arkadan bağlanıyor ve başına silahlı nöbetçiler konuyordu. Kamyonla birlikte gelmiş, at sırtındaki Çekacılar, yol boyunca vagonun açık pencerelerinden gördükleri herkese ateş ediyorlardı. *Razmenyat* olmuş (imha edilmiş) bu insanların son yolculuk öykülerinden geri kalan tek şey, kamyonun yol boyunca geride bıraktığı kırmızı bir çizgiydi.

Bundcu, bir kaç gün sonra yanında, ünlü Yahudi şair Byalek'in ve halka mal olmuş diğer kişilerin de içinde yer aldığı bir çevrenin üyesi olan ve Dr. Landesman diye tanıttığı Siyonist arkadaşıyla birlikte yeniden çıkageldi. Doktor, kuşkusuz *Roş Haşona*'nın yaklaştığından haberdar olduğumuzu ve ailesiyle birlikte kutlayacağı bu büyük günde, aralarında bizi de görmekten mutlu olacağını söyledi. Yahudi Yeni Yılı'nın yaklaştığının farkında olmadığımızı itiraf ettik, fakat bu günü onlarla geçirmeyecek kadar da Yahudi'liğimizi unutmamıştık.

Landesman'ın, şimdi bir Sovyet sanatoryumuna dönüştürülmüş eski kliniğine bitişik olan ailesiyle birlikte oturduğu ev, eşsiz bir doğayla çevrelenmişti. Yüksek bir yere kurulmuş olan bu evin bir tarafı sık ağaçların ve çalılıkların arasına gömülmüşken, öbür tarafı tepenin eteklerini dalgalanıyla döven Karadeniz'e bakıyordu. Rica edildiği üzere, çay saatinde geldik, Odessa'da sıkıyönetim olduğundan diğer ko-

nuklar karanlıktan sonraya kalamıyorlardı.

Dr. Landesman'ın kliniği, Odessa'daki en iyi klinik olarak ün salmıştı. Bolşevikler, burayı işçiler için dinlenme evi yapmak üzere müsadere etmişlerdi. Fakat, bırakın tek bir proleteri, sıradan bir parti üyesinin bile ayağı basmamıştı buraya şimdiye kadar. Sadece, aileleriyle birlikte en üst düzey yetkililer geliyordu. Şu anda ise, kötü bir "sinir buhranı" yüzünden tedavi gören Çeka Şefi Deitsch kalıyordu.

"Onu tedavi etmeye nasıl dayanabiliyorsunuz?" diye sordum doktora. "Başka bir seçimimin olmadığını unutuyorsunuz," diye yanıtladı, "Ayrıca, ben bir doktorum ve herhangi bir kimseye tıbbi yardımı reddetmeyen mesleki ahlakıma bağlıyım." "Bakın şu burjuva duygusallığına!" diyerek güldüm. Espriyi yakalayarak, "Bu da Çeka Şefi'nin işine yarıyor," diye söylendi.

Önümüzde semaver, terasta oturuyorduk. Gökyüzü maviden mora çalıyor, güneş ateşten bir top gibi Karadeniz'e yavaş yavaş gömülüyordu. Bu yeşil, gizli köşenin emsalsiz pastoral güzelliğinde kenti saran bütün dehşet ve acılar uzakta kalmış gibiydi. Keşke biraz daha sürse diye hayıflanıyordum ... fakat böyle şeyler ancak saniyeler içinde yaşanabiliyordu.

Yeni konuklar geldiler, aralarında iri gövdesi ve geniş omuzlarıyla, şairden çok zengin bir tüccarı andıran Byalek de vardı. Hassas bir yapıya sahip olduğu anlaşılan zayıf bir adam, Yahudi zulmü ve kıyımları konusunda tanınmış bir otorite olarak bize takdim edildi. Saşa, onunla konu üzerine derin bir sohbete dalmışken, yemeğin ortasında birden fenalaştı ve özür dileyerek kalktı. Doktor Landesman'la birlikte Saşa'nın yanına koştuğumuzda nerdeyse yıkılmak üzereydi. Acıdan kıvranıyor ve nefes alamıyordu, kısa süre sonra da bayıldı. Hiç bitmeyecekmiş gibi gelen bir yarım saat geçtikten sonra, işinin ehli doktorun müdahalesiyle kendine gelir gibi oldu. Sıcak su şişeleriyle yapılan tedavi sonucunda rahatladı, fakat hâlâ bitkindi. Landesman'a, arkadaşımın Birleşik Devletler'den ayrılırken çok hasta olduğunu ve o zamandan beri tam iyileşemediğini söyledim. Özellikle kara ekmek sağlığını bozmuştu, güneye geldiğimizden beri, beyaz ekmek sayesinde durumu önemli ölçüde iyiye gitmişti. Evsahiplerimiz, Saşa'nın yeni bir kriz geçirme olasılığını dikkate alarak gece orada kalmamızda ısrar ettiler. "Bunun ne yararı olacak?" diye birdenbire konuşmaya başladı hasta. "Ekibimiz Moskova'ya gitmek zorunda." Doktor, ekip yola çıksa da, Saşa'nın ve yanında kalacak birisinin, ken-

disi hastalığa teşhis koyana kadar Odessa'da kalmalarını önerdi. Çok geçmeden Saşa derin bir uykuya dalınca, baş ucuna oturup onun ince, solgun yüzünü incelemeye başladım. Bu yüz, onunla yıllar önce tanıştığımızdan bu yana sevimliliğinden hiçbir şey yitirmemişti. Onu kaybetmek nasıl bir şey olurdu, hele Rusya'da? Bu düşünceyle titredim, böyle bir olasılığı düşünmek bile korkunçtu. Can yoldaşım mışıl mışıl uyuyordu. Yemek odasına geri döndüm. Düşüncelerim ise, geçmiş günlerde, arkadaşım, yoldaşım Saşa'yla birlikte verdiğim mücadelelerdeydi.

Saşa, sanki hiçbir şey olmamış gibi aniden içeri girdiğinde yemek yeni bitmişti. Yemekteki payından o kadar çabuk vazgeçeceğini mi sanmıştık. İştahı yerindeydi ve Madam Landesman'ın yemek pişirme sanatının hakkını vermekten onu kimse alıkoyamazdı. Yemekte bulunanlar kahkahayı bastılar. Doktor, ağır yemekler yemesini yasakladı, fakat Saşa, istediği yemekleri yemekten men edilen bir anarşist olarak isyandan başka bir çaresinin olmadığını bildirdi. Şaşkınlıkla bakakaldım. Otuz bir yıl önce New York'ta Sachs'ın lokantasında ekstra pirzola ve kahve isteyen oğlan, hiç değişmemişti. Bir saat öncesinin hastası, yalnızca iştahla yemek yemekle kalmıyor, aynı zamanda yemektekileri gülmekten kırıp geçiriyordu. Uzun zamandır aradığı adamı bulduğunu söyleyerek akşamın geri kalan zamanını kıyımları araştırma uzmanıyla konuşarak geçirdi.

Adam, bu konuda gerçekten de bir ayaklı kütüphaneydi. Kıyımların meydana geldiği yetmiş iki şehre giderek çok değerli bilgiler toplamıştı. Ukrayna'daki çeşitli rejimler altında meydana gelen Yahudi kırımlarının, Çarlık altındaki en kötü katliamlardan daha şeytanca bir özelliğe sahip olduğunu belirtti. Bolşevikler'in iktidara gelmesinden beri kıyımların olmadığını kabul etmekle birlikte, o da, Kiev yazarlarının genç kesimi tarafından ileri sürülen, Bolşevikler'in kitleler içindeki Yahudi düşmanı duyguları yoğunlaştırdıkları görüşünü paylaşıyordu. Günün birinde intikamcı bir toplu katliam patlak verirse kimse şaşırmasındı.

Saşa, onunla ateşli bir tartışmaya girdi. Geleceğe ilişkin spekülasyonları bir yana bırakalım, diye vurguluyordu, Bolşevikler'in kıyımları durdurdukları gerçeği herkesçe malumdu. Bu, hastalığı kökten iyileştirmeseler bile, şiddetli belirtilerini ortadan kaldırmaktaki kararlılık ve samimiyetlerini ortaya koymuyor muydu? Araştırmacı, bunu reddederek, Bolşevikler'in, Yahudiler'i öz savunma haklarından yok-

sun bıraktığını ve bu amaçla örgütlenmelerini yasakladığını ileri sürdü. Gelecekteki saldırılara karşı kendilerine silahlanma izni verilmesi amacıyla başvurdukları için Sovyet Hükümeti'ne karşı komploya kalkıştıklarından bile kuşkulanılmıştı. Doktor Landesman da yerel makamların, kendisinin Yahudi izci birliğini kurmasına izin vermediklerini ekledi. Doktor, yalnızca Yahudiler'i savunmak için değil, aynı zamanda kimsenin güvenlik içinde olmadığı Odessa'da genel olarak bütün vatandaşları, uğursuz çetelerden korumak için böyle bir girişimde bulunmuştu.

Daha ciddi bir muayene sonucunda Saşa'nın mide ülseri olduğunu saptayan doktor, onu tedavi için sanatoryumuna yatırmayı önerdi. "Bir doktora gözükmeye gör, sende mutlaka bir hastalık bulur," diye şaka yapan Saşa, doktorun önerisine kulak asmadı. Yola çıkmak zorunda olan ekibimizden ayrılmak niyetinde değildi.

Landesmanlar'a konukseverliklerinden dolayı yürekten teşekkür ettik. Sosyal fikirlerimiz birbirinden çok uzak olsa da onlar, Rusya'da hoş bir tesadüfle tanıdığımız en dost ve en insan kişilerdi. Odessa'daki işimizi bitirmiştik ve ayrılmak zorundaydık. Wrangel güçlerinin güzergâhı üzerinde bulunan Kırım'a gitmek söz konusu bile değildi. Bize, kırk sekiz saat içinde Kiev'e hareket edecek bir trene bağlanacağımıza ilişkin söz verildi. Böyle bir şansın doğacağını hayal bile edemiyorduk, ama bu umuda sıkı sıkı sarıldık. Bu arada sekreterimiz ve Saşa, kurtarılmayı beklediği bildirilen değerli bir arşiv için Nikolayevsk'e keşfe çıkmaya karar verdiler. Şakol, kendinden emin bir havada, bir askeri kamyonun yakında bu şehre hareket etmek üzere olduğunu ve askerleri, onları yanlarına almaya ikna edebileceğini söyledi. Bu, küçük bir olasılıktı, ama bu iki maceracıyı kim tutabilirdi ki?

Grubumuzun diğer üyeleriyle birlikte, vagonumuzu Kiev yolculuğuna hazırlamak üzere Odessa'da kaldım. Vagonu yıkayıp fırçaladığım sırada genç bir kadın girdi içeri. Kendini tanıtmadan, İngilizce olarak, beni Birleşik Devletler'den tanıdığını söyledi. Kocasıyla birlikte, Detroit'deki konferanslarıma gelmişlerdi. Kentte bulunduğumuzu öğrenmişti. Yoldaş Berkman'la ikimizi evlerine çaya davet ediyordu. Hastanede yatan kocasının bize katılamayacağına üzgündü, fakat bizi görmeyi o da çok isterdi. Eski yoldaşlarını görmeye gelemeyen kocasını, acaba hastanede ziyaret edemez miydik? Berkman'ın şu anda kentte olmadığını ve benim de bitirmem gereken önemli işlerim olduğunu izah ettim. Davetinden memnun olmakla birlikte evine gele-

meyecektim. Fakat hastayı ziyaret edebilirdim. "İnsan Rusya'da çiçeklerin varlığını unutuyor," dedim, "yoksa kocanıza çiçek götürmeyi çok isterdim." Sonra ziyaretçimin adını ve hastanenin adresini sordum. "Kocam eski Landesman sanatoryumunda," diye yanıtladı; "ismi Deitsch." Sandalyemden, sanki bir yılan sokmuş gibi fırladım. Kadın da sıçrayıp kalkmıştı. Birkaç saniye birbirimize ters ters baktık. Sonunda konuşabildim.

Kapıyı göstererek, "Derhal terk edin burayı! Kocanız da, siz de lâzım değilsiniz," dedim.

"Benimle nasıl böyle konuşursunuz?" diye bağırdı öfkeyle, "herhalde kocamın Çeka Başkanı olduğunu bilmiyorsunuz!"

"Biliyorum, seninle aynı havayı solumayacak kadar iyi biliyorum. Dışarı!"

Çıkıp gitmek yerine, yüzsüzlükle yerine oturdu, homurdanarak, Siyonistler'le ve burjuvaziyle düşüp kalktığını söyledi. Ben de mi karşı-devrimci olmuştum, öyle olmasam, devrimci Rusya'ya hizmet etmek için çırpınırken hasta düşen kocası gibi bir yoldaşa böyle çetecileri tercih etmezdim. Deitsch, beni isterse zorla ayağına getirtebilirdi ve öğretmeni E.G.'a neler olduğunu anlattığı zaman belki bunu yapacaktı da. Bıraktım, konuşsun. Sosyal perspektifimin bütünlüğü zaten parçalanmış, unufak olmuştu. Bir parça daha kopmuş, ne önemi vardı ki? Bu kadına, Devrim diye alkışlanan şeyin canavarlık olduğunu ve ona hizmet edenlerin de canavarlar olduğunu kavratabilecek ne inancım, ne de tartışmak için enerjim kalmıştı.

Saşa, sekreterimizle birlikte, beklediğimizden yirmi dört saat geç döndü. İktidar sahibi Çekacı'nın karısıyla karşılaşmamızdan, ancak trenimiz Odessa'nın dışına çıktıktan sonra söz edebildim.

Saşa ve Şakol, Nikolayevsk'e yaptıkları heyecanlı yolculuğun hikâyesini anlattılar. Üzücü şeyler yaşamışlardı. *razviorstka* (zorla ürün toplama) ve Bolşevik ceza seferleri tarafından yıkıma uğratılmış köylere gitmişlerdi. İki arkadaşımızın bulunduğu askeri malzeme kamyonuna refakat eden Çekacılar, işgal edilen bir ülkedeki sorumsuz müstebitler gibi yolculuklarını sürdürüyorlar, kendi kullanımları için taşıyabildikleri her şeye, en yoksul çiftliklerdeki son tavuğa varıncaya kadar el koyuyorlardı. Saşa, Nikolayevsk yolu boyunca, Çekacı birlikler tarafından etrafları sarılmış, müsadere edilmiş hububatlarını Odessa'ya taşıyan köylü kafilelerine rastladığını anlattı.

Kiev'e dönüş yolunda Romalılar gibi yaptık. Pazarlar hâlâ yiye-

cek malzemeleriyle doluydu, fakat fiatlar önceki gelişimize göre korkunç yükselmişti. Her türlü yiyecek bulunsa bile, Petrograd'da bunların daha da ateş pahası olduğundan emindik. Bu yüzden, arkadaşlarımıza elimiz boş dönmek istemiyorduk. Tabii ki, vurguncu olarak tutuklanma riski de vardı. Hangi güdüydü böyle bir tehlikeyi ve itibar kaybını göze aldıran? Sevgi, paylaşma tutkusu,' sefalet ve acıları bir nebze olsun dindirme duygusu mu? Bu terimler, artık diktatörlüğün sözlüğünde yer almıyordu. Yalnız Rusya'da değil, yurtdışında da teşhir edileceğimizi tahmin edebiliyorduk. Bolşevikler'e karşı düşmanlık ya da vurgunculuk suçlaması karşısında kendimizi bile savunamazdık. Bütün bunlar, kuzeydeki aç arkadaşlarımıza biraz yiyecek götürmemizi engelleyemezdi. Gerçi en belirleyici olanı, Saşa ve sağlığıyla ilgili endişelerimdi. Odessa'dan yola çıkar çıkmaz, Saşa yeniden hastalanmıştı. Bu seferki kriz daha ciddiydi ve daha uzun sürmüştü. Bu durumda, kara ekmek ve kurtlu hububat onu mahvederdi. Saşa'nın yaşamı tehlikedeyken Komünist Devlet'in abuk sabuk yasalarını düşünemezdim, hele aç insanlara yiyecek götürmeyi karşı-devrimci bir suç haline getiren saçma düzenini hiç. Bu yüzden, yiyecek tedarik etmeye ve sonuçlarını göze almaya karar verdim. Hiç kimse Sovyet rublesi kabul etmiyordu. "Bu kâğıt parçaları ne işe yarar?" diye soruyordu köylüler ve dükkân sahipleri, "paketlemekten ve sigara sarmaktan başka bir işe yaramayan bu kâğıtlardan elimizde çuvalla var." Yünlü eşya, ayakkabı ya da diğer giyecekleri tercih etseler de, Çarlık, hatta Kerenski parasına da hayır demiyorlardı.

Znamenka'dan geçerken, büyük bir üzüntüyle Henry'yi hatırladık. Onu ne unutmuş, ne de kaderine karşı ilgisiz kalmıştık. Fakat bizden koparılıp alınmasından sonra yaşadıklarımız öylesine yıpratıcıydı ki, bütün enerjimiz buralara yoğunlaşmıştı. Mükemmel bir arkadaş ve yemek işlerinde çok becerikli olan Henry'nin istenmeyen ayrılışı, benim için daha da büyük bir kayıptı. Benim dışımda ekibimizdeki hiç kimse yemek pişirmesini bilmiyordu. Kek yapmaktaki ustalığıyla övünen Henry, yedi kişiye günde iki öğün yemek pişirme görevimde imdadıma yetişen tek kişiydi. Gönüllü yamağım olmasa, hareket halindeki bir trenin küçük kompartmanında, Ukrayna'nın temmuz ve ağustos sıcağında, sobanın üzerinde yemek pişirmek işkence olurdu. Znamenka bu anıları yeniden canlandırdı ve sevgili dostumuz Henry'nin yokluğu bize daha bir acı geldi.

Kiev'i Polonyalılar'ın işgal ettiği söylentisi doğru değildi. Ama

oraya vardığımızda öğrendiğimize göre, düşman şehrin kapılarına dayanmıştı. Şehri ele geçiren kim olursa olsun, sürekli tehlike ve zorluklara maruz kalan halk, büyük bir endişe ve umutsuzluk içindeydi. Yeni yeni alışmaya başladığı Sovyet rejimi de şehri terk etmek üzereydi. *Revkom*'da kiç kimse gerçek durumu sokaktaki adamdan daha iyi bilir görünmüyordu. Vetoşkin yerinde değildi ve sekreteri, durumu açıklamak yerine Odessa üzerine konuşmayı tercih etti. "*Tavarişç* Rakovski, orada her şeyin yolunda gittiğine ilişkin parlak hikâyelerle döndü geçenlerde," dedi. Ona, Odessa'nın en iyi becerdiği şeyin sabotaj olduğunu söyledik. "Sahi mi?" diye haykırdı neşeyle; "Rakovski, Odessa kadar başarılı olamadığımız için bizi bir güzel fırçalamıştı."

Her türlü tehlikeye rağmen, Sovyetler'in işbaşında kalacağını bildiren yetkililer, yollar kapanmadan, bir an önce Moskova'ya doğru yola çıkmamızda ısrar ettiler. Saşa, vagonumuzun ertesi gün kuzeye hareket edecek bir trene bağlanacağı müjdesiyle geldi. Kırım'a doğru yolumuza devam edemediğimize üzülüyorduk, ama bu, şu andaki koşullarda tartışma konusu bile değildi. Fakat Saşa çok geçmeden karamsarlığımızı dağıttı. Özellikle o akşam çok neşeliydi, hiç havasında olmamamıza rağmen, hikâyeleri ve espirileriyle bizi güldürüyordu.

Sabahın köründe Şakol'la ben, kapımızın vurulmasıyla yataklarımızdan fırladık. Saşa, kompartmanımızın kapısının ardından, nasıl olup da ona bu oyunu oynadığımızı soruyordu. Yarı uyur, yarı uyanık, kapıyı açınca onun bir battaniyeye sarınmış olduğunu gördüm. "Nerde benim elbiselerim?" diye sordu; "Sizi gidi kızlar, elbiselerimi sakladınız, değil mi?" Sekreter, Saşa'nın görünüşüne kahkahayı bastı. Bu eşek şakasıyla bir ilgimiz olmadığına yemin billah ettik. Bunun üzerine Saşa, kompartmanına döndü. Çok geçmeden, belgelerin bulunduğu çanta ve biraz Sovyet parası dışında her şeyinin çalınmış olduğunu haber verdi. Hırsızlar, ne var ne yoksa alıp götürdükleri gibi, üzerine giyecek tek bir şey bile bırakmamışlardı. Raviç'in sekreterinin ona yolculuk için ödünç verdiği değerli Browning marka tabanca ve Fitzi'nin hediye ettiği altın saat bile gitmişti. Vagondaki hiç kimseyi uyandırmadan, tereyağından kıl çeker gibi Saşa'nın yatağının baş ucuna asılı eşyaları alıp götüren her kimse, işinin ehli bir hırsız olmalıydı. Sağdan soldan bulup buluşturarak üstüne bir şeyler geçiren Saşa, kayıp listesi çıkarmaya koyuldu. İşin yarısına gelmişti ki, birden kendi kendine gülmeye başladı. "Pantolonumu çalan adam deliye dönecek," diyerek kahkahayı bastı, "paramı, onun asla bulamayacağı gizli bir

cebe koymuştum." Bir an için ne demek istediğini kavrayamadım, sonra Saşa'nın, bütün varımız yoğumuz olan bin altı yüz doları da çaldırdığı kafama dank etti. Önceki akşam, iç etekliğimi kuruturken bendeki altı yüz doları ona teslim etmiştim. Kendimi tutamayıp bağırdım, "Bağımsızlığımız gitti!".

Rusya'daki bütün hayal kırıklıkları, kendimizi bulma mücadelemiz ve çalışmamız boyunca tek bir düşünceyle ayakta kalmıştım - maddi bağımsızlığımız. Açlıkla terbiye edilen ve yönetilen birçokları gibi dilenmek ve yaltaklanmak zorunda değildik. Özsaygımızı koruyabiliyor ve Amerikalı arkadaşlarımız tarafından geçimimiz sağlandığından, diktatörlükle herhangi bir işbirliğine girmeyi reddediyorduk. Şimdi hepsi gitmişti. "Peki ne yapacağız, Saşa?" diye sızlandım. "Ne olacakmış ki?" dedi Saşa. "Canımızdan çok, şu lanet olası parayı düşünüyorsun. Eğer içimizden biri uyansaydı, hepimizin işi bitikti, anlamıyor musun?" Maddiyata bu kadar önem verdiğimi doğrusu hiç bilmiyordu; her şeyden önce parayı düşünebilmem komikti. "Yaşamamız için en vazgeçilmez şeyden yoksun kalmışsak, hiç de komik değil," diye yanıtladım. Bolşevik Devlet'e kapıkulluğu etmektense, gece ziyaretçilerimiz tarafından işimin bitirilmesi daha tercih edilir bir şeydi.

Kompartmanımızdaki boğucu sıcaktan o gece uyuyamadım ve biraz hava alabilmek için defalarca koridora çıktım. Saşa, hemen karşısında olan koridor penceresinden hava gelsin diye kompartmanının kapısını yarı açık bırakmıştı. Pencerenin kapalı olması gerekmez miydi? Bir soygun ihtimalinden değil. Vagonumuz, Sovyet askerlerinin devriye gezdiği istasyonun tam karşısındaydı. Hiç kimse, gizlice vagona giremez ya da pencereye tırmanamazdı, ama pencere tarafına asılı torbadaki büyük bir parça domuz etini kolaylıkla mideye indirebilirdi. Saşa'ya pişirdiğim eti, soğuması için oraya asmıştım. Ama et hâlâ yerinde duruyordu. Petrograd'da olsak hırsız kesinlikle eti çalardı, fakat Kiev'de belli ki giyecek daha revaçtaydı. Hırsızın bir demiryolu işçisi olması büyük ihtimaldi, vagonumuza kolayca girebilmesi bunu gösteriyordu. Kuşkusuz, nöbetçi askerlerle de işbirliği yapmıştı. Bir süredir tuhaf davranışlar gösteren kompartman görevlimiz de kuşkulular listesindeydi. Saşa, eşyalarını, hiç değilse parayı ele geçirmekte ısrarlıydı. O gittiğinde vagonumuz geceleyin başka yere çekilmişti. Böyle yer değiştirmeler alışılmış bir şey olduğundan dikkat bile etmezdik. Bunun önemini, Saşa, iki milis ve bir polis köpeği ile döndü-

ğü zaman anladık. Av köpeği çevreyi kokladı, ama izler lokomotifin buharıyla yok olmuştu. Cesareti kırılmayan Saşa, birkaç yoldaşla birlikte, elbiselerin satışa çıkartılacağı umuduyla pazar yerlerini dolaşmaya başladı. Belli ki, hırsızlar çok dikkatliydi. Uygun zamanı kolluyorlardı. Araştırmayı bırakmamakta kararlı olan Saşa, bazı yoldaşlarını, bir ay boyunca her gün pazarlara gidip pantolonunu aramaları ve bulduklarını takdirde, ne fiata olursa olsun satın almaları için örgütledi. "Dert etme," diye beni yatıştırıyordu; "hırsızlar paraların saklı olduğu gizli cebi asla bulamayacaklar." Yılmak bilmez arkadaşımın iyimserliğini paylaşabilmeyi o kadar isterdim ki.

Bryansk'da, Wrangel'in tamamen yenilgiye uğratıldığı yolunda sevindirici haberi aldık. İşe bakın ki, büyük zaferin gerçekleşmesindeki yardımları dolayısıyla Nestor Mahno bir kahraman ilan edildi. Daha dün karşı-devrimci, çeteci, Wrangel'in işbirlikçisi olarak suçlanıp başına fiat biçilmişti - Bolşevik cephedeki bu ani değişikliğe neyin yol açtığını merak ediyorduk. Ve bu kardeşlik ziyafetinin* ne kadar süreceğini de? Çünkü Troçki, isyancı köylü ordusunun liderini önce över, sonra da ölüme mahkûm ederdi.

Üzücü bir haber, neşemizi gölgeledi. Bir Sovyet gazetesinde John Reed'in öldüğünü okuduk. Saşa ve benim nezdimde özel bir yeri olan Jack'in ölümü, bizim için büyük bir kayıptı. Onu en son, geçtiğimiz yıl Finlandiya'dan döndüğünde görmüştüm, gerçekten çok hastaydı. Petrograd'daki Hotel International'e yerleştirildiğini, yalnız ve bakacak kimsesi olmadığını öğrenmiştim. Gördüğümde acınacak durumdaydı, kolları ve bacakları şişmişti, vücudu çıbanlarla kaplıydı, hapishanede kaptığı iskorpit hastalığından dolayı diş etleri feci bir durumdaydı. Fakat talihsiz çocuk, daha çok ruhsal acılar içindeydi, çünkü Zinovyev'in kendisine arkadaşlık etmesi için yanına verdiği denizci bir Rus Komünisti'nin ihanetine uğrayarak Fin makamlarının eline düşmüş, Amerika'daki yoldaşlarına götürdüğü önemli belgelerin ve büyük miktardaki paranın hepsi ele geçmişti. Jack'in yüreğine oturan bu başarısızlık ilk değildi. İki haftalık bakım onun yeniden ayağa kalkmasını sağladı, fakat Zinovyev ve diğerlerinin, yoldaşlarının yaşamlarını tehlikeye atan yöntemlerinin kendisinde açtığı yara henüz iyileşmemişti. "Boş yere, pervasızca," deyip duruyordu. Hiçbir güvenlik önlemi alınmaksızın ve düşünülmeksizin, sonu belli olmayan bir ma-

* İlk Hıristiyanlar arasındaki kardeşlik bağlarını güçlendirmek için verilen ziyafete atıfta bulunuluyor. ç.n.

ceraya yollanmıştı iki kez. Bu durumda yapabileceği tek şey, gözünü dört açıp tetikte olmaktı. Kaldı ki, bir Amerikalı olarak girdiği risk, Rusyalı yoldaşlarıyla kıyaslanamazdı bile. Üçüncü Enternasyonal'in şan ve şerefi için, nice çiçeği burnunda genç Komünist yok pahasına feda edilmişti. "Devrim gerektirdiği için belki de," demiştim, "en azından yoldaşların hep böyle söyler." O da başlangıçta buna inanmıştı, ama kendisinin ve yoldaşlarının yaşadıkları, bu noktada kuşkuya düşmesine yetmişti. Diktatörlüğe hâlâ inanıyordu, ne var ki, güvenlik içinde oturdukları yerden pervasızca başkalarını tehlikeye atan kişilere olan güveni sarsılmaya başlamıştı.

Moskova'ya geldiğimizde, Reed'in karısı Louise Bryant'ın kentte olduğunu öğrendik. Normal olarak onu aramamam gerekiyordu. Louise'le tanışıklığım Jack'le beraberliklerinden de öncesine dayanıyordu. Çekici ve hayat dolu bir insandı, toplumun genel geçer değerlerini hiçe sayan küçük protestoları ciddiye alınacak gibi olmasa da, insan onu sevmemezlik edemezdi. Yaşadığım iki deneyim, bana onun ne kadar sığ bir insan olduğunu göstermişti. New York'taki yargılanmamız sırasında, Jack cesurca yardımımıza koşarken, Louise bizden özenle uzak durmuştu. Rusya'ya gitmeyi planlıyorlardı ve barış zamanlarında yakın dostluğunu sık sık vurguladığı halde, bu kritik savaş döneminde belli ki ismimin bizimle yan yana gözükmesinden korkmuştu. Gerçi bunu pek fazla önemsememiştim.

Daha ciddi ve beni fazlasıyla öfkelendiren gafı, Rusya üzerine yazdığı kitabında anarşizmi çarpıtmasıydı. Yeğenim Stella bu kitabı bana Missouri Cezaevi'nde kaldığım sırada göndermişti. Amerikan basınında yazılan, Rusya'da kadınların kamulaştırıldıkları yolundaki budalaca hikâyenin bu kitapta da tekrarlandığını okuyunca tepem atmıştı. Louise, kadınların kamulaştırılmasına ilişkin yasanın çıkmasında anarşistlerin başı çektiği suçlamasını yapıyordu. Bu insafsız iddiası için herhangi bir delil ileri sürme sıkıntısına girmediği gibi, konuyla ilgili mektubumu da yanıtlamamıştı. Bu, tam da Bolşevikler'e çamur atan ucuz gazetecilere uygun bir tavırdı. Dolayısıyla Louise'le ilgili defteri kapatmıştım.

Şimdi bunun üzerinden asırlar geçmiş gibiydi. Ortak arkadaşlarımızdan, Louise'in Jack'i kaybetmenin acısıyla büyük bir çöküntü içinde olduğunu duydum. Yaşadığı trajedi beni öylesine derinden etkilemişti ki, Louise'e giderken kafamda geçmişe ilişkin ne bir iz, ne de

önyargı vardı. Tam anlamıyla yıkılmış ve darmadağın bir durumdaydı. Sürekli ağlamaktan hiçbir şey duyacak halde değildi. Onu kollarıma aldım, titreyen vücudunu sessizce kucakladım. Bir süre sonra sakinleşti ve Jack'in ölümünün kederli hikâyesini anlatmaya başladı. Louise, denizci kılığına girerek ve büyük zorluklar altında Rusya'nın yolunu tutmuştu, amacı Petrograd'a ulaşmaktı, ama ne görsün, Jack'e, Doğu Ulusları Kongresi'nde bulunmak üzere Bakû'ye gitmesi emredilmişti. Jack, Finlandiya'da başına gelenlerden sonra tam anlamıyla iyileşmediğini söyleyerek Zinovyev'den kendisini göndermekte ısrar etmemesini istemişti. Ne var ki, Üçüncü Enternasyonal'in şefinde insaf diye bir şey yoktu. Reed, Kongre'de Amerikan Komünist Partisi'ni temsil etmek zorundaydı. Bakû'de tifüse yakalanan Jack, Louise'in varışından kısa süre sonra Moskova'ya geri getirilmişti.

Jack'in Moskova'ya geldikten sonra her türlü bakımı görmüş olacağını söyleyerek onu teselli etmeye çalıştım. Jack için hiçbir şey yapılmadığını söyleyerek karşı çıktı. Doktorlar teşhislerinde ortak fikre varmadan önce tam bir hafta kaybedilmiş, teşhisten sonra da Jack, acemi bir doktora teslim edilmişti. Hasta bakımı konusunda hastanede kimsenin bir şeyden haberi yoktu. Louise, ancak uzun bir tartışmadan sonra Jack'e kendisinin bakması iznini alabilmişti. Ama çok geçti, son günlerini yaşayan Jack, sürekli sayıklıyordu ve belki sevdiğinin yanında olduğunun bile farkında değildi. "Hiç konuşmadı mı?" diye sordum. "Jack'in ne demek istediğini pek anlayamadım," diye yanıtladı Louise, "fakat sürekli olarak şunu söylüyordu: 'Kapana sıkıştım, kapana sıkıştım.' Bütün söylediği buydu." "Jack, gerçekten tam bu deyimi mi kullandı?" diye sordum şaşkınlıkla. "Niçin sordun?" diyerek sıkı sıkı elimi kavradı Louise. "Çünkü yüzeyin altını gördüğümden beri hissettiğim şey tam da bu. Kapana sıkışmak. Tam da bu işte."

Jack de tapındığı ülkede bir bit yeniği olduğunu fark etmiş miydi, yoksa bu yalnızca yaklaşan ölümün beyninde bir an için yarattığı bir hayal miydi, bilmiyorum. Sadece, ölüm bilir gerçeğin ne olduğunu - hiç aldanmaz.

Devrim Müzesi'ne rapor vermek üzere ertesi gün Petrograd'a doğru yola çıkacaktık, ancak Louise, cenaze töreni için kalmamızı rica etti. Kendini yalnız ve terk edilmiş hissettiğini, bizim tek dostları olduğumuzu söyleyerek kalmamız için yalvardı. Artık Jack gittiğine göre, Bolşevikler'in de onunla bir hesabı kalmamıştı. Bu duyguyu daha önce de tattığını söyledi. Resmi cenaze törenleri beni her zaman tik-

sindirmiştir; buna rağmen, yanında kalacağıma ve büyük acısını dindirmekte ona yardımcı olacağıma söz verdim. Louise'e, ekibimizin diğer üyelerini, yola çıkmayı bir günlüğüne ertelemeye razı edebilirse, Saşa'nın da cenazede bulunacağını söyledim.

Henry Alsberg, Louise'e benim için bir mektup bırakmıştı. Alsberg, mektubunda, onu Moskova'ya geri getiren muhafızın dostluğu sayesinde Çeka hapishanesinden kurtulduğunu yazıyordu. Bu *tavarişç*, kendisini Çeka'ya teslim etmeden önce Dışişleri Komiserliği'ndeki dostlarını görmesine izin vermişti. Alsberg'i özellikle görmek isteyen Nuorteva, onu orada alıkoymuş ve Çeka görevlileriyle bağlantı kurduktan sonra tahliyesini sağlamıştı. Henry'nin mektubu, Çeka binasına bir kere girmiş olsaydı, arkadaşlarının kendisini bulup Çeka'nın şefkatli ellerinden kurtarmalarının aylar alacağını belirterek devam ediyordu. Henry, Riga'ya gitmek üzere yola çıkmıştı, fakat baharda dönmeyi planlıyordu. Ona tutuklandığı sırada verdiğimiz parayı Louise'e bırakmıştı. İki yüz dolardan ibaret olan bu para, şimdi bizim için bir servet değerindeydi. Saşa'nın soyulmasından önce olduğu gibi, en azından birkaç aylığına maddi bağımsızlığımıza yeterdi.

Yolculuğumuz boyunca bize hiçbir mektup ya da paket ulaştırılmamıştı. Dışişleri Komiserliği'ndeki eski dostumuz Ethel Bernstein, bize Amerika'dan gelmiş bir torba dolusu mektup teslim ederken, elime, Chicago Tribune'den kesilmiş bir gazete kupürü de tutuşturdu. Yazı, John Clayton tarafından yazılmıştı ve "E.G.nin Birleşik Devletler'e geri dönmek için duvarında asılı bir Amerikan bayrağının önünde nasıl dua ettiğini"nden söz ediyordu. Yazıda, benim kendisine, Bolşevikler'den ve onların bana davranışlarından nasıl acı acı yakındığımı belirtiyordu. "Elbette burada hiç kimse bu yalan hikâyeye inanmaz," dedi Ethel, "fakat yine de bu konuda Nuorteva'yı görsen iyi olur." Nuorteva, Dışişleri Komiserliği'nin Halkla İlişkiler Bölümü'nde görevliydi. Ortada özür dilemeyi gerektirecek bir durum görmüyordum. Fakat Clayton'ın, Rusya'da beni usandıran diğer Amerikan gazetecilerinden daha dürüst davranacağına inandığım için kendime kızıyordum. Clayton, bende oldukça dürüst bir insan olduğu izlenimi yaratmıştı. Yazdıkları, bölüm editörü tarafından değiştirilmiş olamaz mıydı? Sözünü ettiği bayrak, odamın duvarındaki Fitzi'nin resminin üzerine Jack Reed'in şaka olsun diye iliştirdiği ve çıkartmayı unuttuğum minyatür bir amblemdi. Vay canına, bir dostun masumca şakası kuyruklu bir yalana dönsün! Tiksindiriciydi. Hele Clayton'la konuş-

maya hiç yanaşmadığım rejime ilişkin şikâyetlerime ne demeli! Sovyet halkı istediğine inanabilirdi, fakat benden kimse bir açıklama beklememeliydi.

Beni son derece kibar karşılayan Nuorteva, büyük bir deste mektup verdi. Her ikimiz de, Clayton hikâyesine değinmedik. Koltukları kabararak, Amerika'dan ayrılırken, Washington'ın resmi onayını alan ilk Sovyet pasaportunu kullananın kendisi olduğunu anlattı. Şimdi Dışişleri Komiserliği Anglo-Rus Bölümü'nün başıydı ve posta sorununda yardımcı olabilirse memnun kalacaktı. Nuorteva'nın, Clayton'ın alçakça yazısını gündeme getirmeme inceliğini göstermesinden memnun olmuştum.

Mektupları okumak için alelacele vagona döndüm. Mektuplar, Stella'dan, Fitzi'den ve sonunda bir çalışma alanı bulmamızdan duydukları sevinci ifade eden diğer arkadaşlardan geliyordu. Artık ideallerimizi daha iyi ifade edeceğimizden ve potansiyelimizi değerlendireceğimizden kuşkuları yoktu. Daha geç tarihli mektuplarda Clayton'ın anlattığı hikâyenin kupürleri vardı. Bu kupürlerden birini, şaşkınlıktan sersemlemiş bir vaziyette tekrar tekrar okudum. Bu, Stella'ya postalanmak üzere Jack Reed'e verdiğim ve Finlandiya'da tutuklandığında üzerinden çıkan mektuptu. Defalarca okuduktan sonra kafamda bir şimşek çaktı. Gazete editörü, Stella'ya yazdığım bu uzun mektubu, John Reed'e yazılmış bir aşk mektubuna dönüştürmüştü. Gülerek, Saşa'ya, "Zavallı Louise, Jack'le sözde aşkımdan bihaber!" dedim.

Moskova'daki yoldaşlarımızdan, Ekim'in ilk yarısında, kentte geniş çaplı baskınlar yapıldığını öğrendik. Çok sayıda kurban arasında Maria Spiridonovna da vardı. Yakalandığında tifodan yattığı halde, Çeka onu tutuklayarak bir cezaevi revirine göndermişti. İdeallerin büyük insanı, sevgili Maryusa'nın azabı hâlâ bitmemişti.

Moskova'da bulunan Fanya ve Aaron Baron, bizi, Nestor Mahno ile ilgili gelişmeler hakkında bilgilendirdiler. Kızıl güçler Wrangel'in karşısında duramayınca, *povstantsi* liderinin yardımına başvurmuşlardı. Mahno ve ordusu, bütün anarşistlerin ve Mahnocular'ın cezaevlerinden serbest bırakılması ve Sovyet Hükümeti'nin onlara bir genel konferans hakkı vermesi koşuluyla yardım etmeyi kabul etmişti. Mahno, anlaşmanın hazırlanmasında kendi temsilcileri olarak Saşa'nın ve benim adımı vermişti. Bu bize hiçbir zaman bildirilmedi, ama Bolşevikler Mahno'nun taleplerini kabul etmiş, çok sayıda *povstantsi*'yle birlikte yoldaşlarımızdan bazılarını serbest bırakmış ve Rusya'daki

bütün yoldaşlarımızın Harkov'da yapılmasında hemfikir oldukları toplantıya da izin vermişlerdi. Volin ve diğerleri Harkov'a gitmek üzere şimdiden yola çıkmışlardı ve ülkenin her yanından yoldaşlar da bekleniyordu.

Moskova'nın semalarını kaplamış gri bulutlar, melonkolik bir havada durmadan çiseleyen yağmur ve her cenaze töreninde de kullanılan yapay çelenkler, Kızıl Meydan'da Reed'i son yolculuğuna uğurluyordu. Güzelliğe âşık böyle bir insanın sanatçı ruhuna yaraşır ne bir güzellik, ne de bir renk vardı! Bu savaşçının alev alev yanan inancının parlaklığı dahi, yoldaşları olduğunu iddia ettikleri bu insan hakkında yaptıkları debdebeli konuşmalara ilham verememişti. John Reed'in beğenisine ve ruhuna hitap eden sözcükleri bulabilen tek kişi Aleksandra Kollontay'dı. Tabut mezara indirilirken, Kollontay, Jack'e olan saygısını sade ve duyarlı sözlerle sunduğu sırada, Louise bayılıp yere düştü. Saşa, onu, bize tahsis edilmiş Nuorteva'nın otomobiline taşıdı. Daha geçenlerde Rusya'ya ayak basmış olan eski Amerikalı dostumuz Dr. W. Wovschin, perişan durumdaki Louise'e yardımcı olmak için bizimle birlikte geldi.

Petrograd'daki Devrim Müzesi'nde, cepheden dönen kahramanlar gibi karşılandık. Müzedekiler, dört ay süren böylesine zorlu bir yolculuktan sonra sağ salim, bir vagon dolusu tarihi değere sahip malzemeyle dönmenin yabana atılamayacak bir başarı olduğunu söylediler. Çabalarımızın gerçek değerini ancak tarih verebilirdi. Müzenin tek yapabileceği ise, bize bir aylık izin vermekti. Yatmanov ve Kaplan, bundan böyle müzenin daimi elemanları olarak kabul edildiğimizi ve başka iş aramamıza gerek olmadığını bildirdiler. Bir ay içinde yeni bir yolculuğa çıkacaktık. Ekibimize, rotasını ve gideceği yeri seçme ayrıcalığı da tanınacaktı. Ya Wrangel'in güçlerinden bütünüyle temizlenen Kırım'a, ya da Semenoff ve Kolçak'ın kesin olarak yenilgiye uğratıldığı Sibirya'ya gidecektik. Her iki yerde de tarihi belgelerin haddi hesabı yoktu, bu malzemeyle müzeyi zenginleştirmemiz işten bile değildi.

Ürpererek, "bu kışta Sibirya'ya gidilmez," diye itiraz etti Rus üyelerimiz. Krasnosçokov'un Uzak Doğu Cumhuriyeti'ne yaptığı daveti hatırlamamıza rağmen, biz de Sibirya fikrine pek gönüllü değildik. Müze Başkanı, karar vermekte acele etmemize gerek olmadığını belirtti. Aleksander Ossipoviç ve Emma Abramovna'nın (yani Saşa ve

benim) bir tatile ihtiyaçları olduğu besbelliydi.

Saşa'yla birlikte, Komünist olmayan insanlar nasıl yaşıyorsa öyle yaşamak üzere, bir oda bulmak için Konut Dairesi'ne başvurma kararı almıştık. Kalacak yer bulmak bir aydan fazla zaman alacağından, bir ay içinde yeniden yolculuğa çıkma ihtimalini düşünerek kararımızı geçici olarak erteledik. Vagonumuzda da kalabilirdik, fakat ısınma ve şehre inme sorunu vardı. Raviç, ikâmetgâhımızı Hotel International'e aldırmamızı önerdi. Burası yabancı ziyaretçiler için kullanılıyordu, konuklar oda ve yemek masraflarını kendileri ödüyorlardı, fiyatlar oldukça makuldü, bir ay için oda ve günde iki öğün yemeğin bedeli on beş dolardı. Buranın en çekici yanı temizliği ve banyo yapma olanağıydı. Ayrıca burası, Komünistler dışındaki diğer ölümlülere iyi koşullar sunan tek yerdi. Oraya yerleşme olasılığı bizi biraz olsun rahatlatmıştı.

Müze malzemesi, kaçak mal olarak düşünülmediğinden kolaylıkla vagonumuzdan taşındı. Yanımızda getirdiğimiz yiyecekler için aynı şey söz konusu değildi. Fakat geçiş iznimiz sayesinde, taşınması için dört kişiyi ve bir hafta zamanı gerektiren koca malzemeyi, şüphe çekmeden demiryolu kapılarından rahatça geçirebildik. Bir arkadaşın evinde paketlenen bu malzeme, hasta arkadaşlara, yağa ve tatlıya ihtiyacı olan çocuklara gönderildi. Büyük bir bencillikle ben, Saşa'yı kara ekmekten korumak üzere kış için yeterli miktarda beyaz un ayırmaya niyetlenmiştim. Şimdi ise yeni bir yolculuğa çıkmak üzereydik, böylece bu tatsız işten de kurtulmuş oldum. Çok sayıda insana cevap vermese de, ihtiyaç içinde bulunan insanlara yardım edebilmek küçümsenecek bir sevinç değildi, bir an için bile olsa.

Bütün planlara rağmen, ne Kırım'a, ne de Uzak Doğu Cumhuriyeti'ne gidebildik. Bunun yerine, Yatmanov'un deyişiyle, "bir yıl alacak" Arhangelsk yolculuğuna çıktık. Bu bölge, ikinci memleketimin de yüz kızartıcı bir rol oynadığı Müdahaleciler'in operasyonlarının merkeziydi, orada araştırma fırsatı elde ettiğime sevinmiştim.

Bu yolculukta yalnızca üç kişiydik. Ekibimizin genç Komünist'i, üniversitedeki öğrenimine yeniden dönmek zorundaydı. Rus karı koca ise, Petrograd'da sıcak sobalarının başında oturmayı tercih etmişlerdi.

Arhangelsk yolu üzerinde iki yerde durduk, Yaroslavl ve Vologda. Her iki kent de Devrim'e karşı komploya girişenler tarafından merkez olarak kullanılmıştı. Yaroslavl, binlerce insanın kanına

mal olan ünlü Savinkov Ayaklanması'nın kalesi olmuştu. Vologda ise, Amerikan Büyükelçisi Francis'e ve müdahale yanlısı diğer politika kumarbazlarına yataklık yapmıştı.

Hâlâ kardeş kavgasının izlerini taşıyan Yaroslavl'ın hapishanesi, Savinkov'un ordusunun ölümden kurtulmuş subaylarıyla doluydu. Bu iki kentte de müzelik değeri olan hiçbir şey bulamadık.

Kuzey Dvina Nehri'nin ağzında bulunan Arhangelsk'i, demiryolu bitiminden donmuş ırmak ayırıyordu. Oraya vardığımızda ısı sıfırın altında elliydi, fakat parlak güneş ve havanın kuruluğu nedeniyle soğuk, Petrograd'dakinden çok daha az dondurucuydu. Düşünceli yeğenim Stella, Ellis Adası'na yaptığı son ziyaretinde kürk ceketini bana bırakmıştı. Fakat onu hiç giymemiştim, çünkü ne zaman giysem, tuhaf bir duyguyla sanki hayvan canlıymış ve ensemde sürünüyormuş gibi hissediyordum. Herkes bizi Arhangelsk soğuğuna karşı uyardığı için, tedbir olarak kürk ceketi yanıma almıştım. Eski peluş ceketimle ve süveterimle dolaşabildiğimi, hatta güneşte bunların bile fazla geldiğini gördüğüm zaman çok rahatladım. Nehrin buzları üzerinde boydan boya yürümek ve Arhangelsk'in temiz sokaklarında gezinmek, bir Rus şehrinde büyük yenilikti ve insanı dinçleştiriyordu. Bu şehir sayısız sürprizlerle doluydu. Güney'de küçümsenen itimatnamelerimiz, burada bütün Sovyet kurumlarının kapılarını ardına kadar açan gerçek bir sihirli değnekti. *Ispalkom*'un başkanı ve diğer bütün görevliler, ekibimize yardımcı olmak için seferber oldular. Oradaki ikametimizi unutulmaz bir anı haline getirmek için çırpınıyorlardı ve gerçekten de bunu başardılar. Halka gösterdikleri kardeşçe tavır, olanakları dahilinde halka yiyecek ve giyecek sağlamak konusunda ortaya koydukları eşitlikçi çaba, buranın "merkez"in işleyişinden temelden farklı bir yer olduğunu düşünmemize yol açtı. Arhangelsk'de işleri yürüten kadın ve erkekler, ayrımcılığın, vahşetin ve insan avının halkı, komünizmin güzellikleri ya da arzu edilirliğine ikna etmediğini ya da Sovyet rejimini sevmesine yol açmadığını kavramışlardı. İşlevsel yöntemler peşindeydiler. Daha iyi bir yemek dağıtımı örgütleyerek yiyecekte vurgunculuğu ortadan kaldırmışlardı. Halka özen gösterilen ve nazik davranılan kooperatif dükkânlar kurarak insanı bitap düşüren ve aşağılayan kuyruklara son vermişlerdi. Bütün Sovyet kurumlarında dostça bir atmosfer yaratmışlardı. Bu uygulamalar, bütün toplumu Marx ve Lenin'in havarileri haline dönüştürmüyordu, ama ülkenin diğer kısımlarında büyük ölçüde yaygın memnuniyetsizliği ve düşmanlığı

ortadan kaldırıyordu. Halk, Komünistler'in organizasyon, verimlilik ve düzenlemeleri, kentteki Amerikalılar'ın karargâhından örnek aldıklarını söylüyordu. Böyle olsa bile, bu onların zeki öğrenciler olduklarını gösterirdi. Sovyet yaşamının alışılmış özellikleri olan baltalama, israf ve karışıklık da dahil birçok olumsuzluk, Arhangelsk'de hemen hemen tümüyle ortadan kalkmıştı.

Kuzeyin bu gürbüz çocuklarında görünüşte tam da sovyetik olmayan bir şeyler vardı - insan hayatına saygı ve onun kutsallığını tanımak. Eski rahibelerin, rahiplerin, Beyaz subayların ve burjuvaların, duvarın önüne dizilmek yerine uygun işlerde kullanılması olağanüstü şaşırtıcı bir uygulamaydı. Böyle bir şeyi Rusya'nın başka bir yerinde önermek bile, eğer karşı-devrimci olarak damgalanmazsak, en azından kuşku çeken tipler olarak kara listeye alınmamıza yol açardı. Burada ise bu örnek uygulama, yüzlerce insanın yaşamını kurtarmakla kalmamış, rejime ek işçiler de kazandırmıştı. Bu, Çeka'nın ortadan kaldırılması ya da idam cezasının ilga edilmesi anlamına gelmiyordu. Bir diktatörlük bunlar olmadan zor ayakta kalır. Fakat Arhangelsk'de Çeka, diğer yerlerde olduğu gibi sınırsız iktidara sahip değildi. Tek işlevi terör ve intikam olan bu örgüt, henüz Devlet içinde Devlet haline gelmemişti. Beyazlar'ın kuzey Rusya'daki barbarca zulümleri öylesine korkunç boyutlara ulaşmıştı ki, Komünistler'in ağızlarına pelesenk ettikleri devrimci gereklilik denen şey burada uygulansa o kadar da haksız olmazdı. Yalnız Komünistler değil, fakat onların en uzak sempatizanları bile işkenceye uğratılmış ve öldürülmüştü. Bütün aileler, Beyazlar tarafından acımasızca imha edilmişti. Örneğin, *Ispalkom*'un başkanı Kulakov, bütün ailesini kaybetmişti. Henüz on iki yaşında bir çocuk olan en küçük kız kardeşi bile düşmanın zulmünden kurtulamamıştı ve Devrim'i ezmeye gelenlerin zalim elini hissetmeyen radikal ya da liberal tek ev kalmamıştı.

"Doğal olarak böylesi bir şiddeti kadife eldivenle karşılayamazdık," dedi eğitim bölümünün başkanı. "Bütün gücümüzle savaştık, fakat düşman yenilip kaçınca misillemeye ya da teröre gerek olmadığını gördük. İntikamın, halkın bize karşı düşmanca bir tutuma girmesinden başka bir amaca hizmet etmeyeceğini düşündük. Beyazlar'ın yol açtığı kaosu ortadan kaldırmaya yönelik bir çalışma başlattık ve aralarında tutsaklarımızın da bulunduğu birçok insanı yeniden kazandık."

Şaşırarak, "Bütün yoldaşlarınız böyle 'duygusal' yöntemlerde hemfikir mi?" diye sordum. "Elbette değil," diye yanıtladı, "Sert ön-

lemlerde ısrar eden birçokları var. Onlar, Devrim'e komplo yapanlara karşı, kendi deyişleriyle reformist bir tavır içinde olan bizlerin, bunu pahalıya ödeyeceğimizi söyleyip duruyorlar." Başkan, bu tür görüşlere rağmen, geniş düşünceli yoldaşların duruma hâkim olduklarını ve uygulamalarının eski Beyaz subayların bile hayatın çeşitli alanlarında faydalı olabildiklerini ispatladığını söyleyerek devam etti. Bir çoğu öğretmen olarak göreve alınmış olup inançla ve canla başla çalışıyorlardı. Diğer birçok alanda da benzer uygulamalar söz konusuydu. Bunun da ötesinde, rahibe ve rahip gibi karanlık ve dar kafalı unsurlar bile insanca muameleye olumlu yanıt vermişlerdi. Bunun duygusallıkla bir ilgisi yoktu. Sağduyu ona, yaşama isteğinin imandan daha güçlü olduğunu öğretmişti. Rahibeler ve rahipler de her ortalama insan gibi doğanın bu yasasına tabiydiler. Manasturlarından çıkarıldıktan sonra, komplolarına devam ederlerse ölümle yüz yüze geleceklerini ya da çalışmayı reddederlerse aç kalacaklarını görmüşler ve topluma yararlı olmak için çalışmaya istekli olduklarını göstermişlerdi. Okulları, çocuk yuvalarını, sanat ve el becerileri atölyelerini ziyaret ederek bunu kendi gözlerimizle görmemizi önerdi.

Gördük. Hiç beklemedikleri bir anda haber vermeden gittük. Gerçekten de bu kurumlar örnek alınacak nitelikteydi. Çeyrek yüzyıl boyunca dünyadan elini eteğini çektikten sonra, buralarda çalışmaya başlamış bazı rahibelerle konuştum. Ruhen hâlâ manastırda yaşadıkları, kendilerini çalışmaya zorlayan değişiklik ve yeniliklere bir türlü akıl erdiremedikleri halde, çömlekçilik, tarım, çocuk hikâyeleri için resimler yapma, tiyatro oyunları sahneleme ve benzeri şeyler de dahil olmak üzere mükemmel işler yapıyorlardı. Bazı zanaatçılarla ve alışılmamış bir beceriye sahip tahta oymacılarla da konuştum. Kimileri, karşı-devrimci komplodan yakalanmışlardı. Biri, işinin eski günlerdeki kadar para getirmediğinden yakındı. Fakat hayatı bağışlanmış ve sevdiği işe devam etmesine izin verilmişti. Bundan iyisi can sağlığıydı.

Birkaç gün sonra, örnek öğretmenler arasında kabul edilen Beyaz subaylardan biriyle tanışma fırsatı buldum. Samimiyetle, diktatörlüğü onaylayamadığını kabul etmekle birlikte, yabancı müdahalesini suç ve budalalık olarak gördüğünü de belirtti. Müdahaleciler, çok vaatlerde bulunmuşlardı, fakat yaptıkları tek şey, Rusya'yı bölmek olmuştu. Amerikalılar'ın ise dürüst olduklarını düşünüyordu. Kendi hallerinde insanlardı, askerleri, karanlık bastıktan sonra sağda solda sürtmüyor, üstelik halka yiyecek ve giyecek dağıtıyorlardı. Buradan ayrı-

lırken ellerindeki fazla malzemeyi bile bırakmışlardı. İngilizler'e gelince, onlar farklıydı. Askerleri, kadınları rahatsız ediyor, son derece kibirli olan subayları sağa sola keyfi emirler yağdırıyordu. Hatta General Robbins, İngiliz gemileri ayrılmadan önce bütün erzağın açık denize dökülmesi emrini vermişti. Artık Müdahaleciler'den elini yıkamıştı. Öğretmenliği seviyor, çocuklara ise bayılıyordu. Nihayet kendi hayatını yaşayabilecekti.

Benzer duygular, çeşitli politik gruplardaki kişiler tarafından da ifade edildi. Nerdeyse herkes, Sovyet rejiminin samimiyetini ve yeniden kazanma politikasını başarıyla yerine getirdiğini ve sosyal kurumların, Komünist görüşte olmayanlara bile giderek açıldığını kabul ediyordu. Bir başka deyişle, kimse geçmişinden dolayı ayrıma uğramıyordu.

Kuzeyde topladığımız zengin malzeme arasında, Çar rejimi sırasında ve bütün işgal dönemi boyunca illegal yayınlanmış sayısız anarşist ve devrimci yayın da vardı. En ilgi çekici belge, işgalciler tarafından ölüme mahkûm edilmiş bir bahriyelinin, içinde, İngiliz subaylarının kendisine uyguladığı işkenceleri tamı tamına açıklayan bir tutanağın da yer aldığı son mesajıydı. Keza, malzemeler arasında, karşı-devrimciler tarafından sakat bırakılan kadın ve erkeklerin fotoğrafları da vardı. Ayrıca Saşa da, kuzeydeki devrimci emek hareketini ezmeye çalışan Geçici Hükümet sırasında işçi sovyetinin başkanı olan Beçin' den ilginç belgeler almıştı. Diğerleriyle birlikte tutuklanan ve sorumlu bir unsur olarak görülen Beçin, ihanetle suçlanmış ve buzul bölgedeki korkunç Yokanan Cezaevi'nde ölüme terkedilmişti. Tutuklanışının, yargılanışının ve hapsedilişinin günlüğünü tutan Beçin'in bunları vermesi için Saşa'nın epey dil dökmesi gerekmişti.

Arhangelsk'i öyle sevmiştik ki, gezimizi iki hafta daha uzattık. İtimatnamelerimiz yıl sonuna kadar geçerliyken, Murmansk'a da gitmemiz gerekiyordu. Arhangelsk'de tanıdığımız ve arkadaş olduğumuz bu candan insanları bırakıp, üzülerek yola çıktık.

Murmansk'a daha üç günlük yolumuz varken, geri dönmek zorunda kaldık. Şiddetli bir kar fırtınası yolumuzu kapamıştı ve kaplumbağa hızıyla ilerliyorduk. Yolun dağ gibi yığılmış kardan temizlenmesi haftalar alacaktı. Dönüşümüzde, Petrograd'a elli mil kala yeniden durmak zorunda kaldık, bu sefer korkunç bir kar fırtınası yüzünden. Neyse ki, günlerce yetecek erzak ve yakacağımız vardı. Sabırlı bir bekleyişe geçtik, bu koşullar altında da zaten başka bir şey yapamazdık.

Noel arifesinde hâlâ yolda mahsurken, Şakol ve Saşa bana bir

sürpriz hazırladılar. Renkli mumlarla süslenmiş küçük bir çam ağacı kompartmanımızı neşeyle aydınlatıyordu. Amerika'dan getirdiğimiz, yola çıkmadan önce daha çok kadın arkadaşlarımın bana yolladıkları hediyeler süslüyordu ağacı. Arhangelsk'de hediye edilen, romdan yapılmış sıcak likör de, şenliği tamamlıyordu.

Bir yıl önceki 1919 Noeli'ni düşündüm. Saşa'yla ben, diğer sınır dışı edilmiş çok sayıda isyancıyla birlikte *Buford*'daydık, faaliyetlerimizden, yoldaşlarımızdan ve sevdiklerimizden kopartılmış, bilinmeyen bir yere doğru yol alıyorduk. Düşman ellerdeydik. Sert askeri disiplin altındaki, berbat yiyeceklerle beslenen erkek arkadaşlarımız sığırlar gibi alt güverteye sürülmüşlerdi. Her an bir mayına çarpma tehlikesiyle karşı karşıyaydık. Ama umurumuzda değildi. Hepimizin gözü, yüzyıllık kahramanca mücadelenin ürününü alarak yeniden doğmuş özgür Sovyet Rusya'daydı. Umutlarımız doruktaydı, inancımız alev alevdi, *Matuşka Rossiya*'mızdan başka bir şey düşünmüyorduk.

Bugünse, 1920 Noeli'nde, Rusya'daydık. Öfkeli fırtınalardan sonra durulmuş, yıldızlarla süslü gökyüzünün altındaki örtüsü beyaza ve yeşile boyanmış Rusya'da. Tekerlekli evimizin sıcacık ve insana güven veren çatısı altındaydık. Eski dostum yanı başımdaydı, bir de yeni arkadaş. Tatil ruh hali içindeki dostlarımın neşesine katılmayı ne kadar isterdim, ama boşuna. 1919'u düşünmekten kendimi alamıyordum. Daha bir yıl geçmesine rağmen, geriye, ateşli düşlerimin, sönmeyen inancımın ve neşeli şarkılarımın küllerinden başka bir şey kalmamıştı.

Petrograd'a vardığımızda, işçi sendikalarının kaderi konusunda, heyecan doruktaydı. Önceki yılın Ekim'inde parti oturumlarında tartışılmaya başlanan bu konu, Tüm Rusya Sovyetleri Sekizinci Kongresi'ne sunulacaktı. Lenin, sendikaların Komünizm okulları olarak hizmet görmesi gerektiğini ilan etmişti. Troçki, yaşlı Marksist teorisyen Ryazanov, işçi ve sendika çevrelerinin liderliğini yapan Kollontay, karşıt görüşlerini İliç'in dayatmasına boyun eğmek zorunda kalmışlardı. Troçki, Devrim'i kurtaracak tek şeyin, emeğin askerileştirilmesi olduğunu ve sendikaların bütünüyle Devlet'in ihtiyaçlarının aleti olması gerektiğinde ısrar ediyordu. Bütün muhaliflerini ayrım gözetmeksizin küçümseyen Lenin, Troçki'nin Marx'tan bir şey öğrenmediğini, Kollontay'ın görüşlerinin ise ham olduğunu ileri sürüyordu. Ryazanov'a gelince, o, ağzından çıkanı kulağının duymadığı gerekçesiyle, altı ay

halk önünde konuşma yapmaktan men edilmişti.

Sonunda, beklenen büyük patlama, işçi muhalefetinin önderleri Kollontay ve yaşlı Komünist Şliyapnikov tarafından gerçekleştirildi. Onlar, Devrim'in işçilerin mücadelesiyle hayata geçirildiğini ve Rusya'nın gerçek diktatörünün proletarya olduğunun bütün dünyaya ilan edildiğini ileri sürüyorlardı. Oysa bugün, kitleler bütün haklarından yoksun bırakılıyor ve işçilerin ülke ekonomisini yönlendirme hakları inkâr ediliyordu. Emeğin bu iki cesur lideri, emekçi kitlelerin, hatta kendilerini duyurma olanakları olmayan Komünist safların düşüncelerini ve duygularını gerçekten de açık seçik ifade ediyorlardı.

Bu fırtınayı partinin bölünmesi tehdidi izledi. Acilen bir şeyler yapılması gerekiyordu ve Lenin bu fırsatı kaçırmadı. "Küçük burjuva ideolojisini" seslendirmeye cüret eden sapkınlarla alay etti. Muhalefet anında boğuldu. Kollontay'ın işçi talepleri konusundaki broşürü yasaklandı ve yazarı sıkı disiplin altına alındı. Öte yandan, daha zayıf bir yapıya sahip olan yaşlı Şliyapnikov, Parti Yürütme Komitesi'nin üyesi yapılarak susturuldu ve kızağa çekildi.

Kırım'a yapacağımız üçüncü araştırma gezimiz için hazırlıklara girişmiştik. Fakat son anda planlarımızın önüne, Komünist Partisi tarihi üzerine bilgi toplamak amacıyla yeni kurulmuş bir Komünist organ olan *Ispart* engeli çıkarıldı. Devrim Müzesi için, bundan böyle bütün araştırma gezilerinin yeni örgüt tarafından yürütüleceği, Komünist yönelimli *Ispart*'ın bütün çalışmalarda önceliğe sahip olduğu sertçe bildiriliyordu. Devrim Müzesi'ne, *Ispart*'la çalışacak ekibin bazı üyelerini atama hakkı tanınmakla birlikte, vagonumuz *Ispart*'ın kumandası altına alınacaktı.

Yeni kurumun bu keyfiliği, müzenin bütün üyeleri tarafından, çalışma alanlarının sınırlanması ve bağımsızlıklarının ortadan kaldırılması girişimi olarak değerlendirildi. Sadık bir Komünist olan Komiser Yatmanov bile, her şeyi ellerinde tutmakta ısrarlı olan parti fanatikleri hakkındaki düşüncelerini sert bir şekilde ifade etti. Bu tür yöntemlerle mücadele etmeden boyun eğmek olacak şey değildi. Biz konuyu Moskova'ya götürürken, o da derhal Petrograd'daki üst makamlarla temasa geçmeliydi. Petrograd Müzesi üzerinde tam yetki sahibi olduklarından dolayı, bu konuda Saşa Zinovyev'i, ben de Lunaçarski'yi görecektim. Yatmanov, *Ispart*'ın kararının, Zinovyev'in Petrograd üzerindeki otoritesini hiçe saydığını; onun buna göz yummaya-

cağını; Rusya'daki bütün kültürel çabaların başı durumundaki Lunaçarski'nin de, kendi alanına yapılan bu tecavüze hoşgörü göstermeyeceğini ileri sürüyordu.

Pek umutlu olmasak da, Moskova'ya gitmeyi kabul ettik. Ayrıca, üzülerek, *Ispart*'ın davayı kazanması halinde müzedeki çalışmalarımıza devam edemeyeceğimizi de açıkladık. Çalışma ve hareketlerimizin bir politik komiserin kontrolüne girmesinin ne anlama geldiğini çok iyi biliyorduk. Bu, klik çıkarları doğrultusunda diktatörlük, ihbarcılık, bölünme ve çekişme demekti. Böyle bir koruyucu otoritenin boyunduruğu altına girmek istemediğimiz için, bugüne kadar bize sunulan çok sayıda yüksek makamı reddetmiştik.

Zinovyev, *Ispart*'ın, Petrograd Müzesi'nin faaliyetlerini tekeline alma girişimine ve kendi programına müdahale etmesine gerçekten de çok öfkelenmişti. Yeni kurumdaki yoldaşlarına bir protesto mektubu yazmış ve bu belgeyi Saşa'ya teslim etmişti. Zinovyev, Devrim Müzesi'nin, *Ispart*'ın alanına tecavüz etmediğini; onun kendi özel çalışma programına sahip olduğunu ve bunun, Moskova kurumunun programıyla hiçbir şekilde çatışma içinde olmadığını; Petrograd Müzesi Yürütme Kurulu'nun başkanı olarak böylesi despotça müdahalelere hoşgörü göstermeyeceğini yazıyordu. Ayrıca, eğer *Ispart* keyfi kararında ısrar edecek olursa, sorunu bizzat Lenin'e götüreceği konusunda Saşa'ya teminat vermişti.

Lunaçarski de "bütün kültürel çalışmaları kendi tekeli altına alma budalalığına" karşı öfke içindeydi. Böyle taktiklere karşı protestoda bulunacağına söz verdi. Ancak çok geçmeden, aslında Lunaçarski'nin elindeki bütün yetkilerin alınmış olduğunu öğrendim. Tüm Rusya Eğitim Komiserliği'ndeki gerçek iktidar, eski Komünistler'den Pokrovski'deydi ve *Ispart*'ı kuran da oydu. Parti, uzun yıllar yurtdışında yaşamış ve oradaki kültürel çevreler tarafından çok iyi tanınan Lunaçarski'yi, Avrupa'yı etkileyeceğini düşünerek, görevinde göstermelik olarak tutuyordu.

Moskova'da kalacak yer bulmak öyle kolay iş değildi, neyse ki, başımızı sokacak bir yer bulmak için oraya buraya dil dökmek zorunda kalmadık. Eskiden bir yabancı örgütün kullandığı bir evde faaliyet gösteren Rus-İtalyan bürosu, yakın dostumuz Angelica Balabanoff tarafından yönetiliyordu. Kendisi de diğer çalışanlarla birlikte orada kalıyordu ve iki boş odaları vardı. Angelica, bize bu iki odayı vermeyi önerdi.

Petrograd Müzesi adına yürüttüğümüz çalışmalar, her adımda Komünist aygıtın tekelci otoritesi tarafından adım başı engellenerek başarısızlığa uğradı. Petrograd, doğrudan rapor vermemizde ısrar edince dönmeye karar verdik. Dmitrov'dan bize eski yoldaşımız Peter Kropotkin'in zatürreye yakalandığı haberi ulaştığında, Petrograd'a dönüş biletlerimizi almıştık. Temmuz ayında yaptığımız ziyarette Peter'i sağlıklı ve neşeli gördüğümüzden, bu haber bizi sarstı. Geçen yıl Mart ayında yaptığımız ziyaretten de daha sağlıklı ve dinamik görmüştük onu. Canlılığı ve gözlerindeki parlaklık, bizde sağlığının fevkalade iyi olduğu izlenimi yaratmıştı. Sofya'nın sebze ve çiçek bahçesinin kuşattığı Kropotkinler'in evi yaz güneşinde iyice serpilmiş, daha bir şirin görünüyordu. Peter, hayat arkadaşından ve onun bahçecilik becerilerinden gururla söz ediyordu. Saşa'yla benim elimizden tutup, çocuksu bir sevinçle bizi Sofya'nın özel olarak yetiştirdiği marulların bulunduğu bölüme götürdü. Marullar lahanalarla yarışıyordu, yaprakları gevrek ve çok lezzetliydi. Kendisi de toprakla uğraşan Peter, Sofya'nın uzmanlığı yanında çırak kaldığını tekrarlayıp duruyordu. Onun, önceki kış yetiştirdiği patateslerden o kadar iyi ürün almışlardı ki, ineklere yem için değiş tokuş etmeye ve çok az sebze yetiştirebilen Dmitrovlu komşularıyla paylaşmaya bile yetmişti. Bahçesinde güle oynaya gezinen Peterimiz, bahçe işlerinden söz ederken, dünya olayları hakkında konuştuğu kadar ciddiydi. Yoldaşımızın genç ruhu, canlılığı ve çekiciliğiyle çabucak bizi de içine almıştı.

Öğleden sonra çalışma odasına geçtiğimizde, yeniden bilim adamı ve düşünür olmuştu, kişiler ve olaylar hakkındaki yargılarında derin ve netti. Diktatörlük, gereklilik adına Devrim'e dayatılan yöntemler ve bunların parti doğasındaki yeri üzerine tartıştık. Peter'in, kitlelere ve Devrim'e olan inancını iflas noktasına getiren durumun nedenleri konusunda beni aydınlatacağını ümit ediyordum. Hasta bir çocuğa gösterilen sabır ve şefkatle beni teskin etmeye çalıştı. Umutsuzluğa düşmeme hiç mi hiç gerek yoktu. İç çatışmamı anlıyordu, ancak Devrim ve rejim arasındaki ayrımı zaman içinde keşfedeceğimden emindi. Bu ikisi birbirinden dünyalar kadar ayrıydılar, onların arasındaki uçurum zamanla daha da büyüyecekti. Rus Devrimi, dünya çapındaki etkileri göz önüne alındığında, Fransız Devrimi'nden çok daha büyük bir öneme sahipti. Dünya halklarının yaşamını derinden etkileyen bu devrimin insanlığa armağan ettiği zenginliğin büyüklüğünü kimse önceden tahmin edememişti. İflah olmaz bir şekilde merkezi

Devlet fikriyle zehirlenmiş Komünistler, Devrim'i yanlış yöne sevketmeye mahkûmdular. Hedefleri politik egemenlik olduğu için, kaçınılmaz olarak sosyalizmin cizvitleri haline gelmişlerdi. Hedeflerine varmak için bütün araçları mübah görüyorlardı. Kullandıkları yöntemler, kitlelerin yaratıcı gücünü felç ediyor, halkı yıldırıyordu. Ülkenin yeniden inşasında emekçilerin doğrudan katılımı olmadan, halk olmadan yaratıcılık ölür ve hiçbir yaşamsal kazanım sağlanamazdı.

Kropotkin, bizim yoldaşlarımızın da, geçmişte, sosyal devrimin olmazsa olmaz öğelerine gereken önemi vermediklerini söyleyerek devam etti. Böyle bir altüst oluşta temel unsur, ülkenin ekonomik hayatının örgütlenmesiydi. Rus Devrimi, bizim buna hazır olmamız gerektiğini ortaya koymuştu. Kendisi, sendikalizmin muhtemelen Rusya'nın en çok ihtiyacı olan şeyi sağlayacağı sonucuna varmıştı: Bu kanal, ülkenin endüstriyel ve ekonomik yapıları arasındaki akışı sağlayabilirdi. Gelecek devrimleri, Rusya'nın şu anda içinde bulunduğu korkunç acılardan ve ölümcül gaflardan kurtaracak olan, kooperatiflerin yardımıyla böyle bir sistemi öngören anarko-sendikalizmdi.

Kropotkin'in hastalığını bildiren üzücü haber, bütün bunları yeniden anımsamama yol açtı. Peter'i görmeden Petrograd'a gitmeyi düşünemezdim bile. Rusya'da işinin ehli hemşire son derece azdı. Peter'e bakabilirdim. Sevgili öğretmenim ve arkadaşıma hiç değilse bu kadar yararım dokunsun istiyordum.

Moskova'da bulunan Peter'in kızı Aleksandra'nın Dmitrov'a hareket etmek üzere olduğunu öğrendim. Aleksandra, İngiltere'de eğitim görmüş, son derece yetkin bir Rus hemşirenin, babasına bakıcığını söyledi. Küçük köy evlerinin zaten çok kalabalık olduğunu ve şu anda Peter'in rahatsız edilmesinin pek doğru olmayacağını belirtti. Dmitrov'a gider gitmez, bana babasının durumu hakkında telefon edecek ve gelmemin gerekli olup olmadığını bildirecekti.

Dmitrov'dan haber almak üzere ben Moskova'da kalırken, Petrograd Müzesi, *Ispart*'la görüşmesinin raporunu beklediğinden, Saşa'nın derhal kuzeye doğru yola çıkması gerekiyordu. Günler geçtiği halde Aleksandra'dan hiçbir haber çıkmayınca, Peter'in durumunun iyiye gittiği ve bana ihtiyacı olmadığı sonucuna vararak Petrograd'a hareket ettim.

Şehre ineli henüz bir saat olmuştu ki, Raviç telefon edip Moskova'dan bir telgraf aldığını ve acilen Dmitrov'a çağrıldığını bildirdi. Peter'in durumu kritikti ve ailesi derhal gelmemi istiyordu.

Trenim şiddetli bir fırtınaya yakalandığından Moskova'ya on saat rötarlı vardık. Ertesi akşama kadar Dmitrov'a tren yoktu ve yollar kardan kapanmıştı. Bütün telefonlar kesikti. Dmitrov'a ulaşmanın hiçbir olanağı yoktu.

Akşam treni, insanı sinir eden bir yavaşlıkta yol alıyor, yakıt almak için sık sık duruyordu. Dmitrov'a vardığımızda sabahın dördüydü. Kropotkin ailesinin yakın dostu Aleksander Şapiro ve Fırın İşçileri Sendikası'ndan yoldaşımız Pavlov'la birlikte Kropotkin'in köy evine koştuk. Heyhat, çok geçti! Peter bir saat önce sonsuz yolculuğuna çıkmıştı. 8 Şubat 1921 günü, sabaha karşı dörtte.

Büyük acı içindeki Sofya bana, Peter'in sürekli, yola çıkıp çıkmadığını ve ne vakit geleceğini merakla sorduğunu söyledi. Nerdeyse yıkılacak durumdaydı. Onun bu durumu, hayatına ve mücadeleme yön ve ilham vermiş insana son görevimi yerine getirmemi önleyen insafsız koşulları bile unuttturmuştu bana.

Sofya'dan, Peter'in kritik durumunu öğrenen Lenin'in, Dmitrov'a, Moskova'nın en iyi doktorlarının yanı sıra yiyecek de gönderdiğini öğrendik. Aynı zamanda, Peter'in sağlık durumunu bildiren bültenlerin basında sürekli yayınlanmasını ve durumun kendisine dakikası dakikasına bildirilmesini emretmişti. Çeka tarafından evi iki kere basılmış ve bu yüzden zorunlu bir inzivaya çekilmiş bu insana ancak ölüm döşeğinde böyle büyük bir ihtimam gösterilmesi üzücüydü. Devrim'in temelinin atılmasında önemli bir rol oynamış olan Peter Kropotkin'in Devrim'in uygulanmasına ve gelişmesine katılması önlenmişti; onun Çarlık zulmüne rağmen Rusya çapında duyulan sesi, Komünist diktatörlük tarafından boğulmuştu.

Peter, ne herhangi bir hükümetten lütuf dilenmiş ya da kabul etmiş, ne de gösteriş ve debdebeye itibar etmişti. Bu yüzden onun cenazesine Devlet'in karışmaması ve resmi zevatın katılımıyla bu cenazenin bayağılaştırılmaması gerektiğine karar verdik. Peter'i son yolculuğuna ancak kendi yoldaşları uğurlayabilirdi.

Şapiro'yla Pavlov, Saşa ve Petrograd'daki diğer yoldaşları toparlamak üzere Moskova'ya hareket ettiler. Cenaze töreninin sorumluluğunu, Moskova grubuyla birlikte onlar üstlenecekti. Ben, Peter'in naaşının gömülmek üzere başkente yollanması hazırlıklarında Sofya'ya yardımcı olmak üzere Dmitrov'da kaldım.

Yoldaşımın sessizliğe bürünmüş varlığıyla, bencillikten uzak kişiliğinin o güne kadar anlamama izin vermediği zenginliklerle baş ba-

şaydım. Peter'i çeyrek yüzyıldan fazla bir zamandır, renkli kişiliğiyle, eserleriyle ve yaşamıyla tanımıştım. Ama yalnızca ölüm, üzerine titrediği sırrını, olağanüstü nitelikte bir sanatçı olduğunu açığa vurdu. Bir kutunun içine saklanmış, çok kısıtlı olan boş zamanlarında çizdiği resimleri bulmuştum. Çizgilerinin inceliği, kendini kalemine adadığı kadar fırçasına da adasa, o ölçüde başarılı olacağını ortaya koyuyordu. Peter, müzikte de mükemmeldi. Piyanoyu seviyordu ve müzik ustalarının eserlerini çok güzel yorumluyordu. Dmitrov'un sıkıcı ortamında tek zevki, aile dostları iki genç kadının şarkıları eşliğinde piyano çalmaktan ibaretti. Akşamları, müzik aşkını doyuracak şölenler düzenliyordu.

Yaratıcı yeteneklerle zengin bir şekilde donanmış olan Peter, bütün insanlığı kucaklayan hümanizmiyle ve soylu bir sosyal idealle daha da zenginleşmişti. Yaklaşık seksen yılı bulan ömrünün nerdeyse tamamını insanlık için çalışarak geçirmişti. Hastalanıp yatağa düşene kadar, en üzücü koşullar altında bile Peter, yaşamının en üstün ürünü olacağını umduğu *Etika* adlı eserinin üzerinde çalışmıştı. Son saatlerindeki en büyük üzüntüsü, yıllar önce başladığı bu eseri tamamlamaya biraz daha zamanının olmamasıydı.

Yaşamının son üç yılında kitlelerle yakın ilişkisi kesilen Peter'in ölümü, onlarla yeniden buluşmasını sağladı. Yalnız Dmitrov halkı değil, köylüler, işçiler, askerler, aydınlar, erkekler ve kadınlar, mücadelelerini ve acılarını paylaşmış, onlardan hiç kopmamış bu insana karşı son görevlerini yerine getirmek için kilometrelerce uzaklardan gelerek Kropotkin'in köy evine akın etmişlerdi.

Saşa, Peter'in naaşını Moskova'ya götürmek üzere çok sayıda Moskovalı yoldaşla birlikte Dmitrov'a geldi. Bu küçük kasaba hiçbir zaman, hiç kimsenin önünde, Peter Kropotkin'e yaptığı gibi saygıyla eğilmemişti. Kendileriyle çocuklar gibi oynayan Peter'i, Dmitrov'un çocukları da tanıyor ve çok seviyordu. Okullar, aralarından ayrılan dostları için tutulan yas dolayısıyla bir gün için kapatılmıştı. Büyük bir kalabalık istasyona kadar yürüdü ve ağır ağır hareket eden trendeki Peter'i son yolculuğuna uğurlayarak ona elveda dedi.

Moskova yolundayken, Saşa'dan, örgütlenmesine yardımcı olduğu ve başkanlığını yaptığı Cenaze Komitesi'nin Sovyet makamlarınca kandırılmaya çalışıldığını öğrendim. Komite'nin, Peter'in iki broşürünü ve Peter Kropotkin *Anma Bülteni* özel sayısını basmasına izin verildiği halde, daha sonra, Kamenev'in başkanlığını yaptığı Moskova

Sovyeti, sansüre sunmak üzere *Bülten*'in elyazmalarını istemişti. Saşa, Şapiro ve diğer yoldaşlar yayını geciktirecek bu uygulamayı protesto etmişler ve zaman kazanmak için anma sayısında Kropotkin'in hayatı ve eserleriyle ilgili değerlendirmelerin dışında hiçbir şey olmayacağına söz vermişlerdi. Bunun üzerine sansür, Peter'in çok sayıda eserinin olduğunu ve bunların esaslı bir şekilde gözden geçirilmesinin çok zaman alacağını hatırlayıvermişti birdenbire. Bu, *Bülten*'in cenaze törenine yetişememesine yol açacaktı. Belli ki Bolşevikler, her zamanki, işleri zaman aşımına uğratarak etkisiz kılma taktiklerini uyguluyorlardı. Yoldaşlarımız, doğrudan eyleme geçmeye karar verdiler. Lenin'in anarşistlerden ödünç aldığı bu düşünceyi esas sahiplerine iade etmenin zamanı değil miydi? Kaybedecek zaman yoktu ve tutuklanma riskini göze almaya değerdi. Saşa ve arkadaşları, eski yoldaşımız Atabekyan'ın basımevinin kapısındaki Çeka mührünü kırıp girdiler ve arılar gibi çalışarak *Bülten*'i cenaze törenine yetiştirdiler.

Moskova'da Peter Kropotkin'e gösterilen sevgi ve saygı, devasa bir gösteriye dönüştü. Cenazenin başkente getirilip Sendika Binası'ndaki Mermer Salon'a yerleştirildiği andan itibaren iki gün boyunca, "Ekim" günlerinden beri görülmemiş büyük bir kalabalık oraya aktı.

Cenaze Komitesi, Lenin'den, öğretmenlerine ve arkadaşlarına son saygılarını gösterebilmeleri için cenaze töreninde bulunmak üzere Moskova'daki anarşist mahkûmların geçici olarak serbest bırakılması ricasında bulunmuş. Lenin de serbest bırakılacaklarına söz vermişti. Komünist Parti Yürütme Komitesi, cenaze töreninde bulunmaları için anarşist mahkûmları "serbest bırakma kararını" Veh-Çeka'ya (Tüm Rusya Çekası) iletti. Görünüşte, kendi partisinin yüksek otoritesine, hatta Lenin'e kafa tutan Veh-Çeka, Cenaze Komitesi'ne, mahkûmların hapishaneye geri dönmesini garanti edip etmediğini sordu. Komite, topluca söz verdi. Bunun üzerine Veh-Çeka, "Moskova cezaevlerinde anarşist bulunmadığını" açıkladı. Halbuki, Butirki Cezaevi ve Çeka iç hapishanesi. Nestor Mahno ile Sovyet arasında yapılan resmi anlaşmaya göre izin verilen Harkov Konferansı'nın baskına uğraması sonucu tutuklanan yoldaşlarımızla tıkabasa doluydu. Ayrıca, Saşa, Butirki'ye girme izni almış ve orada mahkûm yoldaşlarımızdan birçoğuyla konuşmuştu. Bununla da kalmamış, Rus anarşist Yarçuk'la birlikte Moskova Çekası'nın iç hapishanesine giderek, tutuklu anarşist yoldaşlarının adına kendisiyle görüşmesine izin verilen Aaron Baron'dan, ora-

daki durum hakkında bilgi almıştı. Buna rağmen, Çeka hâlâ, "Moskova'da anarşist mahkûm olmadığından" dem vuruyordu.

Cenaze Komitesi bir kere daha doğrudan eyleme geçmek zorunda kalarak, törenin yapılacağı sabah, Aleksandra Kropotkin'e, kamuoyuna söz veren Moskova Sovyeti'ne telefon ederek, eğer Lenin tarafından verilen söz yerine getirilmezse, Sovyet ve Komünist örgütler tarafından Kropotkin'in tabutunun önüne konan çelenklerin derhal kaldırılacağını bildirmesi talimatını verdi.

Sütunlu Salon, kapılara kadar tıklım tıklım doluydu, kalabalığın içinde Avrupa ve Amerikan basınının temsilcileri de vardı. Geçenlerde Rusya'ya dönen eski dostumuz Henry Alsberg de oradaydı. Diğer bir gazeteci, Manchester *Guardian*'dan Arthur Ransome'dı. Onlar, Sovyet'in, herkes tarafından bilinen sözünü yerine getireceğinden emindiler. Sovyet Hükümeti tarafından, Peter Kropotkin'in son hastalığı konusunda haftalarca gösterilen ihtimamdan ve dünyaya her gün yapılan duyurulardan sonra, böyle bir skandalı göze alamazlardı. Bu yüzden Kamenev biraz daha zaman istemiş ve anarşist mahkûmların yirmi dakika içinde salıverileceklerine söz vermişti.

Cenaze bir saat geciktirildi. Kalabalık kitle, Moskova'nın keskin soğuğunda titreyerek büyük öğretmenin hapisteki öğrencilerinin gelmesini bekledi. Sonunda geldiler, ama yalnızca Çeka iç hapishanesinden yedi anarşist. Butirki'deki yoldaşların ise hiçbiri yoktu. Son anda Çeka, geri kalanların da bırakıldığını ve yolda olduklarını söyleyerek Cenaze Komitesi'ni yatıştırdı.

Mahkûm yoldaşlarımız, değerli öğretmen ve yoldaşlarının naaşını, gururlu bir kederle salonun dışına taşıdılar. Büyük kitle, görkemli bir sessizliğe bürünmüştü. Silahsız askerler, denizciler, öğrenciler ve çocuklar, her işkolundan emek örgütleri, çeşitli meslekleri temsil eden kadın ve erkek grupları, köylüler, kızıl ve kara bayrakları ve flamalarıyla çok sayıda anarşist örgüt, bu büyük kalabalık, hiçbir zorlama olmadan bir araya gelmiş, emirsiz, kendiliğinden düzene girmiş, kilometreler tutan cenaze korteji, iki saat süren şehrin dışındaki Deviçi Kabristanı'na doğru yürüyüşe geçmişti.

Tolstoy Müzesi'nde, Chopin'in *Cenaze Marşı*'nın nağmeleri ve Yasnaya Polyana Kâhini'nin izleyicileri tarafından oluşturulmuş bir koro korteji selamladığında, yoldaşlarımız, Rusya'nın büyük evlâtlarından birinin, diğerine göstereceği saygıya uygun olarak bayraklarını aşağı indirdiler.

Butirki Cezaevi'nden geçerken kortej ikinci kez durdu ve bayraklarımız, demir parmaklıklar ardından ona el sallayarak veda eden yiğit yoldaşlarımızın, Peter Kropotkin'in anısını son kez selamlamaları için bir kez daha aşağı indi.

Yoldaşımızın kabri başında, çeşitli politik eğilimleri temsil eden konuşmacıların hepsi, ülkelerinde tükenmekte olan moral gücün son temsilcisi Peter Kropotkin'in kaybından duydukları derin üzüntüyü dile getirdiler.

Petrograd'a geldiğimden beri halk önünde ilk kez çınlayan sesim, kendi kulağıma bile yabancı ve Peter'in benim için anlamını ifade edemeyecek kadar yetersizdi. Onu kaybetmenin acısı, Devrim'in, hiçbirimizin önleyemediği yenilgisiyle o kadar yakından bağlantılıydı ki.

Güneş yavaşça kayboldu ufukta ve koyu kırmızıya bürünen gökyüzü, Peter Kropotkin'in artık ebedi istirahatgâhı olan taze toprağın üzerinde ona yakışan bir gölgelik gibi uzandı.

Geri döneceklerine şeref sözü veren yedi yoldaşımız, akşamı bizimle geçirdiler. Hücrelerine döndüklerinde gecenin geç vaktiydi. Onların geleceğine ihtimal vermeyen gardiyanlar, kapıları kitlemiş ve çekilmişlerdi. Çocukların kapıyı kırarcasına yumruklamasına çok şaşıran gardiyanlar, anarşistleri, yoldaşlarının kendileri için verdiği sözü yerine getiren budalalar olarak değerlendirmişlerdi.

Bütün girişimlere rağmen, Butirki'deki anarşist mahkûmlar cenaze töreninde bulunamamışlardı. Veh-Çeka, komitemize, kendisi izin verdiği halde, onların bunu reddettiğini söylemişti. Bunun yalan olduğunu bilmekle birlikte, hikâyeyi bizzat yoldaşlarımızdan öğrenmek için cezaevini ziyaret etmeye karar verdim. Ne yazık ki, izin almak için Çeka'nın kapısına gitmek zorundaydım. Belindekinden ayrı, bir de masasının üzerinde tabanca bulunan genç Çeka başkanı odasında beni bekliyordu. Beni kollarını iki yana açarak ve tezahüratla, "canciğer yoldaş"ıymışım gibi karşıladı. Adının Brenner olduğunu ve eskiden Amerika'da yaşadığını söyledi. Kendisi eski bir anarşistti, "Saşa"yı da beni de iyi tanıyordu ve Birleşik Devletler'deki bütün faaliyetlerimizden haberdardı. Bize yoldaşı olarak hitap etmekten gurur duyuyordu. Şu andaki rejimin anarşizme bir basamak olduğunu düşündüğünden, doğal olarak Komünistler'le birlikte olduğunu açıkladı. Önemli olan Devrim'di, Bolşevikler de onun için çalıştıklarına göre, niçin işbirliği yapmasındı? Peki ben, devrimin neferlerinden birinin yoldaşça uzattığı eli sıkmayı reddedecek kadar devrimcilikten uzaklaşmış mıydım?

Hayatımda hiçbir polisle asla el sıkışmadığımı, hele polis olmuş bir anarşistle hiç sıkışmayacağımı söyledim. Burada bulunuşumun nedeni görüş izni almaktı, acaba bu mümkün müydü?

Çekacı bembeyaz kesildi, ama soğukkanlılığını korudu. "Görüş izni kolay," dedi, "fakat açıklığa kavuşması gereken küçük bir sorun var." Çekmeceden bir kupür çıkartarak uzattı. Aylarca önce gördüğüm, Clayton'ın o budalaca makalesiydi. Brenner, bu yazıda konu edilen şeyleri, Sovyet basınında acilen yalanlamam gerektiğini belirtti. Uzun süre önce Amerika'daki arkadaşlarıma olayın gerçek yüzünü telgrafla bildirdiğim ve bu konuda başka bir şey yapmak niyetinde olmadığım yanıtını verdim. Çekacı, bunu reddetmemin benim için iyi olmayacağını söyledi. Bir *tavarişç* olarak beni uyarmayı görev bilmişti. "Bu bir tehdit mi?" diye sordum. "Henüz değil," diye mırıldandı.

Aniden kalkarak odayı terketti. Kuşku içinde yarım saat bekledim, acaba tutuklanmış mıydım? Bu Rusya'da herkesin başına gelebilecek bir şeydi, niçin benim de başıma gelmesindi? Yaklaşan ayak sesleri duydum, kapı ardına kadar açıldı. Çekacı olduğu belli yaşlı bir adam, Butirki'ye giriş iznini uzattı.

Kalabalık bir grup tutuklu yoldaş arasında Birleşik Devletler'den tanıdığım birçok isim vardı: Fanya ve Aaron Baron, Volin ve Amerika'da da faal olan diğerleri. Ayrıca, Harkov'da tanıştığım *Nabat* örgütünden Rus yoldaşlar. Anlattıklarına göre, Veh-Çeka'yı temsilen bir görevli cezaevine gelerek, Cenaze Komitesi'yle anlaşmaya varıldığı gibi kolektif bir grup olarak değil, cenazeye bireysel olarak katılmayı kabul ettikleri takdirde, bir kısım tutukluyu cenazeye katılmaları için salıvereceklerini söylemişti. Yoldaşlarımız bu şartı reddederek, Kropotkin'in cenazesine ancak bir örgüt olarak katılacaklarını belirtmişlerdi. Durumu üstlerine bildireceğini ve onların vereceği nihai kararla çok geçmeden tekrar geleceğini söyleyen Çeka temsilcisi, bir daha ortalıklarda görünmemişti. Yoldaşlar cenazeye katılamamışlardı ama, cezaevi koridorlarında düzenledikleri Kropotkin'i anma toplantılarında, onun şerefine konuşmalar yapıp, devrimci şarkılar söylemişlerdi. Volin, diğer siyasilerin de yardımıyla cezaevini bir halk üniversitesine dönüştürdüklerini anlattı. Sosyal bilimler, ekonomi-politik, sosyoloji ve edebiyat konularında sınıflar açmışlar ve siyasi olmayan mahkûmlara okuma yazma öğretmeye başlamışlardı. Öylesine özgürdüler ki, biz dışardakiler onları kıskansak yeriydi. Ama bu cennet ne kadar devam eder, onu bilemezlerdi.

Bütün hayatını Peter'le ve onun çalışmalarıyla özdeşleştirmiş olan Sofya Kropotkin, son derece sarsılmıştı. Bana, geri kalan günlerini onun anılarının ve çabalarının yaşatılmasına adamadıkça, onsuz yaşamaya dayanamayacağını söyledi. Peter Kropotkin'in anısına layık bir müze fikrini ortaya atan Sofya, bu projesini gerçekleştirmesine yardımcı olmam için Moskova'da kalmamı rica ediyordu. Bugünkü Rusya'nın bu projeye pek uygun bir yer olmadığını düşünmekle birlikte, Peter'in anısını yaşatmaya yönelik böyle bir anıtın kurulmasında onunla aynı fikirdeydim. Böyle bir girişim, Hükümet'ten sürekli olarak bazı taleplerde bulunmayı gerektiriyordu ve bu da Peter'in en istemeyeceği şeydi. Fakat Sofya, Rusya'nın, son tahlilde, böyle bir müze için en uygun yer olduğunda ısrar ediyordu. Bolşevik diktatörlük, doğduğu topraklara tutkuyla bağlı Peter'in, o toprakların halkına duyduğu büyük inanca gölge düşürememişti. Peter, Sofya'ya sık sık, koşullar yürek paralayıcı olsa da, hayatının geri kalan kısmını bu topraklarda geçirmeye kararlı olduğunu söylemişti. Kendini ülkesine adayan Sofya için Rusya, şimdi Peter bu topraklarda yatarken daha da kutsal hale gelmişti.

Müze Komitesi'nde benimle ve Saşa'yla birlikte yer alan Sofya, esas desteğin Amerika'dan geleceğini, bu yüzden sovyetlerden çok az şey istemek zorunda kalacağımızı düşünüyordu. Kropotkin Cenaze Komitesi'nin üyeleri, Sofya'nın planını desteklediler. Diktatörlüğün doğası ne olursa olsun, kalıcı olan, büyük Devrim'in Rusya'da meydana gelmiş olduğu gerçeğiydi, bu yüzden Rusya, Kropotkin müzesi için uygun bir yerdi.

Peter Kropotkin Cenaze Komitesi, Müze Komitesi olarak yeniden örgütlendi. Sofya başkan, Saşa genel sekreter, ben ise yürütme görevlisiydim. Ayrıca, Sofya'nın Dmitrov'da olduğu zamanlar onun yerine vekalet edecektim. Çeşitli anarşist grupların temsilcilerinin de bulunduğu Komite, eski Kropotkin aile evinin müzeye dönüştürülmesi, aynı zamanda Dmitrov'daki Kropotkin köy evinin Peter'in dul eşi Sofya'ya bırakılması için Moskova Sovyeti'ne başvurma kararı aldı.

Saşa'yla birlikte, Devrim Müzesi'yle ilişkimize son vermek için Petrograd'a döndük. Her ikimiz de, çok iyi ilişkiler içinde olduğumuz Müze görevlileriyle ortak çalışmamızın bitmesine üzülüyorduk. Ancak *Ispart*, müze araştırma ekibinin başına siyasi komiser atamaya kesinlikle kararlı olduğundan, bu koşullar altında ne Saşa, ne de ben çalışmamızı sürdüremezdik. Kaldı ki, Peter Kropotkin müzesi için çalış-

manın Petrograd Müzesi'ne emek vermekten daha hayati olduğunu düşünüyorduk, zaten hazırlık çalışmalarına da girişmiştik. Bu durumda Moskova'da oturmamız gerekiyordu. Aleksandra Kropotkin yakında Avrupa'ya gideceğinden, Sofya, Leontevski Pereulok'ta oturdukları katta bize iki küçük oda ayıracağına söz vermişti. Nihayet, resmiyetin dışına çıkıp halkın arasına karışabilecektik.

Rusya'ya geldiğim ilk dönemlerde grev sorunu kafamı oldukça kurcalamıştı. Bu yönde en küçük bir girişimin ezildiğini ve katılanların hapse atıldıklarını duymuştum. Buna inanmayarak, başka konularda olduğu gibi yine Zorin'e başvurduğumda, "proletarya diktatörlüğü altında grev ha! Böyle şey olmaz," diye haykırarak, bu tür ipe sapa gelmez hikâyelere inandığım için bana çıkışmıştı. Sovyet Rusya'da işçiler kime karşı grev yapacaklardı? Kendilerine karşı mı? Onlar endüstriyel alanda olduğu kadar, politik alanda da ülkenin efendileriydiler. Tabii ki, emekçilerin arasında bazıları henüz tam bir sınıf bilincine sahip olmadıklarından gerçek çıkarlarının da farkında değillerdi. Bunların bazen hoşnutsuzluk gösterdikleri oluyordu, fakat onlar, *şkurniki* -çıkarcılar ve Devrim düşmanları- tarafından kışkırtılan, karanlık unsurlar tarafından güdümlenen parazitler, hazır yiyicilerdi. En kötü karşı-devrimcilerden de daha kötü olan *sabotajnik*'lere karşı Sovyet otoriteleri elbette önlem alacaktı, zaten çoğu hapisteydi.

O günden sonraki kişisel deneyim ve gözlemlerimin sonucunda, gerçek *sabotajnik*'lerin, karşı-devrimcilerin ve çetecilerin Sovyet cezaevlerinde yalnızca küçük bir azınlık oluşturduklarını anladım. Cezaevlerindeki insanların büyük çoğunluğu, Komünist Kitise'ye başkaldırmış, sosyal inançsızlardı. Parti'nin onaylamadığı politik fikirleri benimsemekten ve Bolşevizm'in işlediği suçlara karşı protestoya girişmekten daha ağır bir suç olabilir miydi? Siyasi tutukluların yanı sıra, insan gibi yaşamak ve muamele görmek istedikleri için mahkûm edilen çok sayıda köylü ve işçi de içerdeydi. Bu gerçekler halktan titizlikle saklansa da, halk, resmi Sovyet surlarının arkasında cereyan eden her şeyden haberdardı. Bu gizli ve yasak bilgilerin nasıl dışarı sızdığı bir sırdı, ama bir şekilde dışarı sızıp bir orman yangını hızıyla yayılıyorlardı.

Petrograd'a dönüşümüzün üzerinden yirmi dört saat geçmemişti ki, kentin hoşnutsuzlukla ve grev söylentileriyle çalkalandığını öğrendik. Bunun nedeni olağanüstü şiddetli geçen kışın yol açtığı sıkıntılar

olmakla birlikte, her zamanki Sovyet miyopluğunun payı da küçümsenemezdi. Şiddetli kar fırtınaları, zaten yetersiz olan yiyecek ve yakacağın kente ulaşmasını geciktirmişti. Üstüne üstlük, Petro-Sovyet, birçok fabrikayı kapatmak ve buralarda çalışan işçilerin tayınını hemen hemen yarıya indirmek budalalığını göstermişti. Ayrıca, fabrika ve atölyelerdeki emekçiler giyecek bakımından perişan durumdayken, buralardaki partililere yeni giyecek ve ayakkabı dağıtıldığı da ortaya çıkmıştı. İşçilerin bir çözüm yolu bulmak için yaptıkları toplantı çağrısının resmi makamlarca veto edilmesi, bardağı taşıran son damla olmuştu.

Petrograd'daki Komünist olmayan unsurların tümü, durumun çok ciddi olduğu kanısındaydı. Petrograd patlamaya hazır bir bomba gibiydi. Kentte kalmamızın en iyi yol olduğunu düşündük. Vuku bulmak üzere olan olayları önlemek umuduyla değil, herhangi bir durumda bize ihtiyaç olabilir düşüncesiyle.

Fırtına herkesin beklediğinden önce patladı. Troubetskoy Fabrikası işçileri greve gittiler. Talepleri oldukça mütevazıydı: Uzun süre önce kendilerine söz verildiği gibi yiyecek tayınlarının artırılmasını ve mevcut ayakkabı stokunun dağıtımını istiyorlardı. Petro-Sovyet, grevciler işlerinin başına dönünceye kadar görüşmeye oturmayacağını açıkladı. Askeri eğitimde olan genç Komünistler'den oluşan silahlı *kursanti* birlikleri, fabrikalardaki işçi toplantılarını dağıtmaya gönderildi. Asker öğrenciler, kalabalığı dağıtmak için havaya ateş açtılar. Neyse ki, işçiler silahsız gelmişlerdi ve kan akmadı. Grevciler daha güçlü bir silaha başvurarak emekçi kardeşleriyle dayanışmaya girdiler, bunun sonucunda beş fabrikanın işçileri daha işlerini bırakarak greve katıldılar. Söylendiğine göre, işçiler, Galernaya doklarından, Deniz Kuvvetleri tersanelerinden, Patronni, Baltiyski ve Laferm fabrikalarından akıp gelmişlerdi. İşçilerin sokak gösterileri, askerler tarafından derhal dağıtıldı. Aldığım bilgiler, grevcilere kesinlikle yoldaşça davranılmadığını gösteriyordu. Liza Zorin gibi ateşli bir Komünist bile, kullanılan yöntemlere karşı protestoda bulunmuştu. Liza ile uzun zamandır görüşmüyordum, bu yüzden bana içini açma ihtiyacını hissetmesine çok şaşırdım. İşçilerin üzerine Kızıl Ordu'nun sürülmesine dayanamayarak protestoda bulunmuştu. Bazı kadınlar bu manzara karşısında bayılmış, diğerleri sinir krizi geçirmişti. Liza'yı aktif bir parti üyesi olarak tanıyan ve bu vahşi sahneden onun da sorumlu olduğunu düşünen, bir kadının öfkeyle yüzünün ortasına bir yumruk indirmesiyle Liza'nın ağzı burnu kanamıştı. Bana hep duygusal olduğumu söyle-

yerek takılan sevgili Liza, darbeyle sarsılmasına rağmen, kendisine saldıran kadına, bu konuda hiçbir şikâyette bulunmayacağını söylemişti. "Çılgına dönmüş kadına güven vermek amacıyla onu evine kadar bırakmama izin vermesini rica ettim," diye anlattı Liza. "Evi korkunç bir izbeydi - ülkemizde artık böyle yerlerin kalmadığını sanıyordum. Soğuk ve çıplak, karanlık bir odada kocası ve altı çocuğuyla birlikte yaşıyordu. İnsanlar böyle yerlerde yaşarken, benim Astoria'da oturmama ne demeli!" diyerek iç çekti. Sovyet Rusya'da hâlâ varlığını sürdüren bu korkunç koşullar, partinin hatası değildi. Greve, Komünistler'in inatçılığı yol açmamıştı. Yoksulluk ve acılardan, İşçi Cumhuriyeti'ne karşı ambargo uygulayan ve komplo düzenleyen dünya emperyalistleri sorumluydu. Her şeye rağmen, artık bu konfor içinde yaşayamazdı. O umutsuz kadının odası ve soğuktan donan çocukları gözünün önünden hiç gitmeyecekti. Zavallı Liza! Vefalı, sağlam ve değerli bir insandı. Fakat politik olarak öylesine kördü ki!

İşçilerin daha fazla ekmek ve yakıt istekleri, resmi makamların kabalığı ve keyfiliği sayesinde, çok geçmeden kararlı politik taleplere dönüşerek alevlendi. "Hükümet'in politikalarında tam bir değişiklik," çağrısında bulunan ve kimin tarafından hazırlandığı bilinmeyen bildiriler asıldı duvarlara. Bildiride, "Her şeyden önce işçilerin ve köylülerin ihtiyacı özgürlüktür. Bolşevikler'in boyunduruğu altında yaşamak istemiyorlar; kendi kaderlerini kendileri belirlemek istiyorlar," açıklaması yer alıyordu. Her geçen gün durum daha da gerginleşiyordu, duvarlara ve binalara asılan duyurularda yeni talepler birbirini izliyordu. Sonunda, iktidardaki Komünist Partisi'nin, ölümüne nefret ettiği ve suçladığı *Uçredilka*, Kurucu Meclis çağrısı gündeme geldi.

Sıkıyönetim ilan edildi ve tayınlarından yoksun bırakılmış acı içindeki işçilere işlerinin başına dönmeleri emredildi. Bunun en küçük bir etkisi olmayınca, çok sayıda sendika tasfiye edildi ve sendika görevlileriyle birlikte, en önde gelen boyun eğmez grevciler hapse atıldı.

Tarifsiz bir keder içinde, silahlı Çekacılar ve askerler tarafından etrafları sarılmış işçi gruplarının penceremizin önünden geçişlerini seyrettik. Sovyet liderlerinin, taktiklerinin tehlikesini ve budalalığını fark etmeleri umuduyla ben Raviç'i, Zorin'i ve Petrograd Sovyet Sendikaları'nın başı Zipperoviç'i ararken, Saşa da Zinovyev'le görüşmeye gitti. Fakat hepsi de, Menşevikler ve Sosyalist Devrimciler tarafından yapılan komplolara karşı şehri savunmakla meşgul oldukları özrünü ileri sürerek bizimle görüşmeyi reddettiler. Bu formül, üç yıldır tek-

rarlana tekrarlana iyice bayatlamıştı, fakat Komünist safların gözüne kum atmakta hâlâ işe yarıyordu.

Grev, tüm sert önlemlere rağmen yayılıyordu. Tutuklamalar tutuklamaları izledi, fakat yetkililerin bu budalalığı, karanlık güçlerin ekmeğine yağ sürmekten başka bir işe yaramadı. Ortalıkta karşı-devrimci ve Yahudi düşmanı duyurular gözükmeye başladı. Kent, askeri baskı ve Çeka'nın grevcilere karşı uyguladığı vahşete ilişkin söylentilerle çalkalanıyordu.

İşçiler ne kadar kararlı olsalar da, açlığa boyun eğmeleri kaçınılmazdı. Halkın grevcilere en ufak desteğini önlemek için her türlü önlem alınmış, şehrin endüstriyel bölgelerine açılan bütün caddeler askeri birlikler tarafından tutulmuştu. Zaten halk da korkunç bir yokluk içindeydi. Toplayabildiğimiz yiyecek ve giyecekler, okyanusta bir damlaydı. Diktatörlükle işçiler arasındaki eşitsizlik, grevcilerin mücadeleyi daha fazla devam ettirmelerine izin vermeyecek kadar büyüktü.

Bu gerginlik ve umutsuzluk ortamında ortaya çıkan bir unsur, bazı çözüm umutlarının doğmasına yol açtı. Bu unsur, Kronştadt denizcileriydi. İşçilerle dayanışmalarını ve devrimci geleneklerini 1905 Devrimi'nde ve daha sonra Mart ve Ekim 1917 Ayaklanmaları'nda büyük bir sadakatle ortaya koyan Kronştadt denizcileri, şimdi de, Petrograd'da baskıya uğrayan proleterlerin safında yer almışlardı. Körü körüne girişmemişlerdi buna. Gizlice ve yabancılara duyurmadan, grevcilerin taleplerini araştırmak üzere bir komite gönderdiler. Komitenin raporu üzerine *Petropavlovsk* ve *Sevastopol* denizcileri, grevdeki işçi kardeşlerinin talepleri lehine bir öneriyi benimseyerek, kendilerinin Komünist Parti'ye bağlı olduklarını, ama Devrim'e ve Sovyetler'e olan adanmışlıklarını da unutmadıklarını bildirdiler. Bazı komiserlerin keyfi davranışlarını protesto ediyor ve işçi örgütlerinin özerkliğe ihtiyacı olduğunu vurguluyorlardı. Ayrıca işçi sendikaları ve köylü örgütleri için toplanma özgürlüğü, Sovyet hapishane ve toplama kamplarındaki bütün işçilerin ve siyasi mahkûmların serbest bırakılması talebi de benimsiyorlardı.

Bu bahriyeli tugaylarının ortaya koyduğu örnek, Baltık Donanması'nın Kronştadt'da üslenmiş Birinci ve İkinci Alayları tarafından da benimsendi. 1 Mart'ta yapılan, on altı bin bahriyelinin, Kızıl Ordu askerinin ve Kronştadt işçisinin katıldığı açık hava mitinginde, benzer kararlar, üç karşı oy dışında ezici bir çoğunlukla kabul edildi. Karşı oy kullananlar, kitle mitingine başkanlık eden, Kronştadt Sovyeti

Başkanı Vassiliev; Baltık Donanması Komiseri Kuzmin ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Başkanı Kalinin'di.

Mitinge katılan iki anarşist, döndüklerinde, bize, orada hâkim olan düzeni, coşkuyu ve ruh birliğini anlattılar. Ekim'in ilk günlerinden beri, dayanışmanın ve ateşli yoldaşlığın hâkim olduğu böylesine kendiliğinden bir gösteriye tanık olmamışlardı. Keşke siz de orda olsaydınız, diye hayıflandılar. 1917'de, Saşa'nın California'ya iade edilmesine ilişkin o kritik durumda, aynı cesur tutumu alan ve benim ünümü de çok iyi bilen Kronştadt denizcilerinin mitinginde Saşa'nın ve benim bulunmamızın kararlarda ek bir ağırlık yaratacağını düşünüyorlardı. Gerçekten de, Sovyet topraklarında, resmiyetin dışında ve fabrikasyon ürünü olmayan ilk büyük kitle mitingine katılmak, bizim için müthiş bir deney olacaktı. Gorki, uzun süre önce, yerimin, doğuştan anarşist Baltık Donanması denizcilerinin yanı olduğunu söylemişti. Birçok kereler, Kronştadt'a gidip mürettebatla tanışmak ve konuşmak istediğim halde, içinde bulunduğum kafa karışıklığında onlara hiçbir katkım olmayacağını hissederek vazgeçmiştim. Ama şimdi, Bolşevikler'in, denizcileri rejime karşı kışkırttığım yolunda feryadı basacaklarını bilmeme rağmen, onların yanında yer almamı kimse önleyemezdi. Saşa, Komünistler ne derlerse desinler, umurumda değil diyerek, denizcilerin grevci Petrograd işçileri için yaptıkları protestoya katılacağını açıkladı.

Yoldaşlarımız, Kronştadt'ın grevcilerle dayanışmaya girmesinin hiçbir şekilde Sovyet karşıtı bir eylem olarak değerlendirilemeyeceğini vurguladılar. Aslında, denizcilerin ruh hali olsun, kitle mitinglerinde kabul edilen önergeler olsun, bütünüyle Sovyet taraftarıydı. Denizciler, Petrograd makamlarının açlık içindeki grevcilere karşı despotça tavırlarına şiddetle karşıydılar, fakat miting süresince Komünistler'e karşı en ufak bir muhalefet göstermemişlerdi. Bu büyük miting dahi, Kronştadt Sovyeti'nin himayesinde yapılmıştı. Kalinin'in, şehre girişinde müzik ve şarkılarla karşılanması, konuşmasının saygı ve dikkatle dinlenmesi, denizcilerin bağlılıklarının bir göstergesi değil miydi? Yoldaşlarımız, Kalinin ve yoldaşları Kronştadtlılar'ı hedef alıp önergelerini suçladıktan sonra bile denizcilerin, Kalinin'i büyük dostluk gösterileriyle istasyona kadar geçirdiklerini anlatıyorlardı.

Donanma, garnizon ve sovyet sendikasından üç yüz delegenin yaptığı bir toplantıda, denizcilerin Kuzmin ve Vassilev'i tutukladıkları söylentileri dolaşıyordu. İki yoldaşımıza bu konuda bir şey bilip bil-

mediklerini sorduk. Bu iki kişinin, denizciler tarafından alıkonulduğunu kabul ettiler. Kuzmin, toplantıda, denizcileri ihanetle ve Petrograd grevcilerini *şkurniki* olmakla suçlamış ve bundan böyle Komünist Partisi'nin "karşı-devrimcilerin kökünü kazımak için nasıl savaşıyorsa, onlara karşı da aynı şekilde savaşacağını" açıklamıştı. Delegeler aynı zamanda, Kuzmin'in, Kronştadt'dan bütün yiyecek ve cephaneyi boşaltma emri vererek şehri açlığa mahkûm ettiğini öğrenmişlerdi. Bu yüzden, Kronştadt denizcileri ve garnizonu, yiyecek malzemesinin götürülmemesi için önlem olarak, Kuzmin ve Vassilev'in alıkonmasına karar vermişti. Fakat bu, ne denizcilerin isyana kalkıştıkları, ne de Komünistler'in devrimci dürüstlüklerine olan inançlarının sarsıldığı anlamına gelmiyordu. Tersine, toplantıdaki Komünist delegelere eşit söz hakkı verilmişti. Denizcilerin rejime bağlılıklarının diğer bir göstergesi ise, grevin barışçı bir çözüme ulaşması için, otuz kişilik bir heyeti Petro-Sovyet'e göndermeleriydi.

Kronştadtlı denizcilerin ve askerlerin, Petrograd'da grevde bulunan kardeşleriyle girdikleri bu mükemmel dayanışmayla gurur duymuş ve denizcilerin aracılığı sayesinde sorunun hızla çözüleceğini ummuştuk.

Ne gezer, Kronştadt'da olup bitenleri öğrenmemizin üzerinden daha bir saat geçmemişti ki, boşuna umutlandığımızı anladık. Lenin ve Troçki'nin Kronştadt üzerine bir kararname imzaladıkları haberi, Petrograd'da yıldırım hızıyla yayıldı. Bu kararname, Kronştadt'ın, Sovyet Hükümeti'ne karşı isyana kalkıştığını duyuruyor ve denizcileri, "Proletarya Cumhuriyeti'ne karşı, Sosyalist Devrimci hainlerle işbirliği yaparak karşı-devrimci bir komployu sahneye koyan eski Çar yanlısı generallerin aletleri" olmakla suçluyordu.

Saşa, kararnameyi okuyunca, "Olacak şey değil! Çılgınlık bu!" diye haykırdı. Lenin ve Troçki, yanlış bilgilendirilmiş olmalıydılar. Bahriyelilerin karşı-devrimci olduklarına inanmaları mümkün değildi. Özellikle *Petropavlovsk* ve *Sevastapol* mürettebatı, Ekim Devrimi'nde ve sonrasında Bolşevikler'in en kararlı destekleyicileri olmuşlardı. Ve onları "Devrim'in çiçeği ve gururu"olarak selamlayan bizzat Troçki'nin kendisiydi!

Saşa, bir an önce Moskova'ya gitmemiz gerektiğini söyledi. Lenin'i ve Troçki'yi görüp onlara, bunun korkunç bir yanlış anlama ve Devrim'e ölümcül bir darbe indirecek bir gaf olduğunu izah etmek zorundaydık. Saşa'nın, dünyadaki milyonlarca insanın proleter öncüsü

olarak ortaya çıkan bu insanların devrimci dürüstlüklerine olan inancını bir yana bırakması çok güçtü. Zinovyev'in, Kremlin'e telefon ederek Lenin ve Troçki'yi Kronştadt hakkında yanlış bilgilendirmiş olabileceği konusunda Saşa'yla aynı fikirdeydim. Zinovyev'in kendi yoldaşları arasında bile cesaretten yana iyi bir şöhreti yoktu. Petrograd işçilerinde daha ilk huzursuzluk işaretlerini görür görmez paniklemişti. Yerel garnizonun grevcilerle dayanışmaya geçtiğini öğrendiğinde ise aklı başından gitmiş ve kişisel güvenliği için Astoria'ya bir makinalı tüfek yerleştirilmesi emrini vermişti. Kronştadt'ın tutumuyla yüreği korkudan hoplayan Zinovyev, Moskova'yı yalan yanlış hikâyelerle bombardımana tutmuştu. Bütün bunları Saşa gibi ben de biliyordum, ne var ki Lenin ve Troçki'nin, Kronştadtlılar'ın karşı-devrimci olduklarını ya da Lenin'in kararnamesinde yazıldığı gibi, Beyaz generallerle işbirliği yapabileceklerini düşündüklerine inanmam imkânsızdı.

Bütün Petrograd Bölgesi'nde Olağanüstü Sıkıyönetim ilan edildi ve özel izni olan görevlilerin dışında hiç kimsenin kentten ayrılmaması emri verildi. Bolşevik basın, Kronştadt'a karşı bir iftira ve küfür kampanyası açarak bahriyeli ve askerlerin "Çarcı General Kozlovski" ile işbirliği içinde olduklarını ilan etti ve Kronştadt halkının yasadışı olduğunu duyurdu. Saşa, Lenin ve Troçki'nin yanlış bilgilendirilmesinin ötesinde daha vahim bir durum olduğunu fark etmeye başladı. Troçki, Kronştadt'ın kaderinin belirleneceği Petro-Sovyet özel oturumuna katılacaktı. Orada bulunmaya karar verdik.

Troçki'yi Rusya'da ilk kez dinleyecektim. New York'tan ayrılırken bize, Çar'ın devrilmesiyle doğan yeni Rusya'nın inşasında, yakında omuz omuza olacağımızı söylememiş miydi? İşte buradaydık. Ve Devrim'in Komünist Parti'yi tabi tuttuğu bu olağanüstü sınavda Kronştadt sorununun yoldaşça bir ruhla sonuçlandırılması için zamanımızı, enerjimizi, hatta yaşamlarımızı vermeye hazırdık.

Ne yazık ki, Troçki'nin treni geciktiğinden oturuma yetişemedi. Toplantıda konuşanlarda ne mantık, ne de insani bir sıcaklık vardı. Yüreklerinin korkusunu çılgınca bir fanatizmle bastırıyorlardı.

Kursanti'lerin kuşattığı platformla dinleyiciler arasında Çekacı askerlerin süngülerinden oluşan bir duvar örülmüştü. Toplantıya başkanlık eden Zinovyev'in görünüşü, sinir krizinin eşiğinde olduğu izlenimini veriyordu. Defalarca ayağa kalktığı halde, konuşmasına bir türlü başlayamadı. Başladığında ise, sanki ani bir saldırıdan korkuyormuş gibi iki yanına bakınıp duruyordu. Bir oğlan çocuğu sesine ben-

zeyen incecik sesinin daha da tiz perdeden çıkışı ve aşırı ölçüde titreyişi, konuşmasını ikna edicilikten iyice uzaklaştırıyordu.

Kronştadt denizcilerini baştan çıkaran şeytanın "General Kozlovski" olduğunu ileri sürdü. Oysa, oturumda bulunanların çoğunluğu, Kozlovski'nin bizzat Troçki tarafından topçu uzmanı olarak Kronştadt'a atandığını çok iyi biliyordu. Yaşlı ve güçten düşmüş bir insan olan Kozlovski, denizcileri ya da garnizonu hiçbir şekilde etkileyemezdi. Bu gerçek, özel olarak kurulmuş Savunma Komitesi Başkanı Zinovyev'in, Kronştadt denizcilerinin, Kozlovski'nin planlarının ve Çarcı hedeflerinin aleti olarak Devrim'e karşı ayağa kalktıklarını açıklamasını önleyemedi. Kalinin, her zamanki kocakarı tavırlarını sergiledi ve daha birkaç gün önce Kronştadt denizcilerinin kendisine gösterdiği saygıyı unutarak, onlara ağır terimlerle saldırdı. "Şanlı Devrimimiz'e el kaldırmaya cüret eden karşı-devrimcilere karşı ne yöntem uygulasak yeridir," diye bağırdı. Daha az parlak konuşmacılar da aynı teraneyi tekrarlayıp gerçeklere gözlerini yumarak, daha dün kahraman kardeşleri olarak alkışladıkları bu insanlara karşı çılgınca bir kinle Komünist bağnazlıklarını ortaya döktüler.

Uluma ve tepinmelerin orta yerinde bir ses duyuldu - ön saflardan yükselen bu gergin, heyecanlı ses grevdeki tersane işçilerinin bir delegesine aitti. Kronştadt'ın cesur ve sadık insanları hakkında kürsüden sarfedilen yalanlara karşı protestoda bulunduğunu açıkladı. Parmağını Zinovyev'e doğru uzatarak şöyle gürledi: "Bizi greve sürükleyen ve Devrim'de bizimle omuz omuza dövüşmüş balıkçı kardeşlerimizin bu grevle dayanışmaya girmesine yol açan, siz ve partinizin vurdumduymazlığıdır. Kronştadtlılar'ın bu tavrınıza tepki göstermekten başka bir suçları yoktur. Bunu çok iyi bildiğiniz halde, kardeşlerimizi karalamaktan ve imhaları için ferman çıkartmaktan çekinmiyorsunuz." "Karşı-devrimci! Hain! *Şkurnik*! Menşevik çeteci!" bağırışlarıyla toplantı bir tımarhaneye döndü.

Yaşlı işçi yerine oturmadı ve sesi, gürültülerin arasından yeniden yükseldi. "Daha üç yıl önce, Lenin, Troçki, Zinovyev ve hepiniz," diye bağırdı, "hain ve Alman ajanı olmakla suçlandınız. Biz işçiler ve denizciler yardımınıza koşarak sizi Kerenski Hükümeti'nin elinden kurtardık. Sizi iktidara getiren biziz. Bunu ne çabuk unuttunuz. Şimdi de kalkmış, bizi kılıçla tehdit ediyorsunuz. Ateşle oynuyorsunuz. Kerenski Hükümeti'yle aynı suçları işliyor, aynı gaflete düşüyorsunuz. Sizinde başınıza aynı şeyin gelebileceğini unutmayın!"

Bu meydan okuma Zinovyev'i ürkütmüştü. Platformdakiler yerlerinde kıpırdanıp duruyorlardı. Komünist dinleyicilerin bu ciddi uyarıyla donup kaldıkları o anda, bir diğer ses çınladı salonda. Arka taraflardan, bahriyeli üniformalı uzun boylu bir adam ayağa kalkmıştı. Denizci kardeşlerinin devrimci ruhlarının hiçbir şekilde değişmediğini açıkladı. Devrim'i, son nefeslerine ve kanlarının son damlasına kadar savunmaya hazırdılar. Ardından, 1 Mart kitle mitinginde benimsenen Kronştadt önerilerini okumaya başladı. Onun bu cesur davranışını hazmedemiyenlerin çıkardığı şamata, sesinin duyulmasını olanaksız hale getirmişti. Ama o, metni sonuna kadar okumakta ısrar etti.

Devrim'in bu iki kararlı evladına verilen tek yanıt, Zinovyev'in, Kronştadt'ın bir an önce teslim olmasına, aksi takdirde imha edileceğine ilişkin önergesi oldu. Bu önerge, en küçük bir muhalif sesin bastırıldığı toplantıda, gürültü patırtı arasında alelacele kabul edildi.

Bu hiddet ve nefret histerisi karşısında donup kalmış, nerdeyse boğulacak hale gelmiştim. Toplantı boyunca, büyük bir ideal adına en seviyesiz politik hilelere başvurmaktan çekinmeyen bu insanların düştükleri gülünç durumu yüzlerine haykırmak istedim. Ama gırtlağım düğümlenmişti, sesim bir türlü çıkmıyordu. Kendimi, eski günlerdeki bir başka öç ve nefret kasırgasının içinde buldum - 4 Haziran 1917, New York, Hunts Point Palace, zorunlu askerlik kararının arifesindeki toplantı. Savaş sarhoşu milliyetçilerden gelen tehlikeyi umursamadan konuşabilmiştim o akşam. Niçin şimdi konuşamıyordum? Niçin Amerikan gençliğini Savaş Tapınağı'na kurban eden Woodrow Wilson'ı mahkûm ettiğim gibi, Bolşevikler'in kardeş kanı dökmek üzere olduklarını haykırmamıştım? Yıllar boyunca her türlü yanlışlığa ve adaletsizliğe karşı mücadele eden ben, cesaretimi yitirmiş miydim? Yoksa irademi felç eden, bana hayat veren bir hayalin yanlışlığını gittikçe daha fazla anlamanın yüreğimde doğurduğu umutsuzluk ve çaresizlik miydi? Hiçbir şeyin tamir edemeyeceği bu parçalanmış bilinçle girişeceğim protestonun ne değeri olabilirdi ki?

Buna rağmen, katliam kapıyı çalarken sessiz kalmak olacak şey değildi. Sesimi duyurmalıydım. Fakat, diğerlerine yaptıkları gibi benim de sesimi bastıracak olan sabit fikirliler aracılığıyla değil. Bir yazıyla bu konudaki tavrımı Sovyet Savunma yüksek makamına bildirecektim, hem de hemen, o gece.

Bu fikri Saşa'ya açtığımda, onun da aynı şeyi düşündüğünü görüp sevindim. Saşa, mektubumuza başkalarının da katılmasını ve Pet-

ro-Sovyet tarafından kabul edilen canice karara yönelik protestomuzun mektupta yer almasını önerdi. Oturumda bizimle birlikte bulunan iki yoldaş da Saşa'nın görüşünü paylaşarak resmi makamlara sunulacak başvuruya imza atacaklarını söylediler.

Mektubumuzun, denizcilere karşı girişilmesi kararlaştırılan eylemler üzerinde uyarıcı ya da sınırlayıcı bir etki yapacağını ilişkin hiçbir umudum yoktu. Fakat, Komünist Partisi'nin Devrim'e yönelik bu hainane girişimi karşısında sessiz kalmadığımın tarihin sayfalarına geçmesinde kararlıydım.

Gece yarısı saat ikide, Saşa, Kronştadt konusunda bazı önemli noktaları ileteceğini bildirmek üzere Zinovyev'le telefon bağlantısı kurdu. Zinovyev bunun, Kronştadt'a karşı girişilen komploya katkıda bulunacak bir şey olduğunu sanmış olmalı ki, Saşa kendisiyle konuştuktan on dakika sonra, gecenin o saatinde Raviç'i alelacele bize gönderdi. Zinovyev, notunda, Madam Raviç'e kesinlikle güvenebileceğimizi ve mesajın ona verilmesini söylüyordu. Raviç'e teslim ettiğimiz mektupta şunlar yazılıydı:

Petrograd İşçi ve Savunma Sovyeti'ne,
Başkan Zinovyev'e:

Artık sessiz kalmak olanaksızdır, hatta suçtur. Son olaylar biz anarşistleri sesimizi yükseltmeye ve halihazır durum hakkındaki tavrımızı ortaya koymaya zorlamıştır.

İşçiler ve denizciler arasında açıkça görülen hoşnutsuzluk ve kaynaşma, durumla ciddi bir şekilde ilgilenmemize neden olmuştur. Hoşnutsuzluğu doğuran esas neden soğuk ve açlıktır; öte yandan tartışma ve eleştiri için herhangi bir fırsatın tanınmamış olması, işçileri ve denizcileri, sorunlarını açıkça ortaya dökmeye zorlamıştır.

Beyaz muhafız çeteleri, bu hoşnutsuzluğu kendi sınıf çıkarları için istismar etmek üzere her an bir girişimde bulunabilirler. Onlar, işçilerin ve denizcilerin arkasına gizlenerek, Kurucu Meclis, serbest ticaret ve benzer taleplerin sloganlarını atmaya başlamışlardır.

Bu sahte sloganları uzun süredir teşhir eden biz anarşistler, bütün dünyaya ilan ediyoruz ki, her türlü karşı-devrimci girişimle elde silah savaşacağız ve bu savaşta Sosyal Devrim'in bütün yandaşlarıyla ve Bolşevikler'le omuz omuza olacağız.

Sovyet Hükümeti ile işçiler ve denizciler arasındaki çatışmaya gelince, biz bunun, silahların zoruyla değil, yoldaşça ve kardeşçe bir yaklaşımla, devrimci anlaşmalar yoluyla bir sonuca vardırılması gerektiğini düşünüyoruz. Sovyet Hükümeti tarafından kan dökme yoluna gidilmesi -şu verili koşullarda- işçileri korkutmayacak ya da yatıştırmayacak, tam

tersine, sorunların büyümesine, müdahaleci devletlerin ve içteki karşı-devrimci güçlerin ellerine koz verilmesine hizmet edecektir.

Daha da önemli olanı, İşçi ve Köylü Hükümeti tarafından işçilere ve denizcilere karşı zor kullanılması, uluslararası devrimci hareket üzerinde geriletici bir etki yapacak ve Sosyal Devrim'e dünyanın her yerinde son derece zarar verecektir.

Bolşevik Yoldaşlar, çok geç olmadan yeniden düşünün. Ateşle oynamayın; çok hayati ve ciddi bir kararın eşiğindesiniz.

Bu vesile ile size, aşağıdaki önerileri sunmak istiyoruz: İkisi anarşist olmak üzere beş kişilik bir komisyon seçilsin. Bu komisyon, anlaşmazlığı barışçı araçlarla sonuçlandırmak üzere Kronştadt'a gitsin. İçinde bulunduğumuz koşullarda en etkili yöntem budur. Bu, uluslararası çapta devrimci bir etki yaratacaktır.

Petrograd
5 Mart 1921

ALEXANDER BERKMAN
EMMA GOLDMAN
PERKUS
PETROVSKİ

Troçki'nin o günün sabahı Petrograd'a gelerek Kronştadt'a verdiği ültimatom, başvurumuzun sağır kulaklara çarptığının deliliydi. Troçki, Kronştadt denizcilerine ve askerlerine, İşçi ve Köylü Hükümeti adına seslenerek, "Sosyalist anavatana karşı el kaldırmaya" cüret eden herkesin "keklik gibi avlanacağını"duyurdu. İsyan halindeki gemilerin mürettebatına, derhal Sovyet Hükümeti'nin emirlerine itaat etmelerini, aksi takdirde isyanın silah zoruyla bastırılacağını bildirdi. Yalnızca kayıtsız şartsız teslim olanlar Sovyet Cumhuriyeti'nin merhametinden medet umabilirlerdi.

Bu nihai uyarı, Devrimci Askeri Sovyet Başkanı Troçki ve Kızıl Ordu Başkomutanı Kamenev tarafından imzalanmıştı. Yönetenlerin kutsal hükümranlığını sorgulamaya cüret edenler, bir kere daha ölüme mahkûm ediliyordu.

Troçki sözünü tuttu. Kronştadtlılar'ın desteğiyle otorite sahibi olan Troçki, şimdi, "Devrim'in gururu ve şerefi" olanlara borcunu eksiksiz ödeyecek bir mevkideydi. Aralarında, Troçki'nin, Kronştadt saldırısı için başkomutan atadığı meşum Tukaçevski'nin de bulunduğu, Romanov rejiminin en iyi askeri uzmanları ve stratejistleri onun hizmetindeydi. Ayrıca, üç yıllık dönemde, cinayet sanatında uzmanlaşmış Çeka güruhu da oradaydı. En bağnaz, emirlere körü körüne en fazla itaat eden *kursanti* ve Komünistler, çeşitli cephelerden en gü-

venilir birlikler getirilmişti. Mahkûm şehrin çevresine böylesine büyük bir güç yığarak isyanın kolayca ezileceğini umuyorlardı. Özellikle, kuşatma altındaki kardeşleriyle dayanışmalarını ifade eden Petrograd garnizonundaki askerlerin ve denizcilerin silahları alındıktan ve tehlikeli bölgenin dışına çıkarıldıktan sonra.

International Hotel'deki penceremden, onların, güçlü Çeka birlikleri tarafından sarılmış bir şekilde küçük gruplar halinde götürülüşlerini gördüm. Ayaklarını sürüyerek yürüyorlardı, omuzları düşmüş, başlarını kahırla önlerine eğmişlerdi.

Yetkililer artık Petrograd grevcilerinden korkmuyordu. Uzun süreli açlık onları bitirmiş, tüketmişti. Kendilerine ve Kronştadtlı kardeşlerine karşı üretilen yalanlarla demoralize olmuşlardı. Bolşevik propagandanın yaydığı şüphe tohumlarıyla zehirlenen ruhları çökmüştü. Büyük bir özveriyle davalarına destek veren ve işçi kardeşleri için hayatlarını tehlikeye atan Kronştadtlı yoldaşlarının imdadına yetişecek ne inançları, ne de mücadele güçleri kalmıştı.

Kronştadt, Petrograd tarafından terk edildi ve Rusya'nın geri kalan her yeriyle bağlantısı kesildi. Yalnız başına kaldı. Hemen hemen hiçbir direniş gösteremeyeceği ileri sürülüyordu. Sovyet basını, Kronştadt'ın "daha ilk ateşte düşeceğini," ilan ediyordu. Yanılmışlardı. Kronştadt'ın, Sovyet Hükümeti'ne isyan etmek ya da direnmek gibi bir düşüncesi yoktu. Son ana kadar kan dökülmemesi için çalıştı. Sürekli, anlayış ve dostça çözüm talebinde bulundu. Fakat, bu nedensiz askeri saldırıya karşı kendini savunmak zorunda kaldığı zaman, aslanlar gibi savaştı. Kuşatma altındaki denizciler ve işçiler, on gün ve gece boyunca, üç taraftan sürekli bir şekilde açılan topçu ateşine ve sivil halkın üzerine uçaklardan yağdırılan bombalara karşı direndiler. Bir adım bile geri atmadan, Moskova'dan getirtilmiş özel birliklerin kalelere yaptığı Bolşevik saldırılarını defalarca püskürttüler. Bütün avantajlar Troçki ve Tukaçevski'nin elindeydi. Komünist Devlet çarkı, bütün aygıtlarıyla arkalarındaydı ve tekelleştirilmiş basın "kazan kaldırıcılar ve karşı-devrimciler" türü düşmanca iddialarını yaymaya devam ediyordu. Sınırsız erzağa sahiptiler. Askerler, Finlandiya Körfezi'nin buzları üzerinde, beyaz giysilerle kendilerini kamufle ederek, Kronştadt'a gece saldırıları düzenliyorlardı. Kronştadt'ın ise, sarsılmaz cesaretinden ve davasının haklılığına, Rusya'yı diktatörlükten kurtaracak özgür sovyetlere duyduğu güçlü inancından başka hiçbir şeyi yoktu. Komünist düşmanın akınlarını durduracak bir buz kırıcıdan bile

yoksundular. Açlık, soğuk ve geceler boyu nöbet beklemekten bitkin düşmüşlerdi. Bütün bunlara ve ezici eşitsizliğe rağmen, savaşarak kendilerini savundular.

Kulaklarımızda ağır topçu ateşinin dinmeyen gümbürtüsü, günlerce ve gecelerce bekledik. Bu korkunç kan banyosuna bir dur diyen ya da karşı çıkan tek bir ses duyulmuyordu, yalnızca silah sesleri. Gorki, Maksim Gorki, o neredeydi? Onun sesi duyulurdu. "Haydi ona gidelim," diye yalvardım bazı aydınlara. Ne ciddi bireysel davalarda en ufak bir protestoda bulunmuş, ne kendi mesleğinin üyeleriyle ilgili bir girişimi olmuş, ne de mahkûm edilmiş insanların suçsuz olduklarını bildiği halde sesini çıkartmıştı. Şimdi mi protestoda bulunacaktı? Umutsuz bir durumdu.

Aydınlar, bir zamanlar Devrim'in yoluna meşale tutan o kadın ve erkekler, düşünceleriyle yol gösterenler, yazarlar ve şairler! Onlar da bizim kadar çaresizdiler ve bireysel çabaların umutsuzluğuyla uyuşup kalmışlardı. Yoldaşlarının ve arkadaşlarının çoğu hâlâ hapiste ya da sürgündeydi; bazıları ise idam edilmişti. Her türlü insani değerin çökmesi onları tüketmişti.

Tanıdığımız Komünistler'e bir şeyler yapmaları için yalvardım. Bazıları, partilerinin Kronştadt'a karşı canavarca bir suç işlediğinin farkındaydı. Karşı-devrimci suçlamasının tamamen uydurma olduğunu kabul ediyorlardı. Lider olduğu farz edilen Kozlovski, denizcilerin herhangi bir protestosuna katılamayacak kadar kendi kaderinden korkan, varlığıyla yokluğu belli olmayan bir adamdı. Denizciler değerli insanlardı, tek istedikleri Rusya'nın refahıydı. Bırakın Çarcı generallerle işbirliği yapmayı, Sosyalist-Devrimciler'in lideri Çernov'un kendilerine sunduğu yardım önerisini bile reddetmişlerdi. Hiçbir dış yardım kabul etmemişlerdi. Israrla üzerinde durdukları şey, gelecek Kronştadt Sovyeti seçiminde kendi delegelerini seçme hakkını elde etmeleri ve Petrograd'daki grevcilerin haklarını almalarıydı.

Geceleri bizimle geçiren Komünist dostlar, yalnızca konuşuyorlardı, ama hiçbiri sesini yükseltmeye cesaret edemiyordu. Bunun doğuracağı sonuçların farkında olmadığımızı söylüyorlardı. Parti'den ihraç edilirlerdi, kendileri ve aileleri işten ve tayından yoksun bırakılırlardı, kısacası, açlıktan ölüme mahkûm edilirlerdi. Ya da sessiz sedasız ortadan kaldırılırlardı, kimse de akıbetlerini bilemezdi. Fakat iradelerini felç eden korku değildi. Başvuru ya da protestonun hiçbir yararı olacağına inanmıyorlardı. Hiçbir şey, ama hiçbir şey, Komünist

Devlet'in savaş arabasını durduramazdı. Bu araba, kendilerini ezip geçmiş, seslerini yükseltecek kadar bir hayatiyet bile bırakmamıştı.

Bizim de -Saşa'yla ben- bu insanların durumuna düştüğümüz ve onlar gibi korkakça boyun eğdiğimiz düşüncesiyle irkildim. Böyle bir duruma düşmektense başıma gelecek her şeye razıydım. Hapislik, sürgün, hatta ölüm. Ya da kaçmak! Bu korkunç devrim sahtekârlığından ve yalanından kaçmak.

Rusya'yı terk etmeyi daha önce hiç düşünmemiştim. Düşüncesiyle bile tüylerim diken diken oldu. Çarmıha gerilmiş Rusya'yı bırakıp gitmek! Ama, istenen yöne sevk edilen cansız bir eşya, işleyen çarkın bir dişlisi olmaktansa, bu adımı bile atabileceğimi hissettim.

17 Mart sabahı, on gün ve gece boyunca aralıksız devam eden top sesleri aniden kesildi. Petrograd'ın üstüne, bir gece önceki susmayan silah seslerinden daha ürkünç bir sessizlik çöktü. Hepimiz merak içindeydik, ama ne olup bittiğini öğrenmek imkânsızdı. Akşama doğru, bu gerginlik sessiz bir korkuya dönüştü. On bin ölü veren Kronştadt zapt edilmiş, kent kan gölüne dönmüştü. Neva, yığınla insana mezar olmuştu, aralarında, ağır topçu ateşinin buzları kırmasıyla sulara gömülen *kursantı* ve genç Komünistler de vardı. Kahraman denizciler ve askerler, mevzilerini, son nefeslerine kadar savunmuşlardı. Savaşta ölecek kadar şanslı olmayıp düşmanın eline düşenler idam ediliyor ya da Rusya'nın kuzeyindeki uzak buzlu bölgelere uzun süreli işkenceye gönderiliyorlardı.

Yıkılmıştık. Bolşeviklere olan inancının son halkası da kopan Saşa, sokaklarda deliler gibi dolaşıyordu. Uzuvlarım kurşun gibi ağırlaşmış, bütün sinirlerim felç olmuştu. Çökmüş bir vaziyette otururak, geceye gözlerimi diktim. Petrograd, siyah bir kefen içindeki korkunç bir ceset gibi asılı duruyor, sokak lambaları, bu cesedin baş ve ayak uçlarında yanan mumlar gibi solgun sarılıklarıyla titreşiyordu.

Ertesi sabah, 18 Mart günü, on yedi endişeli günün sonunda ağır bir uykuya dalmışken şiddetli rap rap sesleriyle yerimden sıçradım. Komünistler, askeri bando eşliğinde *Enternasyonal*'i söyleyerek yürüyüş yapıyorlardı. *Enternasyonal*'in, bir zamanlar kulaklarıma büyük bir neşeyle çarpan nağmeleri, insanlığın alev alev yanan umudu için söylenen bir cenaze ağıtı gibi geliyordu şimdi.

18 Mart - iki ay sonra otuz bin Komüncü'nün kasabı Thiers ve Gallifet tarafından ezilen 1871 Paris Komünü'nün yıldönümü. Aynı katliam, 18 Mart 1921'de Kronştadt'da tekrar sahneye konmuştu.

Bu korkunç katliamdan üç gün sonra, bizzat Lenin Kronştadt'ın "tasfiyesi"nin kendileri açısından ne kadar büyük önem taşıdığını ifade etti. Kronştadt kuşatması devam ederken Moskova'da sahneye konan Komünist Partisi'nin Onuncu Kongresi'nde Lenin, beklenmedik bir şekilde, Komünizm ilahisinin yerine, aynı ölçüde ilham verici Yeni Ekonomik Politika türküsünü söylemeye başladı. Serbest ticaret, kapitalistlerin ayrıcalıkları, fabrika ve çiftliklerde ücretli işçi çalıştırılması, üç yıl boyunca karşı-devrimci olarak lanetlenen ve hapisle, hatta ölümle cezalandırılan ne varsa hepsi, Lenin tarafından şimdi diktatörlüğün şeref bayrağına yazılıyordu. Parti içindeki ve dışındaki samimi ve sorumlu insanların on yedi gündür bildiği gerçeği bile her zamanki yüzsüzlüğüyle kabul etti: "Kronştadtlılar gerçekte karşı-devrimcileri istemiyorlardı. Fakat bizi de istemiyorlardı." Naif denizciler, Lenin ve partisinin kayıtsız şartsız yerine getireceğine söz verdiği, Devrim'in "bütün iktidar Sovyetler'e" sloganını ciddiye almışlardı. İşte onların affedilmez suçu buydu. Dolayısıyla, onları ölüm paklardı. Lenin'in, eski sloganların ters yüz edilmesi anlamına gelen yeni politikalarının boy atacağı toprak, denizcilerin kanıyla sulanmak zorundaydı. Yeni Ekonomik Politika, NEP *chef d'oeuvre*'ü [şaheseri] Kronştadtlı devrimci denizcilerin mezarları üzerinde yükselecekti.

Lenin'in, Kronştadt'la ilgili olarak kamuoyu önünde günah çıkarması, yenik şehrin bahriyeli, asker ve işçilerine karşı yürütülen sürek avını durdurmadı. Yüzlercesi tutuklandı, Çeka iş başındaydı ve onun için artık "karavana" diye bir şey yoktu.

Anarşistlerin Kronştadt "isyan"ı ile bağlantısından dem vurulması oldukça tuhaftı. Fakat Lenin, Onuncu Kongre'de, en acımasız savaşın, içinde anarşist unsurların da bulunduğu "küçük burjuvazi"ye karşı verilmesi gerektiğini açıklamıştı. İşçi muhalefetinin anarko-sendikalist yaklaşımları, bu eğilimlerin Komünist Partisi'nin kendi içinde dahi boy verdiğini göstermişti. Lenin'in anarşistlere karşı silahlanma çağrısı, derhal pratiğe geçti. Petrograd gruplarına yapılan baskınlar sonucunda, çok sayıda anarşist tutuklandı. Ayrıca Çeka, anarko-sendikalist *Golos Truda*'nın basım ve yayın bürolarını kapattı. Moskova biletlerimizi bu baskınlar başlamadan önce almıştık. Toplu tutuklamaları öğrendiğimiz zaman, bizim de aranacağımız ihtimalini göz önüne alarak, bir süre daha kalmaya karar verdik. Nedense tutuklanmamız yönünde bir girişim olmadı. Belki de bu, Sovyet cezaevinde yatanların yalnızca "çeteciler" olduğunu göstermek için bir kaç tanın-

mış anarşisti serbest bırakma taktiğiydi.

Moskova'ya gelince, bir avuç anarşistin dışında herkesin tutuklandığını ve *Golos Truda* kitabevinin kapatıldığını öğrendik. Her iki kentteki yoldaşlarımıza karşı ne herhangi bir suçlama vardı, ne de mahkemeye çıkarılmış ya da yargılanmışlardı. Buna rağmen, çoğu Samara Cezaevi'ne gönderilmişti. Hâlâ Butirki ve Taganka Cezaevleri'nde bulunanlar ise, en ağır baskılara uğruyor, hatta fiziki işkenceye tabi tutuluyordu. Örneğin, genç yoldaşımız Kaşirin, cezaevi müdürünün gözü önünde bir Çekacı tarafından dövülmüştü. Devrimci cephelerde savaşmış, birçok Komünist'in tanıdığı ve saygı duyduğu Maksimov ve diğer anarşistler, bu korkunç koşullara karşı açlık grevine gitmek zorunda kalmışlardı.

Moskova'ya gelir gelmez bizden istenen ilk şey, Sovyet makamlarına verilmek üzere hazırlanmış, yoldaşlarımızı imha etme taktiklerini mahkûm eden bir manifestoyu imzalamamız oldu.

Elbette bu manifestoyu imzaladık, ancak, artık Saşa da benim gibi, henüz tutuklanmamış bir avuç siyasinin Rusya'nın içinde yapacağı protestoların tamamen boşuna olduğunu vurgulamaya başlamıştı. Diğer yandan, kitlelere ulaşabilsek bile, Rus halkından etkili eylemler beklenemezdi. Yıllarca süren savaşlar, iç savaşlar ve çekilen acılarla elini kolunu kıpırdatamayacak hale gelmiş Rus halkına uygulanan terör, onu iyice sindirmiş, susturmuştu. Saşa, tek çarenin Avrupa ve Birleşik Devletler'deki emekçi kitlelere ulaşmak olduğunu söyledi. Yurtdışındaki işçilerin "Ekim"e yapılan bu utanç verici ihaneti öğrenmelerinin zamanı gelmişti. Bütün ülkelerdeki proleterlerin, diğer liberal ve radikal unsurların vicdanlarına seslenilirse, insanların fikirleri uğruna insafsızca baskıya uğratılmasına karşı güçlü bir protestonun ortaya çıkması sağlanabilirdi. Diktatörlüğü yalnızca bu durdurabilirdi, başka hiçbir şey değil.

Saşa'yı bu noktaya getiren Kronştadt katliamı olmuştu. Bu olayla birlikte, onun Bolşevik efsanesine olan inancının son kalıntıları da yıkılmıştı. Yalnız Saşa değil, eskiden, bir ihtilâl döneminde Komünist yöntemlerin kaçınılmaz olduğunu savunan diğer yoldaşlar da sonunda "Ekim" ile diktatörlük arasındaki uçurumu görmek zorunda kalmışlardı.

Bu dersin bedeli bu kadar ağır olmasaydı, Saşa'yla yeniden aynı görüşte birleşmemize ve şimdiye kadar Bolşevikler'e karşı tavrımı düşmanca bulan Rus yoldaşlarının bana artık yakınlık göstermesine sevinebilirdim. Sıkıntılı bir tecrit ortamında el yordamıyla yolunu ara-

mak zorunda kalmamak, can yoldaşlarım arasında bile kendini bir yabancı gibi hissetmemek, onuz iki yıllık ortak yaşamımız boyunca duygularımı, düşüncelerimi, ideallerimi ve mücadelemi paylaştığım bir insanın önünde kafamdan geçenleri ve hissettiklerimi saklamak zorunda kalmamak, yeniden doğmak gibi bir şeydi. Ama Kronştadt'da bir kara çarmıh gerilmiş ve çağdaş Hıristiyanlar'ın yüreklerinin kanı akıtılmışken, bu yeniden doğuşa nasıl sevinebilirdim?

Leontevski yolu üzerinde her zamankinden değişik ve daha şatafatlı bir geçit resmine rastlayınca, bu özel gösterinin sebebini sorduk. Bilmeden, büyük bir olayın üstüne mi gelmiştik Moskova'ya? Yok canım, bu General Slasçov-Krimski'nin dönüşü adına yapılan bir kutlamaydı sadece. Saşa'yla bir ağızdan, "Olamaz!" diye bağırdık, "Devrim'in yeminli ve iflah olmaz düşmanı, Kızıl askerlerin ve Yahudiler' in canına kendi eliyle kıyan Yahudi düşmanı Beyaz General mi?" Ta kendisiydi. Özeleştiri yapmış ve bundan böyle Bolşevikler'e inançla hizmet edeceğine yemin ederek, çok sevdiği anavatana yeniden kabul edilmesini rica etmişti. Devrim'in en amansız düşmanı Beyaz General artık tövbekâr olduğu için, şerefine düzenlenen askeri bir törenle karşılanıyor ve Sovyet Hükümeti'nin emri üzerine, işçi, köylü ve denizcilerin söylediği devrimci marşlarla selamlanıyordu. Sosyalist Cumhuriyet'in Devrimci Ordu Komiseri Leon Troçki'nin güçlerinin Çarcı General Slasçov-Krimski'nin önünde yapacakları resmi geçidi görmek üzere Kızıl Meydan'a doğru yürüdük. John Reed'in kabrinden çok uzakta olmayan tribünün gölgeliği altında Kronştadt kasabı Leon Troçki, yoldaşı Krimski'nin kana bulanmış elini sıkıyordu. Gerçekten de tanrıları gülmekten ağlatacak bir manzara!

Bu merasimin üzerinden çok geçmeden, General Slasçov-Krimski'ye, kuzeydeki ıssız bir bölge olan Karelya'ya giderek, "oradaki karşı-devrimci ayaklanmayı tasfiye etmesi" emri verildi. Kendi kaderlerini kendilerinin tayin edeceklerine söz verilen Karelyalılar, yıldırıcı Komünist boyunduruğun istismarına daha fazla katlanamayacaklarını görüp naifçe protestoya girişmişlerdi. "Kazan kaldırıcıları" yola getirmekte General Slasçov-Krimski'den daha iyisi bulunabilir miydi?

Tek tesellimiz, celladın eline bakmak zorunda olmamamızdı. Yaşlı anacığım ve dostumuz Henry Alsberg bizi böyle bir düşkünlükten kurtarmışlardı. Annem, bir arkadaş aracılığıyla üçyüz dolar göndermiş, Henry ise, yiyecekle değiş tokuş ederiz düşüncesiyle Saşa'ya bazı giyecekler bırakmıştı. Bunlar, yeni yaşam biçimimizde, kimseye el

açmadan bizi uzun süre idare ederdi.

Çoğunluğun zorlandığı ayrıcalıksız yaşam koşullarına henüz uyum sağlayamamıştık. Şafakta odun almak için köylülerin yolunu beklemek, kızakla eve çekmek, donmuş ellerle odun kırmak, üç kat yukarı merdivenlerden sürüklemek, ta cehennemin dibinden her gün defalarca su getirip yukarı taşımak, Saşa'nın asla ısınmayan küçücük yatak odasında yemek yapmak, çamaşır yıkamak ve uyumak, bütün bunlar feci zordu ve dahası insanı müthiş bitkin düşürüyordu. Ellerim çatlamış ve şişmişti, her zaman başıma işler açan belkemiğim yine ağrılar içindeydi. Saşa'cığımın da benden geri kalır yanı yoktu, New York'ta düştüğü zaman meydana gelen ve onu bir yıl sakat bırakan lif yırtılmasının yol açtığı eski bacak ağrıları yeniden başlamıştı.

Gerçi, fiziki acı ve yorgunluk, Kronştadt katliamıyla "Ekim"e son darbeyi indiren iktidardan artık hiçbir şey istemek ya da kabul etmek zorunda kalmamanın verdiği ruhsal huzurun yanında hiçbir şey değildi.

Bütün devrimci cilası dökülmüş diktatörlüğün himayesi altında bir Peter Kropotkin müzesi kurmanın, onun adına saygısızlık olacağı birden kafama dank etti. Saşa da, Lenin, Troçki ve Slasçov-Krimski'nin kalesine böyle bir anıtın yakışmayacağı düşüncesindeydi. Rus yoldaşlarımız da bizimle aynı fikirde olmakla birlikte, anarşist düşüncenin, Bolşevikler'in saldırmaya cüret edemeyecekleri bir merkeze ihtiyacı olduğunu ileri sürüyorlardı. Müze bunun için biçilmiş kaftandı. Ne var ki Sofya, Kropotkin müzesinin anarşist "karargâha" dönüştürülmesini istemiyordu. Peter'in hayat ve çalışma arkadaşı olarak Sofya'nın tutkusu, onun, bilim, felsefe, edebiyat, hümanizm ve anarşizm alanlarını kapsayan yetkin çalışmalarının *bütününü* belgelemekti. Sofya'nın duygularını anlamakla birlikte, yoldaşlarımın Kropotkin'in anarşizmini vurgulama isteklerini de desteklemek zorundaydım. Kendisi de böyle olmasını istemişti. Hayatını anarşizme adamıştı. Bu yüzden, onun adına açılmış bir müzede ilk yerin anarşist Kropotkin'e verilmesi gerekirdi. Ancak, Sofya'nın projedeki yerinin önemi de göz ardı edilemezdi. Anıtı hayata geçirmek, onu büyütmek ve geliştirmek için gereken zaman ve özgürlüğe, aşkla yoğrulmuş sabra ve adanmışlığa sadece o sahipti. Yoldaşlarımıza, şu anda hâlâ serbest olsalar da, Çeka tarafından her an tutuklanabileceklerini hatırlattım. Bu durumda müzenin sorumluluğunu nasıl üstleneceklerdi? Serbest olsalar bile, bunu başarmak öyle kolay iş değildi. İnsanı yiyip bitiren yığınla işe

bir de ekmeğini kazanma derdi eklendiğinde, Peter'in anıtını gerçekleştirmek için ne zamanları, ne de güçleri kalırdı. Benim projedeki rolüm, Birleşik Devletler'deki yoldaşlarımıza başvurmakla sınırlı olacaktı ve bunu da yalnızca Sofya'nın hatırı için yapacaktım. Kropotkin müzesinin bugünün Rusya'sında uygun olmadığını düşünüyordum ve Sovyet diktatörlerinden yardım istenmesine ya da kabul edilmesine de razı değildim.

Saşa, Birleşik Devletler'deki yoldaşlarımıza yapacağım başvuruya katılacağını, ama Kronştadt kan banyosundan, yoldaşlarımıza toplu zulüm uygulamaktan ve Butirki Cezaevi'ndeki siyasilere yapılan gece baskınlarından sorumlu bu adamlarla bundan böyle hiçbir ilişkisi olamayacağını belirtti. Romanov hanedanlığının bile siyasilere karşı böylesine vahşice saldırdığının görülmediğini söyledi. Sosyalist Cumhuriyet'in Çekacıları ve askerleri, hücrelerinde uyuyan insanların üzerine çullanıyor, dövüyor, saçlarından yakaladıkları kadınları merdivenlerden aşağıya sürükleyerek kamyonlara atıyor ve bir daha kimse onlardan haber alamıyordu. İnsanlığa ve devrimci dürüstlüğe sahip hiç kimsenin, böylesi nüfrimlerle bir ilişkisi olamazdı.

Yoldaşımın, öfkesini böylesine yüksek perdeden ifade ettiğine çok az tanık olmuştum. Ancak Saşa'nın iki aylık birikmiş öfkesini patlama noktasına getiren, o korkunç gece baskınlarının kurbanlarından birinden aldığımız mektuptu.

Baskının hemen ertesi günü kulağımıza ulaşan söylentileri doğrulayan mektupta şunlar yazıyordu:

> Toplama Kampı, Ryazan
>
> 25 Nisan gecesi Kızıl askerlerin ve silahlı Çekacılar'ın baskınına uğradık, Butirki'den ayrılmak üzere giyinmemiz ve hazırlanmamız emredildi. Siyasilerden bazıları, idama götürüldüklerinden korkup direninee feci şekilde dövüldüler. Özellikle kadınlara karşı vahşice davranıldı, bazıları, saçlarından tutularak merdivenlerden aşağı sürüklendi. Çok sayıda tutuklu ağır şekilde yaralandı. Ben de öyle kötü dövüldüm ki, vücudum hâlâ ağrılar içinde. Pijamalarımızı bile çıkartmaya fırsat kalmadan, ite kaka dışarı çıkarılarak kamyonlara doldurulduk. Bizim gruptaki yoldaşlar, aralarında Menşevikler'in, Sosyalist Devrimciler'in, Anarşistler'in ve Anarko-Sendikalistler'in de bulunduğu, geri kalan siyasilerin nereye götürüldükleri konusunda hiçbir şey bilmiyorlar.
>
> Aramızda Fanya Baron da olmak üzere onumuz buraya getirildik. Bu cezaevinde koşullar dayanılmaz. Havalandırma yok, temiz hava yok, yemek çok kıt ve iğrenç; ortalık pislikten, tahta kurusundan ve bitten ge-

çilmiyor. Koşullarımızı düzeltmek için açlık grevine gitmeyi düşünüyoruz. Biraz önce eşyalarımızı toplamamız söylendi. Bizi yine bir yere gönderiyorlar. Nereye olduğunu bilmiyoruz.

Çeka'nın bu zulmünün nedeni, Butirki'de görece rahat durumdaki arkadaşlarımızın eğitim çalışmaları, konferanslar ve tartışmalar düzenlemeleriydi. Ayrıca, siyasiler, diğer mahkûmların koşullarının düzeltilmesini talep etmişlerdi. Hücrelerinde sürekli kapalı tutulan, iğrenç yemekler verilen, pislik kovaları yalnızca iki günde bir boşaltılan bin beş yüz mahkûm greve gitmişti. Siyasilerin desteği, siyasi olmayan mahkûmların taleplerinin kabul edilmesini ve sorunun çözülmesini sağlamıştı. Çeka, siyasilerin müdahalesiyle geri basmayı hazmedememişti. 25 Nisan baskınının nedeni buydu.

Butirki'den zorla götürülen üç yüz Menşevik, Sosyalist Devrimci ve Anarşist'in kaderi hakkında Moskova Sovyeti'ne defalarca yapılan başvurulardan sonra, tutukluların, Orlov, Yaroslavl ve Vladimir Cezaevleri'ne götürülmüş olduklarını öğrendik.

Bu baskının ardından yapılan bir açık hava toplantısında Moskova Üniversitesi öğrencileri, 25 Nisan zulmünü protesto ettiler. Toplantıyı düzenleyenler derhal tutuklandı, üniversite kapatıldı ve Rusya'nın çeşitli bölgelerinden gelen öğrencilere memleketlerine dönmeleri için üç gün süre verildi. Bu sert önlemlerin resmi gerekçesi olarak tayın yetersizliği gösterildi. Öğrenciler, öğrenime devam etmelerine izin verildiği takdirde, tayın talebinde bulunmayacaklarını açıkladılar. Fakat talepleri reddedilerek şehri derhal terketmeleri emredildi. Kısa süre sonra Üniversite yeniden açıldı. Dekan Preobrajenski, "Bundan böyle hiçbir politik faaliyete hoşgörü gösterilmeyeceğini" açıkladı. Protestoya kalkışan profesörlerin fakülteden atılması ve öğrencilerin tard edilmesi sıradan, günlük olaylar haline gelmişti. Bu konuda bilgisi olmayan yalnızca kamuoyuydu. Kronştadt'dan ve Yeni Ekonomik Politika'nın uygulamaya konmasından sonra, akademik alandaki baskı iyice şiddetlendirilmiş, dahası pervasız bir hal almıştı. Çar rejimi döneminde bile Moskova Üniversitesi'nde ders verebilmiş, tanınmış felsefe profesörü anaşist Aleksi Boroyov, Bolşevik diktatörlük altında istifa etmek zorunda bırakılmıştı. Öğrencilerin, derslerine kitle halinde katılmalarından ve onu can kulağıyla dinlemelerinden başka suçu yoktu.

Tutuklanıp sürgüne gönderilen öğrencilerin arasında, Kropotkin'in eserlerini inceleyen bir çevreye dahil olmakla suçlanan on yedi on

sekiz yaşlarında kızlar da vardı. Bu durumda, Bolşevikler'in, Peter Kropotkin Müzesi'ne saldırmayacaklarını düşünmek çocukluk olurdu. Buna rağmen, Müze Komitesi'nin çoğu üyesi, hâlâ diretiyordu. Saşa da ben de, haklılığımızı kanıtlamak için artık daha fazla uğraşmayacaktık. Rusya'yı terk etmekte kararlıydık.

Kronştadt katliamını izleyen haftalarda, Saşa kahır içindeyken, kuşatma sırasında aklıma gelen, Rusya'yı temelli terk etme fikrini ona açmaya cesaret edememiştim. Acısını artıracağından korkmuştum. Saşa kendini toparlayınca, konuyu ona açtım. Gitmek isteyip istemediğinden emin değildim, ama onu bu cani rejim altında bırakıp gidemeyeceğimi çok iyi biliyordum. Saşa'nın aynı konuyu düşünerek uykusuz geceler geçirdiğini öğrenince çok rahatladım. Rusya'daki varlığımızı daha anlamlı kılmak için neler yapabileceğimizi uzun uzun tartıştıktan sonra, burada ne Devrim'e, ne hareketimize, hatta ne de zulüm gören yoldaşlarımıza en küçük bir yararımızın olamayacağı sonucuna vardık. Bolşevizm'in karşı-devrimci doğasını alenen ilan edebilir ya da Lenin, Troçki ve Zinovyev'in yaşamları karşılığında kendi yaşamlarımızı da feda ederek onlarla birlikte yok olup gidebilirdik. Böyle bir eylemle, bırakın davamıza hizmet etmeyi ya da kitlelerin ilgisini çekmeyi, yalnızca diktatörlüğün ekmeğine yağ sürmüş olurduk. Diktatörlüğün ustaca propagandasıyla karalanan ve damgalanan isimlerimiz, dünyanın önüne hainler, karşı-devrimciler ve çeteciler olarak çıkarılırdı. Ama bugünkü gibi elimiz kolumuz bağlı, sessizce oturmaya da devam edemezdik. Bu yüzden gitmeye karar verdik. Devrim'in, diktatörlüğün demir eliyle ezildiği Rusya'da hayatî hiçbir şey yapamayacağımız noktasında artık netleşmiş olan Saşa, ülkeyi en kısa zamanda ve illegal yollardan terk etmemizde ısrarlıydı. Nasıl olsa bize pasaport verilmeyeceğini söylüyordu. O zaman niçin azap çekmeye devam ediyorduk? Rusya'yı hırsızlar gibi gece yarısı terk etmeye itiraz ettim, Rusya değil miydi umutlarımızın gerçekleşeceğini vaad eden toprak? Diğer yolları denemeden bunu yapamazdım. Yurtdışındaki arkadaşlarımızla temas kurup hangi ülkenin bizi kabul edeceğini öğrenmemiz gerektiğini ileri sürdüm. Sendikalist delegelerin, Moskova'da Temmuz ayında yapılacak Uluslararası Kızıl Sendikalar Kongresi'ne katılmaları kesindi. Onlarla ya da daha iyisi, Rusya'dan ayrılmak üzere olan Henry Alsberg'le bir mesaj gönderebilirdik. Henry, söz verdikleri halde mesajlarımızı Amerika'daki arkadaşlarımıza ulaştırmayan diğerleri gibi davranmayacak ve durumu bütün açıklı-

ğıyla iletecekti. Birçokları, verdikleri sözü tutmadıkları gibi, hakkımızda yanlış bilgiler de vermişlerdi. Stella ve Fitzi'nin, hâlâ, Rusya'da tam da istediğimiz mücadele koşullarına sahip olduğumuza ilişkin coşkulu mektuplar yollamaları boşuna değildi. Henry, yüzde yüz güvenilir bir insandı; o, Almanya'daki yoldaşlarımızı görünceye kadar beklemeliydik. Saşa, isteksiz de olsa kabul etti. Kafasında Kronştadt olduğu sürece huzur bulamayacağını söyledi.

Ben de dahil olmak üzere bütün yoldaşlarımız ve biraz devrimci özü kalmış herkes, onun gibi hissediyordu. Moskova'daki mekânımız, hem yoldaşlarımız, hem de saflarımızın dışındaki diğer arkadaşlar için bir vahaydı. Günün her saatinde, hatta gece geç vakit kapı çalınır, aç, yıkık, koyu bir umutsuzluk içinde girerlerdi içeri. Kendimize, bilemedin bir iki konuğumuza ancak yetecek olan yemeğe oturduğumuzda, içeri doluşan kalabalığı doyurmaya İsa'nın mucizevi somunu bile yetmezdi. Onları, yemeğin herkese yeteceğine inandırmak ve masanın başına oturtmak için akla karayı seçerdim: Hiç iştahım yoktu, başım ağrıyordu, midem rahatsızdı, daha pişirirken yemeğin en iyi tarafını ahçılar götürürdü. Zaman zaman üzerime çöken halsizlik dayanılmaz oluyordu. Fakat özel yaşamımın olmaması düşünülürse bu hiçbir şey değildi. Ne var ki, bu insanların başka gidecek hiçbir yerleri yoktu, kendilerini evlerinde gibi hissedecekleri, serbestçe konuşabilecekleri ve sıkıntılarını biraz olsun hafifletebilecek başka hiçbir yer. Şu koşullarda yapabileceğimiz tek olumlu şey buydu. Biz de bütün içtenliğimizle bunu yapıyorduk.

Diğer konuklarımız kadar perişan olmasalar da, anavatanlarının içinde bulunduğu durumdan onlar kadar acı çeken başka konuklarımız da vardı. Araştırma gezimizin sekreteri Aleksandra Şakol, kısa bir süre için Moskova'ya gelmişti. Onu yeniden görmek, düşünce alışverişinde bulunmak ve mutluluğun doruğu olarak düşündüğü en sevdiği içki olan *goggle-moggle* ikram ederek hüznünü dağıtmaya yardımcı olmak güzeldi.

Şakol aracılığıyla, *Narodnaya Volya* (Halkın İradesi) olarak bilinen devrimci öncü hareketin içinde en önde gelen şahsiyetlerden biri olan Vera Nikolayevna Figner'le yeniden görüşebildik. Figner'le geçen yıl tanıştığımda, sağlığının hiç de iyi olmadığını ve açlıkla karşı karşıya olduğunu görmek beni çok üzmüştü. Hiç değilse açlıktan ölmesini önleyecek akademik payı neden almadığını sorduğumda Şakol, Vera Nikolayevna'nın bir kenara atıldığını ve kimsenin kapısına git-

meyecek kadar onurlu bir insan olduğunu söylemişti. Lunaçarski'ye bu konuyu götürdüğümde hiçbir şeyden haberdar olmadığını ve çok üzüldüğünü söyleyerek Vera Figner'e derhal akademik pay bağlattı. Figner şimdi daha iyi ve genç görünüyordu. Yaklaşık seksen yaşında olmasına rağmen, hâlâ gözalıcı bir güzelliği vardı. Eski çekiciliği, yerini, şairlere ilham veren anlamlı bir güzelliğe bırakmıştı. Schlüsselburg Kalesi'nde yirmi iki yıl geçirmesine ve daha Rus dramasının perdelerinin açıldığı ilk günden bu yana soluksuz devam eden mücadelesine rağmen, ruhu da olağanüstü genç ve güzeldi. Nazik tavırlara, nüktedanlığa ve sonsuz insanlığa sahip Vera Nikolayevna'nın, Devrim'in kahramanlık çağıyla, *Narodnaya Volya* dönemindeki yoldaşlarıyla ve onların olağanüstü dayanıklılık ve cesaretleriyle ilgili anlattıklarını dinlerken kendimizden geçmiştik. Vera, onların, bireysel varlıklarını zerre kadar düşünmeden kendilerini bütünüyle kitlelerin anarşizmi kavramasına adayan, anarşizmin gerçek öncüleri olduğunu düşünüyordu. Hemen hemen hepsini tanıyordu ve özellikle dünyadaki en önemli devrimci dönemin büyük azizesi Sofya Perovskaya hakkında konuşurken ona gösterdiği saygı, kendi dünya görüşünün büyüklüğünü ve hâlâ pırıl pırıl, lekesiz kalabildiğini ortaya koyuyordu. Vera'nın anlattıkları, bende her zaman, *Matuşka Rossiya*'mızda yaşanmış o kahramanlık çağının yeniden geri geleceği umudunu canlandırmıştır.

Tuhaf bir karavanı ve Yahudi düşmanı köpeği olan eski dostumuz Bob Robins, Amerika'dan çıkageldi? O da "dine bağlanmıştı" - kanında Rusya dolaşıyordu. Birleşik Devletler'deki yoldaşları ve arkadaşlarıyla tüm bağlantılarını koparmış ve yıllardır biriktirdiği bütün parayı yanına alarak, çalışmalarına ve şanlı kazanımlarına yardımcı olmak için sovyet ülkesine gelmişti. Karısı Lucy, Amerikan İşçi Federasyonu'nun daha engebesiz ve güvenlikli yolunu seçmişti. Bobby, geçmişimizle güçlü bir bağdı. Ama ne yazık ki, bir an için bize yeniden canlanacakmış gibi gelen o geçmiş, kısa sürede, Rus semalarındaki kara bulutlarla silinip gitti. Louise Bryant aniden ortaya çıktı, artık yas içinde ve umutsuz değildi. Jack'in ölümünün üzerinden yedi ay geçmişti. Louise gençti ve yaşam doluydu. Bu durumda, kocasının yoldaşlarının eleştiri ve kuşkularını çekmesinde şaşılacak bir şey yoktu. Yüzünü pudralıyor, dudaklarına ruj sürüyor ve vücudunun formunu korumaya çalışıyordu. Sovyet Rusya'da böylesi bir sapma! Belki Louise bir Komünist değildi de, yalnızca bir Komünist'in karısıydı.

Niçin kendi yolunu izlemesin, dedim onu savunurken. Komünist sekterliğin ta kendisiydi bu. Komünistler'e göre ben de Louise gibi bir *burjua*'ydım, ortada diktatörlük ve hedefleri gibi büyük bir dava varken bireysel hakların destekçiliğini yapıyordum.

Louise benden, röportaj yapacağı Stanislavski'ye birlikte gitmemizi istedi. Büyük sanat eserleriyle beni her zaman sıkıcı gerçekliğin dışına taşımış olan Stanislavski ve grubuyla tanışma fırsatı çıktığına sevinmiştim. Lunaçarski, Moskova'yı ilk ziyaretim sırasında, Nemiroviç-Dançenko için olduğu gibi, onun için de bir tanıtma mektubu vermişti bana. O sırada ikisi de hastaydılar ve o günden sonra da Rusya'nın dalgalarıyla başka yerlere savrulmuştum.

Stanislavski'yi, bavul, kutu ve çanta yığınları arasında bulduk. Stüdyosuna yine el konmuştu. Bize, bunun önceden de defalarca başına geldiğini ve artık alıştığı periyodik ev hapislerinden daha fazla ciddiye almadığını söyledi. Rus tiyatrosunun fukaralığı onu daha fazla üzüyordu. Geçen dört yıl boyunca, hiçbir değerli eser çıkmadığını söyledi. Bir tiyatro sanatçısının gelişmesi, yaratıcı sanatın kaynağı olan yaşama bağlıydı; bu kaynak kuruduğu zaman, en büyük sanatçı bile verimsiz oluyordu. Umutsuz olmadığını hemen ekledi; Rusya'nın ruhunun ve toprağının hazinelerini bilen hiç kimse umutsuz olamazdı. Gogol'dan Çehov'a, Gorki ve Andreyev'e gelen çizginin koptuğu açıktı, ama bütünüyle yok olmamıştı. Stanislavski, geleceğin bunu göstereceği kehanetinde bulundu.

Bize en yakın konuğumuz Henry Alsberg'di. Sık sık gelirdi, bir yolunu bulup yalnız kaldığımızda güzel anlar yaşardık. Kilerimizi yeniden doldurmak için hediyeler taşırdı. Neşesi, nükteleri ve bütün insani özellikleri, hüznümüzü biraz olsun dağıtırdı. Henry artık, cepheler tasfiye edildikten sonra gelecek büyük politik değişikliklerden söz etmiyordu. Rusya'ya döndüğünden beri, bütün cephelerde savaş gerçekten de sona ermişti, Kronştadt cephesinde bile. Bir tek Karelya kalmıştı ve General Slaşçov-Krimski de bu işin hakkından gelecekti. İç savaş sona ermek üzereydi. Alsberg'in umutlarının gerçekleşmesinin zamanı gelmişti: İfade ve basın özgürlüğü ve Sovyet hapishanelerindeki binlerce siyasi için af. Bir keresinde ona, "Nerede bunlar Henry?" dedim; "Lenin ve partisinden beklediğin özgürlükler nerede?" Hepimiz kadar etkilendiği Kronştadt'ı, toplu siyasi tutuklamaları ve siyasilerin insanlık dışı muameleye maruz kalmalarını reddetmeyecek bir entelektüel dürüstlüğe sahipti. Onun esas sorunu, Sosyal Devrim'in

doğası, anlamı ve amacı konusunda netlikten uzak oluşuydu. Don Kişotça tutumundan vazgeçmeyip, diktatörlüğün doğasında varolan her suçtan dolayı Devrim'i, ülkenin ve halkın geriliğini, müdahalecileri, ambargoyu sorumlu tutmaya devam ediyordu ve Komünist Devlet denen o soğuk canavarın daha büyük zaferler kazanması için herkesin ve her şeyin ona boyun eğmesi gerektiğini savunan bir iktidar çılgınlığına kapılmıştı. Tavrı bazen sabrımı taşırsa da, iyi huylu, geçimli arkadaşıma olan sevgim asla azalmıyordu. Belki de, Bolşevik Rusya kadar, insanı, gözyaşlarını tutmak için gülmek zorunda bırakan bir başka ülke daha yoktur.

Son ziyaretlerinden birinde Henry yine bir gardrop dolusu giyecek getirdi.

"Evet, Lenin tüccar olur da Alexander Berkman olamaz mı?" diye takıldı Saşa'ya.

"Elbette, şimdi meşru, ama ben Lenin'den önce başladım bu işe. Daha Kremlin'deki papa kutsamadan önce ben Ukrayna'da ticaret yapıyordum."

"Unutuyorsun," diye araya girdim, "sen bir 'vurguncu ve çeteci' olarak ticaret yaptın. Lenin ise bunu Karl Marx'ın kutsal adına yapıyor. Fark bu işte."

Evet, farklılık vardı. National Hotel'in önünde bulunan pazardaki talihsizlerin yerini büyük bir pastane almıştı. Bu dükkânda taze beyaz ekmek somunları, kek ve *piroşki*'ler yığılmıştı. Dükkân sahibi muhtemelen bir Komünist olmasa da, Lenin'in gözbebeği işadamlarından biriydi. Müşterileri nasıl cezbedeceğini iyi biliyordu. Dükkân kalabalık ve işlekti. Dışardaki solgun yüzlü, açlıktan halsiz düşmüş kalabalığın gözleri, yıllardır görmedikleri lüksle, vitrinde sergilenen mucizenin yarattığı arzuyla dışarı uğramıştı. Dükkânın önünden geçerken, bir kadının, "Bunlar da nereden çıktı?" diye bağırdığını duydum. "Daha dün bir somun beyaz ekmek yüzünden insanları içeri atıyorlardı. Bir de şuraya bakın! Şu güzel keklere bakın! Devrim'i bunun için mi yaptık?" diye yakındı. "Hani burjuvazinin işini bitirmiştik!" diye bağırdı bir adam; "Şu dükkâna girip çıkanlara bakın! Kimin nesi bunlar?" Kalabalık, homurdanmaya devam etti, bazıları yumruklarını sıkmıştı. Dükkânı koruyan bir milis, "Hemen dağılın!" diye emretti. Kutsal mülkiyet hakkı koruma altındaydı.

Tverskaya'da, üç yıldır kapalı olan bir dükkân şimdi, insanın Rusya'da var olduklarına inanamayacağı, envai çeşit meyveler, havyar,

tavuk ve diğer yiyeceklerle dolu olarak kapılarını ardına kadar açmıştı. Dışarda toplanan kalabalık, şaşkınlık içinde ne olup bittiğini anlamaya çalışıyordu. Bu, onların açlıklarına utanmazca bir meydan okumaydı. Şaşkınlıkları çok geçmeden nefrete ve kızgınlığa dönüştü. En öndekiler dükkâna daldı, diğerleri de onları izledi. Ama Lenin'in becerikli işadamı hazırlıklıydı. Muhafızlar, böylesi bir tehlikeye karşı tedbir almışlardı. Tabii ki görevlerini yaptılar. Sovyet Rusya'da verimli çalışan tek güç onlardı.

NEP yayılıyordu. Yeni burjuvaziye gün doğmuştu. Artık böylesi bir lüks yiyecek çeşitliliğinde Sovyet çorbası ve tayınının peşinden koşturmasına ihtiyacı yoktu. Yeni ayrıcalıklı sınıfın, seleflerinden yağma edilmiş şeyleri gizlemesine de gerek kalmamıştı. Stanislavski Birinci Stüdyosu'nda kadifeler ve ipekler içindeki, pahalı şallara sarınmış ve mücevherlerle süslü kadınları gördüğüm zaman gözlerime inanamadım. Neden olmasın? Sovyet hanımları, şıklığın hakkını veriyorlardı, bu giysiler sandıklarda biraz buruşmuş ve en son Paris modasına pek uygun olmasalar da!

Diğer yandan, halkın sıkıntılı ve kasvetli yaşamı devam ediyordu, başlarını sokacakları bir delik, bir parça pamuklu bez, hastalarına ilaç, hatta ölülerine tabut temin edebilmek için uzun süre beklemekten artık güçleri tükenmişti. Bu, benim yorgun beynimin yarattığı bir hayal değil, korkunç gerçekliğin yalnızca bir parçasıydı. Bu gerçekliği doğrulayan bir hikâyeyi Angelica Balabanoff'tan da dinlemiştim. National'deki küçük odasına geri gönderilen Angelica, Sovyet kurumlarından tamamen uzaklaştırılmıştı. Hastaydı, hayal kırıklığı içindeydi, çökmüştü, taptığı İliç'in en son perendesi, onu diğer yoldaşlarından daha fazla acıya boğmuştu. İsveçli arkadaşlarından bir paket bisküviyi bile kabul etmekten suçluluk duyan Angelica gibi bir insanın, sürekli olarak fırınların ve pastanelerin çevresindeki aç kalabalıklarla karşılaşması bir işkenceydi. Onu iyi tanıyan bizler için yaşadığı azabı anlamak zor değildi.

Bana, sanki olayı yeniden yaşıyormuşcasına büyük bir heyecanla, çeyrek yüzyıldır devrimci saflarda yer almış bir arkadaşının, bir Komünist kadının intiharını anlattı. Yeni Ekonomik Politika'nın kabulünden sonra çok sayıda Komünist'in yaşamına son verdiğini işittiğimden bunun da benzer bir hikaye olduğunu düşünmüştüm. Angelica'nın anlattığına göre bu farklıydı. Yoldaşı, hastanede yatan oğlunun kötü durumuna sorumluların dikkatini çekmek amacıyla kendini vur-

muştu. Oğullarından birini Devrim cephesinde kaybetmişti. Henüz delikanlılık çağında olan ikinci oğlu ise tüberkülozdu. Komiser, delikanlının annesine, oğlunun hastanede kalma süresinin dolduğunu ve taburcu edilmesi gerektiğini bildirmişti. Bunun üzerine kadın, oğlunun biraz daha rahat edeceğini umduğu National'den bir oda ayarlamaya çalışmıştı. Bunda başarısız olunca, Parti Yürütme Komitesi'nin, intiharını göz önüne alarak hasta oğlu için bir oda bulacağı düşüncesiyle kendini vurarak öldürmüştü. Şaşkınlıkla, "Zavallı kadıncağız, delirmiş olmalı." dedim. Angelica, tersine, kadının gayet aklı başında olduğunu söyledi. Ama kadıncağız, oğlunun bir köpek gibi ölmesini görmeye dayanamamıştı. Cenazenin toprağa verildiği gün Angelica hâlâ bu tüyler ürpertici olayın etkisi altındaydı. Arkadaşının son isteğini yerine getirmek üzere, bir yoldaşıyla birlikte mezarlığa gitmişti. Fakat ortada ne bir kimse, ne de cenaze vardı. Angelica'nın nerdeyse yığılmak üzere olduğunu gören arkadaşı, geri dönmelerinde ısrar etmişti. Yolda, tabutun konduğu bir tahta arabayı itekleyen iki Komünist kadınla karşılaşmışlardı. Gecikmenin sebebi, tabut ve gömme izni almak için çıkan zorluklardı.

NEP serpilip gelişiyordu. İsa'nın bu son yemeğine üşüşen hevesliler, proletaryanın her şeyi denetim altında tuttuğu ve ülkenin en iyi ürünleri işçilere zaten bedava verildiğinden, Sovyet Rusya'da paraya ihtiyaç kalmadığı propagandası yapılıyordu. Amerika'dan gelen kalabalık bir inanmışlar kafilesi, sınırda, varını yoğunu büyük bir güvenle, karşılama komitesine teslim etmişti. Bu kafile, Moskova'da, çorba ve ekmekten başka bir şey verilmeyen kolektif merkezlerde balık istifi yerleştirilerek kaderine terkedilmişti. Bir ay içinde, bu kafileden iki çocuk, beslenme yetersizliği ve bulaşıcı hastalık nedeniyle hayatını kaybetmişti. Erkekler çaresizlik içindeydi, kadınlar hasta düşmüştü. Kadınlardan biri, çocukları için duyduğu endişeden ve Rusya'da karşılaştığı koşulların yarattığı şoktan aklını kaçırmıştı. Bu kafileden bir kadın, yaşadığı trajediyi anlatmak için, iki çocuğuyla birlikte, Moskova istasyonundan iki mil katederek bize gelmişti. Umutları zaten sarsılmış olan arkadaşımız küçük Bobby de, kafilenin başından geçenleri anlatmak üzere o sırada bizde bulunuyordu. Mrs. Konossevich, kocası, on dört yaşındaki kızları ve küçük oğulları, Mitchell Parmer rejimi tarafından Amerika'dan sınır dışı edilmişlerdi. Sürgün kafilesinin en inançlılarından olan bu aile, Rusya'ya yürekleri büyük bir coşkuyla çarparak gelmişti. Rusya'nın yokluk ve kıtlık içinde olduğunu duyduk-

larından, varlarını yoklarını yoksullara dağıtmaya kararlıydılar. Rusya'ya vardıklarından iki hafta sonra Konossevich, ailesiyle birlikte, Ukrayna'da doğduğu köye giderken trenden indirilmişti. Mahno yanlısı olmakla suçlanıyordu. Sovyet yanlısı tutumundan dolayı kötü muameleye gördüğü ve sınır dışı edildiği Birleşik Devletler'den daha yeni geldiği ve Mahno'nun adını bile duymadığı yolunda yaptığı açıklamalara Çeka, kulak bile asmamıştı. Konossevich, tutuklanmış, eşyaları müsadere edilmiş ve karısıyla iki çocuğu, karınlarını doyurmaya bir hafta bile yetmeyecek cüzi bir parayla istasyonda çaresiz kalakalmışlardı.

Ne yapıp edip bir yoldaşımızın karısına sahip çıkmamız, Mrs. Konossevich için iş bulmamız ve kocasını muhtemel bir idamdan kurtarmamız gerekiyordu. Bu ve buna benzer olaylar, artık Sovyet yaşamının bir parçası haline gelmiş, açlık ülkeyi baştan başa sarmıştı. Volga bölgesini kırıp geçiren açlık ve ölüm bütün ülkeyi tehdit ediyordu. Acil önlemler alınmazsa, milyonların perişan olacağı iki aydan beri Sovyet Hükümeti'nin malumuydu. Tarım uzmanları ve ekonomistler, felaketin kapıyı çaldığı konusunda resmi makamları uyarmışlar, halihazır durumun esas nedeninin verimsizlik, yanlış yönetim ve bürokratik yolsuzluk olduğunu açıkça ortaya koymuşlardı. Sovyet makamları, önlem almak, kamuoyunu bilgilendirmek ve yaklaşan felaket konusunda uyarmak yerine uzmanların raporunu örtbas etme yoluna gitmişti.

Durumdan haberdar olan Komünistler'in dışında kalan az sayıda kişinin de, gelişmelere müdahale edecek hiçbir gücü yoktu. Biz de onların arasındaydık. Bolşevikler'e inancımızın dorukta olduğu günlerde olsaydık, tek tek bütün liderlerin kapısını çalar, biz de işin ucundan tutardık. Ama Kronştadt'dan ağzımızın payını almıştık. Bununla birlikte, temas içinde olduğumuz Sol unsurlarla konuşarak, açlıkla mücadele kampanyasına katılmamızı sağlamalarını rica ettik. Hemen harekete geçen bu unsurlar, yardım önerileriyle Hükümet'e başvurduklarında, geri çevrildiler. Sağ kanada ise daha olumlu bir tavır gösterildi. Bu grupla yalnızca insani amaçlar için birlikte çalışan Vera Figner hariç, gruptakilerin çoğu, Ekim Devrimi'ne karşı savaşmış Anayasal Demokratlar'dı. Karşı-devrimci olarak defalarca tutuklanmış bu insanlara şimdi, "Vatandaşlar Komitesi" olarak kucak açılıyor, kendilerine her türlü çalışma olanağı sağlanıyordu: Büro, telefon, sekreter ve bülten basma hakkı. Bültenleri iki sayı çıktı. İlk sayıda, bağış sorumlusu Patrik Tikhon'un, müritlerinden, bağışlarını doğrudan kendisine

yapmalarını isteyen bir çağrı yer alıyordu. Proletaryanın öncüsüyle düşmanları arasındaki bu ironik balayı, Bülten'in ikinci sayısında da göze çarpıyordu. Bu, Çarlık rejiminin en karanlık reaksiyoner gazetesi eski *Vyedomosti*'nin yeniden dirilmesinden başka bir şey değildi, ismi dışında bütün ayrıntılarda onun benzeriydi. Şimdi ona *Pamoşç* (Yardım) deniyordu.

Sovyet sirkinin dâhileri, Barnum ve Bailey'yi bir kere daha geride bırakmışlardı. Artık Batı Avrupa, Komünist Devlet'te politik özgürlüklerin olmadığını ya da ülkenin açlıkla karşı karşıya olduğu bu kritik anda Sovyet Hükümeti'nin bütün partileri işbirliğine çağırmadığını söyleyemezdi.

Sevindirici haberlerin yurtdışında duyulmasından ve Amerikan Yardım Teşkilatı'nın cömert yardımlarından sonra, balayı birdenbire sona erdi. Müttefikler, gelinin yalnızca terkedilmekle kalmayıp, Çeka hapishanesine atıldığını ilan ettiler. "Vatandaşlar Komitesi"nin üyeleri yeniden karşı-devrimcilikle suçlandı ve liderleri ülkenin uzak yörelerine sürüldü. Vera Figner'e dokunulmadı, fakat o, bu şerefi reddetti. Çeka'ya giderek çalışma arkadaşlarının kaderini paylaşmayı talep etti, fakat Hükümet, bunun yurtdışında doğuracağı tepkiden çekinerek ona dokunmanın akıl kârı olmayacağını düşündü.

Kronştadt rezaletinin sorumlularından Devlet Başkanı Kalinin, Lenin'den aldığı bir araba dolusu akılla, lüks bir trenle şehir şehir dolaşarak yabancı gazetecilere evsahipliği yapıyordu. Böylece dünya, Sovyet Devleti'nin, acı içindeki halkın üzerine nasıl ütrediğini öğrenmiş oluyordu.

Aslına bakılırsa, yardım çalışmasını ciddi bir şekilde sürdürenler yabancı yardım kuruluşlarıydı. Rus işçileri ve Komünist olmayan kesimin çoğunluğu, açlık çeken bölgelere yardım için insan üstü bir çaba gösteriyor, aydınlar mucizeler başarıyordu. Çok sayıda doktor, hemşire ve nakliye görevlisi kendini feda etti. Bir çoğu mikrop kaparak ölürken, bir kısmı da, yardım etmeye geldikleri çılgına dönmüş insanlar tarafından linç edildi. Açlık, milyonlarca yaşamı silip süpürürken, bir kaç yüz burjuvanın kaybı Hükümet'i fazla ilgilendirmiyordu. Hükümet'in birdenbire kiliselerin zenginliklerini keşfetmesi, Dünya devrimi için daha önemliydi. Köylülerin tepkisinin büyümesine fırsat verilmeden, bunların müsaderesine girişilmeliydi. Ama, kilise mallarının kamulaştırılması, bütün sınıflarda diktatörlüğe karşı yükselen nefrete benzin dökmekten başka bir işe yaramadı. Komünist Devlet'in

devrimci azminin diğer bir göstergesi, Komünist Partisi üyelerine, süs eşyalarına varıncaya kadar sahip oldukları her şeyi derhal devlete teslim etmelerinin emredilmesiydi. Parti'nin, kendi üyelerinin mücevher ve değerli eşya istifçiliği yaptığından şüphelenmesi tuhaftı doğrusu. Ne var ki, çok geçmeden böyle üyelerin var olduğu da anlaşıldı. Komünist olmayan devrimcileri çeteci olarak damgalayıp sürek avı düzenlemekte uzman olan *Izvestia* editörü, tanınmış Komünist Steklov' un, bir Komünist'in sahip olması düşünülemeyecek ölçüde zengin bir altın, gümüş ve eşya koleksiyonu olduğu ortaya çıktı. Tabii ki, Komünistler, bir Fanya Baron'u kurşuna dizdikleri gibi, önde gelen bir parti editörünü kurşuna dizemezlerdi. Ama tapınakta kalmasına da izin verilemezdi. Taban, böyle ayrımcılıkların niçin uygulandığını sormaya kalkışabilirdi. Steklov bu yüzden gazeteden atıldı, diğer Komünistler de Kırım'a gönderildiler.

Açlık, yıkıcı ilerleyişini olanca gücüyle sürdürürken, açlık bölgelerinden çok uzakta olan Moskova surlarının içinde büyük olayların hazırlıkları yapılıyordu. Üç uluslararası kongrenin eli kulağındaydı: Komünist Enternasyonal, Enternasyonal Kadın Örgütleri ve Enternasyonal Kızıl Sendikalar. Hotel de Luxe'e bitişik binalar restore edildi ve bu vesileyle kent temizlenip süslendi. Görkemli katedrallerin kubbelerindeki altın sarısı ve mavi, her tondan kızıl bayrak ve flamalarla birbirine karışmıştı. Yabancı delegelerin ve dünyanın her yerinden gelecek ziyaretçilerin karşılanması için her şey hazırdı.

İlk gelenler arasında, Amerika'dan iki IWW delegesi de vardı: Williams ve Cascaden. Kısa süre sonra, aralarında Elle Reeves Bloor, William Z. Foster ve William D. Haywood'un bulunduğu diğerleri de geldiler. "Büyük Bill"in nasıl gelebildiğini merak ediyorduk, çünkü ona yirmi bin dolar kefalet ücreti biçilmişti ve yirmi yıl hapisle yargılanıyordu. Kendisi için ödenmiş kefalet ücretini yakmış olabilir miydi? Saşa, buna inanma eğilimindeydi; New York'ta, 1914'teki, ifade özgürlüğü mücadelesinde gösterdiği cesaretsizlikten dolayı Saşa, Bill'e olan inancını yitirmişti. İnsanlar ve olaylar hakkında her zaman bu kadar çabuk karar vermediğimizi hatırlatarak, Bill'i hararetle savundum. "Bırak başkalarını, kendini bile böyle çabuk yargılamaya hakkın yok, moruk," dedim. Buna rağmen, Saşa, benimle birlikte Haywood'un kaldığı otele gelmeyi kabul etmedi. "Bizi gerçekten görmek istiyorsa, o gelir buraya," dedi. Bill'e böyle bir merasim uygulanmasına gülüp geçtim.

Aynı idealleri paylaşmasak da, Bill Haywood, gece gündüz evimizden çıkmayan bir arkadaşımız ve birçok mücadelede yanımızda yer alan bir yoldaşımızdı. Çok sevdiğim bu eski savaş atını bulmak için, en itibarlı delegelerin kaldığı Hotel de Luxe'e koştum. Bill beni, bütün arkadaşlarını mesteden sıcaklığı ve cana yakınlığıyla karşılayarak herkesin içinde kucakladı. Birçok kadın sevgilisi arasında E.G.' nin de olduğunu bugüne kadar nasıl olup da gizlediği yolunda Bill'e takılmaya başlayan çocuklardan bir gürültü yükseldi. Hiç bozuntuya vermeden gülerek beni çekip yanına oturttu. Yalnızca kısa bir süre için, hoş geldin demek ve bizi nerede, ne zaman bulabileceğini söylemek için geldiğimi fısıldadım. Ona hâlâ, "gece gibi kara, devrim ideali gibi güçlü, aşk gibi tatlı" bir fincan kahve ikram edebilirdim. Bill, geçmişi anımsayarak gülümsedi. "Yarın oradayım," dedi.

Haywood'u saran kalabalığın arasında Çekacı olarak bildiğim tercümanların bulunması dikkatimi çekti. Bunlar, Parti'ye yaptıkları hizmetlerin karşılığında yükselmiş Rus-Amerikan Komünistleri'ydi. Varlığımdan rahatsız olmuşlardı ve kuşkuyla bakıyorlardı. Bill'i ve aralarında, Missouri Cezaevi'nde görüşüme gelmiş, bana olan sevgisini ve çalışmalarıma ilgisini esirgememiş Ella Reeves Bloor'un da bulunduğu Birleşik Devletler'den diğerlerini yeniden görmekten mutlu olmuştum. "Tercümanlar"la ilgilenmedim bile, kısa süre sonra da ayrıldım.

Ertesi gün, akşama doğru, Bill geldiğinde Saşa dışardaydı. Konuğumla birlikte eski mücadele günlerine doğru bir yolculuk yaptık. Onu, arkadaşlarım Stella, Fitzi, Elizabeth Gurley Flynn ve hâlâ yüreğimde yaşattığım diğerlerine ilişkin soru yağmuruna tuttum. Genel durumu, emek hareketini, savaş fobisiyle hemen hemen çöken I.W. W'yi, eski yoldaşlarımı ve her şeyi, her şeyi öğrenmek istiyordum. Bill, araya girerek, önce kendi durumunu bana net bir şekilde açıklaması gerektiğini söyledi. Eskiden olduğu gibi geniş dinleyici kitlesi önüne çıkmadan önce koca gövdesini bir yere sığdıramıyormuşcasına bir sağa bir sola kıpırdandığını farkettim. Birdenbire, kefalet ücretini yakma pahasına ortadan kaybolduğunu söyleyiverdi; kaçmıştı. Yirmi yıllık ceza, onun yaşındaki bir insan için kısa bir süre olmasa da kaçışının sebebi bu değildi. "Saçmalama, Bill," diye sözünü kestim; "bu cezanın bütününü yatmazdın. Gene Debs affedildi, Kate Richard O' Hare de öyle." "Önce dinle," diyerek sözümü kesti, "Karar vermeme yol açan hapishane değildi. Sebep Rusya'ydı, senin gibi benim de bütün yaşamım boyunca propagandasını yaptığım ve düşünü kurduğum

şeylerin gerçekleştiği Rusya. Kurtulmuş proletaryanın yurdu Rusya çağırdı beni." Moskova'nın da gelmesi için ısrar ettiğini ekledi. Rusya'nın kendisine ihtiyacı olduğu söylenmişti ona. Buradan, Amerikan kitlelerini devrimcileştirebilecek ve onları proletarya diktatörlüğüne hazırlayacaktı. Yoldaşlarını uzun dönemli hapis cezasıyla yüz yüze bırakıp ayrılmaya karar vermek kolay olmamıştı. Fakat Devrim daha önemliydi ve onun hedefleri bütün araçları mübah kılıyordu. Komünist Partisi, yanan yirmi bin dolar kefalet ücretini elbette ödeyecekti. Bu konuda ciddi bir şekilde söz vermişlerdi. Onu harekete geçiren güdüleri anlayacağını ve kendisini, arkadaşlarına karşı sorumsuz davranmış birisi olarak değerlendirmeyeceğini umuyordu.

Artık ne Amerika hakkında herhangi bir şey sordum, ne de onun, Rusya konusundaki izlenimlerimi anlatma isteğine yanıt verdim. Şaşkınlık içinde, bizim Rusya'ya geldiğimiz zamanki kadar gözlerinin bağlı olduğunu farkettim. Gözlerindeki perdeyi kaldırmak için o acı verici ameliyata o da katlanacak mıydı? İskambilden evleri yıkıldığı ve bütün umutları bizimki gibi gömüldüğü zaman Bill'in hali ne olacaktı? Amerika'yla bütün köprüleri yakmıştı ve ülkesinin genç proletaryasının hayallerini asla yeniden tutuşturamayacak ve ona bu kadar umutsuzca ihtiyaç duydukları bir anda kaçışını onlara kabul ettiremeyecekti. Batan gemisini önce kendisi terkeden bir kaptana bir daha kim yaşamını teslim ederdi? Ve ilerde Sovyet Rusya'nın gerçekliğini görmeye başladığı zaman ne yapacaktı? Sovyet propaganda amaçlarına hizmet ettikten sonra kendisinden öncekilerin çoğuna yapıldığı gibi çöpe atılacaktı. Kendi doğduğu topraklara ve geleneklere öylesine kök salmış olan Bill, Rusya'da öyle yalnız, bu ülkenin dilinden ve halkından öylesine habersizdi ki.

Onu bekleyen trajik geleceği düşünürken, konuğumun varlığını hemen hemen unutmuştum. "Niçin öyle sessizleştin?" diye sordu. "Söz gümüşse, sükut altındır," diye şaka yaptım. Bu yeni ülkeyi tanıdıktan sonra, belki yeniden konuşabileceğimizi söyledim. "210 Doğu, On Üçüncü Sokak günlerindeki gibi çat kapı gelebilir miyim?" diye sordu. "Evet, sevgili Bill," diye yanıtladım. "Terbiye edildikten sonra hâlâ istersen, her zaman." Ne o anladı, ne de ben açıkladım.

Saşa, Bill'in kaçma nedenleriyle alay etti. Rusya ve diğer bütün sebepler onu ikna etmedi. Kuşkusuz bunlar ek unsurlardı, fakat baş sebep, Bill'in Leavenworth'taki yirmi yıl önceki sarsıntısıydı. Daha sonraki yıllarda sürekli korkaklık göstermişti. Bill'in gelmeyeceğin-

den emin olmamı söyledi bana. Buraya uyum sağlayacaktı, Moskova tarafından dünyaya yayılan budalaca aldatmacaların farkına vardığı zaman bile. Böyle yapmaması için hiçbir sebep yoktu. Bill, her zaman güçlü Devlet ve merkeziyetçilikten yana olmuştu. Onun Tek Büyük Sendikası da bir diktatörlük değil miydi? "Bill burada rahat ve lüks içinde yaşayacak," diye bağladı Saşa, "Bekle de gör."

İki gün sonra William Z. Foster, ziyaretimize gelip gelemeyeceğini sormak üzere telefon etti. Çamaşır günümdü ve çok meşguldüm, ama Saşa, işimi bitirene kadar Foster'ı kendi odasında ağırlamayı önerdi. Foster'ın, Şapiro ve hâlâ dışarda olan diğer yoldaşlarla tanışmak isteyebileceği geldi aklıma. Fakat ona bunu sorduğum zaman, Rus sendikalistleriyle ilgilenmediğini söyledi. Yalnızca benimle ve Saşa'yla konuşmak istiyordu. Foster, Rus anarko-sendikalistlerinin uyguladığı ekonomik mücadelede devrimci emek taktiklerinin Amerika'daki ilk savunucularının arasındaydı. Onun bu isyancılarla tanışmayı ve onlardan, eğer kaldıysa, Komünist rejimde sendikalizmin yerini öğrenmeyi reddetmesi tuhaftı doğrusu.

Foster, aktif bir IWW'li olan Jim Browder adlı eski bir yoldaşla geldi. Onlarla Saşa ilgilendi. İşimi bitirip öğle yemeğini hazırladıktan sonra, konukları sofraya davet ettim. Pazarda sebze ve meyva boldu ve etle balıktan daha ucuzdu. Her zamanki yemeğimiz buydu. Belli ki, çocuklar Amerika'daki iştahlarını kaybetmemişlerdi. Büyük bir beğeniyle yediler ve E.G.'nin yemek pişirmekteki ustalığına övgüler düzdüler. Foster, bize, Birleşik Emek Basını'nın bir muhabiri olarak Rusya'da bulunduğunu bildirmenin dışında yemekte başka bir şey konuşmadı. Browder, Komünist Devlet'in mucizeleri ve Parti'nin harika şeyler başardığı konusunda bol bol nutuk çekince ne kadar süredir bu ülkede olduğunu sordum.

"Yaklaşık bir hafta," diye yanıtladı.

"Demek bütün bu harikaları bu kadar kısa zamanda keşfedebildiniz?"

"Elbette. Bir göz atmak yetiyor."

Onu, olağanüstü gözlem gücünden dolayı kutladım ve sohbetimizi daha az çalkantılı sulara doğru çevirdim. Konuklarımız ayrıldıklarında üzülmedim.

İki Amerikalı daha bizi görmeye geldi, Agnes Smedley ve Hindu arkadaşı Chato. Birleşik Devletler'de Agnes'in Hindu faaliyetleriyle bağlantıları konusunda çok iyi şeyler duymuştum, ama hiç tanışma

fırsatım olmamıştı. Dikkat çeken bir kızdı, Hindistan'daki ezilen insanların davası dışında, hayatta başka hiçbir şeyle ilgilenmeyen ciddi ve gerçek bir isyancıydı. Chato, zeki ve nüktedandı, fakat bende bir ölçüde kurnaz biri olduğu izlenimini bırakmıştı. Tam bir Hindu milliyetçisi olduğu açık seçik görülse de, kendini anarşist olarak adlandırıyordu.

Bizi sık sık görmeye gelen, Kanadalı IWW delegesi Cascaden, hazırlık oturumlarında meydana gelen politik entrikalardan günden güne daha fazla rahatsız görünüyordu. Bize, diğer Amerikan delegelerinin şimdiden Komünistler tarafından kandırıldıklarını ve Enternasyonal Kızıl Sendikalar'ın muhtemel başkanı Losovski'nin çaldığı müzikle dansettiklerini söyledi. Cascaden onların hilelerine karşı çıkıyordu, fakat Kongre'de hiçbir şansının olmadığının da farkındaydı. Onu, bağımsız ve kişilikli hiç kimsenin herhangi bir şansı olmadığını söyleyerek teselli ettik. Bu Kongre, bütün konuları "merkez"den belirleyen Rus Bolşevikleri'nin kuklaları tarafından düzenlenmişti. Kısaca çağırdığımız adıyla Cass, cesur bir insandı; örgütünün ona verdiği talimatlar doğrultusunda sonuna kadar mücadele edeceğini söyledi.

Eski hayranım Ella Reeves Bloor da dahil olmak üzere, diğer delegeler bizden uzak durdular. Bill Haywood da bir daha uğramadı. Bütün bu insanlar, Robert Minor, Mary Heaton Vorse ve Tom Mann' a yapıldığı gibi, "tercümanlar" tarafından marke ediliyorlardı. Bu arkadaşlar da Moskova'daydılar ve bizim bu kentte yaşadığımız kendilerine bildirilmemişti. Bob Minor, "fikrini biraz değiştirmişti": Komünist olmuştu. Onun, *Liberator*'da yayınlanan, idolü, öğretmeni, en yakın arkadaşı Alexander Berkman'a seslenmek amacıyla kaleme aldığı bir açık mektubundaki itiraflarını okumuştuk. New York'taki yakın çevremden olan Mary Heaton Vorse, nazik bir insan ve harika bir arkadaştı. Siyasi görüşleri, hep başkaları tarafından temsil edilirdi. Kocası Joe O'Brien'la birlikteyken IWW'liydi, şimdi de Minor'la birlikte olduğuna göre Komünist olmalıydı. Kendine özgü politik bir görüşü olmayan Mary'nin, eski dostlarını görmezlikten gelmesinde anlaşılmayacak bir şey yoktu.

Eski sendikalizm savunucusu, her türlü politik cihazın amansız düşmanı, Boer Savaşı'nın heyecanlı günlerinde Londra'da bana en büyük ilgiyi göstermiş olan Tom Mann da oradaydı. Amerika'dayken *Mother Earth* grubunu felaketten kurtarma turları sırasında, New York'ta konuğumuz olmuştu. Bütün bu delegeler, bizden bir taş atım-

lık uzaklıkta bulunan Hotel de Luxe'de kalıyorlardı. Saşa'ya, "İnsan eski dostlarına nasıl olur da bu kadar kolay yüz çevirir?" dediğimde, bu sorunu çok fazla ciddiye aldığımı söyledi. Onlara, Bolşevikler'le aramızın kötü olduğu söylenmişti ve bu yüzden yanımıza yaklaşmaktan korkuyorlardı. Kendisine gelince, aldırış ettiği bile yoktu, benim niçin bu kadar üzüldüğümü anlamıyordu. Onun bu basit ve düz tavrına sahip olmayı çok isterdim.

Bizimle ilgili olarak Latin delegelerin de nazikçe uyarıldıklarını öğrendik. Fakat onlar, Anglo-Saxon'lardan daha yürekli çıkmış ve "rehberler"ine, yoldaşlarına yüz çevirmeyecekleri gibi, kendilerine kiminle ilişki kuracaklarının dikte edilemeyeceğini de bildirmişlerdi. Fransız, İtalyan, İspanyol, Alman ve İskandinav Anarko-Sendikalistleri, bırakın aramamayı, bizim evi uğrak yeri yapmışlardı. Kongre faaliyetlerinin dışındaki bütün zamanlarını bizimle geçiriyor, Rusya'ya ilişkin izlenim ve görüşlerimizi öğrenmek istiyorlardı. Sol kanat unsurlara Komünistler tarafından baskı yapıldığını duymuş, fakat bunun kapitalistlerin uydurması olduğunu düşünmüşlerdi. Onlarla birlikte yolculuk yapan Fransız Komünist arkadaşları da, samimi bir tutumla gerçekleri öğrenmek istiyorlardı. Onlardan biri olan Boris Souvarine, zeki ve sorgulayıcı bir insandı.

Bu arkadaşların bize gelip gittikleri elbette Çeka'nın gözünden kaçmamıştı. Kronştadt'dan beri tavrımız, Çeka için sır değildi. Saşa, Petrograd'daki Sovyet basımevinin yetkilisine giderek Rusça basılacak *Hapishane Anıları*'nın elyazmalarını geri istemiş; bu arada, Kronştadt'da olup bitenlerden sonra, Bolşevikler'le hiçbir ilişkisi olamayacağını beyan etmiş, ayrıca bunu Zinovyev'e de bizzat bildirmişti. Bunun sonuçlarına kendimizi hazırladığımızdan, konuklarımızla her şeyi açık açık konuşmakta bir sakınca görmüyorduk. Souvarine, anlattıklarımızdan son derece sarsılmıştı. Lenin ve Troçki'nin gerçek durumdan haberleri olduğuna hiç ihtimal vermiyordu. Onlarla konuşmak için çaba göstermiş miydik? Denediğimizi, ama kabul edilmediğimizi söyledik. Ayrıca Saşa, Lenin'e durumu ve tavrımızı izah eden bir mektup yazmıştı. Fakat, Kronştadt kuşatması sırasında Petrograd Savunma Sovyeti'ne yaptığımız öneri ve protestolar gibi bu çabalar da sonuçsuz kalmıştı. Konuklarımıza, Komünist Parti Merkez Komitesi ve onun başı Lenin'in yüksek otoritesinin bilgisi ve onayı olmadan Rusya'da hiçbir şey yapılamayacağını anlattık.

Souverine, Fransa'da Komünistler'in, birçok eylemde anarşist yol-

daşlarla birlikte hareket ettiklerine dikkat çekti. Neden böyle bir ortak çalışma Rusya'da da yapılmıyordu? Bunun sebebini anlamanın zor olmadığını belirttik. Fransız Komünistleri henüz kendi ülkelerinde iktidara gelmemişlerdi. Orada henüz bir diktatörlük kurulmadığını, fakat zamanı geldiğinde, onların da Fransız anarşistleriyle yoldaşlıklarına son vereceklerinden hiç kuşkumuz olmadığını söyledik Souvarine'e. Buna bir türlü inanamıyordu ve konuyu Bolşevik önderlikle tartışmakta ısrarlıydı. Rus yoldaşlarıyla aramızdaki ilişkilerin düzelmesini istiyordu.

Tam bu sırada Olya Maksimova çıkageldi. Rengi solmuştu ve titreyerek, Taganka Cezaevi'ndeki Maksimov ve diğer yirmi yoldaşın ölüm orucuna gittiklerini söyledi. Mart ayından beri, tutuklanmalarının sebebini öğrenmek için sürekli talepte bulunmuşlardı. Fakat kendilerine ne bir açıklama yapılmış, ne de herhangi bir suçlamada bulunulmuştu. Girişimlerinin sonuçsuz kalması üzerine, son çare olarak açlık grevine giderek, yabancı delegelerin dikkatini, içinde bulundukları dayanılmaz koşullara çekmeye karar vermişlerdi.

Haberi duyan Sendikalistler, heyecanla ayağa fırladılar. Sovyet Rusya'da böyle şeylerin olacağına asla inanamayacaklarını belirttikten sonra, bu konuda derhal bir açıklama isteyeceklerini söylediler. Ertesi sabahki Kızıl Sendikalar Kongresi'nin açılışında konuyu gündeme getireceklerdi. Souverine, onlara sabırlı olmaları ve konuyu Kongre'ye getirmeden önce, aralarında işçi hareketinin başı Tomski, Losovski ve diğerlerinin bulunduğu sendika liderleriyle görüşmeleri için yalvardı. Herkesin gözü önünde cereyan eden Kongre oturumlarında bu tür konuları açık açık tartışmanın, düşmanın eline koz vereceğini ileri sürdü; kapitalist basın, Fransa'daki ve diğer ülkelerdeki burjuvazi, bunu istediği şekilde kullanırdı. Souverine, konunun soğukkanlılıkla ele alınmasını ve dostça çözülmesini savundu. Delegeler, baskı altındaki yoldaşlarımızla ilgili adil bir sonuca varılıncaya kadar, diken üzerinde oturacaklarını söyleyerek ayrıldılar. Ama sendika liderleriyle yaptıkları görüşmeyi anlatmak için gece geç saatte yeniden geldiler. Sendika liderleri, kamuoyu önünde bir skandala yol açılmamasını rica edip tutuklu anarşistlerle ilgili olarak ellerinden geleni yapacaklarına söz verdikten sonra, Lenin ve Troçki'yle görüşmek üzere, Rusya da dahil, her ülkeden birer delegenin katılacağı bir komite seçilmesini önermişlerdi. Bir çatışma yaratmak istemeyen Avrupalı yoldaşlarımız, bu öneriyi memnuniyetle kabul etmişlerdi.

Saşa'yla birlikte, komitede kimlerin yer alacağını görmek üzere,

Kongre'nin açılış oturumuna gittik. Bütün hayatı boyunca politik baskıya karşı mücadele etmiş Tom Mann'ın komitede yer almak isteyeceğinden emindik. Ve elbette Bill Haywood da. Idaho'da idamla yargılandığında, onu kurtarmaya koşan anarşistler olmuştu; her tutuklandığında, başı derde girdiğinde ve savaş sırasında, onunla ve dahil olduğu IWW örgütüyle dayanışmaya giren de anarşistlerdi. "Tom Mann yardım edebilir," dedi Saşa, "fakat Haywood etmeyecektir. Bob'la bağlantı kurabilirim; beni reddedeceğini sanmam."

Kongre, Sendika Binası'ndaki Mermer Salon'da, özenle hazırlanmış ve provası yapılmış büyük bir merasimle açıldı. Baş oyuncular sahnedeki yerlerini almışlardı. Orkestra koltuklarına, Ruslar'ın çoğunlukta olduğu, dünyanın her tarafından gelen delegeler yerleşmişti. Büyük endüstriyel ülkelerden gelen delegelerin yanı sıra, Filistin, Buhara, Azerbeycan ve benzeri ülkelerden gelen delegelerin sayısı da küçümsenemezdi.

Delegelerle dinleyiciler ayrı bölümlerde oturuyorlardı. Kürsüye giden delegelerin, önünden geçmek zorunda oldukları ilk sıradaki yerimizi aldık. Bill Haywood şeref tribününde oturuyordu. İçeri girdiğimizi görür görmez başını çevirdi. Zor durumdaki yoldaşlarını yarı yolda bırakan birisinin, eski dostlarını görmezlikten gelmesinde şaşılacak bir şey yoktu. Saşa haklı çıkmıştı: Bill'in geleceğinden endişe etmeye gerek yoktu. Artık kör olan, gözleri değil, vicdanıydı; "yerini" bulmuştu. Kızgın değildim, yalnızca tarif edilmez bir üzüntü içindeydim.

Tom Mann, bizi farkedince bir an için durakladı. Biraz önce Bill gibi o da, tantanalı bir şekilde takdim edilip selamlanmıştı. Ben, Komite'den söz eder etmez rengi attı. Konu üzerine hiçbir şey bilmediğini, dolayısıyla araştırması gerektiğini söyledi. Saşa, ilkesizliği ve Bolşevik patronların karşısındaki korkaklığından dolayı Tom'a şiddetle çıkıştı. Kendisi henüz emzikli bebekken, davaya bağlılığı yüzünden yıllarca acı çekmiş birisinden azar işitmek Tom'u sarsmıştı. "Tamam, tamam," dedi utanarak, "Komite'de yer alacağım."

Öğle arası verildiğinde, salondan çıkarken, Bob Minor ve Mary Heaton Vorse'la yüz yüze geldik. Bu ani karşılaşmayla şaşırmış ve utanmış görünüyorlardı. Yapmacık bir şekilde gülümsediler. Bob telaşla, bizi aramak istediğini, fakat çok meşgul olduğundan fırsat bulamadığını söyledi; ama en kısa zamanda arayacaktı. Saşa, "Bu özürlere hiç gerek yok. Görev icabı geleceksen, hiç gelme daha iyi." dedi sert-

çe. Bob'a Komite'yle ilgili tek kelime söylemedi.

Eve dönerken biricik dostumun ağzını bıçak açmadı. Derinden üzüldüğünü biliyordum. Bob hakkında büyük umutlar beslemiş, onun adalet duygusuna güvenmişti.

Nihayet belirlenen Komite, artık Lenin'le görüşmeye hazırdı. Komite'deki hiç kimse, o Büyük Moğol'un kurnazlığıyla başedemezdi. Sıkıştığı yerde, delegelerin dikkatini başka yere çekmesini çok iyi bilirdi. Ülkesinin yönetici sınıfından daima nefret etmiş olan Tom Mann, şimdi yeni hanedanlığın hükümdarından gördüğü kabul ve itibar karşısında kuzuya dönmüştü. Lenin'in karşısında çok zayıf ve bir yeni gelin gibi utangaçtı. Komite'nin diğer üyelerinin çoğu da daha az sinmiş değildi. Fakat Sendikalist delegeler, İliç'in, yurtdışındaki işçi mücadelesinin koşulları, Sendikalistler'in güçleri ve görüşlerine ilişkin sorularla dikkati başka yöne çekme oyununa gelmediler. Israrla, Rusya'da devrimcilerin açlık grevine gitmesi konusunda ne düşündüğünü sordular. Lenin, bir an durakladıktan sonra, siyasilerin tümünün cezaevlerinde ölmesinin, kendisini hiç ilgilendirmediğini açıkladı. Ne kendisi, ne de partisi, Sağ ya da Sol muhalefete izin vermeyecekti. Bununla birlikte, tutuklu anarşistleri ülkeden sınır dışı etmeyi, yeniden Sovyet Rusya'ya döndükleri taktirde kurşuna dizilecekleri şartıyla kabul ediyordu. Lenin'in kulakları yaklaşık dört yıldır insanları ölüme yollayan silah seslerine öylesine alışmıştı ki, artık bu sesleri duymuyordu bile.

Lenin'in Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne usulen sunulan önerisi, oy birliğiyle kabul edildi. Taganka Cezaevi'nde açlık grevinde bulunanların ve tutuklu anarşistlerin derhal serbest bırakılmasını ve sınır dışı edilmesini düzenlemek üzere Hükümet'in temsilcilerinden ve yabancı delegelerden oluşan birleşik bir komite kuruldu.

Tüm Rusya Çekası'nın üst düzey yetkilileri olan Djerjinski ve Unşliç'in "Sovyet hapishanelerinde anarşist yoktur" diye ısrar etmeleri yüzünden açlık grevinin sekizinci gününde hâlâ herhangi bir girişimde bulunulmamıştı. İçerde yalnızca çetecilerin ve Mahnocular'ın bulunduğu açıklandı. Çekacı liderler, yabancı delegelerden, öncelikle sınır dışı edilmek üzere serbest bırakılacakların bir listesini sunmalarını istediler. Bu, bütün planı sabote etmeye ve Kongre bitip yabancı delegeler ülkeden ayrılana kadar zaman kazanmaya yönelik bir hileydi. Eğer bir şey yapılmazsa yoldaşlarımızın açlıktan ölebileceğini düşünen yabancı delegelerden bazıları, konuyu yeniden Kongre'ye ge-

tirme ve oturumda tartışma açma tehdidinde bulundular. Bu girişimi derhal önleyen Sovyet yetkilileri, delegelerle özel bir konferans yapılmasını önerdiler ve anlaşmanın zaman kaybetmeden yerine getirileceğine söz verdiler.

Taganka'daki arkadaşlarımız, uzayan ölüm orucuyla kırılmaya başlamışlardı. İçlerinden biri olan, Moskova Üniversitesi'nden genç bir veremli öğrenci, şimdiden çökmüştü. Grevdeki arkadaşları orucu bırakmasını istemişler, ama o, ölümle yüz yüze olsa da, arkadaşlarından ayrılmayı reddetmişti. Tamamen çaresizdik. Saşa ve ben, yüreğimiz kanayarak, derhal harekete geçilmesi yolunda talepte bulunmaları ve ısrar etmeleri için birleşik komitedeki sendikalist üyelerin peşinden koşuyorduk. Bir gün, Kongre'ye giderken, Robert Minor'la karşılaştık, Saşa'nın eline büyük bir paket tutuşturdu.

"Biraz yiyecek," dedi utangaç bir tavırla; "Luxe'dekiler bizim için çok fazla. Belki onları açlık grevindekilere verirsin. Bazı hafif şeyler - havyar, beyaz ekmek ve çikolata. Düşündüm ki -"

"Boş geç senin ne düşündüğünü şimdi," diye kesti Saşa, "Sen Taganka'daki insanların direndiği haksızlıklara şu yaptığın aşağılamayla katkıda bulunan rezil bir herifsin. Bu insanların politik görüşleri yüzünden baskıya uğramalarını protesto etmek yerine, delegelerin artıklarını rüşvet olarak verip onların grevini kırmaya çalışıyorsun."

"Aklıma gelmişken," diye ekledim ben de, "Mary Heaton Vorse'un, arkadaşımız Bob Robins hakkındaki sorumsuzca konuşmalarını önlesen iyi edersin. Onun Çeka'nın eline geçmesini mi istiyor?"

Bob, Lucy Robins'in, Rus Devrimi'ne karşı savaşan Gompers'le ittifak halinde olduğunu mırıldandı. Saşa, "Lucy Amerikan İşçi Federasyonu'nda görev aldığında gıkın çıkmamıştı. Şimdi mi kocasını karşı-devrimcilikle suçlamak aklına geldi," diye çıkıştı. Mary'ye dilini tutmasını söylese iyi ederdi. Bir insanın hayatı söz konusuydu.

Bob bembeyaz kesildi, ne söyleyeceğini bilemeden bir Saşa'ya, bir bana baktı, sonra bir şeyler gevelemeye başladı. Sözünü keserek, "Paketini, Hotel de Luxe'ün önünde titreyen ve delegelerin beslenmesi için getirilen vagon dolusu ekmeğin kırıntılarını büyük bir açlıkla toplayan kadın ve çocuklara ver." dedim.

"Sizin gibi insanlar beni hasta ediyor," diye bağırdı Bob, öfkesini kontrol etmeye çalışarak; "Taganka'daki on üç anarşisti iyice sorun yaptınız, bir devrim döneminde yaşadığımızı unutuyorsunuz. Bu on üç kişi mi önemli, yoksa dünyanın en büyük devrimine gözlerini dikmiş milyonlar mı? İsterse on üç bin olsun..."

"Evet, bunları daha önce de duyduk," diye sertçe araya girdi Saşa, "Ama aynı boş laflara on beş ay boyunca kendimin de inandığımı düşündükçe sana kızamıyorum. Ama bu 'en büyük devrimin', iktidardaki Komünistler'in her türlü suçunu maskelemeye yarayan en büyük dolandırıcılık olduğunu da çok iyi biliyorum. Bob, belki bir gün bunu sen de anlayacaksın. O zaman konuşuruz. Şimdi daha fazla konuşmasak iyi olur."

Birleşik Komite, ancak açlık grevinin onuncu gününde Kremlin'e kabul edildi. Taganka mahkûmları, taleplerinin Saşa ve Şapiro tarafından temsil edilmesini istemişlerdi. Troçki, Komünist Parti Merkez Komitesi'nin sözcüsü olarak gelecekti, fakat o gelemeyince yerini Lunaçarski aldı. Tüm Rusya Çekası'nın başı olarak katılan Unşliç, delegeleri açıkça aşağılayan bir davranış sergiledi ve sonunda onları selamlamadan odayı terketti. Saşa ve Şapiro'nun soğukkanlılıkları olmasa, "yoldaşça" oturum, yabancı delegelerin tutuklanmasıyla sona erebilirdi. Saşa'nın daha sonra bana anlattığına göre, ukalâ tavırları karşısında Unşliç'e haddini bildirmemek için kendini zor tutmuştu, sırf açlık grevindeki yoldaşlarının hatırına. Son derece gergin bir ortam vardı, ancak uzun süren bir ağız dalaşından sonra bir anlaşmaya varılabilmişti. Alexander Berkman'ın imzalamadığı bir anlaşma metni, Birleşik Komite'nin diğer üyeleri tarafından imzalandı ve Unşliç vasıtasıyla Taganka'daki yoldaşlara gönderildi, anlaşmada şunlar yazılıydı:

> Yoldaşlar, gerçekler ışığında şu sonuca vardık ki, açlık greviniz özgürlüğünüzü sağlayamayacaktır, bu yüzden açlık grevine son vermenizi salık veriyoruz.
>
> Aynı zamanda Komünist Parti Merkez Komitesi adına Yoldaş Lunaçarski tarafından bize yapılan kesin önerileri size bildiriyoruz. Şöyle ki:
>
> 1. Rusya hapishanelerinde şu anda açlık grevinde bulunan bütün anarşistlere seçtikleri herhangi bir ülkeye gitme izni verileceği gibi, pasaport ve para da sağlanacaktır.
>
> 2. Hapisteki ya da hapishane dışındaki diğer anarşistlerle ilgili nihai karar yarın parti tarafından verilecektir. Yoldaş Lunaçarski'nin fikrince, onların durumuyla ilgili karar da şu andakinin benzeri olacaktır.
>
> 3. Unschlicht tarafından onaylanan ve bize verilen söze göre eğer isterlerse, yoldaşların ailelerinin de onları takiben yurtdışına gitmelerine izin verilecektir. Bunun gerçekleşmesi için, gizlilik nedenleri dolayısıyla bir sürenin geçmesi gerekmektedir.
>
> 4. İşlerini halledebilmeleri için yoldaşlara, yurtdışına çıkmadan önce iki ya da üç gün serbestlik tanınacaktır.

5. Sovyet Hükümeti'nin rızası olmadan Rusya'ya geri dönmelerine izin verilmeyecektir.

6. Bu heyet tarafından kabul edilen mektuptaki bu koşulların çoğu Komünist Parti Merkez Komitesi'nden Troçki tarafından imzalanmıştır.

7. Yabancı yoldaşlar bu koşulların sözleşmeye uygun bir şekilde yerine getirildiğini gözlemekle yetkilendirilmişlerdir.

[İmzalar]

ORLANDİ	İspanya
LEVAL	İspanya
SIROLLE	Fransa
MICHEL	Fransa
A. ŞAPİRO	Rusya

[imza] LUNAÇARSKİ

Muhalefet şerhi:

Alexander Berkman metni imzalamamıştır, çünkü:

a. Sınır dışı edilmeye prensip olarak karşıdır;

b. Bu metnin, Merkez Komitesi'nin, bütün anarşistlere Rusya'yı terketme izni verilmesi yönündeki önerisini keyfi ve adil olmayan bir şekilde kısıntıya uğrattığını düşünmektedir;

c. Sınır dışı edilmeden önceki özgürlük süresinin gerekli hazırlıklar için daha uzun olmasını talep etmektedir.

Kremlin, Moskova
13/VII/1921

Saşa'nın, Devrim'i cesaretle savunmuş, devrim cephelerinde savaşmış, inanılmaz tehlikeleri ve zorlukları göğüslemiş devrimcileri Sovyet Rusya'dan sınır dışı etmeyi öngeren bu insafsız kararı reddetmesine sevinmiştim. Komünist Devlet, Sam Amca'yı bile geride bırakmıştı! O zavallı budala, yalnızca yabancı doğumlu muhaliflerini sınır dışı etme yoluna gitmişti. Daha, kısa bir süre önce, kendileri ülkelerinden sürgün edilmiş siyasi göçmenler olan Lenin ve şürekâsı, şimdi Rusya'nın öz evlatlarını sınır dışı ediyor, Devrim'in en nadide çiçeklerini koparıp atıyordu.

Umutsuzluk genellikle açlıktan daha dayanılmazdır. Taganka'daki yoldaşları açlık grevine son vermeye sevk eden, on bir azap dolu günden çok, bu olmuştu. Onları uzaklara sürükleyecek koşulları kabul ettiler. Uzun süreli açlık greviyle bitkin düşmüşlerdi, bazıları yüksek ateşle yatıyordu. Berbat hapishane yemeği onlar için ölüm demekti, ama Lenin onların hapishanede ölmelerinin kendisini ilgilendirmediği-

ni açıklamıştı. Hapishane yetkililerinden daha insani bir davranış beklemek ya da onlara uygun hafif yiyecekler vermelerini ummak budalalık olurdu. Neyse ki, İsveçli delegeler bize çanta dolusu yiyecek vermişlerdi ve bunlar mahkûmlarımızın nekahat dönemini atlatmalarına yetti.

Souverine ve Fransız delege arkadaşları, Kızıl Sendikalar Kongresi'nin son saatlerine kadar Buharin tarafından "dostça bir anlaşma" nın sağlanacağı umudunu beslediler. Komünist Parti Merkez Komitesi adına Buharin, Taganka'dakilere ve genel olarak Rus anarşistlerine öfkeyle saldırdı. Hepsinin, Sosyalist Cumhuriyet'e karşı komplo düzenleyen karşı-devrimciler olduğunu ilan etti. Bütün Rus anarşist hareketi, Devrim'e karşı savaşan ve Komünistler'i, Kızıl Ordu askerlerini öldüren Mahno ve onun eşkıyalarıyla ittifak halindeki çetecilerden başka bir şey değildi. Taganka sorununun Kongre'de açıklanmasını önlemek için yapılan anlaşmanın bizzat Bolşevikler tarafından bu rezilce ihlali, Kongre'nin son oturumunda aniden bir gök gürültüsü gibi patladı. Böylesi sinsi taktiklerle hiçe sayıldıklarını gören Latin delegeler derhal ayağa fırladılar. Rus yoldaşlarına yapılan suçlamaların gerçek dışı olduğunu, bunu protesto ettiklerini açıklamak için söz istediler. Başkan Lozovski, delege olmadığı ve Kongre'de konuşma hakkı bulunmadığı halde Buharin'e söz vermişti. Şimdiyse aynı Lozovski, Buharin'in suçlamalarına yanıt vermek isteyen yabancı delegeleri söz hakkından yoksun bırakmak için her türlü hileye başvuruyordu. Bazı Rus Komünist delegeler bile bu uygulamalardan dehşete kapıldılar ve Latin delegelerin dinlenmesi lehinde oy kullandılar. Anglo-Sakson delegelerden yalnızca Cascaden protestoya katıldı. Tom Mann, Bill Haywood, Bob Minor, William Foster ve Ella Reeves Bloor bu açık adaletsizlik ve baskı karşısında sessiz kaldılar. Konuşma özgürlüğünün hayat boyu savunucusu olmuş bu insanlar, bunun Sovyet Rusya'da inkâr edilmesine karşı tek bir kelimeyle bile protestoda bulunmadılar. Buharin'in anarşistlere karşı giriştiği bu saldırıyı izleyen kargaşa ve şamata sırasında salonda bulunan birkaç kişi, Tüm Sovyet Ekonomisi Başkanı Rikov'un, Çekacılar'ın müdahalesi için işaret verdiğini fark etti. Bir askeri birliğin gürültüyle salona doluşması, Buharin'in konuşmasıyla başlayan yangına benzin dökmüştü.

Saşa ve ben, kürsüye gitmek için kendimize yol açtık. Saşa'ya, Şapiro ya da diğer sendikalist delegelere söz verilmedikçe, zora başvurmak pahasına da olsa bu sefer konuşacağımı söyledim. Saşa,

eğer gerekirse kürsüye doğru hamle yapacağını belirtti. Geçerken Bob Minor'le göz göze geldiler. Bob Minor, vurmak üzere bastonunu kapınca Saşa, "seni sarı it, seni o... çocuğu," diye ona doğru gürledi. Minor, korkuyla geri çekildi. Ben kürsü merdiveninin bir tarafını ele geçirirken Saşa da diğer tarafını tuttu. Delegelerin büyük çoğunluğu ayakta, Lozovski'nin despotça yönetimini protesto ediyor ve söz verilmesi için bağırıyordu. Her taraftan kuşatılan Lozovski sonunda Fransız Anarko-Sendikalisti Sirolle'e söz vermek zorunda kaldı. Komünist Partisi'nin namussuzca entrikalarına karşı öfke içinde olan Sirolle, gök gürlemesi gibi bir sesle, Sovyet Hükümeti'nin çifte standart uygulamasını suçladı ve Taganka'daki yoldaşlara, Rus anarşistlerine karşı ileri sürülen korkakça suçlamaları esaslı bir şekilde çürüttü.

Sınır dışı etmenin yaklaştığı haberi öğrenilince, Maria Spiridonovna'nın yoldaşı Sol Sosyalist Devrimciler, yabancı delegelerin ve emek hareketinden insanların yardımına başvurmaya karar verdiler. Delegeler arasında dağıtılan bir bildiriyle, önceki yıl hasta yatağından alınan Maria'nın hâlâ hapis tutulduğunu açığa vurdular. Maria, protesto olarak defalarca açlık grevine gitmiş, kendisinin ve uzun yıllar mücadele arkadaşı olan, yakın dostu İsmailoviç'in serbest bırakılmasını talep etmişti. İki kere ölümün eşiğine gelmişti ve şimdi de son derece tehlikeli bir durumdaydı. Bildiride, eğer Sovyet makamları izin verirse, yoldaşlarının, tıbbi tedavi için Maria'nın yurtdışına gönderilmesini sağlayacakları belirtiliyordu.

Dr. I. Steinberg, benden, o sırada Moskova'da yapılmakta olan Uluslararası Kadın Kongresi'nin delegeleriyle ilgilenmemi rica etti. Eski ünlü Sosyal Demokrat ve şu anda Hükümet organlarında yüksek görevde olan Clara Zetkin'i görmeye gittim. Bana, dünya devrimine bütün ülkelerden kadınların desteğini sağlamak için yapılan toplantının çalışmalarını yürüttüğünü söyledi. Maria Spiridonovna'nın bütün hayatını zaten bu davaya adadığını söyledim ona. O, Devrim'in gerçek bir sembolüydü. Eğer Maria'nın yaşamı Çeka hapishanelerinde sönerse, bunun Komünist Partisi'nin saygınlığına telafi edilemez bir zarar vereceğini söyleyerek, Maria Spiridonovna'nın Rusya'yı terketmesi için Hükümet nezdinde aracılık yapmasını istedim.

Zetkin, Maria adına aracılık yapacağına söz verdi. Fakat Kongre'nin kapanışında, Lenin'in görüşemeyecek kadar hasta olduğu haberini yolladı bana. Konuyu Troçki ile konuşmuş ve Savaş Komiseri ona, Maria Spiridonovna'nın hâlâ çok tehlikeli olduğunu, dolayısıyla ne

yurtdışına gitmesine, ne de serbest kalmasına izin verilemeyeceğini söylemişti.

Kızıl Sendikalar Kongresi sona erdi. Bu kongrenin en zavallı palyaçosu Bill Haywood'du. Amerika'daki IWW'nin kurucusu ve yirmi yıldır bu örgütün önde gelen şahsiyeti olan Bill, Komünistler'in, I.W.W. de dahil, azınlık durumundaki militan işçi örgütlerinin "likide" edilmesi ve üyelerinin, Haywood'un yıllardır "kapitalist ve reaksiyoner" olarak suçladığı Amerikan İşçi Federasyonu'na katılmaya zorlanması planına Kongre'de oy vererek kendi kendini feshetmişti.

Bill'in arkadaşları arasında daha önemsiz olan Ella Reeves Bloors, Browderlar ve Andreychinler, şeflerinden gelen işarete göre hareket ettiler. Andreychin, ilkeli bir insan değildi. Mesaba Range grevi sırasında, sınır dışı edilmekten kurtulmak için her türlü uzlaşmaya razı olmuştu. Saşa, Amos Pinchot ve diğer etkili liberallerle ilişki kurarak, onu Göçmen Bürosu'nun elinden kurtarmıştı. Andreychin, Leavenworth'dayken de teslimiyet göstermişti. O zamanki zayıflığını, sağlığını çökertmeye başlayan tüberküloza yormuştum. O sırada Missouri Cezaevi'nde olmama rağmen, Andreychin'in sürekli ricaları üzerine, Stella ve Fitzi'den, tahliyesi için gerekli on bin dolarlık kefalet ücretini toplamalarını istemiştim. Bu fedakâr kızlar, savaş cinnetinin çok sayıda kurbanının kefaletlerini toplamak için gemi forsaları gibi çalıştıkları halde beni reddetmemişlerdi. Onlar kefalet ücretinin bir bölümünü toplamış, bir başka arkadaş da geri kalanını vermişti. Andreychin, bu belkemiksiz yaratık, öğretmeni Bill Haywood'dan geri kalmadı ve kefaletle çıktıktan sonra ortadan kayboldu. Daha Moskova'ya ayak basar basmaz halka açık bir toplantıda konuşma yaparak, Birleşik Devletler'deki IWW'li arkadaşlarını suçladı ve Bolşevikler'den, bu örgütü yıkmada kendisine yardımcı olmalarını rica etti. Her şeye rağmen, bu ihanette, Andreychin, Bill Haywood ve Kremlin'in kutsal tapınağı önünde secde eden diğer birçoklarının tutumunun belirleyici olmadığını düşünüyordum. İhanetin esas kaynağı, daha önce cazibesiyle bizim de gözümüzü boyayıp tuzağa düşüren o korkunç batıl inançtı, Bolşevik efsanesiydi.

Sovyet Rusya, kör ve topalların, sağır ve dilsizlerin mucizevi bir tedavi görmek için akın akın gittikleri modern sosyalist Lourdes* haline gelmişti. Bu aldatılmışlardan birini gördüğüm zaman içim sızlarken, aldatmacaya bile bile göz yumanları sadece küçümsüyordum.

* Fransa'nın güney batısında ünlü bir hac yeri. ç.n.

Bunlardan biri olan William Z. Foster, bir zamanlar Amerika'da devrimci sendikalizmin en önemli savunucularındandı. Gözünden hiçbir şey kaçmayan zeki bir insan olan Foster bir gazetenin temsilcisi olarak gelmişti. Moskova'nın emrine girmiş olarak geri döndü.

Vize için başvurduğumuz Almanya'daki yoldaşlardan ses seda çıkmamıştı. Saşa, gittikçe huzursuzlanıyor, bu korkunç traji-komediye artık dayanamayacağını söylüyordu. Deniz ve Ulaşım İşçileri Sendikası'nın üyesi olan bir Alman Sendikalist delege de bizden bir mektup almış ve Berlin'deki yoldaşlarımızı göreceğine söz vermişti. Oradan da bir haber yoktu henüz. Saşa, Batı Cezaevi'nden çıktığı ilk günlerdeki gibi yerinde duramıyordu. Dört duvar arasında kalmaya ya da insanları görmeye dayanamıyor, günün büyük kısmında, hatta gece geç saatlere kadar Moskova sokaklarını tepip duruyordu. Onun için çok endişeleniyordum.

Saşa'nın evde olmadığı bir gün Bob Minor geldi. Onu bulamayınca girmedi. Eski bağlarımız koptuğu için ben de ısrar etmedim. Kısa süre sonra ondan, Saşa'ya hitaben yazılmış bir mektup geldi. Saşa mektubu okuduktan sonra bir şey söylemeksizin bana uzattı. Mektup, Üçüncü Enternasyonal Kongresi'nin kabul ettiği "Dünya Devrimi Üzerine Çözümler ve Önemli Kararlar"ın açıklamasını içeriyordu. Bob, Saşa'yı, Amerika'daki anarşist hareketin en net görüşlü kişisi, boyun eğmez ve korkusuz bir isyancı olarak biliyordu. Şimdi nasıl olup da yerinin Komünist Partisi olduğunu göremiyordu? Kendisi oraya, yeteneklerini ve fedakârlığını en iyi şekilde değerlendirebildiği Komünist Partisi'ne aitti. Saşa da bir gün, Rusya'daki Komünist diktatörlüğün üstün misyonunu ve onun yakında kapitalizmi dünya çapında altedeceğini görecekti.

Saşa, Bob'un samimiyetinden kuşku duymadığını söylerken, politik konulara kafasının çalışmadığını, toplumsal konularda ise yarasalar kadar kör olduğunu ekledi. Bob, kendi alanı olan sanata yoğunlaşmalıydı. Bob'un mektubunu yanıtlaması gerektiğini söyledim, fakat Saşa oralı olmadı. Bunun hiçbir işe yaramayacağını, ayrıca konuşmak ve tartışmaktan da bıktığını belirtti. Bıkkınlığını çok iyi anlıyordum. Benim de ondan kalır yanım yoktu. Günlük angaryalar ve aşırı yaz sıcağı bütün gücümü alıp götürmüştü. Uzun saatler uykusuz kalmamıza yol açan ziyaretçi akını ve Sendika Kongresi'nin büyük gerginliği beni bitap düşürmüştü.

Saşa, çıktığı uzun yürüyüşlerden birinden dikkat çekecek kadar

solgun ve gergin döndü. Evde kimsenin olmadığından emin olduktan sonra, "Fanya Baron Moskova'da. Ryazan Cezaevi'nden yeni kaçmış ve büyük tehlike içinde; ne parası, ne kimlik ve izin belgeleri, ne de gidecek bir yeri var," diye fısıldadı.

Yakalandığı takdirde, Fanya'yı bekleyen korkunç sonu düşününce tüylerim diken diken oldu.

"Olacak şey değil! Fanya, Çeka'nın kalesinde, burnunun dibinde! Peki Saşa, o kadar yer varken neden buraya gelmiş?"

"Şimdi soru sormanın zamanı değil. En kısa yoldan ona nasıl yardım edebiliriz, bunu düşünelim."

Kaldığımız yer Fanya için bir kapan olurdu. Yirmi dört saat içinde yakalanırdı. Zaten diğer yoldaşlar da gözleniyordu. Onu barındırmaları, hem Fanya'nın hayatını tehlikeye atardı, hem de kendilerinin. Para, giyecek ve yiyecek sağlamak kolaydı, ama sığınacağı yeri nasıl bulacaktık? Saşa, onun bu gecelik güvenlikte olduğunu söyledi, ama ertesi gün için mutlaka bir şeyler yapmak zorundaydık. O gece artık bana uyku yoktu - kafam tamamen Fanya ile meşguldü.

Saşa, ertesi sabah erkenden, yanında Fanya için para ve birkaç parça giysiyle evden çıktı. Meraktan akşama kadar içim içimi yedi. Döndüğünde, biraz sakinleşmiş görünüyordu. Fanya, şimdilik Aaron Baron'un erkek kardeşinin evine sığınmıştı. Bu adam bir Komünist olduğundan, evi Fanya için daha güvenlikliydi. Şaşkınlıkla bakakaldım. Korkumu yatıştırmaya çalışarak, "Her şey yolunda, merak etme," dedi Saşa, "Aaron'un kardeşi, abisini ve Fanya'yı çok sever. Ona ihanet etmesi imkânsız." Bir Komünist'in, aile bağlarını ya da kişisel duygularını, partisinin emirlerine tercih edeceğinden kuşkuluydum. Fakat önerebileceğim daha güvenlikli bir yer yoktu, Fanya'yı sokakta bırakamazdık. Saşa, Fanya'nın güvenlik altında olmasından öylesine rahatlamıştı ki, endişelerini yeniden canlandırmak istemedim. Bu masum yavrucakla ilgili olarak Saşa'yı soru yağmuruna tuttum - niçin Moskova'ya gelmişti ve onu ne zaman görebilecektim.

Bunun tartışma konusu bile olmadığını söyledi Saşa. Birimizin riske girmesi yeterliydi. Arşinov'un ailesine gidip geldiğim için, zaten yeterince tehlike altında olduğumu ileri sürdü. Bolşevikler, Nestor Mahno'nun en yakın arkadaşı ve mücadele yoldaşı Pyotr Arşinov'u ölü ya da diri getirene mükâfat vaat etmişlerdi. Saklanmakta olan Pyotr, karısını ve bebeğini görmek için ancak geceleri çıkabiliyordu. Onları zaman zaman ziyaret ettiğim ve bebek için bir şeyler götürdü-

ğüm doğruydu, bir keresinde Saşa da gelmişti benimle. Saşa, Fanya'yı görmeye kalkışmayacağıma söz vermemi istiyordu. Güvenliğim için endişelenen vefalı arkadaşıma söz verdiğim halde, yüreğim, kaçak yoldaşını görmemde ısrar ediyordu.

Saşa bana, Fanya'nın Moskova'daki görevinin, Aaron Baron'un kaçışını düzenlemek olduğunu açıkladı. Sevgilisinin hapishanede zulüm altında olduğunu öğrenen Fanya, onu diri diri gömüldüğü yerden kurtarmakta kararlıydı. Kaçışının tek amacı buydu. Cesur Fanya! Yasalarla bağlanmadığı halde, onun Aaron'a gösterdiği bağlılığı çok az evli kadın gösterebilirdi! Kalbim, bu cömert ruhlu yoldaşımız için çarpıyordu, çok tehlikeli bir görev üstlenmişti ve hem kendisi, hem de sevgilisi ölümle yüz yüzeydi.

Saşa, Fanya ile nasıl buluştuklarını anlatınca biraz yatışır gibi oldum, hatta güldüm bile. Kent kalabalıktı ve parklar sevişen çiftlerle doluydu. Lüks yiyecek ve yabancı para karşılığında, Hotel de Luxe'de kalan delegeleri eğlendiren kadınlar ortalıkta dolaşıyordu. Kuşkusuz, yoldan geçenler tarafından, Saşa ve Fanya'nın da benzeri propaganda faaliyetleri içinde oldukları düşünülmüştü. Fanya'nın sağlığı ve morali yerindeydi. Aaron konusunda içi rahatlamıştı, çünkü kaçma planını açtığında Aaron'un kardeşi yardımcı olacağına söz vermişti. Fanya'nın girdiği bu büyük riski düşününce yüreğim yeniden çarpmaya başladı, ama korkularımı kendime sakladım.

Derken, gelen korkunç darbeyle sarsıldık. İki yoldaşımız Çeka'nın ağına düşmüştü - yetenekli şair ve yazar Lev Çorni ve Fanya Baron! Fanya, Komünist kayınbiraderinin evinde tutuklanmıştı. Diğer sekiz kişiye sokakta Çekacılar tarafından ateş açılmış ve bunlar yakalanarak hapse atılmıştı. Çeka, ateş açtığı bu kişilerin *existli* (yağmacılar) olduğunu açıklamıştı.

Saşa, onu, olaydan önceki son akşam görmüştü. Fanya umutlu ve neşeliydi. Aaron'un kaçırılmasıyla ilgili her şey yolunda gidiyordu. Sabaha boynuna inecek kılıçtan bütünüyle bihaberdi. "Fanya şimdi onların pençesinde ve elimizden hiçbir şey gelmiyor," diye inledi Saşa.

Bu zalim memlekete artık dayanamayacağını söyledi. Niçin illegal yoldan gitmemekte direttiyordum? Devrim'den kaçmıyorduk ki. O, zaten ölmüştü; evet, bir gün dirilecekti, ama bu zaman alacaktı. Bütün hayatlarını devrim mücadelesine vermiş bizim gibi iki tanınmış anarşistin Rusya'yı yasadışı yollardan terk etmesinin Bolşevikler'in suratına indirilmiş en ağır şamar olacağını vurguladı. O zaman niçin tered-

dût ediyordum? Petrograd'dan Reval'e gitmek için bir yol bulmuştu. Ön hazırlıkları yapmak üzere oraya gidecekti. Diktatörlüğün bu kanlı ortamında boğulduğunu hissediyordu. Daha fazla kalamazdı.

Petrograd'da "parti", sahte pasaport ticareti yapıyor ve çeşitli yardımcılar aracılığıyla insanların papaz kılığına girerek ülkeyi gizlice terketmelerine yardımcı oluyordu. Saşa onlarla hiçbir şey yapmayacağını ve bu planın geçersiz olduğunu belirtti. Rahat bir nefes aldım. Mantığım, Rusya'dan kaçak çıkmak konusunda Saşa'nın haklı olduğunu söylüyordu. Fakat duygularım buna karşı isyan ediyordu ve tartışmayla ikna olacak gibi değildim. Ayrıca, Alman yoldaşlarımızdan bir haber alacağımızdan hâlâ umudumu kesmemiştim.

Çekacılar'ın ve askerlerin istilası altındaki Moskova'dan nefret ettiğimden bir süre Petrograd'da kalmayı planladık. Neva üzerindeki bu kent, son gördüğümüzden beri değişmemişti; eskisi gibi ıssızdı ve açlık devam ediyordu. Ancak, Devrim Müzesi'ndeki eski çalışma arkadaşlarımızın sıcaklığı, Aleksandra Şakol ve en yakın yoldaşlarımızın cana yakınlığı burayı başkentten daha katlanılır kılıyordu. Ama, Rusya'da planlar her an altüst olmaya mahkûmdu. Moskova'dan, kaldığımız Leontevski'nin katının basıldığı ve özellikle Saşa'nın odasının didik didik arandığı haberini aldık. Aralarında eski Amerikalı yoldaşımız Vassily Semenoff'un da bulunduğu çok sayıda arkadaşımız Çeka'nın ağına düşmüştü. Bir *zassada* [manga] asker katta nöbet bekliyordu. Anlaşılan, Moskova'dan ayrıldığımızdan haberi olmayan ziyaretçilerimiz günahlarımızın cezasını çekiyordu. Derhal Moskova'ya dönmeye karar verdik. Yolculuğumuzu güvenceye almak için Raviç'e giderek, Çeka'nın, istediği zaman bizi bulabileceğini söyledim. Petrograd İçişleri Komiseri'ni, Zinovyev'in Kronştadt'la ilgili olarak Saşa'dan beklediği mesajı almaya geldiği o unutulmaz 5 Mart gecesinden beri görmemiştim. Tavrı, eskisi kadar sıcak olmamakla birlikte dostçaydı. Moskova'daki odalarımızın basılması konusunda bir şey bilmediğini, fakat şehirlerarası telefonla araştıracağını söyledi. Ertesi sabah bana bunun tamamen bir yanlış anlama olduğunu, resmi makamlarca aranmadığımızı ve *zassada*'nın evi terk ettiğini bildirdi.

Bu tür "yanlış anlamaların" günlük olaylardan olduğunu, idam olaylarında bile böyle şeylerin sık sık meydana geldiğini bildiğimizden, Raviç'in izahatına fazla inanmadık. Esas kuşku çeken, Saşa'nın odasına özel bir önem verilmiş olmasıydı. Ben, ondan daha uzun zamandır Bolşevikler'e muhaliftim ve bunu daha açık bir şekilde ilan

etmiştim. Neden benimki değil de, Saşa'nın odası aranıyordu? Bu, bizi suçlayacak bir şeyler bulmak için yapılan ikinci girişimdi. Hemen Moskova'ya hareket etsek iyi olacaktı.

Başkente vardığımızda, biz yokken ziyarete geldiğinde tutuklanan Vassili'nin serbest bırakıldığını öğrendik. Aynı zamanda on üç Taganka açlık grevcisinden onu da serbest bırakılmıştı. Hükümet'in, açlık grevini bırakır bırakmaz serbest bırakılacakları sözüne rağmen fazladan iki ay içerde tutulmuşlardı. Serbest bırakıldılar demeye de bin şahit isterdi, çünkü sıkı bir gözetim altında tutuluyor, yoldaşlarıyla görüşmeleri önleniyor ve sınır dışı edilmelerinin gecikeceği bildirildiği halde çalışmalarına izin verilmiyordu. Öte yandan, Merkez Komitesi'nin verdiği söze rağmen, Çeka, diğer anarşist mahkûmların serbest bırakılmayacağını açıklamıştı. Troçki, bu durumu, Fransız delegelerine mektupla bildirmişti.

"Serbest" bırakılan Tagankalı yoldaşlarımız uzun süreli açlık grevinin sonucunda zayıf ve hasta düşmüşlerdi. Paçavralar içinde, parasız ve yaşama olanaklarından yoksundular. Bizim keyfimiz de yerinde olmadığı halde, elimizden geldiğince ihtiyaçlarını karşılamaya ve moral vermeye çalıştık. Bu sırada Saşa nasıl yaptıysa, Çeka'nın iç hapishanesinde bulunan Fanya ile bağlantı kurmayı başardı. Fanya ona, bir önceki akşam başka bir bölüme nakledildiğini bildirdi. Bu notta, nakil işleminin önemini fark ettiğine ilişkin herhangi bir belirti yoktu. Çünkü Saşa'dan ufak tefek temizlik malzemesi yollanmasını istiyordu. Fakat artık ne onun, ne de Lev Çorni'nin bu malzemelere ihtiyacı olacaktı. Onlar, insanlığın şefkatinden uzakta, barbarlığın ellerindeydiler. Fanya, diğer sekiz kurbanla birlikte, ertesi gün, 30 Eylül 1921'de, Çeka hapishanesinin mahzeninde kurşuna dizildi. Aaron Baron'un Komünist kardeşinin hayatı bağışlandı. Lev Çorni celladı atlatmıştı. Her gün hapishaneyi ziyaret eden yaşlı annesine oğlunun idam edilmeyeceği ve birkaç gün içinde serbest bırakılacağı garantisi veriliyordu. Çorni, gerçekten de idam edilmedi. Annesi, sevgili oğlu için yiyecek paketleriyle geldiğinde, Çorni dört gündür toprak altındaydı, suçunu itirafa zorlamak için yapılan işkence sonucunda ölmüştü.

Ertesi gün, Devlet organı *Izvestia*'da yayınlanan infaz listesinde Lev Çorni yoktu. Orada yalnızca, Çorni'nin hemen hemen hiç kullanmadığı ve arkadaşlarının çoğu tarafından bilinmeyen, aile adı olan "Turçaninov" adı yazılıydı. Bolşevikler, Çorni adının her emekçi ve devrimci evinde çok iyi bilindiğinin farkındaydılar. Onlar, Çorni'nin,

şiir ve edebiyat yetenekleriyle ve "Birlikçi Anarşizm" adlı son derece derin ve özgün eserin yazarı olarak tanındığını ve insan sevgisiyle dolu ender rastlanan bir ruha sahip bu insanın halkın gönlünde taht kurduğunu biliyorlardı. Onlar, Çorni'yi öldürdüklerini, onu tanıyan ve saygı gösteren birçok Komüniste de izah edemezlerdi. Dolayısıyla tek çıkar yol, Turçaninov'un "idam edildiği"ni açıklamaktı.

Yaşam ve aşkla ışık saçan, kendini ideallerine adamış, kadınca yumuşaklığına rağmen sevgilisini savunurken bir dişi aslan kesilen, sarsılmaz iradeli, eşi bulunmaz Fanya'mız son nefesine kadar savaştı. İdama sessizce boyun eğmedi. Direndi. Komünist Devlet'in silahşörleri onu, idam edileceği yere sürükleyerek götürmek zorunda kaldılar. Ölüme giderken bile boyun eğmeyen Fanya, canavarın karşısında son kalan gücüyle mücadele etti, sonra Çeka mahzeninin o korkunç sessizliğini bir kere daha yaran ve aniden patlayan tabancaların gürültüsünü bastıran çığlığıyla sonsuzluğa yuvarlandı.

Sınıra gelmiştim. Artık daha fazla dayanamayacaktım. Karanlıkta, el yordamıyla yolumu bularak, ne yolla olursa olsun Rusya'yı terketmemiz için yalvarmak üzere Saşa'nın odasına gittim. "Seninle gelmeye hazırım canım, ne yoldan olursa olsun," diye fısıldadım, "Yeter ki, bu kederden, kandan, gözyaşından, bu sinsi ölümden uzaklaşalım."

Saşa, çıkış işini ayarlamak için Polonya sınırına gitmeyi planlıyordu. İçinde bulunduğu koşullarda tek başına gitmesinden korkuyordum; sinirleri son korkunç olaylarla iyice yıpranmıştı. Diğer yandan, her ikimizin de aynı anda ortadan yok olması kuşku çekebilirdi. Saşa, tehlikeyi fark ederek bir iki hafta daha beklemeye razı oldu. O, Minsk'te gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra, arkasından ben gidecektim. Diğer yoksul insanlar gibi yolculuk yapacağımızdan, yanımıza çok fazla bir şey almamamız gerektiğini söyledi. Yanında, en gerekli eşyaları götürecekti; diğer eşyaları, arkadaşlarımıza dağıtacaktık. Aç ve çıplak Rusya'ya, hem kendimizi, hem de yanımızda getirdiğimiz bir araba dolusu hediyeyi vermeye gelmiştim. Artık yüreklerimiz boş olduğuna göre, ellerimiz de boş dönmeliydik.

Hazırlıklarımızı büyük bir gizlilik içinde, gece, bütün kiracılar uyuduktan sonra yapmak zorundaydık. Manya Semenof, sevgilisi Vassili ve diğer birkaç güvenilir kişi biliyordu planımızı. Büyük umutlarla geldiğimiz bu ülkeden gizlice çıkıp gitmek gerçekten trajikti.

Yol hazırlıklarını tam yanlanmışken Almanya'dan uzun süredir beklediğimiz mektup geldi. Bu, Berlin'de, Noel'de yapılacak Anarşist

Kongre'de hazır bulunmamız için Saşa, Şapiro ve bana gönderilmiş bir davetiyeydi. Bir yandan ağlayıp bir yandan gülerek odada dört döndüm. "Artık gizlenmek, hile yapmak ve sahte belgelere bel bağlamak zorunda değiliz, Saşa," diye bağırdım neşeyle, "Hırsızlar gibi sıvışmak zorunda kalmayacağız!" Fakat Saşa sevinmiş görünmüyordu. "Saçma," diye söylendi, "Berlinli yoldaşlarımızın Çiçerin, Komünist Parti ya da Çeka üzerinde bir etkilerinin olacağını mı sanıyorsun? Ayrıca, onlara herhangi bir şey için başvurmak niyetinde değilim. Bunu sana daha önce de söylemiştim." Kafası attığı zaman inatçı arkadaşımla tartışmanın yararsız olduğunu çok iyi biliyordum. Daha uygun bir zamanı bekleyecektim. Mektupla doğan yeni umut, büyük "Ekim" in yengisini ve şerefini tanımış bu ülkeyi gizlice terk etmeye karşı olan itirazlarımı yeniden canlandırmıştı.

Angelica'yı aradım. Sovyet makamlarını, ülkeden ayrılmamıza izin vermeye ikna etmeye çalışacağını söyledi. Kendisi de sakin bir yerde sağlığına yeniden kavuşmak için yurtdışına gitmeyi planlıyordu. Angelica, kendisine dahi itiraf etmese de, ruhsal bir çöküntünün eşiğindeydi. Canım Angelica, hemen gerekli başvuru kâğıtlarını doldurmayı ve Çiçerin'e, hatta Lenin'e gitmeyi önerdi, gerekirse Saşa ve benim için kefil de olurdu. "Hayır, Angelicacığım," diye itiraz ettim, "buna izin veremem." Böyle bir güvenliğe sığınmanın ne anlama geldiğini biliyordum. Ne kendimiz için herhangi birisini tehlikeye atabilir, ne de Lenin'in merhametine sığınabilirdik. Angelica'ya, tek isteğimin, pasaport işlemlerinin hızlandırılmasına yardım etmesi olduğunu söyledim.

Başvuru formundaki, sadakat sözüne ve kefil olacak iki parti üyesinin imzalarına ayrılmış bölüme şunları yazdım: "Bir anarşist olarak hiçbir Hükümet'e asla sadakat sözü vermedim. Hele Sosyalist ve devrimci olduğunu iddia eden R.S.F.S.R. için asla veremem. Söyleyeceğim ya da yapacağım bir şeyin sonucunun başkalarından sorulmasının da geçmişime bir hakaret olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden herhangi birisinin benim için kefil olmasını reddediyorum."

Angelica'nın, bu beyanıma çok canı sıkıldı. Bunun, ülkeden ayrılma izni alma şansımızı ortadan kaldıracağından korkuyordu. "Ya hiçbir bağ bırakmaksızın çıkar gideriz ya da başka bir yol bulunuz," dedim. Arkamızda rehin bırakmayacaktık. Angelica tutumumu anladı.

Alman yoldaşlardan, Anarşist Kongre'ye katılmamıza izin verilmesi için bir talep gelip gelmediğini öğrenmek için Dışişleri Komiser-

liği'ne gittim. Komiser Çiçerin'in yerine bakan Litvinov'un karşısına çıkarıldım. Kendisiyle daha önce hiç karşılaşmamıştım. Bir kürk simsarına benziyordu, kısa boylu ve şişmandı, tiksindirici bir kendinden hoşnutluk içindeydi. Lüks ofisindeki rahat koltuğuna yaslanarak sorular yöneltti; niçin Rusya'dan ayrılmak istiyorduk, yurtdışındaki niyetlerimiz neydi ve nerede yaşamak istiyorduk. Dışişleri Komiserliği'nin, Berlin'deki anarşistlerden herhangi bir haber alıp almadığını sordum. Evet, evet, Berlin'deki Anarşist Kongre'ye davet edildiğimizden haberdardı. Ona, bunun durumumuzu yeterince açıkladığını, başkaca söyleyeceğim bir şey olmadığını belirttim. "Peki ya reddedersek?" diye sordu aniden. Eğer Rusya'da hapsedildiğimizin yurtdışında duyulması işine geliyorsa, elinden geleni ardına koymamasını söyledim. Litvinov, şiş suratından dışarı fırlamış küçük gözleriyle beni uzun uzun süzdü. Yorum yapmadı, fakat bir soru daha sordu. Berlinli yoldaşlarımız, Alman Hükümeti'nin bizi kabul edeceğinden emin miydiler? Alman Hükümeti, ülkesinde çok sayıda anarşistin toplanmasını isteyecek miydi bakalım? Burasının kapitalist bir ülke olduğunu biliyor olmalıydım. Orada, bize Sovyet Rusya'da yapıldığı gibi bir karşılama beklememem gerekirdi. "Tuhaftır söylemesi ama," diye yanıtladım, "Anarşistler, nedense çoğu Avrupa ülkesinde Rusya'dan daha özgür çalışma koşullarına sahipler." "Burjuva ülkelerini mi övüyorsunuz?" diye sordu. "Hayır, yalnızca size gerçeği hatırlatıyorum. İsterse kapitalizme karşı çıksınlar, bütün hükümetlerin temelde benzer oldukları konusundaki anarşist tavrım güçlenmiş bulunuyor. Neyse, biz şimdi pasaportlara dönelim."

Bize cevabını bildireceğini söyledi. Her hâlükârda, Sovyet Hükümeti bize vize verilmesi sorumluluğunu üstlenmeyecekti. Bu bizim işimizdi. Litvinov, bunları söyledikten sonra görüşmemize son verdi.

Minsk'e giden Saşa'dan on gündür hiçbir haber alamıyordum. Sonra, imalı yazılmış bir not geldi, bu notta, yolculuğun korkunç geçtiğini, fakat sonunda gideceği yere ulaştığını ve "Devrim Müzesi için tarihi belge toplamakla" meşgul olduğunu bildiriyordu. Bilet alırken, yolculuğuna neden olarak bunu göstermişti.

Maria Spiridonovna'nın tahliye edildiği sevindirici haberiyle endişe ve sıkıntım bir ölçüde dağıldı. Başlattığı yeni bir açlık grevinden dolayı nerdeyse ölümün eşiğindeydi. Maria'nın cezaevinde ölmesinden korkan Çeka, dinlenmesi ve iyileşmesi için arkadaşlarının onu dışarı çıkartmalarına izin vermişti. Resmi makamlar, iyileştiğinde en

ufak bir faaliyet gösterirse onu derhal tutuklayacakları ve yeniden hapse atacakları konusunda uyarıda bulunmuşlardı. Arkadaşları, Maria'yı cezaevinden dışarı taşıdılar, çok zayıflamıştı ve yürüyemeyecek kadar hastaydı. Arkadaşı İsmailoviç'in de ona refakat etmesine izin verilmişti ve her ikisi de arkadaşları tarafından, Moskova yakınlarındaki Malakhovka'ya yerleştirildiler. Hükümet, Maria'nın herhangi bir kaçma girişimine karşı, kaldıkları yere Çekacı muhafızlar dikti.

Maria'nın çektiklerinin sonu değildi bu, fakat en azından onu seven ve ihtiyaçlarını seve seve karşılayan dost ve yoldaşlarının yanında olduğunu bildiğimden müsterihtim.

Müracaatımızın on ikinci günü, Dışişleri Komiserliği'nden herhangi bir haber alma umudum kesilmek üzereyken, Angelica telefon ederek bize pasaport verildiğini bildirdi. Pasaportları almak için Dışişleri Komiserliği'ne gitmemi ve yanımda, gerekli bedeli ödemek üzere dolar ya da İngiliz sterlini götürmemi tembih etti. Arkadaşlarımız korkunç bir yoksulluk içindeyken, taksiye binmek bir lükstü, fakat yürüyecek sabrım yoktu. Kendi gözümle görmeden, pasaportların verildiğine inanamayacaktım. Evet, doğruydu, gerçekten doğruydu. Saşa ve ben ülkeyi gizlice ve sahte belgelere başvurarak terketmek zorunda kalmayacaktık. Geldiğimiz gibi gidebilecektik - rüyalarımız yıkılmış ve yağmalanmış olsa da açıkça.

Yoldaşımız A. Şapiro bağımsız olarak başvurmuştu. Ona da pasaport verildiğini öğrendiğim zaman çok mutlu oldum.

Saşa'ya telgraf çektim: "Bu sefer ben kazandım ahbap. Çabuk dön." Bu belki de şeytancaydı, fakat intikam tatlıydı. Coşkumu, Dışişleri Komiserliği'nin, böyle paralara sahip olmanın kesinlikle yasak olduğu bir zamanda gerçek para talep etmesindeki çarpıklık bile söndüremedi. Ne yapalım, diye düşündüm, yasalar ihlâl edilmek için yapılmıştır ve bu konuda yasa yapıcı kadar hiç kimse beceri sahibi değildir.

Pasaportlar tamamdı tamam olmasına ama, ya vizeler - onları nasıl alacaktık? Berlinli yoldaşlarımız, Almanya'ya kabulümüzü sağlamak için büyük çaba gösterdiklerini, bir şekilde Letonya ya da Estonya'ya ulaşabilirsek vize almanın daha kolay olacağını yazıyorlardı.

Saşa eve apansız daldı. Korkunç görünüyordu, sakalları uzamıştı ve belli ki günlerdir yıkanmamıştı, yorgun ve bitkindi. Yola çıkarken yanına aldığı bavul yoktu.

"Nedir bu?" diye sordu; "herhalde şaka yapmak için çağırmadın

beni?" Sınırı geçmek için bütün hazırlıkları yaptığını ve beni almaya geldiğini söyledi. Belgeler Minsk'te bizi bekliyordu. Üstelik elli dolar da depozit yatırmıştı.

"Şimdi bu para uçup gitti mi yani?"diye sordu.

"Önce bavulundan haber ver. Esas uçup giden o galiba..."

"Onun yerinde yeller esiyor," diye mırıldandı gülümsemeye çalışarak. "Biliyor musun, bu Ruslar çok zeki. Bana, trende en güvenlikli yolun bavulumu ayağıma bağlamam olduğu söylendi. Öyle yaptım, ip de çok sağlamdı. Ne var ki, vagon zifiri karanlıktı -hiç ışık yoktu- ve içerisi öyle kalabalıktı ki, yol boyunca ayakta durmak zorunda kaldım. Tren nerdeyse her istasyonda duruyordu. Bu arada biraz kestirmiş olmalıyım. Bavul yerinde mi diye baktığımda bir de ne göreyim - ip yerinde, ama bavul yok! Vagonu didik didik aradığım halde bulamadım. Ne zekiler, değil mi?"

"En az senin kadar - sanırım bu üçüncü oluyor?"

"Sen kolay kolay faka basmazsın, değil mi cadı kız?" diye takıldı, "Bu kez çantada bin altı yüz dolar olmadığına sevinmelisin." İnsan, böyle iflah olmaz birisine, gülmekten başka ne yapabilirdi ki?

Pasaportları çıkartıp önüne attım. Sayfa sayfa inceledi. "Eveeet," diye ağır ağır konuştu, "Reddedeceklerinden emindim. İnsan bazen yanılabiliyor."

Her şeye rağmen, yeniden Minsk'e gitmediği için rahatlamıştı. Yolculuğu korkunç geçmiş olmalıydı. Kendine gelmesi için bir hafta dinlenmesi gerekti.

Litvanya vizesinin alınması iki hafta sürdü. Letonya'ya vize almak zor olmadı. Her an yola çıkabilirdik. Bu bizi, geride bıraktığımız arkadaşlarımız ve yoldaşlarımızın -Sovyet ıssızlığında yoksulluk, zaruret ve sonsuz bir çaresizlik içinde zincirlenmiş- kötü durumu konusunda iki misli duyarlı hale getiriyordu. Tagankalılar hâlâ belirsizlik içinde sınır dışı edilmeyi bekliyorlardı. Yurtdışına gönderileceklerine dair tek bir söz alabilmek için yetkililerin peşinden koşturmaktan bitkin düşen bu arkadaşlar, zamanlarının çoğunu bizim evin koridorunda, telefonla Çeka'yı aramakla geçiriyorlardı. Bol bol sözler verilmiş, fakat bu insanların sınır dışı edilmelerine ilişkin anlaşmanın üzerinden dört ay geçtiği halde hiçbiri yerine getirilmemişti. Tagankalılar, acının her çeşidini tatmışlar ve düşünceleri uğruna her türlü fiziki ve ruhsal işkenceye maruz kalmışlardı. Yine de korkmuyorlardı. İdealerini hiçbir şey etkileyemez ya da nihai zafere olan inançlarını zayıfla-

tamazdı. Daha geçenlerde genç karısını kaybeden Mark Mraçni, kucağında küçük, hasta bebeğiyle cesur ve dimdik duruyordu. Soğuk çıplak evlerinde, gözlerinin önünde açlığa mahkûm dört küçük çocuğuyla ve hasta karısıyla, Volin, hâlâ şiir yazabiliyordu. Daha önceki açlık grevlerinin de etkisiyle sağlığı iyice bozulmuş Maksimov, çalışmalarını sürdürmekten vazgeçmiyordu. Yedi ay boyunca haftada iki kez ağır yiyecek yüklerini sürekli gerginlik içindeki Taganka hapishanesine taşıyan ve sevgili Maksimov'un kaderinden kaygı duyan ince ruhlu ve duygulu Olya Maksimova, hâlâ güzellik ve arkadaşlık duygusunu yitirmemişti. Sorun ve sıkıntılara karşı en güçlü direnci gösteren sebatkâr savaşçı Yarçuk, Taganka'nın dehşetine de direnmişti. Sınır dışı edilmeyi bekleyen diğer arkadaşlar da aynı kumaştandı. Onların ve Ukrayna'da, Rusya'nın her yerinde karşılaştığımız diğer arkadaş ve yoldaşların cesaretleri, yetenekleri ve idealleri için gösterdikleri azim ve dayanıklılık olağanüstüydü. Çok şey borçlu olduğum bu insanları tanımış olmak göğsümü kabartıyordu. Onların güçlü yoldaşlıkları, anlayışları ve inançları, tek manevi dayanağım olmuş ve üstümüzden geçip giden çığın bizi alıp uzaklara sürüklenmesini önlemişti. Yaşamları yaşamım olmuştu; yaklaşan ayrılığın zor ve acı verici olacağını biliyordum. Aleksi Borovoy ve Mark Mraçni'nin benim için özel bir yeri vardı. Borovoy, parlak zekâsı ve nazik kişiliği, Mraçni de kıvılcımlar saçan canlılığı, hazır cevaplığı ve insani zayıflıklara gösterdiği anlayış dolayısıyla. Onlardan ayrılmak daha da acı geliyordu bana; ve elbette biricik Manya ve Vassilim'den de. Ayrılışın acısını biraz olsun dindiren, sevgili arkadaşlarımızın, Rusya'dan trajik ayrılışımıza üzülmememizi, dışarda onlara daha çok yararlı olacağımızı söylemeleriydi. Devrim'le rejim arasındaki uçurumun daha iyi anlaşılmasını sağlayarak, Sovyet cezaevlerinde ve toplama kamplarındaki siyasi mahkûmlar için çalışmalar yaparak yabancı ülkelerde Rusya'dan çok daha etkili olabileceğimizi düşünüyorlardı. Sesimizin Batı Avrupa ve Amerika'da duyulmasının önemli bir avantaj sağlayacağından emindiler ve bu açıdan içleri rahattı. Veda partimizde sırf bizi neşelendirmek için acılarını içlerine gömdükleri o kadar belliydi ki.

Belo-Ostrov, 19 Ocak 1920. Ah parlak rüya! Ah yakıcı inanç! Ah *Matuşka Rossiya*, Devrim'in acıları içinde yeniden doğdun, Devrim'le çekişme ve nefretten arındın, kurtuluşun bütün insanlığı kucakladı. Rusya'm, kendimi sana adayacağım!

1 Aralık 1921, trendeyim. Rüyalarım yok olmuş, inancım yıkılmış, yüreğim sanki bir taş! *Matuşka Rossiya* binlerce yarayla kanıyor, toprağına ölüler saçılmış.

Donmuş tren penceresindeki parmaklığı kavradım ve hıçkırıklarımı bastırmak için dişlerimi sıktım.

Emma Goldman. 1886.

Alexander Berkman. 1892.

Çeşitli anarşist dergiler.

Chicago şehitlerinin
11. ölüm yıldönümünde
Londra'da yapılan bir
toplantının afişi.

"Let the Voice of the People be Heard."

ELEVENTH ANNIVERSARY OF THE DEATH OF

THE CHICAGO MARTYRS!

All lovers of liberty are earnestly requested to attend the

Mass Meeting

FRIDAY NOVEMBER 10,

at the

WORKMEN'S CLUB AND INSTITUTE,

CLERKENWELL ROAD, W. C.,

(Next to Holborn Town Hall)

to commemorate the

Martyrdom of

AUGUST SPIES, ALBERT R. PARSONS, GEORGE ENGEL, ADOLPH FISCHER AND LOUIS LINGG,

(Originally accused Victims of, and judicially murdered by the capitalist class.)

SAMUEL FIELDEN, MICHAEL SCHWAB AND OSCAR NEEBE.

Special arrangements have been made for Miss Jenny Aronson to sing "Annie Laurie" and other songs appropriate to the occasion.

Speakers: P. Kropotkin, Louise Michel, J. Tochy, Emma Goldman of New York, W. Tcherkesov, W. Wess, Lothrop Withington, N. Tchaykowsky, T. del Mar, I. Caplan, B. Rowan, E. Evans

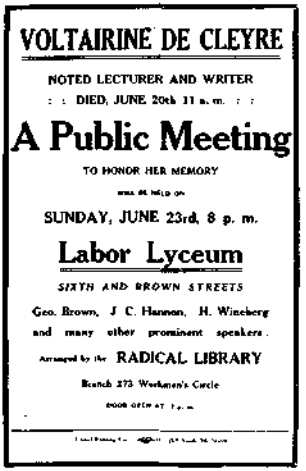
Doors Open at 7.30 p.m.

ALL ARE WELCOME.

Üslubu nedeniyle kışkırtıcılıkla
suçlanan J. Most, Chicago
olaylarından 9 yıl önce Berlin'de
kalabalığa seslenirken, 1877.

Voltairine de Cleyre, 1901.

V. de Cleyre için yapılan bir anma toplantısı afişi, 1912.

Max Nettlau, 1902.

Carl Nold

Helen Minkin

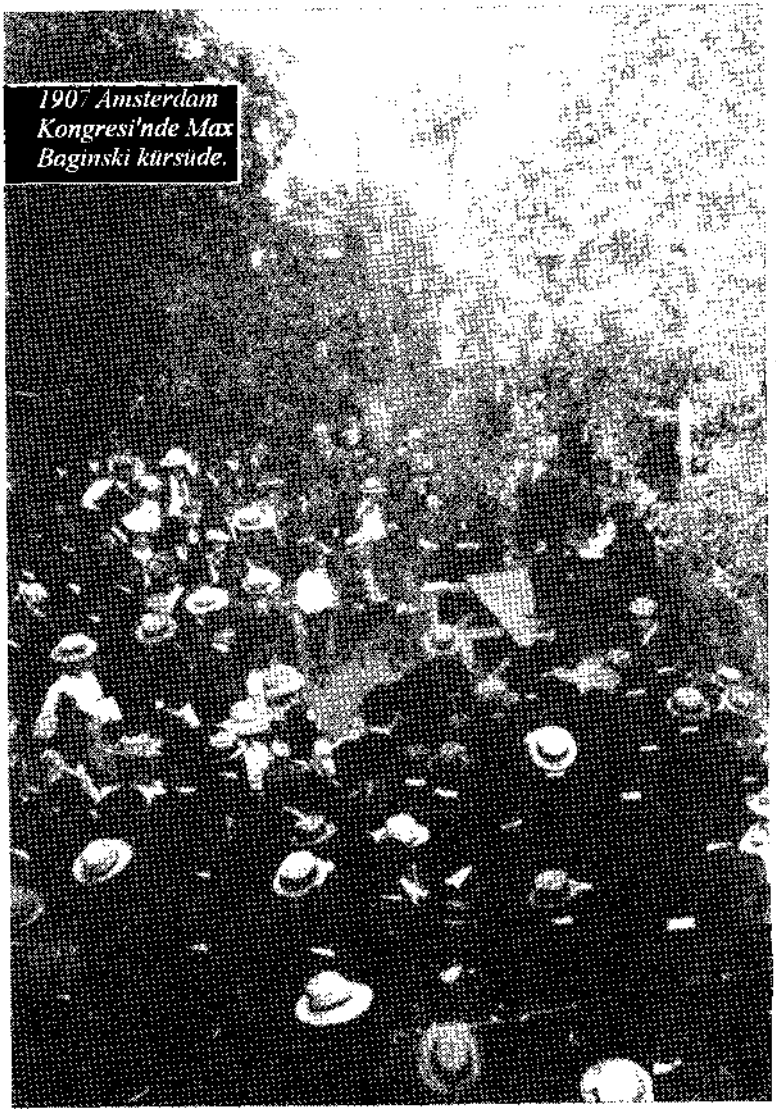
Emma Goldman

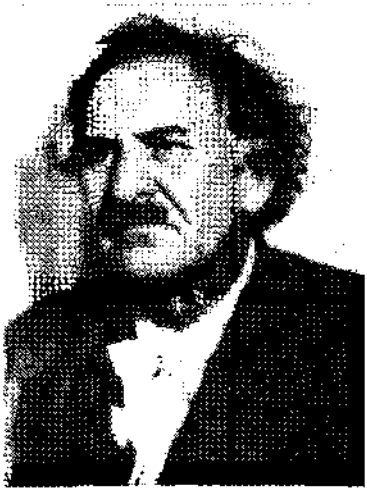
Henry Bauer

Leonard Abbott, New York, 1905.

1907 Amsterdam Kongresi'nde Max Baginski kürsüde.

Ben Reitman

Emma Goldman

Why does Capitalism and Governments Encourage Religion?

MASS MEETING

to protest against the growing Religious Superstition

Sunday, October 1st, 1911, 8 P. M.

At LYRIC HALL, 725 Sixth Avenue

Near 42nd Street, New York.

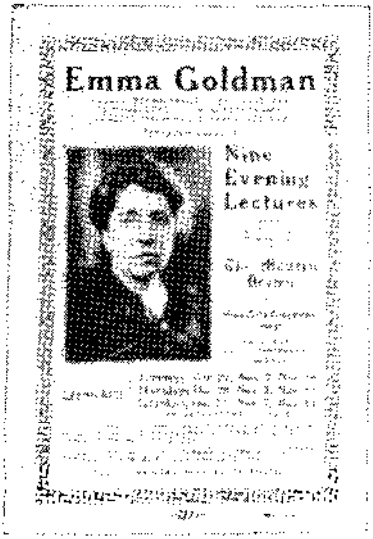
SPEAKERS:

EMMA GOLDMAN, HARRY KELLY, Dr. M. COHN
MAX SAGINSKI, PARKER SERCOMBE, Dr. B. LIBER
Dr. BEN L. REITMAN, Chairman.

(over)

Admission 15 Cents.

E. Goldman'ın katıldığı toplantılardan birinin afişi.

Goldman'ın tiyatro üzerine verdiği konferanslardan birinin afişi.

Leon Czolgosz

Mother Earth dergileri.

Johann Most, ateşli konuşmalar yaptığı toplantılardan birinde

Fermin, Millie ve Rudolf Rocker, 1920.

Havelock Ellis

Ricardo Flores Magón

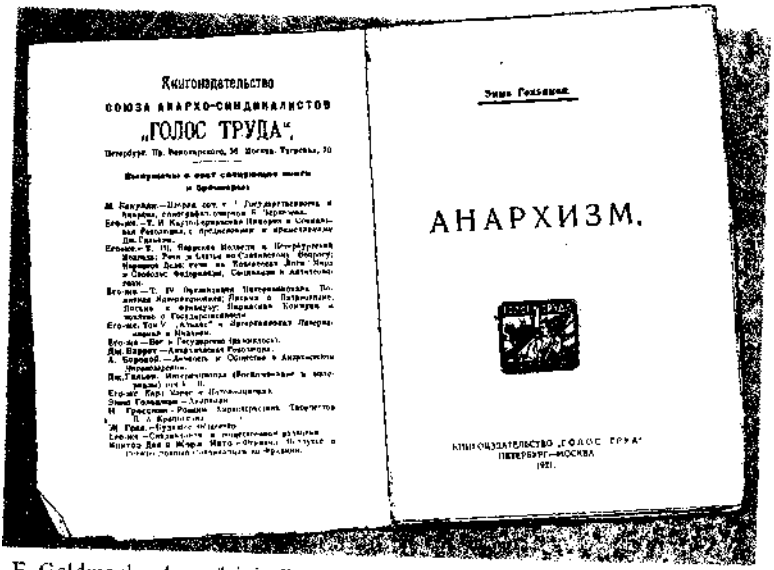
Ferrer'in öncülüğünü yaptığı Modern Okullar'dan Stelton Modern Okulu'nda James Dick ve Nelly Dick Ploshanski öğrencilerle birlikte, 1925.

Maria Spiridonovna

Senya Fleshin

E. Goldman'ın *Anarşi*'sinin Rusça baskısı, 1921.

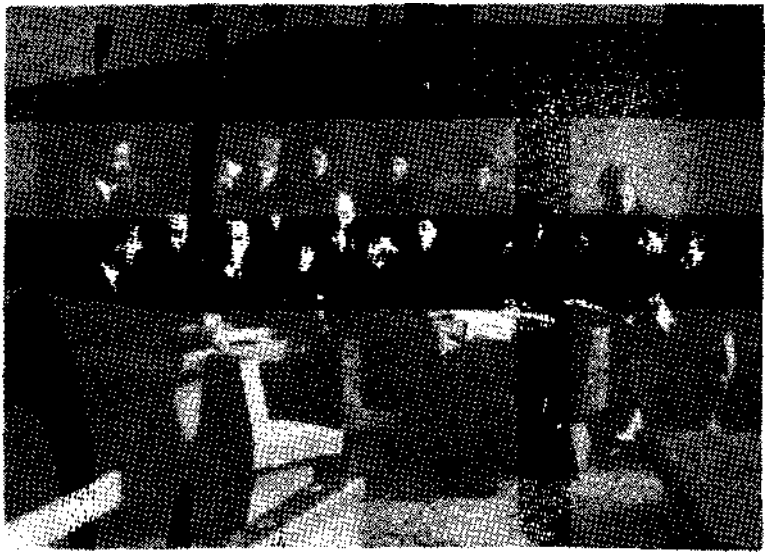
Kropotkin, Dmitrov'da evinin bahçesinde.

Goldman ve A. Berkman, Kropotkin'in cenaze töreninde.

Kropotkin ölüm döşeğinde.

Kropotkin'in cenaze töreni için oluşturulan komite. Soldan sağa, ayaktakiler: Atabekyan, Rubintçik, Sandomirski, Petrovski, N. Lebedeff, Yarçuk, Çorni. Oturanlar: Askarof, Pavlov, Barmaç, T. Şapiro, A. Şapiro, Berkman, Borovoy, Piro, L. Gogelya, Maksimov, Markus, Anossof.

Dmitrovlular Kropotkin'i son yolculuğuna uğurlarken.

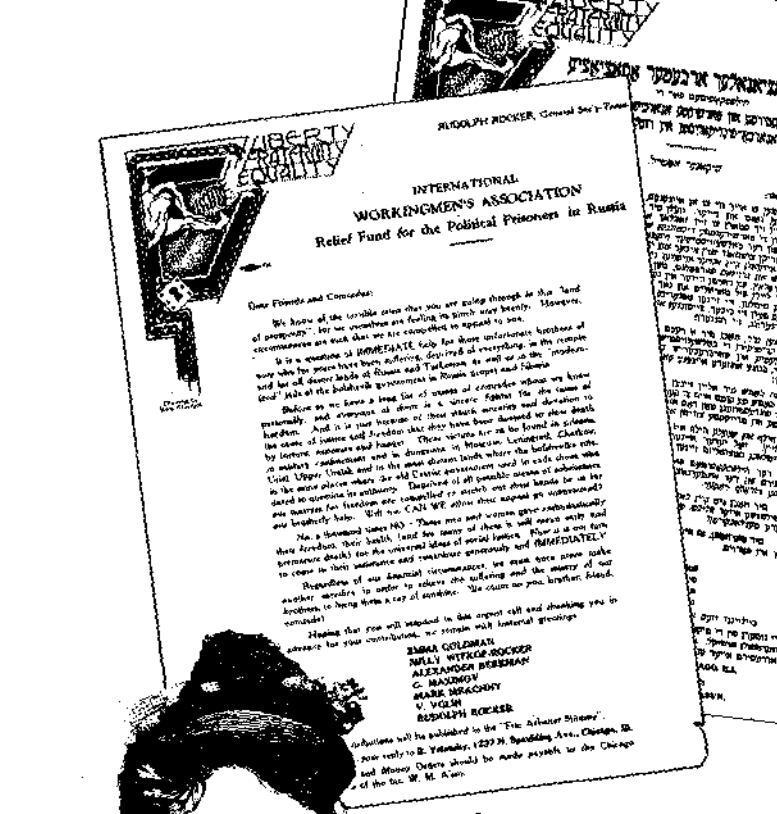

Cenaze korteji Moskova caddelerinde.

(Bolşevikler tarafından öldürüldü) ve Zora. "Kropotkin'in, uğruna
e ettiği idealler için -anarşi için- mücadele eden bütün tutuklu anar-
erbest bırakılmasını istiyoruz," yazılı pankartı taşırken.

uze törenine katılmaları için cezaevinden bir günlüğüne
anarşistler: David Kohn, Olonetzki, Mark Mraçni, Ola
Baron, Guyevski.

Rusya'daki politik tutuklular iç
A.I.T.'nin Yidiş ve İngilizce ola
yayınladığı bildiri.

Alexander Berkman ve
Emmy Eckstein, Nice, 1935.

Emma Goldman

E. Goldman İspanya Devrimi'nde, 1938.

LIII. BÖLÜM

RIGA! İstasyonda itişip kakışan kalabalığın, anlamadığım konuşmaların, gülüşmelerin ve göz kamaştıran ışıkların ortasında afallamıştım. Bu hengâme, yolda yakalandığım soğuk algınlığının yol açtığı yüksek ateşi daha bir dayanılmaz kılıyordu. Sovyet ulaşım dairesinde çalışan yoldaşımız Tsvetkov'u görecektik. Petrograd'a ilk geldiğimiz günlerde o ve sevimli karısı Maryussa ile çok yakın dost olmuştuk. Bir zambak kadar narin küçük Maryussa, General Yudeniç'e karşı Petrograd'ın savunulmasında kocası Tsvetkov ve diğerleriyle omuz omuzaydı. Cesur Maryussa, tüfek omuzda, Devrim için hayatını vermeye hazırdı. Sonraki günlerde, göğüs germek zorunda kaldıkları sıkıntı ve zorluklar, Maryussa'nın sağlığını bozarak tifüse yakalanmasına sebep olmuştu. Her ikisi de çok değerli insanlardı. Hayatını Bolşevik bir kurumda çalışarak kazanmak zorunda kaldığı halde, Tsvetkov'un fikirlerinde en ufak bir değişiklik olmamıştı. Bizi yürekten karşılayacağını biliyordum. Öte yandan, geride bıraktığım arkadaş ve yoldaşlarla yeniden görüşmeye hazır hissetmiyordum kendimi. Netleştiğim konularda insanlarla tartışacak durumda da değildim. Dinlenmeye ve unutmaya ihtiyacım vardı - arkamda bıraktığım kâbusu dağıtmak ve önümdeki bilinmezliği düşünmemek. Otele gitmenin akıllıca bir iş olmayacağını düşündük: Dikkat çekebilirdik, daha da beteri, gazetecilere yakalanmaktı. Tsvetkov'un evinde kimse bizi rahatsız edemezdi.

İlk işimiz, Komünist rejim altındaki siyasilerin kıyımını önlemek için, onların dayanılmaz koşullarını anlatan bir manifesto kaleme alarak ve bunu Avrupa ve Amerika'daki anarşist basına ulaştırmaktı. Bu bizim, yirmi bir ay susmaya zorlandıktan sonra ilk canhıraş çığlığımız, "Ekim"i Kızıl bir şalla örten dehşetengiz sahtekârlığın dünyaya ilan edilmesi konusunda yoldaşlarımıza verdiğimiz sözün yerine getirilmesinin ilk adımı olacaktı.

Almanya'dan gelen haberler olumluydu. Yoldaşlarımız ülkeye

girmemiz için izin almaya çalışıyor ve başaracaklarına inanıyorlardı. Ancak biraz daha zamana ihtiyaçları vardı ve bu yüzden Letonya vizelerimizi birkaç gün daha uzatmamız gerekiyordu. Birkaç gün, oldu üç hafta. Vizelerimizi zor bela ancak birkaç gün uzatabildik. Yerel makamlar, ülkeyi derhal terk etmemiz gerektiğini, gideceğimiz yerin kendilerini ilgilendirmediğini, istersek, "Bolşevikler olarak" ait olduğumuz Rusya'ya da geri dönebileceğimizi bildirdiler. Yetkililerin çoğu gençti. Yeni elde ettikleri mevkiler, belli ki, bütün sonradan görmüşler gibi akıllarını başlarından almıştı. Bunlar, dayanılmaz iğrençlikte bayağı ve ukalâ "mevki düşkünleri"ydi.

Nihayet, kara bulutları dağıtan bir umut ışığı doğdu. Berlinli yoldaşlarımızdan "her şey tamam," haberi geldi. Riga'daki Alman Konsolosu'na gerekli vizeler için talimat verilmişti. Konsolosluğa koştuk. Vizelerimizin hazır olduğu, fakat başvurularımızın önce Berlin'e gönderilmesi gerektiği söylendi. Vizeler üç gün içinde elimizde olacaktı.

Çocuklar bu sefer vizeleri alacaklarından emin, neşeyle Konsolosluğa koştular. Döndüklerinde, yüzlerinden düşen bin parçaydı. Başvurularınız reddedilmişti.

Letonya'daki kalışımızı yeniden uzatmak gerekiyordu. Ofisteki somurtkan gençler önce itiraz ettiler, fakat sonunda kırk sekiz saatlik bir izin koparabildik. Sürenin bitiminde, vizeli ya da vizesiz ülkeyi terk etmek zorundaydık. "Kendi ülkenize geri döneceksiniz, anlaşıldı mı?" diye buyurdular. Ülkemize mi? Neresiydi orası? Savaş, geleneksel sığınma hakkını ortadan kaldırmış ve Bolşevikler ülkeyi bir hapishaneye çevirmişlerdi. Oraya bile dönemezdik. Ayrıca, dönmezdik de. Litvanya'ya gidecektik, Riga'ya vardığımızda treni kaçırmamış olsaydık, zaten Litvanya'da olacaktık.

Arkadaşımız Tsvetkov bunu duyduğunda kulaklarına inanamadı. Litvanya'nın bir tuzak olduğunu düşünüyordu. Oradan Almanya'ya geçmemiz imkânsızdı ve yeniden Riga'ya da dönemezdik. Kendisi gizli bir yol bulacaktı. Mürettebatı sendikalist olan bildiği birkaç yük gemisi vardı, bu işin üstesinden gelebilirdi. Fakat Emma kaçak yolculuğun koşullarına dayanabilir miydi? Oğlanlardan daha az dayanıklı olduğum imâsı beni gücendirmişti. "Ya öksürüğün - o her şeyi berbat edebilir!" deyince patladım. Kadınca öfkemden ürken arkadaşımız, gerekli bağlantıları kurmak için ayrıldı. Fakat planı gerçekleşmedi - iyi ki de gerçekleşmedi. Çünkü ertesi gün, Letonya'daki son günümüzde, Stockholm'deki sendikalist yoldaşlarımızın elde ettiği İsveç vizeleri

geldi. Sosyalist Başbakan Mr. Branting, Alman yoldaşlarından daha dürüst olduğunu ispatlamıştı.

Dostluğunu hiç esirgemeyen ve büyük bir piknik sepeti yolluk getiren Sekreter Şakol'un kız kardeşi Mrs. C. ve Tsvetkov'la birlikte, bizi Reval'e götürecek trene binmek üzere istasyona gittik. Trenin hareket etmesiyle rahat bir nefes aldık. En azından bir süre için vize sıkıntımız sona ermişti! İstasyondaki arkadaşlarımız henüz gözden kaybolmuştu ki, trende bazı refakatçılarımız olduğunu farkettik. Bunlar, Letonya gizli servisine mensup üç görevliydi. Pasaportlarımıza el koyduktan sonra, tutuklandığımızı açıkladılar. Riga'da değil de, tam yolculuğa çıkmışken yapılan bu münasebetsizliği protesto etmemiz hiçbir sonuç vermedi. Tren durduruldu, bütün eşyalarımızla birlikte, bekleyen otomobile tıkıldık ve dolambaçlı yollardan şehre geri döndük. Araba, büyük bir tuğla binanın önünde durdu. Şaşkınlık içinde, Siyasi Polis Şubesi olan bu binanın, Tsvetkov'un evinin burnunun dibinde olduğunu fark ettik. Resmi makamların, ellerini uzatsalar bizi kıskıvrak yakalayabilecekken giriştikleri bu manevraya gülmemek elde değildi.

Teker teker bir iç ofise alındık ve "Bolşevizm'imiz" konusunda sorgulandık. Görevli memura, bir Bolşevik olmasam da, bu konuyu onunla tartışmayacağımı açıkladım. Beni tehdit etmenin ya da kandırmaya çalışmanın yararsız olacağını fark etmiş olmalı ki, daha sonra sorgulanmak üzere başka bir odaya alınmamı emretti.

Odanın sağında solunda, çene çalan, işsizlikten sinek avlayan memurlar oturuyordu. Yanıma kitap almıştım ve eski günlerdeki gibi -o günler ne kadar uzaktaydı şimdi!- hemen okumaya daldım. Odadaki adamların çıkıp gittiğini fark etmemiştim bile. Bir saat daha geçti. İki arkadaşımdan da hâlâ bir haber yoktu. Telaşlanmadım ama, biraz tedirgin oldum. Saşa'nın zor durumlar karşısındaki dirayetini ve Şapiro'nun da böyle durumların acemisi olmadığını biliyordum. Polisle daha önce de başı derde girmişti. Savaş sırasında, tutuklanan Rudolf Rocker'ın editörlük görevini devralarak, Londra Yahudi haftalık dergisi *Arbeiter Freund*'un yayın yönetmenliğini yapmıştı. Çok geçmeden tutuklanmış ve bir başkasının yazdığı makale yüzünden altı ay içerde yatmıştı. Ketum ve soğukkanlı bir insandı. Başımıza ne gelirse gelsin, hiç değilse bir mücadele şansı doğmuştu. Dış dünyaya ulaşacağımız gibi, bu vesileyle düşüncelerimizi de yaymış olacaktık.

İçeri birinin girmesiyle daldığım düşüncelerden sıyrıldım. Bu,

oldukça yapılı bir kadın polisti. Üstümü aramaya gelmişti. "Sahi mi?" dedim, "Üç saatte delilleri yok etmemek için enayi olmak gerekir." Bu alay bile bönce soğukkanlılığını etkilemedi. Arama sırasında elbiselerimi de çıkarttı. Fakat daha ileri gitmeye kalkışınca yüzüne bir tokat aşkettim. Kadın polis, aramayı tamamlamak üzere erkek polisler getireceğine yemin billah ederek odadan çıkıp gitti. Polisleri utançtan şoka uğratmamak için giyindim. Gelen yalnızca bir kişiydi, kendisini izlememi söyleyerek beni bir hücreye götürüp kilitledi. Kibar bir çocuktu. Sessizce bitişik hücreleri göstererek, arkadaşlarının orada olduğunu bildirdi. Bu güzel sürpriz beni çok rahatlattı. Hücrede tecritte olmama rağmen, yirmi bir aydan beri kendimi ilk kez böylesine özgür ve huzurlu hissediyordum. Robotluğum sona ermişti. İrademi yeniden kazanmıştım. Geçmişteki yerime - mücadeleye dönmüştüm. Ve arkadaşlarımla aramda sadece bir duvar vardı. İçimi büyük bir huzur kapladı, rahat bir uykuya daldım.

Ertesi gün, sorgu için alt kata götürüldüm. Yirmilerinde bir genç ti sorgucum. Avrupa'daki gizli Bolşevik misyonumuzun ne olduğunu, Riga'da niçin bu kadar uzun konakladığımızı, kimlerle işbirliği yaptığımızı ve ülkeye gizlice soktuğumuzu bildiği önemli belgeleri nereye sakladığımızı sordu. Ona, önüne getirilen böyle deneyimli bir suçlunun sorgucusu olarak şan ve servet elde edebilmesi için daha kırk fırın ekmek yemesi gerektiğini söyledim. Bu konularda herhangi bir bilgim olsa bile, kendisine açıklamak niyetinde olmadığımı belirttim. Ama eğer isterse, ona, bir Bolşevik'le anarşist arasındaki farkı öğretebilirdim. Ülkeden çıktıktan sonra, bu farkı öğrenmesine yardımcı olacak bazı anarşist yayınlar yollayacağıma söz verdim. Bunun karşılığında o da bana neden tutuklandığımızı ve neyle suçlandığımızı söylese iyi olurdu.

Birkaç gün içinde bunu açıklayacağına söz verdi. İnanması güç ama, sözünü tuttu. Noel'den bir gün önce hücreme gelerek bana, "talihsiz bir hata" yapıldığını bildirdi. Bu tanıdık ifadeyi duyunca irkildim. "Evet, talihsiz bir hata," diye tekrarladı, "ve bu hata, dostunuz Bolşevikler'e ait, Hükümetim'e değil." Bu imaya dudak büktüm. "Bize pasaport veren ve ülkeden ayrılmamıza engel olmayan Sovyet Hükümeti'nin ta kendisi. Tarafınızdan tutuklanmamızda ne gibi bir çıkarı olabilir ki?" diye sordum. "Devlet sırlarını açıklayamam," diye yanıtladı, "Fakat bunun bir gerçek olduğunu unutmayın." Daha sonra

bunun boş bir laf olmadığını öğrendik. Birtakım formaliteler yerine getirildikten sonra, yasaya göre derhal tahliye edilmemiz gerekiyordu, fakat üst yöneticilerin hepsi tatildeydi. Bunun hiç de önemli olmadığını söyledim. İsa'nın doğum gününü hapishanede geçirmeye alışkındım ve dahası, İsa Hıristiyan dünyasını yeniden ziyaret edecek olsa, o da kendini hapishanede bulurdu. Geleceğin Devlet savcısı, şaşkınlıkla bakakaldı.

Noel alışverişimi yapan gardiyan, meyve, fındık, pasta, kahve ve bir kutu süt tozu getirdi. Bu lüks yiyeceklerle, bitişik hücrelerdeki arkadaşlarıma bir Noel ziyafeti hazırlama telaşı içindeydim. El altından verilen bahşiş yaşlı gardiyanın kalbini yumuşattı ve bana, aynı kattaki mutfağı kullanma izni verdi. Acele etmiyor, hücreme girip çıkmak için bin bir bahane uyduruyordum. Bu arada, "İsa göğe yükseliyor, sevin ey dinsiz!" namelerini yüksek sesle tekrarlarken, hücredeki arkadaşlarıma birkaç kelime fısıldama fırsatı da bulabiliyordum. Ailesi için küçük bir Noel hediyesiyle ödüllendirilmiş gardiyan, özenle sarılmış iki paketi ve buharı tüten bir termos dolusu kahveyi yan hücrelerdeki iki azılı suçluya ulaştırdı.

Nihayet, bin bir özür dileyerek bizi serbest bıraktılar. Bir araya gelir gelmez, arkadaşlarım başlarından geçenleri anlattılar. Onları da çırılçıplak soyarak aramışlardı. Yanımızda getirdiğimizi düşündükleri gizli belgeleri bulmak için, paltolarının astarları sökülmüş ve valizleri yırtılmıştı. Aramanın sonlarına doğru, polislerin heveslerinin kursaklarında kaldığını görmek gerçekten eğlendiriciydi. Saşa, o eski hapishane kuşu, gece kibrit çakarak, karşı evde kitap okuyan bir gençle işaretleşmeyi başarmıştı. Bu gence attığı mesajın kentteki arkadaşlarımıza ulaştığını umut ediyordu. Şapiro, duvara vurarak sürekli benimle temas kurmaya çalışmıştı. Cevap vermiştim, fakat mesajını çözememişti.

"Ben de seninkini çözemedim, patron."

"Gelecek sefere şifrede anlaşalım."

Eski Rus cezaevi şifrelerini anlamasam da, yemek hazırlamaktaki becerime diyecek yoktu. Araya giren Saşa, "Yemek pişirmesini öyle sever ki, hapishane bile onu engelleyemez." dedi.

Sonunda, 2 Ocak 1922 günü, Estonya, Reval'den yola çıktık. Riga maceramızın tekrarlanması olasılığını göz önüne alarak, doğruca gemiye gitmiştik. Fakat gemi ertesi sabah hareket edecekti. Bir gün-

lük boşluğu, Riga'dan çok daha eski ve antik güzellikleri olan bu ilginç şehri gezerek değerlendirdik.

Neyse ki Stockholm'de resmi bir törenle karşılanmadık. Burada, Belo-Ostrov'da olduğu gibi, ne bando ve nutuk, ne de emir gereği yollara dizilmiş işçi ve askerler yardı. Yalnızca, bizi gördüklerine gerçekten sevinen birkaç yoldaş gelmişti. Rehberlerimiz Albert ve Elise Jensen, bizi Amerikan gazeteci sürüsünden korumayı başardılar. Rusya'daki eylemlerim hakkında yalan söylemeye meraklı olan düşmanlarımı selamlamaktan çekiniyor değildim. Ancak düşüncelerimi kendi imzamla ifade etme şansını elde edinceye kadar, Sovyet deneyimim üzerine yanlış aktarımların yapılmasını istemiyordum. Günlük sendikalist yayın organımız Stockholm *Arbetaren* ve anarşist haftalık *Brand*, bize sayfalarını açtıktan sonra, gazetecilerle görüşmeye hiç gerek yoktu. Onların ellerine düşmekten bizi kurtardıkları için, arkadaşlarımıza müteşekkirdik.

Berlin'den gelen mektuplar, vize vermeyi kabul ettikten sonra, Riga'daki Alman Konsolosu'nda meydana gelen ani değişikliğin nedenini açıklıyordu. Konsolos, bir Çekacı tarafından, bizim, Berlin'deki Anarşist Kongre'ye gizli bir misyonla gitmekte olan tehlikeli komplocular olduğumuz yolunda uyarılmıştı. Bu, Letonyalı görevlilerin, Riga'daki sıkıntıların arkasında "dostumuz Bolşevikler'in" bulunduğu konusundaki açıklamalarını da doğruluyordu. Letonya Hükümeti Riga'da olduğumuzu biliyordu ve yerel polise süremizin uzatıldığı anı anına bildiriliyordu. Ülkeyi bir an önce terk etmemizi isteyen yetkililer, Sovyet diplomatik kanallarından Riga'daki Alman Konsolosu'na sağlanan bilginin aynısı kendilerine de ulaşınca, tutumlarını değiştirerek bizi tutuklama yoluna gitmişlerdi. Polis, sorgulama sırasında sürekli gizli belgeler üzerinde durmuştu. Didik didik aranmamızın sebebinin de, Kremlin'deki dostlarımızın azizliği olduğu anlaşılıyordu.

Bolşevik hurafesinin etkisini hâlâ üzerimden atamadığımı görerek şaşırdım. Bu canavarın doğasını çok iyi bildiğim halde, Letonyalı görevlilerin Sovyet yetkilileriyle ilgili imalarını şiddetle protesto etmiştim. Bolşevik politik ahlaksızlığını iki yıl boyunca her gün yaşamama rağmen, onların bize pasaport verip sonra da herhangi bir ülkeye girmemizi imkânsız hale getirmek gibi bir ihanette bulunabileceklerine inanamamıştım. Litvinov'un, "Kapitalist ülkeler sizi istemeyecektir," derken neyi kastettiğini şimdi çok iyi anlıyordum. Peki o zaman neden bize Rusya'dan çıkma izni vermişlerdi? Yoldaşlarıma

göre neden çok açıktı. Kropotkin örneğinde olduğu gibi, bize izin vermemeleri, yurtdışında protestolara yol açacaktı. Kropotkin, Rusya'dan ayrılmak için hiçbir girişimde bulunmadığı halde, ona izin verilmediğine ilişkin söylentiler bile, bütün devrimci ve liberal dünyayı ayağa kaldırmaya ve Kremlin'in soru yağmuruna tutulmasına yetmişti. Belli ki, Moskova, benzer bir öfkeyle yüz yüze gelmek niyetinde değildi. Rusya'da tutuklanmamız, istenmeyen bir kamuoyu yaratacaktı. Diğer yandan, diktatörlüğe karşı tavrımızın ve Taganka açlık greviyle ilgili olarak Sendikalar Kongresi'ndeki yabancı delegelerin harekete geçmesinde oynadığımız rolün farkında olan Çeka, bundan sonra bize göz açtırmamakta kararlıydı. Bu durumda en iyi çözüm, bize çıkış izni vermekti. Âlicenap bir görüntünün arkasına sığınıp bize karşı R.S.F.S.R.'nin dışında entrikalar çevirmek daha iyi bir politikaydı. Berlin'de mektuplaştığımız arkadaşlarımız tarafından ifade edilen görüş de bu yöndeydi. Riga'daki Alman Konsolosu, amcası olan, tanınmış Sosyal Demokrat Paul Kampfmeier'e, bu konuda Bolşevik Çeka'nın oynadığı rolü anlatmıştı.

İsveçli anarşist ve anarko-sendikalistler, burada istediğimiz kadar kalabileceğimizden emindiler. İsveç'te, en az bir başka yerdeki kadar rahat yaşayabilir ve Rusya deneyimimizi yazabilirdik. *Arbetaren* bizden makaleler istiyordu, *Brand* da öyle. Fakat Saşa gibi ben de, ilk şansı eski yuvamız Amerika'ya bırakmamız gerektiğini düşünüyordum. Bu ülke, otuz yıldan fazla bir süre, faaliyet alanımız olmuştu. İyilikleriyle kötülükleriyle bildiğimiz bir yerdi ve orada, İsveç'ten ya da herhangi başka bir yerden daha geniş bir okuyucu kitlesine seslenebilirdik. Öte yandan, *Arbetaren* ve *Brand*'da bizimle yapılacak röportajların, siyasi mahkûmlar ve Rusya'daki sürgünlerle ilgili makalelerimizin yayımlanmasına karşı değildik.

Arbetaren'deki ilk makalemizin yayınlanmasının hemen ardından Mr. Branting, sekreteri aracılığıyla, İsveç vizemizi alan Sendikalist Komite'ye, "Ruslar hakkında herhangi bir şeyin yayınlanması tavsiye edilmez," uyarısında bulundu. Sosyal Demokrat Branting, Bolşevikler'e karşıydı. Fakat aynı zamanda Başbakan'dı ve İsveç o günlerde Rus Hükümeti'ni tanıma sorununu müzakere ediyordu. Ek bir neden ise, Bolşevikler'in, daha dün sosyal hainler ve karşı-devrimciler diye suçladıkları Sosyal Demokratlar'a birleşik cephe önerisinde bulunmalarıydı. Ayrıca, reaksiyoner basın, Branting'i, anarşist ve Bolşevikler'e sığınma hakkı tanımakla suçlayan bir kampanya başlatmıştı. Bu son

suçlama, o sırada İsveç'te bulunan Angelica Balabanoff'la ilgiliydi. Bize, vizelerimizin bir ay daha uzatılacağı, ama bu sürenin bitiminde pılımızı pırtımızı toplamamız gerektiği bildirildi. Zavallı Branting, mümkün olduğu kadar kısa sürede ülkeden ayrılışımızı sağlayarak kendisine karşı başlatılan fırtınayı yatıştırma telaşındaydı. Sekreteri, arkadaşlarımıza, başbakanın bizi ülkeden zorla çıkartmaya kalkışmayacağını söylemekle birlikte, en kısa zamanda ikamet edeceğimiz bir başka ülke bulmamızın kendi yararımıza olacağını açıkladı.

Çeşitli Avrupa ülkelerinde bulunan yoldaşlarımız, sığınma hakkı elde etmemiz için canla başla çalışıyorlardı. Berlin'deki arkadaşlarımız da çabalarını sürdürüyordu. Avusturya'da, eski yoldaşımız Dr. Max Nettlau, kendini bizim için çalışmaya vakfetmişti. Çekoslovakya'daki yoldaşlar da vize alma çabasındaydılar. Keza Fransa'dakiler de. Daha küçük ülkelerden umut yoktu. Danimarka ve Norveç, yoldaşlarımıza şimdiden "hiçbir şey yapılamayacağını" bildirmişti.

Başka birçok etken de, bu olumsuz koşulları körüklüyordu. Stockholm'de kaldığımız otelin fiyatları, bizi bir ay içinde soyup soğana çevirmişti. Jensenler'in iki odalı dairelerine yaptıkları konukseverce daveti, konukluğumuzun kısa süreceği ümidiyle kabul ettim. Saşa, bir İsveçli ailenin, kendileri için bile küçük olan evlerinde bir oda bulmuştu. Orijinal Minsk yoluyla gitme planını uygulamadığımız için yanıp yakınıyordu. Moskova'dan pasaport istemek aptallıktı. Ne olursa olsun, bundan böyle vize başvurusu yapmayacaktı. Bulunduğu ülkeyi mühlet verilmeyi beklemeden terk etmekte ve bir başka ülkeye izin almadan girmekte kararlıydı. Ben de nasıl istiyorsam öyle yapabilirdim.

Aramızda başka bir sorun daha vardı - Sovyet Rusya üzerine yazdığım makale serimin New York *World*'de yayınlanmasına izin verip vermeme sorunu. Stella telgrafla, *World*'ün, Rusya deneyimlerimi basmaya çok istekli olduğunu bildirmişti. Zaten Riga'dayken, *World*'ün bir temsilcisi aracılığıyla bu konudan haberdar olmuştum. Temsilcinin söylediğine göre, *World*, daha Moskova'da olduğum sırada benimle defalarca bağlantı kurmaya çalışmıştı. Bundan haberdar olsam ve makaleyi ülkeden güvenlik içinde çıkarma koşullarım olsa dahi, Rusya gibi hayati bir konuda, kapitalist bir gazeteye yazı yazmayı reddederdim. Stella'nın ulaştırdığı teklife ilişkin olarak da aynı şekilde düşünüyordum. Stella'ya, makalelerimin, New York *World* ya da benzeri bir yayın organında yayımlanmasındansa, Birleşik Devletler'deki liberal ve işçi basınında, telif hakkı ödenmeksizin yayımlanmasını ter-

cih ettiğimi yazdım.

Stella, Maria Spiridonovna'nın çektiği işkenceyi anlatan bir makalemle *Freeman*'ın kapısını çaldı. Makale reddedildi. Diğer Amerikan liberal gazeteleri de aynı dar kafalılığı gösterdiler. Toplum dışı olmakla nasıl damgalanmışsam, Bolşevik sorununda da ağzımın tıkanacağının farkındaydım. Zaten yeterince sessiz kalmıştım. Devrim'in katledilişinin tanığıydım ve onun ölüm çığlığını duymuştum. Bolşevikler'in yığınla suçuna her gün bir yenisinin eklendiğini ve diktatörlüğün devrimci maskesinin altındaki gerçek yüzünü görmüştüm. Ve bu iki yıl yıl boyunca, "günahkârım, evet, bir günahkârım," diye dövünüp durmaktan başka bir şey yapmamıştım. Amerika'da körü körüne *Bolşevikler Hakkındaki Gerçek*'i yazmış, samimiyetle ve cahilce bir inançla onları Devrim kahramanları olarak destekleyip savunmuştum. Artık gerçeği biliyordum. Bu gerçeği örtbas edip susacak mıydım? Hayır, protesto etmeliydim. Doğruluk ve adalet adına yapılan bu eşi benzeri görülmemiş aldatmacaya karşı sesimi yükseltmeliydim.

Saşa ve Şapiro'ya da söyledim bunu. Onlar da konuşmakta kararlıydı. Saşa, şimdiden Bolşevik rejimin çeşitli aşamalarını ele alan bir makaleler dizisini kaleme almıştı ve bunlar anarşist basında yayınlanıyordu. Fakat her ikisi de, makalelerimin, New York *World* gibi kapitalist bir gazetede çıkmasının, işçiler üzerinde tam tersi bir etki yaratacağını vurguluyorlardı. Hemen hemen bütün önde gelen yoldaşlarımız burjuva yayın organlarında yazdıkları halde, anarşistlerin bu tür organlarda yazmalarına her zaman olumsuz bakan, eski sekter okuldan Şapiro'nun itirazına pek kulak asmadım. Fakat Saşa, özellikle Birleşik Devletler'de, işçilerin büyük çoğunluğunun kapitalist gazetelerden başka bir şey okumadıklarını çok iyi biliyordu. Devrim'le Bolşevizm arasındaki fark konusunda aydınlatmak istedikleri bu işçiler değil miydi? Saşa'nın tavrı beni çok yaraladı, günlerce tartıştık. Geçmişte, diğer benzeri yayın organlarına olduğu gibi, New York *World*'e de zaman zaman yazmıştım. Nerede yazdığımdansa, nasıl ve ne yazdığım önemli değil miydi? Saşa, durumun farklı olduğunda ısrar ediyordu. Kapitalist basında yazdığım her şey kaçınılmaz olarak reaksiyonerler tarafından Rusya'ya karşı kullanılacağından haklı olarak kendi yoldaşlarımız tarafından da dışlanacaktım. Bunu benim de çok iyi biliyor olmam gerekirdi. Eski devrimci Breşkovskaya'yı, burjuvaların himayesinde konuşma yaptığı için suçlayan ben değil miydim? Evet bendim. *Babuşka* hakkında verdiğim yargıdan dolayı çektiğim vicdan

azabının yanında, yoldaşlarımın söyleyeceği her şey hafif kalırdı. Breşkovskaya, hayatının elli yılını, kendini gerçekleşmesine vakfettiği Devrim'in, Komünist Partisi'nin politik emelleri için istismar edildiğini görmek için mi vermişti? Ben binlerce mil uzaktayken, o, bu büyük çöküşün tanığı olmuştu. Ve Amerika'da, onu taş yağmuruna tutanlar arasında ben de vardım. İşte tam da bu sebepten konuşmam gerekiyordu. Fakat Saşa, aynı şeyi yoldaşlarımızın dağıtacağı broşürler yoluyla da yapabileceğimizde ısrar ediyordu. Kendisi birçok broşür hazırlamaktaydı; bir dizi makalesi şimdiden anarşist basında yayınlanmıştı; üç makalesi de, sosyalist günlük gazete *Call*'da çıkmıştı. Niçin ben de aynı yolu izlemiyordum? Amerika'daki Uluslararası Yardım Federasyonu'ndan yoldaşlar da, Rusya üzerine değerlendirmelerim için aynı yöntemde ısrar ediyorlardı. Kapitalist basında yazmaktan kaçınmamı isteyen ve bunun davaya zarar vereceğini vurgulayan mektup ve telgrafların ardı arkası kesilmiyordu. Bu baskılar beni etkilemiyordu. Ama Saşa söz konusu olunca durum farklıydı. O, can yoldaşım, benliklerimizi yakan ve ruhlarımızı sınayan yüzlerce savaştaki dostum ve mücadele arkadaşımdı. Rusya'dayken, "devrimci gereklilik" sorunuyla ilgili olarak farklı yerlere sürüklenmiştik. Ama bu, aramızda bir kopmaya yol açmamıştı, çünkü ben, uzun süre tavrımı netleştirememiştim. Kronştadt, her şeyi açıklığa kavuşturmuş ve bizi yeniden birleştirmişti. Şimdi, bu ölçüde karşı karşıya gelmemiz yıpratıcıydı. Günler ve haftalar çatışmayla geçti. Bu, hayatımdaki en zorlu muharebeydi. Bütün bu manevi işkence içinde beynimi döven tek şey vardı: Ucunda ölüm dahi olsa, sesimi duyurmalıyım. Sonunda Stella'ya, yedi makaleyi de New York *World*'e teslim etmesini bildiren telgrafı çektim.

Kararım, sert bir tecritle karşılaşmadı. Büyük Ustamız Enrico Malatesta, Max Nettlau, Rudolf Rocker, Londra *Freedom* grubu, Albert ve Elise Jensen, Harry Kelly ve fikirlerine değer verdiğim diğer arkadaş ve yoldaşlar tavrımı onayladıklarını ifade ettiler. Ne pahasına olursa olsun, bu azaplı yoldan dönmeyecektim. Ama onların desteği de az şey değildi.

Makalelerimin, Komünist saflarda yarattığı öfke ve hasmane duyguları göremeyecek kadar uzaktaydım. Ancak beni protesto etmek için yapılan Komünist toplantılar hakkında anlatılanlardan ve Komünist basından okuduklarımdan, onların kana susamışlığının Zenciler'i linç eden güneyli Beyazlar'dan hiç de aşağı kalır yanı olmadığını an-

layabiliyordum. Rose Pastor Stokes'un başkanlık ettiği toplantı, bu tür gösterilerin en dokunaklısı olmalıydı. Bir zamanlar E.G.'ın ayaklarına kapanan Rose, şimdi E.G.'ı olmadı, kuklasını yakmak için müritlere fetva çıkarıyordu. Aman ne manzara! Sayın Başkan Enternasyonal'i başlatıyor, Emma Goldman'ın vücudunu yalayan alevlerin etrafında elele tutuşmuş dinleyiciler çılgınca dans ederek bu özgürlük şarkısının nağmelerini terennüm ediyorlar.

Devrimci geçmişimi terk ettiğim yolundaki, inkâr edecekleri bir geçmişleri olmayan insanların yaptığı bu tipik propagandanın da kayda değer bir yanı yoktu. Canımı sıkan, New York *World*'ün edebi değerime, Komünist hayranlarım kadar yüksek bir değer biçmemiş olmasıydı. Gazete, makale başına üç yüz dolardan toplam olarak yedi makale için iki bin yüz dolar gibi cüzi bir miktar ödemişti. Ne var ki, Komünist koro, hain E.G.'a otuz bin dolar ödendiğini iddia ediyordu. Keşke gerçek olsaydı! Bu paranın en azından bir kısmını, hapishanelerde ve Bolşevik cennetin sürgün bölgelerinde umutsuzluk, açlık ve soğuktan acı çeken siyasi kurbanlar için ayırırdım.

Branting. İsveç sendikalistlerinin baskısıyla vizemizi bir ay daha uzatmıştı. Bu sonuncusuydu. Diğer ülkelerden ise en ufak bir işaret yoktu, Saşa ve Şapiro sorunu kendi yöntemleriyle çözmeye karar verdiler. Şapiro, çok geçmeden ayrıldı, Saşa da ardından gidecekti. Prag'dan bir yoldaş benim için Çekoslovakya'ya bir vize almıştı. Saşa'ya da aynı vizeden almamız için yalvardım. Böyle bir öneri bile onu çileden çıkarmaya yetti.

Saşa, bir yük gemisiyle kaçacaktı, fakat gemi Stockholm'den demir almadan önce Avusturya Konsolosluğu'ndan bize vize verildiği haberi geldi. Vizeyi elime geçirmeden geminin hareket edeceği korkusuyla şoförün bütün sürat sınırlarını aşmasına aldırış bile etmedim. Üçümüz için de vizeler hazırdı, fakat Avusturya Dışişleri Bakanı'nın, ülkesinde hiçbir politik faaliyete girişmeyeceğimize dair yazılı söz vermemiz talebiyle birlikte. Böyle bir söz vermek niyetinde değildim ve çocukların da buna razı olmayacaklarını biliyordum. Tabii ki, birinin gizlice yola çıktığını, diğerinin de yola çıkmak üzere olduğunu açıklayamazdım. Konsolos'a, yoldaşlarıma danışıp, ertesi gün cevabı kendisine ileteceğimi söyledim. Hâlâ Saşa'ya ulaşmak için zaman olduğundan tamamen yalan söylemiş olmuyordum. Başlayan tipi dolayısıyla geminin hareketi kırk sekiz saat ertelenmişti. Bu sayede Saşa'ya, vizeyle ilgili haberi ve Avusturya Dışişleri Bakanı'nın talebini i-

letebildim. Kabul etmeyeceğini bildiğim halde, konudan haberdar olması gerektiğini düşünüyordum. Stockholm'deki kasvetli günlerimi biraz olsun neşelendiren genç bir İsveçli yoldaş, Saşa'nın gitmeye kararlı olduğu ve dönmeyeceği haberini getirdi. Hayatıma kök salmış kaçak yolcumuzun yakınlarında bir yerde olmak için, iskelenin çevresinde, karlara bata çıka, ürkek ürkek dolaştım.

Saşa'nın ayrılışından bir hafta sonra ben de gizlice ayrılmaya karar verdim. Genç arkadaşımla birlikte, Danimarka'ya kaçak olarak geçmenin bir yolunu bulmak umuduyla İsveç'in güneyine doğru yola çıktım. Arkadaşımın tanıdığı bazı gemiciler, yaklaşık yüz dolar tutarındaki üç yüz kron karşılığında beni geçirmeyi kabul etmişlerdi. Son anda parayı iki misline çıkarmaları üzerine, onlara güvenemeyeceğimizi anlayıp plandan vazgeçtik. Motoru olan bir başkasını bulduk. Bize, gece yarısından önce motora binmemizi ve sahil koruma memuru görevini tamamlayana kadar yere yatıp üstümü örtmemi söyledi. Öyle yaptım. Gelen, sahil koruma memuru değil, bir polisti. Gidecek yeri olmayan iki sevgili olduğumuzu ve motora sığındığımızı söyledik. Kibar bir adamdı, fakat dişe dokunur bir bahşiş alıncaya kadar bizi tutuklamakta diretti. O anda uydurduğumuz hikâyemize gülmekten kendimi alamadım, çünkü tam da gerçek durumu ifade ediyordu.

İşlerin ters gitmesi, arkadaşımın moralini bozmuştu. Zaten ikinci sınıf bir komplocu olduğumu ve aslında planın başarısız kalmasına da sevindiğimi söyleyerek onu teselli ettim. Böylelikle, İsveç'in daha sıcak bölgelerini ve başkenttekinden daha çekici kadınlarını görme fırsatını elde etmenin yanı sıra, en usta ahçıya bile parmak ısırtacak bin bir çeşit mezeyi tadabilecektim.

Stockholm'a döndüğümün ertesi günü, Alman Konsolosu'ndan bir mektup aldım. On günlük vize vermişlerdi.

LIV. BÖLÜM

ALMAN SINIRINDA kendimi, adaşlarının utanç verici kaçışından dolayı gururlarından hiçbir şey yitirmemiş Kayser Wilhelm bıyıklı iki iriyarı Prusya subayının şefkatli kollarında buldum. Beni alelacele özel bir ofise aldılar. Nerdeyse beşikten başlayarak, hayatımın bütün olaylarını içeren bir dosyayla karşılaştım, bir saat boyunca sorgulandım. İlavede bulunamayacağım eksiksiz bir tutanak hazırlamış olmalarını sağlayan Alman mükemmeliyetçiliklerinden dolayı onları tebrik ettim. Almanya'da neler yapmak niyetindeydim? Elbette şerefli bir iş, dedim. Genç ve güzel bir kadın arayan yaşlı, bekâr bir milyoner bulmak. Vizemin bitişinde, aynı arayış için Çekoslovakya'ya geçecektim. "*Ein verflixtes Fraunzimmer*" diye gürlediler ve karşılıklı övgü teatisinde bulunduktan sonra, bana trene kadar kavalyelik yaptılar.

Yoldaşlarımızın Almanya'ya girebilmem için başlattıkları kampanyadan beş ay sonra, onlardan daha başarılı olacağım konusunda hiçbir umuda kapılmaksızın Berlin'e ayak bastım. Son çare olarak, sürgün yeri kabul ettiğim Çekoslovakya'ya razı olmuştum. Orada ne kimseyle bir ilişkim, ne de bir dostum vardı; vizemin alınmasına yardımcı olan yoldaş da, bu ülkeden ayrılmak üzereydi. Sevdiklerimle bağlantımın kopacağını biliyordum. Daha da kötüsü, burada hayat çok pahalıydı. Almanya ise benim için bildik bir yerdi; bu ülkenin dili ana dilimdi. Okul adına ne gördüysem bu ülkede görmüştüm ve ilk şekillenmem Almanya'da olmuştu. En önemlisi, kök salabileceğim anarşist ve anarko-sendikalist hareket burada güçlüydü. Dostlarım Milly ve Rudolf Rocker ve diğer birçok sevgili yoldaş da Berlin'deydi. Şansımı denemeli, eğer ülkeyi terk edeceksem dövüşerek terk etmeliydim.

Dışişleri Bakanlığı'nın bana bir aylık vize vermekte hiçbir güçlük çıkartmaması, herkesi çok şaşırttı. Bu sürenin bitiminde, vizemin iki ay daha uzatıldığı ve bunun için Dışişleri Bakanlığı'na gelmem gerektiği bildirildi. Gittiğimde, Dışişleri Sekreteri, Rus olduğu izlenimi-

ni veren bir adamla konuşuyordu. Sekreter, onu kapıya kadar geçirdi ve ziyaretçisine, dönüşünde havyar ve *ein Pelz* (kürk palto) getirmeyi unutmamasını tembihledi. Belli ki, adam ülkesine dönüyordu. Sekreter geri geldiğinde, malum Prusya kibarlığıyla saldırıya geçti. Bir ayın bitiminde ülkeden ayrılmak zorunda olduğunu söylediği halde, hâlâ ne diye gelip duruyordum. Sürem ertesi gün bitiyordu, ya kendim gidecektim ya da sınır dışı edilecektim. Sekreterdeki bu ani değişiklik, Moskova ve onun Berlin'deki kapıkullarının yine peşimde olduklarını akla getiriyordu. Demin çıkıp giden adam da bir Çekacı olmalıydı.

Her şeye rağmen soğukkanlılığımı kaybetmemem gerekiyordu. Bir hanımefendi edasıyla konuşmaya çalışarak, vizemin iki ay daha uzatıldığını ve pasaportumu damgalatmak için geldiğimi açıkladım. Bu konuda hiçbir şey bilmediğini ve bilse bile bana uzatma vermeyeceğini söyledi. Gürültü patırtı çıkarmadan çekip gitsem iyi olurdu, yoksa kapı dışarı edilecektim. O zaman, beni dışarı attırmanız için birkaç adama ihtiyacınız olacak, diye yanıtladım. Bu meydan okuma karşısında küplere binen sekreteri öfkesiyle baş başa bırakarak kapıyı çarpıp çıktım. Bana destek olan insanları bulmaya, Reichstag'a gittim. Bu kişiler, benimle görüşemeyecek ölçüde devlet işleriyle haşır neşir olduklarından üç saat beklemek zorunda kaldım. Canım çok sıkılmıştı, ne var ki, Johann Most'un "Kuklalar Evi" dediği bu binadaki antikalıkları seyretmek beni yatıştırdı.

Kulislere doluşan milletvekilleri, burayı saygıdeğer meclisin gerçek yasama salonu haline getirmişlerdi. Bol miktarda tereyağlı ekmek, bira fıçısı ve puro dumanlarının arasında Alman halkının kaderine karar veriliyordu. Yasama salonunda birisi sonu gelmez bir konuşma yapıyordu, bu konuşmacının, kendi politik grubu diğerinin tepesine binecek gücü bulana kadar kürsüden inmemekte kararlı olduğu anlaşılıyordu. Bu eğlenceyi kaçırmış olsaydım üzülürdüm doğrusu.

Destekçilerimle ancak bu zorlu günün bitiminde görüşebildim. Dışişleri Bakanlığı'nda başıma gelenleri dinledikten sonra telefona sarıldılar. Hararetli bir tartışmanın ardından, Sekreterе "Frau E.G. Kerschner'in vizesinin uzatılmaması yönünde baskı yaptığının" şefine bildirileceği uyarısı yapıldı. "Evet - senin aklı başında biri olduğunu biliyorduk," dediklerinde, verilen gözdağının etkili olduğunu anladım. Ertesi sabah pasaportuma, iki aylık uzatma vizemin damgası vuruldu.

Bu kısa soluklanma sırasında, küçük bir daire kiralamaya karar verdim. Öyle yıpratıcı olaylar yaşamıştım ki, her yanım kemiklerime

kadar sızlıyordu, başımı dinleyebileceğim kendime ait bir yere ihtiyacım vardı. Rusya üzerine kitabıma başlamadan önce, düşüncelerimi toparlamak için biraz huzur istiyordum. Stockholm'deki üç buçuk aylık ikametim sırasında sevgi ve şefkatiyle bana en büyük manevi desteği sağlayan açık sarı saçlı, mavi gözlü çocuğu özlüyordum. Hayatımda hiçbir zaman kendimin diyebileceğim felekten çalınmış iki ayım olmamıştı. Hemen İsveçliyi çağırdım. Arkadaşımla istasyonda karşılaştığım an boşuna umutlandığımı anladım. Güzel gözlerindeki dostluk aynıydı, ama ruhumu yeniden tutuşturan parlaklık yoktu artık o gözlerde. Başından beri bildiğim, ama bir türlü kabul etmek istemediğim bir gerçeği bu gözler de görmüştü - o yirmi dokuzundaydı, bense elli üçümde.

Maceramız keşke doruk noktasında bitseydi de, bu engebeli yolumda unutulmaz, güzel bir anı olarak kalsaydı! Fakat ne onun yeniden kavuşma isteğine dayanmak, ne de benim susamış yüreğime söz geçirmek mümkündü. "Yakında Berlin'de!" diyerek ayrılmıştık. Oysa geçen dört hafta, onun ateşini söndürmeye yetmişti. Bu beklenmedik darbeyle allak bullak olmuştum, ama bendeki aşk ateşinin onu yeniden tutuşturacağı umudunu kaybetmek istemiyordum.

Ona gitme diyemeyecek kadar yeterli nedenim vardı. Askerden kaçıyordu ve Saşa'nın belgelerini ayarlarken Stockholm polisini kuşkulandırmıştı. Hiçbir geliri olmadığı gibi, Almanya'da çalışma izni de yoktu. Bu koşullarda onu yalnız bırakamazdım. Peki ya aşkı öldüyse? Arkadaşlığımız hâlâ güzeldi - ona duyduğum sevgi, bu kadarıyla mutlu olmaya yetecek kadar güçlü diye düşündüm. Huzur ve mutluluk ümidi, sekiz ay süren cehennemî bir azaba dönüştü.

Mutsuzluğum, Saşa'nın anlayışsızlığıyla dayanılmaz bir hal aldı. İsveçli'ye karşı büyüyen aşkımı gemlemek için amansızca mücadele ederken, bana anlayış gösteren Saşa'nın şimdi böyle davranması iyice şaşırtıcıydı. O zaman, yaş farklılığı konusundaki budalaca önyargıyla alay etmiş ve aşkımı sonuna kadar yaşamamı söylemişti. Saşa, bu çocuğu çok seviyor, İsveçli de ona âdeta tapıyordu. Fakat genç İsveçlim Berlin'e gelince, aynı evdeki ortak yaşam içinde, aralarındaki sevgi, sessiz bir düşmanlığa dönüştü. Maksatları beni yaralamak değildi, ama o erkek dar görüşlülüğü, başka türlü hareket etmelerini önlüyordu.

Rusya üzerine kitap yazacak durumda değildim. Bu talihsiz ülke ve onun siyasi mahkûmları bir an bile kafamdan çıkmıyor, onların güvenini yıktığımı düşünüyordum. Ne mahkûmlar için bir şey yapabili-

yordum, ne de "Ekim" diye bilinen acı dram için. Vicdanımı yatıştıran tek şey, makalelerime ödenen parayla yaptığım katkı ve yine benim katkımla Londra grubunun bastığı broşürdü. Saşa, harikalar yaratıyordu. Makaleler yazıyor, *Rusya Trajedisi*, *Komünist Parti*, *Kronştadt* ve ilgili konular üzerine broşürler yayınlıyordu. Artık Almanya'ya gelmiş olan Tagankalı sığınmacılar, Sovyet gerçeğini anarşist basında ve kürsülerden haykırıyorlardı. Kaldı ki, daha sesimiz duyulmadan önce, yoldaşlarımız Rudolf Rocker ve Augustin Souchy, Alman işçilerini, Rusya'daki gerçek durum hakkında aydınlatmaya başlamışlardı.

New York *World*'ün editörü Herbert Swope ve Albert Boni aracılığıyla, o zamanki Harper's Yayınevi'nin yönetmeni Clinton P. Brainard, Rusya üzerine çalışma taslağımla ilgilenmişti. Hoş sohbet, nüktedan bir Westernli olmakla birlikte, kitaplardan ve yazarıyla kitabı arasındaki ilişkiden tamamen bihaberdi. "Sovyetler üzerine bir kitap için altı ay, olacak şey değil!" diye haykırdı. "Bu işi bir ayda devirirsiniz. Kitabı kitap yapan adınız ve konusu olacak, yoksa edebi kalitesi değil," diye kestirip attı. Emma Goldman'ın Bolşevizm üzerine yazacağı ve Herbert Hoover'ın sunacağı bir kitabın, en büyük sansasyonu yaratacağına bahse girerdi.

"Bununla küçük bir servet kazanacağını hiç aklına getirdin mi, E.G.?"

"Hayır, hiçbir zaman," diye itiraf ettim, acaba şaka mı yapıyordu, yoksa hayatım, fikirlerim, Rusya'nın benim için önemi ya da bu kitabı niçin yazmak istediğim hakkında bu derece cahil miydi? Mr. Brainard öylesine naif ve tipik bir Amerikalı'ydı ki, zavallı kitabımı, kendisi gibi ortalama Amerikan kafasına sahip bir insan olan Mr. Hoover'ın sunmasını teklif ettiği için onu suçlayamazdım.

Albert Boni'ye, ünlü ve nitelikli bir yayınevi olan Harper's'ın başında böylesine sınırlı birisinin olmasına şaşırdığımı ifade ettim. Boni'nin, Brainard'ın sadece ticari işlere baktığını, yayınların içeriğiyle ilgilenmediğini söylemesi üzerine biraz olsun rahatladım.

Amerika'da kitaplarımızı her zaman *Mother Earth* Yayın Birliği aracılığıyla bastığımızdan yayıncılarla pek bir ilişkim olmamıştı. Albert Boni, Brainard'ı ve McClure Gazete Tröstü'nü tanıtırken, onların ticari yöntemleri konusunda beni aydınlatmaya gerek görmemişti. Sonuç olarak, Rusya hakkındaki kitabımı, Brainard'a, telif hakkı karşılığı olarak 1 750 dolara ve her basımdan gelecek kârın yüzde ellisi bana ait olmak üzere sattım. Bu, benim için oldukça memnun edici bir

anlaşmaydı, en sevindirici madde ise, elyazmalarımda bilgim ve rızam olmadan hiçbir değişikliğin yapılamayacak olmasıydı.

Vizem iki ay daha uzatıldı, bu, yeni uzatmaların da yolunu açıyordu. Şimdilik geçim derdim yoktu. Kitabımı yazmaya girişebilirdim. Kronştadt'tan beri onunla yaşamış, bütün ayrıntılarını planlamıştım. Fakat sıra yazmaya gelince, konunun genişliğiyle yüz yüze gelip bunaldım. Peter'in söylediği gibi, Rus Devrimi Fransız Devrimi'nden daha görkemli ve derindi - tanınan kısıtlı zamanda ve bir ciltte onun hakkını verebilir miydim? Böyle bir çalışmanın yılları gerektirmesi bir yana, ancak benimkinden daha yetenekli bir kalem, Rus gerçekliğini bütün canlılığı ve büyüklüğüyle hikâye edebilirdi. Diktatörlüğün dümenini elinde tutanlara karşı, kişisel hınç ve öfkeden arınmış bir objektifliği kazanmış mıydım? Masanın başında otururken, bu kuşkular kafama üşüşüyor, yoğunlaşmaya çalıştıkça kaygılarım daha da artıyordu.

En yakınımdakiler de yardımcı olamıyordu. Genç arkadaşım da benim gibi çıkmazdaydı. Ne onda ayrılacak güç vardı, ne de bende onu uzaklaştıracak. Yalnızlık, sevgi açlığı beni bu çocuğa bağlamıştı. Bana bir isyancı ve savaşçı olarak hayrandı; bir dost ve arkadaş olarak ruhunu uyandırıyor, ona düşünce, kitap, müzik ve sanat dünyasını açıyordum. Benden uzakta yaşamak istemediğini, ilişkimizde bulduğu dostluğa ve anlayışa ihtiyacı olduğunu söylüyordu. Fakat aramızdaki yaş farkını, yirmi dört yılın varlığını hiç unutamıyordu.

Arkadaşlarım Rudolf ve Milly Rocker, içine girdiğim fiziki ve ruhsal gerginliği anladılar. Yalnızca yoldaş olarak tanıştığımız 1907 yılından beri onları görmemiştim. Berlin'de kaldığım sırada, daha yakından tanıdım, ne mükemmel bir ruha sahip olduklarını görerek sevdim. Rudolf, anlayışı, yumuşaklığı, cömertliği, düşünce ve duyguları sınavdan geçirmekten uzak yaklaşımıyla eski dostum Max'a çok benziyordu. Parlak bir entelektüel ve olağanüstü bir çalışma kapasitesine sahip olan Rocker, Alman anarşist hareketinin temel direklerinden biri olarak herkesin ilham kaynağıydı. Milly de insan acılarına karşı duyarlı, sevgi ve hoşgörüyle dolu bir insandı. Verdiğim iç mücadelede onlar en büyük dayanaklarımdı. Ah bir yazmaya başlayabilseydim!

Sevgili Stella'nın ve onun olduğu kadar benim de sayılan bebeğim Ian'ın gelişleri, içimi yiyip bitiren acımı bir ölçüde bastırdı. Onları üç yıldır görmemiştim ve gelmelerini özlemle bekliyordum. İkinci

memleketimdeki sevdiklerimi ve nefret ettiklerimi anarak, geçmişin neşe ve acılarını tazeleyerek, tatlı bir hafta geçirdik.

Kısa süre sonra çıkan bir anlaşmazlık, şiirsel uyumumuza son verdi. Beni daima güçlü bir insan olarak görmeye alışmış Stella, benim de zaaflarım olabileceğini aklına bile getiremiyordu. Ben'le ilişkim sırasında çok acı çekmiş sevgili yeğenim, şimdi taptığı *Tante*'sinin "kendisini helak etmesine" içerliyordu. Genç İsveçli'm, yeğenimin aşağılayıcı tavırlarını çok çabuk hissetti. Daha da olumsuz bir tavra girdi ve Stella'ya, olmadığı ölçüde kaba davranmaya başladı.

Altı yaşında afacan bir çocuk olan Ian'ın dizginlenmez ve vahşi enerjisi için bizim kat çok küçüktü. Almanca bilmiyor ve sinirleri tepesindeki "büyükannenin" evinde neden herkesin parmaklarının ucunda yürümek zorunda olduğunu bir türlü anlayamıyordu. Büyükanne ha, çocuktan al haberi! Şu parmak kadar çocuk bile yılları hesaplamayı biliyordu. Ben ise hâlâ gençlik ateşinin peşinden koşuyordum. Ne aptallık! Neyse ki, henüz kendimle alay etme yetimi kaybetmemiştim.

Ne yazabiliyor, ne de alıp başımı gidebiliyordum - İsveçli'm gibi. Birkaç günlüğüne deniz kıyısına gideceğini, böylece Stella'yla baş başa kalabileceğimizi söyledi. İtiraz etmedim; tersine derin bir oh çektim. Tek bir haber alamadan bir hafta geçti. İntihar ettiği ya da öldüğü düşüncesiyle içim içimi yiyordu. Bu azap verici düşünceden kaçmak için bir kere daha kitabıma başlamayı denedim. Sanki bir mucize olmuş, aylardır taşıdığım bir yükten kurtulmuştum; bana büyük bir hayal kırıklığı yaşatan bu çocuğun uzaklaşmasıyla birlikte bir karabasandan kurtulmuştum. Uçsuz bucaksız bir Rusya manzarasına dönüşen önümdeki kâğıtların içinde yitip gittim.

Akşam üzeri başlayan fırtına bütün gece devam etti. Gökgürültüsü ve şimşek, sonra odamın pencerelerini döven rüzgâr ve yağmur. Yazdım yazdım, ruhumdaki fırtına dışında her şeyi unutarak. Nihayet şeytanın bacağını kırmıştım.

Fırtına dindi, yavaş yavaş yükselen güneş, yeni başlayan günü selamlayarak gökyüzünde kırmızı ve altın sarısı ışıklarını yaydı. Doğanın bu sonsuz yeniden doğuşu karşısında, insanlığın rüyalarını, özgürlük ve güzellik arayışını, onun doruklara tırmanma mücadelesini düşününce gözyaşlarımı tutamadım. Küçücük bir parçası olduğum evrenle harmanlanan yaşamımın yenilendiğini hissettim.

İsveçli, kazasız belasız döndü. Mektup yazmamasının nedeni, benden konabilmek için cesaret toplama çabasıydı. Ama başaramamış-

tı. Bana ihtiyacı vardı. Onu yeniden kabul edecek miydim? Kabul ettim, çünkü artık ondan korkmuyordum. Artık Rusya'ya geri dönmüştüm, yirmi bir ay boyunca tanık olduğum o muhteşem panoramayı, zaferleri ve yenilgileriyle yeniden yaşıyordum.

Kadim dostum Saşa, gönül ilişkilerime pek sempati göstermese de, ortak çalışmalarımızda beni hiçbir zaman yalnız bırakmadığı gibi, edebi çalışmalarımda da yardımını esirgemezdi. Hırıl hırıl yazdığımı görünce, eskisi gibi yardımıma koştu. Büyük bir aksilik çıkmazsa, beni hiçbir şey durduramazdı.

Genç insanların birbirlerine karşı sabır ve hoşgörü gösterdikleri pek sık rastlanan bir şey değildir. Zeki ve çalışkan bir Amerikalı Yahudi kız olan sekreterim ve genç İsveçli'm de bu konuda bir istisna değildiler. Sık sık, eften püften konularda kavga ediyorlardı. Sekreterimin dairemize taşınmasıyla gerginlik iyice büyüdü. Dairem yeterince genişti ve herkesin kendi odası vardı. Fakat bu iki genç, ne zaman bir araya gelseler, kıyametler kopuyordu.

Çok geçmeden şu Alman özdeyişinin ne kadar doğru olduğunu anladım: *Was liebt sich, das neckt sich*. Aslında bu iki genç birbirlerine âşık olmuşlardı ve benim şüphelenmemem için yalandan kavga ediyorlardı. İhanetlerini açıklayamayacak kadar saftılar. Açık açık konuşmaya cesaretleri yoktu, kimbilir belki de beni incitmekten korkmuşlardı. Oysa bu samimiyetsizliğin beni çok daha fazla yaralayacağını düşünmeliydiler. Aşk ateşimin, Stockholm'de olduğu gibi onun ruhunu yeniden tutuşturacağını nasıl da ummuştum!

Gözümün önünde cereyan eden bu saklambaç oyununa daha fazla dayanamadım. Onlara, kendilerini eskisi gibi sevdiğimi, ancak el yazmalarının daktiloya çekilmesi bitene kadar kendilerine bir yer bulmalarının iyi olacağını söyledim. Bu, üçümüz için de daha iyi olacaktı.

Taşındılar. Sekreterliğimi yapmaya devam etmekle birlikte, kızın bana karşı tavrı değişmişti. İsveçli, genellikle akşamları, sevgilisi olmadığı zamanlar beni görmeye geliyordu. Kızın, ikimizi birlikte görmeye ya da kendisinin benden etkilenmesine dayanamadığını söylüyordu. Ruhunun gıdasıydım, hep böyle kalmalıydım. Bu teselli mükâfatına teşekkür etmekle birlikte, birbirimizi görmememizin daha iyi olacağını söyledim. Ben artık oralarda değildim. Ama onların aşkı çok körpeydi ve acıya gelemezdi. Tavsiyeme uydu ve bir daha uğramadı. Kızla birlikte Amerika'ya hareket etmeden kısa bir süre önce, yalnızca

veda etmek için geldi.

Kitabımın en zor bölümündeydim - gelecek devrimlerin başarısız olmasını istemiyorsak, yoldaşlarımızın ve militan kitlelerin Rus Devrimi'nden çıkarmak zorunda oldukları dersleri ortaya koyan sonuç bölümü. Kitle psikolojisinde yer etmiş kolay güdülme alışkanlığı olmasaydı, Bolşevik iktidar cinnetinin, Rus halkını böylesine kolay bir şekilde yıldıramayacağını net bir şekilde anlamıştım. Aynı zamanda kendi saflarımızdaki devrim anlayışının fazlasıyla romantik olduğunu ve kapitalizm yıkıldıktan, burjuvazi tasfiye edildikten sonra bile mucizeler beklenemeyeceğini düşünüyordum. Şimdi, olanları daha iyi değerlendirebiliyor ve yoldaşlarımdaki bulanıklığın giderilmesine yardımcı olmak istiyordum.

Devrim'in inşa sürecini soğukkanlı ve kapsamlı bir şekilde değerlendirebilmem, Komünist Devlet hayaletinden tamamen uzaklaşmama bağlıydı. Bazı net sonuçlara varmadan kitabımın basılmasını istemiyordum. Öte yandan şu içinde bulunduğum durumda böylesine çetrefil sorunlara dalmam mümkün değildi. Haftalar süren bir iç çatışmadan sonra, bu hayati konuda daha kapsamlı bir çalışmaya ön hazırlık olmak üzere özet bir bölüm yazmaya karar verdim. Saşa da, Rusya'da yaşananların ışığında eski devrim görüşümüzün baştan aşağı gözden geçirilmesinin zorunlu hale geldiğini düşünüyordu. O veya ben ya da her ikimiz bu işi daha sonra ele alabilirdik. Şu anda bu konuda sıkıntıya girmeye gerek yoktu. Benimki gibi gözlem ve deneylerin ağır bastığı bir kitapta teorik analizler fazla kaçardı. Rudolf da aynı fikirdeydi. Böyle sorunlarda verdikleri kararlarda pek seyrek yanılan iki arkadaşımın tavsiyelerine uyarak ve kendim de bu düşüncede olduğumdan, Devrim sırasındaki inşa çalışmalarının pratiğini kaba hatlarıyla ele alan bir sonsöz yazdım.

Bir çifte kutlamayı hakketmiştim. Duygusal dünyamdaki altüst oluşun üstesinden gelmiş ve "Rusya'daki İki Yılım"ın elyazmalarını bitirmiştim. Saşa'nın da sevinmek için yeterli sebebi vardı. Rusya'da tuttuğu, Çekacılar'ın, odasını aradığı sırada bende saklı olduğu için kurtulan değerli günlüğü, Rusya'dan gizlice çıkarıldıktan sonra kaybolmuştu. Saşa, Minsk'teyken, bir arkadaş, Rockerlar'a ulaştıracağına söz vererek, defterleri Almanya'ya kaçırmıştı. Berlinli arkadaşlarımızdan, değerli paketin kendilerine ulaşmadığını öğrendiğimiz zaman büyük şok geçirmiştik. Saşa'nın, Rusya'da kaldığımız sırada her olayı günbegün kaydettiği bu günlüğün yerini hiçbir şey tutamazdı. Neyse

ki, bu paha biçilmez günlük, endişeyle geçen haftalardan sonra ortaya çıktı.

Elyazmalarımın, McClure Gazete Tröstü'ne postalanmasının üzerinden aylar geçmiş, fakat alındığına ilişkin tek bir haber çıkmamıştı. Kalkan her gemiyle mektup gönderdiğim ve telgraflara küçük bir servet harcadığım halde hiçbir cevap yoktu. Stella ve Fitzi'den, Brainard'ı görmelerini istedim. Onlara söylendiğine göre, Brainard, Almanya'dan döndüğünden beri ofisine uğramamıştı ve Tröst'te kimsenin el yazmalarından haberi yoktu. Bunun üzerine, New York *World*'den Mr. Swope'ye telgraf çekerek, Harper's yayınevinin yönetmenini bulmasını rica ettim. Berlin'de gördüğüm *Tribune*'den Garet Garrett'ten de bu konuda yardımcı olmasını istedim. Albert Boni'nin başının etini yedim. Bu çırpınmalarım hiçbir sonuç vermedi.

Artık daha fazla dayanamayacağımdan, konuyu, eski dostum ve avukatım Harry Weinberger'e havale ettim. O, ne yapıp eder, McClure sorumlularının ya da Brainard'ın bir açıklama yapmasını sağlardı.

Bu üzüntünün ardından, Stella'nın başına gelen felaketin haberini aldım. Sağ gözü görmüyordu. Bu ciddi duruma yol açan, göz hekimlerinin, Stella'yı deneme tahtasına çevirmeleriydi. Doktorlardan biri, tahrip olmuş ağ tabakasının tedavi edilemeyeceğini ileri sürmüş ve tamamen kör olacağını ima ederek onu tedavi edemeyeceğini belirtmişti. Almanya'nın göz hekimlerinin üstüne yoktu. Kendimi bütünüyle yeğenime adamamın önünde de hiçbir engel kalmamıştı. Stella'yı, hemen Berlin'e çağırdım. Geldiğinde, beni önceki yıl ziyaret eden o cıvıl cıvıl kızdan eser kalmadığını gördüm. Bir hekim, göz tüberkülozu teşhisi koydu ve iyileşme umudu olmadığını belirtti.

İmdadımıza, cinsel psikoloji alanındaki öncü çalışmalarıyla tanıdığım Dr. Magnus Hirschfeld yetişti. Thüringen, Bad Liebenstein'dan Dr. Kont Wiser'ı önerdi. Dr. Hirschfeld, onun, fevkalade bir insan, göz hastalıklarının teşhisinde ve tedavisinde kolay kolay yanılmayan ve bu alanda buluşları olan bir doktor olduğunu söyledi. Ayrıca, Wiser'ın özel olarak ilgimi çekeceğini, çünkü politik alanda ben nasıl dışlandıysam, insanlık alanında sosyal tabuların yol açtığı hastalıkların önlenmesi çalışmalarında kendisinin başına geldiği gibi, Kont Wiser'ın da kendi mesleğinde dışlandığını ve yasaklandığını belirtti. Bir aristokratın, benim gibi bir sosyal isyancının, hatta Alman *Michel*'in cinsel önyargılarını kırmaya çalışan Dr. Hirschfeld gibi bir Yahudi'nin karşılaştığı muhalefetin aynısıyla yüz yüze geldiği görüşünü yadırga-

mamak mümkün değildi. Yine de Kont Wiser'ı deneyecektik.

Tıp âleminin Dr. Wiser'a karşı aldığı tutum konusunda bilgilendirilmiş olmamıza rağmen, konsültasyon için muayenehanesine gittiğimizde elimize tutuşturulan broşürü okuyunca irkildik. Bu, Almanya'nın önde gelen yirmi iki göz hekimi tarafından imzalanmış, Savaş Bakanlığı Sağlık Dairesi'nden, mesleki ehliyetsizliği, tıbbi alandaki şarlatanlığı ve dürüst olmayan tutumu dolayısıyla Dr. Graf Wiser'ın meslekten men edilmesini talep eden bir başvuruydu. Bir an için, Dr. Wiser'ın, her biri birer otorite olan meslektaşlarının düşmanlığını çekmesine yol açan yanlış bir şeyler yapmış olabileceği düşüncesine kapıldım. İlk andaki olumsuz izlenimimize rağmen, Wiser'ın, meslektaşlarının kendisine karşı tavrını hastalarına bildirmekte bir an için bile duraksama göstermemesi bir ölçüde endişelerimizi giderdi. Broşürün altındaki dipnotta, doktorun yöntemine güvenildiği garanti edilmedikçe, hiçbir hastanın tedavi edilmeyeceği belirtiyordu. Bu tavrı, gerçekten saygıya değerdi.

Lanetlenmiş doktorla daha yüz yüze gelir gelmez, broşürün yol açtığı son kuşkular da uçup gitti. Görünüşü bile hakkında yapılan suçlamaları yalanlamaya yetiyordu. Ağzından çıkan her sözcük, tevazu ve içtenliğinin kanıtıydı. Birçok hasta sırada beklediği halde, Stella'yı tam bir buçuk saat muayene ettikten sonra, şimdilik kesin bir teşhis koyamayacağını belirtti. Fakat Stella'da ne ağ tabakası ayrılması, ne de göz tüberkülozu olmadığından emindi. Muhtemelen fazla gerginliğin yol açtığı yüksek tansiyon nedeniyle meydana gelen bir iç kanama sonucunda göz sinirinde bir kan pıhtısının oluştuğunu açıkladı. Stella'nın yapısının kabul edeceği bir tedavi uygulayarak hastalığı iyileştirebileceğini umut ediyordu. Gerisini zaman ve bakım gösterecekti. Ama esas olan, hastanın sebatıydı. Yüzündeki hoş ifadeyi daha da belirginleştiren bir gülümseyişle, tedavisinin son derece katı olduğunu ve "bunu sürdürebilmek için peygamber sabrı gerektiğini" söyledi. Çeşitli merceklerle günde altı saat ya da daha fazla yapılması gereken egzersizlerin ardından esaslı bir dinlenme gerekiyordu. Çekiciliği ve hastalarının üzerine titremesi, bu doktorun, yalnızca meslek aşkına değil, aynı zamanda mükemmel bir kişiliğe sahip olduğunu düşündürüyordu. Bu izlenimim, her geçen gün biraz daha güçlendi.

Liebenstein'dayken Amerika'dan birçok dostumuz geldi. Sınır dışı edilmemizden bu yana görmediğimiz Fitzi ve Paula da aralarındaydı. Denver'den eski dostumuz Ellen Kennan, Michael Cohn ve ye-

ni karısı, Henry Alsberg, Rudolf ve Milly Rocker, Agnes Smedley, Chatto ve İngiltere'den yoldaşlar. Yıllardır böyle bir sevgi ve dostluktan uzak kalmıştım. Stella'nın iyiye gitmesi beni mutluluktan sarhoş etmişti. Elli üçüncü yaş günüm için ailemin düzenlediği o güzelim sürpriz partide, "Kraliçe E.G. ve maiyeti," diye takıldı Henry. İşte hayattaki tek hazinem buydu: Yılların yıpratamadığı, bozulmadan bu güne uzanan dostluklar.

Aldığım doğum günü hediyeleri ve mesajlar arasında, vefalı dostum ve avukatım Henry Weinberg'in mesajı da vardı. Bu mesaj, el yazmalarının Brainard tarafından Doubleday, Page and Company'ye satıldığı ve kitabın bu yılın (1923) Ekim'inde çıkacağı müjdesini veriyordu. Sayfa provalarının gönderilmesi için telgraf çektim. Yayıncılar, kitabın basımını geciktireceğini, el yazmalarına kesinlikle sadık kalacaklarını belirterek provaları yollamadılar.

Dr. Wiser tarafından yapılan üç aylık tedaviden sonra, Stella'nın hasta gözü kısmen yeniden görmeye başladı. Bu, "*Graf*ımız"ın (artık ona böyle hitap ediyorduk) tek mucizesi değildi. Özel kliniğinde her gün, Stella'nın durumuna benzer, umutsuz denerek geri çevrilmiş hastalarla konuşma fırsatı buldum ve Dr. Wiser'ın onları kısmen ya da bütünüyle iyileştirmeyi başardığına tanık oldum. Böylesine hünerli ve insanları iyileştirmekte bu kadar istekli birisinin aforoz edilmesi inanılacak şey değildi!

Dr. Wiser'ı yıllardır tanıyan hastalarla yaptığım sohbetler sonucunda, tıp âleminin ona karşı inanılmaz bir komplo içinde olduğuna iyice kanaat getirdim. Göz hekimleri tarafından Savaş Bakanlığı'na gönderilen yazı, *Graf*'a karşı üretilen dosyaların yalnızca küçük bir bölümüydü. Meslektaşları, içlerinden birini, ona karşı casusluk yapması için yollamaya bile cüret etmişlerdi. Yöneltilen suçlamalar arasında, Dr. Wiser'ın bir para düşkünü olduğu da vardı. Kimseden, hiçbir zaman, para konusunda Wiser'la ilgili bir şikâyet işitmemiştim. Alman markının değeri günde beş kere düştüğü halde, tedavileri bitene kadar hastalarından asla tek kuruş istememişti. Bu, onu, fakir zengin ayrımı yapılmaksızın aynı tedavi ve bakımın uygulandığı halka açık kliniğini kapatmak zorunda bırakmıştı. Altmış üç yaş gibi, sağlığın dikkat gerektirdiği bir yaşta, Dr. Wiser, haftada yedi gün, günde on iki saat çalışıyor ve sayısız hastasına rağmen, o ve karısı son derece sade bir hayat yaşıyorlardı. Diğer yandan, Dr. Wiser, kendine başvuran hastalarına, yalnızca hekim olarak değil, sınırlı geliriyle de yar-

dım etmeye çalışıyordu.

Dr. Wiser'ın başarıları karşısında hasetten çatlayan meslektaşlarının ona yönelttiklerdi en büyük itham, gözleri bozulan askerleri cepheye geri gönderecek raporlar vermemekte direnmesiydi. Bir keresinde bana şöyle demişti: "Politikadan hiç anlamam, beni çok fazla da ilgilendirmiyor. Bildiğim tek şey, insanlığın acı çektiği, ülkenin umudu gençliğin bir hiç uğruna heba edildiğidir. Tek amacım, onlara yardım etmek, yaşama inancı ve sevincini yeniden kazandırmaktır."

Stella, üç aydır devam eden günlük egzersizlerden dolayı yorgunluk belirtileri göstermeye başlayınca, Dr. Wiser ona tam istirahat verdi. Zaman zaman tedaviye ara vererek hastalarının yeniden güç kazanmasını sağlamak, Dr. Wiser'a özgü yöntemlerden biriydi. Stella, Strauss'un bizzat yönettiği operasının da yer aldığı, yaklaşan Wagner-Strauss Festivali için Münih'e gitmeyi planlıyordu. Saşa, Fitzi, Paula ve Ellen de orada olacaklardı, benim de gelmemi istediler.

Bavyera, Alman milliyetçiliğinin kalesi olduğundan bu öneriyi kabul etmekte ikircikliydim, ama kızları kıramadım. Kapı, o bildik şekilde vurulduğunda, Munich'e ayak basalı henüz kırk sekiz saat olmuştu. Üç kişiydiler, *Polizei Presidium*'a gitmek üzere kendilerini izlememi söylediler. Berlin'deki ilk ziyaretçilerim kadar kibar olmasalar da, tutuklandığımı arkadaşlarıma haber verebilmem için bir süre beklemeyi kabul ettiler.

Münih polis arşivlerindeki dosya, Alman sınırındakini aratmıyordu. Saşa'yla benim faaliyetlerime ilişkin belgelerin -yazmış ya da söylemiş olduğum hemen hemen her şey- tarihi 1892'ye kadar uzanıyordu, ayrıca mükemmel bir fotoğraf arşivi vardı. En şaşırtıcı olanı ise, 1889 yılında, New York'ta, teyzemin kocasının kendi stüdyosunda çektiği bir fotoğrafın arşivde yer almasıydı. Kendimi böyle genç ve çekici görmenin yarattığı uçarılıkla, fotoğrafın bir kopyasını satın almayı önerdim. Polis, tutuklanma ve kesin sınır dışı edilmeyle yüz yüze olan bir insanın böylesi bir "hafifmeşreplik" göstermesi karşısında zıvanadan çıktı. Saatlerce süren sorgulamadan sonra, yeniden dönmem koşuluyla, öğle yemeği için otelime gitmeme izin verildi. Öğle yemeğinde bizimkilerle birlikte olma fırsatı tanıdıkları için kendilerine ne kadar teşekkür etsem azdı. Tek üzüntüm, yalnızca *Tristan ve Isolde* ile *Electra*'yı izlemiş olmam ve geri kalan konserlere aldığım biletlerin yanmasıydı.

Yöneltilen suçlamalar arasında, 1893 sonbaharında Bavyera'ya

gizli bir görevle geldiğim de vardı. Bu iddiayı, o sırada "başka bir meşguliyet" içinde bulunduğumu söyleyerek reddettim.

"Nedir o?" diye sordular.

"New York, Blackwell Adası Cezaevi'nde tedavideydim."

Demek bunu kabul edecek kadar yüzsüzdüm ha? Neden kabul etmeyecekmişim? Gümüş kaşık ya da ipek mendil çalmaktan hapse girmemiştim. Tam da beni Bavyera'dan atmak istedikleri şey için, toplumsal fikirlerim yüzünden girmiştim. "Biz bu fikirleri çok duyduk," diye homurdandılar, "komplolar düzenlemek, bomba atmak, yöneticileri öldürmek." Hükümetlerinin de dahil olduğu dünya çapındaki katliamdan sonra, hâlâ böyle ufak tefek şeylerden korkuyorlar mıydı? Aa, tabii, bütün bunlar Anavatan'ı korumak için yapılmıştı, değil mi? Valla, bu tür kutsal motifleri anlayamadığım için kusura bakmasınlardı. Onların mertebesine ulaşamadığım için üzülmüyordum doğrusu.

Akşama doğru yanıma kattıkları bir polisle birlikte beni otele geri gönderirken, o akşamdan tezi yok, trenle Bavyera'yı terk etmemi emrettiler. Tek düşüncem, bir yolunu bulup Saşa'nın kaçmasını sağlamaktı. Genç polis, farkında olmadan bir yol gösterdi. Sabahtan beri görev başında olduğundan ve Münih'ten ayrılana kadar karısının ve çocuğunun yanına dönemeyeceğinden yakınıp duruyordu. Beni bir otel görevlisiyle de istasyona yollayabileceğini söyledim. Duraklaması, çantamdan beş dolar çıkartığımı görene kadar sürdü. Tren hareket ettikten sonra atlamayacağıma söz verirsem, bir kolayına bakacağını söyledi. İntihar etmeye hiç de niyetim olmadığını belirtince kabul etti.

Otelde, partimizin üyelerini acil bir konferansa çağırdım. Yakalanması an meselesi olduğundan, Saşa'nın bir an önce Münih'i terk etmesine oy birliğiyle karar verdik. Amerika'da bizimle birlikteyken, çok sayıda "komplo" düzenlemiş olmasına rağmen, şimdi son derece hanım hanımcık bir görünüm içinde olan Fitzi, Saşa'yı istasyona götürdü. Ancak tren Bavyera dışına çıkınca yeniden bir araya gelebildik.

Alexander Berkman'ı aramak üzere ertesi sabah otele gelen polis, aynı gün Stella'yı, Emma Goldman'ın yeğeni olduğu için Bavyera'dan kapı dışarı etti. Diğer kızlara ilişilmediği halde, Bavyera'nın konukseverliği canlarına tak ettiğinden onlar da ayrılmaya karar verdiler.

Stella, tedavi için Wiser'a dönerken, ben de Fitzi yola çıkana kadar Berlin'de kaldım. Fitzi'ciğim ayrılır ayrılmaz, yeğenimin yanına dönecektim. Buna gerek kalmadı, çünkü Stella artık oğlundan ve kocasından ayrı kalmaya dayanamıyordu. Ayrıca Dr. Wiser, Almanya'

daki politik koşullar kötüye gittiğinden, Stella için endişeleniyordu. Ülkesindeki reaksiyonerlerin neler yapabileceğini çok iyi bildiğinden, yabancı hastalarını tehlikeye maruz bırakmak istemiyordu. Stella'ya, Amerika'ya dönmesini salık verirken, hasta gözüyle ilgili önemli uyarılarda bulundu. Aynı zamanda, baharda yeniden dönünceye kadar, Stella'nın kendi kendine uygulayacağı bir kür verdi. Stella'nın gitmesine karşı çıktım. Bir aksilik çıkmasından korkuyordum - soğuk algınlığı ya da beklenmedik bir şeyler onu yeniden eskiye döndürebilirdi. Fakat artık Stella'yı hiçbir şey tutamazdı. *Graf*ımızın verdiği garanti de bütün endişelerimi gidermişti.

Sarsıcı darbe indiğinde, Stella henüz ayrılmıştı. Amerika'da yayınlanan kitabımın son on iki bölümü basılmamış ve ismi de değiştirilmişti. Son bölümler ve özellikle belirleyici olan Sonsöz basılmadığından, içeriğinden çok şey yitirmişti. Kitabın adı olan *My Disillusionment in Russia* (Rusya'daki Hayal Kırıklığım) okuyucuda, benim, Komünist Devlet'in sahte-devrimci yöntemlerinden dolayı hayal kırıklığına uğradığım değil, Devrim'den hayal kırıklığına uğradığım izlenimini yaratıyordu. Kitabın asıl ismi, "Rusya'daki İki Yılım"dı. Stella aracılığıyla gönderdiğim basın açıklamasında, elyazmalarının kırpıldığını belirttim ve Harry Weinberger'e, yayıncılardan açıklama talep etmesini isteyen bir telgraf çektim. Bu sorun çözülünceye kadar satışın durdurulmasını istedim.

Doubleday, Page and Company'den telgrafla gelen yanıtta, McClure Tröstü'nden, kitabın telif haklarını, bu yirmi dört bölümün kitabın bütünü olduğunu sanarak satın aldıkları bildiriliyordu. Diğer bölümlerin varlığından bile haberleri yoktu.

Tuttuğunu koparan Harry Weinberger, işin peşini bırakmadı. Doubleday, Page and Company'yi, basım masrafları tarafımızdan karşılanmak üzere, basılmayan bölümleri ayrı bir cilt olarak basmaya razı etti. Yoldaşımız Michael A. Colin'dan borç istedim, geciktirmeden yolladı.

Bu arada Stella'nın durumu yeniden kötüye gitmişti. Atlas Okyanusu'nu geçerken *Graf*ın yaptığı uyarıların tam tersine hareket ederek, doktorun, gözlerini koruması için verdiği bandajı takmadan fırtınalı bir havada güvertede kalmış, karaya ayak basar basmaz durumunu daha da kötüye götüren ailevi sorunların girdabına yakalanmıştı. Wiser'ın yanından ayrıldığına fena halde pişmandı. Ben ise, böylesine ilerleme kaydetmişken ne yapıp edip onu alıkoymadığım için kendi

kendime kızıyordum.

Wiser'ın çalışması üzerine bir makale kaleme almış ve New York *World*'e göndermeyi tasarlamıştım. Fakat şimdi bu söz konusu bile değildi. Okuyucuların, Stella'nın durumunun eskisine dönmesinden Dr. Wiser'ın sorumlu olmadığına ilişkin sözlerime inanmasını bekleyemezdim. Makaleyi, Stella yeniden Dr. Wiser'ın tedavisi altına girene kadar elimde tutmaya karar verdim. Gerçi *Graf*'la ilgili bir yazı, Kalküta'da İngilizce basılan *New Review* adlı bir dergide yayınlandı. Graf, Chatto'yu da tedavi etmişti. Chatto ve arkadaşı Agnes Smedley, onun yeni yönteminin başarısına inandıklarından, Hindistan'da da bilinmesini istemişlerdi. Bunun sonucunda, çok sayıda Hindu, tedavi için Dr. Wiser'a başvurdu. Stella'nın durumundan duyduğum acıyı biraz olsun azaltan tek şey buydu.

My Disillusionment in Russia'nın eleştirmenlerinin de, kitabın bütünü diye dörtte üçünü satın alan Doubleday, Page and Company'nin sorumlularından geri kalır yanı yoktu. Çok sayıda eleştirmenden yalnızca biri kitabın kırpıldığını farketti. Bu, Emma Goldman'ın Önsöz'ünde, Rusya'dan 1921 Aralık'ında ayrıldığından söz ederken, anlatımın 1920'de Kiev'de sona erdiğine *Journal*'da dikkat çeken Buffalolu bir kütüphaneciydi. Bu süre içinde yazarı etkileyen hiçbir şey olmamış mıydı? Bu adamın dikkat ve titizliği, Birleşik Devletler'de "eleştirmen" diye geçinenlerin sığlığını ortaya koyuyordu.

Kitabıma, Komünistler'in cevabı elbette tahmin edildiği gibiydi. William Z. Foster'ın "tanıtımı", Moskova'da herkesin, Emma Goldman'ın Amerikan Gizli Servisi'nden destek aldığını bildiğinden söz ediyordu. Foster, eğer Çeka böyle bir şeye inanacak olsa, Rusya'da tek bir gün bile geçiremeyeceğini çok iyi bilmesine rağmen bu iftiraya başvurabilmişti. Yazılarında, Foster'ın nezaketinden geri kalmayan diğer Komünistler de satın alınmayacağımı bilecek kadar beni tanırlardı. Bu gerçeği söyleme cesaretini gösteren yalnızca bir kişi vardı: Moskova'daki Fransız grubundan René Marchand, tanıtımında, yanlış yargılara kapılmamdan üzüntü duymakla birlikte, Sovyet Rusya'ya karşı tavrıma maddi nedenlerin yol açtığına inanamayacağını yazıyordu. Onun, devrimci dürüstlüğüme inanmasına sevinmekle birlikte, Bolşevikler'in Devrim adına uyguladıkları bazı yöntemleri onaylamadığını açıklayacak kadar cesur olmamasına üzüldüm. Çeka'da zorla çalıştırılan René Marchand, bu görevden alınması için yalvarıp, aksi takdirde Komünist Partisi'nden ayrılmak zorunda kalacağını söyleye-

cek kadar neyin ne olduğunu görmüştü. Diğer birçok samimi Komünist gibi o da, Devrim'e Çeka'nın anlayışıyla bakmıyordu.

Bill Haywood bunlardan değildi. Saşa'nın öngördüğü gibi, Bolşevikler'in zokasını kolayca yuttu. Rusya'ya varışından üç hafta sonra Amerika'ya, işçilerin durumu tamamen denetim altına aldıklarını, fahişeliğin ve sarhoşluğun ortadan kaldırıldığını yazmıştı. Böylesi açık sahteliklere alet olan Bill, niçin, saçma olduğunu bildiği benimle ilgili uydurmalara itibar etmesindi? "Emma Goldman, aradığı yumuşak işleri bulamadı; Proletarya Diktatörlüğü'ne karşı yazması işte bu yüzdendir." Zavallı Bill! IWW yangınından kendini kurtarmak için kaçarken uçurumdan aşağı yuvarlanmıştı. Düşüşünü durduramıyordu.

Komünist hasımlarım, "Çarmıha gerin!" çığlıklarında yalnız değillerdi. Bu koroya bazı anarşistler de katılmıştı. Bunlar, Ellis Adası'nda, *Buford*'da ve Rusya'daki ilk yıl, Bolşevikler'i, programlarını nasıl pratiğe koyduklarını görmeden önce suçlamayı reddettiğim için bana karşı savaşmış kişilerdi.

Rusya'dan günü gününe gelen, politik zulmün devam ettiğine ilişkin haberler, kitabımda ve makalelerimde tanımladığım durumu tamamen doğruluyordu. Komünistler'in gerçekliğe gözlerini kapamalarında anormal bir şey yoktu, fakat kendilerine anarşist diyenlerin, özellikle, Amerika'da Sovyet rejimi için canla başla mücadele etmiş Mollie Steimer'ın Rusya'da gördüğü muameleden sonra, bu şekilde hareket etmeleri ayıplanmayacak gibi değildi.

Sovyet Rusya lehine yürüttüğü faaliyetlerden ve müdahaleye karşı çıktığından, Mollie Steimer, bir Amerikan mahkemesi tarafından on beş yıl hapse mahkûm edilmişti. Missouri Devlet Cezaevi'nde cezasını çekmeye başlamadan önce, New York'taki zorunlu çalışma kampında inanılmaz eziyetlere göğüs germişti. Jefferson City Cezaevi'nde on sekiz ay yattıktan sonra Mollie, grubunun diğer üç üyesiyle birlikte, Rusya'ya sürülmüştü. Bu genç insanların Komünist Devlet'ten dostça bir muamele görmeleri beklenirdi. Mollie'nin genç arkadaşları, Rusya'daki olumsuzlukları kolayca benimsemiş ve diktatörlüğün kayalıkları arasında kazasız belasız ilerleyebilmişlerdi. Ama Mollie, farklı kumaştandı. O, Sovyet hapishanelerinin yoldaşlarıyla dolu olduğunu ve Birleşik Devletler'dekinin tersine, Komünist Devlet'in işlediği suçlara karşı sesini yükseltemediğini görerek, Petrograd hapishanelerindeki anarşistlere yiyecek ve para toplamaya girişmişti.

Mollie, Rusya'ya geldikten on bir ay sonra, mahkûm yoldaşlarına yiyecek sağlamak, Alexander Berkman ve Emma Goldman'la mektuplaşmak gibi haince suçlar işlemekten tutuklandı. Uzun süren bir açlık grevinin ve Uluslararası Kızıl Sendikalar Kongresi'ndeki Anarko-Sendikalist delegelerin şiddetli protestoları sonucunda tahliye edildi, fakat hareket özgürlüğü yoktu. Petrograd'ı terk etmesi yasaklandı, Çeka'nın gözetimi altında tutuldu ve kırk sekiz saatte bir durumunu rapor etmesi emredildi. Altı ay sonra odası basılarak yeniden tutuklandı. Çeka'da sorguya çekilen, pis bir hücrede tutulan Mollie, bir kere daha açlık grevine gitmek zorunda kaldı.

Sonunda Mollie, Amerika'da öylesine kararlı bir şekilde savunduğu ve uğrunda on beş yıl cezaya çarptırıldığı Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti tarafından sınır dışı edildi. Kendileri de bir zamanlar devrimci olan Kremlin yöneticilerinin yozlaşmasını bu kadar net bir şekilde ortaya koyan başka bir örnek olabilir miydi? Yine de, bazı anarşistler, Bolşevik fetişine nazik davranmadığım için beni sansür ettiler. Mollie ve aynı zulme uğrayan arkadaşı Fleshin'in davaları, Moskova takımını damgalamam için yeterliydi. Berlin'de doğru bize geldiler - aç, hasta, tek kuruşsuz, Almanya'da iş bulma ya da herhangi bir başka ülkeye kabul edilme olanağından yoksun. Her şeye rağmen dirençleri yerindeydi. Onlar Bolşevik cehennemden kurtulmuşlardı, ama binlerce gerçek isyancı hâlâ Komünist cennetteydi. Mollieler'e, cezaevi ve sürgündeki diğer binlercesine yardım edemememle kıyaslandığında, fanatiklerin bana yönelttiği saldırıların ve suçlamaların ne önemi vardı? Almanya'ya geldiğimden beri onlar için hiçbir şey yapamamıştım.

Alman Devrimi kök salamasa da, belli politik özgürlükleri sağlamayı başarmıştı. Yoldaşlarımız gazetelerini basabiliyor, kitap yayınlayabiliyor ve toplantı düzenleyebiliyorlardı. Komünistler, en ufak bir müdahaleye uğramadan propagandalarını sürdürüyor, Rusya'da savundukları kötülükleri Almanya'da mahkûm ediyorlardı. Keza reaksiyoner milliyetçi unsurlara da müdahale edilmiyordu. Onların engel tanımayan kibirleri eski Prusya rejimindeki militaristlerin aynısıydı. Metroda, bunlardan ikisiyle karşılaşmıştım. Anavatanın çöküşüne neden olan asalaklar diye niteledikleri *Verdammte Juden*'e, verip veriştiriyorlardı. Bir süre dinledikten sonra dayanamayıp saçmaladıklarını, bir zamanlar, milyonlarca Yahudi işçinin bulunduğu bir ülkede yaşadığımı ve onların insanlığın gelişmesi için kahramanca mücadele et-

tiklerini söyledim. "Neresiymiş orası?" diye sordular. "Amerika," diye yanıtladım. Bunu duyunca küfürü bastılar. Amerika'nın hileyle Almanya'nın yenilgisine yol açtığını haykırdılar. İsyasyonda indiğimde hâlâ arkamdan bağırıyorlardı: "Merak etme her şey değişecek, sen de Rosa Luxemburg'un yanını boylayacaksın."

Umutsuz ekonomik duruma rağmen, Almanya hatırı sayılır ölçüde politik özgürlüklere sahipti. Tabii Almanlar açısından. Alman olmadığımdan fikirlerimi ifade etme hakkına sahip değildim. Yalnız tutuklanma olsa yine iyi: Bunun anlamı ülkeden atılmaktı. Beni kabul edecek başka bir ülkenin olmadığı ortadaydı, yine de Avusturya'yı bir kere daha denemeyi düşündüm. Kabilesinin diğer ülkelerdeki mensupları gibi, Avusturya Dışişleri Bakanı da, her türlü politik faaliyetten uzak durmam şartıyla beni kabul etmeye hazır olduğunu belirti. Tabii ki, reddettim.

Arkadaşlarım Rudolf ve Milly Rocker, bu çıkmazdan kurtulmam için iki yoldan birini seçmem gerektiğini düşünüyorlardı: Ya evlenme yoluyla Almanya'da yasal haklara kavuşmak ya da İngiltere. İlk yönteme, kadınların, baba ya da kocalarının dışında hiçbir politik statülerinin olmadığı günlerde, Rus aydınları ve devrimcileri arasında sık sık başvurulmuştu. Rosa Luxemburg, Almanya'da kalabilmek ve çalışmalarını sürdürebilmek için böyle kâğıt üstünde bir evlilik yapmıştı. Ben de aynı şeyi niye yapmayaydım? Arkadaşlarım, o gülünç seremoniye bir kere katlan ve sıkıntından kurtul diyorlardı. Uzun süre önce de Amerika'da bu yol önerilmişti. Aralarında Harry Kelly'nin de bulunduğu birçok yoldaş, kendilerini bu iş için feda etmeye hazırdılar. Milly, bunu yapsaydım Birleşik Devletler'den sınır dışı edilmeyeceğimi söyleyip duruyordu. Fakat bütün hayatım boyunca evlilik kurumuna karşı olduktan sonra bu gülünç yola başvurmamın tutarsızlık olacağını düşünmüştüm. Bundan da ötesi, o zaman Rusya rüyasıyla gözlerim kamaşmıştı. Bu rüyayla birlikte, artık yeryüzünde uzlaşmalar yapmadan varolabilme iddiası da ölmüştü.

İsveç ve diğer ülkelerde çektiğim zorluklar da, şu dünyada artık basacak bir yer bulmak için evlilik önerisine boyun eğmeme yol açtı. Hary Kelly eski sözünü unutmamış, İsveç'e geldiğinde, yine beni Amerika'ya gelini olarak götürmeyi önermişti. Garibim benim! Yeni yasayla, Amerika'da, yabancı uyruklu kadınların kocalarının yasal haklarından artık yararlanamadıklarının farkında bile değildi.

Rudolf, Almanya'da böyle bir yasa bulunmadığından, bir adama beni "saygın bir kadın durumuna getirme" şansı verebileceğimi söyledi! Eğer bunu yapmayacaksam, Büyük Britanya'ya gitsem iyi olurdu. Orası hâlâ politik bakımdan en özgür ülkeydi. Elinden gelse kendisi de oraya dönecekti. İngiltere'de, doğduğu ülkeden daha derin kök salmıştı, orada, aşağı yukarı Saşa'yla benim Amerika'daki sürem kadar yaşamıştı. Niçin kendimi her yerde yabancı hissettiğimi ve neden Almanya'da kalmak istemediğimi anlıyordu. Belki de eski bağlarımdan koptuğumdan hiçbir yer bana yâr olmayacaktı. Bu durumda en iyisi İngiltere'ydi.

Emin değildim. Büyük Britanya da, diğer ülkeler gibi, savaştan sonra ortaya çıkan reaksiyondan nasibini almıştı; yine de denemeye değerdi. Hiçbir dayanağım kalmamıştı. Halka açık bir toplantıda Rusya'daki siyasiler için yaptığım bir konuşma dahi, resmi makamların, Sovyet Cumhuriyeti konusunda bundan sonra herhangi bir eleştiri yapmamam uyarısına neden olmuştu.

Hayatımı kalemimle kazanmam da zordu. Alman basını söz konusu bile değildi; Alman yazarlarının çoğu zaten açlık içindeydi. Diğer yandan, Amerika'daki Alman düşmanlığı devam ediyordu. New York *World*'e gönderdiğim iki makale geri çevrilmişti. Biri, ulusal çapta kutlanan Gerhart Hauptmann'ın altmışıncı anma yılıyla ilgiliydi. *World*, telgraf çekerek, ana kutlamanın yapıldığı Breslau'ya gitmemi onaylamış, fakat fazla "entelektüel" bularak makalemi reddetmişti. İkinci deneme, acı ve üzücü sonuçlar veren Ruhr işgali üzerineydi. Almanya'daki yeni deneysel okullar üzerine olan üçüncüsü ve Alman sanat, edebiyat ve emek mücadelesi alanlarındaki önde gelen kadınlar konusundaki dördüncüsü, bir düzine dergiden geri döndü. Almanya'yla ilgili konularda yazarak ekmeğimi kazanamayacağım açıktı. Anlaşmamızı bozan ve kitabımı berbat eden Brainard'dan da herhangi bir gelir elde etme umudu yoktu.

İngiltere de pek cazip gelmiyordu. Gerçi bu ülkedeki politik özgürlükler sığınmama olanak sağlıyordu, ayrıca konferans ve makalelerle yaşamımı kazanmam mümkün olabilirdi. O sırada Berlin'de bulunan Frank Harris bana kucak açtı. Missouri Cezaevi'nde kaldığım zamanki dostluğundan hiçbir şey eksilmemişti. Beni İngiltere'ye çok kolay sokabileceğini söyledi. İşçi Hükümeti'nde bir çok tanıdığı olduğundan benim için bir vize alması zor olmayacaktı. Kısa süre sonra Frank, Fransa'ya hareket etti ve ondan yeniden haber alıncaya kadar

aylar geçti. İngiltere İçişleri Bakanlığı'nın politik görüşlerim ya da niyetlerim konusunda soru sormadığını bildiriyordu. Yalnızca mali desteğe ihtiyacım olup olmadığını sormuşlardı. Frank, yaşamımı kalemimle kazanan yetenekli bir yazar olduğumu belirtmişti. Ayrıca, kendisi de dahil beni desteklemekten gurur duyacak bir düzine kişinin adını verebileceğini eklemişti. Çok geçmeden, Berlin'deki Britanya Konsolosluğu'ndan vize verildiğine ilişkin bir mektup aldım.

Saşa'yı ve kalbimi fetheden diğer arkadaşları geride bırakmanın dışında Almanya'dan ayrıldığıma üzülmüyordum. Şartlardaki büyük değişiklik, daha önemlisi annemin Amerika'daki ölümü bende neşe bırakmamıştı. Eylemsizliğe zorlanmam, yirmi yedi aylık ikametim sırasında çok seyrek kapımı çalan huzur saatlerini bile can sıkıcı bir hale getiriyordu. Saşa, *Bolşevik Efsanesi*'ni bitirmişti; sağlığı yerindeydi, bir arkadaş çevresi edinmişti ve kendini, Rusya'da sürgünde ve hapiste olan devrimci siyasilere yardım çalışmasına adamıştı. Her şey bir yana, gittiğime memnundum. İngiltere'de kök salabilir, enerjimi kullanabileceğim alanlar bulabilir, Sovyet topraklarında lanetlenen ve kaderlerine terk edilenler için yapacağım eylemlerime yanıt alabilirdim. Bunun için İngiltere'ye gitmeye değerdi; en azından böyle bir umuda ihtiyacım vardı.

Bana cesaret veren bu düşünceyle, Hollanda ve Fransa üzerinden İngiltere'ye gitmek üzere 24 Temmuz 1924'te Almanya'dan ayrıldım.

Hollanda vizem ancak üç günlük olmasına rağmen, büyük barış savunucusu, eski yoldaşımız Domela Nieuwenhuis tarafından örgütlenen, Anti-Militarist Topluluk'un yirminci kuruluş yıldönümünde konuşma fırsatı bulabildim. Hollanda gizli servisi, yanında kaldığım arkadaşım, de Ligt'in evini göz hapsine aldı. Bizi istasyona kadar izlediler ve tren kalkıncaya kadar ayrılmadılar. O sırada, Hollanda Hükümeti, bir Sovyet temsilcisini ağırlamakla meşguldü. Bu temsilcinin ülkedeki ikametine bir sınır getirilmediği gibi, gizli servisce gözetlenmesi de söz konusu değildi. Hollanda'nınki gibi reaksiyoner bir hükümetin, Komünist Devlet'in temsilcisine gösterdiği konukseverliğe şaşırdığımı söylediğim zaman arkadaşlarım gülümseyerek, "Rusya bir buğday ambarı, Rotterdam ise buğday ihracatının en önemli limanlarından biridir," açıklamasını yaptılar.

Fransız geçiş vizem iki haftalıktı. Pasaport kontrol memuru, kalma iznim olmadığında ısrar etti ve İngiltere'ye giden gemiye yetişmem

için derhal trene binmem talimatını verdi. Ama kararlıydım. Uzun çekişme, Amerikan parasıyla tatlıya bağlanınca rahat bir nefes aldım.

Avrupa'nın en sevdiğim şehri olan Paris'te, Amerika'dan arkadaşlarla, iki hafta boyunca doya doya eğlendim. Berlin'den gelen Paula, Harry Weinberger, küçük Dorothy Miller, Frank ve Nellie Harris ve bazılarını beş yıldır görmediğim diğer birçokları oradaydı.

"İki hafta mı!" diye itiraz etti Weinberger; "ben sana en az bir aylık vize alırım."

"Senin gibi, burada tanınmayan birisi ne yapabilir?"

"Tanınmayan birisi mi - ben mi? Hukukçular Kongresi'nden gelip ayağının tozuyla İngiltere Kralı tarafından kabul edilmiş, Fransız Cumhurbaşkanı'nın huzuruna çıkmış olan ben ha? Bekle de gör."

Üzerinde smokini, başında silindir şapkası, paltosunda kurdeleler takılı Harry, yanında ben, Ouai d'Orsay'a kabul edildik. Müvekkili Madam Kershner'in, kendisiyle en az bir ay alacak önemli bir iş görüşmesi yapmak üzere Almanya'dan geldiğini açıkladı. Harry'nin resmi giyimine bir bakış ve vize damgasının vurulması.

"Tanınmayan ha?" dedi Harry muzaffer bir havada. "Eğer cesaretin varsa bir daha söyle de göreyim." Bir kuzu gibi pısmıştım.

Sevincimden onu bütün Paris'e tanıttım. Arkadaşımın grubunda birkaç meslektaşı da vardı. İçlerinde en çok Arthur Leonard Ross'dan hoşlandım. Kısa zamanda can ciğer dost olunan az rastlanır tiplerdendi.

Bir kaç arkadaşın dışında Paris boşalmıştı. Arkadaş bulmakta üstüme yoktu. Aralarında Frank'ın karısı Nellie Harris'in de bulunduğu yeni arkadaşlar kazandım. Onunla daha önce hiç karşılaşmamıştım; daha ilk görüşte birbirimizi sevdik. Frank, yıllara meydan okuyordu; altmış sekiz yaşında olduğu halde, tıkabasa yedikten ve benim diyen insanın dayanamayacağı kadar içtikten sonra yirmi sokaklık mesafeyi koşabiliyordu. Şarabın tek etkisi, onu daha neşeli ve nüktedan yapmasıydı. Bir de, onun yeteneklerinin yanına bile yaklaşamayan insanlardan çoğunun yaptığı gibi böbürlense ne olurdu kimbilir? Duvar ustalarından kovboylara, devlet adamlarından sanat ve edebiyat dahilerine kadar hayatın her alanından ve kesiminden tanıdığı insanlarla ilgili anlattığı hikâyelerle insanı gülmekten kırar geçirirdi. Frank, aşkı da nefreti de uçlarda yaşayan bir insandı. Eğer sizden hoşlanmışsa yere göğe koyamaz, hoşlanmamışsa yerin dibine batırırdı. Gerçek ya da hayali düşmanlarını asla bağışlamazdı. Sık sık yaptığı haksızlıklar yüzünden ağız dalaşına girerdik.

Paris'te geçirdiğim günler, Londra'ya gitme konusundaki isteksizliğimi kamçıladı. Onun sisi, kasveti ve soğuğu beni ürkütüyordu. Frank daha fazla gecikmememde ısrar ediyordu. İşçi Hükümeti gelecek seçimleri kaybederse, Toryler vizemi iptal edebilirdi. Tiyatro ve edebiyat üzerine vereceğim konferanslarda olduğu kadar, Rusya'daki siyasi mahkûmlar adına tasarlanan kampanyamda da bana yardımcı olacak çok sayıda ilginç insanla tanışacağım konusunda biraz da abartıya başvurarak beni cesaretlendirmeye çalışıyordu.

Frank'ın ikna gücü, Londra'nın sonbaharını ve kışını bana sevdirmekte işe yaramadı. Eğer Fransa'ya bir dönüş vizem olsaydı, İngiltere daha katlanılır olabilirdi. Harry Weinberger, Amerika'ya hareket etmişti ve Paris'te tanıdığım insanların çoğu dönüş vizesi almamı sağlayacak bağlantılardan yoksundular.

Ernest Hemingway'le tanışmam bir umut ışığı yaktı. Onunla Ford Madox Ford tarafından verilen bir partide tanıştık. Hemingway'in varlığı partinin sıkıcılığını dağıtmıştı. Ruhsal coşkusu ve sadeliği bana hem Jack London'ı, hem de John Reed'i hatırlatıyordu. Hemingway beni, Fransız vizesi alacağına inandığı bir gazeteci arkadaşının da bulunacağı evindeki akşam yemeğine davet etti. Gürbüz bir bebeğin babası olmanın gururuyla Ernest, evinde daha genç ve neşeli görünüyordu. Bende pek bir iz bırakmayan gazeteci arkadaşı, söz vermesine rağmen vizeye ilişkin herhangi bir şey de yapmadı. Bunun yerine, gazetesinde, sanki benimle Rusya'da görüşme yapmış gibi, tek bir satırı doğru olmayan budalaca bir hikâye yayınladı.

LV. BÖLÜM

İNSAN Amerikalı gazeteciler konusunda yanılabilir ama, Londra'nın sonbaharı ya da kışı konusunda asla. Eylül'de Londra'da beni karşılayan sisli ve yağmurlu hava, Mayıs'a kadar devam etti. 1900'dekinin tersine, bu sefer odam bodrum katında değil, üst kattaydı: Eski arkadaşım Doris Zhook'un evinin üçüncü katında bir odada kalıyordum. Bütün gün gaz sobası yakma lüksüne bile sahiptim. O canavar sis, yaşlanmış kemiklerimi soğuktan boşuna korumaya çalışmamla, hatta ara sıra güneşin yüzünü göstermesinden keyiflenmemle alay ediyordu sanki. Doris ve diğer arkadaşlar "abartılacak bir soğuk olmadığında" ısrar ediyorlardı. Amerika'nın kaloriferli evlerinin, beni "Britanya'nın yumuşak iklimini" kabul edemeyecek kadar şımarttığını söylüyorlardı. Olanakları olsa dahi, evlerine kalorifer döşemezlerdi. Şömineler "çok daha makul, sağlıklı ve keyif vericiydi." Arkadaşlarıma, Amerika'dan beş yıldır uzak olduğumu ve maddi nimetlerini çoktan unuttuğumu söyledim. Sıfırın altında elli derecedeki Arhangelsk'de bile soğuğu böylesine hissetmemiştim. Romantik anılar, diye takıldılar. Rutubet insanı mutsuz yapıyordu ama, cildi güzelleştiriyor, doğayı zenginleştiriyor ve Britanya İmparatorluğu'nu da güçlendiriyordu. O pürüzsüz ciltleri, o nefis yeşil çayır ve çimenleri mümkün kılan bu iklimdi ve İngilizler'i, sömürgeciler ve seyyahlar arasında öne çıkartan da kendi iklimlerinden kaçma ihtiyacıydı.

Zamanla, fiziksel engellerimin bana o kadar da büyük zorluk çıkartmayacağını farkettim. Uzun yıllardır tanıdığım Londralı anarşistler, çalışmalarıma her türlü desteği vermeye hazırdılar. Onlar, aralarında John Turner, Doris Zhook, erkek kardeşi William Wess, Tom Keell ve Amerika'daki eski çalışma arkadaşım William C. Owen'ın da bulunduğu, savaş öncesi grupların çekirdeğinden geri kalanlardı. Fakat aralarında bölünmüşlerdi. *Freedom*'ın yayıncısı Tom Keell ve editörü Owen, bütün değişen koşullara rağmen gazeteyi ayakta tutabil-

mişlerdi. Ancak kısa sürede, Londra ve çevresinde gerçek bir hareket olmadığını öğrendim. Anarşist faaliyetlerin yoğun olduğu Berlin'den gelip İngiltere'deki durumu görmek üzücüydü. Genel politik durum, tahmin ettiğimden de kötüydü. Savaş, geleneksel Britanya liberalizmine zarar verdiği gibi, sığınma hakkı alanında da diğer ülkelerden daha büyük bir kargaşaya yol açmıştı. İlerici sosyal düşüncelere sahip insanların ülkeye girişi olağanüstü zordu. Sosyo-politik propagandayla haşır neşir olmak ise ülkede kalmayı daha da olanaksız kılıyordu. İşçi Hükümeti, önceki Tory Hükümeti gibi, en ufak bir bahane bile ileri sürmeksizin insanları sınır dışı ediyordu. Vize aldığıma bir türlü inanamayan yoldaşlarım, politik faaliyet gösterdiğim takdirde uzun süre kalabileceğime ihtimal vermiyorlardı. Yabancı düşmanı yasalar, Yahudi anarşist hareketini yıkılma noktasına getirmişti; East End'de herhangi bir siyasi faaliyette bulunan herkes, her an sınır dışı edilme korkusu içindeydi. Reaksiyonun güçlenmesine hizmet eden Moskova'nın şeytanca yöntemleri, radikal saflarda bozguna yol açmıştı. Eski günlerde liberal ve radikal gruplar, her türlü ekonomik adaletsizliğe ve politik özgürlüklerin ihlâl edilmesine karşı ortak tutum alırlardı. Şimdi ise, Rusya sorununda boğaz boğaza gelmişlerdi.

Daha yaşlı isyancılar, Devrim'in çöküşüyle birlikte hayal kırıklığına uğramışlardı. İşin düşünce yönüyle pek fazla ilgilenmeyen daha genç kuşak ise, Bolşevikler'in göz kamaştırıcılığına kapılmış gidiyordu. Komünist entrika ve suçlama, ayrılıkları daha da körüklüyordu.

Yürekler acısı bir manzaraydı. Ama İngiltere'deydim ve bütün talihsizliklere rağmen çekip gitmeyi aklıma getirmiyordum. Yoldaşlarım, ismimin ve Rusya'nın durumuna ilişkin bilgilerimin, radikal safları ve işçi gruplarını diktatörlüğün politik kurbanlarını desteklemek için bir araya getireceğinde hemfikirdiler. İngiltere'deki varlığımın kendi yoldaşlarımızı harekete geçireceğini düşünüyorlardı. Ben ise pek iyimser değildim. Britanya halkıyla nasıl bağlantı kuracağını bilemiyordum. Aklıma gelen tek öneri, Londra'nın liberal kamuoyuyla tanışma amacıyla bir restoranda akşam yemeği vermekti. Yoldaşlarım bu fikri benimsediler ve hemen hazırlığa koyuldular.

Rebecca West, kendisine ilettiğim nota nazik bir öğle yemeği davetiyle yanıt verdi. Onda İngilizler'e özgü tavırlara rastlamamak benim için hoş bir bir sürprizdi. Tam tersine, konuşması bende bir Şarklı izlenimi bırakmıştı. Canlı, tutkulu, çekici ve açık sözlüydü. Cana yakınlığı, odasının verdiği rahatlık, sıcak çay, o sıkıcı ve soğuk son-

bahar öğleden sonrasında yaptığım uzun yolculuğun ardından çok makbule geçmişti. Yazılarımı okumamıştı ama, hakkımda sahip olduğu bilgiler bana kucak açmasına yeterliydi ve verdiğim akşam yemeğinde konuşma yapmaktan mutlu olacaktı. Ayrıca, beni arkadaşlarıyla tanıştırmak için kendi de bir akşam yemeği verecekti. Herhangi bir ihtiyacım olduğunda onu aramakta tereddüt etmemeliydim. Bir dost bulmanın sevinciyle evsahibemden ayrıldığımda, kendimi Londra çölünde vahaya rastlamış gibi hissediyordum.

Akşam yemeğinin olduğu gün, karanlıkla başladı ve şiddetli yağmurla sona erdi. Restorana kasvetli bir ruh haliyle gittim. Doris, İngiltere'de kimsenin havayı umarsamayacağını, tanındığımı ve büyük bir kalabalığın geleceğini söyleyerek beni rahatlatmaya çalıştı. "Scotland Yard, gazeteciler ve belki de Amerikan liberal düşüncesiyle ilgili birkaç kişi," diye söylendim. İngiltere'yi ayağa kaldıracağımızı sanmanın âlemi yoktu. "Seni iflah olmaz kötümser," diye güldü arkadaşım; uzun yıllardır nasıl olup da mücadeleyi sürdürdüğümü anlayamıyordu. Saat yedide otele vardığımızda in cin top oynuyordu; zavallı Doris ağlamaklı olmuştu. Fakat saat sekize geldiğinde havalara uçuyordu; iki yüz elli kişilik yemek salonu tıklım tıklım dolduğu gibi, konuşmalar başladıktan sonra bile gelmeye devam eden konuklar için ek masalar konmuştu. İnsanların, bana hoşgeldin demek için işini gücünü bırakıp böyle bir geceye akın etmesinden duygulanmıştım.

Gecenin havası, Havelock Ellis, Edward Carpenter, H.G. Wells, Lady Warwick, Israel Zangwill ve Henry Salt'tan gelen kutlama mesajları, toplantı başkanımız Colonel Josiah C. Wedgwood, Rebecca West ve Bertrand Russell tarafından geçmiş mücadeleme yapılan sonsuz övgüler, ayaklarımı yerden kesti. Anlaşılan, Peter Kropotkin'in bana sık sık sözünü ettiği, İngiltere'deki politik sığınmacılara gösterilen konukseverlik ve cömertlik ölmemişti. Eylem alanımı sonunda bulmuş olmalıydım. Şükran duyguları içinde, İngiltere'ye geliş nedenimi ve yapmak istediğim şeyleri anlatacağımı belirterek konuşmama başladım. Söz Rusya'ya gelinceye kadar her şey normaldi. Sandalyelerin ileriye çekilişi, dikleşen başlar ve yüzlerdeki onaylamayan ifade, başlangıçtaki uyum havasının devam etmeyeceğinin ilk işaretleriydi. Konuşmama devam ettim. İngiltere'de bulunuşumun baş nedeninin herkes tarafından net bir şekilde bilinmesi önemliydi. Dinleyicilerime, 1905 Rus Devrimi'ni ve onu izleyen korku ortamını hatırlattım. Siyasilere uygulanan korkunç zulme karşı bir protestonun yükselmesi için

radikal ve liberal dünyanın bilincini uyandıran, o sıralarda İngiltere'de yaşayan, ünlü yoldaşım Peter Kropotkin'di. "*J'accuse!*"ü [Suçluyorum!], Parlamento'ya yansımış ve otokrasinin denetlenmesini sağlamıştı. "Bugünkü Rusya'nın da benzer bir durumda olması sizleri şaşırtabilir," dedim. "Yeni yöneticiler, eski terörü devraldılar. Heyhat! Onları *insanlık mahkemesinde suçlayacak bir Kropotkin yok artık.*" Kendimi, büyük öğretmenimle ne beyin, ne de kişilik açısından eşit görmediğimi söyleyerek devam ettim. Rusya'daki korkunç durumun bütün açıklığıyla bilinmesini sağlamaya kararlıydım. Bütün yeteneğim ve sesimle, politik zulümden, idamlardan ve vahşetten sorumlu olan Sovyet otokrasisine karşı "*J'accuse!*"ümü haykırdım.

Alkışlar protesto bağırtılarıyla kesildi. Bazı davetliler ayağa fırladı ve söz istedi. Büyük isyancı Emma Goldman'ın günün birinde, İşçi Cumhuriyeti'ne karşı Toryler'le ittifak yapacağını akıllarının köşesinden geçirmemiş olduklarını belirttiler. Devrimci geçmişimi inkâr edeceğimi bilselerdi, benimle aynı masaya oturup yemek yemezlerdi. Vakit geç olmuştu. Böyle şiddetli bir tartışmayı bu gece sonuçlandıramazdık. Dinleyicilere, Queen's Hall'da bir toplantı planladığımızı ve orada bu sorunu ayrıntılarıyla tartışabileceğimizi duyurdum.

Londra günlük basını akşam yemeğinin haberlerini geniş ve doğru bir şekilde yansıttı. Yalnızca *Herald*, diğer konuşmalara kısa bir paragraf ayırırken, konuşmamı da çarpıtmıştı. Gazetenin editörleri George Lansbury ve Hamilton Fife'ın, "inancımdan dönmeme" öfkelendikleri bildirildi bana. İngiltere'ye gelişimdeki tek amacının British Museum'da araştırma yapmak olduğuna ilişkin İngiltere İçişleri Bakanlığı'na teminat veren George Slocombe'a onlar da katılmışlardı. Arkadaşlarıma, Frank Harris'in, İngiltere'ye giriş iznimi Mr. Slocombe aracılığıyla aldığını açıkladım. Ne Harris, ne de ben, ondan adıma kefil olmasını istememiştik. *Herald*'daki baylara gelince, vize almama yardımcı olduklarından haberdar değildim. Mr. Fife'ı tanımıyordum. Mr. Lansbury ile Rusya'da tanışmıştım ve Komünist Devlet'e olan tavrını bildiğimden ondan yardım istemeyi düşünmemiştim bile. Ama Mr. Lansbury'nin, Rusya'daki durumu aydınlatmaya yönelik kampanyamdan hoşnutsuzluğunu anlayabiliyordum. Haberin yazarı, Rusya'da farkına vardığı İsa'nın öğretileriyle alay edilmesine gelemezdi.

Hükümet değişikliklerinin, kitlelerin ekonomik durumlarını düzeltemeyeceklerine olan inancım değişmemişti. Büyük Britanya'daki de dahil iktidardaki Sosyalistler, devlet sorunu konusundaki tavrını

güçlendirmişlerdi. İşçilerin yaşamlarının iyileştirilmesine hiçbir yerde yardımları olmamıştı. Mr. MacDonald'ın ikinci dönemde de birincisinde yaptığından daha fazlasını yapamayacağından emindim. Ancak, İşçi Hükümeti'nin başarabileceği çok önemli bir sorun vardı: Sovyet Hükümeti'nin tanınması. İngiliz Hükümeti'nin, Komünist Devlet'in başındaki mazlum halesini kaldıracağını bildiğimden bu konuyla çok yakından ilgiliydim. İşte o zaman uluslararası proletarya, Sovyet Hükümetinin diğerleriyle aynı topraktan olduğunu anlayacaktı. Bu yüzden, kampanyam sırasında Rusya hakkında konuşmamaya karar verdim.

Artık Hükümet'in sonu gelmişti, konuşmalarım Bağımsız İşçi Partisi'nin kaderini etkileyemeyecekti. Ülkenin içinde bulunduğu yoksulluk ve zaruretle ilgili olarak gösterdiği beceriksizlik, daha iktidardayken onu yenilgiye uğratmıştı. Ricaları üzerine, *Times* ve Londra *Daily News* gazetelerine yazmakta sakınca görmedim. Yalnızca maddi yönden iyice battığımızdan değil, esas olarak Queen's Hall'daki kitle toplantısına para gerektiği için. Britanya anarşistleri birkaç şilingden daha fazla katkıda bulunamayacak ölçüde fakirdiler ve şimdiye kadar gönüllü yardımda bulunacak geliri olan kimsecikler çıkmamıştı. Kırk sterlin kazanmanın yanı sıra, daha geniş bir kitleye seslendiğime seviniyordum.

Seçimler ve yaklaşan tatiller yüzünden, toplantımızı Ocağa kadar ertelemek zorunda kaldık. Arkadaşlarım, giriştiğimiz işin moral başarısı için, geniş bir komitenin desteğinin vazgeçilmez olduğunda ısrar ediyorlardı. Gecikmeye sinirlenmiş ve komite fikrine gücenmiştim. Arkadaşlarıma, az sayıda yoldaşın yardımıyla, çalışma arkadaşım Ben Reitman'ın o muazzam doğum kontrolü mitinglerinin üstesinden nasıl geldiğini, Saşa'nın düzenlediği büyük gösterileri ve savaş karşıtı protestolarımızı anlattım. O zaman da dişe dokunur bir desteğim yoktu. Niçin aynı şey Londra'da da olmasındı? Arkadaşlarım, Saşa'nın da, benim de Amerika'da tanındığımızı, İngiltere'de ise durumun farklı olduğunu söylediler. Burada insanlar sürü halinde hareket ediyorlar ve çobanları tarafından yönlendiriliyorlardı, aynı durum parti örgütleri, dernekler ve kulüpler için de geçerliydi. Kamuoyuna sesimizi duyurmak için destek gerekliydi. Rebecca West'in bana bağımsız hatiplik hakkında söylediklerine katılıyorlardı. "Bu iş İngiltere'de sökmez," demişti. Londra'da insanlar yalnızca hayırsever amaçlarla verilen konferanslara giriş ücreti ödüyorlardı.

Hatiplik hayatımda gruplarla ancak geçici sürelerle bağlantı için-

de oldum. Onlar için çalıştım, ama onlarla değil. Amerika'daki faaliyetlerimde değerli olan ne varsa bunu, serbest çalışmama ve bağımsız pozisyonuma borçluydum. Londralı arkadaşlarım, halk önüne ilk çıkışımın güçlü bir desteği gerektirdiğinde diretiyorlardı. Akşam yemeği, Londra'da bulunuşuma yeterince dikkat çekerek bu amaca hizmet etmemiş miydi? Bu toplantı, bundan sonraki çabalarımın da yolunu açacaktı. Haklı olmalıydılar, ne de olsa, Britanya halkına nasıl ulaşılacağını benden iyi biliyorlardı, tavsiyelerine uydum.

İki hafta boyunca, muhtemel komitenin listesindeki isimleri mektuplarla bombardıman ettim, fakat sonuç hiç de iç açıcı değildi. Çoğu, cevap bile vermedi. Diğerleri ise, niçin görev alamayacaklarına ilişkin kaçamaklı sebepler gösterdiler. Mr. Zangwill, sağlığı iyi olmadığı için her türlü halka açık faaliyetten uzak durduğunu; ayrıca, Emek hareketinin tanınmış kişilerinden oluşacak bir komitenin bana en ufak bir yararının olmayacağını yazıyordu. Kendisinin ve Bertrand Russell'ın da üyesi olduğu Demokratik Denetim Derneği'ne başvurabilirdim. Önerebileceği başka bir şey de yoktu. Ta başından bildiği bir şeyi, Moskova diktatörlüğünün tiranlık olduğunu öğrenmek için Rusya'ya kadar gitmiş olmama üzülmüştü.

Havelock Ellis, nazik bir not gönderdi. Yönelişimin içtenliğinden emin olmakla birlikte, Rusya'ya ilişkin eleştirilerimin reaksiyonerleri rahatlatacağından endişe ediyordu. Çarlık despotluğunu hiçbir zaman protesto etmemiş olan reaksiyonerlerin, şimdi kalkıp, "Çarlık rejimini alaşağı eden" Bolşevizm'e muhalefet etmelerine tahammülü yoktu. Öte yandan, komite görevlerinden de hoşlanmıyordu.

Çarlık rejiminin politik zulmüne karşı Kropotkinler'le birlikte çalışan, eski dostları, saygıdeğer Mrs. Cobden-Sanderson, Lady Warwick, Bertrand Russell ve Profesör Harold Laski, benimle görüşmek istediklerini bildirdiler.

İki kişi, herhangi bir kayıt koymadan komitemizde yer almayı kabul etti: Rebecca West ve Albay Josiah Wedgwood. Edward Carpenter, yaşı dolayısıyla toplantıya katılamayacağını, ancak özgürlük ve adalet için sesimi yükselttiğime inandığını ve yürüteceğim çalışmalara destek vermeye hazır olduğunu yazıyordu.

Rebecca West, zaten önemli ölçüde yardımda bulunmuştu. Evinde, feminist yayın *Time and Tide*'da çalışan meslektaşları Lady Rhondda, Mrs. Archdale ve Rebecca'nın kız kardeşi Dr. Letitia Fairfield'ın yanı sıra, Rusya'daki kadın politikacılarla ilgilenen diğer birçok kişiy-

le tanışmıştım. Çevrem iyice genişliyor, çaylara, öğle ve akşam yemeklerine davetler birbirini izliyordu. Herkes son derece konuksever, ilgili ve içtendi - İngiltere'ye yalnızca sosyal hayat için gelmiş olsaydım, her şey çok hoş olurdu. Ama gelişimin bir amacı vardı. Bütün isteğim, adalet duygusuna sahip İngilizler'in, Rusya'nın çektiği acılara ilişkin duyarlılıklarını harekete geçirmek, Sosyalizm ve Devrim adına kol gezen dehşete karşı tavır almalarını sağlamaktı. Gerçi evsahiplerim ve dostları, sunduğum gerçeklere ilgisiz ya da onları sorgulamıyor değillerdi. Ancak, Rus gerçekliğinden uzaklıkları nedeniyle, kafalarında canlandıramadıkları ve bu yüzden de hissedemedikleri koşullara kayıtsız kalmaları söz konusuydu.

İşçi liderleri duyarsızdılar. Britanyalı bir Sosyalist şöyle demişti: "Bolşevikler'in Devrim'i katlettiğini üyelerine duyurmak, partim için politik bir felaket olur." Bağımsız İşçi Partisi sekreteri Mr. Clifford Allen, "Emma Goldman, Gerçek'e ve onun açıklanmasına hâlâ inanan bir eski-zaman Hıristiyan'ıdır" diye açıklamada bulunmuş, en önemli konunun Rusya'yla ticaret olduğunu ileri sürmüştü. Mr. Allen'la 1920' de, Saşa'nın Moskova'da çevirmenliğini yaptığı İngiliz İşçi Heyeti ile geldiğinde, Petrograd'da tanışmıştım. Her ikimiz de, Allen'ın bağımsız ve idealist kişiliğinden etkilenmiştik. Onun, resmi görevinde, iş hesaplarını insan değerlerinin önüne çıkartması şok ediciydi. Bir ticaret erbabı değildim ama, partisinin böyle bir misyon üstlenmesine engel olmayacak bir özgürlük anlayışına da sahiptim. Bununla birlikte, Çeka'nın işlediği suçları kabul etmekle, "Rusya'yla ticaret yapmak" arasında nasıl bir bağlantı olduğunu anlayamıyordum. İngiltere, Romanovlar'la ticaret yapmasına rağmen, özgürlük âşığı İngilizler, sadece sözle değil, eylemle de Çarlar'ın dehşetini sık sık protesto ederlerdi. Şimdi bu farklılık nereden geliyordu? İngilizler, Sovyet zindanlarındaki binlerce insanın umutsuz çığlığına sağır kalacak ölçüde insanlık ve adalet duygularını yitirmişler miydi? Bolşevik yönetimiyle Çarlık rejimini aynı kefeye mi koyuyordum yoksa? Dinleyicilerime, Bolşevik rejimin politik olarak daha kötü, tiranlığının da daha pervasız ve baskıcı olduğunu anlattım. Allen, Sovyet Hükümeti'nin her şeyden önce proleter ve nihai hedefinin de sosyalizm olduğunu söyleyip şiddetle karşı çıktı. Diktatörlüğün bütün yöntemlerini onaylamamakla birlikte, ne o, ne de partisi ona karşı bir kampanyaya katılmaya gelemezlerdi. Diğer birçokları da onun görüşlerini paylaşıyordu.

Lady Warwick'in gösterdiği yürekten ilgiyi, tanıştığım çok az

insanda gördüm. Öyle başarısızlıklar ve hayal kırıklıkları yaşamıştım ki, Rusya'ya büyük ilgi gösterdiğini görünce, arkadaşlarını komitemize katılmaya teşvik edeceği, en azından kendisinin de katılacağı umuduna kapıldım. Fakat çok geçmeden Lady Warwick, İşçi Partililer'in kendisinden, İngiliz Sendika Heyeti'nin Rusya'dan dönmesine kadar, evinde yapılması kararlaştırılan toplantıyı ertelemesini rica ettiklerini bildirdi. Sanki atacağı her adım Çar'ı geri getirecekmiş gibi bir korkuya kapılmıştı. Herhalde korkusu devam etmiş olmalı ki, bir daha ondan hiç haber alamadım.

Profesör Harold Laski, kendisini ilk ziyaretimde, Bolşevikler'in, anarşistleri haklı çıkartmış olmasından sevinmem gerektiği fikrini ileri sürdü. Bu fikri kabul etmekle beraber, yalnız Bolşevik rejimin değil, diğer ülkelerde iktidarda olan Sosyalist üvey kardeşlerinin de Marksist Devlet'in başarısızlığını, bütün anarşist argümanlardan daha iyi ortaya koyduklarını ekledim. Canlı kanıtlar her zaman teoriden daha ikna edici olmuştur. Doğal olarak, Sosyalistler'in başarısızlığına üzülmemiştim, ama Rus trajedisini göz önüne alırsak buna da sevinmemiştim. Hiç değilse emek hareketi ve radikal saflardaki unsurları uyandırabilseydim! Şimdiye kadar hiçbir ilerleme kaydedememiş, Rebecca West ve Colonel Wedgwood'un dışında. Rusya'nın ıstıraplarıyla gerçekten ilgilenen kimseyi bulamamıştım. Amerika'da böyle bir kayıtsızlıkla hiç karşılaşmamıştım. Laski, en radikal unsurların bile Bolşevikler'e muhalefet etmekte gönülsüz davranacağını düşünüyordu. Onlar, Devrim'e sınır hattı çizmeye pek meraklıydılar. Zamanla emek saflarının ilgisini belki çekebilirdim. Bana yardım için elinden geleni yapacak, gelecek Pazar öğleden sonra, anlatacaklarımı dinlemeleri için arkadaşlarını davet edecekti. Tam her şey bitti derken, yeni bir ümit ışığı doğmuştu.

Rusya hakkında konuşurken heyecanlanmamak benim için olanaksızdı, ama bu sefer bütün kişisel duygularımı bastırmaya çalıştım. Sohbet havasında konuştum ve olabildiğim ölçüde objektif olmaya çalıştım. Konuşmamın bitiminde, dinleyicilerimin çoğu, "Sovyet rejimi yıkıldığında demokratik bir hükümet kurmakta daha etkin, Bolşevikler'den daha liberal herhangi bir politik grup" gösterip gösteremeyeceğimi sordular. Komünist Devlet'in yıkılmasını istemediğim ve böyle bir darbe girişiminde bulunacak hiçbir gruba yardımcı olmayacağım yanıtını verdim. Temel değişiklikler partiler tarafından değil, bilinçli kitleler tarafından yapılırdı. 1917 Mart ve Ekim'inde böyle ol-

muştu ve yakın bir gelecekte beklenmese de yine böyle olacaktı.

Diktatörlük, tüm sosyal idealleri gözden düşürmüş ve insanlar yıllar süren iç savaştan bitkin düşmüşlerdi. Devrimci ateşi yeniden tutuşturmak için uzun bir zaman gerekiyordu. Rusya'daki yöneticilerin değişmesiyle ilgilenmiyordum ama, Kremlin otokrasisinin politik kurbanlarının içinde bulunduğu kötü durumla yakından ilgiliydim. Birleşik Devletler'deki ve Avrupa'daki radikal düşüncenin gücünün, Romanovlar zamanında olduğu gibi, Sovyet Hükümeti'ni de etkileyeceği kanısındaydım. Bu belki de, onların despotizmini dizginleyebilir, salt fikirlerinden dolayı baskıya uğrayanlara yapılan zulmü, yargılamaksızın hüküm verilmesini ve Çeka mahzenlerindeki toplu infazları durdurabilirdi. Bu insani talepler için çalışmaya değmez miydi? "Evet ama, ya bu otokrasinin geri gelmesine yol açarsa."

Aynı kaytarmacılığa, itirazlara ve ürkekliğe, seslendiğim her grupta rastladım. Ürkütücü bir durumdu. Sonunda, çabalarımın beyhudeliğini farkederek seçkinlerle, İşçi Partili politikacılarla ve sosyalizme yapay bir ilgi gösteren hanımefendilerle daha fazla zaman harcamanın gereksiz olduğu sonucuna vardım. Anarşistler, çalışmalarını daima, sözde saygıdeğer destekleyiciler olmaksızın sürdürmüşlerdi ve şimdi de öyle yapmak zorundaydılar. Küçük toplantılarımızı, burjuva dünyasının desteğine gerek duymadan, kimseye bağlı olmaksızın, kendi gücümüzle yapmak çok daha iyiydi. Bir düzine üyesi olan küçük grubumuz, önerilerimi canla başla gerçekleştirmeye hazırdı ve toplantımız için South Place Enstitüsü'nü ayarlamışlardı. Bu kürsüden daha önce de adalet ve özgürlük talep eden çok cesur seslerin yükseldiğini hatırlattılar bana. 1900 yılında, Boer Savaşı sırasında, başkanlığını Tom Mann'ın yaptığı toplantıdaki konuşmamı burada yaptığımı anımsadım. O zamandan beri köprülerin altından çok sular akmıştı. Mann, yeni kilisenin bağrında yer alıyordu, bense hem kapitalistlerin, hem de Komünistler'in hâlâ karşısındaydım.

Profesör Laski, arkadaşlarının, I.L.P.'nin [Bağımsız İşçi Partisi] Sovyet Rusya'ya saldırmaktan kaçınması gerektiği düşüncesinde olduklarını bildirdi. Ayrıca, Bertrand Russell'ın, Sovyet yöntemlerinden hoşlanmamakla birlikte, propagandamın uygunluğundan da kuşkulu olduğunu ekledi. Diğerleri ise, benim, siyasi mahkûmları kullanarak Bolşevikler'e saldırdığım kanısındaydılar; Rusya'ya karşı böylesine açıkça meydan okuyan birisini desteklemeyeceklerdi. Bazıları, eylemin, İngiliz olmayan kaynaklardan değil, İngiliz SendikaHeyeti'nden

gelmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Profesör Laski, İşçi Partisi liderlerinin, kendilerini Sovyetler'le açık bir münakaşaya sürükleyecek hiçbir şey yapmayacaklarını söyleyerek sözlerini bağladı. Sonuç olarak, siyasi mahkûmlar adına yürütülecek bir kampanyanın "benimki gibi" anti-Bolşevik himayeler altında yapılmaması gerektiği konusunda Bertrand Russell'la aynı fikirdeydi.

Bertrand Russell'ın tavrı beni hayal kırıklığına uğrattı. Onunla görüşmüş ve uzun uzadıya konuşmuştum. Söz konusu komitede yer alacağına söz vermemekle birlikte, konu üzerinde yeniden düşünmesi gerektiğini söylemiş ve müseccel bir anarşistle ortak bir çalışmaya girmeyeceğine ilişkin bir izlenim vermemişti. Devleti zekice eleştiren ve anarşistçe bir ruha sahip olan bu insanın, bir anarşistle işbirliğine girmekten çekindiğini görmek oldukça cesaret kırıcıydı. Ve bireyciliğin cesur savunucusu Laski için de aynı şey söz konusuydu!

İngiliz Sendika Heyeti, Rusya'da görmüş olduğu -daha çok, gösterilmiş olan!- harikâlarla yana tutuşa geri döndü. *Daily Herald*'da ve toplantılarda, görkemli Sovyet başarılarına ilişkin coşkularını ortaya döktüler. Rusya'da koca altı hafta geçirmişlerdi; onlardan başka kim daha büyük bir bilgiyle ve otoriteyle konuşabilirdi ki?

İngilizler'i uyandırmakta etkili olamasam da, beni konuşma yapmaya davet eden ve çoğu Rhodes öğretim üyesi olan, İngiltere'deki az sayıda Amerikalı'yı etkilemeyi başarmıştım. Oxford'a ziyaretim, yalnızca, "Coolidge Çetesi"nin muhalefetine rağmen çocukların düzenlediği görkemli toplantı açısından değil, aynı zamanda Amerikan Tarihi Bölümü'nden Profesör S.E. Morison ve orada yakın arkadaş olduğum son derece düşünceli ve uyanık bir grup genç tarafından gösterilen konukseverlik ve cömertlik açısından da büyük bir olaydı. Dört aylık çabamın sonucunda en azından bunu kazanmıştım. Bir zamanlar *Free Russia*'nın editörlüğünü yapmış olan tanınmış Rus devrimcisi David Soskice, Ford Madox Ford'un kız kardeşi, yazar Mrs. Soskice ve iki delişmen oğulları gibi yeni arkadaşların gerçek ilgileri ve yardım etmekteki içtenlikleri en sevindirici ödülümdü.

Aralarında Doris Zhook, William Wess, A. Sugg, Tom Keell ve William C. Owen'ın da bulunduğu yoldaşlarımın enerjik ve sebatkâr çalışmaları sayesinde, South Place Enstitüsü'ndeki toplantımız, sağnak yağışa ve giriş ücretine rağmen kalabalıktı. Albay Josiah Wedgwood'un toplantı başkanlığındaki ustalığı, Amerikalı öğrenci arkadaşlarım, salon düzenini koruyan bazı "gerçek" proleterler ve her zaman

olduğu gibi kürsüdeki serinkanlılığım durumu kurtardı.

Başarımıza sevinmemiz nedensiz değildi. Ne manevi ne de maddi destek almaksızın, toplantımızın masraflarını ödediğimiz gibi, siyasi mahkûmlar için kurulmuş Berlin Fonu'na gönderecek bir miktar paramız bile kalmıştı. Komitemiz, Tom Sweetlove'ın mali sorumluluğu ve A. Sugg'un sekreterliğinde, sistematik faaliyetlerde bulunacak sürekli bir yapı olarak çalışmalarına başladı. Az sayıda kişiden oluşmasına rağmen büyük hedeflere sahipti: Rusya üzerine bir seri konferans düzenlemek, Saşa'nın editörlüğünde Berlin'de İngilizce olarak basılan, Mahkûm Rus Devrimcileri Savunma Birleşik Komitesi *Bulletin*'inin dağıtımı ve para toplamak. *Bulletin*'de doğru haberler ve politik zulüm konusunda bilgilerin yanı sıra, Saşa'nın ve Birleşik Komite'nin diğer üyelerinin Rusya'dan gizlice çıkarttıkları hapisten ve sürgünden mektuplar yer alıyordu.

En büyük sorun, iki ateş arasında kalmış olmamdı. Bağımsız İşçi Partisi ya da sendikalar tarafından dinlenme umudum yoktu; öte yandan, Toryler'in himayesi altında da konuşma yapamazdım. Toryler'den, Rusya üzerine çeşitli konferans davetleri aldım, ancak onların seçkin muhafazakâr kulüpleri olduklarını öğrendiğimden reddetmek zorunda kaldım. Bir başka davet de Paisley'deki İmparatorluk Kadınlar Birliği'nden gelmişti. Politik karakterlerini araştırdığımda, bana "Tanrı, Kral ve Ülke"nin savunucuları oldukları bildirildi. Birliğe, bir anarşist olarak, bazılarını tahta çıkarıp diğerlerini dilenciliğe sürükleyen toplumsal düzenlemeleri benimsemediğimi yazdım. Sosyal, politik ya da dinsel inançları ne olursa olsun, hiçbir dinleyici topluluğuna karşı ayrımcılık yapmamıştım; Birleşik Devletler'de, çok değişik türde kalabalıklara hitap etmiştim - dok işçilerine ve milyonerlere, yoksul işçi kadınlara ve meslek sahibi kadınlara; salon arkalarında ve oturma odalarında, yerin yüzlerce metre altındaki madenlerde, mimberlerde ve seyyar kürsülerde. Dinlemeye gelenler kim olursa olsun, kendi kürsümden Rusya konusunu ele almayı tabii ki isterdim. Lordlar Kamarası'nda, Windsor Kalesi'nde ya da Muhafazakâr Parti'de başka herhangi bir konuda konuşma yapmaktan kaçınmazdım. Fakat Rusya konusunda değil.

Komitemizin, bağımsız toplantılar yoluyla halka ulaşmakta başarılı olabileceğinden kuşkuluydum. Komite üyelerinin ise, bir endişesi yoktu. İngilizce konferanslarla deneyim kazanacaklardı ve *Arbeiter Freund* grubu, Doğu Yakası'nda Yidiş toplantılar düzenlemeye gö-

müllü olmuştu. Bundan cesaret alarak, üç ay boyunca, yağmur, kar, sis, soğuk demeden, Londra'nın bir ucundan diğerine, haftalık turlarımı başlattım. Birleşik Devletler'deki ilk günlerimde bile, yeni bir alana uyum sağlama konusunda bu kadar zorlanmamıştım. Sonuç, çabalarımla orantılı değildi, gerçi komite tersini ileri sürüyordu. Masraflar karşılanmış, Siyasi Mahkûmlar Fonu'na biraz para aktarılmış ve yüzlerce insan Komünist Devlet'in yönetimindeki koşullardan haberdar olmuştu.

İngiltere'nin kuzeyinden güney Galler'e kadar uzanan gezim pek parlak geçmedi. John Turner, bir keresinde bana, Galliler'in kolay etkilenen ve çabucak heyecanlanan, ama her zaman bel bağlanamayacak insanlar olduğunu söylemişti. İngiliz buzlarını eritmek için onca çabadan sonra, Galli kalabalıklar ve onların coşkusu bana çok iyi geldi. Burada zorluk, işçilerin kayıtsızlığından değil, içler acısı sefaletlerinden kaynaklanıyordu. Birçoğu uzun süredir işsizdi, iş bulacak kadar şanslı olanlar ise boğaz tokluğuna çalışıyordu. Böylesine kasvetli bir yaşam içinde olan insanların toplantılara gelmeleri şaşırtıcıydı; Rusya gibi uzak bir ülkede acı çeken kardeşlerine yakınlık göstermeleri olağanüstüydü. Onların solgun ve çökük yüzlerini görünce, içinde bulunduğum durumu net bir şekilde anladım. İçerde bu kadar yoksulluk varken, "Çin'e bir sadaka" diye dolaşan misyonerlerden farkım yoktu. En azından yaşamlarına girip mücadelelerine ortak olabilsem, onlara, toplumu dönüştürecek ve refahlarını sağlayacak anahtarın yalnızca anarşizm olduğunu gösterebilsem, dilenciliğim biraz olsun mazur görülebilirdi.

Londra'daki ilk konferanslarımın ardından, İngiltere'deki içler acısı ekonomik koşullara ilişkin zorunlu suskunluğuma iyice canım sıkılmaya başlamıştı. Büyük Britanya'daki sosyal bozukluklar, elbette Rusya'daki benzeri kötülükleri hiçbir şekilde haklı çıkartamazdı. Öte yandan, bu kadar yakınımdaki koşulları görmezlikten gelip diktatörlük üzerine konuşma hakkını da kendimde göremedim. Bu duygu gittikçe büyüyor ve iç mücadelemi şiddetlendiriyordu. Genel toplumsal sorunlarda sesimi yükseltmeksizin, anti-Sovyet faaliyetlerime daha fazla devam edemeyecektim. Her yerde olduğu gibi İngiltere'de de bu fırsat bana verilmeyince, Bolşevik Devlet'e ilişkin tartışmayı durdurmak zorunda kaldım. Şu gerçeği gözden kaçıramazdım: Bana sığınma hakkını sırf Rusya'ya karşı tavrımdan dolayı vermişlerdi - bunun üzerine bir de kuşkucu ve tedirgin edici evsahipliği eklenince İngiltere'

deki mülteciliğim iyice çekilmez olmuştu. Yoldaşlarım çalışmalarımı sürdürmem için kalmamda ısrar ettiler. İngiltere'deki sosyal mücadelelerde yer alamadığımdan, Rusya'daki devrimci mahkûmlar adına destek sağlamaktan kaçınmam için bir sebep olmadığını ileri sürdüler. Bolşevikler'in Devrim'le ilişkisini açıklamak amacıyla Sovyetler'den Büyük Britanya'ya dönen ilk anarşist bendim; böyle bir bilgi her yerde çok hayatiydi, hele hele, çok sayıda emek liderinin Moskova'nın temsilciliğini yaptığı İngiltere'de. Bu özellikle, Komünist Devlet'in mucizeleriyle gözleri kamaşmış, Madenciler Federasyonu'nun malum görevlilerinin bulunduğu güney Galler için geçerliydi. Yoldaşlarımın güven ve inancıyla çok duygulanmıştım. Doğuştan proleter, yaşamları güzellikten ve neşeden yoksun yoldaşlarım, yeni ve özgür bir dünyanın tek umudu olan ideallerine sarılmışlardı. İçlerinde en tipik olanı, ekmeğini kazanmak için hâlâ madenlerde köle gibi çalışmaya zorlanan altmış beş yaşındaki James Colton'du. Yaşamının büyük bölümünü saflarımızda aktif mücadeleye vermişti ve kendisinin de benim gibi, Chicago şehitlerimizin yasal katlinin sonucunda anarşist olduğunu, bana gururla söylemişti. Hiçbir eğitim olanağından yararlanmaksızın, sosyal sorunları büyük bir netlikle kavramış ve kapsamlı bilgi edinmişti. Doğuştan bir konuşmacı olarak kendini davaya adamış ve küçük geliriyle anarşizmin yayılmasına katkıda bulunmuştu. Grubundaki, aile yükümlülüğü olan daha genç yoldaşlar, "Jimmy'nin" enerjisiyle seferber olurlar, idealine olan aşkından ve bağlılığından esinlenirlerdi.

John Turner'ın da içinde bulunduğu delegelerin hepsi tarafından imzalanan Rusya üzerine Sendikalar Raporu, Sovyet rejimini tamamen temize çıkarıyordu. Bu kapsamda bir raporun hazırlanması, birkaç yıllık incelemeyi, ülkenin her yanını gezmeyi ve orada uzun süre kalmayı gerektirirdi. İşçi delegeleri, Rusya'da altı hafta kalmışlardı ve John'un söylediğine göre bunun bir haftası yollarda geçmişti. Bu durumda tabii ki, rapor, yazarlarının gözlemlerini ve kişisel görüşlerini yansıtamazdı. İşin aslına bakılırsa rapor, Rus otoritelerince delegeler için hazırlanmış özel belgelerin bir araya getirilmesinden ibaretti. Daha Rusya'ya gitmeden Sovyet sempatizanı olan çoğu delegenin Bolşevik zokasını yutması gayet doğaldı. Biri, Çarlık günlerinde Britanya Büyükelçiliği'nde askeri ataşe, diğeri uzun süre diplomatik görevlerde bulunmuş olan çevirmenleri, resmi bilgileri allayıp pullamada ustaydılar. Hükümetlerinin yararına eski otokrasiye göz kırpmış bu baylar, şimdi aynı işi I.L.P.'nin destekçileri olarak yerine getiriyorlardı. Mes-

leklerini icra eden bu kişilerle alıp veremediğim bir şey yoktu. Ama John Turner'ın raporu imzalaması beni çok şaşırtmıştı. Daha da şaşırtıcı olanı, *Foreign Affairs*'deki makalesinin, New York *Forward*'ın temsilcisiyle yaptığı röportajın ve toplantımızdaki konuşmasının, rapordaki yaygarayla tam bir çelişki içinde olmasıydı. Beni ve diğer yoldaşları nasıl hayal kırıklığına uğrattığını ona dostça yazdım. Lansbury'nin, 1920'de, Saşa'ya kullandığına benzer bir deyişle yanıt verdi: "Londra'da sayısız yoksul, sefil ve aç insan" gösterebilirdi. İngiltere'deki sefaletle, raporda sözü geçen, Rus emekçilerinin, politik olarak sınırlanmış olsalar da, ekonomik olarak özgür ve hallerinden memnun olduklarına ilişkin ifade arasında ne gibi bir bağlantı olduğunu çözememiştim doğrusu. Britanya işçileriyle karşılaştırma yaparak, Rus halkının içinde bulunduğu gerçeği açıklamaya kalkışmanın doğru olmayacağını, Turner ve delege arkadaşları da pekâlâ biliyorlardı.

Aldatmacayı açığa çıkartmak zorunluydu. Komitemize, bir cevap yazılmasını önerdim. Bunu, Doris Zhook'un yardımıyla benim kaleme almam kararlaştırıldı. Yayınladığımız broşür, Britanyalı delegelerin Rusya'yı ziyareti sırasında Sovyet basınında çıkmış yazılardan alıntılarla rapordaki ifadeleri karşılaştırıyordu. Rapordaki abartılı iddiaların Bolşevikler'in kendileri tarafından çürütülmesini istediğimizden hiçbir yoruma yer vermedik. Komünistler, bizi derhal, yurtdışındaki karşı-devrimciler tarafından basıldığı iddia edilen sahte *Izvestia* ve *Pravda*'dan malzemeler kullanmakla suçladılar. Bu, aptalca bir iddiaydı, ne var ki, Albay Josiah Wedgwood gibi esaslı bir isyancının bile saf değiştirmesine yol açtı. Bana, broşürün sorumluluğunu üstlenmeyeceğini yazarak, adının komiteden çıkartılmasını rica etti. Wedgwood, yoldaşım John Turner'ın da içinde bulunduğu birçokları gibi doldurulşa gelmiş ve Komünist amigolara direnememişti.

Bu saflardaki tek istisna, ilişkilerinin, tavrını etkilemesine ve eylem özgürlüğünü kısıtlamasına izin vermeyen Rebecca West'ti. İşlerinin çok yoğun olmasına rağmen, dostlarını çalışmalarımla ilgilenmeleri için teşvik etmeye, *My Disillusionment in Russia*'yı basacak Britanyalı yayıncıyla bağlantımı kurmaya, kitaba önsöz yazmaya ve konferanslarımdan birine başkanlık yapmaya zaman bulabilmişti. Ama Rebecca West bir sanatçıydı, politikacı değil.

Bağımsız ruha sahip bir diğer insan olan Mr. C.W. Daniel, ticareti hayatta her şey olarak görmeyen bir yayıncıydı. Bastığı eserlerin fikirlerine ve edebi niteliğine, bunların getireceği paradan daha büyük

önem verirdi. O da mı benim için söylendiği gibi, gerçeği işe tercih eden bir eski zaman Hıristiyan'ıydı yoksa? I.L.P.'den, diğer politik partilerden daha fazlasını beklemenin kendi saflığım olduğunu kabul ettim. Hayvanlar gibi derilerini yenileseler de, doğalarının asla değişmeyeceği, her zaman bildiğim bir gerçekti. Ne yazık ki, insan yaşlandıkça daha akıllı olmuyor. Radikalleri, binlerce insanın yaşamı ve ölümü üzerine pazarlık yaparken görünce şaşırmanın ne âlemi vardı? Mr. Daniel'ı daha yakından tanıyınca, benden genç olduğu halde akılsızlıkta benimle yarıştığını gördüm. Kâri düşüneceğine, olsa olsa gelecek kuşaklar nezdinde bir değer kazanacak, *My Disillusionment in Russia*'nın Britanya baskısını üstlendi. Kitabım, İsveç'te eksiksiz biçimiyle zaten basılmıştı, ancak bu, Amerika'da öylesine berbat bir şekilde basılan kitabımı, Rebecca West'in önsözüyle, tek cilt halinde, İngiltere'de basılmış görmekle kıyaslanamazdı.

My Disillusionment, Londra *Freedom* tarafından basılıp dağıtılan New York *World*'deki makaleler, *Westminster Gazette* ve *Weekly News*'a yaptığım katkılar, Londra *Times*'da basılan ve taşrada iktibas yapılan makalelerimin yanı sıra, *Daily News*'deki makale ve son olarak sendika delegelerinin masalını yalanlayan broşürümüz, gönüllü körler dışında herkesin kolayca ulaşabileceği zengin bilgiler içeriyordu.

Saşa da boş durmamıştı; onun *The Bolshevik Myth* (Bolşevik Efsanesi) New York'ta Boni ve Liveright tarafından basılmıştı. Fakat Liveright, kitabın en hayati bölümü olan sonuç bölümünü, edebi açıdan bir "düşüş" olarak değerlendirip, kitaptan çıkartmıştı. Bu yüzden Saşa, basılmayan bölümü, tam da bu adla* broşür olarak basıp, masraflarını kendisi karşılayarak dağıttı. Kitap İngiltere'ye yollanmış, yazarın haberi ve rızası olmadan, üstelik tek kuruş telif ücreti ödenmeksizin, son derece yüksek fiatla piyasaya sürülmüştü. Kitabın tanıtımı mükemmeldi, eleştirmenler *Bolşevik Efsanesi*'nin ikna ediciliğinde, edebi açıdan birinci sınıf bir eser olduğunda birleşiyorlardı. Buna ek olarak, Saşa, Sovyet diktatörlüğü altındaki politik zulüm hakkında değerli belge ve bilgiler toplamış, Rusya'dan kaçan ya da sınır dışı edilen çok sayıda siyasinin anlatılarını ve yeminli ifadelerini ele geçirmişti. Henry G. Alsberg ve Isaac Don Levine tarafından toplanan benzer malzeme de göz önüne alınırsa, hepsi birden, yürürlükteki yaygın Bol-

* Yani *Anticlimax* (Düşüs) adıyla. Alexander Berkman, *The Bolshevik Myth* (Pluto Press, Londra) adlı kitabındaki açıklamasında *The 'Anti-Climax'* adını, aynı zamanda 1920'lerin Rusya'sı, 1917 Ekim'inin amaçlarından vazgeçtiği için benimsediğini belirtmektedir. ç.n.

şevik terörüne karşı kolektif bir iddianame oluşturuyordu. Bunun verdiği güçle, Alsberg ve Levine, uluslararası üne sahip kadın ve erkeklerin, Moskova despotizmine karşı protesto mektupları yazmalarını sağladılar ve bütün malzeme, Siyasi Mahkûmlar Uluslararası Komitesi tarafından, New York'ta, *Letters from Russian Prisons* (Rus Hapishanelerinden Mektuplar) başlığı altında, tek cilt halinde yayınlandı.

Rusya'daki acı çeken yoldaşlarımıza sözümüzü yerine getirmiş, diğer zulüm gören devrimcilerin olduğu kadar, onların davasını da gün ışığına çıkartmış, Bolşevikler'le "Ekim" arasındaki uçurumu göstermiştik. Saşa, Siyasi Mahkûmları Savunma Birleşik Komitesi'nin *Bulletin*'i aracılığıyla, ben de, nerede ve ne zaman fırsat bulursam sorunu ortaya koyarak, mücadelemizi sürdürecektik. Artık diğer konulara yönelmemin zamanı gelmişti. Rusya'daki durumla sekiz ay boyunca ilgilendikten sonra farklı konular üzerinde konuşmaya hakkım olduğunu düşünüyordum. Ailemden ve Amerikalı dostlarımdan sürgit yardım kabul edemeyeceğime göre, bu, iyice zorunlu hale gelmişti. Nitekim, hediye yollamadığı tek bir ay olmayan Stewart Kerr gibi candan, vefalı dostlarım olmasa, ayakta kalmam çok zor olurdu. Tiyatro üzerine konferanslar yoluyla geçimimi sağlama olanağı olduğundan, en azından bir süre için Rusya çalışmama ara vermeye karar verdim.

İngiltere'ye gelişimden kısa süre sonra, Fitzi, bana, yıllardır emek ve sevgi vermiş olduğu Provincetown Playhouse'un temsilciliğini vermişti. Yetki belgem sayesinde tiyatrolardan bazılarına serbest girebiliyordum; ne var ki, izlediğimoyunlar, Londra tiyatrolarını daha fazla keşfetme isteği uyandırmaktan uzaktı. İngiliz arkadaşlarım, sanatsal değer açısından dikkat çekici tek grup olduğunu belirttikleri Birmingham Tiyatro Kumpanyası'ndan övgüyle söz ediyorlardı. Başlangıçta amatör bir topluluk olarak doğan grubun, büyümesini ve harikulade gelişimini, kurucusu Barry V. Jackson'ın yetenek ve fedakârlığına borçlu olduğunu söylemişlerdi. Britanyalı entelektüellerle yaşadıklarımdan sonra, içimden bir ses bana bu tür şeylere inanmamam gerektiğini söylüyordu. Birmingham Kumpanyası'nın, Londra'da, Shaw'un *Sezar ve Kleopatra*'sını sahneye koyduğunu öğrenir öğrenmez, Fitzi'nin Avrupa konsolosu olarak oraya koşturdum. Bu çok övülen topluluğu nihayet kendi gözlerimle görebilecektim. Britanya metropolünün hiçbir tiyatrosunda böyle büyük saygı ve itibar görmemiştim. Oyun, topluluğun övüldüğü kadar vardı. Stanislavsky Stüdyo günlerinden

beri böyle sahne düzenine, atmosfere ve sahneye koyuşta böylesine muhteşem bir uyuma rastlamamıştım. Dekor göz kamaştırıcıydı. Cedric Hardwicke, Sezar'da, New York'ta izlediğim Forbes-Robertson'u geçmiş, kendisiyle alay eden nüktelerle yaşlı Romalı'yı bütün insan yönleriyle canlandırmayı başarmıştı. Miss Gwen Ffrangçon-Davies, Kleopatra rolünde, zirvedeydi. İngiltere'de, ruhumu sekiz aydır kemiren hüznü ilk kez dağıtabilmiştim.

Barry Jackson, Walter Peacock, Bache Matthews (Mr. Jackson'ın yönetmeni) ve Kumpanya'nın diğer birkaç üyesiyle yakından tanışmam, daha önce yaşadığım olumsuz deneyimlere dayanarak topluluk hakkında acele bir hüküm vermemi önledi. Ülkelerinde ayak basacak bir yer bulma mücadelesi veren bir yabancı olduğumu biliyorlardı ve bu, bana yardım etmeleri için yeterli sebepti. Destek kaybetme olasılığı ve toplumsal konulardaki görüşlerimle hemfikir olmamaları onları etkilememişti. Onlar için tek önemli şey, yabancı topraklara sürüklenmiş bir Havva kızı olmamdı. Tiyatro üzerine konferanslar vererek geçimimi sağlamam için beni bazı çevrelerle tanıştırdılar. Tiyatrolarında kendimi evimde gibi hissettim.

Mr. Peacock, aralarında Britanya Tiyatro Birliği Onur Sekreteri Geoffrey Whitworth'un da bulunduğu çok sayıda kişiyle tanıştırdı beni. Mr. Matthews, Birmingham Tiyatroseverler Derneği sekreterinin çalışmamla ilgilenmesini sağladı ve bu sayede, kısa süre sonra bu toplulukla ortak bir çalışmaya girdim; Barry Jackson, işi başından aşkın olmasına rağmen, hiçbir zaman yardımlarını esirgemedi. Mr. Whitworth, ofisini, birliğin sekreter yardımcısını, kütüphanesini bana tahsis etti ve bağlantıda oldukları toplulukların listesini verdi. Aynı zamanda, Birmingham'da yapılacak olan Tiyatro Birliği'nin konferansında konuşma yapmaya da çağrılmıştım.

O sevimli Kumpanya Tiyatrosu'nda, Rus Tiyatrosu üzerine, Kamerni ve Meyerhold stüdyolarını ele alan bir konferans verdim. Çekişmeden ve çatışmadan uzak bir ortam vardı. Dinleyicilerin meraklı ve zekice soruları, konuyu derinden kavradıklarını ortaya koyuyordu. Beni en teşvik edici şey ise, konferans arasında, insanlarda gördüğüm kaynaşma ruhuydu.

İngiltere'de, kulüplerin ve toplulukların konferans programlarını altı ay önceden düzenlemelerinin adet olduğunu çok geç öğrendim. Yine de, sonbaharın ilk ayları için, Manchester, Liverpool, Birkenhead, Bath ve Bristol'daki tiyatrosever gruplarla yedi konferans için

anlaştım. Ayrıca, Bristol'da, kendi arkadaşlarımız tarafından bir konferans dizisi planlanıyordu. Londra'da oluşturduğum Tiyatro Eğitim Çevresi, Rus tiyatrosunun kökeni ve gelişmesi üzerine çeşitli konferanslar planlıyordu ve Londra'nın Doğu Yakası'ndaki anarşistler, aynı dizinin Yidiş verilmesini istiyorlardı. Çok sevdiğim işime bir an önce başlamak için sabırsızlanıyordum.

Her şeyin çok kasvetli göründüğü İngiltere'deki ilk günlerimde, Stella, Londra'nın, çekiciliğini ele vermek için kur yapılmayı bekleyen soğuk ve güzel bir kadına benzediğini yazmıştı. "Soğuk bir güzele kim kur yapar?" diye yanıtlamıştım. Dokuz aydır ona kur yapıyordum. Yoksa şimdi kalbini çalmak üzere miydim?

Londra, şimdi gerçekten de çok güzeldi; gözalabildiğine uzanan yeşili, çiçeklerinin ve güneşinin zenginliğiyle sanki bir daha hiç yasa bürünmeyecek ya da gözyaşı dökmeyecekmiş gibiydi. Bu güzelliğin çok kısa süreceğini bilmek, insanın içerde kapalı geçirdiği her anı mutsuz kılıyordu. Ama, her gün altı saat, Rus tiyatrosu ve sahne sanatı üzerine British Museum'da bulduğum tarihi hazine ile başa çıkmama ancak yetiyordu. İngiltere'ye geliş amaçlarımdan biri de British Museum'du, ancak şimdi ihtiyaç duyduğumdan, sunduğu olanakları değerlendirmek için gereken zamanı bulabilmiştim. Müzedeki zengin kaynaklar gözönüne alındığında, sahne düzenlemesi, eski oyunlar, dekor ve kostüm üzerine toplayacağım bilgiler için günde yirmi dört saat bile az gelirdi. Bu çalışma beni, farklı dönemlerdeki oyun yazarlarının politik ve toplumsal temellerini, Rus yaşamına tepkilerini ve duygularını yansıtan mektuplaşmalarını kapsayan daha geniş alanlara yöneltti. Bu, öylesine büyüleyici ve kapsayıcı bir çalışmaydı ki, kapanış saatlerini bile unutuyordum. Altı ya da bir düzine konferans versem bile bu bilgilerin binde birini değerlendiremeyeceğim açıktı. Bunun için koca bir kitap yazmak gerekirdi. Profesör Wiener, Peter Kropotkin ve diğerleri, Rus edebiyatı üzerine böyle eserler yazmışlardı. Tiyatro üzerine konferanslarımın, ancak daha sonraki bir tarihte yazacağım kapsamlı bir kitaba giriş olabileceğini anladım.

Havelock Ellis ve Edward Carpenter'la buluşmalarım, çeyrek yüzyıllık özlemin gerçekleşmesiydi. Bu kısa görüşmelerde onları eserlerinde tanıdığımdan daha fazla tanımam mümkün değildi. Ellis'le, Londra'daki katında, yalnızca yarım saat görüşebildim, ikimizin de dili tutulmuş gibiydi. Onunla yıllarca birlikte yaşamış olsaydım bile, her satırda bana yansıyan eşsiz kişiliğini, görüşlerinin büyüklüğünü ve

yaşam mücadelesiyle oluşmuş insani bütünlüğünü, özgürleştirici eserlerinin sayfalarından anladığım kadar iyi anlayamazdım.

Edward Carpenter'la, Guildford'daki mütevazı köy evinde bütün bir öğleden sonrayı birlikte geçirdim. Seksenine yakındı, sağlıksız ve bitkin görünüyordu. Herkesin George dediği arkadaşının titiz giyiminin yanında, kılığı pek pejmürde kalıyordu. Fakat duruşu ve tavırları giyimiyle tam bir tezat oluşturuyordu, her hareketinden zarafet akıyordu. George, konuşmanın dizginlerini ele alıp, İspanya'dayken "Edward'la benim yazdığım" diye söz ettiği eser ve "bu yaz kaleme almayı planladığımız" dediği kitap hakkında fazlasıyla konuşunca, Sevgili Edward ağzını açma fırsatı bulamamıştı. Aklın hikmetini temsil eden Edward, küçük insanların kibrine karşı sabırlı ve ölçülüydü.

Ona, kitaplarının -*Towards Democracy* (Demokrasiye Doğru), *Angels Wrings* (Meleklerin Kanatları), *Walt Whitman*- bana ne çok şey ifade ettiğini söylemeye çalışırken, elini nazikçe elimin üzerine koyarak beni susturup, Alexander Berkman'dan konuşmak istediğini söyledi. "İnsanın insanlık dışılığını, hapishane psikolojisini ve kendi çektiklerini olağanüstü bir sadelikle tasvir eden etkileyici, derin bir çalışma" olan *Hapishane Anıları*'nı okumuş, kitaptaki "Saşa"yı ve "Kız"ı hep tanımak istemişti.

Havelock Ellis ve Edward Carpenter! O yaz mevsimini zenginleştiren, zekâ ve yüreğin bu iki dahisiydi.

Yaz ayları, araştırma çalışmamın dışında başka ilginç olayları da getirmişti. Fitzi kısa bir ziyaret için geldiğinde, onun aracılığıyla Paul ve Essie Robeson'ın yanı sıra, Provincetown Playhouse'daki çalışma arkadaşlarından bazılarını da tanımıştım. Paul Robeson'la birlikte, *İmparator Jones*'u Londra'da sahneye koymaya gelmişlerdi. Essie harika bir insandı ve Paul herkesi büyülemişti. Robeson'ı ilk olarak, Amerikalı arkadaşım Estelle Healy tarafından verilen bir partide, kilise ilahileri söylerken dinlemiştim. Sesi hakkında o zamana kadar duyduklarımın hiçbiri, insanın içine işleyen etkisini ifade edecek güçte değildi. Aynı zamanda sevilen bir kişilikti, yıldızların kendini beğenmişliğinden arınmıştı ve bir çocuk kadar doğaldı. Eğer hoş bir ortam varsa, dinleyenler ne kadar az olursa olsun şarkı söylemekte nazlanmazdı. Robesonlar yemeklerimi, özellikle kahvemi sevdiler, böylece karşılıklı iltifatlarda bulunmuş olduk. Seçtiğim birkaç dostuma akşam yemeği verecek ya da Robesonlar'ı İngiliz arkadaşlarımla tanıştıracağım bir parti düzenleyecektim, Paul de, görkemli sesiyle herkesi büyüleyecekti.

O yaz, yazların en güzeliydi. Artık güneşli günler sona eriyor, arkadaşlarım teker teker ayrılıyordu. Çalışmamı özlemiştim. Ama aralık ayı gelip çatınca ne çalışma isteğim kaldı, ne de kışı karşılayacak cesaretim. Tiyatrosever gruplar içindeki çalışmalarım çok iyi gidiyordu. Liverpool ve Birkenhead'deki grupların üye çeşitliliği de sevindiriciydi. Diğer gruplarda ise, tiyatroya canlı bir ilgi göstermeyen, sosyal ve eğitsel değerine duyarsız, salt orta sınıf bir yapı göze çarpıyordu. Deneyimlerim bana, İngiltere'de bir iki yıl kalmayı göze alıp daha iyi tanınabilsem, tiyatrosever gruplara kendimi kabul ettirebileceğimi gösteriyordu. Bunu başarabilecek durumda olmadığım gibi, eklenti olmak niyetinde de değildim.

Londra ve Bristol'daki konferanslar, İngilizler'in "İngiltere'de bu olmaz" deyişinin doğruluğunu bir kere daha gösterdi. Londra'daki başarısızlık, çalışma başlangıçta çok şeyler vaadettiği için, özellikle üzücüydü. İçine, büyük İngiliz şairi Keats'in ruhu ve dehası sinmiş, garip güzelliğiyle Keats House, toplantı yerimizdi; emek ve sendika hareketi saflarında tanınmış, yetenekli ve olağanüstü bir örgütleyici olan Claire Fowler Shone sekreterimizdi, kendisine bir düzine arkadaş yardımcı oluyordu. Rebecca West ve Frank Harris tarafından kaleme alınmış tanıtım yazıları binlerce nüsha basılarak dağıtıldı; tiyatro dünyasının tanıdığı Barry Jackson, Geoffrey Whitworth, A.E. Filmer ve diğerleri toplantı başkanları olarak takdim edildiler. Yine de, katılım azdı ve masraflarımızı zor karşıladık. Dinleyicilerin entelektüel düzeyinin yüksek olduğu bir gerçekti. Yaklaşık altı aylık çabamın tek sevindirici yanı, bu yüksek düzey ve malzeme toplarken aldığım zevkti.

Bristol'da geçirdiğim üç hafta içinde de benzer sonuçlarla karşılaştım. Birleşik Krallık'ta ikinci kök salma girişimim de böylece elimden kayıp gitmişti. Sis ve rutubet, bedenime canları istediği gibi yerleşti. Nice'teki sevgili dostlarım Frank ve Nellie Harris'den davet aldığımda soğuk algınlığından ateşler içinde yatıyordum.

Eski isyancı James Colton'la Haziran'da evlenmiştim. Artık bir Britanyalı olarak, ülkelerinin ikliminden kaçmak için ellerinden geleni yapan çoğu İngiliz gibi davrandım. *American Mercury*, Johann Most üzerine yazdığım kısa denememin karşılığı olarak bir çek yollayınca, güney Fransa yol ücretimi ödeyebildim. Harrisler, sağlığımı ve neşemi kazanmam için beni ellerinden geldiğince ağırladılar. Daha önce de Frank'le ilginç saatler geçirmiştim, ancak bu kez dikkatimi çeken, sanatçı kişiliğinin ötesinde, anlayışlılığı ve etkileyici sohbeti oldu.

Herkesin egoist ve kibirli olarak değerlendirdiği Frank'ın iç dünyasına, evinin sıcak ortamı içinde nüfuz edebildim. Evsahibim, kendini, başka herkesin tanıdığından çok daha iyi tanıyordu. Özündeki insanı, son derece insani olan yapısını tanıyordu. Gerçekten üstün bir sanatçı olup olmadığına, eserlerinin yaşayıp yaşamayacağına ve ölümsüzlüğe ulaşıp ulaşamayacağına ilişkin kuşkular içini kemiriyordu. Frank, dostlarının hataları karşısında kör ya da düşmanlarını belirlemede yanılgı içinde olsa da kişisel zaafları konusunda kendini hiç kandırmıyordu. Frank'in bu iç hesaplaşması, ona olan sevgimi azaltmamış, bizi birbirimize daha çok yakınlaştırmıştı. Pek az ortak fikrimiz vardı, özellikle toplumsal sorunlarda. Sık sık ağız dalaşına girsek de birbirimize kırılmazdık, çünkü ne kadar ayrı yerlere sürüklenirsek sürüklenelim, dostluğumuzu hiçbir şeyin yıkamayacağını çok iyi biliyorduk.

Nellie Harris'le önceki yıl, Paris'te tanıştığımda, gözalıcı çekiciliği ve sevimliliği dışında, kişiliğini pek az ele vermişti. Konukluğum sırasında, onun ender rastlanan seçkin nitelikleri, önümde bir çiçek gibi açılıverdi. Daha önceleri de birçok erkek sanatçının karısıyla tanışmıştım. Bu kadınların, kocalarının arkadaşlarına ve kadın hayranlarına kızgınlık ve kıskançlıklarına tanık olmuştum. Diğer yandan, hemcinslerimin, sanatçı idollerinin kanlarına karşı nasıl tahammülsüz ve garazkâr olduklarını da çok iyi biliyordum. Bir sanatçının eşi olarak yeterince acı çeken bu kadınlara her zaman yakınlık duyduğumdan, Nellie'yi, Frank'ın hayranlarına karşı olumsuz bir tavır içinde görseydim bile, ona bunu çok görmeyecektim. Fakat o bir melekti, küçük dünyalara sığmayan sevgi dolu bir ruhu vardı; istese bile kıncı olamazdı ve ünlü kocasının karısı olarak değil, kendi kişiliğiyle, bağımsız bir bireydi. İnsanları ve insan ilişkilerini derinlemesine kavramada olağanüstü bir gözlem gücüne sahip Nellie, insan doğasına ilişkin yargılarında, sevgili Frank'ten daha isabetli, sabırlı ve anlayışlı bir insandı.

Dostlarımdan ayrılmak istemiyordum, ama İngiltere'ye dönmeden önce, Bibliothèque Nationale'deki araştırma için Paris'e uğramak zorundaydım. Liverpool'daki Tiyatrosever topluluklara, Amerika'daki küçük-sahne hareketi üzerine vermem gereken bazı konferanslar vardı. Daha önce onlara Eugene O'Neill'in çalışmaları hakkında verdiğim konferansa ilişkin bir kadın gazeteci şu yorumu yapmıştı: "Şık bir opera pelerini ve böylesine narin eller, bir anarşist için olacak şey değil." Ama Tiyatroseverler, yaptığım konuşmayı beğenmiş olacaklar ki,

beni yeniden davet ettiler. Ben de, giriş ücreti bir şiling olan, halka açık bir salonda Avrupa ve Amerikan oyunları üzerine başka bir konferans dizisi vermeyi kabul ettim. Arkadaşlarım, kalabalığı çekeceğimden emindiler, ama beklenen gün geldiğinde, hiç de öyle olmadığı ortaya çıktı. Bir parti ya da örgütün damgasını taşımadan sunulan Strindberg, Alman dışavurumcuları, Eugene O'Neill ve Susan Glaspell, Britanya halkının ilgisini çekmedi. "İngiltere'de bu olmaz." Bu olumsuzluk duvarını yıkmak için, düşündüğümden de fazla zamana gerek olduğunu anlamıştım. En azından beş yıl, belki de daha fazla. Ama yıllarım, savurganlık yapamayacağım kadar azdı. Bu arada iki yakamı bir araya getiremiyordum. Sınır dışı edilmeme kadar bu sorun aklıma bile gelmemişti; kalemimi ve sesimi kullanabildiğim sürece hayatımı kolayca kazanabileceğimi düşünmüştüm. O zamandan beri, mali bağımlılık, korkulu rüyam haline gelmiş, hele güney Galler'e ve çevresine yaptığım turdan sonra gözüme uyku girmez olmuştu. Düşük ücretli maden ve tekstil işçileri arasında faaliyet yürüterek hayatımı kazanmaktansa bir ahçı veya hizmetkâr olmayı yeğlerdim. Bırakalım konferanslarımın masraflarını, yol ücretimi ödemelerine bile izin veremezdim. Tiyatro konferanslarım kendini finanse etmese, İngiltere'deki çalışmaları imkânı ihtimali yok sürdüremezdim.

Bir keresinde, arkadaşın biri şakayla, kediye benzediğimi söylemişti; "altı katlı binadan atsan yine dört ayak üzerine düşer." Son bozgundan sonra kendimi, gerçekten de, Woolworth Binası'nın tepesinden düşmüş gibi hissetmiştim. Yine dört ayağımın üzerine düşmeme yol açan iki şey oldu. Birisi, "Rus Tiyatrosunun Kökeni ve Gelişmesi" üzerine bir kitap yazma planım; diğeri ise, bir Kanada gezisiydi. Beni davet eden Kanada'daki anarşistlerdi ve New Yorklu bir yoldaş, masraflarımı karşılayacağına söz vermişti. Fransa'da küçük bir yere gidip yaz aylarını yazmaya ayıracak, sonbaharda ise Kanada'ya hareket edecektim. Bu iki olanağın, İngiltere'de bir iki yıl geçinmemi ve çalışmalarıma devam etmemi sağlayacağını umuyordum. Derhal Kanada'ya gidiş işlemlerini yaparak işi sağlama aldım.

Yayıncım C.W. Daniel, önümüzdeki dört ayı yazma faaliyetlerine ayırmam için beni teşvik etmişti. Rus tiyatro yazarlarıyla ilgili konferanslarıma büyük ilgi göstermiş, konuşmalarımı aynen kaydetmek üzere bir stenograf yollamış ve kitabımı yakın bir gelecekte basacağını belirtmişti. *My Disillusionment*'ın yanı sıra, Edward Carpenter'ın

önsözünü yazdığı, Alexander Berkman'ın, "Bir Anarşistin Hapishane Anıları"nı ve "Rus Hapishanelerinden Mektuplar"ı getirterek yayınladı. Bunlar mali açıdan kendisine bir şey katmasa da, şansını yeniden denemekte ısrarlıydı.

Genel grev ilan edildiğinde, Londra'dan ayrılmak üzereydim. Böylesine büyük önemi olan bir olay sırasında çekip gitmeyi düşünemezdim. Destekçilere ve çalışacak insanlara ihtiyaç vardı, kalmalı ve destek vermeliydim. Muhtemelen, grevcilerle temasımı sağlayacak tek kişi John Turner'dı. Ona, büyük mücadeleye her türlü yardımı yapmaya hazır olduğumu açıkladım: grevci ailelerine yardımcı olmak, çocuklarının bakımını örgütlemek veya grevciler için kurulmuş aşevlerinde görev almak. Tabanda çalışıp yardımcı olmak istiyordum. John buna pek sevinmişti. Bu, sendika çevrelerinde, Sovyet karşıtı tavrının yarattığı önyargıyı dağıtacak ve anarşistlerin, yalnızca teoriyle uğraşmayıp, pratik çalışmalarda da becerikli ve her türlü acil işe koşmaya hazır olduklarını gösterecekti. Mesajımı grev komitesine götürecek ve onlarla doğrudan temasımı sağlayacaktı. İki gün beklememe rağmen ne sendika merkezlerinden, ne de John'dan ses seda çıkmadı. Üçüncü gün, John'u görmek ve durumu öğrenmek için yeniden uzun bir yol kat ettim. Ona, greve ilişkin bütün yardımların sendika tarafından sağlandığı ve dışardan bir yardıma gerek olmadığı söylenmişti. Bu mazeret pek inandırıcı değildi; belli ki liderler, anarşist Emma Goldman'la genel grevde işbirliği yaptıklarının dışarı sızmasını göze alamamışlardı. John, yorumumu kabul etmeye pek yanaşmamakla birlikte, haklı olabileceğimi de inkâr etmedi. Yine eski hikâye: Britanya yaşamının her alanına nüfuz etmiş, merkezileşmiş aygıt, bireysel inisiyatife yer bırakmıyordu. Efendilerle işçiler arasındaki hat bu kadar keskin biçimde çizilmişken tarafsız kalmak ve liderler ardı ardına gaf yaparken susmak azap vericiydi; öte yandan, grev kırıcılar tarafından işletilen gemi veya trenlerle de yola çıkamazdım. Sokaklarda işçilerle çene çalarak ve tepkilerini öğrenerek biraz olsun rahatlayabildim. Dayanışma ruhları mükemmel, dayanma güçleri büyük ve grevin kendilerine dayattığı zorlukları küçümsemeleri hayranlık vericiydi. Espri duyguları ve düşmanın -sokaklardan gürültüyle geçen araçlar, görevdeki genç külhanbeylerin alayları ve laf atmaları, lüks otomobilleri içindeki zenginlerin aşağılamaları- provokasyonlarıyla yüz yüze kaldıklarında gösterdikleri dirayet, daha az olağanüstü değildi. Birkaç kere göğüs göğüse gelinmesine rağmen, grevciler, davalarında haklı olmanın verdi-

ği güvenle, onur ve gururlarını korumuşlardı. Bu durum göğüs kabartıcı olduğu kadar, dışlanmanın ve mücadeleye katılamamanın yol açtığı mutsuzluğu da körüklüyordu. Grevin onuncu gününde, ufukta hâlâ bir çözüm görünmüyordu, İngiltere'den uçakla ayrılmaya karar verdim.

LVI. BÖLÜM

ARKADAŞLAR, Fransa'nın güneyinde şirin bir yer olan Saint-Tropez adlı, tarihi, pitoresk bir balıkçı köyü bulmuşlardı. Üç odalı, küçük, çok güzel bir köy eviydi. Odalarından biri karla kaplı Kıyı Alpleri'ne bakıyordu. Evin şahane güllerle, pembe ve kırmızı sardunyalarla, meyve ağaçlarıyla dolu bir bahçesi, büyük bir üzüm bağı vardı ve bunların hepsi ayda on beş dolardı. Burada, hayattan eskisi gibi zevk alma duygusunu ve gelecekte karşıma çıkabilecek zorlukları yenebileceğime olan inancımı yeniden kazandım. Zamanımı, masa başı çalışması ve günlük işler olarak ikiye böldüm. Yüzme öğrenmeye bile zaman ayırabildim. Yalnızca mangal kömürü kullanılabilen, o güzel, kırmızı tuğlalı Provençal* sobanın üzerinde yemekler pişiriyordum. Amerika'dan ve dünyanın diğer bölgelerinden birçok arkadaş, Saint-Tropez'deki yeni evimi keşfetmekte gecikmediler.

Georgette Leblanc, Margaret Anderson, Peggy Guggenheim, Lawrence Vail ve diğer birçokları, bir saatliğine ya da bir günlüğüne ciddi sorunlar üzerine tartışmak ya da neşelenmek için gelirlerdi. Peggy ve Lawrence bizden çok uzak olmayan Pramousquier Köyü'nde yaşıyorlardı ve orada Kathleen Millay ve Howard Young'la ilk kez tanıştım. Howard Young, otobiyografimi yazmamama sitem ederek, "Seninki gibi geçmişe sahip bir kadın, bunu yapmak için bir saniye bile düşünmezdi!" diye çıkıştı. Eğer iki yıllık geçimimi sağlayacak bir gelirim, sekreterim ve kap kacağımı yıkayacak birisi olsaydı, ben de bilirdim yazmayı, diye yanıtladım. Young, Amerika'ya dönüşünde beş bin dolar toplayacağına söz verdi. Peggy, müstakbel velinimetimin şerefine, akşam yemeğinde boşalttığımız şarap şişelerine yenilerini ekledi.

Saint-Tropez'deki dört ay, çalışma ve eğlenceyle çok çabuk geçti. Güzel bir rüyadan sarsılarak uyandırılmak ne kadar kötüdür. Mr.

*Eskiden Fransa'nın güneydoğusunda yaşayan halka ya da dile ve bölgeye verilen ad. ç.n.

Daniels, genel grevden beri İngiltere'deki koşulların iyice kötüye gittiğini yazıyordu. Durum öyle berbattı ki, Rus tiyatrosu üzerine hazırladığım kitabımı bastırmak için sırf kendisine bel bağlamasam iyi olurdu. Bu, duru mavi gökyüzümdeki ilk bulutlanmaydı ama, Kanada turum için yardım toplayacağına söz veren New York'taki yoldaşımdan gelen telgraf kadar iç karartıcı değildi: Başaramamıştı.

Kanada Hükümeti'nin izin vermemiş olabileceğini ya da arkadaşlarımızın davetlerinden vazgeçtiklerini düşündüm. Fakat tahminlerimde yanılmıştım. Kanada, kendisini tehdit eden tehlikeden neyse ki habersizdi ve yoldaşlarımız beni dört gözle bekliyorlardı.

Mali destekçim belli ki, bana Komünistler'den fiili bir saldırı geleceğinden korkmuştu. Korkuları tamamen yersiz değildi; New York'taki Komünistler, radikal toplantıları dağıtıyor, hatta muhaliflerine fiziki saldırılarda bulunuyorlardı. Yoldaşım, bu zor dönemin konferans gezimin başarısını da etkileyeceğini yazıyordu. Beni ve çıkarlarımı korumaya yönelik düşüncelerini takdir etmekle birlikte, gezimi iptal etmeye kalkışmasına hoşgörü gösteremezdim. Bu yeni darbe, İngiltere'de olduğum sırada inmiş olsaydı, dünyam yıkılırdı. Fakat Saint-Tropez'deki yaşam, gücümü tazelemiş ve mücadele ruhumu canlandırmıştı. Birleşik Devletler'deki üç arkadaştan borç istedim. Farklı bölgelerde yaşayan bu arkadaşlar, telgrafıma aynı anda yanıt verdiler.

Paris'teyken Theodore Dreiser'la öğle yemeği yedim. "Hayat hikâyeni yazmalısın, E.G.." diye ısrar etti; "Yaşamın, ülkemizdeki her kadınınkinden daha zengin. Bunu niçin yapmıyorsun allahaşkına?" Ona, Howard Young'ın da aynı soruyu sorduğunu söyledim. Young'ın teklifini pek ciddiye almadığımdan, Amerika'ya dönmesinin üzerinden aylar geçmesine rağmen, kendisinden tek satır gelmemesine şaşırmamıştım. Dreiser, hayat hikâyemin yayımlanmasıyla çok ilgilendiğini tekrar vurguladı. Bir yayıncıdan beş bin dolar avans sağlayacaktı ve bunun haberini çok kısa sürede ondan alacaktım. "Tamam dostum, neler yapabileceğini görelim bakalım! Sen de unutur ya da yapamazsan, merak etme, sözünü tutmadığın için mahkemeye vermeyeceğim," diyerek güldüm.

İki yıl önce İngiltere'ye olduğu gibi Kanada'ya da sessiz sedasız girdim. Montreal'e gelince, Kanada'da yıllardan beri hiçbir İngiliz anarşistin konuşma yapmadığını öğrendim. Tek aktif kesim, Yidiş konuşan gruptu ve onların da İngilizce konferans düzenleme deneyimi yoktu. Arkadaşım Isaac Don Levine, halka yönelik çalışmalarımda

yardımcı olacağına söz vermişti, fakat Isaac daha Montreal'e bile gelmeden, gazeteler, kendisini Colton adı altında gizleyen azılı anarşist Emma Goldman'ın Göçmen Bürosu müfettişlerini atlatarak Montreal'e geldiğini duyurmuşlardı. Don Levine, Montrealliler'i daha fazla endişeden kurtarmak ve basının merakını gidermek için benim Kanada'ya niçin ve nasıl geldiğimi duyuran ve basını röportaj yapmaya çağıran bir açıklama yayınladı. Evlerinde kaldığım Zahlerler'in telefonları ve kapı zilleri bütün gün susmak bilmedi ve gazeteler, bu materyalist çağda yaşanan romantik aşk hikâyesiyle dolup taştı: Emma Goldman ve güney Gallerli maden işçisi James Colton, yirmi beş yıl sonra, birbirlerine olan aşklarını yeniden keşfederek yaşamlarını birleştirmişlerdi. Göçmen Bürosu yetkililerinin, "bombalamayı savunmadığım" sürece Kanada'da kalmamda bir sakınca görmedikleri yazılıyordu.

Moskova fanatikleri, radikal Yahudi nüfusun oturduğu bölgelerde ev ev dolaşarak konferansımın boykot edilmesini sağlamaya çalıştılar. Az sayıdaki dürüst ve aklı başında Komünist, bu taktikleri onaylamadı. Scott Nearing'le benim aramda bir tartışma yapılmasını önerdiler. Rusya'da daha uzun süre yaşamış ve durumu Mr. Nearing'den daha iyi bilen bir Komünist'i tercih ederdim. Yine de, Diktatörlük Altında Yaşam üzerine onunla tartışmaya son derece istekliydim. Ama E.G. ölse, onu kurtarmak için kılını kıpırdatmayacağını söyleyen Nearing'in aynı fikirde olmadığı anlaşılıyordu.

Tiyatro'daki konferansımın ve Eugene Debs Anma Toplantısı'ndaki konuşmamın yanı sıra, Yidiş altı konferans verdim ve bir ziyafette konuşma yaparak Rusya'daki siyasiler için yüzlerce dolar para topladım. Montreal'e gelişimin en sevindici sonucu, Komünist Devlet'teki mahkûm devrimciler için yardım toplamak üzere bir grup kadını sürekli bir örgütlenme içinde bir araya getirmemdi.

Torontolu anarşistler sayıca kalabalıktı ve iyi örgütlenmişlerdi. Kendi kitleleri içinde Yidiş yürüttükleri propaganda etkiliydi. Ancak Kanada'nın yerli halkıyla ilişkiler konusunda aynı şey söylenemezdi. Buna rağmen İngilizce vereceğim konferanslara her türlü yardımı yapacaklarını belirttiler. Kitle önüne ilk çıkışımı başarılı kılmak için ellerinden gelen çabayı göstermişlerdi. Beklenmedik bir yerden de destek geldi. Toronto gazetelerine, kentlerine yaptığım ziyareti bildirmiştim, ancak yalnızca *Star*, temsilcisi Mr. C.R. Reade'yi göndererek gerekli ilgiyi gösterdi. Mr. Reade'nin anarşist felsefe hakkında geniş bir bilgiye sahip olduğunu, anarşizmin teorisyenlerini ve eserlerini ya-

kından tanıdığını görmek şaşırtıcıydı. Ona, bizden biri olması gerektiğini söyleyerek takıldım. Böyle seçkin bir felsefeye tutunmadan bu sıkıcı dünyaya dayanmanın zor olduğunu söyleyerek güldü. Anlayışlı ve dostça tavrıyla, editörlerini de etkiledi. Komünistlerin deyişiyle *Star*, "Emma Goldman'ın propagandasını yapan bir varakpare" oldu. Geçmişte "felsefî" anarşist olan ve ileri düşüncelere olumlu bakan bir patrona sahip olması, bu gazeteyle olan "yakınlığını" açıklardı. Fakat bunun, daha çok Reade'nin görevindeki başarısından ileri geldiği de açıktı. Mr. ve Mrs. Reade, beni coşkuyla destekliyorlardı. Hatta Mrs. Reade, tiyatro konferanslarımın örgütlenmesinde gönüllü olarak görev aldı. Toronto'da kaldığım dönemde, çok az insanla, onlarla paylaştığım entelektüel ruhu paylaşabilmiştim.

Çok sevdiğim ailemin bazı fertleri Birleşik Devletler'den beni görmeye gelince dünyalar benim oldu. Ben gidememiştim ama, yine de kavuşmuştuk. Bana bu fırsat verilmemiş değildi. Birçok arkadaş beni sınırdan gizlice geçirmeye gönüllüydü. Birleşik Devletler'de suçluların ilan edildiği bütün panolarda resmim asılıyken tanınmadan uzun süre kalamazdım ve gizlenmenin de âlemi yoktu. Görüşebilmemiz için, dostlarımın ve yoldaşlarımın koşulları benden daha elverişliydi. Ayrıca, bu yüzden bir sansasyona neden olmak istemiyordum. İkinci memleketime hâlâ büyük bir sevgi besliyordum, alçakça tutumuna rağmen. Çünkü idealin, yaratıcılığın ve insanlığın orda hâlâ ölmediğini görüyordum. Ama fikirlerimden ödün vermediğim sürece, Amerika'yı bir daha asla göremeyeceğimi biliyordum.

Kanada'da ulaşım pahalı olduğu için ve büyük kentler arasındaki mesafenin uzaklığı yüzünden, Alberta, Edmonton'dan öteye gitmemeye karar verdim. Winnipeg, sanki Waterloo'm olmuştu. Bu kent aşırı soğuktu ve daha ilk yirmi dört saatte gribe yenik düştüm. Saflarımızdaki dağınıklık, toplantıların iyi örgütlenmemesi ve Komünistler'in her toplantıda çıngar çıkartması, durumu tamamen olumsuz hale getirdi. O Pazar gripten dolayı yataktan kalkamadığım ve soğuk algınlığımın üstesinden gelmek için aldığım ilaçlarla serseme döndüğüm halde, akşam yapılan kitle toplantısına gittim. Moskova bağnazları bu toplantıda da kargaşa yarattılar. Sonraki günlerde, programıma, tiyatro konferanslarını da ekledim. Winnipeg'de geçirdiğim altı hafta, yorucu olsa da, eli boş dönmedim. *Arbeiter Ring* örgütündeki uyanık ve aktif genç arkadaşlar ve beni konuşma yapmaya davet eden Üniversite'nin kız öğrencileri, bütün sıkıntımı dağıttılar. Ayrıca, radikal ka-

dınları, Rusya'daki mahkûm devrimciler ve onlar için açılmış fona bir miktar para toplamak için oluşan yardım derneğinde bir araya getirmeyi başardım.

Alberta, Edmonton rekor kırdı. Oraya iki konferans için gitmiştim, ama kaldığım bir hafta boyunca on beş konferans verdim. Bazen, günde üç konuşma yaptığım bile oluyordu. İzleyicilerim çok büyük bir çeşitlilik gösteriyordu. Kentteki bütün Yahudi örgütlerinden, Kanadalı işçilerden, sosyal ve eğitsel alanda faaliyet gösteren gruplardan konuşma daveti aldım. Bir fabrikanın öğle tatilinde işçi kızlara seslenirken, Yahudi Kadınlar Meclisi Başkanı Mrs. H.A. Freedman tarafından bir otelde verilen çayda, Alberta Üniversitesi'nin ve Edmonton Koleji'nin öğretim üyelerine konferans verdim. Edmonton'daki konferanslarıma bu olağanüstü ilgiyi, anarşizmle hiçbir ilgileri olmayan üç insanın çabasına borçluydum: Varolan politik düzenin samimi bir taraftarı olan Mrs. Freedman, Sosyalist-Milliyetçi E. Hanson ve IWW'li Carl Berg.

Toronta'ya dönüşümde, Peggy Guggenheim'dan, Howard Young'ın otobiyografimle ilgili yazdığı mektuba yanıt vermemem karşısında şaşkınlığını ifade eden bir not aldım. Kitabımı yazabilmem için para toplamasına izin vermekten yaz mı gezmiştim? Young, bu çalışmayı başlatmayı planlıyordu ve açılışı beş bin dolarla bizzat kendisi yapacaktı. Ona, Howard'ın mektubunu kesinlikle almadığımı, çalışmayı başlatmasında hiçbir sakınca görmediğimi yazdım. Öte yandan, yoğun çalışma gerektiren bu işte, eski arkadaşım W.S. Van Valkenburgh'un görev almasını tercih ederdim. Enerjik ve yorulmak bilmez bir insan olan Van'ın, kesin başarı sağlayacağından emindim. Sonunda, Peggy Guggenheim ve Howard Young'ın ilk sponsorlarım oldukları, Kathleen Millay'ın resmi sekreterlik işini, Van'ın bütün o yoğun mektuplaşma görevlerini üstlendiği, "dünyayı ateşe verecek şaheserim" için para toplama projesi başlatılmış oldu.

Bu sırada Torontolu yoldaşlarım, kalmam için ısrar ediyorlardı. Kentlerinin, anarşist propagandaya böylesine sıcak yanıt vereceğini akıllarının ucundan bile geçirmemişlerdi. Toronto'yu yuvam kabul etmemi ya da en azından birkaç yıl burada yaşamamı istiyorlardı. Tüm geçim masraflarımı ödeyeceklerdi, bu işe olmuş bitmiş gözüyle bakmalıydım. Yahudi anarşistlerin çoğu işçiydi ve kendi geçimlerini zor kazanıyorlardı: Dost canlısı Maurice Langbord ve karısı Becky, sofrada önlerine gelen silip süpüren altı sevimli yumurcağa bakmak için

gece gündüz didiniyorlardı; hasta bir karısı olan ve kilosu elliyi zor bulan A. Judkin, kamyonetle gazete dağıtıyordu; güleryüzlü ve kibar Joe Desser aylardır hastaydı; Gurian, Simkin, Goldstein ve diğer yoldaşların her biri, ağır yükler altındaydılar. Bırakın onları, saflarımızdaki tek "milyoner" Julius Seltzer'den bile yardım kabul edemezdim. Ayrıca yaşamımın geri kalan kısmını Kanada'da geçirmeyi de düşünmüyordum. Fakat bir yıl için bu riske girebilirdim.

Sanatçı arkadaşlarım Florence Loring ve Frances Wylie tarafından düzenlenen özel tiyatro kursu gelir getirmiş, ailem, doğum günü hediyesi olarak para yollamıştı. Büyük ve Küçük Ben ve diğer arkadaşlarım da, doğum günüm vesilesiyle beni hatırmışlardı. Bu yüzden, yazın bir bölümünü geçirecek kadar param vardı. Yeni bir konferans dizisi hazırlamak için, bir süre dinlenip güç toplayacaktım. Ama Sacco ve Vanzetti'nin idamla yüz yüze olmaları, bu özlemimi de elimden aldı.

Tutuklanmalarıyla ilgili haber, ilk kez Rusya'dayken kulağıma gelmişti; Almanya'ya gelinceye kadar, bu konuda başka hiçbir şey duymamıştım. Suçsuz olduklarını gösteren deliller o kadar güçlüydü ki, İllinois'un 1887'de işlediği suçu, Massachusetts eyaletinin 1923'te işlemesi imkân dahilinde görünmüyordu. Amerika'da, geçen çeyrek yüzyılda bazı ilerlemeler kaydedildiğini, kitlelerin yüreklerinde ve kafalarında yeni kurbanlara izin vermeyecek bazı değişiklikler meydana gelmiş olması gerektiğini düşünüyordum. Ne tuhaf, bırakın diğer insanları, hayatının yarısından çoğunu Birleşik Devletler'de geçirmiş ve işçilerin ataletine, Amerikan mahkemelerinin ahlaki ilkelerden yoksunluğuna ve insanlık dışı tutumuna tanık olmuş ben bile böyle düşünebilmiştim! Masum Chicagolu yoldaşlarımız öldürülmüşken, Saşa, yasal cezası yedi yıl olduğu halde yirmi iki yıla mahkûm edilmişken, Mooney ve Billings, yalan ifadelerle canlı canlı gömülmüşken, Wheatland ve Centralia kurbanları hâlâ hapisteyken ve bütün diğerlerinin uğradığı zulmü görmüşken! Sacco ve Vanzetti'nin, masum olsalar da, Amerikan "adaletinin" elinden kurtulabileceklerine nasıl olmuş da inanabilmiştim. Bu safdilliğim, hazırlıksız yakalanmama yol açmıştı. Bütün dünya, Sacco ve Vanzetti'nin idam cezalarının yerine getirilmeyeceğini ve yeniden yargılanacaklarını umuyordu. Bu genel yargıdan etkilenmiş ve bu iki harika insanın yaşamının celladın ellerinde sona ermesi olasılığına en ufak bir şans tanımamıştım. Ancak Kanada'ya gelince büyük bir yanılgı içinde olduğum kafama dank etti.

Konuşarak yapılacak pek bir şey yoktu. Buna rağmen, tek yapabileceğim şey, yedi yıldır ızdırap çektirilen sınırın öte yakasındaki bu iki insana karşı işlenecek cinayete dikkatleri çekmekti. Heyhat! Milyonlarınki gibi benim dermansız çığlığım da boşlukta yok olup gitmeye mahkûmdu. Amerika sağırdı.

Yoldaşlarım bir anma toplantısı düzenlediler. Onların cesaret ve asaletlerini, gelecek kuşakların gözünde, Vanzetti'nin o güzel şarkısından ya da Sacco'nun sade ve kahramanca son sözlerinden daha büyük bir parlaklıkla canlandıracak sözlerin olmadığını bilsem de, konuşma yapmayı kabul ettim.

Ne zaman insanın kendi kardeşine kıyımını görsem, teselliyi çalışmalarıma gömülmekte bulurdum. Büyük kayıplarımızın acısını dindirmek için, kışın vereceğim konferanslara malzeme toplama işine daldım.

Toronto'daki Halk ve Üniversite kütüphanelerinde sosyal, eğitsel ve psikolojik sorunlardaki en iyi beyinlerin ortaya koydukları eserleri bulmak mümkün değildi. Bir yerel kütüphanecinin, "ahlak dışı olduğunu düşündüğümüz kitapları satın almıyoruz." dediğini işitmiştim. En iyi dostum Arthur Leonard Ross, özel kütüphane görevlim gibi çalışarak, hazırladığım konularda en son başvuru kitaplarını içeren iki kutu kitap göndermişti. Aynı zamanda Good Grey Poet'in yıllık anma toplantısında beni konuşma yapmaya davet eden, Toronto Walt Whitman Dostları'nın sekreteri Mr. H.F. Saunders sayesinde zengin bir Walt Whitman koleksiyonu buldum.

Toronto'da şansım açılmıştı. Ne dilersem o oluyordu. "Bir sekreter mi?" "Molly Kirzner ne güne duruyor - o sana yardım eder." O yıl Molly, ismini Ackerman olarak değiştirmişti, ama bana bağlılığında değişen bir şey yoktu. "Halka yönelik çalışmalarımız için bir merkez mi?" "Avukat C.M. Herlick var ya! Korkma, o da bir Sosyalisttir ve ofisini sana tahsis etmek için can atıyor." Çağrıma bir doktor, bir dişçi ve terziler de yanıt verdiler ve çok geçmeden beni sıcak yuvasına kaçıran bir kadının himayesine girdim. Esther Laddon adlı bu yüce gönüllü kadın, benim yaşımda olmasına rağmen, sanki çocuğuymuşum gibi bana annelik yapıyordu. Sağlığım konusunda beni azarlıyor, yemeklerim için endişeleniyor ve büyük hatip E.G'i dinlemeyi kaçırmamaları için yaptığı uyarılarla herkesin başının etini yiyiyordu. Gerçekten de şansım fazlasıyla açılmıştı.

1928 Ocak'ında, zamanımızın çeşitli sorunlarını kapsayan yirmi

konferanslık dizimin sonuncusunu verdim. O son akşam, Ben Lindsey'in *The Companionate Marriage*'i (Arkadaşça Evlilik) üzerine tartışmama, diğer dört toplantımda bulunanların toplamı kadar dinleyici geldi. Toronto'da daha önce hiçbir konuşmacının benim sağladığım başarıyı sağlayamadığı söyleniyordu. Mali desteği ve menajeri olmayan bir yabancı olarak gelmeme rağmen, bir yıl içinde, sekiz ay boyunca, haftada iki kere dinleyicilerin ilgisini çekebilmiştim. Arkadaşlarım, konferanslarımın, okullarda dayağın kaldırılmasında önemli bir etki yaptığını düşünüyorlardı. Readeler, Robert Low, Mary Ramsey, Jane Cohen, Hughesler, Florence Loring, Frances Wylie ve Toronto'daki yoldaşlarımın desteği olmasa, hiçbir şey başaramazdım. Bu başarıda onların payı benimkinden daha az övgüye değer değildi.

Kanada'dan ayrılmadan Montreal'de geçirdiğim bir hafta, önceki ziyaretimin üzüntü ve hayal kırıklıklarını unutturdu. Rusya'da zulüm gören devrimcilere destek için örgütlediğim Kadınlar Yardım Derneği'nin konuğu olarak gelmiştim. Bir yıllık ayrılığım, ne gayretlerini, ne de çabalarını azaltmıştı. Mrs. Zahler, Lena Slackman, Minna Baron, Rose Bernstein ve diğer çalışkan insanlar, beklentilerimin ötesinde bir yardım toplayarak bunu. Rus Siyasi Mahkûmlar Fonu için Berlin'e ulaştırmışlardı. Benim için düzenledikleri iki toplantı, Montreal'de katıldığım en büyük ve en ilgi çekici toplantılardı. Veda yemeğindeki sıcak dostluk ortamı, beni son derece duygulandırmıştı. Ayrıca, evlerinde verdiğim Walt Whitman üzerine konferansa Yahudi entelijensiyasını toplayan ateşli Museviler, Mr. ve Mrs. H.M. Caiserman ve diğer dostlar, Montreal'deki konukluğuma ayrı bir renk kattılar. Caisermanlar, ırklarına mensup olmamdan gurur duyduklarını tekrarladılar. Sırf onların Yahudi gönüllerini *goi* Walt Whitman'la fethetmek bile, Montreal'e gelmeye değerdi.

O sırada şehirde bulunan Evelyn Scott'la hoş saatler geçirdim. Onun *Escapade*'ini (Sergüzeşt) tanışmamızdan yıllarca önce okumuş ve hayran olmuştum. Arkadaşlığımız Londra'da başlamış ve Evelyn'in edebi çalışmalarına eşdeğer mektuplarıyla beslenmişti. Fransa, Cassis'teki son *görüşmemizin* anılarıyla gözünüzden yaşlar gelinceye kadar güldük. Saşa ve beni akşam yemeğine davet etmişti. Biz, yanınızda Peggy ve Lawrence, ancak sabahın dördünde damlamıştık. Kurtlar gibi açtık. Evelyn, yarı uykulu, bu saatte yalnızca kahve ikram edebileceğini söylemişti; çünkü o tantanalı akşam yemeğinden tek bir kırıntı bile kalmamıştı bize.

Üzüntüsünü alayla gizleyen Van, "E.G.'ın Hayatı" için yapılan seferberlik çağrısının taburlar oluşturmadığını bildiriyordu; ulaşabildiği herkesi bombardıman etmesine rağmen, bin dolardan daha fazla para toplanamamıştı. *Freie Arbeiter Stimme*'den yoldaşların, bu yayın organının editörü Joseph Cohen, B. Axler ve Sarah Gruber'in çabalarıyla bir o kadar daha para topladıklarını, Toronto ve Montreal'in de geri kalmadığım öğrendiği zaman yüzü aydınlandı. Bunlara rağmen, ancak gereken beş bin doların yarısına ulaşabilmiştik. Van, cesaretini kaybetmedi: Bir zamanlar kendilerini E.G.'ın arkadaşları ilan edenlerin başının etini yemeye devam edecekti. Neler planlıyordum? Hâlâ yazmaya başlamayacak mıydım? Dostuma, sağlam bir anarşistin yarı yoldan döneceğini mi sandın, diye takıldım. On beş ayda, siyasiler fonuna, Sacco ve Vanzetti'yi kurtarma mücadelesine ve benzeri davalara bin üç yüz doların üzerinde para toplamıştım. Bin iki yüz dolar tutarındaki borçlarımı ödediğim gibi, otobiyografim için açılan bu yeni fona yük olmadan, dönüş paramı da ayırabilmiştim.

Hayatımı yazmak üzere, Fransa'ya, güzelim Saint-Tropez'e, o küçük köy evime döndüm. Hayatım. En yüce doruklarına tırmandığım gibi, en derin dehlizlerine de indim. Amansız acılarıyla yoğruldum, gürül gürül akan neşesiyle coştum. Kâh en koyu umutsuzluklara, kâh en ateşli umutlara kapıldım. Onu dolu dizgin yaşadım. Bu kadehi son yudumuna kadar içtim. Yaşadığım bu hayatı resmedebilecek miydim?

Di

Abbott, Leonard D., 7, 237, 336
Abbott, Lyman, *Outlook* yayımcısı, 78
Abrams, Jacob, 675
Adams, Jane, 375
Addis, Henry, 184
Akins, Zoe, 487
Alarm, 575
Aleksandr, Çar, II., 45
Allen, Clifford, 977
Alsberg, Henry G., 804
Amerika'ya yolculuğu, 19; ailenin iltica edişi, 26
Anarşizm, 128-9, 200, 202-3, 400; İngiltere'de, 516
Anarşizm düşmanlığı, 326
Anarşistler Kongresi, 274; (bkz. Uluslararası, 400)
Anarchism and Other Essays (Anarşizm ve Diğer Denemeler), 484, 568, 689
Anarchist, The, 104, 105, 111
Anderson, Margaret C., 539, 540
Andrews, Dr. C., 661
Andreyeva, 734
Andreychin, George, 582, 924
Angelotti, Başyargıç, 610
Angiolillo, 195, 545
Anglin, Margaret, 373
Anthony, Susan B., 568
Anti-anarşist göç yasası, 336
Arbeiter Freind, 402
Arbeiter Freund, 251, 257, 939, 982
Arbeiter Ring, 998
Arbeiter Zeitung, 221, 222, 304
Arbetaren, 942-3
Armand, A., 574
Arme Teufel, 178, 248
Arşinov, Pyotr, 926
Asch, Nadir, 643
Asch, Sholom, 643
Ashley, Jessie, 581, 595
Askarol, 796
Askerliğe karşı (zorunlu), 607-9
Attabekyan, 760, 876
Attentats-Reflexionen, 111
Austen, Kate, 243, 274, 332
Austen, Sam, 243
Autonomie grubu, 93, 96, 104-106, 261
Autonomie, Die, 82

zin

Avusturya, imparatoriçeye suikast, 235
Ader, B., 1003
Azeff, 501-2

Baginski, Max, 242, 247, 299, 304, 311, 333, 370, 387, 389, 435, 549, 551, 592-3, 723, 953
Bakayev, 794-5
Baker, Newton D., 721
Baker, Robert, 469
Bakunin, Michail, 74, 269, 408, 491
Balabanoff, Angelica, 765-6, 769-72, 777, 782, 801-5, 840-2, 871, 906-7, 931, 943
Baldini, Mary, 650
Baldwin, Roger, 487, 674
Bales, W. P., 619-20
Ballantine, Stella, anneliği, 591; körlük tehlikesi, 958
Ballantine, Teddy, 591
Barbarous Mexico, John Kenneth Turner, 488
Barnsdall, Aline, 715, 782-3
Baron, Aaron, 621-2, 862, 876, 927, 929
Baron, Anna, 551
Baron, Fanya, 821, 823, 910, 925; idamı, 929
Baron, Minna, 1002
Barondess, Joseph, 62, 64, 65, 107
Barry, Amerikalı gazeteci, 745, 778
Barrymore, Ethel, 373
Barrymore, John, 373
Bass, Leon, 8, 567, 695-6
Bauer, Henry, 101, 104, 106, 120, 203, 481
Beccaris, General Bava, 275
Beck, Kitty, 718
Becker, Morris, 612, 637, 655, 690, 725, 751
Becker, Tracy, 568
Beçin, 868
Bedni, Demyan, 750, 755
Bell, Tom, 265, 266
Bellows, George, 536, 575
Benham, William, 171
Bennett, James, Gordon, 358
Berg, Charles, 544, 546
Berger, Louise, 545, 606, 648
Berger, Victor, 418
Berkman, Alexander ("Saşa"), 13, 34; Homestead *Attentat*ı, 102; ömür boyu ha-

pis, 112; cezaevinde görüşme, 117, 296; af başvurusu reddediliyor, 183; kaçış planı, 204, 250-1, 260; tünel keşfediliyor, 277-9; mektuplar, 294-6, 323-5, 367-8; anarşizmle ilgili düşünceleri, 324-5; tahliye, 383; uyumsuzluk, 384-8; anti-militarist eylemlerden tutuklanma, 619; yargılama ve hüküm, 625-32; sınırdışı edilme, 725; Lenin'le görüşme, 773-7
Berkshire, F. W., 727-8, 731-2
Bernhardt, Sarah, 179
Bernstein, Ethel, 720, 736, 861
Bernstein, Rose, 1002
Bill, 637, 738, 910, 912
Bigelow, Dr., 650
Billing-Mooney davası, 644, 655, 706
Billings, Warren K., 587, 589, 606, 611
Bilov, 659
Bir Halk Düşmanı, 504, 511, 568
Björkman, Edwin, 377
Birinci Enternasyonal, 74
Birleşik Demir ve Çelik İşçileri Sendikası, 90, 1 Mayıs, 86
Blackwell Adası; cezaevi günleri, 139-154; yaşama koşulları, 140; atölyeler, 141; toplumsal ilişkiler, 147-8; cezaevinde hemşiralik, 143; tahliye, 154
Blackwell, Alice Stone, 360, 670, 699, 701
Blackwell, Lucy Stone, 78
Blast, 575-6, 589, 598, 600, 606, 619, 621, 625, 636, 651, 709
Bloor, Ella Reeves, 910-1, 914, 922, 924
Boardman, Helen, 627
Bob, 698, 918, 920
Bobby, 907
Bodenheim, Maxwell, 541
Boehm, Dr. William, 476
Boland, Harry, 576
Bolton Hall davası, 595
"Bolşevik Gerçeği" (broşür), 661
Bolşevikler Hakkındaki Gerçek, bkz. *The Truth about the Bolsheviki*, 945
Bomb, The, 691-2
Boni, Albert, 813, 841, 845, 952, 957, 985
Börne, 43
Boroyov, Aleksi, 900, 935
Bourne, Randolph, 674
Bourtzeff, Vladimir, 501-2
Bovshover ("Basil Dahl"), 63
Boyce, Neith, 591
Boyesen, Bayard, 485, 518
Brady, Edward ("Ed"), 124-127, 130, 133, 135, 160, 190, 193-4, 200-1, 234, 316, 333
"Brady, Bn. E.G.", 177
Brainard, Clinton P., 952, 957, 967
Brand, 942-3
Brandeis, Louis D., Yüksek Mahkeme Yargıcı, 637
Brandes, Georg, 515, 518
Branting, İsveç Başbakanı, 878-9, 939, 943-4, 947
Braun, Prof., 176
Bresci, Gaetano, 274, 290, 291, 545
Breşkovskaya, Katerina ("Babuşka"), 359, 362, 364, 520, 526, 670-3, 698, 748, 809, 945
Browder, Jim, 913
Brown, George, 469
Brown, H., 184
Brown, John, 487, 593, 630,
Brown, Lillian, 661
Browne, Maurice, 541
Bruhl, Prof., 179
Bryan, William Jennings, 185
Bryant, Louise, 591, 859, 903
Bukharin, 754, 771, 922
Bullard, Arthur, 363, 520, 552, 651, 673
Bulletin, 659, 666
Burns, William J., 489, 492, 495, 560, 575
Burroughs, Peter E., 349
Buwalda, William, 429, 442, 444, 446
Byalek, 851
Byrne, Ethel, 595

Cafiero, Carlo, 402
Cahan, Abe, 501, 643
Caiserman, H. M., 1002
Capes, Ben, 8, 474, 567, 599, 667-8, 718
Capes, Ida, 474
Caplan, David, 560-1, 564, 571-3, 575, 582
Caplan-Schmidt davası, 579
Carl ("İsveçli"), 589, 620
Carnegie çelik grevi (1892), 91
Carnegie, Andrew, 90, 183, 235, 237
Carnot, öldürülmesi, 156
Carpenter, Edward, 518, 621, 692, 973, 976, 988-9, 993
Carr, 597
Carron, Arthur, 544, 546
Casals, Pablo, 541-2
Cascaden, Amerikan IWW delegesi, 910, 914, 922
Caserio, Santa, 156, 158
Castillo, Canovas del, 194, 195
Cattell, Profesör, 674
Champney, Adeleine, 597
Clayton, Yargıç Henry D., 676-7, 798-9, 801, 804, 879
Clayton, John, Chicago *Tribune* muhabiri, 797, 861-2

Cleyre, Voltairine de, 130, 146, 161, 182, 184, 332, 412, 464, 467, 469, 513, 567, 666
Cline, Charles, 528
Cobden-Sanderson, 976
Cockran, W. Bourke, 596, 600
Cohen, Alex, 643
Cohen, Jane, 1002
Cohen, Joseph, 1003
Cohn, Annie, 621, 681
Cohn, Michael A., 63, 116, 621, 958, 962
Coleman, Holmes Emily, 8
Colton, James, 983, 990
Colum, Padraic, 582
Commons, Prof., 472
Comrade Yetta (Yoldaş Yetta), 520
Comstock, Anthony, 223, 276, 470-1, 562-4, 578
Confédération du Travaille, 405
Connolly, James, 582
***Conservator*, 576**
Content, Harold A., 621-9
Cook County Cezaevi, 308
Cook, Cassius V., 512, 650
Cooper Union, 49, 50
Cooper, Charles B., 184
Cornelissen, Christian, 402
Coryell, Abby, 336
Coryell, John, 336, 389
Cotteril, Seattle Valisi, 511
Courtney, May, 502
Craddock, Ida, 562
Creel, George, 651, 677
Crosby, Ernest, 237, 349, 362
Crothers, Rachel, 537
Cull, Yargıç Dan, 599
Current Literature, 578
Czolgosz, Leon, 297-305; idamı, 318, 471, 545, 569, 594, 720

Çaykovski, Nikolay, 257, 258, 264, 526, 748
Çelik işçileri grevi, 466
Çerkezof, V., 264-5
Çernişevski, 34
Çernov, 653, 748, 808, 893, 939
Çiçerin, 734, 784-5, 797, 836, 845, 931-2
Çiperoviç, 750
Çocukluk anıları, 26-7, 29, 47, 65, 67-8, 74-7, 123
Çorni, Lev ("Turçaninov"), 927, 929

Dana, Prof., 674
Daniel, C. W., 984, 992
Darrow, Clarence, 304
Dashuta, 558
Dave, Victor, 269, 404
Davenport, Butler, 537
Davey, Randall, 578
Davidson, Jo, 699
Dean, Harriet ("Deansie"), 540, 548
Debs, Eugene V., 185, 221, 224-5, 577, 675, 911, 997
Deitsch, Çeka Başkanı, 851, 854
Delasalle, 405
Dell, Floyd, 658
Denikin, 736, 740-1, 743, 833-4, 837-8, 844
Desser, Joe, 1000
Diaz, Enrique, 488
Dibenko, 818
Dickinson, Mary E., 600
Djerjinski, 918
Dock, Lavinia, 166
Doğum Kontrolü, propaganda, 562-3, tutuklanma, 578
Dokuma işçileri grevi, 234
Dönniges, Helene von, 50, 51
Dostoyevski, 493, 515, 567, 692
***Dream of Wilde Bees* (Vahşi Arıların Düşü), 567**
Dreiser, Theodore, 996
Drescher, Martin, 208, 209
Dreyfus davası, 407
Drysdale, Dr., 275-6
***Dünyayı Sarsan On Gün*, 692**
Durland, Kellogg, 362, 673
Durst ailesi, 530
Duse, Eleonora, 179, 180

Eastman, Crystal, 715
Eastman, Max, 580, 597, 623, 658, 698
Eddy, Minnie, 677, 679
Edelman, John, 184, 194
Edelson, Becky, 388-9, 544
Edelson, Julius, 389
Edelstadt, Abe, 547
Edelstadt, Annie, 547
Edelstadt, David, 63
Edwards, Albert, 520
Edwards, George, 567
Eisner, Kurt, 690
Ekim Devrimi (1917), 602
Ellen, Glen, 516
Elliot, Başrahip, 428
Ellis Adası, 120-22
Ellis, Havelock, 224, 973, 976, 988-9
Emerson, 593
Emerson, Laura, 503
Engel, George, 16, 308
Engels, Friedrich, 74, 491, 500
Erotik duygular, ilk, 28-30
Escapade (Sergüzeşt), Evelyn Scott, 1002
Esteve, Pedro, 156

Etton, Van, 184
Ettor, Joseph, 497
Evlilik, Kershner, 28; Jamel Colton, 990

Fabbri, Luigi, 401
Fairfield, Dr. Letitia, 976
Fanya, 862, 879, 929-30
Faure, Sébastien, 406, 407, 408, 574
Fedya, 39-41, 44, 49, 52-7, 65, 70-1, 79, 87-9, 102, 124, 162, 167, 188-9
Feinberg, Çiçerin'in temsilcisi, 734
Ferm, Alexis, 336
Ferm, Elizabeth, 336
Ferrer, Francisco, 466, 468, 474
Firangçon-Davies, Gwen, 987
Fickert, Bölge Savcısı Charles, 601, 611, 648, 655-6, 706
Fielden, Samuel, 16, 63
Fieldman, Sol, 499-500
Fife, Hamilton, 974
Figner, Vera Nikolayevna, 362, 780, 806, 829, 902-3, 908-9
Filmer, A. E., 990
Finestone, M., 644
Firebrand, The, 184, 228
Fischer, Adolph, 15, 16, 308
Fishman, Jake, 660
Fishman, Minnie, 660
Fiske, Harrison Grey, 373
Fiske, Minnie Maddern, 373
Fitzgerald, M. Eleanor, 8, 524, 527, 683, 783
Fleming, J. W., 434
Fleshin, 821, 823, 965
Flynn, Elizabeth Gurley, 497-8, 546, 650, 715, 911
Foote, Dr. E. B., 349, 562
Ford, Ford Madox, 970, 980
Fornaro, Carlo de, 488
Fornasier, Antonio, katledilmesi, 650
Forward, 643
Foster, William Z., 910, 913, 922, 925, 963
Foulke, William Dudley, 416
Fox, Jay, 297
Fraina, Louis, 608
France, Anatole, 407
Francis, ABD Büyükelçisi, 648, 665
Francis, J. O., 534
Frankfurter Zeitung, 194
Free Russia, 78
Free Society (Özgür Toplum), 221, 228, 256, 310
Freedman, H. A., 999
Freedom, 171, 257, 946, 971, 985
Freeman, 945
Freeman, Alden, 462, 463, 465, 469
Freie Arbeiter Stimme, 251, 317, 516, 518, 643, 1003
Freiheit, Die, 11, 17, 37-8, 41, 54, 80, 82-5, 96, 103-4, 107, 110-1, 115, 380
Freud, Sigmund, 465, 692
Frick, Henry Clay, 90-1, 93-5, 102-3, 108-9, 112, 183, 186-7, 493, 717-8
Friedberg, Dr., 401
Friends of Russian Freedom, The, 78, 359-61
Frohman, Gustave, 543
Frucht, Max, 674
Fuhuş, New York'ta, 357

Galleani, Luigi, 241
Galliflet, G. A., 267, 894
Garden, Mary, 541
Gardner, Missouri Valisi, 686
Garrett, Garet, 957
Garrison, William Lloyd, 78, 349, 630
Garside, T. H., 65
Gefängniss Blüthen (Hapishane Tomurcukları), 481
George, Grace, 373
George, Henry, 721
Gerson, Dr. ve Bn. Percival T., 520, 568
Gerşuni, Grigori, 393
Gillette, Willis K., 600
Gilvan, Yüzbaşı, 663
Giovannitti, Arturo, 497, 597, 650
Girzhdansky, 63
Glaspell, Susan, 591, 992
Gluck, Alma, 541
Goldman ailesi, ilişkiler, 21; Rochester, 293, 314-15, 705-6, 996
Goldman, Helena, 15, 17, 54, 67, 101, 538, 558, 642-3, 683-5, 696, 704-5, 711, 750; ölümü, 782
Goldman, Tube, 706
Goldman, Yegor, 26, 724
Goldstein, 1000
Goldwater, Dr. J. S., 578
Gompers, Sam, 651, 774
Goodman, Joseph, 821-2
Goodman, Leah, 821
Gordin, Abe, 805
Gordon, Harry, 204
Gorki, Andreyeva, 734
Gorki, Maksim, 734, 747, 750-4, 768-9, 780, 807, 829, 885, 893, 904,
Gönüllü Birliktelik (The Companionate Marriage), 1002
Graham, Whidden, 578
Grainger, Percy, 541
Grandjuan, 405
Greet, Ben, 373
Gregory, Lady, 581

Greie, Johanna, 15, 16, 51
Griffin, Yargıç Franklin A., 611
Grosser, Philip, 674
Grossmann, Rudolph, 329, 402
Gruber, Sarah, 1003
Grueffulhieus, 405
Gruening, Martha, 627
Guggenheim, Peggy, 9, 995, 999
Gunther, Anna, 664
Gurian, 1000

Hall, A. Oakey, 134, 136
Hall, Bolton, 349, 362, 370, 389, 551, 578, 581, 627, 721
Hall, Dr. Stanley, 584
Hall, Rahip Thomas, 350
Hallbeck, James, 617-8, 625
Hambourg, Michael, 264
Hammerstein, Oscar, 535
Hamon, Auguste, 268
Hanson, E., 999
Hanson, Karl, 544, 546
Hapgood, Hutchins, 516, 552
Hapishane Anıları (bkz. *Prison Memoirs*)
Hardwicke, Cedric, 987
Harman, Lilian, 224, 562
Harman, Moses, 221, 223-4, 487, 562
Harris, Frank, 621, 623, 691, 699, 731, 967-8, 974, 990
Harris, Nellie, 969, 991
Harrison, Chicago Vatisi Carter, 16
Hartmann, Sadakichi, 393, 484, 552
Harvey, Alexander, 578, 691-2, 731
Hauptmann, Gerhart, 543
Havel, Hippolyte, 261, 267, 269, 277, 290, 297, 311-2, 435, 484, 551-2, 575
Haymarket kurbanları, 15-6
Haywood, William D. ("Bill"), 427, 910
Hecht, Ben, 541
Heilmann, Jessie, 95, 362
Hemingway, Ernest, 970
Henri, Émile, 158
Henri, Robert, 537, 578
Henrik Ibsen, 504
Herlick, C. M., 1001
Herman, 28, 66, 552, 680
Herron, Prof. George D., 673, 918
Heywood, Ezra, 562
Hicks, Ami Mali, 377
Hillquit, Morris, 644, 646, 648
Hirschfeld, Dr. Magnus, 957
Hochstein, David, 558-9, 642-3, 683, 685, 704, 782
Hochstein, Helena Goldman (bkz. Goldman, Helena)
Hochstein, Jacob, 32
Ho Chin, 483
Hoffmann, Julius, 87, 133, 192, 320
Holmes, Lizzie, 252
Holmes, William, 227, 252
Homestead *Attentat*'ı, 102
Homestead olayları, 91-2
Hopkins, Prince, 661, 667
Hourwich, Isaac A., 116, 646
Howe, Julia, 78, 568
Hughesler, 1002
Humanité nouvelle, L', 268
Humbert, Kral; öldürülmesi, 274
Hyde Park Mitingi, 169-70
Huneker, James, 199
Hurricane (Kasırga), 567
Hyndman, H. H., İngiliz SDP Başkanı, 492

Iams, W. L., 106
Ibsen, 401, 543, 568, 621
İnglis, Agnes, 7-8, 621, 660, 675-6
Inter-Ocean, 415
Intransigeant, 194
Isaak ailesi, Abe, Mary, Abe Jr., Pete, 228

İçki yasağı, 242
210 Doğu On Üçüncü Sokak, 525
İsmailoviç, 811, 933
İspanya-Amerika Savaşı, 230
İspanya'da Ayaklanma, 466
İşçi Kurultayı, Chicago, 224
İşsizler Konferansı, 533

Jackson, Barry V., 986-7, 990
Jacob, S., Hafiye, 135
Jarmuth, Edith de Long, 701
Jarnette, A. Lyle de, 567-8
Jensen, Albert, 942
Jensen, Elise, 942, 946
Joffe, 754
Johannsen, Anton, 510
Johnson, Tom, 597
Jonas, Alexander, 51, 349
Judkin, A., 1000
Justice saldırısı, 491; ve karşı saldırı, 492

Kainz, Joseph, 366
Kahovskaya, 811
Kalinin, 729, 885, 909
Kamenev, 877, 891
Kamkov, Boris, 810-11, 813
Kamptmeier, Paul, 943
Kanegiesser, 743
Kanlı Pazar, 363
Kano, Sugano, 484, 486
Kaplan, Dora, 754-5
Kaplan, M. B., 793

Karahan, Dışişleri Komiser Yard., 759, 805
Kassel, John, 221
Kater, Fritz, 574
Katz, M., 63
Kaun, Alexander, 541
Kazakların vahşeti, 329
Kolçak, 736, 740-1, 748, 752
Keell, Thomas H., 402, 573, 971, 980
Keller, Helen, 657-8
Kelly, Harry M., 184, 255, 257, 389, 485, 491, 578, 714, 946, 966
Kemp, Harry, 487-8, 592
Kennan, Ellen A., 502, 958
Kennan, George, 77-8, 360
Kerenski, 653-4, 748, 810, 811, 815, 849
Kerr, Stewart, 555, 607, 986
Kershner, Jacob, 27, 28, 33, 69, 79, 177, 409, 721, 969
Kibalçik, 741, 789
Kiefer, Daniel, 651, 721
King, Avukat, 477
Kirk, E. E., 478, 503-4, 507
Kirzner, Molly, 1001
Kislink, Lillian, 577
Klein, Charles, 537
Knights of Labor (Emek Şövalyeleri), 63, 65
Kollontay, Aleksandra, 80, 605, 765-7, 769, 818, 863
Komroff, Manuel, 478
Komün Hareketi, 267
Konossevich ailesi, 908
Korolenko, Vladimir, 826-31
Kotoku, Denjiro, 483-4, 486
Kovner, Hilda, Pauline ve *Sam*, 708
Kozlovski, General, 887-8
Kramer, Louis, 612, 637, 655, 690
Kravçinski, Sergius ("Stepniak"), 402
Krestinski, 795-6
Kronştadt; denizcilerin direnişi, 876; ve kanlı son, 886
Kropotkin, Aleksandra, 778, 873
Kropotkin, Peter, 168, 174-5; mektup, 519; savaşa karşı tavrı, 573; Rusya'da, 779-80; ölümü, 874-8
Kropotkin, Sofya, 778-9, 781, 872, 880-1
Kuh, Dr., 418
Kulakov, İspolkom başkanı, 866
Kuzmin, Baltık donanması Komutanı, 885-6

Labadie, Joe, 209
Lachowsky, Hyman, 675
Landauer, Gustav, 574, 690, 750, 757-8
Landesman, Dr., 850-1
Lane, Winthrop, 694-5, 699
Langbord, Maurice, 999
Lansbury, George, Londra, *Daily Herald* editörü, 745, 759, 778-79, 781, 974
Lapezzo, Anna, 497
Laski, Prof. Harold, 976, 978-80
Lassalle, Ferdinand, 50, 74
Latzke, 838, 842, 844
Lawrence tekstil grevi, 497-99, 1002
Leblanc, Georgette, 995
Leckie, Katherine, 303, 309
Lee, Emma, 164, 182
Leisman, J. G., 103
Lenin, V. I., 654, 739-40, 742-3, 748, 751, 753-5, 764-5, 771-7, 779-81, 790-1, 795, 805-6, 811-2, 817, 822, 828-9, 834, 836, 842, 845, 848, 865, 869-71, 874, 876-8, 895, 898, 901, 904-6, 909, 915-6, 918, 921, 923, 931
Leon, Czolgosz, 297-8, 302-3, 305-7, 311-3, 316-7, 319-320, 324-6, 354-5, 385
Letters from Russian Prisons (Rus Hapishanelerinden Mektuplar), 986
Levine, Isaac Don, 985-6, 996-7
Liberator, 698, 914
Liberty (Londra), 171, 185
Liebknecht, Karl, 690, 750, 757
Liederman, Nina, 627
Lien Sun Sah, 483
Lindsey, Ben B., 584, 1002
Lingg, Louis, 16, 39, 50-1, 517, 692
Lipkin, Dora, 720, 724, 736
Lipman, Samuel, 675, 724
Lippman, Walter, 651
Little, Frank H., 582; öldürülmesi, 650
Little Review, 539
Litvinov, 932, 942
Livshis, Annie, 513
Livshis, Jake, 513
Loan, Grace, 577
Loan, Tom, 577
London, Charmian, 478
London, Jack, 231, 473, 478, 515-6, 970
London, Meyer, 389
Loring, Florence, 1000, 1002
Losovski, 914, 916
Louise, Maria, 155, 163
Low, Robert, 1002
Lowensohn, Minna, 708
Lozovski, 922-3
Luccheni, 235
Lucia, Jennie de, 671
Lucifer, 223
Luhanovski, 810
Lum, Dyer D., 107, 116, 161
Lunaçarski, Anatol, 765, 767-9, 778-9, 826-7, 829-30, 836, 845, 870-1, 903-4, 920-1,
Lusk, 689

Luxemburg, Rosa, 685, 690, 750, 757, 966
Lynch, 441

Madencilerin grevi, 331
MacDonald, Ramsay, 975
MacIntyre, Bölge Savcısı, 135
Mackay, John Henry, 135
Magón, Enrico Flores, 582, 585
Magón, Ricardo Flores, 488
Mahno, Gallina, 779, 819, 823, 839-40, 908, 922
Mahno, Nestor, 743, 796, 821, 839-40, 858, 862, 876, 926
Maksimov, 896, 935
Maksimova, Olya, 916, 935
Malatesta, Enrico, 168, 172, 402-3, 573, 621, 775
Mandell, Fanya, 595
Mandelstamm, Dr., 838, 843
Mann, Tom, 258, 518, 914, 917-8, 922, 979
Marchand, René, 963
Margolis, Jacob, 8, 577, 697
Marinelli, Augusta, öldürülmesi, 650
Marodnaya Volya (Halkın İradesi), 902
Marsh, Alfred, 171
Martin, Alice, 486
Martin, John, 367
Marx, Karl, 74, 483, 491, 685, 869, 905
Matthews, Bache, 987
Mayer, Federal Yargıç Julius M., 612, 623, 700, 721
Mayflower, 462
McCabe, 266
McCarthy, Thomas D., 619
McClure, 952, 957
McCowan, H. S., 209
McCullough, E. S., 486
McDonald, 601
McInerney, 581
McKinley, Başkan; suikast, 297; tutuklanma, 301; Cook Country Cezaevi'ne nakil, 307; McKinley'nin ölümü, 308; tahliye, 310
McLeod, Perle, 184
McLuckie, John, 186
McManigal, Ortie, 489-90
McNamara, James B. ve John J., 488, 489-90, 492, 495-6, 560, 588, 639
McQueen, William, 329
Memoirs of a Revolutionist (Bir Devrimcinin Anıları), 515
Merchant, Walter, 619-20
Merlino, Saverio, 107, 184
Metzkow, Max, 117
Michel, Louise, 42, 168, 172, 921
Middleton, George, 536-7
Mikailoviç, Herman, 551
Mikolasek, Joseph, 504, 568
Millay, Kathleen, 995, 999
Miller, Dorothy, 969
Miller, Henry, 373
Miller, Herman, 248, 271
Miller, Louis, 116
Minkin, Anna, 13, 14, 33, 49, 65, 70
Minkin, Helen, 13, 14, 34, 45, 49, 52, 54-5, 70, 96, 590
Minnie, 660, 696, 704-5, 711
Minor, Pearl, 641-2
Minor, Robert ("Bob"), 576, 578, 589, 599, 641, 680, 697, 724, 809, 914, 917, 919, 922-3, 925
Missouri Eyalet Cezaevi, 634
Mollock, 93, 639
Mollock, Peppie, 93
Monatte, 405
Monroe, Frank, 502
Monroe, Harriet, 541
Monroe, Lena, 502
Montjuick işkenceleri, protesto eylemleri, 194-6
Mooney-Billings Davası, 715
Mooney, Rena, 588-9, 594-7, 600, 603-4, 636, 647-8, 655-7, 665, 684, 1000
Mooney, Thomas J., 587
Mooney, Tom, 588, 592, 601, 606, 610-1, 639, 666, 680
Moore, Elwood, B., 674
Morgan, Ed, 647-8
Morichiki, A., 486
Morison, Prof. S. E., 980
Morral, Mateo, 468
Morris, William, 171, 185, 621
Morton, Eric B., 250, 277
Moss, Yargıç, 581
Most, Johann; ilk karşılaşma, 14, 17-8, 37; geçmişi, 72-3; ilişkinin kopuşu, 85; Blackwell Adası, 87; kamçılama olayı, 111; ölümü, 379; anma töreni, 380
Mother Earth, 378, 381, 385, 390, 393-4, 397-9, 410, 427, 432, 434, 446, 461, 464-6, 470-1, 480, 482, 494, 496, 498, 511, 518, 524-5, 529, 532, 535, 537, 542, 546, 549-51, 555, 560-1, 574-6, 582, 589, 591, 606-7, 610, 612, 616-9, 621, 625, 628, 630, 636, 651-2, 666, 674, 691, 697, 708-10, 821, 838, 914
Mother Jonas, 530
Mowbray, Charles W., 184
Moyamensing Cezaevi, 130
Moyer, Charles H., 427
Mraçni, Mark, 823, 935
Mühsam, Erich, 574

Munter, Paul, 536, 626
Murray, 581
My Disillusionment in Russia (Rusya'daki Hayal Kırıklığım), 962-3, 984-5, 993
Nathanson, Rose, 708
Nathanson, William, 659
Nazımova, Alla, 501
Nearing, Scott, 997
Nemiroviç-Dançenko, 904
Netter, Annie, 63, 116, 163
Nettlau, Max, 8, 944, 946
Neve, John, 82
Nieman, 292
Nietzsche, 178, 200, 568
Nieuwenhuis, Domela, 403, 574
Nihilistler, 35, 36, 51
Nikolayev, 360
Nolan, Edward D., 587
Nold, Carl, 101, 106, 117, 203, 296, 382, 474, 481
Notkin, Natalşa, 129, 163, 202
Nuorteva, 862-3

O'Brien, Joe, 914
O'Hare, Frank, 694
O'Hare, Kate Richards, 675, 686-8, 694, 696-7, 699-700, 715, 911 (bkz. Kate)
O'Neill, Eugene, 991-2
Oerter, Fritz, 574
Oishi, Dr. S., 486
O'Keefe, Yargıç, 579
Olarovski, A. E., 491
Older, Fremont, 508, 588
Olf, Lillian, 502
Olivereau, Louise, 650
Opera, ilk, 47
Oppenheim, Moses, 491
Orchard, Harry, 490
Organized Labor, 588
Orfeneff, Paul, 366, 368, 369, 372, 373, 374, 376, 501
Orodovsky, 847-8
Otis, Harrison Grey, 495
Overbuch, Lazarus, 413-4
Overman, 689
Owen, William C., 116, 184, 971, 980
Oxman, Frank C., 610-1

Özgür aşk ve cinsellik, 256, 438

Painter, Cezaevi Müdürü, 661
Palmer, A. Mitchell, 689, 717, 721
Panizza, Oscar, 271, 272
Paris Komünü, 42
Parkhurst, Rahip, 147
Parmer, Mitchell, 907
Parsons, Albert, 15, 16, 63, 107, 161, 224, 227, 308, 517, 556, 691-2
Parsons, Lucy, 691
Pataud, 405
Patten, Susan, 202, 252
Pavlov, 874
Peacock, Walter, 967
Pearse, Padraic H., 582
Pennsylvania, madencilerin durumu, 356
Pentecost, Hugh O., 137, 337, 339, 392
Perkus, 891
Perovskaya, Sofya, 42, 45, 362, 903
Perry, Edwin, 486
Pervukin, Petrograd Sağlık Komiseri, 789
Pestaña, 808-9,
Pellura, 832, 837, 844
Petro-Pavlovski zindanları, 35
Petrograd grevleri, 881-2
Petrovski, 891
Pettibone, George A., 427
Peukert, Joseph, 82, 83, 85, 96-7, 104, 111, 221
Phelan, Senatör, 665-6
Philip, Wendell, 630
Pine, Mary, 591
Pine, Max, 597, 644
Pioneers of Liberty, 63, 83
Pope, H. J., 226
Post, Louis F., 651, 673, 720-1
Potter, Grace, 432
Pouget, 405
Powderly, Terence V., 63
Power, 569
Powys, John Cowper, 578-9
Preobrajenski, 805-6, 900
Prison Memoirs of an Anarchist (Bir Anarşistin Hapishane Anıları), 493, 514, 630, 640, 689, 993
Proletarier aus dem Eulengebirge, Der, 223
Proudhon, Pierre, 267, 403
Psychologie du militaire, La (Asker Psikolojisi), 268

Quelch, Harry, 492

Radek, Karl, 750, 755-9, 771, 805
Rahip Gabon, 363
Raisin, Abraham, 643
Rakovski, 856
Ramo, John, 497
Ramsey, Mary, 1002
Rangel, J. M., 528
Ransome, Arthur, 877
Rauh, Ida, 581, 600
Raviç, 745, 783-5, 794-5, 797, 799, 856, 864, 873, 883, 890, 928

Reade, C. R., 997-8
Reade ailesi, 1002
Rebel, 184
Reed, John (Jack), 578, 591, 614, 623, 627, 658, 692, 747-8, 756, 765, 810, 861-2, 858-9, 863, 970
Reedy, William Marion ("Bill"), 440, 463, 469, 473, 486, 636
Reinsdorf, August, 74
Reitman, Dr. Ben, 8, 416-24, 430-4, 441, 461, 465-7, 469-72, 476, 479-82, 484, 490, 499, 504, 506-8, 519, 521-2, 524, 527-31, 536, 542-3, 552-3, 564, 566-8, 580, 582-5, 589-91, 596-9, 622, 652, 659, 675, 703-4, 954, 975, 1000
Reitzel, Robert, 178, 206, 208, 226
Reitzel Freunde, 202
Revolt, 575-6
Rhoda, 527, 529-30
Rhonnda, Lady, 976
Riddle, Claude, 427
Ridge, Lola, 478, 714
Rigail, F. E., 611
Robbins, Robert ("Bob"), 656-7, 661
Robbins, Lucy, 656-7
Robeson, Essie, 989
Robeson, Paul, 989
Robin, Paul, 275-6, 407
Robins, Bob, 903, 919
Robins, Lucy, 919
Robins, Raymond, 668, 677
Robinson, Boardman, 578
Robinson, Dr. William J., 578, 581, 598, 650, 814
Rochester'e dönüş, 214-7
Rocker, Milly, 953, 959, 966
Rocker, Rudolf, 8, 257, 402-3, 409, 573, 939, 946, 949, 952
Rodda, Maria, 156
Roe, Gilbert E., 362, 494, 549, 572, 623
Romanovlar, 827, 891, 899, 979
Roosevelt, Başkan, 331
Rosansky, 710
Rosenbaum, 359
Ross, Arthur Leonard, 9, 969, 1001
Rossetti, Gabriele; Helene; Olivia, 171
Rus Hapishanelerinden Mektuplar, 993 (bkz. *Letters from...*)
Russell, Bertrand, 581, 673, 692, 803-5, 973, 976, 979-80
Russell, Charles Edward, 469, 651
Ryazanov, 869

Sacco-Vanzetti Davası, 1000-3
Sachs, 13
Sadoul, 842
Salt, Henry, 973
Sanborn, Frank B., 593
San Francisco mitingleri, 425-29
Sanger, Margaret, 595, 562, 578, 595, 598-9, 699-700
Sanger, William, 562-3, 568, 578, 581, 596
Saunders, H. F., 1001
Savaş çılgınlığı, İngiltere, 255
Savaş karşıtı mitingler, 258-9
Savaş karşıtlarının yargılanması, 406
Savinkov, 741
Saxe, 549, 551, 553
Sanger, 600
Schamel, 441
Schapiro, Alexander, 403
Schilling, George, 185
Schmidt, Matthew A., 560, 571-2, 575, 582
Schreiner, Olive, 567
Schroeder, Theodore, 349, 469, 578
Schurz, Carl, 349
Schwab, Justus, 116, 133, 181, 284; ölümü, 322
Schwab, Michael, 16, 225
Schwartz, Jacob, 675-6
Schweiger, Mrs., 682
Science of Revolutionary Warfare (Devrimci Savaş Bilimi), 94
Scott, Evelyn, 1002
Seltzer, Julius, 1000
Semenoff, Manya, 930
Semenoff, Vassily, 763, 928
Serbest gümüş kampanyası, 185
Serebriyakof, E., 264
Severance, Caroline M., 568
Shatoff, William ("Bill"), 603, 605, 693, 734, 737, 749-40, 742, 814, 1571
Shaw, George Bernard, 502, 543, 621, 986
Shaw, Mary, 536
Sheehy-Skeffington, Francis, 582
Shelley, Rebecca, 627
Shepard, Edward M., 349
Sherwood, Kate B., 396
Shone, Claire Fowler, 990
Shoulder, Fred, 597
Sınırdışı edilme, 712, 725-6
Sigman, Morris, 643
Silverstein, Selig, 422
Simkin, 1000
Simons, H. Austin, 674
Simonse, 673
Sinclair, Upton, 544
Slackman, Lena, 1002
Slasçov-Krimski, 897-8, 904
Slater, 659
Sloan, Anna, 627
Sloan, Dolly, 600, 639, 641, 714

Sloan, John, 578
Slocombe, George, 974
Smedley, Agnes, 913, 959, 963
"Smith, Bn. E.G.", 319
Smith, Blair, 265
Smith, Lilah, 663, 683
Smith, Rhoda, 524
Solidarity, 184
Solotaroff, A., 12, 13, 39, 66, 116, 192, 320, 322, 327
Soskice, David, 980
Sothern, Julia Marlowe, 543
Souchy, Augustin, 808-9, 952
Souvarine, Boris, 915-6
Sovyet Kurumları, 825, 846
Sozialist, Der, 690
Spahr, Charles B., 349
Spargo, John, 651
Spies, August, 15-6, 59, 63, 221, 308, 517, 556
Spiridonovna, Maria, 810-3, 862, 923, 932-3, 945
Spiss, John, 502
Stanislavski, 904, 906, 987
Steffens, Lincoln, 494, 627
Steimer, Mollie, 675-6, 709-10, 713-4, 964-5
Steinfen, 405
Steklov, *Izvestia* editörü, 910
Stephens, Frank, 469, 721
Sternberg, Louis, 612
Stewart, Dr. 482
Stirner, Max, 621
Stokes, Phelps, 362, 651
Stokes, Rose Pastor, 469, 578-80, 946
Stone, Carl, 148, 271
Strindberg, 543, 621
Strunsky, Anna, 231
Strunsky, Rose, 492, 518
Sturmvogel, Der, 162
Sugg, A., 980-1
Sunday, Billy, 564
Sunrise Kulübü, 563
Survey, 694
Sweetlove, Tom, 981
Swinton, John, 146
Swope, Herbert, 952

Şahvorostov, 848-9
Şakol, Aleksandra Timofeyevna, 791-2
Şakol, Aleksandra, 816, 841, 902, 928
Şapiro, Aleksandr, 573, 778, 792, 874, 876, 913, 920-2, 931, 933, 939, 941, 945, 947
Şeviç, Sergey, 50-1
Şliyapnikov, 870

Tannenbaum, Frank, 532-3
Tanner, Allen, 541
Tarafuta, Olga, 821
Thiers, 267, 894
Thompson, Dr. Maud, 475-6
Thoreau, Henry David, 593-4
Timmermann, Claus, 93, 133, 342
Tobinson-Krasnoşçokov, 814
Tochatti, James, 171
Tolstoy, Leo, 483, 692, 828
Tomski, işçi önderi, 916
Torch, 171
Towards Democracy (Demokrasiye Doğru), 989
Traubel, Horace, 469, 576, 701
Trepov, Petersburg Genel Valisi, 35
Tresca, Carlo, 582, 597, 650
Troçki, Leon, 605-6, 654, 739, 742, 754, 765, 790, 796, 803, 814, 822, 834, 842, 858, 869, 886-8, 891-2, 897-8, 901, 915-6, 920-1, 923, 929
Truda, Golos, 760
Truth about the Bolsheviki, The (Bolşevik Gerçeği), 945
Trulovski, 811
Tsvetkov, 937-8
Tsvetkov, Maryussa, 937
Tucker, Benjamin R., 185, 236, 349
Tukaçevski, 892
Turner, John Kenneth, 171, 184, 347-8, 350, 358, 488, 971, 982-4, 993
Tweetmore, Olaf, 588

Uluslararası Anarşistler Kongresi, 400
Uluslararası Kadın Kongresi, 923
Uluslararası Sosyalist Kongre, 86
Unşlig, 918, 920
Uritski, Petrograd Çeka Şefi, 743

Vail, Lawrence, 995
Vaillant, Auguste, 158
Van, Valkenburgh, W. S., 8, 999
Vanzetti (bkz. Sacco-Vanzetti), 1000, 1003
Vatandaşlıktan çıkarılma tehdidi, 447
Vermé, Madeleine, 275
Veloşkin, 837, 840-1, 858
Vigilanteler, 503-4, 506-7, 520, 567-8
Voix du Peuple, La, 405
Volin, Vsevolod, 796, 863, 879, 935
Volkszeitung, Die, 50-1, 106, 116
Vorse, Mary Heaton, 914, 917, 919
Vose, Donald, 559-60
Vose, Gertie, 554

Wadhams, Yargıç, 596
Walker, E. C., 562

Walker, Joseph, 612
Wallace, Harry D., 650
Walling, Anna Strunsky, 518, 578
Walling, William English, 363, 651, 673
Walsh, Frank P., 594-5, 597
Walter, Eugene, 537
Warwick, Lady, 973, 976, 978
Webb, Başsavcı, 610
Wedgwood, Albay Josiah C., 973, 976, 978, 980, 984
Weinberg, Harry, 412
Weinberg, Israel, 587-8, 655
Weinberger, Harry, 8, 574, 598, 600, 608, 612, 622-4, 636-8, 648, 657, 665, 677, 690, 706, 714, 718, 721, 723-4 957, 962, 969-70
Weinstock, Albay, H., 510
Wess, William, 171, 971, 980
West, George, 594
West, Rebecca, 972-3, 976, 978, 984-5, 990
"What I Believe" (Neye inanıyorum), 676
White, Dr. Eliot, 465
White, Horace, 349
White, Mabel A., 465
Whitman, Walt, 146, 484, 537, 576, 639-40, 644, 646, 648-9, 655, 1001-2
Whitworth, Geoffrey, 987, 990
Whyte, Jack, 503
Wilde, Oscar, 271, 272
Wilhelm, Kayser, 654, 700, 811, 949
Williams, Amerikan IWW delegesi, 910
Wiltshire, H. Gaylord, 349
Wilson, Woodrow, 594-5, 598, 603, 606, 647, 670, 677, 680, 689-90, 835, 889
Wiser, Dr. (Kont), 957-60, 963
Woman Rebel, The (Kadın İsyancı), 562
Wood, Charles Erskine Scott, 547, 621
Wovschin, Dr. W., 706-9, 863
Wrangel, 846, 853, 858, 862-3
Wurst, Hans, 106
Wylie, Frances, 1000, 1002

Yampolsky, Dr. Becky, 413, 416
Yanofsky, S., *Frei Arbeiter Stimme* editörü, 251, 317, 516, 643-4, 688
Yarçuk, 876, 935
Yatmanov, Devrim Müzesi Komiseri, 807, 863-4, 870
Yeats, 581
Yelineck, P., 199
Yeni Malthuscular, 275
Young, Art, 658
Young, Howard, 995-6, 999
Yudeniç, 735-6, 740-1, 752, 937
Yuster, Mary, 478
Yuster, Rose, 478, 629
Zametkin, M., 115
Zangwill, 976
Zangwill, Israel, 973
Zahler, 1002
Zaslavsky, 838
Zasuliç, Vera, 36, 362
Zelyabov, 45
Zelkin, Clara, 923
Zhook, Doris, 971, 980, 984
Zinovyev, 698, 739, 741-2, 744, 747, 754, 771, 787-8, 794-5, 804, 813, 834, 836, 837, 842, 845, 858, 860, 870-1, 883, 887-90, 901, 915, 928
Zipperoviç, 883
Zola, Emile, 407
Zorin, Petrograd KP Sekreteri, 734-6, 741-4, 746, 749-50, 755, 761, 765, 774, 785-6, 794-5, 806; -ler, 737, 745
Zorin, Liza, 782, 881-3
Zum Groben Michel, 82

Belo-Ostrov, 19 Ocak 1920
Ah parlak rüya! Ah yakıcı inanç! Ah *Matuşka Rossiya*, Devrim'in acıları içinde yeniden doğdun, Devrim'le çekişme ve nefretten arındın, kurtuluşun bütün insanlığı kucakladı. Rusyam, kendimi sana adayacağım!
...
17 Mart 1921
On gün ve gece boyunca aralıksız devam eden top sesleri bu sabah aniden kesildi. Petrograd'ın üstüne, bir gece önceki susmayan silah seslerinden daha ürkünç bir sessizlik çöktü. Hepimiz merak içindeydik, ama ne olup bittiğini öğrenmek imkânsızdı. Akşama doğru, bu gerginlik sessiz bir korkuya dönüştü. On bin ölü veren Kronştadt zapt edilmiş, kent kan gölüne dönmüştü. Yıkılmıştık. Çökmüş bir vaziyette oturarak, gözlerimi geceye diktim. Petrograd, siyah kefen içinde korkunç bir ceset gibi asılı duruyor, sokak lambaları, bu cesedin baş ve ayak uçlarında yanan mumlar gibi solgun sarı ışıklarıyla titreşiyordu.
...
1 Aralık 1921
Trendeyim. Rüyalarım yok olmuş, inancım yıkılmış, yüreğim sanki bir taş! *Matuşka Rossiya* binlerce yarayla kanıyor, toprağına ölüler saçılmış. Donmuş tren penceresindeki parmaklığı kavradım ve hıçkırıklarımı bastırmak için dişlerimi sıktım.
...
Saint-Tropez 1931
Hayatım. En yüce doruklarına tırmandığım gibi, en derin dehlizlerine de indim. Amansız acılarıyla yoğruldum, gürül gürül akan neşesiyle coştum. Kâh en koyu umutsuzluklara, kâh en ateşli umutlara kapıldım. Hayatımı dolu dizgin yaşadım.

Kök salıp, ardından ıstırapla topraktan sökülmek yerine, son yudumuna kadar içip kadehi yere çalmak gerek.

Metis·Kaos
Kadın Araştırmaları - Biyografi
ISBN : 975 - 7005 - 00 - 2
9 789757 005001
1500000
Metis Yayınları, İpek Sok. No. 9, 80060 Beyoğlu, İstanbul
Kaos Yayınları, Dostluk Yurdu Sok. Selim Bey İşhanı, D.1, Çemberlitaş, İstanbul